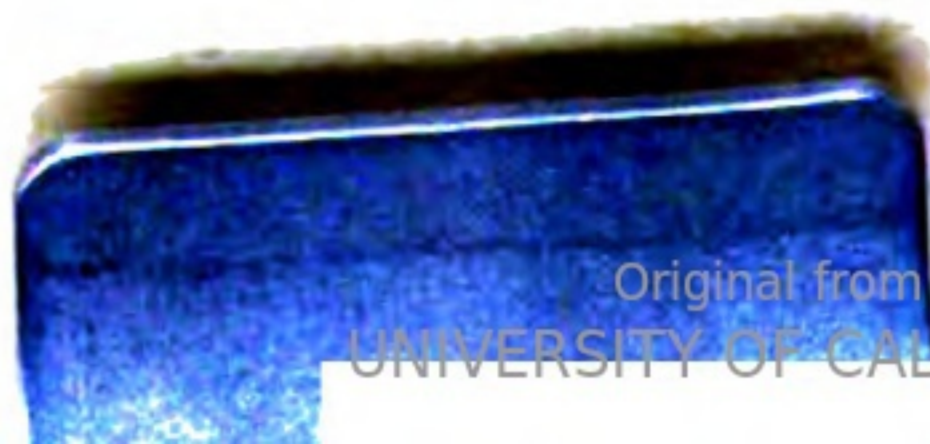

LIBRARY

DIETSCHE WARANDE EN BELFORT

DIETSCHE WARANDE

EN

BELFORT

TWEEDE HALFJAAR — 1909

ANTWERPEN
Drukkerij J.-E. BUSCHMANN, Rijnpoortvest

1909

VLAAMSCH IN HET ONDERWIJS

Nog altijd wordt er geredetwist over dit belangrijk onderwerp, dat echter niet een beperkt opvoedingsvraagstuk is, maar verruimd wordt tot eene zaak van nationaliteit. Nog altijd wordt aan beide zijden geschreven en gestreden, en meer en meer dreigt verbittering onze dierbaarste belangen — de hoogste : die van den godsdienst, en onmiddellijk daarneven die van ons stamgevoel — in gevaar te brengen. Daarom houd ik het voor gepast eenige woorden van opheldering en, zoo mogelijk, van verzoening te laten hooren.

Laat ons vooral beginnen met eene onbewimpelde verklaring van gehechtheid aan ons geloof. Wie toch kon de Vlamingen verdenken van lauwhartigheid of dubbelzinnigheid op dat stuk? Waar was ooit volk, door de eeuwen heen, getrouwer aan den « Paus van Rome », aan de Katholieke beginselen; zoodanig dat Katholiek en Vlaamsch als ineengegroeid, als het zelfde beteekenend mag beschouwd worden. Scheen deze trouw een oogenblik te wankelen tijdens de Geuzen-beroerte, dan was het door de noodlottige inmenging van een vreemde macht — de Spaansche — in ons inwendig bestuur. Aan eigen ingeving en krachten overgelaten, ware 't volk pal blijven staan in zijn aloud geloof, in zijne Vlaamsche zeden. Doch eilaas! niet zelden werd het voor de keus gesteld : of zijn geloof te verzaken, of zijn eer als volk te verbeuren. Dat de godsdienstige belangen altijd het zwaarst wogen in de schaal, daarvan geeft de scheuring met Noord-Nederland in 1830 het klaarste bewijs. En wie ook dit moge betreuren, in die meening deel ik niet, maar acht het integendeel een geluk voor de Vlamingen toen tot het besef te zijn gekomen van hun onafhankelijkheid. Immers van dan af dagteekent onze roemrijke Vlaamsche beweging.

Scheurmakers in zake van geloof zijn wij dus niet; wel integendeel telt de Kerk geen trouwer kinderen en de kerkelijke overheid geen volgzamer leerlingen.

Doch daarom juist mogen wij aan onze herders vragen een klaar begrip van onze noodwendigheden en den verschuldigden eerbied voor onze rechtmatige nationale fierheid.

Want de gansche zaak is in de eerste plaats eene zaak van gevoel en van gekwetste fierheid.

Hadden de Bisschoppelijke verordeningen ons nóg zoo veel gegeven — meer dan er werd verlangd, — met de ontkenning van ons goed recht erbij, met de principieele verklaring dat onze taal nooit op den zelfden voet zou staan als het Fransch, nooit de taal mocht worden der hoogere kultuur of van den beschaafden omgang, met die verklaring erbij, zeg ik, hadden de gunstigste maatregelen niet één rechtgeaarden Vlaming voldaan.

Och, wij weten het wel dat twee vakken in 't Vlaamsch onderwezen, dat eenige uren Vlaamsch meer op de week de gansche redding niet is. Kinderachtig zou onze hardnekkigheid zijn, indien er aan 't Coremans-voorstel niet meer was gelegen. Doch het geldt hier weer wat in alle landen gebeurt : in Bohemen, Hongarië, Polen, Ierland, ja zelfs in 't geünifieerde Frankrijk met zijn nu zegevierend *félibrige*. Wanneer Poolsche kinderen zich laten geeselen, liever dan een Duitsch gebed op te zeggen, dan geldt het een kwestie van volkstaal, die een kwestie is van volksziel.

Dat maakt de drang uit van onze Vlaamsche beweging ; daarin ligt ook het gevaar, als men het niet tijdig inziet. Want als twee legers zullen dan tegenover elkander staan : de Vlamingen, die als volk niet willen sterven en de verfranschten, die het *Beati possidentes* in 't nationaal leven willen toepassen.

De verfranschten, de Walen. — Is er dan een Waalsch standpunt in de zaak? — Ja, en wij dienen dit te kennen, willen wij het naar behooren bestrijden.

Wat is dan de Waalsche meening? — (Te goeder ure kon ik die vernemen.)

« Ja, wij geven toe dat Vlaamsch gebruikt worde op Vlaamschen grond, desnoods er als voertaal diene in 't onderwijs, zelfs in 't middelbaar onderwijs ; maar een taal gelijk het Fransch mag het niet worden, want anders

zouden wij verplicht zijn het aan te leeren, en het levert ons geen nut op voor onze intellectueele ontwikkeling; Leuven mag het niet binnendringen, want het is geen wereldtaal, geen wetenschapstaal; en in elk geval moet Fransch den voorrang behouden ter wille van 't historisch feit. »

O wonderbare redeneering! — Zoodus, wijl wij verdrukten waren, eeuw aan eeuw, moeten wij het maar blijven; en het gedurig zich naar boven werken van Vlaamsch leven en Vlaamsche kultuur dient geweldig achteruit geduwd om aan de heeren Walen te believen, die anders ertoe genoopt werden een tweede taal bij te leeren. — Och Heere! dat zij maar blijven in hunne Vlaamsch-onkunde, in hunne minderheid van kleiner poging en bij gevolg geringer ontwikkeling. Geen enkel Vlaming, van zijnen kant, zal het laten Fransch te leeren, waar hij kan; en aan geen enkel zal het invallen de onwetendheid van 't Fransch als doeleinde na te streven.

Het aristocratisch beginsel der Walen dat Vlaamsch gerust mag geminacht worden, vermits het geen wereldtaal is en niet dienstbaar kan gemaakt worden voor de verstandelijke keurmenschen, komt juist te rechten stonde om het democratische van onzen strijd op te luisteren.

Want innig zijn democratie en Vlaamsche beweging verbonden en daarin ligt de stevigste belofte van onze eerstkomende zegepraal. — Is het Vlaamsch de taal van den minderen man, dan valt nog te onderzoeken wat nuttiger is: zich op te sluiten in de *tour d'ivoire* van een louter intellectualism of in voeling te blijven met het volle leven der breede scharen.

Van de ridderlijkheid van zulke houding bij de Walen zullen wij liefst niet gewagen. Zijn wij hun niets meer waard dan het *nut* dat zij uit ons trekken, waar blijft dan de zoo bebofte broederlijkheid van « Flamands, Wallons » in 't ééne vaderland? — om niet te spreken van 't godsdienstig en zedelijk voordeel dat zij in hunne vereeniging met die versmade Vlamingen kunnen opdoen.

Doch ook hier, gelijk in zake van geloof, moeten wij ons te hooger houden naarmate men ons meer wil vernederen. Hoe meer gebeukt wordt op onze vaderlandsliefde, hoe

steviger wij er moeten in groeien. Hebben eeuwen verdrukking ons niet geleerd dat het sacrificie altijd vruchtbaar is? De offers zelve aan ons geloof gebracht, moeten den historischen band hechter toesnoeren tusschen ons en de Franschsprekenden van het zelfde land.

Maar dat wij trouw willen blijven in godsdienstig en politiek opzicht, dit is geen reden om niet vrij en vrank onze meening te zeggen aan beide geestelijke en wereldlijke overheid. — Aan de eerste zullen wij vragen wanneer ooit bij den Vlaming zijne vaderlandsliefde in botsing kwam met zijn geloof? Of is katholiek-zijn niet eensluidend met volksgezind-zijn? Wie gaf eerst aan de kleinen het bewustzijn hunner weerdigheid en grootheid? En welke taal sprak de Christus op aarde, die van de wetenschap, van de ontwikkelden of die van 't volk?

Stouter nog zullen wij onze bestuurders aanspreken en er op wijzen dat, zoo er plaats is in de ééne katholieke partij voor alle richtingen en stroomingen (zooals de *XXe Siècle* het nog onlangs zeer goed deed uitschijnen) het een schreeuwend onrecht zou zijn daaruit alleen te verbannen de Vlamingen, die 't getal zijn en de kracht, zoowel uit zedelijk als uit geestelijk oogpunt.

Hoe de Vlamingen met hun eisch en hun recht in de gelederen dienen opgenomen, gaat mijne bevoegdheid te buiten. Ik waag mij niet op politiek gebied; maar dat het zoo *moet* zijn en dat het middel kan gevonden worden, staat buiten kijf.

Om te sluiten: Ik ben geloovig, en fier geloovig — de *fils des croisés* acht ik nog altijd van hoogeren adel dan de *fils de Voltaire*; ik ben vlaamschgezind uit overtuiging en gloeiende geestdrift, maar ook hartstochtelijk gehecht aan onze historische Belgische nationaliteit. En vermits bij mij godsdienst en vaderlandsliefde harmonisch ineenwerken, waarom zouden zij elkander uitsluiten bij de Vlamingen in 't algemeen, die niets beters vragen, dan in de gelederen te strijden tot hoogeren bloei van 't éene vaderland?

23 Juni 1909. M. E. Belpaire.

FLANDRIA ILLUSTRATA

DE BEGANKENIS

De blijde klokken bammen. Door de blauwe lucht
Rondom de naalde van den toren zwenkt 'n vlucht
Gezwinde duiven. Slutse kermiswimpels hangen
De galmgaten uit, te krinkelen lijk slangen.

De schutterij bezet de markt. De kolven staan
In rotten. Zweetend met hun zware hoeden aan,
De mannen slentren weg en weer en roezemoezen
Of drinken schuimend bier uit koele steenen kroezen.
Ter puie van het stadhuis waakt de trommelaar.
Hij wordt het ver gestuif van drommend volk gewaar
En roffelt. In 'n omzien grijpen al de mannen
Hun logge kolven vast en scharen zich gespannen
En bonkig, schouder tegen schouder, in 't gelid.
Hun verschgewasschen linnen hozen blekken wit.

Messire de Chavigny komt op de markt gereden
Met twintig ruiters. Achter hem te voete treden
De schepens rood getabbaard en de waterschout,
Die beide duimen in z'n leeren buikriem houdt.
Vervolgens twee en twee, de dekens van de gilden
En dan 'n bende knapen met vergulde schilden.
Deemoedig in hun ruige pij, langs elken kant,
'n Reke paters met flambeeuwen in de hand.

De zilte zeewind jaagt. In bont gedwarrel flappen
De kostelijke vaandels van de broederschappen.
'n Kittig kinderkoor verhaast z'n trippelgang
En zingt met helder stem den *Pange-lingua*-zang.
Het volk stroomt uit de monding van de nauwe straten.
Men ziet de balgen glinstren van de wierookvaten.

Messire de Chavigny zeer zenuwachtig prikt
De lanken van z'n peerd. Het edel dier verschrikt
En spartelt dat de sperken uit de steenen springen.

Het kruis is ginder. Schrille schellen tingelingen
Al door malkander. Onder wegend kerkgewaad
'n Grijze priester met het vonklend toonstuk gaat
De steile trappen van het stadhuis op. Beneden
Trekt de eerewacht de stalen zweerden uit de scheeden.
De priester steekt het toonstuk kruiswijs over 't volk.
In 't zonnelicht omhooge giert 'n wierookwolk
En heinde en verre schalt en deunt tot in de duinen,
Het feestelijk gestoot van zilveren bazuinen.

OM. K. DE LAEY.

DE KLEINE KANT VAN BEETHOVEN'S LEVEN

Niet zelden volgen, in Beethoven's meesterwerken, op klanken van grootsche heldhaftigheid of hartverscheurende smart, tusschenspelen van luimige gemoedelijkheid, ja soms van echte kinderachtigheid. — Zoo, in de sonate in G dur, op. 31, na de zingende streeling van 't Adagio grazioso, de humor van het Rondo-Allegretto, waar een reus schijnt te spelemeien. En veel later nog, in 1822, toen de tonentitan reeds de Negende Symphonie en de Missa Solemnis achter den rug had, het heruitgeven en volledigen der « Ruinen von Athen », eene ware klucht, onweerdig van dit buitengewoon genie.

Ook in Beethoven's leven is dit luimige, soms tot kinderachtigheid vervallend, te erkennen en op te luisteren. Zijne brieven leveren daartoe rijken voorraad.

Onder de bezoldigde muzikanten, die bij vorst Lichnowsky kwamen spelen, teekent Wegeler een dilettant aan : Zmeskall.

Deze is, in de eerste tijden van Beethoven's verblijf te Weenen, de bevoorrechte verwekker van zijne schertsen en woordspelingen.

Nicolaus Zmeskall von Domanovecz was hofsecretaris. Omtrent tien jaar ouder dan Beethoven, leerde hij hem kennen in 1796 en bleef tot het einde toe een der vertrouwdste vrienden van den toondichter. Hij was uitstekend violoncellist. « Vroeg doordrongen van de grootheid van zijnen vriend, bewaarde de muzikale secretaris al wat hem van Beethoven toekwam, ja, tot het onbeduidendste briefken toe. Als een echt « braaf schaap », verdroeg hij al de uitspattingen van Beethoven's humor, zelfs de ruwste grappen, zonder kwaad te worden of zich gekrenkt te voelen. Steeds gereed Beethoven te helpen, was hij zijn trouwste vriend, en de meester van zijnen kant schatte hem zeer hoog. Hij bewees het voor de gansche wereld met

hem, in 1816, zijn groot kwartet in F moll, op. 95 op te dragen ». (1)

Allerlei namen draagt Zmeskall in de door hem verzamelde briefkens : muziekgraaf, Conte di musica, dinergraaf, enz. Dikwijls ook begint het schrijven in muziek, zooals het eerste dat ons bewaard bleef :

(1796-1798)

Mijn goedkoopste Baron ! zeg dat de guitarist nog heden bij mij kome, Amenda moet in plaats van eene Amende die hij somwijlen voor zijn slecht pozeeren verdient mij dezen goed te verdragen guitarist bezorgen, indien het zijn kan, moet de zoogenaamde (heden avond) om 5 ure bij mij komen, zoo niet, morgen (heel vroeg) 5 of 6 uur, maar hij mag mij niet wekken, in geval ik nog zou slapen ———

Adieu mon ami à bon Marché,
misschien zien wij elkander in den Zwaan. » (2)

De woordspeling *Amenda-Amende* levert een goed voorbeeld van Beethoven's voorliefde voor die soort schertsen. Amenda, protestantsche predikant uit Koerland en goede muzikant, was een der vroegste Weener vrienden van den meester. Verscheiden brieven aan hem bewijzen in welk hoog aanzien hij bij Beethoven stond. De guitarist was een van Amenda's vrienden en medestudenten. Van den « Zwaan », een herberg door de vrienden druk bezocht, is er meermaals spraak in de briefwisseling.

Het volgende briefken aan Zmeskall luidt aldus :

(1) Beeth. S. Br. I, 24, nota.
(2) Beeth. S. Br. I, 23.

« DE MUZIEKGRAAF IS VAN HEDEN AF ALS INFAAM GEKASSEERD ————————————————

De eerste violist zal in ellende naar SIBERIË GETRANSPORTEERD WORDEN.

Aan den Baron voor een heele maand VERBOD NIET MEER TE VRAGEN niet meer ONBEDACHT te zijn, zich met niets anders dan met zijn IPSE MISERUM bezig te houden. » (1)

Ontelbaar zijn de briefkens van dien aard aan vriend Zmeskall, soms vallend van de plagerij in het echt grove, gelijk het begin van 't volgend :

« Liefste Baron Drekvoerder,

Je vous suis bien obligé pour votre faiblesse de vos yeux. — overigens verzoek ik beleefd mij in 't vervolg mijnen vroolijken moed niet te ontnemen, dien ik soms heb, want gisteren door uw Zmeskall-domanovezisch gebabbel ben ik gansch treurig geworden, de duivel moge u weghalen, ik moet niets van uwe moraal hebben, KRACHT is de moraal der menschen, die zich van de anderen onderscheiden, en zij is ook de mijne, en indien gij heden weer begint, zal ik u plagen, tot gij alles goed en loffelijk vindt wat ik doe (want ik kom naar den Zwaan, in den Os was het mij wel aangenamer, maar dat berust op uw ZMESKALISCH DOMANOVEZISCH besluit (reponse).

Adieu Baron Ba. . . . . ron ron / nor / orn / rno / onr /.
(voila quelque chose uit de Bank van leening. » (2)

Al die briefkens dagteekenen uit de eerste jaren van Beethoven's verblijf te Weenen (1796-1798). Interessant is het daartusschen die aan Carl Amenda, van den zelfden tijd, te lezen. Daar is de toon gansch anders :

« Heden kreeg ik eene uitnoodiging naar möthling (Mödling) op het land, ik heb ze aangenomen en ga nog dezen avond voor eenige dagen daar henen. Zij was mij des te meer welkom, wijl mijn buitendien verscheurd hart

(1) Beeth. S. Br. I, 25.
(2) Beeth. S. Br. I, 27.

anders nog meer zou hebben geleden, ofschoon de hoofdstorm weer gevallen is, ben ik nog niet gansch verzekerd, hoe mijn plan daartegen zal uitvallen. gisteren heeft men mij eene reis naar Polen in de maand September voorgesteld, waarin mij de reis, even zooals het verblijf, niets zou kosten, in Polen zou ik goed verzorgd zijn en ook geld kunnen verdienen ; ik heb aangenomen. — Vaarwel lieve A. en geef mij spoedig nieuws van uw vertoef onderwege alsook wanneer gij uw vaderland bereikt hebt — reis voorspoedig, en vergeet niet

uwen BTHVN. » (1)

Deze brief moet rond 1799 geschreven zijn, wanneer Amenda Weenen juist verlaten had. De « hartverscheuring » doelt waarschijnlijk op het eerste huwelijksplan van Beethoven. Kalischer zegt daarover :

« (Beethoven) had zijn voor liefde zoo gevoelig hart verloren bij eene toen ter tijd te Weenen uitstekende zangeres, Magdalena Willman ; hij bracht haar zelfs ernstig een huwelijksaanzoek, maar vond geene wederliefde. In het zelfde jaar trouwde de zangeres met een heer Galvani : stof genoeg tot eene voorbijgaande verscheuring van Beethoven's hert. — Van de voorgenomen kunstreis naar Polen kwam niets terecht. Beethoven heeft Polen nooit bezocht. » (2)

Als tusschenspel bij de luimige betrekking van Beethoven tot Zmeskall moet ik wat langer verwijlen bij deze vriendschap tusschen Amenda en den grooten toonmeester. Hier heerschte de zelfde hartelijkheid als tusschen Beethoven en Wegeler. Beethoven noemt zijn vriend : « de beste der menschen » (3), verwijt hem zijne hulp niet ingeroepen te hebben voor de onkosten zijner reis (4), stuurt hem zijn eerste kwartet, met het volgend opschrift :

(1) Beeth. S. Br. I, 41.
(2) Beeth. S. Br. I, 41, nota.
(3) « Duizendmaal komt mij in den zin de beste der MENSCHEN, dien ik leerde kennen, ja voorzeker na de twee menschen, die mijne gansche liefde bezaten en waarvan de eerste nog leeft, zijt gij de derde... » Beeth. S. Br. I, 43.
(4) Beeth. S. Br. I, 42.

« Lieve Amenda! neem dit kwartet als een klein herinnering aan onze vriendschap, zoo vaak gij het U voorspeelt, herinner U onze doorleefde dagen en tegelijker tijd, hoe innig genegen U was en immer zijn zal

Uw ware en warme vriend

LUDWIG VAN BEETHOVEN.

Weenen 1799 op den 25en Juni. » (1)

Van belang is deze opdracht aan Amenda, door Beethoven geschreven op het door hem « tweede kwartet » betitelde kwartet in F dur (het eerste van de definitieve uitgave). Daaruit blijkt dat de chronologische orde was, niet zooals Ries beweert 3, (in D dur), 2, (in G dur) en 1, (in F dur), maar 3, 1, 2.

Den langsten brief van Beethoven aan Amenda moet ik in zijn geheel geven, daar hij een waardige tegenhanger is van dien aan Wegeler :

« Weenen, den 1en Juni (1800).

Mijn lieve, mijn goede Amenda, mijn hartelijke vriend, met innige ontroering, met gemengde smart en vreugde heb ik uwen laatsten brief ontvangen en gelezen. Waarmede kan ik uwe trouw, uwe gehechtheid aan mij vergelijken, o dat is echt schoon, dat gij altijd zoo goed gebleven zijt, ja ik weet dat Gij ook mij onder allen bewaard en uitgelezen houdt, Gij zijt geen WEENER VRIEND, neen, gij zijt één van dezen, gelijk ze de bodem van mijn vaderland pleegt voort te brengen, hoe dikwijls wensch ik U bij mij, want uw Beethoven leeft zeer ongelukkig in strijd met natuur en Schepper, reeds meermaals vervloekte ik den laatsten, dat hij zijne schepsels aan den kleinsten toeval prijs gaf, zoodat dikwijls de schoonste bloei daardoor verwoest en geknakt wordt, weet, dat bij mij het edelste deel, het gehoor, fel afgenomen heeft, reeds dan toen Gij nog bij mij waart, voelde ik daar sporen van, en ik verzweeg het, nu is het immer erger geworden, of het nog kan genezen, staat af te wachten, het schijnt voort te komen uit den staat van mijn onderlijf, wat dat betreft, ben ik bijna gansch hersteld, of

(1) Beeth. S. Br. I, 42-43. Amenda was een flink vioolspeler.

nu ook het gehoor beteren zal, dat hoop ik, doch met moeite, zulke ziekten zijn de ongeneesbaarste. Hoe bedroefd ik nu leven moet, al, wat mij lief en dierbaar is, mijden, en dan tusschen zoo ellendige, egoïstische menschen als *** *** enz., ik mag zeggen dat Lichnowski onder allen de trouwste is, hij heeft mij sedert verleden jaar 600 fl. toegekend, dat en het goed van de hand gaan mijner werken laat mij toe zonder zorg voor 't dagelijksch brood te leven, al wat ik thans schrijf, kan ik onmiddellijk 5 maal verkoopen en ook voor goeden prijs, — ik heb nog al veel dezen tijd geschreven, daar ik hoor dat Gij bij *** piano's besteld hebt, zal ik U veel sturen in 't beschot van zulk een instrument, waar het U niet zooveel zal kosten.

Thans is tot mijnen troost weer een mensch aangekomen (1), met denwelken ik het genoegen van den omgang en van de onbaatzuchtige vriendschap kan deelen, hij is een mijner jonkheidsvrienden, ik heb hem reeds dikwijls van U gesproken en hem gezegd, dat, sedert ik mijn vaderland heb verlaten, Gij een dergenen zijt, die mijn hart heeft uitgelezen ; — ook hem kan de *** niet aanstaan, hij is en blijft te zwak voor vriendschap, ik aanschouw hem en *** als loutere instrumenten, waarop ik, als 't mij behaagt, speel, doch nooit kunnen zij edele getuigen van mijne innerlijke en uiterlijke werking worden, zoo min als ware deelnemers met mij, ik taxeer ze enkel naar 't geen ze mij presteeren. O hoe gelukkig zou ik nu zijn, had ik mijn volkomen gehoor, dan zou ik naar U ijlen, doch zoo moet ik van alles wegblijven, mijne schoonste jaren zullen heenvliegen, zonder alles te bewerken, wat mij mijn talent en mijne kracht konden geven. — Treurige resignatie, tot dewelke ik mijne toevlucht nemen moet, ik heb weliswaar voorgenomen, mij boven dit alles heen te zetten, doch hoe zal het mogelijk zijn? Ja Amenda, indien na een half jaar mijne kwaal ongeneesbaar wordt, dan neem ik U in beslag, dan moet Gij alles verlaten en tot mij komen, ik ga dan op reis (voor mijn spel en compositie geeft mijn kwaal nog het minste, 't meeste voor den omgang) en gij

(1) Vermoedelijk Stephan von Breuning, die in 1800 te Weenen aankwam en in 't zelfde huis met Beethoven woonde.

moet mijn begeleider zijn, ik ben overtuigd dat mijn geluk niet zal falen, met wien zou ik mij thans niet kunnen meten, ik heb sedert den tijd dat Gij heen zijt, alles geschreven tot opera's en kerkzaken toe, ja Gij slaat mij niet af, gij helpt uwen vriend zijne zorgen, zijne kwalen dragen. Ook mijn klavierspel heb ik zeer volmaakt, en ik hoop dat deze reizen ook uw geluk misschien zullen maken, Gij blijft daarna eeuwig bij mij. — Ik heb al uwe brieven goed ontvangen, hoe weinig ik U ook antwoordde, toch waart Gij altijd aanwezig bij mij en mijn hart slaat altijd even teederlijk voor U. — De mededeeling over mijn gehoor verzoek ik U als een groot geheim te bewaren en aan niemand, wie het ook zij, te vertrouwen. — Schrijf mij heel dikwijls, uwe brieven, zelfs als zij kort zijn, troosten mij, doen mij deugd en ik verwacht welhaast weer van U, mijn waarde, eenen brief. — Geef uw kwartet niet voort, dewijl ik het zeer omgewerkt heb, daar ik nu eerst juist kwartetten weet te schrijven, wat Gij zien zult, als Ge ze zult krijgen. — Nu, vaarwel! lieve goede, denkt Gij somwijlen, dat ik hier iets aangenaams voor u kan doen, dan spreekt het van zelf, dat Gij vooreerst daarvan tijding moet geven aan

uwen trouwen U waarachtig lievenden
L. v. Beethoven. » (1)

Dat is weer een van die prachtige Beethoven-brieven, vol edele gelatenheid, roerenden weemoed, nobele zelfbewustheid — « mijne schoonste jaren zullen heenvliegen, zonder alles te bewerken wat nog mijn talent en mijne kracht konden geven.... » — Hoe had de reusachtige kunstenaar kunnen droomen, dat juist deze voor hem zoo domme kwaal de bron zou zijn van zijne hoogste ingeving, dat, ingesloten in de wijde ruimten zijner ziel, hij daar stof genoeg zou vinden om het algeheel menschelijke te bezingen, dat de wet van loutering en stijgen door het sacrificie in hem zou bekrachtigd worden en ten toon gesteld voor alle komende eeuwen? — *Felix culpa,* zingt de Kerk over het diepste wee van 't menschdom : de erfzonde. — Gelukkig gebrek, zullen alle ware Beethoven-vereerders

(1) Beeth. S. Br. I, 44-46.

juichen, herdenkend hoe zijne smart de oorzaak was van zijne ontzaglijke grootheid.

— Vergeefs zoekt men de kleine zijde van dit zoo nobel leven te doen uitschijnen : steeds straalt het grootsche op en overweldigt u te allen kant.

Doch om terug te keeren tot het drollige :

« Mijn liefste Baron, baron, baron ! —
Domanovitz,

ik bid u, heden de eene vriendschap aan de andere op te offeren en in den Zwaan te komen — gij zult daardoor zeer verplichten

uws etc. Graven
BTHVN.

Baron? — baron ron aron — ron — etc. heil en geluk, geluk en heil en heil en geluk, geluk, heil, heil, geluk etc.

baron
baron
baron
baron ». (1)

En het einde van dit ander briefken :

« ad dio voortreffelijke plenipotentiarius regni Beethovensis. »

Alles moest de gedienstige Baron zich laten gevallen : den meester voorzien van ganzenpennen, die hij niet snijden kon, tusschen beide komen in de eindelooze verwikkelingen van de huiselijke aangelegenheden. Dat dit laatste geene kleinigheid was, bewijst ons Schindler :

« Beethoven's loffelijke gewoonte aanteekeningen over zich zelven, zijn denken en voelen neer te schrijven, strekte zich ook uit over zijne huiselijke aangelegenheden. Daartoe werden meest de ledige bladzijden gebruikt van het kalender dat hem tot dagboek diende. Drie zulke dagboeken werden weergevonden, die van de jaren 1819, 1820 en 1823.

Het eerste (1819) behelst enkel de volgende aanteekeningen :

(1) Beeth. S. Br. I, 108.

Den 31 Januari de huishoudster opgezegd.
» 15 Februari de keukenmeid binnengekomen.
» 8 Maart heeft de keukenmeid voor binnen 14 dagen opgezegd.
» 22 Maart is de nieuwe huishoudster binnengekomen.
» 12 Mei te Mödling aangekomen.

MISER et PAUPER SUM.

» 14 Mei is de dienstmeid binnengekomen aan maandelijks 6 gulden.
» 20 Juli de huishoudster afgedankt.

Jaargang 1820 is nog rijker aan huishoudelijke opteekeningen. B. v.:

Den 17 April de keukenmeid binnengekomen.
19 April slechte dag (dat wil zeggen dat de meester niets etelijks op tafel kreeg, wijl ten gevolge van zijn lang zitten in de werkplaats de spijzen verkookt, of gansch bedorven waren).
16 Mei de keukenmeid opgezegd.
19 Mei de keukenmeid heengegaan.
30 Mei de werkvrouw binnengekomen.
1 Juli de keukenmeid binnengekomen.
28 Juli 's avonds is de keukenmeid gevlucht.
30 Juli is de werkvrouw van Unter-Döbling binnengekomen.
De 4 kwade dagen, 10, 11, 12, 13 Augustus te Lerchenfeld gegeten. (Eene voorstad buiten de grens [barrière] van Weenen).
28 de maand van de werkvrouw uit.
6 September is de meid binnengekomen.
22 October is de meid heengegaan.
12 December de keukenmeid binnengekomen.
18 December de keukenmeid opgezegd.
27 December de nieuwe bovenmeid binnengekomen.

Geeft het voorgaande al een echt afschrikkend beeld van den huiselijken last dien deze geestelijke werker te dragen had, dan staan de voorvallen van de twee aangehaalde jaren nog tegenover die van 1823 als eene miniatuur tegenover eene

muurschildering. Daar is in 't gansche jaar geene enkele maand zonder eene of soms twee veranderingen van dienstboden, dikwijls vergezeld van erge voorvallen. In de opteekeningen van Mevr. Gianastasio hooren wij dat de meester met zijn knecht handgemeen was geworden te Baden, in 1816, ter gelegenheid van een bezoek des heeren Gianastasio met zijne dochters. De met roem gekroonde kunstenaar trad voor zijn gast met gekrabt gezicht, zeggende : « Zie, hoe hij mij toegetakeld heeft. » — Deze roofzuchtige bediende werd er vandoor gezonden en een anderen weinig beteren aangeworven. Deze werd afgedankt den 17 Mei 1817, zooals uit het dagboek blijkt. Van dan af kwam geen mannelijke bediende meer het huis binnen. Dichtbij deze aanteekening vindt men in 't dagboek den volgenden zin : « Het alleenleven is als vergif voor u in uw toestand van doofheid, het kan niet anders of argwaan over u moet bij een lagen mensch ontstaan. » (1)

In die laatste jaren was echter Zmeskall niet meer de reddende engel. Eene bermhertige vrouw was opgedaagd, die jaren lang de zware taak op zich nam den armen meester bij te staan. Deze was Mevr. Nanette Streicher, echtgenoote van Joh. Andreas Streicher, een jeugdvriend van Schiller. « Als dochter van den welbekenden pianofabrikant Stein, ontving zij vroegtijdig eene verzorgde muzikale opvoeding. Het kunstlievende echtpaar wijkte in 1793 uit naar Weenen, waar het de daarna beroemd geworden pianofabriek oprichtte. » (2)

Nanette Streicher was voor Beethoven eene oude bekende. Reeds in 1787, bij zijne terugreis uit Weenen, had hij ze, te Augsburg, in hare familie gezien. Haar bermhertig optreden tegenover hem dagteekent uit den zomer van 1813. Zij vond hem te Baden waar zij ook verbleef, « in den meest verwaarloosden toestand naar al wat het lichaam betreft. Goede kleeding ontbrak, wasch nog meer... De deelnemende vriendin begon dan onmiddellijk na haren terugkeer in Weenen en met behulp van haren echtgenoot te zorgen voor het noodzakelijke. Na afloop van zijn verblijf te Baden betrok onze opnieuw tot

(1) Schindler I, 266-268.
(2) Beeth. S. Br. III, 79.

het leven opgewekte meester de voor hem open gebleven woning in 't huis van zijnen vriend Baron Pasqualati op de Mölker-Bastei (1) waar schrijver dezes (het is Schindler die spreekt) tegen het einde van Maart 1814 de eer had voor de eerste maal voor hem te staan. Men had eenen bediende genomen, die tegelijk kleermaker was en in de voorkamer van den componist zijn stiel uitoefende. Deze, samen met zijne vrouw, die echter in het huis niet woonde, verpleegde den meester met roerende zorg tot in het jaar 1816. » (2)

« Reddend en helpend » was Mevr. Streicher « dan opgetreden in alles, wat zoo onontbeerlijk een vrouwenhand vordert. En zoo verving zij heel onwillekeurig, heel geleidelijk Nicolaus von Zmeskall in zijne dienstveerdigheid voor Beethoven. — Waren de brieven aan von Zmeskall vol gejammer over de mannelijke bedienden, die aan Mevr. Streicher bevatten nog een erger klaaglied over de bovenmeiden en kokkinnen ... zooals Nany en Baberl. » (3)

Getuige volgende brief :

(28 December 1816).

« Reeds gisteren had U de N. de Nieuwjaarsbiljetten moeten geven, zij deed het echter niet. — eergisteren had ik te doen met Mälzel (den uitvinder van het metronom), die zeer gepresseerd is, wijl hij welhaast van hier wegreist, anders weet gij wel van zelf, dat ik seffens gekomen ware. — Gisteren zag ik Uwe lieve goede dochter bij mij, ik was echter zoo ziek, erger dan ik mij ooit herinner; de lieve BEDIENDEN waren eergisteren van 7 uren tot 10 's avonds bezig, om mij vuur in de kachel te maken; de wreede kou deed mij zoo erg aan, dat ik gisteren den ganschen dag bijna geen lidmaat kon bewegen. Den ganschen dag had ik hoestbuien en de vreeselijkste hoofdpijnen, die ik ooit voelde; reeds tegen 6 ure 's avonds moest ik naar bed, ik lig nog, ondertusschen gaat het mij beter, uw Heer

(1) Dat was Beethoven's geliefkoosde woning, om wille van het schoone uitzicht. Ook placht de Baron te zeggen : « Het appartement wordt niet verhuurd. Beethoven komt in 't kort terug. »

(2) Schindler I, 187. 't Was met dezen kleermaker dat Vorst Lichnowsky het welgevallen van den grooten meester bleef verbeiden.

(3) Beeth. S. Br. III, 79 nota.

broeder at gisteren bij mij, hij bewees mij veel eer — den zelfden dag, gelijk gij weet, namelijk den 27 December heb ik B. opgezegd. De gemeenheid van beide personen is mij onuitstaanbaar, en ik ben benieuwd, of N. zich beter zal gedragen in de afwezigheid der andere, ik twijfel eraan; doch dan maken wij in eens SCHOONVEEG met haar, voor eene huishoudster is zij te onbeschaafd, te BEESTIG, de andere echter staat met haar gezicht nog BENEDEN HET BEESTIGE. — Daar 't Nieuwjaar aanstaande is, zoo denk ik dat 6 fl. voor Nany genoeg zal zijn; de 4 fl. voor het *maken van haar Spencer* heb ik haar niet gegeven na haar *slechte handelwijze tegenover U.* — De andere *verdient wezenlijk geen Nieuwjaar;* daarbij heeft zij 9 fl. vooruit ontvangen, bij haar heengaan zal ik overigens hoogstens 4 of 5 fl. daarvan kunnen afhouden, ik verlang UWE goedkeuring over dat alles, nu gelief mijne wenschen voor uw heil aan te nemen, die waarachtig gemeend zijn, ik ben in zoovele opzichten uw schuldenaar, dat ik heden dikwijls genoeg een beschamend gevoel heb. Vaarwel, behoud mij uwe vriendschap.

Gelijk altijd

Aan Mev. v. Streicher — Uw
geb. v. Stein — L. v. BEETHOVEN. » (1)

(met eene visietkaart Ludwig van Beethoven).

't Zijn echte jammerbrieven aan Mevr. Streicher, in tegenstelling met het gedurig schertsen en plagen van den armen Zmeskall, doch somwijlen breekt de humor toch door, en het groote, geniale kind kan zijne liefde voor min of meer gewaagde woordspelingen niet intoomen :

« Weenen op den 30en Juli 1817.

Waarde vriendin !

Ik kon wegens het slecht weer niet vóór Donderdag komen en gij waart al weg hier — — welke *streek* (streich) van Mevrouw. v. Streicher !!!! naar Baden ???!!! zoodus in Baden — — Met uwen man ben ik afgesproken, zijn medelijden met mij heeft mij wel en wee gedaan, want

(1) Beeth. S. Br. III, 77-78.

mijne BERUSTING bracht Streicher bijna aan 't wankelen. God weet wat er zal gebeuren, daar ik nochtans altijd de andere menschen bijstond, waar ik kon, heb ik ook betrouwen in zijne bermhertigheid jegens mij — aangaande de huishoudster, die gij kent en ten minste braaf hebt bevonden, zou men wel het *koken* kunnen beproeven, eer zij bij mij komt. Dat kan niet gebeuren vóór gij in stad komt, wanneer? — Overigens laat u niet door uwen man tot zekere *huwelijksstreken* (Ehestreichen) verleiden. — Voor de woning wordt het ook tijd, in de Gärtnergasse zijn ook op den overkant woningen waar men wezenlijk een buitengewoon schoon uitzicht kon genieten, dat alles berust op uw *terugkomen* — hoe hebt ge toch uwe brieven aan mij naar Nuszdorf gestuurd? — houd uwe dochter flink bezig, dat zij eene vrouw worde — heden is het juist Zondag, moet ik u nog wat voorlezen uit het Evangelie « Bemint elkander » etc. etc. ik sluit en beveel mij uwer beste dochter ten zeerste, wensch u heeling van al uwe wonden, als gij aan de oude ruïnen voorbijkomt, denk dat Beethoven daar dikwijls verwijlde, dwaalt gij de heimzinnige dennenbosschen door, denk, dat Beethoven daar dikwijls dichtte, of gelijk men zegt, componeerde.

in ijl

uw vriend en dienaar

BEETHOVEN. » (1)

De ruïnen, door Beethoven vermeld, zijn die van het Helenental in Baden, waar hij dikwijls bleef verwijlen, denkend en droomend.

Zooals in zijne werken plots eene woeste vreugd hem overweldigt na doodelijke smart, zoo ook in zijne brieven wisselen melancholie en humor af. In een bijgelegd blaadje bij zijn schrijven aan Mevr. de Streicher, zinspeelt hij weer, op de hem eigene wijze, op hare beide namen, Streicher en Stein: « — was die Frau v. STEIN anbelangt, so bitte ich selbe, dasz sie den Hr. v. Steiner nicht versteinern soll lassen, damit er mir noch dienen könne oder die Frau von Stein möchte nicht zu sehr von Stein sein, in Ansehung des H. v. Steiner etc.... Beste Frau Streicher

(1) Beeth. S. Br. III, 184.

spielen sie ihrem Männchen kein Streiche sondern heiszen sie lieber gegen jeden Frau v. Stein!!! » (1)

Treffend is het, nevens deze kinderachtigheden zinnen neer te leggen uit brieven van de zelfde periode. Zoo b. v. aan Zmeskall : « ik beproef het zonder muziek alle dagen het graf nader te komen. » (2) Of aan Aartshertog Rudolf : « God zal mijne bede wel verhooren, en mij nog eens bevrijden van zooveel ongemak, ingezien ik hem van kindsbeen af vol vertrouwen diende en goed deed waar ik het eenigszins kon, zoo vertrouw ik ook gansch alleen op hem, en hoop dat de Allerhoogste mij niet in al mijne allerhande rampen ten gronde zal laten gaan... » (3)

Doch welhaast vervalt de groote meester weer in zijne luimen en schertsen. Aan Mevr. von Zmeskall schrijft hij :

« Frau von Seneskall ich bin scharmanteskall. » (4)

En in een aanbevelingsbriefken : « De overbrenger dezes is een arme duivel (gelijk vele anderen!!!) » En hij teekent :

« eveneens
uw
arme duivel
L. v. BEETHOVEN. » (5)

Wie bijzonder het voorrecht had zijn schertslust op te wekken was de firma Steiner, de muziekuitgevers die Beethoven's werken van 1815 tot 1817 meest uitgaven. Daar hadden alle bedienden hunnen naam : Beethoven was somwijlen de « Obergeneral », gewoonlijk « Generalissimus » ; Steiner zelf « G—t » of « Generaalluitenant ». Zoo bij voorbeeld in dit briefken van 1815 :

« De G—t wordt verzocht zijn DIABOLUM te sturen, opdat ik zelf mijne meening zegge over den ***waarlijk in***

(1) Beeth. S. Br. III, 185.
(2) Id., 197.
(3) Id., 196.
(4) Id., 126.
(5) Id., 122.

't Turksche overgezetten slag. — Er moet veel veranderd worden.

De G—s. » (1)

De Diabolus was Anton Diabelli, de compositeur; hij was toen werkzaam in het huis; niet zelden wordt hij ook « Provosz » genoemd.

Een andere bediende was Tobias Haslinger, gewoonlijk « Adjudant » geheeten :

« In de hoop den G—ll—t welhaast gansch verzoend te zien, verwachten wij hem alsdan gelijk anders met opene armen, en sturen hier een deel van onze lijfwacht 25 der redelijkste kerels, en in 't krijgsambt de gewichtigste stutten des staats : Verblijven en verhopen onzen G—ll—t welhaast geheel met heldere oogen aan te kijken. Men gelieve den Adjudant met het linker oorlappeken nogal straf te trekken.

De G—s. » (2)

De 25 « stutten des staats » waren 25 ducaten.

« Ik zend hierbij aan mijnen besten G—ll—t het verbeterde klav.-uittreksel, de verbeteringen van den Cz. moeten aangenomen worden; ondertusschen heeft de Gllt weder binnen kort de vele gebreken in 't klav.-uitt. van den Adjudant na te zien; in 't vervolg daarvan is heden aan 't ander oor van den Adjt. dezelfde EXECUTIE te verrichten als gisteren, moest dezelve ook *geheel onschuldig* bevonden worden, zoo moet de EXECUTIE toch plaats hebben, opdat denzelve vrees en schrik voor alle toekomende gebreken in 't algemeen ingescherpt worden. Bericht over de EXECUTIE van gisteren en heden wordt overigens gevorderd. Ik omarm mijn besten Gllt terwijl ik hem het klav.-uittreksel der moeilijk te *exequerende Sinfonie* in F stuur.

De
L. v. B. » (3)

« Vereerdste G—ll—t.

Ik heb uwen laatsten raad nog noodig aangaande de overeenkomst, waarvan ik u gesproken heb, kan onder-

(1) Beeth. S. Br. II, 290.
(2) Id., 293.
(3) Id., 293-294.

tusschen heden niet uitgaan, e. de zaak verlangt men spoedig geëindigd te zien, ware het niet mogelijk, dat mijn geachte *primus* van den Generaalstaf mij nog heden thuis zou bezoeken, opdat ik met hem afspreken kunne, of morgen vroeg, ik zal daarvoor zoo dikwijls de G—ll—t in nood is eene noot maken. Het onderhoud zou echter een half uurken moeten duren.

Des Adjut. schandelijk gedrag is in de REGISTERS ingeschreven (niet toch in de orgel-registers) wat een slechte toon zou er alsdan uit schallen?

» (1)

De zinspeling « nood » en « noot » was bijzonder geliefd door Beethoven.

Altijd op den zelfden schertsenden toon, gaat Beethoven om met zijne uitgevers en kieskeurig was hij niet over afwisseling en vernieuwing. Was eens een woordspel gevonden, dan moest het ten eeuwigen dage dienst doen.

« Wij verzoeken ons aanzoek van heden niet te vergeten, dewijl wij niet kunnen uitgaan, en het geld tegen morgen vroeg noodig hebben. — wat den Adjut. betreft, die moet dadelijk in carcere worden gebracht, en hem moet worden kond gedaan, dat hij zich bereiden moet voor den gerechtsdag van morgen, 's namiddags om half 4, groote staatsmisdaden worden hem ten laste gelegd, onder andere zelfs dat hij het hem opgelegde verzwijgen van gewichtige Staatsaangelegenheden niet heeft nageleefd.

Gegeven zonder iets te geven op den etc. etc.

» (2)

Enz. — Tot in 't oneindige konden zulke briefkens medegedeeld worden; en misschien wel verveling baren.

(1) Beeth. S. Br. II, 294-295.
(2) Beeth. S. Br. III, 86.

Nog een paar moet ik er toch laten volgen, daar zij teekenend zijn voor Beethoven's humor :

« Adjutanterl, beste klein kerelken !

Zie naar 't huizeken nog eens, en geef 't mij ; ook het OPSTEL OVER OPVOEDING verzoek ik u dringend mij te bezorgen. Er is mij veel aan gelegen, mijne ideeën hierover tegenover anderen, tegenover iedereen te kunnen handhaven en nog beter in orde te brengen. Wat het Adjutanterl betreft, met diens opvoeding denk ik den rechten weg ingeslagen te zijn. —

Dero
Contra Fa.
m. p. » (1)

De bekommernis over opvoedingstelsels schijnt naar 't jaar 1814 te verwijzen, toen Beethoven zoo bezorgd was voor zijn neefken. Hierover welhaast een uitvoerige brief. Doch vooreerst nog eene laatste plagerij aan Tobias Haslinger :

« Für Seine Wohlgeborn Herrn Haslinger, auszerordentlicher Gesellschafter an den Höfen Grabens und Paternoster-Gäszchen.

Sehr bestes Druck- und Stichmitglied !

Seit von der gütigsten Güte, und laszt ein Hundert Abdrücke machen von diesem Plättchen. — Ich werde euch ALLEN STICH UND DRUCK doppelt und dreifach vergelten.

Lebt wohl. Der Eurige
BEETHOVEN m. p. » (2)

Nu een ernstiger woord aan Giannastasio del Rio, waarschijnlijk uit dat zelfde jaar 1817, over allerlei Karlsaangelegenheden :

« Het is ten minste de eerste maal, dat ik mij voor eene mij lieve plicht moest laten manen ; zeer dringende bezigheden zoowel met mijne kunst als nog vele andere

(1) Beeth. S. Br. III, 207.
(2) Id., 208.

oorzaken lieten mij de rekening gansch vergeten, het zal intusschen nooit meer noodig zijn. Wat mijn knecht betreft, om Karl 's avonds naar huis te brengen, is de regeling al getroffen ; ik dank U intusschen dat Gij gisteren de lieftalligheid hadt, hem door een uwer dienaars te laten afhalen, daar ik gaar niets daarvan wist, had het licht kunnen gebeuren, dat Karl bij Czerny had moeten blijven. Karl's laarzen zijn te eng, en hij heeft daarover al meermaals geklaagd ja zoo erg is het, dat hij nauwlijks kon gaan en hoe lang zou dat aanloopen eer de laarzen goed kwamen. Zoo iets bederft de voeten, ik verzoek u hem deze laarzen niet meer te laten aantrekken tot zij breeder werden gemaakt. Wat zijne studies in de KLAVIEROEFENINGEN betreft, bid ik U hem zelf altijd aan te houden, dewijl anders een klaviermeester tot niets dient. Gisteren heeft Karl den heelen dag niet kunnen spelen, ik zelf heb het ook reeds meermaals ondervonden, wanneer ik mij daarop verliet om met hem (iets) door te lezen, dat ik onverrichterzake weer aftrekken moest.

« La musica merita d'esser studiato. »

Dit paar uren die hem nu vergund zijn voor zijne muzieklessen, zijn ook niet voldoende, en ik moet derhalve des te meer aandringen, dat hij er zich aan houde. Het is niets buitengewoons dat zoo iets in een Instituut in aanmerking komt ; een goede vriend van mij heeft insgelijks in een Instituut een knaap, die voor muziek bestemd is en men verleent hem daartoe allen bijstand, ja ik was niet weinig verwonderd, toen ik den knaap daar in eene afgelegene kamer gansch alleen aan de oefening vond en hij noch gestoord werd noch anderen stoorde.

Morgen verzoek ik U wel te willen toelaten dat ik Karl tegen 1/2 11 uur zou laten afhalen, daar ik met hem moet uitgaan en ook met hem naar eenige muziekkunstenaars ga. Met

alle denkbare hoogachting
Uw vriend
L. v. BEETHOVEN. » (1)

Niets ontsnapte aan den grooten meester, waar het zijn pleegzoon gold. Niet alleen zorgde hij voor zedelijke

(1) Beeth. S. Br. III, 212-213.

ontwikkeling, voor kunstcultuur, maar ook de geringste lichaamsaangelegenheden vestigden zijne aandacht.

De volgende brief aan Karl's muziekprofessor, Carl Czerny, is bijzonder interessant, omdat hij 's meesters eigen gedachten over muziekonderwijs weergeeft :

« Mijn lieve Czerny !

Ik bid u, Karl zooveel mogelijk met geduld te behandelen, gaat het ook nu nog niet zoo goed, als gij e. ik het wenschen, anders zal hij nog minder geven, want (aan hem mag men dat niet zeggen) hij is door de slechte verdeeling der lessen te zeer gebonden, ongelukkig kan dat zoo niet ineens veranderd worden, daarom bejegen hem zooveel mogelijk met liefde hoewel ERNSTIG. Het zal alsdan ook beter gelukken met deze werkelijk ongunstige omstandigheden voor K.——— wat zijn spelen bij u betreft bid ik u hem, als hij eens de behoorlijke vingerzetting gebruikt, en in de maat stipt zooals ook de noten tamelijk zonder fouten speelt, hem alsdan eerst in opzicht van 't voordragen aan te houden, e. wanneer men dan reeds zoo ver is, hem NIET WEGENS KLEINE FOUTEN te onderbreken en hem deze eerst op 't einde van 't stuk te doen opmerken; ofschoon ik weinig onderricht heb gegeven, heb ik toch altijd deze methode gevolgd, zij vormt spoedig MUZIKANTEN 't welk op den duur toch een der eerste doeleinden der kunst is, e. vermoeit meester en leerling minder; — in zekere passages gelijk [muzieknoten] etc. wensch ik ook soms alle vingeren te gebruiken zoo ook bij d. z. [muzieknoten] etc. [muzieknoten] etc. opdat men d. z. glijden kunne! Wel is waar klinken d. z. gelijk men zegt « gepereld gespeeld /: met weinige vingeren :/ of gelijk een perel », echter verlangt men somwijlen wel een anderen juweelentooi — een andere maal meer ——— ik hoop, dat gij dit alles zult opnemen met de liefde, waarmede alleen ik het u gezegd e. gedacht heb, daar-

buiten ben ik en blijf ik toch immer uw schuldenaar.——— mocht mijne oprechtheid overigens dienen tot onderpand van de toekomstige delging derzelve.

Uw ware

vriend

BEETHOVEN. » (1)

Overal waar Beethoven over klavierspelen spreekt, uit hij zich met het zelfde misprijzen van 't louter mekanisch vingeren ; de interpretatie, de ziel, de adem was hem alles. Zoo schrijft hij aan de kunstenares, Marie Pachler-Koschak, in datzelfde jaar 1817 :

« Ik ben zeer verheugd dat Gij nog eenen dag toegeeft wij zullen nog veel muziek maken de Sonaten in f-dur e. c-moll zult Gij mij toch spelen ? niet waar ?

Ik heb nog niemand gevonden die mijne Composities zoo goed voordraagt als Gij. De groote Pianonisten niet uitgezonderd. Zij hebben enkel Mekaniek of affectatie. Gij zijt de ware verpleegster mijner geesteskinderen———» (2)

Beethoven's brieven aan zijnen Karl zijn vol kleine bijzonderheden uit het dagelijksch leven. Ook in de Konversationshefte kan men daarvan den naklank opnemen. Zoo in 1823 schrijft Karl over zekere soep :

« Te veel water.

Te veel water, anders niets.

— Te slap.

— Heb toch de goedheid, de soep te laten proeven door D[r] Staudenheimer (3)...

Dan moet gij niet kwaad zijn, als ik van een ander gedacht ben, of mij in 't geheel niet vragen.

Ik ben ook overtuigd, dat zij beter is.

Water is er te veel ; maar de smaak is niet slecht

Als gij eraan houdt, zal zij heen gaan, ik heb F.V. B. (Frau von Streicher) niet noodig ; ik zie niets verkeerds *aan de soep*, dan dat er te veel water in is, » enz. (4).

(1) Beeth. S. Br. III, 213-214.
(2) Beeth. S. Br. III, 233.
(3) Beethoven's arts voor het oogenblik.
(4) Beeth. S. Br. III, 225-26, nota.

De soep speelde eene groote rol in Beethoven's menu. Ook aan Schindler schrijft hij :

— « Ik verzoek u deze gebenedijde soep te proeven, welke de huishoudster gereed maakte. » (1) Doch Schindler's meening was niet overtuigend, want een later briefken beslist : « Het oordeel over de soep acht ik niet *het minste, zij is slecht*. » (2)

Ongelukkig ging het oordeel over de soep tot de gemoedsgesteltenis over : wie geen goede soep kon koken, had ook geen goed hart. Dat was een vaststaande dogma voor Beethoven. (3)

De groote meester zal wel niet altijd gemakkelijk geweest zijn in den dagelijkschen omgang. Daar hij geene vrouw had om er tegen te grollen, moesten de dienstboden het zeker verduren, of ook zijn famulus, Schindler in dit geval.

De brieven van 't jaar 1823 zijn vol klachten over dezen toch onontbeerlijken, altijd dienstveerdigen vriend. Den eenen keer, heet het tegen Karl : « ... laat U niet in praatjes over hem (Schindler) uit, men zou hem kunnen schaden, en is hij niet genoeg gestraft, dat hij zoo is, hem flinkweg de waarheid zeggen is noodig, daar zijn boos tot streken geneigd karakter vordert, dat men hem ernst betuigt... » (4) Een ander maal schrijft hij aan Ries : « ...Immers alles ging door Schindler ; een ellendiger mensch heb ik op Gods wereld nog niet leeren kennen, een aarts-schoft, aan wien ik zijn landpas heb gegeven... » (5) Ook tegenover Grillparzer uit hij zich op de zelfde wijze : « Indien U komen wil, verzoek ik U *alleen* te komen ; dit opdringend Appendix van Schindler steekt mij reeds lang, zooals U in Hezendorf moest bemerken, tegen, — otium est vitium — ... » (6)

Aan den anderen kant schrijft Beethoven de vriendelijkste briefjes aan dezen « aarts-schurk ». Welk is de uitleg

(1) Beeth. S. Br. III, 219.
(2) Id., 225
(3) Id., 220.
(4) Id., 327.
(5) Id., 333.
(6) Id., 340.

dezer tegenstrijdigheden? — Ik denk dat hij te zoeken is in hetgeen ons Wegeler reeds van 's meesters jeugd berichtte : dat zijn licht-geprikkeld gemoed vatbaar was voor stormen van gramschap, die, eens bedaard, hem veel meer deden verontschuldigen dan hij had misdaan. De jaren zullen deze gesteltenis niet verzwakt hebben, te meer daar Beethoven's kwaal hem, van zelfs, tot achterdocht moest stemmen, en dat al de omstandigheden van zijn bestaan geschikt waren om hem op te hitsen.

Niet alleen, inderdaad, had hij gedurig te kampen tegen Karl's zedelooze moeder; ook zijne andere schoonzuster, Johannes' (des Gutbesitzer's) vrouw was hem eene oorzaak van schaamte en bekommernis. Dit ging zoo ver dat de toondichter eene klacht bij de politie moest indienen. Zij luidt als volgt :

« De Hr v. Schindler mag natuurlijk niet vóór beide personen genoemd worden, maar ik wel! —————» (1)

Schindler heeft den volgenden uitleg bij dit kaartje gevoegd :

« De voorgaande regelen waren door Beethoven aan den politiecommissaris Ungermann gericht als aanhangsel van een uitvoerig bericht van zijnentwege aan denzelve. Daarin werd de politie-beambte verzocht, of officieel of voorloopig op eene andere wijze, den meester te willen helpen, opdat zijn broeder Johann de zedelijkheid zijner vrouw zelf zou bewaken en ook door anderen zou laten bewaken, daar de buitensporigheden dezer vrouw eenen graad bereikt hadden, die haar en haren man aan den openbaren blaam blootstelde. Nochtans bleven de bemoeiingen van Beethoven en van den politie-agent vruchteloos, dewijl zijn broeder niet te bewegen was om eenen energischen stap te doen. De uitspattingen der teugellooze vrouw namen toe, van jaar tot jaar, tot zij in 1823 tot openbare schandalen in de kazernen voerden; Frau van Beethoven was daar dag aan dag te zien met hare minnaars (officieren), en begaf zich ook met hen op de

(1) Beeth. S. Br. III, 181.

openbare wandelingen. Toen trad onze Beethoven met alle kracht op tegen zijn broeder, opdat hij de scheiding zou vragen met zijne onzedelijke vrouw, doch kon niets bekomen van dezen zelfs op zedelijk gebied verloopen man.

Om den hoop van zedelijk verval in de familie van onzen Beethoven niet te vergrooten, vond ik geraadzaam deze schandalige gebeurtenissen in de biographie niet te vermelden, en vergenoegde mij deze heillooze toestanden in 't huis van Johann van Beethoven enkel aan te duiden.

A. SCHINDLER. » (1)

Deze nota van den trouwen Schindler geeft volle verklaring van den volgenden brief aan broeder Johannes, en zelfs van de onrechtvaardige uitvallen tegen hem zelf. De arme vertoornde meester moest toch op iemand zijne verontwaardiging botvieren !

« Baden op den 19 Augustus (1823).

Lieve broeder !

Ik verheug mij over uwe betere gezondheid. Wat mij betreft, mijne oogen zijn nog niet gansch hersteld (2) en ik kwam hierheen met eene ontstelde maag en een schrikkelijk katarrh, de eerste mij berokkend door dat aartszwijn eener huishoudster, het tweede door dit beest van keukenmeid, die ik reeds eenmaal verjaagd heb en die dezelve toch weer aangenomen heeft; — Steiner hadt gij niet moeten aanspreken, ik zal zien, wat te doen is, met de liederen in puris kon het moeilijk zijn, daar de tekst Duitsch is, de ouverture eerder —

Uwen brief van 10 Aug. kreeg ik door den ellendigen schoft Schindler, gij moet immers uwe brieven maar in de post geven, waar ik ze alle zeker ontvang, want ik vermijd dezen gemeenen verachtensweerdigen mensch zooveel mogelijk — Karl kan slechts op den 29^{en} dezer bij mij komen, van waar hij u schrijven zal. In onwetendheid van wat de beide kanaillen Fettlümerl en Bastard met u aanvangen, zult gij niet zijn, ook niet van de brieven met deze gelegenheid

(1) Beeth. S. Br. III, 182, nota.

(2) Beethoven klaagt in al zijn brieven van dien zomer over die oogziekte.

door mij en Karl ontvangen, want hoe weinig gij het van mij verdient, zal ik toch nooit vergeten, dat gij mijn broeder zijt, en een goede geest zal nog over u komen, die u van deze beide kanaillen scheidt, deze voormalige en huidige h..., waarbij gedurende uwe ziekte hun kerel niet minder dan 3 maal ges... heeft en die nog bovendien uw geld geheel in handen heeft, o godvergeten schande, is geen vonk man meer in u?!!! — Nu van iets anders. Gij hebt van de Ruïnen van Athenen ook mijn eigen handschrift van eenige stukken, die ik noodzakelijk moet hebben, daar de afschriften naar de partituur der Josephstad werden gemaakt, waar veel uitgebleven is dat staat in deze manuscriptpartituren van mij, daar ik even iets d. g. schrijf, heb ik dezelve hoogst noodig, schrijf aldus waar ik deze manuscripten kan bekomen, ik bid u zeer. Wanneer ik tot u kom, een ander maal. Moet ik mij vernederen, in zulk slecht gezelschap te zijn, misschien is dit toch te vermijden en wij zouden eenige dagen met u kunnen doorbrengen?! Over de rest van uwen brief, een ander maal. Vaarwel. Onzichtbaar zweef ik om u en werk door anderen, opdat de kanaillen u den hals niet toestroppen —

Gelijk altijd uw trouwe
Broeder. » (1)

Gelijk Dr Kalischer te recht opmerkt in de nota aan dien « ontzettenden brief », « was de zedelijke verontweerdiding van Beethoven over het verachtelijk gedrag zijner schoonzuster en harer dochter geweldig. En toch moest de door zoo vele physieke pijnen geplaagde toondichter in die kringen verwijlen. In deze tijden van schandaal schijnt Beethoven zijne wraak in muziek genomen te hebben door het canon : « Festlümmerl Bankert haben triumphiert » ... — Nu beurt ons weer het bewustzijn en de erkentenis op van Beethoven's echt hemelsgenie, dat midden in dien aardmodder zich kon verheffen tot de hoogte der negende symphonie-schepping ! » (2)

Ook tegen Ries laat Beethoven zich in klachten uit over zijn onweerdigen broeder :

(1) Beeth. S. Br. IV, 323-324.
(2) Id., nota.

« ... Mijn heer broeder, die equipage houdt, heeft ook nog van mij willen trekken en zoo heeft hij zonder mij te vragen deze Ouverture aan eenen uitgever Boosey in Londen aangeboden. Zeg maar, dat mijn broeder mis was aangaande die Ouverture. Hij kocht ze van mij om er mee te woekeren zooals ik bemerk. O frater ! !... » (1)

Reeds vroeger had Beethoven gepoogd deze ongelukkige toestanden te verhelpen. In den zomer van 1822, schrijft hij aan zijnen broeder :

« ... — tegen uwe vrouw heb ik niets, ik wensch enkel, dat zij inzie, hoe veel ook door uw bijzijn bij mij kan gewonnen worden, en laat alle armzalige kleinigheden des levens geen stoornis veroorzaken... » (2)

En in een naschrift op dien brief : « Vrede vrede zij met ons, God geve niet dat de natuurlijke band tusschen broeders weer onnatuurlijk verscheurd worde, zonder dat zou mijn leven niet van langen duur meer zijn, ik zeg nog eens dat ik niets tegen uwe vrouw heb, alhoewel hare handelwijze tegenover mij, mij thans een paar keeren danig opgevallen is, en buitendien ben ik door mijne ziekelijkheid nu reeds 3 1/2 maanden zeer ja uiterst gevoelig en prikkelbaar, weg met al wat het doel *niet kan bevorderen*, met mijn goeden Karl tot één leven te geraken, dat mij bijzonder passend en noodig is. — Zie maar eens mijne woning alhier, dan ziet gij de gevolgen, hoe het gaat, daar ik, bijzonder wanneer ik ziekelijk ben, mij aan *vreemde menschen* moet toevertrouwen, zonder nog van anderen te spreken... » (3)

Arm groot man ! dat is altijd het referein na al zijne brieven. Niet alleen had hij gedurig te kampen tegen lichamelijk ongemak, maar men mag hem een waar slachtoffer zijner familie noemen. Zijne broeders waren er enkel op uit hem op alle mogelijke wijze te plunderen en uit te buiten, doch toen het er op aan kwam hem genegenheid te betuigen, was er niemand meer thuis. Daarbij was het hun te wijten, dat vele vrienden des toondichters moe werden

(1) Brief van den 5en Sept. 1823. Beeth. S. Br. IV, 335.
(2) Beeth. S. Br. IV, 180.
(3) Beeth. S. Br. IV, 181.

hem dienst te bewijzen. Ries zegt daarover : « Bijzonder waren zijne broeders er op uit, alle innige vrienden van hem verwijderd te houden, en wat die broeders ook tegen hem bedreven, en hoezeer men hem ook overtuigde, kostte het hun enkel een paar tranen en aanstonds vergat hij alles. « Het is toch altijd mijn broeder, » placht hij dan te zeggen, en de vriend kreeg verwijten voor zijne goedwilligheid en openhartigheid. » (1)

Schindler mocht hiervan spreken !

Nauw zijn in Beethoven's leven zooals in ieder menschelijk leven, de groote en de kleine kant dooreengeweven. Zeker was het wangedrag, het laag zedelijke peil bij zijne verwanten, geen kleine kant, maar deze verergerende toestanden zetten in 't licht de schaduwzijden zijner anders zoo grootsche natuur. Ries merkt ook nog op :

« Beethoven was uiterst goedhartig, doch even zoo licht opgewonden en wantrouwig ; de oorzaak daarvan lag in zijne hardhoorigheid, maar nog meer in de handelwijze zijner broeders. Zijne meest beproefde vrienden konden gemakkelijk door iederen onbekende belasterd worden ; want hij geloofde maar te gauw en onvoorwaardelijk. Hij maakte dan aan den verdachte geen verwijten, verlangde geene verklaring, maar toonde op staanden voet in zijne handelwijze tegen hem den grootsten trots en de hoogste verachting. Daar hij in alles buitengewoon hevig was, zocht hij ook bij den gewaanden vijand de gevoeligste zijde op, om hem zijnen toorn te doen blijken. Daardoor wist men meermaals niet, waaraan zich te houden met hem, tot de zaak, meest toevallig, opgehelderd werd. Dan zocht hij echter even gauw en werkdadig zijn onrecht te herstellen. » (2)

Die silhouette van den toornenden Beethoven is heel knap geteekend ; zij stemt ook gansch overeen met Wegeler's getuigenis, en verklaart menig uitbarsting van verontweerdiging des meesters tegenover onschuldige vrienden.

Huiselijk verdriet, bekommernissen wegens geldgebrek, lichamelijke kwalen, opgaan in de hoogste ingevingen van 't genie, dit alles belette Beethoven niet soms

(1) Ries, 116.
(2) Ries, 115.

als een kind in hartelijk gelach te schieten. Zoo onder ander bij 't volgend geval : « — Het was in 't jaar 1821. Bij 't in orde brengen van zijn *artistiek* huishouden miste Beethoven de partituur van het eerste stuk (kyrie) zijner groote mis. Alle zoeken bleef vruchteloos, en Beethoven was over dit verlies, dat niet te herstellen was, reeds ten zeerste vertoornd. Doch ecce! na verscheiden dagen werd het gansche kyrie teruggevonden, maar in welken staat! De groote papiervellen, die reeds onbruikbaar schenen, waren uitnemend geschikt in de oogen der oude huishoudster om laarzen, schoenen en keukengerief in te pakken; de meeste bladen had zij daarbij nog uiteen gescheurd. Toen Beethoven dit gemartel van zijne geesteskinderen voor zijne oogen zag, kon hij, na korte gramschap, niet anders dan in eenen lach schieten over dit koddig tooneel. » (1)

Komische anecdoten van dien aard zijn niet zelden te vinden in Schindler's biographie, vooral tijdens de laatste jaren. Zoo was in Mei 1823, Beethoven zich te Hetzendorf gaan vestigen, in de verrukkelijke door een park omgeven villa van den Baron von Pronay. De meester, die in bijzonder goede luim verkeerde, hield zich bezig met variaties te schrijven over eene nogal banale wals van Diabelli. Deze, die tegelijk uitgever was, had hem dit gevraagd. « Welhaast waren tien variaties geschreven, dan eens zoo veel, weldra vijf en twintig, en altijd heette het : « Dat is nog niet alles. »

De uitgever, bezorgd over den te grooten omvang van 't werk, die den verkoopprijs zou verhoogen, wenschte het einde te zien. De schrijflustige componist echter, die bewijzen wilde, wat alles te trekken was uit eene nogal ordinaire wals, met eene *rosalie* nog daarbij, antwoordde, dat hij nog wat geduld moest nemen. Zoo ontstonden de « 33 Veranderingen over eene wals, Op. 120 », waaraan licht te bespeuren valt, in welke rozige stemming zij geschreven werden. » (2)

Doch deze « rozige stemming » was van heel vluchtigen aard. In den loop der maand Juni waren de variaties af, en nu ging het onverwijld op de « Negende Symphonie » af.

(1) Beeth. S. Br. III, 331. Nota van Kalischer, naar Schindler.
(2) Schindler II, 36.

't Was dan dat Schindler verbod kreeg te verschijnen : de meester zocht afzondering en eenzaamheid.

« Het ongeregelde leven in 't huishouden, » zegt Schindler, « sedert eenige weken wat verbeterd, begon opnieuw. Met een schetsenboek in de hand, doorwandelde Beethoven velden en weiden zonder te denken op de vastgestelde uren der maaltijden. Wat vroeger in het hoogste stadium van geestelijke ontheffing nooit was gebeurd, kwam nu meermaals voor, dat hij zonder hoed terugkwam. Tegen het midden van Augustus zag men reeds dikke cahiers met aanteekeningen voor het nieuwe werk. Toen overviel hem de kuur de schoone villa van den Baron Pronay te verlaten en naar Baden te verhuizen, daar « de Baron altijd diepe buigingen voor hem maakte, zoo dikwijls hij hem tegenkwam. » — Schindler herinnert hier aan Beethoven's woord in den brief aan Giuletta Guicciardi : « Deemoed des menschen jegens den mensch — dat doet mij pijnlijk aan. » — « Tegenwerpingen, aandringen dat hij daar zou blijven, niets hielp. Toen verscheen op eenen morgen zijne snelzeilende Fregatte, de goede, oude huishoudster, op mijne kamer, (hier dient gezegd, dat Beethoven sedert September 1822 zijne woonst in de Pfarrgasse, voorstad Leimgrube met mij deelde) en bracht de boodschap, dat de meester zich te Hetzendorf buiten staat voelde verder te arbeiden, hij moest dus weg ; hij verwachtte mij 's anderendaags om 5 uren 's morgens bij zich, opdat ik hem zou helpen eene woon zoeken. Als bekrachtiging waren de volgende regelen zijner hand meegegeven : « Samothrazischer L — k — Macht, das Wetter ist gerade recht. Es ist aber besser früher als später, presto prestissimo, man fährt von hier. » (1)

« Die artisten toch ! » Zal hier de eerste de beste philister uitroepen. « Zij hebben met andere menschen niets gemeen, dan hunne grootere onredelijkheid. » Inderdaad voor gewone stervelingen zijn de kleine kanten des

(1) Schindler II. 51, 52. De Samothratische mysteriën, in de mythisch-heroïsche tijden (2000 v. Christus) waren gedeeltelijk op muziek gegrondvest. In Beethoven's gedacht meende dat een ingewijde in zijne mysteriën. L — k — beteekent Lumpenkarl.

levens enkel van belang. Heiligen alleen, en geniën, kunnen opgaan in de dwaasheid des kruizes, in het hooger leven van 't eindelooze en onsterfelijke. (1)

Zelfs Schindler schijnt bijzonder getroffen door het komische van den toestand. Hij gaat voort : « Deze vlucht van Hetzendorf naar Baden en wat er daar gebeurde behoort tot mijne potsierlijkste ervaringen met den grooten zonderling. Welhaast begon hij in oogenschouw te nemen de lange rij woningen die hij daar reeds gehad had, hare onaangenaamheden, hare ongerieflijkheden. Van alle bleef er maar ééne over, die was, wat hij *thans* verlangde. « Maar de menschen hebben verleden jaar verklaard, dat zij mij niet meer willen opnemen. » Zulke verklaringen hadden echter in andere huizen reeds meermaals plaats gehad. Toen wij in Baden aankwamen verzocht hij mij, als parlementaire in de gewenschte woning te treden, en in zijnen naam de belofte af te geven van meer orde en inachtneming van de vreemde medewonenden (een hoofdbezwaar.) Die belofte werd nochtans niet aanvaard ; ik werd afgewezen. De wachtende vriend was daarover diep bedroefd. Nog eens werd de parlementaire in de vesting van den slotenmaker gestuurd met nieuwe verzekeringen van goed gedrag. Ditmaal vond hij beter gehoor. Nochtans werd uitdrukkelijk bepaald, dat Beethoven in de kamer op de straat vensterluiken zou laten aanzetten gelijk het vorige jaar. Wij bemoeiden ons vruchteloos om de reden van dezen zonderlingen eisch te ontdekken. Intusschen, daar het aanbrengen van 't gevraagde als beschutting voor de lijdende oogen des toondichters tegen het helle zonnelicht dringend noodzakelijk was, werd de vraag gewillig toegestaan. Na eenige dagen reeds volgde de verhuis. » (2)

Welk was de drijfveer van den Badenschen smid ?

« Eenvoudig deze : Beethoven, dan reeds dikwijls door zekeren daimon gedreven,... placht zich bij zijn vorig verblijf in dat huis aan 't een of 't ander der slechts ruwge-

(1) In een zijner briefkens aan Schindler schrijft Beethoven het teekenende woord : « Het weer is slecht, ALLEEN ben ik echter nooit, zelfs als ik alleen ben — Gode bevolen, » Beeth. S. Br. IV, 274.
(2) Schindler II, 52-53.

schaafde vensterluiken te stellen en op zijne gewone wijze ellenlange rekeningen aan te teekenen, b.v. 50, 100, of wel zelfs 200 ducaten, hoeveel gulden is dat? daartusschen muzikale invallen, kortom een mengelmoes van gedachten, zoodat deze dunne lindenhouten latten een soort dagboek waren geworden. In den zomer van 1822 woonde eene familie van Noordduitschland aan den overkant; deze had hem in die bezigheid gadegeslagen en na zijne afreis, waarschijnlijk *curiositatis causa*, kocht zij de luik voor een zilverstuk van den slotenmaker. Eens de weerde kennende van een aldus gepotlood venster, was het niet moeilijk de vier stuks aan kuurgasten te verkoopen. Toen onze meester later dezen zeldzamen handel vernam bij den apotheker te Baden, brak hij in een homerischen lach uit. » (1)

Het zal hier wel de plaats zijn te vernemen naar de verschillige woonsten van Beethoven te Weenen en op den buiten. Niets is onverschillig in 't leven der groote mannen en men verbeeldt zich geerne zijnen held in zekere omgeving. Appartementen zijn de regel in Weenen. Beethoven had er een aantal: het liefst bewoonde was dat van den Baron Pasqualati op de Mölker-Bastei, om het schoon uitzicht. De meester kon moeilijk lucht en natuur missen, vooral des zomers.

Van grooter belang zijn ook zijne villegiatura's. De eerste was Heiligenstadt, waar Beethoven in 1802 het beroemd Testament neerschreef, die symphonie van den weemoed in woorden. Twee werkelijke symphonieën moest hij er schrijven, en geene mindere dan de vijfde, in C moll, en de zesde, de Pastorale. Dat dit meesterwerk van landelijke poëzie in het nederig dorpken, op den rechten Donauoever ontstaan is, zou voldoen om den naam onsterfelijk te maken.

In latere jaren zocht Beethoven zijn zomerverblijven liever langs den zuiderkant van Weenen: te Hetzendorf, Mödling of Baden — de laatste twee plaatsen waren hem overigens door de geneesheeren aangeduid om hunne wateren.

Nochtans was Heiligenstadt niet vergeten. Schindler

(1) Schindler II, 52-53.

verhaalt het volgende : « In de tweede helft van April 1823, in een tijd van grooten kommer en wederwaardigheid, stelde Beethoven op zekeren dag voor een uitstapje te doen naar den Noorderkant tot ontspanning. Sedert een tiental jaren hadden zijne schreden hem niet meer daarhenen gevoerd. Heiligenstadt moest bezocht worden en de verrukkelijk schoone omstreken, waar hij zoo vele werken op papier had gebracht, doch ook de natuur zoo grondig bestudeerd. De zon scheen op haar zomers en het landschap prijktė reeds in 't lieflijkste lentekleed. Nadat wij het badhuis met den aanpalenden tuin te Heiligenstadt hadden bezien en dat vele aangename herinneringen die ook betrekking hadden op zijne scheppingen waren geuit, zetten wij onze wandeling voort naar den Kahlenberg in de richting die over Grinzing voert. Toen wij het minnelijke Wiesenthal bereikten, tusschen Heiligenstadt en Grinzing, waar een snel-loopend en zacht-murmelend beekske, uit het dichte gebergte ontsprongen, hier en daar met hooge olmen ligt bezoomd, bleef Beethoven herhaaldelijk staan en liet zijn blik in zalige wonne over het heerlijke landschap dwalen. Zich dan in het gras neerzettend, geleund tegen eenen olm, vroeg hij mij of in de kruin dier boomen geen wielewaal aan 't zingen was. Nochtans was alles stil. Daarop sprak hij : « Hier heb ik de « Scene am Bach » geschreven en de wielewalen daar boven, de kwakkels, nachtegalen en koekoeken rondom hebben meegecomponeerd ». Bij mijne vraag, waarom hij den wielewaal ook niet in het tooneel had ingevoerd, greep hij zijn schetsenboek en schreef :

« Dat is de componist daarboven », zegde hij, « heeft hij niet een beduidender rol dan de anderen ? Voor *dezen* is het enkel spel. » (1)

Onder Beethoven's zomerverblijven, neemt Baden de bijzonderste plaats in. Reeds in 1804 zijn twee zijner

(1) Schindler I, 153-154.

brieven aan Ries daaruit gedagteekend. In 1807 is hij er weer. 1811 en 1812 zagen hem te Teplitz, waar hij Goethe ontmoette; maar in 1813 volgt hij zijn keizerlijken leerling, Aartshertog Rudolf, naar het « vriendelijke Baden ». 't Was daar dat Mevr. Streicher hem in zoo verwaarloosden staat vond en de bermhertige zending begon, die zij voortzette tot 1818. Baden was Beethoven's lustoord ook in de zomers van 1814 en 15. In 1815 ging hij naar Döbling, maar in 1816 weer naar Baden. De maanden Mei en Juni van 1817 bracht Beethoven over te Heiligenstadt, in strijd met Schindler's bewering, als zou hij er geen voet meer gezet hebben tusschen 1813 en 1823. Het overige van den zomer was hij te Nuszdorf. 1819 en 1820 brachten den meester te Mödling, waar hij de « Missa Solemnis » schreef, den dorpsherder zocht te overreden om zijn volk wat meer te ontwikkelen en in toorn ontvlamde tegen dien zelfden geestelijke omdat hij de streken van Karl's onzedige moeder in de hand werkte. In 1821 verbleef Beethoven te Döbling en te Unterdöbling. In 1822 was de beurt weer aan Baden. Eindelijk in 1823 gebeurden de koddige voorvallen in de villa van den Baron Pronay te Hetzendorf en in het huis van den slotenmaker te Baden, terwijl Beethoven de « Negende Symphonie » in zijn machtig brein droeg. Nog twee malen zou hij Baden bezoeken, in 1824 en 1825. Het laatste jaar was hij te Gneixendorf.

In een afzonderlijk hoofdstuk betiteld « Wanderlust », heeft Schindler den ongedurigen geest van Beethoven behandeld. Daarin zegt hij : « Deze *treklust* van de eene woning naar de andere, van de stad naar het land, beantwoordt aan het bewustzijn en het ontevreden wezen van onzen meester. Hoe had hij in het groote Weenen eene woning kunnen vinden, met dewelke hij voor eenige jaren tevreden zou geweest zijn, wanneer hij daar geen mensch kon vinden wiens omgang hem op den duur bevredigde, met denwelken, toen men dicht te zamen kwam, het niet tot strijd of tot korter of langer oneenigheid kwam? Deze consequentie in de inconsequentie mogen wij uit het oog niet verliezen. Wanneer wij gedenken, hoe Beethoven in zijn wrevel zelfs tegen zijn aartshertog de meest kwetsende klachten uitte, wanneer wij hem bij gelegenheid van zijn

proces tegen Maelzel in zijne depositie aan zijne advocaten hooren zeggen: « Verlaten door heel de wereld hier in Weenen », en wanneer hij later nog de familie B(rentano) te Frankfurt am Main zijne beste vrienden ter wereld noemt, — wel enkel, omdat de groote afstand de wrijvingen belette, — dan gelijkt de zin dezer woorden wel aan de bekende spreuk: « Hij ziet het woud niet door de vele boomen ». — Schindler mocht bij ondervinding spreken: wij hebben gezien welke scheldwoorden hem Beethoven toerichtte in den eigensten tijd dat hij hem 't meest noodig had.— « *Zoo*veel vereerders zijner kunstwerken Beethoven telde, zooveel vrienden had hij mogen hebben. Doch onzen meester kon tot zijn vier-en-vijftigste jaar niets ten volle bevredigen en in beslag nemen dan de natuur, nevens zijne kunst; menschen en woningen zelden, want daarop viel te veel te zeggen... In de eene (woning) kon de zon niet genoeg toegang krijgen naar zijn goesting, in eene tweede stond hem het putwater niet aan, eene derde had een te donkere trap, — gewichtige redenen om op te zeggen en onder zijn zomerverblijf op het land zijn huis enkel tot bewaring van eenige hoopen muziek en van de kleine bibliotheek te benuttigen, diensvolgens ook te betalen. Zijne woningen op het land hebben hem aanzienlijke sommen gekost. Doch ook daar kon hij het soms niet den ganschen zomer in 't zelfde huis uithouden. Wij hebben gezien welke zonderlinge, haast komische oorzaken hem op de vlucht dreven in 1823. De diepe buigingen van den adellijken eigenaar te Hetzendorf verhinderden zijne fantazie. Misschien was geene « Negende Symphonie » ontstaan, was hij daar gebleven. Reeds het volgende jaar hadden wij het zelfde schouwspel. Hij nam zijn intrek te Penzing dicht bij Schönbrunn in een afgezonderd en vriendelijk gelegen huis aan den Weenervloed. Doch langs den anderen oever op het voetpad veroorloofden zich voorbijgangers uit nieuwsgierigheid of belangstelling te blijven staan en naar zijne vensters te schouwen. Weer een gewichtige reden om deze schoone woning te verlaten en met pak en zak, keukengerief, Broadwood-vleugel en kippenladder naar Baden te verhuizen. Wie weet of deze nieuwsgierige lieden niet de vlucht zijner fantazie in 't opvatten

van 't eerste der vijf (laatste) kwartetten heeft verhinderd? » (1)

Deze gedurige veranderingen kostten natuurlijk veel geld, doch dat kon het groote kind niet inzien. Ries merkt op dat Beethoven bij zijn weten eens (in 1804 of 1805) vier logementen te gelijk had : een in den Schouwburg An-der-Wien, een « im rothen Haus an der Alsterkaserne » met Stephan von Breuning, een te Döbling op het land, en het vierde op de Mölker-Bastei, bij Baron Pasquillati. (2)

Door tal van aanhalingen is de kleine kant van Beethoven's leven uit Schindler's biographie op te luisteren. Vooreerst wat zijn persoonlijk voorkomen aangaat. Het volgende naar 't leven geschilderd portret zijn wij verschuldigd aan Friedrich Rochlitz, die na herhaalden omgang met den meester in den zomer van 1822 te Baden, aan zijn vriend Haertel te Leipzig, schreef: « ... Ware ik niet voorbereid geweest, ook mij zou zijn aanblik getroffen hebben. Niet het veronachtzaamde, haast verwilderde uiterlijke, niet het dik, zwart haar, dat streuvelig rond zijnen kop hing, enz. maar het geheel van zijn verschijnen. Verbeeld u een man van omtrent 50 jaar, eerder klein, doch van zeer krachtige, stevige statuur, gedrongen, met bijzonder sterken knokelbouw — ongeveer gelijk Fichte, doch vleeziger en vooral met voller, ronder gezicht; roode, gezonde kleur; onrustige, lichtende, ja bij gefixeerden blik bijna stekende oogen; geene of haastige bewegingen; in de uitdrukking van 't gelaat, bijzonder van het geest- en levenvolle oog, eene mengeling of eene, somwijlen oogenblikkelijke afwisseling van goedhartigheid en schuwheid; in de gansche houding deze spanning, dat onrustige, bezorgde luisteren van den doove, die zeer levendig voelt; nu een vroolijk, vrij uitgeworpen woord : onmiddellijk daarop een verzinken in duister zwijgen; en bij dit alles, wat de toeschouwer bijblijft en wat altijd aan bijklinkt : DAT IS DE MAN, DIE AAN MILLIOENEN ENKEL VREUGDE BRENGT — REINE, GEESTELIJKE VREUGDE. » (3)

(1) Schindler II, 185-187.
(2) Ries, 133-134.
(3) Schindler II, 291-2.

Schindler zelf spreekt van Beethoven's wonder oogenspel, dat « allermoeilijkst » is om weer te geven; « want het spelen van 't oog in dat hoofd was van wonderbaren aard en openbaarde een ladder van wilde, trotsche zoowel als zachte, liefdevolle uitdrukkingen, gelijk aan de ladder zijner gemoedsstemmingen. » (1)

En later : « Dikwijls kwam het anders klein schijnende oog groot voor en de blik, naar boven gericht, bleef op de zoldering of op den blauwen ether lang gevestigd, dát ofwel in de meditatie, of als hem in 't gesprek iets bijzonders getroffen had. » (2)

Ook in het zoo interessante boek van Dr Gerhard von Breuning, « Aus dem Scharzspanierhause », staat Beethoven's beeltenis met de zelfde trekken geteekend : « Zijn uitzicht was krachtig, de gestalte middelgroot, de geheele verschijning energiek, gelijk zijne levendige bewegingen ; zijne kleedij evenmin elegant als burgerlijk, en toch lag er iets in zijn geheel, dat in geen rangschikking paste. » (3)

Deze beschrijving geldt het jaar 1825, toen, volgens Schindler, Beethoven's gedurige ziekelijkheid veel van zijne kracht had afgenomen : « Tot zijn vijftigste jaar inbegrepen was de globaal-indruk van Beethoven's gestalte het verheugendste beeld van lichamelijk welzijn en hoogste geesteskracht ; een Jupiter blikte somwijlen uit dit hoofd. In zijn een-en-vijftigste jaar begon ten gevolge van de aanhoudende onderlijfs-pijnen het verval, doch tot midden in zijn zes-en-vijftigste jaar waren er nog vele tusschenpoozen, die herinnerden aan den tijd vóór deze vermindering van krachten. » (4).

Over Beethoven's kleeding schrijft Schindler het volgende : « ... van den meester dient gezegd, dat hij tot zijne laatste levensjaren gaarne, volgens de omstandigheden,

(1) Schindler II, 288. « Zoodra zijn gezicht zich in vriendelijkheid ophelderde, vertoonde het al de bekoorlijkheid der kinderlijke onschuld ; wanneer hij glimlachte, geloofde men niet alleen in hem, maar in de menschheid : Zoo innig en waar was hij in woord, beweging en blik. » (Uit de eerste Beethoven biographie van Joh. Aloys Schlosser).

(2) Schindler II, 293.

(3) Bl. 9.

(4) Schindler II, 286.

toilet maakte; daarin was altijd harmonische overeenstemmig te vinden. Een frak van fijn blauw laken (de geliefkoosde kleur in dien tijd) met metalen knoppen stond hem uitmuntend. Zulk een, benevens een andere van donkergroen laken, ontbrak nooit in zijne kast. Bij zomertijd was hij altijd, mits goed weer, te zien met witte broek, schoenen en witte kousen (mode van den tijd.) Vest en halsband waren in alle jaargetijden wit en schitterden bij hem zelfs op de werkdagen door onberispelijke reinheid. Bij deze kleeding moet men zich voorstellen een lichten gang en rechte houding, zwierige lichaamsbewegingen, die onzen meester te allen tijd eigen waren, en men heeft Beethoven's persoonlijkheid voor oogen. » (1)

Die behoefte aan reinheid, zelfs voor lichaam en kleeding, was ook Lacordaire eigen. De groote Dominicaan noemde die eigenschap : eene halve deugd. Schindler getuigt hoe onontbeerlijk zij Beethoven was. « Wasschen en baden behoorden tot Beethoven's onmisbare levensbehoeften. Hierin was hij gansch een Oosterling... Ging hij onder den arbeid in de voormiddag-uren niet uit, om zich in stemming te verdiepen, dan stelde hij zich, dikwijls in het meest losse négligé, aan de waschkom en goot groote kruiken water op zijne handen, gedurig aan de gansche ladder op en af huilend, of ter afwisseling brommend; dan weer doorstapte hij met rollende of strakke oogen de kamer, teekende iets op, en zette dan het gieten en huilen weer voort. Dat waren oogenblikken van diepe meditatie, waarover niet veel drukte te maken was, hadden zij niet langs twee zijden onaangename gevolgen gehad. Vooreerst veroorzaakten zij dikwijls gelach bij de dienstboden; als de meester dat gewaar werd, schoot hij in toorn en hij deed belachelijke uitvallen. Ook geraakte hij overhoop met den huisbaas, wanneer het water door den bodem drupte, 't geen ongelukkig vaak gebeurde. Dat was een bijzondere reden, waarom Beethoven door den band een ongewenschte huurder was. De bodem zijner woonkamer had met pek moeten bestreken worden, om het doordringen van 't vele water te verhinderen. En van dezen overvloed van geestdrift onder de voeten bemerkte de meester niets. » (2)

(1) Schindler II, 295.
(2) Schindler II, 192-3.

Beethoven's voorkomen op straat heeft Gerhard von Breuning ons bewaard :

« Beethoven's uiterlijke aanblik op straat had, wegens de hem gansch kenmerkende *nonchalance* in zijne kleeding, iets buitengewoon opvallends. Meest in gedachten verdiept en deze voor zich-zelven brommend, gesticuleerde hij daarbij niet zelden met de armen, als hij alleen was. Was hij in gezelschap, dan sprak hij heel druk en luid, en, wijl zijn begeleider het antwoord altijd schrijven moest in het conversatieboekske, werd het gaan gedurig onderbroken, wat uit zich zelf reeds opvallend was en het nog meer werd door mimisch geuite antwoorden.

Zoo kwam het, dat de meesten hem ontmoetende zich naar hem omkeerden en ook de straatjongens hun opmerkingen over hem maakten, en hem nariepen. Neef Carl zag er derhalve tegen op met hem uit te gaan, en had hem zelfs eens gezegd, dat hij beschaamd was, wegens ooms « gek voorkomen », met hem op straat te gaan, waarover deze zich zeer gekrenkt en gekwetst tegenover ons uitdrukte. Ik integendeel was er trotsch over, mij met dezen grooten man te mogen vertoonen.

De toen gebruikelijke vilten hoed, dien hij bij 't thuiskomen, ook druipende van den regen, slechts na licht wuiven (eene gewoonte, die hij ook bij ons, onaangezien alle kamerinrichting, onderhield) over het bovenste van den kapstok sloeg, had dientengevolge de vlakte van zijn top verloren en was in een gewelf naar boven uitgebreid. Zoowel vóór als na den regen, maar zelden of in 't geheel niet geborsteld en dan weer bestoven, had die hoed een blijvend uitgevilt voorkomen. Daarbij droeg hij dien zooveel mogelijk van 't gezicht weg, om 't voorhoofd vrij te hebben, terwijl langs beide zijden de grijze verwarde haren, gelijk Rellstab teekenend zegt : « niet kroes, niet star, maar een mengsel van beide, » uitvlogen. Doch door het opzetten en dragen van den hoed uit het gezicht naar achter bij hooggehouden hoofd kwam de achterrand in wrijving met den toen heel hoog staanden frakkraag, wat aan den rand een bultigen vorm naar boven gaf, terwijl de kraag als afgeschaafd scheen door gedurige aanraking met den hoed. De twee ongeknoopte opslagen van zijn overjas, ja somwijlen

die van zijn blauwen frak met koperen knoopen, sloegen, bijzonder als hij tegen den wind in stapte, naar buiten rond de armen om ; ook de twee lange tippen van de witte das, die geknoopt was rond den breed omgeslagen hemdskraag, vlogen naar buiten. De lorgnette, die hij wegens zijne kortzichtigheid droeg, hing los af. De slippen van zijn frak waren niet weinig beladen ; want buiten de dikwijls uithangende zakdoek aan den eenen kant, stak aan den anderen een niet dun aanteekeningsboekske van muziekpapier nevens een in-octavo conversatieboek met dik timmermans-potlood, dit tot verkeer met de vrienden en kennissen die hij mocht tegenkomen, en in vroegeren tijd, zoo lang het nog hielp, een oorbuis ! Het gewicht van 't muziekboekske verlengde de eene slip merkelijk en de zak ervan, door 't gedurig uittrekken van muziek- en conversatieboek met de hand van *den zelfden* kant, was naar buiten gekeerd. » (1)

Geen wonder zoo de straatjongens zulk vreemd figuur achterna riepen, zoo een gemeene ziel, gelijk die van neef Carl, zich schaamde den grooten man op straat te begeleiden. Doch hoe natuurlijk ook de trots van een kind, zooals Dr Breuning toen was, in dagelijkschen omgang te mogen wezen met een verschijning gelijk Beethoven ! Dat straalt heel het boek door en bij zijne beschrijving voegt de auteur bij : « Heel dikwijls zag ik hem alzoo, van uit onze vensters, tegen twee uren — zijn etensuur — van de Schottenthor af over het deel van 't glacis, waar nu de votieve kerk staat, in zijn gewone vooroverhangende (niet gebukte) lichaams- en gehevene hoofdhouding, naar zijne woning spoeden, of ik ging zelf mee. » (2)

Dr Breuning geeft nog deze kleine bijzonderheid :

« Hoe Beethoven gansch eigenaardig onbeholpen was : schrijfpennen snijden kon hij niet », — wij hebben gezien hoe Zmeskall dat voor hem moest doen — « zoo ook waren zijne plompe vingeren niet in staat de potlooden aan te punten, zonder ze te breken. Daarom waarschijnlijk moest hij potlooden hebben van dik caliber, in den aard van die der timmerlieden. » (3)

(1) Aus dem Schwarzspanierhause, blz. 97, 98, 99.
(2) Id., blz. 99.
(3) Id., blz. 98.

Over 's meesters verstrooidheden deelt D[r] Breuning het volgende mee: « Eens was hij in 't gasthuis « Zum Schwam » binnengetreden, met het voornemen daar te middagmalen. Hij klopt voor den kellner, deze komt niet onmiddellijk, hij klopt weer, trekt ondertusschen zijn muziekboekske uit den zak en begint daarin te componeeren. Eindelijk dient de kellner zich aan, maar wordt door den dooven meester niet meer opgemerkt. Daar hij voor den kellner een bekende gast was, verwijdert zich deze tot later, en Beethoven schrijft in gedachten verdiept eene lange wijl voort, klopt op eens weer — en wil betalen, ofschoon hij niets geëten had. » (1)

Ook over « eten en drinken » bij Beethoven, heeft Schindler ons iets te berichten: « Voor 't ontbijt nam hij koffie, die hij meest zelf bereidde met een glazen machien. Koffie was, zoo 't schijnt, voor hem eene onontbeerlijke behoefte, waarmee hij even nauwgezet te werk ging, als de orientalen. Zestig boonen was het getal voor eene kop en dikwijls werden die geteld, bijzonder wanneer gasten aanwezig waren. Macaroni met parmesankas behoorde tot zijne lievelingsgerechten. Deze moest al buitengewoon slecht geworden zijn, eer hij ze zelf slecht vond, en dat zij bij 't onzeker uur van opdienen dikwijlder slecht dan goed was, kan men denken. Daarentegen werden bittere uitspraken geveld tegen andere gerechten en de huishoudster moest rekenschap komen geven, wanneer zij vaak geen schuld had. Haar te verdedigen werd beschouwd als een misslag tegen de goede zeden. « De soep is slecht! » daar tegen was niets in te brengen. Van eene andere meening zijn, stond gelijk met geen smaak, geen oordeel hebben. Tegenspraak in zulke zaken kon hij nog minder verdragen, dan in veel gewichtigere, ja, hij had de zwakheid zijn wrevel daarover nog dagen later te uiten, of zelfs in naschrift te sturen. Zoo iets ligt voor mij. Daarin werpt hij mij tot slot het volgende naar 't hoofd: « Het oordeel over de soep acht ik niet het minst, *zij is slecht!* » Ook in deze nietigheid komt ons het bekende absolutisme te gemoet...

Van een souper was zelden sprake. Een telloor soep,

(1) Aus dem Schwarzspanierhause, blz. 59.

't overschot van 's middags was alles wat hij, gewoonlijk nam.

Zijn lievelingsdrank was frisch bronwater, dat hij bij zomertijd bijna onmatig nam. Onder de wijnsoorten verkoos hij den bergwijn van Ofen. Ongelukkig smaakten hem best de vervalschte wijnen, die veel kwaad deden aan zijn verslapt onderlijf. Dat is alreeds in zich een sterk bewijs, dat Beethoven geen drinker was... — Ook dronk onze meester geerne 's avonds een goed glas bier, waarbij hij dan eene pijp tabak rookte en de kranten las.

Herbergen en koffiehuizen bezocht Beethoven in de laatste jaren nog vaak; in de laatste moest hij echter door een achterdeur binnen kunnen en in een afgezonderde kamer plaats nemen. De vreemden, die hem wenschten te zien, werden daarheen gewezen, want hij veranderde niet, en koos altijd een koffiehuis in de nabijheid van zijne woning. Met voorgestelde vreemden was hij in zulke plaatsen moeilijk in gesprek te lokken. Had hij het laatste nieuwsblad overloopen, dan ging hij weer spoedig langs de achterdeur heen. » (1)

Hoe Beethoven zijnen tijd besteedde, wordt ons ook door Schindler geleerd: « Alle tijden van 't jaar stond hij op met 't krieken van den dag om aanstonds naar de schrijftafel te gaan. Zoo arbeidde hij tot 2, 3 uur, den tijd voor zijn middageten. In tusschen liep hij gewoonlijk een of twee keeren uit, waar hij nochtans... ook wandelend arbeidde. Dat uitvliegen overschreed zelden het volle uur, en geleek het uitvliegen der bijën, om honing te garen; dat bleef zoo in alle jaargetijden; noch koude, noch warmte hield hem tegen. De namiddagen werden voor regelmatige wandelingen bestemd; op een later uur placht men een bevoorrecht bierhuis op te zoeken om de kranten ter hand te nemen, indien dit niet reeds in een koffiehuis was gebeurd. In den tijd der Engelsche parlementszittingen werd echter de *Allgemeine Zeitung*, wegens de verhandelingen geregeld thuis gelezen. Dat onze politicus langs de zijde der oppositie stond, is te begrijpen. Daartoe behoefde hij niet zijne groote voorliefde voor Lord Broughan, Hume

(1) Schindler II, 193-195.

en andere oppositieredenaars. De winteravonden bracht Beethoven immer thuis over, zij waren gewijd aan ernstige lectuur. Zeer zelden zag men hem 's avonds met notenschrift bezig, dáar zijne oogen dat niet duldden. Misschien was dat anders in vroeger jaren; doch nooit gebruikte hij de avonduren voor compositie (schepping). Uiterlijk om 10 uren begaf hij zich ter rust. » (1)

« Beethoven had eene voorliefde om zich in de avondschemering aan 't klavier te zetten en te fantazeeren; dikwijls ook speelde hij viool of viola, tot welk doel die instrumenten altijd op de piano lagen. Hoe dit spel klonk, daar 't gehoor in 't geheel niet meer meewerken kon, is overbodig te zeggen; bijzonder op de strijkinstrumenten, die hij niet kon stemmen, was het voor de mede-bewoners een oorpijn. Het improviseeren op 't klavier was somwijlen duidelijk, en dan meest van groote bekoring; door den band werd de onduidelijkheid aangebracht door de linkerhand, die met volle breedte op de toetsen lag en lawaaiend dekte wat de rechter dikwijls al te zacht uitvoerde. In den laatsten tijd had de piano-fabrikant Conrad Graf hem een geluiddeksel gemaakt, dat op de piano gesteld, de tonen gemakkelijker naar 't oor voerde. Voor enkele tonen werkte dat, maar een *harmonisch* spel overweldigde het oor, dewijl de luchttrillingen op het engste ruim beperkt verdoovend klonken. » (2)

In 't fantazeeren had Beethoven van eerst af aan zijn genie geopenbaard. Wegeler heeft er ons een tafereel van opgehangen: « Als Beethoven te Weenen reeds in hoog aanzien stond, had hij... eene grooten hekel aan 't spelen in gezelschap, zoodat hij telkens daardoor alle vroolijkheid verloor. Hij kwam dan dikwijls somber en gansch ontstemd bij mij en klaagde, dat men hem weer verplicht had te spelen, alhoewel het bloed hem onder de nagelen brandde. Stilaan knoopte ik een gesprek met hem aan, waarin ik zocht hem vriendelijkheid te betuigen en gansch te stillen. Was dit doel bereikt, dan liet ik het onderhoud vallen, zette mij aan de schrijftafel en Beethoven moest, wilde hij met mij voortspreken, dan op den stoel voor

(1) Schindler II, 192.
(2) Schindler II, 191.

't klavier gaan zitten. Welhaast sloeg hij, dikwijls nog afgewend, met onbestemde hand een paar akkoorden, uit de welke dan geleidelijk de schoonste melodieën ontstonden. O waarom verstond ik daar niet meer van! Somwijlen liet ik wat muziekpapier op den lessenaar, in schijn toevallig, liggen; dat werd door hem beschreven, maar dan op 't einde nog toegevouwen en in den zak gestoken!... » (1)

Ook het volgende wordt door Wegeler verteld : « Toen Beethoven eens in 't huis van Breuning fantazeerde, (waarbij hem dikwijls opgelegd werd, het karakter van een of anderen bekenden persoon te schetsen,) drong men vader Ries een viool op, om hem te begeleiden. Na kort aarzelen gaf deze toe en dan werd waarschijnlijk voor de eerste maal door twee kunstenaars te gelijk gefantazeerd... » (2)

Al die anecdoten helpen ons een beeld krijgen van den grooten toondichter, doch in 't oneindige mag men het niet rekken. Nog een paar om te sluiten. Beethoven moest een levensbewijs afgeven, om de rente te trekken die hem alle trimesters uitbetaald werd, en dat schrift moest opgesteld worden door den pastoor zijner parochie. Dikwijls gaf dat aanleiding tot poetsen van zijnentwege. Zoo schreef hij eens met zijn schoonste geschrift :

« Levensbewijs.
DE VISCH LEEFT!
Vidi
Pater
Romualdus. » (3).

« De gemalin van den pianist en compositeur Hahn wenschte een lok van Beethoven's haren. Men wendde zich tot Karl Holz, en op aandringen van dezen, stemde de meester erin toe, aan zijne groote vereerster een bos haar uit den baard van een bok te sturen ; het straf, grijs haar van Beethoven kon die vergelijking goed verdragen. De dame, hoogst verheugd over de relikwie van haren kunstheilige, pochte over dat geschenk ; welhaast echter vernam zij, wat men

(1) Wegeler, 24-25.
(2) Id. 25-26.
(3) Schindler II, 190.

zich met haar veroorloofd. Haar gemaal... meldde den meester in een gevoelig schrijven wat zij vernomen hadden. Deze, de beleediging erkennend, maakte alles weer goed, met zelf een lok van zijn haar af te snijden en deze aan de dame te sturen in een briefken, in 't welke hij om vergiffenis bad. — Dit voorval dagteekent uit het jaar 1826. » (1)

Worden wij niet door deze feiten aangezet met Schindler te bewonderen, « hoe veel in den diep-ernstigen en denkenden man er nog van het kind overbleef? » (2) Zoo ook spreekt de kleine kant van Beethoven's leven enkel van zijne reusachtige grootheid.

M. E. BELPAIRE.

1 Februari 1909.

---

(1) Schindler II, 186.
(2) Id., 187.

LIEDEREN TE LATERE URE

I

Dees heele liefde is heen-gegaan
gelijk een veege morgen-maan;
gelijk na doode maan het meer,
is grauw dit hart, en leeft niet meer.

— o, Daar rijst weêr een nieuwe dag,
der morgen-winden flapper-vlag,
der vogel-kelen uit-gezwaaid,
ten mere, zindrend zon-bezaaid;...

— doch zwijgt, bij dage schuw en vaal,
de nachtelijke nachtegaal;
daar heel zijn liefde is heen-gegaan
gelijk een veege morgen-maan...

II

De zon staat al den over-kant
geboge', en over 't ronde land,
dat bloost waar 't laatste lichten rijst,
wast schemer, die het tegen-dijst.

— Mijn liefde is al den over-kant
geboge', en waar een laatste brand
al lager 't weiflend hart berijst,
wast schemer, die het tegen-dijst...

KAREL VAN DE WOESTIJNE.

DE WITTE

(Fragment)

Toen de Witte langs 't openstaande deurken van de speelplaats de straat opschoot, was er in den omtrek geen enkel schoolknaap meer te zien. Donderdags 's middags gingen ze in den regel tamelijk recht naar huis om seffens te kunnen eten en zoo van den vrijen namiddag langer te genieten. Hier en daar ging nog een boer barrevoets, zijn frak losjes over de schouders geslagen en den breeden biezen hoed op het hoofd, met langzaam-zwaren stap huiswaarts voor den noen; maar van die menschen moest de Witte niks hebben; die deden hem elken keer aan zijn vader peinzen en aan « werken als de school uit is. »

't Was volle middaghitte, en de geweldige zomerzon stak daarboven zoo witgeheet in de strak uitgespannen effen lucht, en de warmte bunselde op in de breed openliggende straat, op de droog ketsende grijze kasseien en tegen de heetgevlamde muren der huizen, en drukte zoo benauwelijk op het lijf dat de Witte er een oogenblik verduizeld in stond en 't helle priemend lichtgeflits hem de oogen met een pijnlijk ongemak deed verpinkelen en zijn voorhoofd in rimpels trekken.

Maar daar zat zoo 'n blijheid in al zijn leden die hij moeilijk in zich bedwongen hield en die hem al dat spetterend zonnegeweld deed heerlijk vinden, omdat die voormiddag toch weeral achter zijn rug lag, en hij reeds vooruitgevoelde al de nieuwe frissche geneugten van den langen namiddag. Zijn miserie in de school was reeds uit zijn kop. 't Deed hem telkens wel wat aardig aan als hij alleen moest naar huis gaan, omdat alle menschen dan zoo goed zagen dat hij niet met de anderen had buiten gemogen, en daar wrokte bijwijlen nog wel eens eene wraakbegeerte in hem op tegen Dries de Knots en den meester, doch 't vervaagde allengskens in 't sterker voelen dat 't geen school was dien achternoen.

Hij plaatste zich met den rug tegen een muur, trok zijn

kousen uit, stak ze in zijn klompen die hij met de holten op elkaar toepaste en stapte dan barrevoets door de smalle streep zwarte schaduw die aan den linkerkant der straat langs de huizen voortlijnde verder. De deuren stonden overal open, en de weepsche geur van gekookt middageten sloeg hem in 't gezicht. Telkens keek de Witte eens eventjes binnen en zag de menschen met losse kleeren en bloote voeten aan den disch zitten, zwijgend en blazend van de warmte. Aardigheid vond hij er niks in, dan alleen dat hij een kindje dat met zijn zuigflesch achter een deurstijl stond zoodanig door zijn plots verschijnen voor de deuropening deed verschrikken, dat het kleintje zijn flesch liet in scherven vallen en vreeselijk begon te huilen. Hij hoorde eene bijtend-kwade wijvenstem hem achterna roepen dat ze hem straks een oorveeg zou geven, maar de Witte deed alsof hij 't niet hoorde. Wijven en kinderen trok hij zich heel weinig aan.

Aan den hof van Roos Baman wierp hij eens met zijn klomp naar den zwaar beladen kersentak die er over den hofmuur hing, zonder te raken. Bij den kantonier deed hij een paar steenen in 't open keldergat rollen. Bij Wizze nevens de Demerbrug vroeg hij aan Dikke Trien, de fruitverkoopster, « of ze geen rotte krieken had die ze niet meer kon verkoopen », waarop Trien hem toebeet « dat ze verdomd ! nooit 'n rotte kriek verkocht », maar hem toch met hare vuile zwarte klauw eenig rottig-rijpe kersen in de hand duwde ; de Witte bekeek ze eens met een vieselijk oog en gooide ze dan uit alle kracht terug tegen Trien heuren kop en door het huis, dat ze aan den anderen kant spattend tegen den muur uiteenkwatsten, en hij riep al weg-loopende : « ze rieken te straf naar uwen geneverasem ! » — Verder trakte hij nergens meer daar het anders te laat zou worden.

Aan zijn huis gekomen rook hij al voor hij de deur opentrok dat er ajuinsaus was en spek. Hij trad binnen zonder goeien dag te zeggen, en de anderen praatten en deden kalm voort aan den eet alsof ze den Witte niet eens zagen binnenkomen. Ze hadden hun soep al uit en waren bezig de aardappelen met ajuinsaus en spek te verorberen, en de soepkom stond naast de tafel op den vloer. Ze waren niet gewoon op den Witte te wachten voor het eten omdat

hij daar eerst en vooral nog veel te jong voor was en omdat ze verder nooit zeker waren van zijn thuiskomst. Vader had zelfs op een avond dat de Witte ten achten nog niet binnen was met een vuistslag op tafel verzekerd dat « die verdommensche lorejas wel een heel week zou durven wegblijven » en Heinke had het ontkend omdat de Witte altijd zoo 'n grooten honger had. — De Witte eischte het natuurlijk ook niet dat ze op hem wachtten, maar nu dat hij voor één keer *bijna* op tijd thuis was en de voormiddag hem juist niet in eene plezierige stemming had gebracht, zette hij zich met een zuur bokkig gezicht aan tafel.

— « Waarom komde nie' wat eer naar huis, » zei moeder, « nu is de soep bekant koud » — en ze schepte hem zijne telloor vol.

– « Voór mij moet alles maar goed genoeg zijn, » monkte de Witte tegen zonder opzien.

— « Zwijg, bengel, » kwam vader er nu tusschen terwijl hij een grooten aardappel in zijn mond duwde, « blijf den naasten keer zoo lang nie' meer onderweg hangen dan zulde met ons kunnen beginnen. »

— « 'k Heb ieverans nie' blijven hangen, en ze hadden de soep toch even goed kunnen op 't vuur laten staan.... »

— « Potverblomme, as ge nie zwijgt jaag 'k u de deur uit » — vader kon zich om nen ijlen niet zoo gauw kwaad maken en duldde geen tegenspreken — « en as ge die soep zoo nie' meugt leg er dan uwen kop neven. »

Om er zijn kop neven te leggen had de Witte hoegenaamd geen goesting, maar wel om, met zijn arm op tafel geleund, in de soep te plonzeren met zijn lepel en er de lange dradels vermicelle uit op te halen en ze weer glibberig te laten neerglijden. En hij keek ondertusschen zoo stijfkoppig en met zoo'n zuur vertrokken gezicht in zijn bord alsof hij aan 't verzinnen was of hij zou eten of 't laten staan.

— « Maak een kruis, » zei vader kort-af, maar de klank van zijn stem liet duidelijk hooren wat hij daarachter meende.

De Witte liet zijn lepel dwaas op den telloorrand vallen, sloeg achteloos een scheef kruis, duwde zijn twee halvelings gevouwen handen onder zijn kin en keek met vooruitgesto-

ken stijve lippen eenige stonden over de tafel, sloeg weer een kruis en 't lepelen herbegon.

— « Sakkerrrdomme ! ! » — en pardaf ! vader greep hem met de eene hand over de tafel bij den arm, en sloeg hem zonder dat de Witte den tijd had zich achteruit te trekken, de heele kom soep averechts om op zijn kop en liet ze erop hangen — « Nu zulde ze wel meugen ! » wierp hij er met een korteren vloek nog tusschen.

De Witte uitte een naren verschrikten schreeuw die brobbelend van onder de kastrol uitkwam wijl hij ze snel van zijn kop afhief en over den grond liet rollen. De soep stroelde hem over zijn haar, zijn gezicht en zijn ooren en liep langs zijn hals over zijn lijf. Een oogenblik lag hem een dik vettig-glimmend varkensbeen boven op zijn haar, maar 't viel er af. En ze moest toch nog zoo koud niet zijn, de soep, want met wijd-geopende keel schreeuwde hij dat hij « heeleganscb verbrand » was. De gladde drendels vermicelle en de afgekookte selder- en porij-spieren hingen hem achter de ooren en in zijn saamgeplakte haarbos, en gaven hem 't voorkomen van een hond die ergens uit eene vuile gracht op den kant komt gekropen. En zijn gezicht verneep hij in zoo 'n scheef-huilerigen jammerplooi dat Heinke en Nis samen plots in een lachbui schoten die hen een heelen tijd belette voort te eten. En vader schudde hem nog eens duchtig zoodat de vermicelle van zijn ooren afviel, en moeder raapte de kom op en klaagde met een kwaad gezicht — « Een heel stuk lak van de kastrol — en daar leêt nu mijn goei' soep, — die leelijke stroeskop. »

— « Wring zijn hemd uit, dan is er nog genoeg voor morgennoen », raadde Heinke aan.

Aan de mishandeling die de Witte onderging, daar dachten ze niet aan, maar wel dat er een stuk lak van de kom af was en of er morgen nog zoo'n soep zou zijn.

— « Hier, zei moeder wijl ze hem nen vuilen blauwen voorschoot tegen zijn gezicht duwde, « veeg uwen kop af en maak dan dat ge uw patatten binnen hebt, » — en terwijl de Witte al snikkend zijn kop afdroogde nam moeder eene andere telloor, vulde ze met dampende aardappelen en lei er een stuk bruin-gebakken spek op. En immer door begromde ze hem over de verklaste soep precies of hij 't zelf was die ze over zijn kop had gegoten.

— « En als ge dat nu weer nie' meugt dan moette 't maar zeggen, » dreigde vader, « dan zulde zien wat er van komen zal ! »

De Witte dacht dat er al weinig ergers komen kon dan eene kom soep over zijn kop te krijgen, maar hij vond het toch geraadzaam zich nu verder maar koes te houden want zijn vader was in staat hem ook nog de pan gesmolten vet in den nek te gieten die in 't midden der tafel stond. En hij verduwde den hikkenden nasnik in zijn keel door drie aardappelen te gelijk in zijn mond te steken.

De Witte verwenschte op dit oogenblik zijn heele familie en zonder leedwezen had hij ze tot den laatste zien naar de maan vliegen. Ze mochten allemaal verrekken.... Hij wou dat het huis in brand stond.... of liever dat hij, de Witte, morgen dood, koud en bleek op zijn bed lag en hun nog zeggen kon : « Dat is omdat ge de kastrol soep over mijn kop gegoten hebt ! » 't Zou dan wat anders zijn dan « zou er morgen nog soep zijn. »

— « Trek zoo'n leelijk gezicht niet », snauwde vader hem weer toe terwijl hij den Witte zijn vork onder den neus hield, als om hem te beduiden dat hij anders daar zijn hoofd zou opsteken als eene patat. De Witte antwoordde niets, wel voelende dat hij nu toch niets naar hun goesting zou doen, met de stille vrees de pan vet over zijn hoofd te krijgen. Maar nu hij hoorde dat zijn gezicht hun niet aanstond begon hij, precies of 't natuurlijk bij hem was en hij 't deed zonder te weten, allerhande scheeve en averechtsche gezichten te trekken alsof hij hevige pijn aan zijn tanden had en aan 't probeeren was de aardappelen geheel door te slikken. En hij hield zijn oogen immerdoor maar neergeslagen alsof hij niet gewaar werd dat ze hem allemaal in 't oog hadden. De anderen konden 't ook niet langer ernstig blijven aankijken lijk hij daar zat met zijn wit haar ruigverward en in stijve punten saamgeklist. Ze begonnen gichelend te lachen dat hun lijf er van schokte, en vader trok zelfs zijn grimmig gezicht in een lachplooi, er kalmer tusschenmompelend : « 'k Geloof dat die strop nog heelegansch zal zot worden ! »

De Witte bekeek hen een oogenblik met bijtend-venijnige blikken, want hij had gemeend ze door zijn scheeve smoelen te treiteren, en niet ze aan 't lachen te brengen.

— « Dat haalt 'm allemaal uit zijn verkenshaar », zei Nis.

— « Onze Witte heêt schoon haar als er pommade aan is », verbeterde Heinke.

— « Bezie gij uw oogen », beet de Witte Nis toe, « die zouden veel beter bij een verken passen dan in uwen peerdenkop. »

Die zinspeling op zijn kleine grijze oogen scheen Nis niet zeer aangenaam te zijn, en zeker zou de Witte eene duidelijk sprekende muilpeer gekregen hebben had vader er niet bij gezeten. Nu verkropte hij zijn nijdigheid, doch wrook zich eenige oogenblikken later met aan vader te zeggen : « Onze Witte moet me dezen namiddag aan 't hooi helpen, hij heêt toch niks te doen. »

De Witte had den lafaard onder de tafel door een stamp tegen zijn schenen willen geven. Zijn heele vrije namiddag in gevaar.... Hij draaide onrustig op zijn stoel en wachtte met angstig-kloppend hart op vaders antwoord.

— « Hij moet eerst naar menheer Verbruggen gaan », zei deze, « om te vragen wanneer ik mag komen. »

De Witte vond zijn vader den besten mensch die er onder de zon liep. — Als hij maar weg was ! — en hij zou wel zorgen niet te vroeg naar huis te komen.

Het noenmaal was ten einde. Ze sloegen allemaal een kruis, baden met saamgevouwen handen een kort gebed, en vader, Heinke en Nis trokken naar de weide. 't Was volop in den hooitijd en ze moesten van de zon en 't schoon weer profiteeren. Moeder stond eveneens op, droeg eenige kastrollen weg, goot het vet uit de pan en ging naar den stal de koeien melken, na eerst aan den Witte gezegd te hebben dat hij niet mocht vergeten den hond eten te geven en bij mijnheer Verbruggen beleefd te zijn.

De Witte zat er nu nog alleen, in de zware stilte van 't middaguur. Hij bleef nog eenige oogenblikken met zijn ellebogen op tafel gestut en zijn kin in zijn handen naar de vliegen kijken die in gansche zwermen op de tafel kwamen neerzijgen, sloeg er eenige keeren naar, maar de gedachte aan den langen namiddag en dat hij nu vrij was deden hem weldra opstaan.

Hij ging buiten, deed den hond los die wild en uitge-

laten omhoog sprong en de kiekens verschrikt uiteendreef en dan met den Witte mee in huis liep. Hier snuffelde hij eens langs den grond omdat er gewoonlijk iets van de tafel gevallen was, joeg de kat buiten die in een hoek van den haard onnoozel en slaperig te oogepinken zat, en toen hij den Witte bezig zag de overgeschoten aardappelen in eene aarden kom bijeen te doen en vaneen te duwen zette hij er zich naast, met de twee voorpooten op tafel. Hij loerde met ernstig groote oogen naar den inhoud van de kom ; en toen de Witte de peperbus nam en ze eenige keeren over de kom schudde, keek de hond hem eens nadenkend in de oogen, en de Witte keek den hond in de oogen met een grimlach op zijn gezicht,waaruit het beest besloot dat het misschien iets heel smakelijk voor hem was. Hij blikte nog eens over de tafel om te zien of er niets vergeten was dat wel mocht bij in zijn kom liggen, en daar hij te midden van de tafel de zwaard van een stuk spek bemerkte, stak hij heel gretig zijn harigen groven poot er naar uit. Een « foei Max ! » van den Witte deed hem den poot weer intrekken ; hij keek eens op alsof hij wou zeggen : 'k wou eens zien hoe lang mijn poot was maar 'k weet wel dat 'k er moet afblijven ; en bleef strak staren op den lekkeren beet hopende dat hij misschien van zelfs in zijn muil zou komen. En toen de kat weer voorzichtig kwam binnengeslopen vloog hij er andermaal naartoe, haar duidelijk te kennen gevende dat zij even min recht had op dat stuk spek als hij.

Toen de Witte de aardappelen had klein geduwd haalde hij eene groote pint botermelk, goot er die over en zette de kom op den vloer. Max begon er slabbend en slokkend zich aan te verazen, zijn snuit erin geduwd en zijn voorpooten wijd open, en loerde met één oog over den rand naar de kat of ze 't een derden keer wagen zou zich in zijne tegenwoordigheid te vertoonen.

De Witte ging achter zijn handen wasschen, kwam dan terug binnen en dacht een oogenblik na wat hij allemaal moest medenemen voor den namiddag. Hij ging op zijn teenen eens luisteren aan de staldeur of moeder hem niet zou kunnen verrassen, doch de sjiep ! sjiep ! der melkstralen die uit den uier der koe in den emmer spoten, stelden hem gerust. Op zijn kousen sloop hij dan naar Heinke en Nis

hun slaapkamer, greep het pak tabak dat er tegen den grond lag, haalde er eene volle handsgreep uit die hij in zijn zak duwde, en lei het pak op zijn zelfde plaats weer. Hij meende even zachtjes weer weg te sluipen, maar daar viel zijn oog op Nis zijn zondagsche ondervest die aan een nagel tegen den muur hing. Hij kon er niet aan weerstaan... trad nader... taste... verdomd! vier sollen van vijf cent. Hij dacht een oogenblik na met 't verleidelijke geld in de hand, overtuigde op een oogwenk zijn geweten.... dat hij eerst toekomend jaar zijn eerste communie deed... en dat hij waarschijnlijk nog niet tot de jaren van verstand was gekomen, — en de vier nikkeltjes gleden zachtjes in zijn broekzak.

Hij kwam bij Max terug die zijn kom glad leeg had, streelde hem heel vriendelijk over den rug, floot een deuntje om moeder daarachter te doen hooren dat hij nog altijd daar was, ging haar zeggen « dat hij nu weg ging », en trok er van door.

Max sprong hem wild achterna.

Leuven. ERNEST CLAES.

RECHTSPHILOSOPHIE

I

BEGRIP. — BEPALING.

Het Recht, dat in het maatschappelijk en particulier leven van den mensch eene zoo belangrijke rol speelt, staat in het innigste verband met de metaphysiek. Niet alleen beheerscht het, als maatschappelijke band, het leven der menschheid, het heeft tevens de waarde van een theoretisch beginsel, dat aan de eerste beginselen der wijsbegeerte zijn bestaan en de hoogste wetten van zijne ontwikkeling ontleent. Het recht steunt op de zedelijke orde, welke de waarheden bevat, voortvloeiende uit de objectieve betrekkingen van den mensch met God, met zijn medemensch en zich zelf. De metaphysiek heeft tot taak de laatste gronden van deze waarheden na te sporen en te verklaren. Zoolang de vorschende geest deze gronden in zich zelve, hun oorsprong en hunne waarde, hun invloed op alle wetenschappen onderzoekt, houdt hij zich bezig met de wijsbegeerte in het algemeen ; past hij ze op een bijzonder onderwerp, bij voorbeeld het Recht toe, dan ontstaat de rechtswetenschap, die men zeer juist de rechtsphilosophie heeft genoemd.

Wanneer wij een nauwkeurig begrip van deze wetenschap wenschen te vormen, moeten wij twee dingen onderscheiden en afzonderlijk behandelen : haar onderwerp en de wijze waarop zij hetzelve onderzoekt.

Men kan het recht in een objectieven en subjectieven zin nemen, en het objectieve recht beschouwen als den hoogsten of naasten regel van het subjectieve recht.

Het objectieve recht in zijne eerste en eeuwige bron is het recht van den Schepper op zijne schepselen : den mensch en de maatschappij. Wanneer wij door middel van het geschapene tot de kennis van den Schepper komen,

vinden wij in zijn geest en wil eene reeks van betrekkingen alle menschen verplichtend, en onafhankelijk van hun willekeur. Want God is niet alleen Heer en Meester van ieder bijzonder persoon, ook de samenleving is hem onderworpen door de maatschappelijke wetten, die de menschelijke natuur beheerschen. Maar tegenover Gods recht staan slechts plichten, daar ieder plicht uit Gods recht voortvloeit. Wijl nu de wetenschap de kennis der dingen door hunne oorzaken is, komen wij tot het besluit, dat de wetenschap der menschelijke plichten — de Ethica — samenvalt met de wetenschap van Gods rechten.

De naaste regel van het subjectieve recht is alles wat met de wezenlijke betrekkingen van het maatschappelijk leven der menschheid overeenkomt. Immers deze betrekkingen leggen eensdeels den mensch den plicht op, zijn gedrag volgens dezelve in te richten, en verleenen hem anderdeels het recht volgens dezelve te handelen.

Het subjectieve recht noemen wij : het zedelijk onschendbaar vermogen dat den mensch machtigt zijne krachten te ontvouwen volgens de wezenlijke betrekkingen van de samenleving.

Wij zeggen 1. Een *vermogen* om het recht van den plicht, het werkend van het lijdend beginsel te onderscheiden.

2. Een *zedelijk* vermogen, om het recht te onderscheiden van het ruw geweld, hoewel het recht door geweld en dwang kan beschermd worden.

3. Een *onschendbaar* vermogen. Het ware eene tegenstrijdigheid aan te nemen dat de zedelijke orde aan den mensch eene bevoegdheid toekent, en tevens toelaat dat hare uitoefening straffeloos kan belet en verhinderd worden. Daarom zeggen wij « onschendbaar » dezelfde orde welke mij een recht verleent, legt aan anderen den plicht op dit recht te eerbiedigen.

Wie recht en plicht onderling vergelijkt en hun onafscheidbaar verband inziet, stelt zich de vraag of het recht den plicht of de plicht het recht vooraf gaat en veroorzaakt? Gods rechten bekleeden de eerste plaats en leggen het schepsel plichten op, waaruit zijn recht ontstaat.

Ieder menschelijk recht onderstelt bij de anderen den plicht dit recht te eerbiedigen, beide rusten op ééne

grondslag, de natuurwet, welke geene *onschendbare* volmacht verleent, zonder allen te verplichten deze niet te schenden.

Hieruit leiden wij af, dat in de werkelijkheid recht en plicht gelijktijdig zijn, maar dat wij in onzen geest vooreerst het recht en vervolgens zijne onschendbaarheid schijnen te denken. Wijl het bestaan de eigenschap voorafgaat, stellen wij ons eerst het recht en daarna den plicht voor.

4. Het recht sluit niet alleen het negatieve voorrecht: niet geschonden te worden, maar ook de positieve aanspraak in, geholpen, gesteund, beschermd te worden in alles wat met de wezenlijke betrekkingen van den mensch overeenkomt.

5. Wij zeggen : de *wezenlijke betrekkingen* om het voorwerp en de grenzen van het recht te bepalen. Hieruit volgt : a) dat het recht ons machtigt iets te doen, te behouden, te verkrijgen, te bezitten wat de natuurwet voorschrijft, aanraadt of aan onze zedelijke vrijheid overlaat; b) dat dit voorwerp steeds *buiten* ons zelven ligt, want onze inwendige akten zijn aan geen geweld onderworpen, terwijl het recht anderen verplicht zijne uitoefening niet te belemmeren, en derhalve de aanwending van geweld als mogelijk veronderstelt.

Het voorwerp van het recht bevat dus onze uitwendige handelingen of die van anderen, ofwel stoffelijke dingen.

Een niet te verwaarloozen onderscheid verdeelt de rechten in *coactieve* en *niet-coactieve* : met andere woorden : er zijn rechten, die door dwang kunnen beschermd worden, andere hebben niet dit karakter. De grond van dit verschil is deze : Ieder mensch heeft krachtens zijne natuur een oorspronkelijk persoonlijkheidsrecht, dat hem in staat stelt, onafhankelijk van anderen, de noodzakelijke middelen te kiezen, om zijn laatste einde volgens Gods wil te verwezenlijken. Nu brengt de schending van eenige rechten de praktische miskenning mede van de natuurlijke gelijkheid der menschen en van het oorspronkelijk recht der persoonlijkheid; het schenden van andere rechten heeft dit gevolg niet.

De eerste rechten zijn coactief, want om het grondrecht van den persoon en zijne onafhankelijkheid krachtdadig te handhaven moest de natuurwet, wanneer dit recht praktisch wordt aangerand, de bevoegdheid toekennen, geweld met geweld te keer te gaan.

Wie onze definitie beschouwt zal inzien dat zij twee in schijn tegenoverstaande meeningen verzoent en in overeenstemming brengt. Enkelen weigeren het recht een *vermogen* te noemen, omdat het geweld geen recht is ; anderen, om aan te toonen dat het recht den dwang door geweld niet uitsluit, beweren dat het recht niet enkel eene *zedelijke* macht is.

Het subjectieve recht van den mensch verschilt van het objectieve recht, gelijk zijn vermogen van Gods macht en vermogen verschilt. Het subjectieve recht hangt van het objectieve af, even als 's menschen natuur van God afhangt, haar werkende- en eindoorzaak. Maar deze afhankelijkheid rust op eene oorzaak buiten den mensch.

De wetenschap echter steunt op inwendige beginselen van haar onderwep. Hieruit leiden wij het besluit af, dat naast de wetenschap van het objectieve recht (de Ethica of Zedenkunde), eene wetenschap bestaat, die het recht als een zedelijk vermogen van den mensch onderzoekt en doorgrondt.

Na het onderwerp der wetenschap beschreven te hebben, willen wij de wijze bepalen op welke zij dit onderwerp behandelt. Want de studie der menschelijke rechten baart verscheidene rechtswetenschappen, wier kenmerk en eigenaardig karakter afhangt van de manier, op welke de rede het recht onderzoekt.

De rede kan echter ook — wijl zij uit haren natuurlijken aanleg tot de eerste oorzaken opklimt — het recht in zich zelf ontleden en zijne oorzaken opsporen door het in verband te brengen met de wezenlijke betrekkingen van 's menschen natuur.

Op deze wijze ontstaat de Rechtsphilosophie, eene wetenschap, die zich tot taak stelt : uit het grondbeginsel en de eerste bron der menschelijke rechten, door middel der redeneering, de betrekkingen te bepalen van deze rechten onder elkander en met hun eerste beginsel.

De eerste bron van alle rechten is de menschelijke natuur, beschouwd met al hare wezenlijke betrekkingen, en in de volheid van hare normale ontwikkeling. Bijgevolg bepalen wij de rechtsphilosophie : de wetenschap welke door middel van evidente beginselen de rechten zoekt op te sporen van de menschelijke natuur, beschouwd in al

hare wezenlijke betrekkingen en volle ontwikkeling. Duidelijkheidshalve voegen wij eenige woorden tot nadere verklaring bij.

1. De rechtswijsbegeerte spoort de rechten na van den mensch door middel van *evidente beginselen*. Deze woorden begrenzen het onderwerp tot de rechten, welke in *noodzakelijk* verband staan met 's menschen natuur.

2. Zij beteekenen tweedens dat deze wetenschap als kenbron niet het geloof of het gezag, maar de redeneering of duidelijke afleiding uit de eerste beginselen gebruikt.

De openbaring, de traditie, de geschiedenis leveren een buitengewoon krachtig hulpmiddel in het opzoeken der menschelijke rechten. Maar indien het waar is, dat zonder deze hulp onze kennis onvolkomen, moeilijk, niet algemeen zoude zijn; niet minder waar is, dat het verstand bekwaam is deze rechten te ontdekken door hunne evidentie.

Wij verwerpen zoowel het Traditionalisme, dat de volstrekte onmacht der menschelijke rede, als het Rationalisme, dat hare almacht verdedigt, omdat tusschen beide uiterste overdrijvingen *niets* en *alles* de waarheid ligt: de rede kan iets, met eigen krachten, maar niet alles.

De menschelijke rede bezit het vermogen en de noodige kracht, om door haar zelve de rechten van onze natuur te kennen, doch zonder de hulp der Openbaring zal deze kennis gebrekkig en onvoldoende wezen; om ze gemakkelijk, volledig zeker en allen bereikbaar te maken is de Openbaring noodzakelijk.

Het eerste gedeelte dezer bewering volgt uit de natuur der rede, bestemd en geschikt om de natuurlijke betrekkingen van den mensch te kennen. Edoch de *physieke* mogelijkheid der kennis gaat gepaard met de *zedelijke* onmacht, die de Openbaring noodzakelijk maakt.

Dit volgt uit de geschiedenis van het menschdom. Deze toont duidelijk dat de mensch, hoezeer in staat zijne natuurlijke betrekkingen (rechten en plichten) te kennen, nooit tot eene voldoende kennis gekomen is, niet uit gebrek aan krachten, maar wegens de moeilijkheden en bezwaren, die hem beletten zijne krachten in hare volheid te ontplooien.

Dit algemeene feit, onafhankelijk van tijd en plaats, van omgeving en opvoeding, van maatschappelijke ontwik-

keling en achteruitgang openbaart eene zedelijke wet, die 's menschen handelwijze beheerscht, namelijk deze : In zekere omstandigheden (wanneer het voorgestelde te bereiken doel, de te overwinnen bezwaren niet evenaart of te boven gaat) hoewel hij de kracht heeft te handelen, handelt hij feitelijk niet.

Om in deze zedelijke onmacht te voorzien is de Openbaring een hoogst nuttig, ja, zedelijk noodzakelijk hulpmiddel. Wij verwerpen derhalve de *physieke* noodzakelijkheid der Openbaring, door de Traditionalisten verdedigd, en bestrijden tevens de Rationalisten, welke de Openbaring als nutteloos beschouwen.

3. Om de rechten van den mensch te bepalen, is het noodig zijne natuur tot steunpunt te kiezen, en haar voor oogen te houden in haar geheel feitelijk bestaan.

Nu staat de mensch in wezenlijke betrekking met God, met zich zelf, met zijn naaste. Iedere van deze drievoudige betrekking wordt eene onmiddellijke of middellijke bron van nieuwe rechten. Noodig is het derhalve, wil de wetenschap op den bestaanden mensch en niet op een hersenschimmig wezen toepasselijk zijn, rekening te houden met deze drie reeksen van betrekkingen.

Immers de betrekking van den mensch met God en zich zelf baart het recht met volle vrijheid tot zijn einddoel te streven, hetzelve te bereiken en te verdedigen. Uit de betrekking der menschen onder elkander ontspruit het recht dat zoowel alle beleediging verbiedt, als de wederzijdsche medewerking vordert, en den grondslag legt der maatschappij.

4. Wij zeggen dat de menschelijke natuur « in de volheid van hare ontwikkeling » dient beschouwd te worden. Ieder levend wezen door zijne natuur tot ontwikkeling bestemd, bevat met de oorspronkelijke vermogens al de gevolgen, door de werking dezer vermogens verkregen. Wij moeten derhalve de vermogens van den mensch voor oogen houden niet alleen in hun ontstaan, doch ook in hunne opvolgende werkzaamheid. Bijgevolg onderzoekt de rechtsphilosophie zoowel de aangeboren rechten van den mensch, als de rechten verkregen ten gevolge van het ontplooien zijner krachten. Niemand wordt als eigenaar geboren, nochtans is het eigendomsrecht een natuurlijk

recht, omdat het 's menschen natuur in hare ontwikkeling vergezelt.

Bovenstaande beginselen werpen eenig licht op de vraag omtrent de botsing, den strijd tusschen twee rechten. Men zegt dat twee rechten in botsing komen, wanneer het gebruik van het een, het gebruik van het ander belet.

Bij dezen strijd is het onmogelijk dat beide rechten hunne werking uitoefenen, omdat de zedelijke orde beide rechthebbenden niet kan verplichten het vermogen van den andere als onschendbaar te beschouwen, en hem tevens machtigen dit vermogen te schenden.

Stellen wij derhalve de twee rechten op gelijken voet, dan wordt ieder bezitter belet zijn recht te handhaven. Is daarentegen het eene recht sterker dan het andere, zal dit laatste moeten wijken. Want het sterkere recht beschikkende over eene sterkere verplichtingskracht doet de kracht van den tegenstander te niet, en dwingt hem voorloopig van het gebruik zijns rechts af te zien.

De grootere of kleinere invloed van het recht wordt door zijne zedelijke waarde bepaald.

1. De plicht door het recht opgelegd is grooter, naarmate de inhoud van het recht, het te verkrijgen goed belangrijker is. Het recht op ons leven overtreft het eigendomsrecht.

2. Des te sterker is het recht, naarmate de orde, die aan hetzelve het aanzien geeft algemeener is. Het recht van velen van de maatschappij gaat in gelijke omstandigheden het recht van een enkel mensch te boven.

3. Eindelijk ontleent het recht zijne meerdere waarde aan een meer duidelijken en onbetwistbaren titel. Immers uit den gekenden titel vloeit de plicht voort zich te onderwerpen.

Hieruit blijkt dat de strijd of de botsing der rechten eene overdrachtelijke spreekwijze is, het eene recht kan niet met het andere strijden, maar slechts aan het andere ondergeschikt zijn. Ook wordt het recht in de collisie niet vernietigd, (daar zijn titel en inhoud blijven bestaan) maar tijdelijk belet zijn invloed en werking uit te oefenen.

(Wordt vervolgd). Dr A. Dupont.

ARTHUR MEULEMANS

I

Doodenliederen (Boucherij, Antwerpen.)
Verlangen (Id.)
Zonnesluimer (Id.)
Gezelle-liederen (Id.)

> « Mijn kunst is als een fijngeslepen kelk
> » Van klaar kristal, waarin een purpre wijn
> » Als vol robijnen fonkelt. » (L. COUPERUS.)

Daar we heden ooggetuigen zijn van een klimmende belangstelling in het Vlaamsche lied en daar ook, meer bepaald, voor den bloei en de verspreiding van het geestelijk lied in België geijverd wordt, is het misschien wenschelijk een blik op de beste liederen van vromen aard te werpen, die buiten en binnen de grenzen van het land voortgebracht werden. Zonder aanspraak op volledigheid te maken, wil ik gaarne die taak op mij nemen, te meer, omdat wij den uitstekenden katholieken toondichter, wiens naam boven dit artikel staat, in zijn waar midden dienen te plaatsen en ook, omdat mij dikwijls naar titels van geestelijke en ernstige liederen werd gevraagd in brieven, die drukten op de waarschuwing : geen liefdeliederen !

Het geestelijk vak is eigenlijk nooit uitgestorven geweest, al werd het in de middeleeuwen meer dan heden beoefend en al heeft het later, een eerste maal naar het voorbeeld van den genialen Bach, verder na het optreden van César Franck, wat sterker de aandacht van scheppers en publiek gevergd.

Naast de werken van de middeleeuwsche polyphonisten werden ontelbare vrome liederen geschreven, die, om de frischheid en de naïeveteit van het woord, om de innigheid van het gevoel en de sierlijkheid der muzikale lijn, maar zelden in later tijden zijn geëvenaard geworden. Wij hoeven even te verwijzen naar onzen rijken voorraad kerstliederen, nieuwjaarsliederen, Driekoningenliederen, passieliederen, Marialiederen, Sint-Annaliederen enz. Eenige pereltjes van dien aard worden gevonden in het bundeltje van Florimond Van Duyse, door het Davidsfonds uitgegeven onder den titel *Dit is een suyverlich boexken*,

evenals in de knapverzorgde en met rijke begeleidingen voorziene boekdeelen van Coers, den Noordnederlandschen apostel van het lied, die luide beweert, dat het oude Nederlandsche lied veel hooger moet gesteld worden dan het moderne, veel hooger zelfs dan dat van Benoit en Mortelmans. Zonder aarzelen moet ook op de vele geuzenliederen gewezen worden, die doorgaans godsdienstig van aard zijn en door breede, plechtige melodieën gedragen worden. Titels noemen? Eenige dan, slechts het beste wat de vrome Muze ons geschonken heeft. *Viva Maria! Maagdekensdans. Benedicamus Domino! Jezus' Dood. Van Jezus en Sint Janneken. Ik wil mij gaan vertroosten. Er was een Maagdetje. Nu zijt wellekome. Komt, wilt u spoeden naar Betlehem! Er viel een hemels Dauwe. De Herdertjes lagen bij Nachte. Herdersvolk en trouwe Wachteren. Den Messias. Maria der zoude. Het Hasseltsch Meiliedje....* Voor meer bijzonderheden moet de lijvige en geleerde verzameling van Knuttel, *Het geestelijk Lied*, opengeslagen worden.

Al legden de groote Duitsche toondichters zich niet, gelijk Jan Sebastiaan Bach, uitsluitend op het gewijde vak toe, toch hebben allen, in werken van korteren of langeren adem, weleens vrome muziek geschreven. Men denke slechts aan Mozart's *Requiem*, aan Haydn's *Schepping*, aan Beethoven's *Missa Solemnis* en zijn laatste kwartetten, — echte gebeden! — aan Mendelsohn's *Elias* en zijn orgelstukken, aan Liszt's oratorio's *Christus* en *Elisabeth*, zonder Bruckner's werken noch Dvorack's *Ludmilla* te vergeten, zonder te vergeten vooral dat Wagner zelf door godsdienstige onderwerpen aangetrokken was, als *Tannhäuser*, *Lohengrin*, *Parsifal*, en dat hij door Alfred Ernst genoemd wordt « un candidat au christianisme. »

Hun gewijde liederen zijn minder bekend.

Beethoven schreef nochtans een heele reeks vroom-ingetogen liederen op teksten van Gellert en anderen ; eenige nummers daaronder zijn overheerlijk. In de Duitsche muziekfeesten staan de volgende gedurig op het programma : *Gods Eer in de Natuur*, — meesterlijk! — *Het Lied van den Kwakkel*, — schilderachtig! — *Boetlied*, — overweldigend!

Niet luide genoeg kunnen eenige liederen van Schùbert geprezen worden als *De Almacht*, *Sancta Maria*, *Allerzielen*, *Afscheid van het Leven*.

Korten tijd vóór zijn dood schiep Brahms, de schrijver van het beroemde *Duitsche Requiem*, wellicht het beste, waarop het gewijde lied bogen kan, namelijk, zijn huiveringwekkend-schoone *Vier ernste Gesnäge* voor basstem en klavier, in het Fransch vertaald onder den titel : *Chants graves*. De teksten zijn ontleend aan den bijbel, de beste aan den Ecclesiast. Nooit werd het mysterie

van den dood op een zoo aangrijpende wijze en tevens met zoo eenvoudige middelen weergegeven. Mogelijk zal het woord eenvoudig sommige lezers doen glimlachen, die wel weten dat de begeleidingen van den Hamburgschen meester niet door ongeoefende pianisten kunnen gespeeld worden. Hooger zal het gewijde lied maar bij zeldzame uitzonderingen stijgen.

Ook in het werk van Schumann en Mendelsohn, van Cornelius en Hugo Wolff, wordt meer dan één roerend geestelijk lied aangetroffen, doch wij moeten eigenlijk tot aan César Franck komen, een geboren Luikenaar die Parijs bewoonde, om vast te stellen, dat het geestelijk vak een nieuwen bloei te gemoet gaat. Dat geschiedde vooral onder den rein-weldadigen invloed van zijn oratorio's *Ruth*, *Rebecca*, *Béatitudes*, *Rédemption*, — zonder hem was het misschien gedaan met den verouderden kunstvorm: oratorio — en onder dien van zijn machtige orgelstukken, zijn rijke symphonische werken en zijn zoet, dichterlijk, schilderachtig lied, *La Procession*, wellicht het allerschoonste lied, dat er bestaat! Hij blijft doorgaans rein en eenvoudig als een kind, maar behandelt zijn onderwerpen met al de hulpmiddelen van de kolossale moderne techtniek, grootendeels ontleend aan Wagner.

Zijn voorbeeld werd gevolgd door tal van discipelen, onder meer door Vincent d'Indy, den hoofdman der huidige Fransche school, die de schrijver is van *L'Etranger*, een symbolisch tooneelstuk van mystieken aard. Zoo buiten als binnen Frankrijk zagen mij weer godsdienstige muziekwerken ontluiken: *Le Déluge* (Saint-Saëns), — al wat ouder, — *La Nativité* (Chansson). *La Croisade des Enfants* (Pierré), *Gerontius' Droom* (Elgar), *Te Deum* (Diepenbrock), de cantaten van Reger, de oratorio's van Perosi, de werken van Bossi, Stehle, enz. enz.

Wij wijzen hier echter niet op zoetsappige Fransche voortbrengselen, als het overbekende *Ave Maria* van Gounod, veel minder op oude zagen, als *Minuit, Chrétiens!* van Adam, of op de alomverspreide liederen van Faure, die, al dragen zij godsdienstige namen als *Le Crucifix*, *Les Rameaux*, *Sancta Maria,* niet anders dan wereldlijk heidensch kunnen genoemd worden. Foei, dat mag een christen mensch niet meer zingen! Verder kunnen wij geen verachting genoeg toonen voor sommige stukken, die aria's uit theatermuziek aangepast worden, als het *Ave Maria* van Mascagni, naar *Cavalleria Russicana*, en dat van Massenet, naar *Thaïs*.

De godsdienstige muziek blijkt wel niet het allerbeste te zijn wat onze Peter Benoit geleverd heeft, doch onrechtvaardig zou het zijn niet even zijn *Drama Christi,* zijn *Tetralogie*, evenals

zijn motetten en eenige liederen te vermelden. Heel gaarne zou ik Gounod's *Ave Maria* door dat van onzen Antwerpenaar vervangen zien. In alle huisgezinnen, waar aan muziek gedaan wordt, zou, ter gelegenheid van een eerste communie, het bekoorlijk *Lenteriddertje* moeten voorgedragen worden. En zijn breed-eenvoudig *Gebed des Heeren*, voor baryton, zou ik dikwijls, heel dikwijls op de programma's onzer winterfeesten willen aantreffen.

Zijn vriend en tijdgenoot Hendrik Waelput schreef, voor mezzo soprano, een *Stabat Mater* op een roerenden tekst van Eugeen Van Oye, dat een zuiver meesterstuk is. Grooter hoogten heeft het mystieke lied niet bereikt, noch bij Beethoven, noch bij Brahms, noch bij Franck. Zoo een lied is even schoon als een « Mater dolorosa » van Rogier Van der Weyden of de beroemde gothische vrouw van *Nurenberg*. Verwey's *Christussonnetten* verbleeken ernaast. Wat een adel, wat een eenheid, wat een declamatie, wat een stroom van melodie !... En zie, hier valt de pen mij uit de hand. De man is nu al ongeveer dertig jaar dood en, ondanks het ijveren van Roels en Van Duyse, raakte zijn schepping in Vlaanderen nòg niet bekend ! Werk dan voor het Vlaamsche volk ! Als een volk een lied bezit zoo grootsch, zoo verheven, zoo machtig, — de lezer mag er nog eenige sterke epitheta bijvoegen, — een lied, dat alle andere landen, indien ze 't kenden, ons zouden benijden, en als dat volk dan, drommels, dat lied niet zingen wil, dan kan er ook geen spraak zijn van ontwaking, van belangstelling in het schoone, van hooger leven. Ofwel bleef de Vlaming verstoken van allen esthetischen aanleg, ofwel is hij zoo doof als een pot!... En Holland, dat wereldberoemde zangers en zangeressen bezit, heeft ook niets gedaan om dien grooten miskende op zijn voetstuk te helpen stellen. Jammer dat er in de muziekwereld niet eens een toovenaar als Verriest opstaat, om voor hem te wagen wat voor Gezelle gedaan werd. Mij dunkt, dat de kunstgeschiedenis ons later voor dommeriken en ondankbaren zal schelden, want Waelput is immers nog de componist van een reeks andere liederen, die door de beste van Peter Benoit niet overtroffen worden. Ik noem slechts : *In de Duinen*, *Bloemen bloeien*, *Jeugd en Liefde*, *Aan U !...* Laat ons dit onderwerp maar verlaten, want het zou den besten flamingant voor een tijd pessimist maken !

Het is eigenlijk Tinel, die, bij ons, de muziek in de katholieke richting leidde. Niet enkel in zijn *Franciscus* en zijn *Godelieve* worden bladzijden aangetroffen, die nagenoeg in den vorm van het lied opgevat werden — de roep van den Nachtwaker,

de spotgroet van Hakka, — hij schreef ook een ingetogen en emotievol *Cantique de la première Communion*, naast een kalm-overtuigde *Zuster Godelieve* en een gloedvolle *Verheffing*. Zijn *Grafgezangen*, waaronder *Doodenverloving*, — nog al een meesterstukje, dat niet bekend is in België — moeten meer beschouwd worden als romantische liederen, gesproten uit de Duitsche balladen.

Een zijner leerlingen, Jozef Ryeland, de Brugsche mysticus, leverde uitstekend werk. Hij trad op met *Trois Chants spirituels pour baryton*, waarvan hij de teksten ontleende aan Job, Thomas à Kempis en Sint Paulus, en die, ondanks eenige moeilijkheden in de uitvoering, tot het beste behooren wat in België geschreven werd. Spoedig daarop volgden de twee Vlaamsche bundels, *Zielezuchten* en *Geestelijke Liederen*, waarin zijn kunst tot een tuil van heerlijke mystieke rozen ontlook. Ik wijs vooral op *Gaat van mij!* uit den eersten en *Heer, ontferm U!* uit den tweeden. De woorden zijn van Gezelle, dien hij in 't vervolg doorgaans getrouw bleef. *Sterven*, *De Dreef*, *Groeningeveld*, *Weemoed*, dienen ook ten sterkste aanbevolen, evenals *o Engel Gods*, het eenige meesterlijk schoone eerste-communielied, dat de Nederlandsche taal bezit. Ryelandt schijnt weinig van blauwe droomen of kalme bespiegeling te houden, maar tracht zijn liederen te bezielen, te bewegen, te dramatiseeren : hij bidt, hij snikt, hij juicht met al de kracht en den gloed eener jonge, vurige, nooit voldane christenziel!

De overschoone twaalf liederen, welke Mortelmans op woorden van Gezelle schreef, hebben niet alle een vroom karakter. Het eerste echter wel. Het heet, *Het Pardoent*, een lied, waarop de Vlaamsche Muze fier mag zijn en dat niet dikwijls genoeg op onze avonden kan voorgedragen worden. Eilaas, daar Mortelmans wat hooger grijpt dan de gewone componisten en ook wat veel van den begeleider eischt, moest hij hetzelfde lot ondergaan als Waelput : zijn dichterlijk-fijne, teer-gemoedelijke, droomerig-mystieke scheppingen hebben niet de bekendheid verworven, waarop zij recht hebben. Slechts bij uitzondering zien wij *Wierook* — een ander meesterstukje — of zijn *Tuitende Hoornen*, — een heel poëma — op onze programma's verschijnen. Voor dergelijke liederen hadde nochtans geen Schubert of geen Schumann moeten blozen! Beter werk wordt tegenwoordig op dat gebied door niemand in Europa geleverd, noch door Fauré noch door Duparc, noch door Reger noch door Strauss.

In de laatste jaren zagen wij tal van mystieke liederen verschijnen en eenige jonge toondichters legden zich bijna uitslui-

tend op dat vak toe : De Hovere, De Voght enz. Andere onderteekenden toevallig een vroom lied, dat niet onvermeld mag blijven en dat doet verlangen naar meer : *Aan een Viooltje*, door De Hooghe, — kinderlijk lief en rein, — *Jezus' Moeder*, door Hullebroeck, — een roerende tweespraak, — *Harpzang*, door Blockx, — breed en machtig, — *Kerstnacht*, door Wambach, — rijk en schilderachtig, — *Avondstem*, door Wilford, - een zoete klankendroom, — *Het Klooster van Mariaschoot*, door Ontrop, — misschien te weinig bekend, — *'s Avonds als ik slapen ga*, door Verhulst, — een kinderlied gelijk weinige talen er een bezitten, — *Avondgebedje* en *Het Magnificat van den Kloosterling*, door Opsomer, — naar sommigen als een openbaring bij dezen populairen zanger te beschouwen, — *Meizang*, door Vandermeulen, een fragment uit Den Vlasgaard, dat in alle congretatiën en katholieke scholen dient van buiten gekend te zijn, al is de toondichter geen Katholiek. (1)

Wij mogen vooral de Hollandsche componiste Catharina Van Rennes niet vergeten, die een harer pittige verzamelingen betitelde : Gezelletjes, waarin *Ik stond op eenen Berg* een diepgevoelde en rijkgedragen ontboezeming is.

Eer we dit kort overzicht sluiten, dient met kracht gewezen op het edele streven van Moortgat, organist te Hal, die een heele schaar katholieke toondichters rond zich heeft weten te vereenigen, waaronder talrijke leerlingen uit het beroemde Lemmensgesticht, en die met hun medewerking twee lijvige bundels *Geestelijke Liederen* in het licht gaf, waarin de vrome dillettant, meer bepaald voor school en congregatie, veel schoons te zanten vindt.

Dus een soort van bloei ? zal de lezer uitroepen.

Eilaas, nog niet. Het geestelijk lied heeft immers een vijand : het wereldlijk lied ! De eeuwige strijd van geest en stof, van engel en duivel, van goed en kwaad. Banaal boertige liederen worden toegejuicht in België, graag gebisseerd ; verheven kunstliederen schijnen te weinig door het publiek gegeerd. Het banale zwaait den schepter, meer in de muziek dan in de letteren. Ons publiek wordt overigens niet voorbereid : het kent zoo weinig klavier, het neemt geen zangles, het bezoekt geen conservatoriums, het heeft maar een enkele opera. Bijna al onze componisten dienen de populaire Muze en dat is een groot gevaar : de kunst dreigt alledaagsch te worden, gemeen, grof, zelfs onzedelijk. Vlaanderen zou weldra rijp kunnen zijn voor Montmartre ! Moest Peter Benoit terugkomen, voorzeker

(1) Steller noemde eenige nummers mee, waarvan hij de woorden leverde.

zou hij verwonderd zijn... en bedroefd. Heeft hij een soort van terugkeer naar de koele en alles verjongende bronnen van het oude volkslied gepredikt, hij leerde ook met een even sterke overtuiging : zonder distinctie is er geen kunst mogelijk ! Misschien zou hij zijn leer radicaal veranderen en met mij uitroepen : « Genoeg volksliederen nu ! Slaat nu ook eens een reiner toon aan. Schrijft nu ook eens eenige mooie salonliederen, artistieke liederen en gewijde liederen. » Misschien zou hij er ook een woord tot het publiek bijvoegen : « De ooren open ! En leert het verhevene onderscheiden van het plat-banale. » Want het is slechts met veel goeden wil, met een vaste overtuiging en met een krachtigen steun, dat het artistieke en het gewijde lied kunnen vooruitgeholpen worden en dat het eindelijk tot een bloei, — een nabloei van de oúde kerstliederen, — kan gedijen. Wanhopen mogen wij niet. Het mystiek karakter is den Vlaming immers aangeboren en nooit is het afwezig geweest in zijn kunst. Wat ons ontroert op de doeken van Bouts en Memling, wat bidt in de steenen onzer oude kathedralen, wat ons naar de blauwe spheren draagt bij het hooren van Sweelinck en Deprès, wat ons tegengeurt uit den mystieken bloemtuin van den grooten Ruysboeck, kan ook nog ten huidigen dage, bij de nazaten dier vrome meesters, blijven voortleven in de moderne Vlaamsche schoonheid ; een naklank daarvan kan nog heden blijven voortruischen in de gewijde zangen van onze goede Vlaamsche Muze.

II

Over het leven van Arthur Meulemans, die de trots der katholieke dillettanten worden moet, vernam ik weinig bijzonderheden. Hij bewoont Aarschot en leeraart aan het Lemmensgesticht te Mechelen, waar hij studeerde. Soms houdt hij een gewaardeerde voordracht, stuurt een gedocumenteerd artikel naar de *Dietsche Warande* of begeleidt zijn liederen op een avondfeest. Eigenlijk waren het de Leuvensche studenten, die hem ons bekend maakten, die althans de algemeene aandacht op hem vestigden. Om hun geestdrift voor het Vlaamsche lied verdienen die jonge mannen, trouwe voortzetters van Karel Heyndrickx' krachtig begonnen werk, zeker luide geprezen te worden. Zonder de groote namen van Benoit en Tinel te vergeten, besteedden zij gansche avonden aan de werken van Opzomer, Hullebroeck, Van Durme, De Voght, Meúlemans en tutti quanti, en op die bijeenkomsten lieten zij een heele schaar talentvolle Vlaamsche zangers en zangeressen optreden, waaronder, in de eerste plaats, Mej. Rodhain dient vermeld te

worden, die de bijna onmisbare medehelpster van Meulemans en Hullebroek geworden is en door een dichter de levende verpersoonlijking van het Vlaamsch Lied genoemd werd. Soms hooren we ook weleens een wanklank in den lof, dien de studenten toegezwaaid wordt : zij moedigen het vokslied wel wat sterker aan dan wenschelijk is, — ten nadeele van het kunstlied? — en helpen de voortbrengselen van piepjonge componisten verspreiden, die noch persoonlijkheid noch techniek bezitten. Stooten zij veel toondichters gelijk Thuysbaert vooruit, — een schande, onder ons gezeid! — dan dreigen hun avondbijeenkomsten en de machtige propaganda, waarover zij beschikken, een gevaar voor de kunst te worden.

Om den lezer kennis te laten maken met de Muze van Meulemans, heb ik een omweg noodig.

Waarde lezer, gij hebt mogelijk al eens een blik geworpen in een moderne partituur, « dernier bord, » en dan verwonderd gekeken naar dat duizelingwekkend gewirwar van rondekes en streepjes, van hoofdletters en motto's en verklarende nota's. waarbij gij misschien aan het kleurgevlak van de huidige impressionisten denken moest. Hier en daar hebt gij dan ongetwijfeld, bij een nader onderzoek, lange opeenvolgingen van vreemdsoortige akkoorden aangetroffen, benevens machtig breede sprongen en arpegiën, die wel door een orkest doch moeilijk door een pianist kunnen uitgevoerd worden, ofwel, gij hebt gehuiverd voor nooit of nergens ontmoete intonatiën, die gij niet kunt « pakken » zonder u telkens de vraag te stellen : « Zing ik nu niet valsch? » Waarschijnlijk hebt gij op noten gestuit, die buiten de normale textuur der stemmen gaan, — veel te hoog of veel te laag! — en die u, inwendig, den toondichter voor een beul of een moordenaar deden schelden. Mogelijk hebt gij geen enkel accident aan den sleutel maar in den loop van het stuk gansche zwermen diezen en bemols aangetroffen, zoodat gij niet eens weet in welken toon de muziek staat en dat bij de uitvoering, ondanks het veelvuldig gebruik van trage bewegingen, alles dooreen- en ineenloopt, zonder meer duidelijkheid voort te brengen dan... een over het klavier heenloopende kat. Kortom bij de afwezigheid van een plezanten tekst, — Karel Van de Woestijne's poëzie is glashelder naast de verzen, welke die ultra-moderne mannen gewoonlijk kiezen, — hebt gij misschien op voorhand gegaapt, terwijl gij u de verveling voorsteldet, die, bij een mogelijke uitvoering van zulke hekserijen, een oningewijd auditorium aangrijpen moet. Le monde où l'on s'ennuie!

Dergelijke muziek, goede lezer, moet gij al wel gelezen of

gehoord hebben, — veel te dikwijls misschien! — en dan moet gij wellicht de bedenking gemaakt hebben: « Wat worden die moderne meesters toch saai! »

Welnu, verschiet niet: Meulemans is, nagenoeg, een van die! Doch hoor eens: zoekt gij enkel een oogenblikje afleiding in de muziek; is een concert u slechts een gelegenheid om uw spijsvertering te bevorderen; beseft gij niet, dat, door de toovermacht der tonen, zoo wel als door het mysterie van woord en kleur, van beeld en lijn, uiting kan gegeven worden aan ons innigste en subtielste, ons edelste en vroomste gewaarwordingen; weet gij niet, dat, door het lied, gelijk het heden ten dage opgevat wordt, de moderne ziel met al haar angst en haar twijfel, met al haar vreugd en haar extaze kan uitgezongen worden; dan verzoeken wij u beleefd niet over de muziek van Meulemans en Ryelandt, Smulders en Diepenbroek en anderen mee te spreken; dan moet onze strenge waarschuwing luiden: « Handen afhouden! » dan moeten wij u verzenden naar de muziek van de straat, of van de gelagkamer, of van de boerenkermis, of van *Le Chat Noir*. Meulemans zong, zoo min als Tinel, voor het vulgum pecus. Met de sympathie van enkelen is hij tevreden. Anderen mogen vrij het volkslied beoefenen, hij beoefent vastberaden het kunstlied. Hij is een aristocraat in de muziek.

Eer wij met de bespreking van zijn laatsten bundel, zijn meesterlijke *Doodenliederen*, aanvangen, dient gezegd, dat zijn kunst niet elders dan in Vlaanderen ingewikkeld zou genoemd worden, — zij is integendeel louter zonneschijn — en dat wij sommige zoogezegde kunstkenners niet mogen napraten, wanneer zij plechtig verklaren: « Dat zal misschien bewonderd doch zeker weinig gezongen worden! Dat is goed om naar de schuiflade te gaan! »

Zijn twee *Doodenliederen*, met Vlaamschen en Franschen tekst uitgegeven, — zeer smaakvol uitgegeven — werden opgevat in den trant van Brahms' *Ernste Gesänge* en Ryelandt's *Trois Chants spirituels*, meer nog als Waelput's *Stabat Mater*, dat zij op zijde streven: gevoelde en gedramatiseerde zangen, het eerste *Jezus' Dood*, van meer godsdienstigen, het tweede, *Doodenklacht*, van meer wereldschen aard. Beide zijn puikstukken! Noemt men de tien schoonste liederen, die de Nederlandsche taal bezit, dan moet men ze beide, althans zeker het tweede, meenoemen. Hier valt het diepste gevoel en de reinste melodie te prijzen, naast de grootste eenheid en de rijkste techniek. Wie hier niet ontroerd is moet gewis een harden boezem hebben. Overigens, geen enkel welgeaard Vlaming, mij dunkt, of hij

moet fier zijn, als hij ziet, dat onze jonge kunst zoo iets kan voortbrengen! Wij denken weer aan Rogier Van der Weyden, meer nog aan de oude Duitsche schilders, misschien ook aan het ingehouden gevoel en de sierlijke lijn van Dillens' wereldberoemd beeld : *Le Silence de la Tombe*. Men dient echter in de noodige stemming te verkeeren om die roerende weeklachten aan te heffen, b. v. in de Goede Week of op een liefdadigheidsfeest. Moeilijkheden bevat de muziek van de tweede, — wij laten de schoone verzen hier volgen, — slechts weinige : een paar noten, die misschien wat hoog opwieken.

Laat dicht de luiken ; 't zonlicht dringe
Niet in dees ruimten, waar geen morgen
Haar langer wacht.
En laat me alleen met mijne doode :
'k Wil met haar zijn in de eerste wake
Van haren nacht.
Ik wil de teedre woorden spreken.
Die 'k nog voor haar in 't hart bewaarde ;
'k Zei niet genoeg !
Ik wil haar doodensponde sieren
Met bloemen der herinn'ring. Liefste,
Zij bloeien nog!
Kon met mijn hartbloed ik u 't leven
Hergeven,
U de zonnige oogen
Weer op doen slaan,
Of in mijn armen door het duister
Der stille doodengangen dragen —
En mèt u gaan!

(MARIE BODDAERT.)

Minder gelukkig zijn verzen als deze, — zijn het wel verzen?

Zonblaakring, schroeiend-stoffig.
Was geweest vele uren op hei-heu'vlen
Onder 't strak hel blauw,
Waartegen dof en schreinend stak het zwarthout kruis!

(CAREL SCHARTEN).

Al kan Gezelle de aureool der muziek derven, toch behooren Meulemans' *Gezelle-liederen*, uitgegeven met een Engelsche vertaling, tot het beste wat de verzen van den grooten West-Vlaming onze toondichters, Ryelandt, Mortelmans, De Hovere, Wierts, Van Rennes, — in de pen gaven. Ongaarne zie ik noch-

tans, dat hij verzen kiest, die reeds herhaalde malen door anderen op muziek gezet werden, een voorbeeld dat de voorzichtige Franschen doorgaans niet geven. Heeft de Vlaming, — hij is zoo onwetend in zake kunst! — een schoon lied gehoord en krijgt hij dan, na het besteld te hebben, een ander stukje onder denzelfden titel thuis, dan wordt hij wantrouwig en laat zich geen tweede maal meer beet nemen. Voorzeker kan Meulemans' *Wiegelied* een vergelijking met dat van Ryelandt en dat van Mortelmans doorstaan. Ofschoon als een dichterlijke klankendroom uit de lucht neergedaald, zagen wij het tweede nummer, *Aleer het Licht ten Avond raakt*, liefst voor vier stemmen overgeschreven. *'t Wil zomer zijn!* is nu eens een volksliedje gelijk Meulemans dat verstaat en gelijk Schumann het in zijn tijd opvatte: voor de vuist gezongen, op een frisschen, meesleependen deun, kranig en gul, maar met een vol en mooi klinkende begeleiding en slechts in de verhouding van één op tien in zijn liederen voorkomend. Zoo er nu een lied in België is, dat verdient populair te worden, dan is het voorzeker dit! Jammer dat de woorden der tweede strophe niet heelemaal op de melodie passen. *'n Avond, Blomkes* is een voorbeeld van hetgeen Catharina Van Rennes een « instantaneetje uit de kinderwereld » noemen zou. Het doet ook denken aan *Het groetend Kindje* van De Beeck, dat eenvoudiger, niet zoo poëtisch is. Waar heeft de componist die fluweelzoete, die ideaal fijne tonen gehoord? In zijn droomen natuurlijk, — terwijl de engelen op de harp speelden! De laatste bladzijde, die der eenheid schade doet, hadde hij echter, — zoo wel als Gezelle, — moeten schrabben. *'t Is stille* is een van die teere stemmingen, die weinig bijval in België vinden, maar waarin Meulemans, evenals Mortelmans, schijnt uit te munten. Een nevelig waas van klanken, dat met een bijna toonlooze stem moet voorgedragen en door een pianist moet gespeeld worden, die weet wat de poëzie der pedalen is.

Misschien beter dan de dramatisch-mystieke Ryelandt en de dichterlijk-teere Mortelmans heeft onze toondichter de indrukken van Gezelle nagevoeld: nu eens kinderlijk-naïef, dan eens vroolijk-populair, dan weer plechtig-vroom. Moge deze verzameling, die weinig of geene technische moeilijkheden aanbiedt (en, evenals de andere, drie frank kost), veel in Vlaamsch België gezongen worden!

Verlangen, Meulemans' eersteling maar reeds het werk van een mondig artist, verschenen met een Fransche en een Duitsche vertaling van Baccart, bevat een wonderschoone schepping, die bij machte zou moeten zijn een rilling door heel het land te doen gaan, zoo de Vlaming werkelijk ontvankelijk was voor schoon-

heidsindrukken van een verheven allooi ! Zij heet *Toen Mei keenging* en is de schoonste bladzijde van Gorters's *Mei* waard. Dit lied mag staan naast het allerbeste van Tinel en Benoit. « Kunst om te kussen ! » heeft men eens van Couperus gezegd, en dat woord kan gerust voor dit lied, Meulemans' meesterstuk, herhaald worden. Dat is muziek geweven uit de aromen van den lentenacht, uit den blauwen glans der sterren en het zilverlied der nachtegalen.

In *Zonnesluimer*, weer met vertalingen, — een princiep bij Tinel en de zijnen, — sluimert de zonnige schoonheid zoo min als in den vorigen bundel : het zijn klare, reine, zingende aquarellen. Nummer één, *Nieuwe Lente*, is onweerstaanbaar. Beter ware het nochtans in een anderen toon gezet : ik stel me de jonge Lente niet voor — in do majeur.

Minder krachtig dient op een paar afzonderlijk verschenen liederen gewezen, doch reikhalzend zien wij naar de nieuwe bundels uit, die Meulemans aankondigt, met de medewerking van Kloos en Van Eeden. Niet iedereen in België zal vrede hebben met die medewerking, zoo min als met die van Smulders, Boddaert, Scharten, Rutten. Al werd hij op den rand der schrale Kempen en niet in een overbeschaafd midden als den Haag of Parijs opgevoed, toch geeft de toondichter stelselmatig de voorkeur aan verzen van Noord-Nederlanders, die houden van weeke stemmingen, stille of subtiele gevoelens, lieve, reinklinkende woorden. Denkelijk vindt hij zusterzielen bij hen en moet het feit niet toegeschreven worden aan gril of snobbism, ook niet aan een would-be-verbroedering met sommige jongeren onder de katholieke schrijvers van over den Moerdijk, veel minder aan een miskenning van onze Vlamingen. Deze hebben natuurlijk òok lyrisch-muzikale hoedanigheden, doch andere dan die welke zijn Muze verlangt, en van nationalismus in de kunst, zie, daarvan schijnt Meulemans veel minder dan Peter Benoit te houden, een verschijnsel, dat zich overigens ten huidigen dage niet bij hem alleen voordoet : de aardreuk schijnt niet heelemaal onmisbaar in een kunstwerk.

Moet, verder, op andere trekken gewezen worden, die niet iedereen voor hoedanigheden houden zal, dan stellen wij vast, dat zijn reeksen, evenmin als die van Mortelmans, de gewenschte afwisseling aanbieden om dadelijk bij alle dillettanten ingang te vinden : zij dreigen wel wat eentonigheid te verwekken, omdat te veel nummers in 't wazige kleed van een zilverige schemertint, hoe lief dan ook, gehuld werden.

Zijn persoonlijkheid jubelt ook niet overal even krachtig naar boven en hier en daar stuit men op herhalingen, benevens

op, — reminiscentien zal ik niet zeggen, — maar op bijzonderheden, die wat veel aan zijn modellen doen denken : deze moeten geweest zijn Tinel, Franck, Waelput, Benoit en de klassieken, voorzeker niet de allerlaatste onder de modernen : De Bussy, Chausson, Dukas, Strauss.

Zoo wij nu onze indrukken samen willen vatten, moeten wij de verschijning van Meulemans begroeten als die van een dichterlijk kunstenaar, uitgerust als weinigen in België, die den brui schijnt te geven van een gemakkelijk te verwerven succes; die noch sentimenteele liefdeliederen noch luidruchtige vaderlandsche zangen schrijft ; die noch wilden hartstocht, noch ziekelijk levenswee, noch ijdel marktgeschrei kent; die niet als een hervormer en ook niet met een verbazende stoutheid optreedt, maar die op eigen wegen rustig en tevreden wandelt en veel houdt van stille avondindrukken, van fluisterende lentenachten, zonnige veldvreugde, huiselijke innigheid en reine opwelling van gebeden ; een fiere, mooie zanger, die met elken vleugelslag hooger stijgt en telkens met voller, vaster tonen zijn bezielde vreugde en zijn aardschen weemoed uitzingt; een vurig geloovende en immer hopende christenziel, die zich onderhoudt met den Schepper en de Engelen, die de stof der aarde met zijn blanke vleugelen nauwelijks aanraakt, die het onvertolkbare poogt te vertolken, het etherische poogt te schilderen, een stem poogt te geven aan droom en mysterie, aan verzuchting en wee, aan stilte en sterren, aan licht en duisternis; een geest- en kunstverwant van den even jongen en reeds in heel Europa beroemden Delaunois van Leuven, den vroom-stemmigen schilder van Vlaamsche binnenkerken, evenals van onzen droef-mystieken en breed-muzikalen Eeckels, zijn nieuwen medewerker voor een machtig werk, al heeft Meulemans een zonniger levensopvatting dan de Antwerpsche mysticus ; een rijkbegaafd en geleerd man, die stil wroetend, ijverig doceerend en onverdroten dichtend en scheppend, de handen op het klavier en de oogen in de blauwe lucht, samen met Ryelandt, De Smet en De Lune, het edele, het machtige, het stichtende werk voortzet van hun genialen meester, den roem onzer katholieke toonkunst, — Edgar Tinel.

LAMBRECHT LAMBRECHTS.

BOEKENNIEUWS

DER KAMPF UM DIE SEELE. Vorträge über die brennenden Fragen der modernen Psychologie. Von Dr CONSTANTIN GUTBERLET, Mainz, Verlag von Fr. Kirchheim.

Dit belangrijk werk bestaat uit de volgende voordrachten of hoofdstukken:

Uit dezen inhoud blijkt, dat de niet zonder innigen samenhang elkander opvolgende hoofdstukken, een helder licht verspreiden over de belangrijkste vragen der zielleer, over het wezen der ziel, het verband tusschen ziel en lichaam, den zetel der ziel, de kenteekenende uitingen van het samengestelde menschelijk wezen. Daarop volgt eene verhandeling over den psychologischen godsdienst, welke de noodlottige dwaalleer der moderne philosophie in het volle licht en aan de kaak stelt. Haar inhoud is meer van godsdienstig-philosophischen dan van zuiver psychologischen aard; edoch de kritiek van den psychologischen godsdienst, of de wederlegging der aanvallen tegen het christelijk Godsbegrip is de beste bestrijding van het anthropologisch Monisme. Wie voor een persoonlijken God strijdt, strijdt voor de geestelijke, onsterfelijke ziel. De loochening der ziel steunt niet op psychologische feiten, maar op de levensbeschouwing van het materialisme en pantheïsme.

Terwijl de schijver in deze hoofdstukken de moderne psychologie moest wederleggen, kon hij in de voorlaatste verhandeling aan de overdreven zucht alles psychologisch te verklaren eenmaal toegeven. Indien de spiritische verschijnselen werkelijk van de ziel afhangen, leveren zij een niet te versmaden bewijs van haar geestelijk wezen en vérgaande verhevenheid boven de stof.

De laatste voordracht toont in het feit der menschelijke wilsvrijheid, het hechtste bolwerk der geestelijke zelfstandigheid en der ziel, en de geheele bouwvalligheid der zielleer zonder ziel.

Niemand zal de vorderingen der moderne psychologie ontkennen of laken, maar wijl zij tot hoofddoel heeft alle metaphysiek op te ruimen en aan de hand der reine ervaring eene zielleer zonder ziel, eene religie zonder God tot stand te brengen, is het

nuttig, noodzakelijk deze hedendaagsche dwaling nauwkeurig te onderzoeken. De positieve bewijzen voor het eenvoudig, geestelijk, zelfstandig karakter der ziel worden hier niet stelselmatig ontwikkeld, maar men zal zich overtuigen dat de kritiek der pogingen om de ziel te verwijderen de krachtigste verdediging is van de christelijke opvatting der ziel.

Wanneer wij, om de ziel te ontkennen, moeten aannemen dat zij slechts werkzaamheid zonder handelend subject is, dat de psychische werkingen met de lichamelijke evenwijdig loopen zonder te weten hoe en waarom, dan openbaart men duidelijk de onhoudbaarheid van eene meening, die tot zulke ongerijmde gevolgen voert.

De schrijver kwijt zich op uitstekende wijze van zijne moeilijke taak; hij is volkomen op de hoogte van de moderne philosophie en hare jongste literatuur: hij maakt zich den strijd niet gemakkelijk door de dwaling der tegenstanders te overdrijven, of hen zonder grond te beschuldigen, neen, iedere bewering is ontleend aan de werken, die hij aanhaalt, hoezeer de lezer verbaasd en verstomd zich afvraagt of deze geleerde kopstukken jokken of ernstig spreken.

Het hoofddoel der moderne philosophie ligt in de ontkenning van alle metaphysiek, zoodat de reine ervaring als uitsluitende kenbron wordt gehandhaafd.

Vooreerst dient de reine ervaring als woord om den lezer te misleiden, want op iedere schrede en in hare geheele strekking wordt zij door aprioristische hypothesen beheerscht. Bijgevolg, en dit is de algemeene fout van alle psychologische stelsels, komt men enkel tot subjectieve resultaten, welke op niets anders steunen dan op de verbeelding en het vooroordeel.

Algemeene afgetrokken begrippen, welke eene absolute waarde hebben, en de daaruit volgende beginselen worden ontkend. Deze ontkenning is de dood der wetenschap. Men zoekt, bij voorbeeld, eene psychologische verklaring van het causaliteitsbeginsel. Op het voetspoor van Hume houdt men staande dat er geen objectief verband tusschen oorzaak en werking bestaat, hunne verbinding is enkel subjectief, eene associatie van twee voorstellingen. Derhalve wordt alle oorzakelijkheid geloochend, niet alleen in de werkelijke wereld, ook in het ideale rijk der begrippen. Een noodzakelijk logisch verstand bestaat niet, alleen de gewoonte heeft dit verband gelegd; hij zou ook het omgekeerde hebben kunnen doen, zoodat wat wij thans oorzaak noemen, als gevolg of werking werd gedacht.

Is het te verwonderen dat dit stelsel alle wetenschap vernietigt en de moderne philosophie slechts tot psychologische verschijnselen, subjectieve verbindingen voert, welke voor de objectieve wereld zonder zin zijn. Hoezeer zij zich bemoeit enkel feiten te beschrijven, waagt zij zich soms aan hunne verklaring, maar de aangewezen gronden hebben geen wetenschappelijke waarde.

Heden zijn er slechts weinigen welke de vragen over godsdienst als nutteloos voorbij gaan, want door de studie der vergelijkende godsdienstwetenschap wordt de godsdienst eene wezenlijke onafscheidelijke gave der menschelijke natuur betoogd. Maar wat is religie zonder God?

Men weet zich te helpen. Onze Atheïsten hebben eene religie zonder God, even als de Materialisten eene psychologie zonder ziel gevonden. De religie is voor hen een gevoel, eene heilige huivering en rilling voor het Oneindige, zij hebben den moed te beweren dat de pantheïst inniger vroom is dan de christen, omdat hij zich inniger met het Oneindige verbonden weet.

Deze subjectieve godsdienst is het logisch gevolg van de Kantsche Godsleer. Deze geeft zich alle moeite om de gewone Godsbewijzen te ontzenuwen, zoodat men der bevestiging eene even rechthebbende ontkenning kan tegenoverstellen. De theoretische rede is niet in staat Gods bestaan te betoogen; hoogstens komt zij tot een « ideaal », den subjectieven leidraad en regel van alle wereldkennis.

Intusschen vordert ook hier de praktische rede een hoogste wezen dat de zedelijkheid met de zaligheid in overeenkomst brengt.

De volgelingen van Kant grijpen ijverig naar de kritiek der Godsbewijzen en beweren dat zij beslissend de onmacht der rede aantoont om Gods bestaan te betoogen. Het besluit der praktische rede verwerpen zij, en met recht. Indien het voor onze rede onmogelijk is iets bovenzinnelijks te kennen. Kan zij God niet bereiken hetzij uit de natuur of uit de verhouding tusschen zedelijkheid en geluk.

Het praktisch aannemen van God is eene zaak van het hart, een blind geloof, een gevoel, zooals het Modernisme uitdrukkelijk leert, en logisch uit het stelsel van Kant voortvloeit.

Indien de religie van God niets weet of kent, zoo veel te meer moet de zedelijkheid onafhankelijk zijn van God. Volgens Kant is de rede haar eigen wet, zij erkent geen wetgever buiten haar en geeft zich zelve de zedelijke voorschriften. Niet alleen bestrijden heden de wetenschappelijke vorschers de moraal van het Christendom, welke Gods heiligen wil en het oneindig goed als grondslagen der zedelijkheid beschouwt, maar ook op praktisch gebied ziet Frankrijk de onafhankelijke moraal in de volksscholen geleeraard, en vormt het nuchtere Duitschland vereenigingen voor *zedelijke cultuur*, en schrijft prijzen uit voor een leerboek of catechisme van deze moraal.

Op ieder gebied ontmoeten wij hetzelfde verschijnsel. De met Kant beginnende philosophische ontwikkeling werpt al het positieve, dat hij nog staande hield, weg, wordt steeds meer en meer negatief en eindigt in eene volledige ontbinding. Uit de vruchten kent men den boom, uit de logische gevolgen de waarde van een stelsel, de boom moet derhalve de kiem van het bederf in zich dragen, dat zich onweerstaanbaar historisch ontwikkelt. Niet door misbruik, maar door logische toepassing van Kant's gedachten ontstond het tegenwoordig geestesnihilisme, verbonden met den algemeenen ondergang op het gebied der philosophie.

De kritiek der zuivere rede, het hoofdbeginsel van Kant lijdt in haar wezen aan eene klaarblijkelijke tegenspraak, die het geheele stelsel veroordeelt. Zij beweert dat ons verstand, iets dat niet onder de werkelijke of mogelijke ervaring valt, volstrekt niet kan kennen. Nu begrijpt ieder dat deze bewering niet onder de ervaring valt, noch kan vallen. Bijgevolg zegt

Kant te gelijker tijd ja en neen, en bevestigt de macht en onmacht van het verstand. Zijn criticisme is slechts een verfijnd scepticisme, met zich zelf in tegenspraak, zooals ieder scepticisme.

Het 7de hoofdstuk over den psychologischen godsdienst is uiterst belangrijk en leerzaam en laat ons een diepen blik slaan n de onmacht en ellende der moderne philosophie.

Vroeger werd de godsdienst, als zijnde door de philosophie vervangen als eene afgedane zaak beschouwd. Thans echter schaamt men zich dit algemeen verschijnsel, deze wezenlijke eigenschap der menschheid onverklaard te laten. Wijl echter godsdienst met het Materialisme, Pantheïsme, Monisme, waarop de veelkleurige verscheidenheid der nieuwere stelsels uitloopt, onbestaanbaar is, (alleen met een persoonlijken God kan de mensch een godsdienstig verband aanknoopen, en een geestelijk levensverkeer onderhouden) werd een begrip van religie gesmeed, onafhankelijk van alle metafysiek. Dit begrip behoorende tot de gevoelssfeer, wordt aan den wil, zonder voorafgaande kennis toegeschreven, als een zuiver psychologisch verschijnsel.

Dr Paulsen, professor te Berlijn, een der kopstukken der hedendaagsche philosophie is een beslist voorstander van dit stelsel. Als philosoof is hij een aanhanger van Spinoza; hij orakelt dat het Christendom heeft uitgediend, en door eene nieuwe gemoeds- en wilsreligie moet vervangen worden.

Vooreerst begint Paulsen met de onbewezen bewering dat de argumenten voor het bestaan van een persoonlijken God geen steek houden, vooral het theologische bewijs. Hij brengt de gewone opwerpingen voor, waarvan de oplossing in ieder philosophisch handboek gevonden wordt.

Vervolgens verklaart hij positief zijne meening. Er bestaat eene wetenschap, eene geschiedenis, eene philosophie van den godsdienst, maar dat is geen religie : religie is ook geen handelen, waarin zij zich openbaart, zij bestaat wezenlijk in een eigenaardige manier van zijn van het gemoed, welke twee habitueele gevoelsstemmingen bevat : ootmoed en vaste hoop, godsvrees en godsvertrouwen.

Terwijl Paulsen deze aan Schleiermacher ontleende gevoelsreligie in hare volheid voorstelt, toont hij tevens hare nietig- en ongerijmdheid. In dit stelsel heerscht ten volle : *Credo quia absurdum.* De mensch moet gelooven en vast gelooven zonder gronden. Hij moet ootmoedig zijn, hoezeer hij zelf God is.

Hetzelfde geldt van het vertrouwen. Een verstandig man kan geen vertrouwen hebben, zonder genoegzaam erkende beweeggronden. Deze sluit Paulsen uit, omdat hij het geloof aan den wil toeschrijft, dien hij tegen alle gronden vertrouwen beveelt. Dit is echter geen godsdienstig geloof, maar doodeenvoudig dwaas- en zotheid.

Onnoodig bij te voegen dat wij het belangrijke en degelijke werk van Dr Gutberlet ten zeerste aanbevelen.

Dr A. Dupont.

X HERDERS KONVERSATIONS-LEXIKON. 8 Bände, 3e Auflage, reich illustriert, geb. M. 100. — Herdersche Verlagshandlung, Freiburg-im-Breisgau.

Reeds maanden geleden verscheen het 8e en laatste deel van dit prachtig werk. 't Is tijd dat de aankondiging er van een

plaats vindt in ons Boekennieuws. De ijver en de zorg der opstellers en uitgevers zijn bij dezen laatsten bundel in geenen deele verslapt. 't Wil ons toeschijnen zelfs — als er voor zulk een leuze bij deze beslagen werkers plaats kan zijn — dat men ook hier al doende nog heeft geleerd. Wij zullen verder niet uitweiden over de speciale verdiensten van dezen slotbundel. Zooals Herders Konversations-Lexikon daar staat is het een van de wonderen verricht door een der grootste uitgeversfirma's der wereld.

Liever deelen wij ditmaal in hoofdzaak mee wat een der periodische Herdersprospectussen uit de school praat over de wijze waarop men er toe geraakte dit model van eenheid-in-de-verscheidenheid samen te stellen.

Dit lexikon heet wel te zijn een 3e uitgave, maar 't is eigenlijk een gansch nieuwe onderneming, van 't eerste woord tot het laatste herzien en bijgewerkt, heel en al verschillend van en driemaal zoo groot als de beide vorige uitgaven, die van 1853-57 en die van 1875-79.

Zes jaar werd er gewerkt aan de *voorbereiding* van deze nieuwe uitgave. Al die tijd werd gewijd aan aanteekeningen uit vakwerken en tijdschriften, aan 't opmaken van een voorloopige woordenlijst; aan het berekenen van den omvang van ieder artikel, zoodanig dat er geen uitbreiding komt van 't eene ten nadeel van 't andere, en dat alles dan ook strookt met den omvang van 't geheel; aan het vaststellen van de plaatsruimte die mocht worden overgelaten aan plaatwerk en aan kaarten; aan 't kiezen der medewerkers voor de afzonderlijke artikelen; aan 't berekenen van de verschillende letter- en teekensoorten, die 't gemak van het naslaan en de beknoptheid van den tekst moesten bevorderen: Men steeg tot meer dan 800!

Na die zes jaar voorbereiding kwamen zes jaar *uitvoering*. Vooreerst werd gezorgd voor een redactie: een hoofdopsteller en twaalf mede-opstellers: Die allen moesten de stof rangschikken en verwerken, de handschriften ordenen die van elders binnenkwamen, het afdrukken nagaan. Bij dit korps waren tien hulp-opstellers werkzaam; die moesten instaan voor alle bijzonderheden; verwijzingen naar vakwerken, juistheid der aangehaalde titels en der jaartallen.

Behalve deze opstellers, vast verbonden aan het werk, stegen de medewerkers buiten de redactie tot meer dan 500. Daarbij worden natuurlijk niet gerekend de duizenden toevallige medewerkers, als b.v. die voor de plaatsnamen: bijna elk aardrijkskundig artikel werd geschreven door een man, ter plaatse verblijvend.

Van ieder proefvel werden een aantal overdrukken rondgestuurd naar geleerden in Duitschland, Oostenrijk, Italië, Spanje, Portugal, Holland, Zwitserland, België, Engeland, Denemarken, Zweden, Noorwegen, Rusland, Turkije, de Vereenigde Staten. Voor de andere landen werd de medewerking en het toezicht gevraagd van de gezantschappen, de consulaten, enz. Al de artikelen, die verafgelegen streken of plaatsen betroffen, werden lang voorop gezet, zoodanig dat de proefbladzijden gerust over en weer konden worden gezonden naar Hongkong, naar San Francisco, naar Jerusalem, naar Rio de Janeiro.

Om zeker te wezen over den zettersarbeid, werd elk proef-

vel met het oog op den stoffelijken arbeid 14 maal gelezen, vergeleken en verbeterd. Verbeeld u dan verder de briefwisseling die met dit lexikon is gemoeid geweest. Men moest noodzakelijk zijn toevlucht nemen tot formulieren : tot 180 verschillende ! Niet enkel de post mocht zich over de onderneming verheugen, maar ook de telegraaf; een onooglijke massa draadberichten vroegen en brachten het dringendste werk.

Maar al die arbeid ware tot een chaos ontaard, ware daar niet geweest een alles-regelende orde, die voor iederen dag een vast bepaalde bezigheid aanwees. Voor elken bundel was een vast plan bepaald, en een exemplaar daarvan was in elk kantoor opgehangen. Ieder bundel werd verdeeld over 110 afleveringen, en elk medewerker wist van af en tot aan welk woord hij binnen den bepaalden tijd moest geraken.

Zes weken vóór den dag dat de handschriften voor 4 afleveringen op de drukkerij werden ingewacht, moesten ze bij al de mede-opstellers binnen zijn. Ieder van hen ontving een tabel van alle leemten, zoodat op dien dag zelf de handschriften zoo volledig mogelijk werden bijeengebracht. Tot het aanvullen van die leemten werden afzonderlijke drukproeven getrokken : en om den redacteur in staat te stellen dadelijk te zien met de hoeveelste proef hij te doen had, werden ze gedrukt op papier telkenmale verschillend van kleur : een blauwe, een groene, een roode en een gele. Eenmaal de gele gereed, mocht men zeker wezen dat alle gaatjes gevuld waren. Elke week werd een zelfde som werk geleverd, zoodanig dat het Lexikon iederen Zaterdag vier nummers of halfvellen gevorderd was.

Om het werk van elken dag na te gaan deed twee maal per dag, bij 't sluiten der kantoren 's middags en 's avonds, een tabelle de ronde : elke mede- en hulp-opsteller moest zijn afgelegd dagwerk daarop aanteekenen ; zoo kon de hoofdopsteller telkens onmiddellijk zien op welk kantoor een fascikel vertraging leed.

Uit dat alles blijkt dat de prachtige uitslag, dien Herder bekwam, werd behaald ten koste van een ideale wetenschappelijke en technische samenwerking, die moest bezield zijn door een leiding, waarbij 't niet gewaagd is, van genie te spreken. J. P.

Dr M. J. J. NUYENS, BESCHOUWD IN HET LICHT VAN ZIJN TIJD, bekroond antwoord op een prijsvraag van het Nuyens-fonds. G. C. W. GÖRRIS, S. J. — L. C. G. Malmberg, Nijmegen, 1908, 282 blz.

De rechte man is gekomen om het zoo lang uitgebleven boek over Dr Nuyens eindelijk te schrijven.

« Een der geestelijke vaderen van het jongere (katholieke) geslacht » in Nederland verrijst, niet uit de vergetelheid, maar uit de onachtzaamheid waarin men hem, ondankbaar genoeg, allengskens liet wegzinken.

Eerst een breede en kloeke schets van den achtergrond waarop het eerwaardig en sympathiek figuur verschijnen zal : « Toestand der katholieken omtrent 1850 » : onder de protestantsche en liberale overmacht wordt stilaan een katholieke samenwerking geboren, heel schuchtertjes nog, maar de lijnen voor een partij zijn toch al te erkennen.

Hoofdstuk II : « Van knaap tot man » brengt ons bij Nuyens in wording : « grootgebracht onder de Grootebroekers en Lutjebroekers » ; hij wordt dokter op raad van vader, omdat er voor een katholiek geen baan was in de letterkundige en historische studiën.

Hoofdstuk III : « Voorbereiding en eerste Optreden ». Hier begint het tafereel der bijna weergalooze werkkracht van dezen buitendokter, die van 's morgens tot 's avonds zwoegde voor zijn brood en zijn gezin, met de sjees de streek afrijdend en met de meeste stiptheid zijn ambt van geneesheer waarnemend. In zijn hotsebotsend gerij las en studeerde hij al wat betrekking had op de geschiedenis van zijn land en zijn godsdienst. Zijn enkele recreatie-uurtjes besteedde hij aan de kennismaking met de leidende katholieken : Cramer, van den Aardwegh, Snickers, Thijm. Hij bezondigt zichzelf aan een dichtbundel, puur uit liefde voor zijn land en zijn Kerk, maar ziet aldra in dat hij ze in proza beter zal kunnen dienen. Hij schrijft dan ook zijn eerste geschiedkundig werk : « Het Katholicismus in betrekking met de beschaving van Europa » ; daaruit blijkt al dadelijk zijn objectiviteit en zijn wetenschappelijke zin, ook zijn gebrek aan stijl-persoonlijkheid en aan kunstvaardigheid.

Hoofdstuk IV heet « de katholieke schrijver, polemist en geleerde », maar behandelt vooral Nuyens' « Geschiedenis der Regering van Pius IX » en laat ons een blik slaan in zijn plan om een groot katholiek tijdschrift te stichten.

Hoofdstuk V brengt ons voorgoed in den grooten arbeid van Nuyens : « De Geschiedenis der Nederlandsche Beroerten ». Thijm spant zich voor de uitgave van 't lijvige werk, dat, hoewel bestemd om alle antipathie tegenover de katholieken weg te nemen, door protestanten als Fruin en Groen met lof wordt besproken. Aan de kritiek over 't groote werk wordt hoofdstuk VI gewijd. Nuyens wordt hier zeer juist geheeten een *geschied-beschrijver*, een populariseerend en polemiseerend geleerde, geen uitgever van archivalia of onbekende bronnen. Dit vermag echter niets af te doen van Nuyens' ernstig wetenschappelijk karakter. Er openbaart zich overigens in dit werk een zeer speciale geest : Nuyens is wel Roomsch- maar niet Spaanschgezind.

In hoofdstuk VII, tusschen de verweerschriften in tegen Fruin, van Vloten, van Deventer, legt hij de eerste hand aan zijn monumentale *Algemeene Geschiedenis des Nederlandschen Volks*, een wonder van volharding, voor iemand « die onder de zweep van 't leven al rennende » deze 20 dikke deelen volschrijven moest ; en die hij dan verder nog aanvulde met de 4 deelen « Geschiedenis des Nederlandschen Volks van 1815 tot op onze dagen ». Schier al wat er aan bronnen te vinden was had deze razende werker doorvorscht en ten gerieve van de minder wetenschappelijk onderlegde landgenooten in zijn geschied-vertelling verbruikt.

Met hoofdstuk VIII gaan wij over tot den man van katholieke actie : Nuyens vond nog tijd om te ijveren voor het pauselijk Zouavenkorps ; om de katholieke Nederlandsche Brochurenvereeniging te stichten en te steunen met zijn bijdragen ; om geholpen door den reus Schaepman, 14 jaar lang het groote tijdschrift « De Wachter » op te houden, en om af en

toe artikels te schrijven voor « De Nieuwe Noord-Hollander ».

De laatste drie hoofdstukken zijn meer generaliseerend en aanvullend. Wij dringen dieper in de politisch-godsdienstige denkbeelden van den man, en krijgen een juist idee van zijn gematigd en onschuldig liberalisme — maar is hier Montalembert wel in het juiste licht geplaatst? — wij zien hem, om zijn denkbeelden, in verwantschap met Thijm, en in voortdurende wrijving met zijn besten en trouwsten en alleszins grootsten vriend, Schaepman; en eindelijk overschouwen wij zijn beproefden maar toch ook gezegenden levensavond.

Zoo was deze man waarlijk 't geen het randschrift op zijn gedenkplaat in de kerk van Westwoud aan de komende geslachten verkondigt :

Kloek in arbeid,
Trouw in waarheid,
Fier in oordeel,
Zijn volk ten heil,
Zijn God ter eer !

Maar 't beste gedenkteeken voor Nuyens is dit boek. Een werk zooals er voor Nuyens een moest komen : geleerd en kloek, gewetensvol en echt-ernstig, zonder vertoon; een werk dat men niet lezen zal zonder op elke bladzijden iets te vinden waaraan men een potloodstreepje legt om het later te hervinden en het nooit te vergeten. J. P.

BEKENTENISSEN. door HANS MARTIN. — W. L. & J. Brusse, Rotterdam, 1908, 72 blz.

Deze nieuwe schrijver, die onlangs nogal wat opmerkzaamheid op zich trok door zijn weleens geestig boek « Onder Jongens en Meisjes » openbaart zich thans als dichter met dit verzenbundeltje : Bekentenissen.

Ik geloof niet dat iemand het dichterschap van Martin ontkennen zal; evenmin als iemand zal beweren dat hij een dichter is in den superlatief. Martin is een jong mensch die zijn tamelijk goed gevuld zieleleven zeer netjes, en soms zeer knap berijmen kan.

Bepaald mooi wordt hij als hij heel normale dingetjes in verzen zet en zich daarop klaarblijkend heel weinig laat voorstaan, zooals b.v. in Openbaring, blz. 25, gewijd aan de nagedachtenis zijner moeder :

Lang en luid
klinken uw woorden,
klinkt nog uw stemme
mijn schreden na,
waar stil en gelaten,
als een kind, verlaten
ik langs de menschen ga :
heb lief! —

't Ruischt en fluistert
rondom mij henen,
zoo droef en eenvoudig
bij ál wat ik doe; —

de stonden verglijden
in de nacht der tijden, —
immer klinkt uw stem mij toe :
heb lief ! —

't Juicht en jubelt
als een belofte,
't valt als gevonkel
van gouden licht ;
en diep in mijn wezen
nu weet ik weer dezen
ouden, vromen plicht :
heb lief ! —

Wondere woorden.
wijding van klanken,
zacht als een glimlach
blijft ge mij bij ; —
zoo dagen als nachten,
bij al mijn gedachten,
klinkt er, zingt er in mij :
heb lief ! —

« Ik zou al mijn gedachten, groot en klein, wel in woorden willen binden », wenscht hij elders (1); en wezenlijk voor de kleine slaagt hij soms wonder goed. Lees maar verder *Zonnekind* b.v. (2), een lied zoo echt als er maar weinig thans worden gezongen, een lied zoo welkom als een mooie lentedag. Maar koddig kan het worden als hij groot wil doen. Lees *De Tempel*, lees *De Zoeker*, technisch bijna zoo flink als Perk 's Iris, lees *Het Onbereikbare* en veel andere dingen waarin hij niet bereikt wat hij bedoelt : telkens als hij titan speelt wordt hij dwerg.

Hoe boven de wereld die onder mij dwerelt
als een wachter, een zoeker ik sta. (3)

Hoewel hij zelf het zegt zal niemand het gelooven.

En dit is jammer bij Martin : hij is een schoone vijver, waarom wil hij een zee zijn ? zijn talent is een Hollandsch weilandschap, waarom wil het zich voordoen als een Alpengevaarte ? J. P.

ZWEEDSCHE BEELDEN, Verhalen en Humoresken, door A. v. HEDENSTIERNA, in het Vlaamsch vertaald door J. DE VREESE. — Callewaert-De Meulenaere, drukker van 't Davidsfonds, 1908, 107 blz., nr 158 der uitgaven van het Davidsfonds.

De h. De Vreese mag zeggen dat hij zijn deel heeft gedaan in 't goede werk. Want een goed werk is het wel onze Vlaamsche lezers in betrekking te brengen met de uiterst merkwaardige letterkunde van de verst wonende onzer Germaansche rasgenooten.

(1) *Spel*, blz. 28.
(2) *Id.*, blz. 17.
(3) *De Zoeker*, blz. 67.

Tot nadere kennismaking heeft hij uitgekozen niet den besten der hedendaagsche Zweedsche schrijvers, en zeker niet dezen die door de kritiek het meest wordt gespaard, maar ongetwijfeld den populairsten en dezen die 't getrouwst het karakter van den Zweedschen boer en burger weet weer te geven. Hedenstierna is immers ginder de fijnste kunstenaars de baas in 't natuurlijk-humoristische schilderen van 't eenvoudige volk. Lees om 't even welke van de elf schetsen door den h. De Vreese vertaald, ge zult u overtuigen dat ge uw vrijen tijd niet prettiger kont besteden, zooveel te meer daar ge dadelijk zult inzien dat die menschen geen vreemden zijn voor ons, maar familietrekken genoeg bezitten om onder die vreemde namen zonder moeite een alter ego onder uw eigen kennissen terug te vinden. Tot het onmiddellijk voelen van die nauwe verwantschap draagt zeker veel bij de door-en-door Vlaamsche, kunstvol-ongekunstelde vertaling van de Vreese.

Voor de gewetensvolle bestudeerders van de Noordsche letteren is hier enkel het ongerief dat de vertaling niet naar 't oorspronkelijke maar naar het Duitsch is bewerkt. Nu wensch ik maar dat de Duitsche vertalers met zooveel geweten hebben gewerkt als de heer de Vreese zich kwijt van zijn taak.

Nog een allerkleinste opmerkingske : In de korte levensschets, die de vertaling voorafgaat, heet het dat Hedenstjerna een tijdlang aan de redactie was van « Smalands Posten » ; er ontbreekt een o-tje op de eerste a van Smaland ; hebben onze zetters dat letterteeken niet dan schrijft men eenvoudig Smōland ; 't is de naam eener provincie in Zuid-Zweden. J. P.

TAALBLOEI, letterkundig leesboek voor H. B. S. Gymnasia, Kweek- en Normaalscholen, bijeengebracht door M.A.P.C. Poelhekke. I en II. resp. 336 en 344 bl. Pr. elk fl. 1.90. — J. B. Wolters, Groningen.

Poelhekke's werk is thans in zijn geheel verschenen. Wij hebben gewacht er een recensie aan te wijden tot het volledig was; want we dachten wel dat de kniezers op het 1e deel wat voorbarig waren met hun klachten, en dat men het geheel moest zien om een rechtvaardiger oordeel te vellen dat waarschijnlijk een gunstiger zou wezen. Wij gelooven dat het ook zoo zal uitvallen.

De heer Poelhekke heeft iets heel anders dan een gewone bloemlezing geleverd. Hij heeft niet gemaakt een handboek, gevend proefjes, uit allerhande schrijvers, van al 't geen de stijlleer genre's heet. Nog minder heeft hij gegeven een stelselmatig overzicht, volgens rangschikking naar tijdsorde, van 't officieel-beste wat er uit onze schrijvers van af de 15e tot de 20e eeuw te rapen valt. Van beide soorten leer- en leesboeken hebben we al een aanzienlijken hoop; en daaronder zijn er voorzeker verdienstelijke. In Holland heeft men immers den grooten Leopold, een waar model, vooral voor de staatsgestichten waar men nog altijd maar langs een achterdeuntje de katholieke schrijvers van de laatste tijden binnenlaat. In België heeft men pater Bauwens, die zooals hij thans bezig is met zijn Zuid en Noord te hermaken, zeker de moeilijksten bevredigen zal — zoo de twee deelen die nog op omwerking wachten, even frisch voor den dag komen als 't onlangs verschenen 1e deel.

Poelhekke heeft iets heel anders gedaan; hij heeft niet geleverd wat men noemen kan een *wetenschappelijke* bloemlezing. Hij is niet gegaan tot alle schrijvers die 't verdienen, in sommige gevallen zelfs niet tot de beste, om van allen iets te nemen. Hij is vooral niet gegaan, langs den welbekenden weg die door de eeuwen is aangelegd, eerst bij de oudsten en laatst bij de jongsten. Als kunstenaar, die hij is, heeft hij voor zichzelf genomen het recht te kiezen waar 't hen lustte, waar zijn belezenheid zijn goeden smaak met voorliefde heeft laten genieten Hij heeft gewandeld — liever gevlinderd in den tuin onzer schoone letteren. En zonder zich om volledigheid te bekommeren heeft hij genipt waar 't hem beviel, — maar doorgaans met lange teugen.

Poelhekke heeft gedacht dat hij als professor zijn jongens plezier zou doen met zulk een bloemlezing, — dat hij die niets saais in zich of om zich wil hebben het wel eens kon beproeven om een leesboek samen te stellen zonder saaiheid. — Of hij slaagde zal hij zelf best in zijn klassen ondervinden; en dat andere professors het met hun studenten ook maar eens beproeven. De examengeleerdheid zal er niet bij winnen; maar de opleiding — in schoonheid — ik durf veronderstellen van wél. Verder is pater Bauwens de man om aan Poelhekke te wijzen opVlaamsch werk dat tot nog toe niet opviel aan dezen sympathieken Hollander die 't met de Vlamingen zoo goed meent.

Een pluimke ook voor den uitgever, die er voor zorgde zooveel mooie dingen mooi aan den man te brengen. J. P.

LE BRÉSIL AU XXe SIÈCLE. Pierre Denis. Deuxième édition. — Librairie Armand Colin, Paris. Prijs: 3.50 fr.

Brazilië is, meenen we, een land met toekomst. Daarom kan een werk als het hier aangekondigde, dat ten deele uiteenzet, hoe de zaken daar nu staan, niets anders dan goed doen. Schrijver is in Brazilië geweest en hij doet zijn best, dat wordt ge genoeg gewaar, om juist te zeggen hoe de zaken daar staan.

De titel van het werk is misschien wat te algemeen, want wie dit gelezen heeft mag nu toch wel niet zeggen dat hij een boek heeft onder oogen gehad dat hem inlicht over alles wat in Brazilië bemerkenswaardig is. Over het volk van Brazilië vindt ge om zoo te zeggen niets in het boek. Ook zijn er gansche landstreken en bekende Staten waar niets over gezegd wordt. De schrijver houdt het bij wat hij persoonlijk heeft kunnen nagaan en dat is waarschijnlijk wel het beste.

Het eerste kapitel is gewijd aan het uitzicht van het land, aan zijne wondere ligging, met eene bergketen dicht bij de zee en vlakten aan den anderen kant van die bergen, zoodanig dat ge onderaan langs de kust, bijna overal tropisch klimaat hebt en het veel koeler is, hooger op. De wegen in Brazilië laten veel te wenschen over, dat is het tweede kapitel van het boek en te recht merkt de schrijver op « De Braziliaansche kwestie is vooruit vooral een kwestie van wegen. » De politieke partijen zijn in Brazilië, zooals ten andere in vele andere landen van Zuid-Amerika, niet scherp afgeteekend. Schrijver heeft niet meer dan tien bladzijden noodig om uiteen te doen wat er over het politiek leven te zeggen valt. De twee volgende kapitels zijn

gewijd aan 't economisch leven, aan de muntkwestie en den wisselkoers. Men heeft mogen spreken over den « dans van den wisselkoers » in Brazilië. Sedert de omwenteling van 't jaar 1889, waardoor het keizerrijk door de republiek werd vervangen, is het geldwezen van Brazilië niet verbeterd, maar sedert verscheidene jaren reeds en nu voornamelijk sedert het tot stand komen van de conversiekas is de wisselkoers veel vaster. De vier volgende hoofdstukken zijn gewijd aan den staat Saô Paôlo, tot hiertoe verre de voornaamste staat in Brazilië. Over den staat van S. Paôlo werd ook in Europa nog al gesproken, naar aanleiding van de rechtstreeksche staatstusschenkomst om den prijs van de koffie hoog te houden. S. Paôlo is immers de voornaamste voortbrenger van koffie in de wereld. En om velerlei redenen, die hier heel klaar uiteengedaan zijn, was de opbrengst in 1896 buitenmate groot, zoodat de staat ertoe besloot 8.000.000 zakken van 60 k^{a} elk op te koopen om te beletten dat de overvloed, op de markt, den prijs zou drukken. 't Is nu te zien of de staat op eene behoorlijke wijze en aan eenen behoorlijken prijs zijne zakken koffie aan den man zal kunnen brengen. Tot hiertoe is dit nog niet het geval.

De laatste hoofdstukken van het boek zijn gewijd aan de Zuiderstaten en aan de Noorderstaten. Schrijver bespreekt de colonisatie in den staat Parana, waar de Polen in groot getal aanwezig zijn; en dan ook de colonisatie in Rio Grande do Sul, waar de Duitschers zich hebben neergezet.

Na een kort overzicht gewijd aan de negerbevolking, nog talrijk in Brazilië, doordien de slavernij, officieel, eerst in 1888 werd afgeschaft, handelt schrijver over den Noorderstaat Ceara, bekend om zijn min of meer regelmatig weerkomende droogte en dan over het Amazonagebied dat Brazilië tot de voornaamste uitvoerster maakt van caoutchouc.

Ge ziet het dus, nog over veel zaken betrekkelijk Brazilië zou er kunnen gehandeld worden en hoewel er in dit boek sommige uitspraken voorkomen waarmee men niet instemmen kan, als zou b.v. het middelbaar onderwijs in de vrije scholen over het algemeen laag staan (blz. 113) (het tegendeel is eerder waar, het vrij middelbaar onderwijs staat eerder hooger dan staatsmiddelbaar onderwijs), toch legt men het boek na lezing tevreden weg, omdat men te doen heeft met iemand die schrijft om iets te zeggen en die, wat hij te zeggen heeft, eenvoudig en klaar aan den man weet te brengen. E. VL.

L'ENSEIGNEMENT AGRICOLE ET SES MÉTHODES

par P DE VUYST, inspecteur principal de l'agriculture. — Bruxelles, Alb. De Witt, 1901.

Aan landbouwonderwijs wordt wel veel gedaan in ons land en ook in den vreemde, maar minder werd er tot hiertoe geschreven over de methode bij dit onderwijs.

In dit boek zal men vinden wat de titel belooft, namelijk de methode voor het landbouwonderricht, maar dit onderricht genomen in een zeer ruimen zin, niet allen ter school, maar ook gegeven door voordrachten, door den dienst van staatslandbouwkundigen enz.

Het boek begint met een dankwoord tot de meewerkers

die uit de voornaamste landen van Europa en uit de Vereenigde Staten van Noord-Amerika inlichtingen hebben bezorgd. Wat hier ons land betreft is de schrijver sinds lange jaren toeziener over de staatslandbouwscholen en alzoo de geschikte persoon voor het schrijven van dit werk.

Vooreerst bespreekt hij de methode van het landbouwonderwijs in lagere, middelbare en hoogescholen. Daarna heeft, hij het meer bepaaldelijk over de landbouwscholen, nog eens lagere, middelbare en hoogere en eindelijk komen de verschillende wijzen waarop de landbouwwetenschap best aan het verstand van den gewonen mensch kan gebracht worden.

Er zijn twee zaken die voornamelijk aanstaan bij 't lezen van dit boek : De schrijver wijst met nadruk op de groote rol in het landbouwhuisgezin gespeeld door de vrouw van den landbouwer en dit werd tot hiertoe maar al te veel vergeten, en daarenboven hecht hij groot belang aan de karakter vorming van de toekomstige landbouwers opdat zij mannen zouden worden niet alleen van kennis maar ook menschen die weten wat zij zijn en welke rol zij in de wereld te vervullen hebben.

E Vl.

HET GELOOF ONZER VADEREN door Z. Em. James-Gibbons, Kardinaal-Aartsbisschop van Baltimore, vertaald door W. A. J. Blaisse, Pastoor.— Tweede uitgave, Utrecht, Wed. Van Rossum, 1908.

Kard. Gibbons, thans aartsbisschop van Baltimore, was eerst, als bisschop, Apostolisch-Vicaris in Noord-Carolina, en daarna bisschop in Richmond. Op deze plaatsen was hij een echte kampioen, door het woord en de pen, van het katholiek geloof. Zijne zoo gretig gehoorde onderrichtingen heeft hij in het boekje *the faith of our fathers* verzameld, opdat zij nog meer vruchten dragen zouden. Van de Nederlandsche vertaling van dit werk hebben wij een tweede uitgaaf. Dit boek werd natuurlijk geschreven met het oog op Protestantsche toestanden en omgeving, doch ook in ons katholiek land, zal het lezen ervan hoogst nuttig zijn. Het bevat immers een korte en klare uiteenzetting van het katholiek geloof. Alzoo bevat het, in zijn 482 bladzijden, 31 hoofdstukken over verscheidene godsdienstzaken : zooals over de Kerk en hare kenteekens, den Paus, de Sacramenten enz... De geloofsverdediger zal er ook nuttige antwoorden kunnen uit rapen, op vele opwerpingen, die heden tegen « het geloof onzer vaderen » gericht worden.

Halen wij daartoe aan b.v. het hoofdstuk over het Celibaat (bl. 445), over de onfeilbaarheid van den Paus (bl. 146) enz...

We wenschen dat het boekje hier ook ruim zou verspreid worden : In 1906 verscheen in Amerika het 625ste duizendtal, wijl in Europa het reeds in 6 talen werd overgezet : moge het hier ook goed doen.

J. B.

LA RELIGION DES PRIMITIFS, par Mgr Le Roy, évêque d'Alinda, Supérieur général des Pères du S. Esprit. — Paris, Beauchesne, 1909.

Op onze dagen wordt er door sociologen, wijsgeeren en geschiedenisvorschers veel gezocht en gewrocht op het gebied

der godsdienstwetenschap. Daar velen *a priori* op natuurlijke wijze het ontstaan van het geloof aan Gods bestaan willen uitleggen, hebben zij stelsels daarover opgebouwd, steunend op de godsdienst- en zedenleerbegrippen der hedendaagsche onbeschaafde volksstammen. Doch, a priori uitgaande, nemen zij alleenlijk wat hun vooraf reeds uitgedacht stelsel dienstig zijn kan, en zijn, niettegenstaande hunne bewering, maar al te oppervlakkig in de kennis zelf dier godsdienstbegrippen der natuurvolkeren.

Daartegen komt het boek van Leroy op, als iets dat ernstig en grondig is. Sedert het jaar 1877 is hij zendeling en, het vertrouwen genietende der negers, heeft hij, onpartijdig en met kennis van zaken, de godsdienst- en zedengedachten, die in hen bestaan, kunnen achterhalen. Hieruit leeren wij wat al flauwheden en droomerijen ons over de godsdiensten der natuurvolkeren, in naam der *Wetenschap*, voorgesteld werden door mannen die nochtans de wetenschap beoefenen : zoo b.v. een Spencer, een Salomon Reinach ! Hier hebben wij ten minste wat een diepziende getuige opgemerkt heeft met eigen oogen en ooren, en daarom zal het boek van Mgr Leroy steeds veel grooter waarde behouden dan het boek b.v. van Bros *La Religion des peuples non civilisés* (1907), die maar al te veel meeningen van andersdenkenden heeft overgenomen.

De wetenschap der godsdiensten is nog in hare kindsheid, maar mochten onze zendelingen, die ter plaats leven en de taal kennen, dikwijls zulke boeken uitgeven als dit van Mgr Leroy, zij zou met rasse schreden vooruitgaan. J. B.

INGEKOMEN BOEKEN TER BESPREKING :

Dr J. te Winkel, *De Ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde,* aflever. 10 en 11. — De erven J. Bohn, Haarlem.

Dr A.W. Brousveld, *Historische en Letterkundige Opstellen.* — W. Leydenroth van Boekhoven. Utrecht, 312 blz. fl. 2.50.

A. H. J. Van Delft, *Eucharistica,* Sacramentsgedichten. — Tilburg, W. Bergmans, 108 blz.

M. Sabbe, *Een Mei van Vroomheid.* — C. A. J. van Dishoeck, Bussum, en C. L. Van Langenhuysen, Amsterdam, 101 blz.

Al. Walgrave, *Zingende Suaren.* — Jul. De Meester, Rousselare, 190 blz.

Gust van Roosbroeck, *Sproken van Droom en Dood.* — Uitgave van Vlaamsche Arbeid.

G. Celis, pr., *Beschrijving van Gent.* — J. Van der Schelden, 200 blz.

Jul. Sittardus, *Beknopte Apologie of korte Uiteenzetting en verdediging van de gronden des geloofs.* — L. C. G. Malmberg. Nijmegen, 164 blz. fl. 0.50.

E. Wasmann, S. J. *De Strijd om het ontwikkelingsvraagstuk te Berlijn,* nr 5 en 6, serie V van « Geloof en Wetenschap, « De Spaarnestad ».

Uitgaven van P. Noordhoff, Groningen :

Oliver Goldsmith, *The vicar of Wakefield.* N° IV van de English Classics. — Prijs f. 1.00, geb. f. 1.25.

C. Grondhoud and P. Roorda, *Poets of the nineteenth century.* N° V van de Library of contemporary authors. 308 blz. Pr. fl. 1.50.

PROF. Dr OTTO JESPERSEN, *Engelsche Leesstukken met oefeningen voor jeugdige leerlingen, voor Nederl.*, bewerkt door W.R. Ott de Vries. 252 blz. Prijs 1.40.
P. WIJDENES en Dr D. DE LANGE, *Leerboek der Algebra*, Deel III 134 blz. Prijs f. 1 00
Dr J. E. ENKLAAR, *Vraagstukken ten dienste van het Onderwijs in chemie*. 60 blz. Prijs f. 0.75.
TH. KUYPER, *Nederlandsche Taaloefeningen*, 2e deeltje. Oefeningen 3e dr. 118 blz. Prijs f. 0.30.
H. et M. DU CROCQ, *Petites Poésies pour Jean et Jeanne recueillies par* — no III van voor school en huis. Prijs f. 0 50.
H. DE RAAF, *Verscheidenheden voor de hoogste klassen der lagere school.* Een vervolg op de Moedertaal, 101 blz. Prijs 30 cent.
L. DE VRIES, *Eenvoudig Taalwerk voor de Lagere School*, II, 2e druk, 88 blz. Prijs : 1e deeltje f. 0,20, 2e deeltje f. 0.30.
H. HEUKELS, *Geïllustreerde Schoolflora voor Nederland.* Vierde, vermeerderde en verbeterde druk.
J. MULDER, *Examenvragen en -opgaven over Natuurkennis*, met toelichtingen, ten dienste van aanstaande Onderwijzers en Onderwijzeressen. Natuurkunde I. 76 blz. Prijs f. 0,50.
W. H. DE GROOT Wz., *Zangoefeningen naar Daniël en Large's Zangschool*, 2e serie, 1e stukje, 3e herziene dr., 56 blz. Pr. f. 0,25.
W. H. WISSELINK, *Kern van de Algebra*, 5e, herziene druk. 77 blz. Prijs f. 0,50.
PROF. D. HUIZINGA, *Nieuwe Uitstapjes in het Rijk der Natuur.* Leesboek voor de Volksschool, 2e druk, 93 blz. Prijs f. 0,40.
TH. KUYPER, *Nederlandsche Taaloefeningen.* 1e deeltje, 3e herziene druk, 77 blz. Prijs 1e deeltje f. 0,30, 2e deeltje f. 0,30.

Verhandelingen van de Algemeene Katholieke Hoogeschooluitbreiding Uitgeversmaatschappij « Kiliaan », Antwerpen :

E. H. FL. PRIMS, *Geld, Munt en Muntstelsels.*
E. H. R. LEMAIRE, *Kunst voor Allen.*
EERW. H. J. DE BIE, *De Zelfmoorduitbreiding en hare oorzaken.*

Nederlandsche Schrijvers voor het Middelbaar Onderwijs :

Nr 11 en 12 : *Tony.* — L. Van Hoof-Roelans, Hoogstraten, 107 blz. fr. 0.50.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN

ONZE KUNST, Juli 1909. — *Jacopo Bellini en zijn teekenboeken* (Arnold Goffin). — *De Zeeschilder Louis Artan* (J. de Bosschere) : Vervolg en slot. — *Over Architectuur* (H. P. Berlage). — *Kunstberichten*, uit Brussel, den Haag, Rotterdam, enz. — *Boeken en Tijdschriften.* — Van dezen jaargang af verschijnt een genummerde *Prachtuitgave* à f. 25.— per jaargang. Nadere inlichtingen verstrekken de uitgevers.

⁂ VERSLAGEN EN MEDEDEELINGEN DER KONINKLIJKE VLAAMSCHE ACADEMIE, April 1909. — Verslag der April-vergadering. — *Kleine verscheidenheden : Een balline verhaesten* (Edw. Gaillard). — *Geback* (Edw. Gaillard).

⁂ VOLSKUNDE, Afl. 3-4, 1909. — *Spreekwoorden Zegswijzen en Uitdrukkingen op Volksgeloof berustend* (A. De Cock) : o. a. beschouwingen in den breede over de marentak. — *Kongoleesche Fabel* (Ivo Struyf, S. J.) — *Nederlandsche Sprookjes en Vertelsels* (G. J. Boekenoogen) : ditmaal over kollen. — *Volksliedjes* (A. De Cock) : « O ratten en muizen. » — *Geparodieerde Sermoenen* (A. De Cock) : de boerenhumor spelend met de pastoorspreeken.

⁂ BIEKORF, 9, 1909. — *Een Woorden op-en-weg :* « Geeft ons banden », « een mensch moet gebonden zijn » Jan Hagel is weergekeerd, proficiat, Biekorf. — *Ongenoode Gasten* (L. B.) : over ongedierte in den Congo.

— 10, 1909. — *Uit den « Levene der Dieren »* (Cas. Gezelle) : vervolg van dien kostelijken « Gijzelaar ». — *Sinxen* (A. Walgrave) : een vers weerom van dien dichter, die zijn zending zoo goed verstaat. — *Het Nederlandsch in de taalwereld van het verre Oosten* (Jos. Mullie) : vooral Nederlandsche werken en tijdschriften gewijd aan de volkenkunde van de Oost.

⁂ DE GIDS, Juni 1909. — *Sprotje heeft een dienst* (M. Scharten-Antinck) : Slot. Marie Antinck staat stellig op de voorste rij onzer novellenschrijfters. — « *Christian Science* » (Prof. H. U. Meyboom) : het merkwaardig Amerikaansch verschijnsel ; de studie begint met een levenschets van Mary Baker, de apostelin der nieuwe leer, tevens cultus en geneesmiddel. — *Luyken toch van den ouden stempel ?* (Dr C. B. Hylkema) : Luyten zou een « vrijgeest » geweest zijn in den zin van Spinoza. — *De Ambtenaarsbeweging* (J. de Vries) : vooral met het oog op Frankrijk. — *Gedichten* (Geerten Gossaert). — *Verzen* (Roland Holst). — *Gedichten* (Mr H. Keuls). — *Buitenlandsche letterkunde* (Mr J. N. van Hall) : over werk van Fernand Séverin en F. Crommelynck. — *Dramatisch Overzicht* (M. J. N. van Hall) : over een opvoering van « Liefde is geen speelgoed », de Musset's : On ne badine pas avec l'amour. — *Overzicht der Nederlandsche letteren* (Carel Scharten) : de criticus besluit tot een « bijna-stilstand » in onze hedendaagsche poëzie. — *Buitenlandsche overzicht.* — *Parlementaire kroniek.* — *Bibliographie.*

⁂ DE BEWEGING, Juni 1909. — *De Oden van Klopstock* (Alex. Gutteling) : Wezenlijk *des Guten zuviel* over dit soort romantisme. — *Gestalten* (Maurits Uyldert) tusséhen veel duistere gezochtheid echte opstralingen in deze verzen. — *De Oorsprong van het Fransche Volksepos* (Dr G. Busken Huet) : de nieuwe theorie van den Italiaanschen geleerde Pio Rajna, eigenlijk overeenstemmend met hetgeen Fauriel reeds in 1832 schreef. — *Varia* (Albert Verwey). — *Invaliditeits- en ouderdomsverzekering* (J. Molenmaker). — *Boeken, Menschen en Stroomingen* (Albert Verwey) : over Arnold van Gennep's deels zonderlinge deels onnoozele boek : *Les Rites de Passage.* — *Boekbeoordeelingen* (Is. P. De Vooys).

⁂ DE NIEUWE GIDS, Juni 1909. — *Gemma Bellincioni* (Frans Mijnssen) : een wezenlijk merkwaardig opstel over de tooneelspeelkunst. — *Nazomer* (Herman Lysen) : Goed verteld maar wat leeg van zielestudie. — *Het Evangelie* (Prof. G. J. P. J. Bol-

land) : 't Ware goed dat een onzer specialisten zich eens een antwoord verwaardigde. — *De schoone Opgang* (Jan Greshoff) een brokje mystische æsthetiek. — *Leo en Gerda* (E. W. Timmerman). — *De Heilige Tocht* (Ary Prins) : weer een drietal bladzijden, sterk bewerkt. — *Verzen* (Giza Ritschl). — *Uren* (Jules Schürmann). — *Literaire Kroniek* (Willem Kloos) : zeer waardeerend over een « oude », over A. S. C. Wallis, eigenlijk Mejuffer Opzoomer. — *Buitenlandsch Staatkundig Overzicht* (Chr. Nuys). — *Staatkundige Kroniek* (M.)

DE KATHOLIEK, Juni 1909. — *Ad Julianam Reginae Batavorum filiam* (B.) te genieten door onze Horatiaansche Latinisten. — *Over het kerkelijk drama in de middeleeuwen* (Fr. A. Koenders, O. Carm) : een merkwaardige studie, te leggen nevens die, onlangs in *De Gids* verschenen. — *Het Regeeringssysteem van Willem van Holland, Roomsch Koning, en zijne beoordeeling.* II. (Dr J. Sassen) : een kleurig tafereel van die te weinig bekende periode der 13e eeuw. — *De Vleermuizen in Limburg* (Jos. Cremers). — *Esperanto* (G. van Poppel) : een geestige preek *pro*. — *Naar 't Licht*. — *Vrede* (L. R.), verzen. — *Over Bijbel en Bijbelkunde.*

REVUE DES DEUX MONDES, 15 mai 1909. — *Le Soufflet de Bismarck* (Em. Ollivier) : Ofschoon Leopold van Hohenzollern van alle aanspraak op den Spaanschen troon had afgezien, waren er Fransche ministers die van wege koning Willem waarborgen voor de toekomst eischten. Van die onbehendigheid trok Bismarck heel slim partij : vervalsching van het Ems-telegram. — *Des Elites orientales. Juifs et Chrétiens* (L. Bertrand) : De Joden vooral mogen over Bertrand tevreden zijn. — *Un critique homme du monde au XVIIe siècle* (E. Faguet). Valincour, die schreef over » la Princesse de Clèves ». — *Les Peintres de la nuit et les salons de 1909* (Rob. de La Sizeranne). — *Les Etats-Unis et le Pan-Américanisme* (Ach. Viallate) : Een œconomisch Pan-Americanisme schijnt de taak te zijn, waarvoor Taft zich spannen moet. — *Revue littéraire : Les premiers écrits de Flaubert* (R. Doumic) : waaruit blijkt wat Flaubert hadgewerkt, vóor hij het waagde in 't openbaar te verschijnen. — *Revues étrangères : deux nouveaux conteurs russes : Andreieff et Artsibacheff* (T. de Wyzewa).

— 1r juin 1909. — *Notre Réponse au soufflet de Bismarck, Déclaration du 15 juillet* (Em. Ollivier) : Frankrijk verklaart den oorlog. — *Conspirateurs et gens de police.* IV. *L'Aventure du Colonel Fournier et la mystérieuse affaire Donnadieu* (Gilbert Augustin-Thiérry). — *Lamennais d'après une correspondance inédite. Le Prêtre et l'Ami* (d'Haussonville) : zijn briefwisseling met de merkwaardige Mme Cottu. — *Poésies* (Comtesse de Noailles).— *Souvenirs de Sardagne* (Jean de Kergorlay). — *Les Masques et les Visages. Aux cent portraits anglais et français du 18e siècle* (Rob. de La Sizeranne). — *M. Arthur Balfour* (Aug. Filon). —*Les Epoques de la Musique. L'Opéra symphonique* (C. Bellaigue). — *Poésie : Jeanne d'Arc* (J. Aicard). — *Une Forme nouvelle des luttes internationales. Le Boycottage* (R. Pinon). — *Chronique politique de la quinzaine* (Fr. Charmes).

LE CORRESPONDANT, 10 mai 1909. — *Etudes d'histoire religieuse.* II *Le Lendemain du serment et le début de la lutte religieuse* (P. De la Gorge). — *Le Théâtre et l'Argent* (Fel. Pascal). — *La nouvelle Pinacothèque du Vatican* (P. d'Achiardi) : zeer aangegroeid, onder de driehonderd stukken, is er een prachtige verzameling van Italiaansche primitieven. — *Le Centenaire d'Essling* : *La Cam-*

pagne d'Allemagne et la Bataille des 21 et 22 mai (Ed. Gachot). — *Les Progrès du Félibrige* (Arm. Praviel) : ter gelegenheid van 't half-eeuwfeest van Mireille. — *La Cuisine rationelle.* — *Combien et comment faut-il manger ?* (Fr. Marre). — *Un Négateur de la Souveraineté populaire* (Et. Lamy) : Nicolas Bergaste.

— 25 mai 1909. — *Le Portefeuille des Affaires étrangères* (Ch. de Mouij) of : hoe moeilijk het is een goed minister van Buitenlandsche Zaken te zijn. — *Une Correspondance inédite de Lamennais* (L. Dufougeray) : 't zelfde onderwerp als in de Revue des deux Mondes : De trouwgeloovige vrouw bleef Lamennais vriendin ook na zijn val. — *L'Histoire des Religions* (Cl. Berthet) : naar aanleiding van « La Religion des Primitifs » door Mgr. Le Roy, zie daarover bespreking in dit Warande nr. — *L'Exposition des cent portraits Français et Anglais du 18e siècle, aux Tuileries* (L. Vaillat). — *Un Lache* (Ed. Wharton) : vertaling van de Engelsche novelle.

DEUTSCHE RUNDSCHAU, April 1901. — *Die Arme Margaret* (E. von Handel-Mazzetti) : oude volkszeden uit Stiermarken. — *Johannes Brahms und Philipp Spitta* (C. Krebs) : merkwaardige briefwisseling tusschen den grooten muzikant en den grooten muziekkenner.— *Die Religionsmischung im römischen Reiche* (A. Hausrath) : een hoofstuk uit het geleerd, maar ongeloovig werk, « Jesus und die neutestamentlichen Schriftsteller » waarvan straks de 2de bundel verschijnt. — *Ludwig XIV und Mad. de Maintenon* (Lady Blennerhassett) : inderdaad « eine merk — würdige Frau deren Schicksale ans Märchenhafte streifen. — *Gottfried Schadow* (W. Weisbach) : veel wetenswaardigs over den beroemden beeldhouwer. — *Das indische Reich* (Mgr. Vay von Vaya) : van een kenner, die ginder zijn leven slijt ; dit artikel geldt vooral het Indische volk. — *Das Mädchen von Moorhof* (S. Lagerlöf.) — *König Karl von Rumeniën* (P. Lindenberg) : over het werk in 3 deelen : Charles Ir, roi de Roumanie, par Démètre A. Sturdza.— *Russland im zwanzigsten Jahrhundert* (M. von Brandt) : bespreking van een baanbrekend boek van Dr Martin Schlesinger. — *Theodor Fontane* (Rich. M. Meyer).

OMROEPER

DE EEUWENOUDE en Prinselijke Rederijkkamer « Zeegbare Herten », het hare willende bijbrengen ter verheerlijking van haren beroemden stam- en stadsgenoot, heeft besloten, ter gelegenheid der Rodenbachsfeesten op Zondag 22n Oogst *Gudrun* op te voeren.

De titelrol is toevertrouwd aan Mev. Potharst, 1e hoofdrol aan den Koninklijken Vlaamschen Schouwburg te Brussel, dewijl de leiding gehouden wordt door den H. Willem Potharst, hoofdregisseur aan zelfden voornoemden Schouwburg.

Moeite noch kosten worden gespaard om het werk met alle mogelijke pracht en luister voor 't voetlicht te brengen.

Plaatsbewijzen worden van stonden af te koop gesteld bij den heer Flor. Loosvelt, Ooststraat, Roeselare. — Loge, 3 fr. per plaats. — Orkeststoel (voorbehouden) 2 fr. — Parket, 1,50 fr. — Bovengaanderij, 1 fr.

CONSTANTIN MEUNIER TE LEUVEN

Het is mijn droom, dat ik een levensgeschiedenis zou schrijven van Admetos. Ik zou erin vergeten, dat hij een koning was van Pheres in Thessallië, en eene onder de vaarders op de Argo. Maar ik zou verhalen dat hij was een mensch, in wiens huis een god had verblijf gekozen. Een mensch; en al het menschelijke zou hij kennen, en niet het minste aan smart. Geen lijden zou hem worden onthouden, en van elke vreugde zou hij bij voorbaat weten het leed. De roes van elken hartstocht zou te wranger hem laten ten monde den smaak van den droesem, waar hitsiger was en zwoeler de wijn van zijn drift. Hij zou worden doorpriemd van al de speren des levens. Hij zou wezen een smartenrijk mensch, en zeer bewust van zijne schamelheid. — Maar zie: een god had Admetos' woning geadeld door zijne aanwezigheid; Apolloon, onder de menschen gekomen, had zich den glimlachenden plicht opgelegd, Admetos' kudden te hoeden. Afwezig bij dage, en verre dwalend allicht, met de tingelende schapen, en bij de mijmering zijner zingende en dan zwijgende en dan weêr zingende fluit, zou niet te minder zijne goddelijke wake waren door de gangen van Admetos' huis, en blijken uit de cierlijke orde ter stallen, uit de lyra die rust boven de kribbe die zijn slaapleger is, uit de fluistering der dienstmaagden die vroom zich gevoelen vóor dezen schapen-herder, dewelke onbegrijpelijk-schoon haar schijnt... — En Admetos: wist hij een god te herbergen? Misschien zal eerst bij 't scheiden Apolloon zich hebben vertoond met omlijnende licht, als deden de goden; mij belieft althans te gelooven, dat hij geniepig verkozen zal hebben, de menschen te verschalken door een schijnbare nederigheid, die straalde onzichtbaar en moest verbazen. Admetos aldus was hij, waarschijnlijk, niet dan een zeer voortreffelijk schapen-hoeder, en een schoone. Maar toch

voelde de heer van zulk een dienaar, dat de dienaar in huis een ruimere plaats innam dan de hem gewezene in den haard-hoek, waar hij de avond-melk, den honig en de uien genoot van zijn maal. De gangen luisterden. Er was de benepen fluistering der dienst-maagden. En dan: er was dat hij, beproefd van alle leed, overmachtig gelukkig zich voelde, hij, Admetos...

Want geen god is onder menschen, of allen zijn gelukkig; of allen gevoelen zich als haast-onverdiend gelukkig. Wat baten pijnen nog, of de wake van een vrees? Wat staart men ten spiegel in de eigen oogen, en leest er noch hoop noch vreugde? Hoe men weifele of angstig zij: de goddelijke adem wazemt over uw wezen, en gij ondervindt een onbegrepen troost. Gij zoudt u-zelf gaan martelen, opdat uw pijn schoon worde als een roode bloem onder de goddelijke koestering. Want álles wordt u schoonheid en een blijde vroomheid, wordt de streelende aarzeling en het dankbaar genieten van een heerlijke vrucht die ge eerst niet áan durft te raken, en die smelt weldra op de koorts van uw lippen. Uw blikken krijgen een vlijend volgen van elke vorm-deining en zegenend zien op elke rust van kleur; en gij voelt dat ze aan vorm en kleur als een ordineerende meester zijn. Geen groezelige leelijkheid, of uw oog maakte ze schoon; geen wangestalte, die ge niet toegevend en blijde herschept naar wat de bestendige aanwezigheid u leerde te zien in alle volmaaktheid... En kome dan het sarren van wat de slechten u willen misdoen; laat gebeuren om u wat zorge is den mindere en níet-bezochte: als Admetos zult ge de gratie dragen, dat ge — wie weet? zonder het zelf te weten! — bewoond zijt van een god; dat ge het tabernakel draagt van God in u! Gij zult de schoone bestemming, de bestemming-van-schoonheid, in álles erkennen, en aldus zult ge góed worden. Want Goedheid is de weêrglans van het Schoone, van dérgelijke Schoonheid...

***

In de gulden schemering der gedachte, waar dit opstel over Constantin Meunier op gebouwd zou worden, rees weêr me de gestalte van zulken Admetos. Hij draaide luis-

terend zijn schoonen nek; hij droeg in zich als een lavenden en zoelen drank 't genot van schroomvallig te voelen den goddelijken adel van eigen gebaar en 't gebaren van alle leven, tot het schamelste toe. Hem was niets onbeduidend in verwonderende schoonheid. Hij was aangedaan, te zien de nederige cierlijkheid der plante vitse, die purperen bloeit in het koren, — want hij stond me aan een korenveld. Hij was inwendig glanzend, omdat hij donker-bronzig zijn kop gevoelde in 't mirakel-geweldige van 't azuur des hemels. De bie, die rond hem om cirkelde, was hem, of zij honig putten kon uit de roos van zijn mond. En, daar hij de schuine zuilen zijner beenen voelde als een opperste heerlijkheid te staan in 't zand van den wegel, was hem te schooner, haast-beschamend schooner, 't gebeuren van den landelijken arbeid om hem heen. Er was weemoed in hem om al te groote schoonheid om hem heen, al te gulzig genoten... En toen hij keerde naar huis, zei hij zijner vrouw Alkestis deze schoonheid met zúlke woorden, dat ze later voor hem heeft willen sterven, om hem-zelf het leven te sparen, dat hij in volledige schoonheid te smaken vermocht, en te zeggen in volledige schoonheid. Ja, deze Alkestis heeft zóo den eerbied voor den kunstenaar Admetos ondervonden, dat ze uit liefde heeft willen sterven voor hem, opdat de dood hem bewaard werd om der schoonheid. Want zelfs de dood wil den kunstenaar van verbazende schoonheid lijken, omdat hij het Goede in alles heeft leeren verstaan, en hem de gave der Dankbaarheid gewerd...

* * *

Dat beeld van Admetos wil van me niet scheiden. Het staat aan mijne zijde als een gulden kolom. De wolkenzwangere Juli-lucht, die heden heerscht, is van zúlke zoetheid doorzegen, dat ik steeds aan hem denken moet.

En tevens denk ik aan Meunier. Ik kan zonder groteske vergelijking aan beide gestalten denken in éen beeld. Meunier, word ik gewaar, is me een Admetos. Maar ik word ook gewaar dat hij iets anders is, en beters. De Bestendige Aanwezigheid van den verheerlijkenden god heeft van hem meer gemaakt dan een man, die schoonheid

geniet in alles. Meunier bij zulke gave, kende het opperste Medelijden, omdat zijn God de Christene was. Zijne kunst verschilt daarin, bij voorbeeld, van eene als van Auguste Rodin : deze een even groote, misschien grootere genieter van de eeuwige pracht der dingen, en alleszins grootere weêrgever ervan. Maar voor ons de minder rustige, een minder toegankelijke, en vaak een beangstigend-vreeselijke, want buiten onzen tijd en over onzen tijd getreden, en geen deel hebbend in de liefde voor, in de bekommernissen ván en óm onzen tijd. Rodin staat buiten en boven den tijd; hij is de grootste en schrikkelijk priester van den Pan, de vreeselijke geweldenaar die al te vreemd streelt, haast altijd kwetst, en vaak martelt. Hij is de zoon, hij is de meester van overmachtige en verdelgende elementen. En hij kent geene macht erbuiten, noch gehoorzaamheid om eene moreele wet. Meunier, hij, met den zelfden magnifiëerenden Admetos-blik, en 't gevoel, even-innig en -grootsch, voor alle levens-verschijnselen, heeft niet noodig geacht den mantel af te leggen, die ons sedert twintig eeuwen toelaat, alle weêr te trotseeren, en alle razernij. Het leven, zijn leven, heeft er trouwens voor gezorgd, dat hij prachtig de waardigheid heeft gedragen, een christen kunstenaar te zijn. — Ik bedoel natuurlijk niet : Meunier is een belijdend Christene geweest. Maar uit zijn werk blijkt overvloedig : de innige lamp die in ons brandt is hem steeds het zoetste licht geweest; de lamp die brandt van de olie der deugden, die sedert den Christus de olijfboomen zijn die ons voeden, beschaduwen, en bij onweêr beschutten.

* * *

Het leven van Meunier kan voor ieder het prachtigste voorbeeld heeten. Niet omdat hij het aldus gewenscht zou hebben. Maar omdat hij het aldus heeft gedragen. Eene prachtige voorbestemming, en het heerlijk-nobel, grootschzedig ontvangen ervan, haast in onbewustheid.

Ik zou het hier vertellen, wilde ik meer doen dan in deze lijnen eigen denkbeelden en sommige nota's voegen; feiten vindt men overigens in de ontallige biographiën en, onder meer en met doordringende liefde, in Kanunnik

Thiery's Inleiding tot den Catalogus der Leuvensche Tentoonstelling. Ik bepaal me dus liever bij gevolgtrekkingen uit wat door ieder kan worden vastgesteld.

Dat leven : een vader dien, streng ambtenaar, het geld ontfutseld wordt waar hij wacht over heeft, en zelf-moord verkiest boven een gewaande schande. De moeder, weduwe gebleven met zes kinderen, zonder inkomen of uitzicht erop. — Gelukkig had de vader, vóor het ongeluk, zijn spaarpenningen beleid in een huis, op de Kleine Zavel, te Brussel, in opbouw. Tot voltrekking van dat huis wordt de armzalige weduwe geholpen. Zij wordt er zelve portieresse van, zich met een paar beneden-plaatsjes vergenoegend. Al 't overige wordt verhuurd. Terwijl de dochters een mager loon met modiste-werk verdienen, gaan de zoons op stiel. Zoo wordt een nederig en treffelijk leven ingericht.

Stel u den wijk voor : het kan zijn nut hebben. Een overgangs-plaatsje tusschen het aristokratische Hoog-Brussel en de lagere volks-stad. Een pleintje, in de onmiddelijke nabijheid der streng-cierlijke Koninklijke Plaats, der Musea, der Bibliotheek. Maar vlak bij de werkmans-wijken ook, en niet ver van mindere markten. Tusschen het doove, plechtige Arenberg-huis en de vriendelijke grootschheid van O. L. Vrouw ten Zavel. Een vierkant leven, besloten binnen kunst- en geestesernst en de groezeligheid die geene bekommernis heeft dan om het dagelijksch brood, tusschen den meest-afgetrokken adel en de noodende vroomheid. Het pleintje, zou men zeggen, van den Midden-stand, den reeds-minderen Midden-stand, — en waar die stand zich nog steeds laven gaat, 's avonds na werk, in éen der oudste bierhuizen van Brussel : « De Koning van Spanje. »...

De ambtenaars-familie keert terug tot dien smelt-kroes der energie : nederigen en gelukkigen handen-arbeid. Wél gaat de oudste zoon de weg zijns vaders. Maar de tweede, Jean-Baptiste, wordt letterzetter ; de jongere, Constantin, een kriepeling, na lang gesukkel met ziekte en op school, gaat in de leer bij een timmer-man. — Adel van den Arbeid, die, in de Middel-eeuwen, de schamele werkman vaak tot een Meester in de Kunst maakt : zoo zal het ook dezen beiden gaan. Gelukkige omstandigheden doen, dat Jean-Baptiste

graveerder worden zal, en Constantin lengerhande een beeldhouwer.

De voorbereiding door gedwongen en onvrij handwerk, de opgelegde taak en de strikte vorm dier taak ; geen uitmunten mogelijk dan door de zorg om de uitvoering, den tucht eener door den wil gekneede personaliteit ; het trage en gewetensvolle overmeesteren der stof om in hare volmaking de gedachte van een ánderen weêr te geven : welke school tot het kneden van een karakter ! En daarenboven : de vrome bezorgdheid om het dagelijksche brood der gemeenschap ; te weten dat bij egoïsme het geheele der familie aan 't wankelen gaat en uiteenvalt, en dat alleen goede wil en de inspanning der beste krachten recht geeft op voldoening van wat eigen levensbehoefte is ; de solidariteit, gebouwd uit elks handen en naar elks beste vermogen, beschouwd als een geliefden plicht ; het gezonde, vrijwillige, moedige betrachten van wat elke dag als taak meêbrengt en bezorgt de verdiende en vredige rust der nachten : wat kon beter temperen en stalen al de edele gaven die bij den fijner-aangelegden, den zintuigelijk-begaafden, den geestelijk-edelen, die de artiest van nature is, zoo licht overslaan in gemoedelijke en sensoriëele hypertrophie, en waar de, even-levendige, verkéerde neigingen zoo licht de boven-hand bij krijgen !

Want voor meer dan wien, is den Kunstenaar luiheid de moeder van alle zonde, en arbeid verwekker van ontallige deugden. Vooral de discipline van het werk, bij de eerste Jongelingsschap al opgelegd, geliefd aldra als een noodwendigheid, zonder morren of opstand aanvaard, als een verlosser aanvaard in tijden van druk of beproeving ; het werk levensgezel ; het werk steun en heul ; het werk doel en belooning ; wie het niet aldus gevoelt, begrijpt, en wenscht, kan, wat hij doe, den levenswijze niet worden, die de groote kunstenaar noodzakelijk zijn móet. Want niets wordt gebouwd dan ook dezen grond, die moreele kontrool en moreel betrouwen ten gevolge heeft.

Meunier (ik bedoel voortaan Constantin, daar ik over de andere familieleden kan zwijgen), heeft de school van den Arbeid, in zijn nederigsten en misschien zuiversten vorm, doorloopen. Van wanneer hij zijn eigen Admetos-

wezen ontdekt, zal hij de zanger worden van den Menschelijken Arbeid. Omdat hij-zelf de waarde — geestelijk en praktisch — van het werken kent, zal hij, gerijpt er in evenwicht, geen ingeving meer zoeken dan in den Arbeid. En, die ingeving getrouw als een beminden plicht, zal hij mogen, met Baudelaire, van zich zelf getuigen :

O vous, soyez témoins que j'ai fait mon devoir
Comme un parfait chimiste et comme une âme sainte.

* * *

Ik open hier een parenthesis, om eene schijnbare tegenspraak met me-zelf uit te maken. Ik weet, namelijk, dat Rodin eveneens zijne loopbaan als handwerkman begonnen heeft. Tevens dat niet van hem kan gezegd worden wat ik bij Meunier voor waarheid hou : de handwerkzaamheid heeft bij hem karakter en gevoel gevormd, heeft hem de bevrediging geschonken die 't eigendom is van den goeden mensch en van den goeden kunstenaar.

Die tegenstrijdigheid ligt natuurlijk hierin, dat Meunier-werkman en Rodin-werkman, van verschillenden aard zijnde, en gekweekt in zeer onderscheidene omgeving, het werk met ander oog bezagen. Ik ken het leven niet genoeg van Rodin, om in bijzonderheden te treden, en ik wensch even weinig als gij, het te doen. Maar wij weten allen : Rodin is een geest, een ziel, een physisch geheel, die geen dwang verdraagt. De lang ziekelijke Meunier, daarentegen, streng door zijne opleiding en door zijn keus, weet den dwang onontkomelijk te zijn, past er zich op aan, groeit op in het pantser ervan. Dat pantser wordt aldra zijne sterkte, en het is natuurlijk dat hij het lief krijgt.

Meen echter niet, hier als gevolgtrekking te mogen denken : Rodin is een opstandeling, en Meunier een gelatene. Binnen de enge grens van het begrip : Werk-beminnen, is Rodin zeker geen weerspannige, en Meunier te zeer een verstandig-gevoelige, dan dat hij tegen sommige werkvoorwaarden niet opkomen zou. Maar Rodin is te krachtig en te vlug, zit te vol geestes- en lichaamsveren, om niet den Antheus te zijn die wegwipt als hij de aarde raakt. De werkelijkheid is hem aanleiding, hoofdzakelijk, tot eene

boven-werkelijkheid; was het niet gewaagd, op plastisch gebied eerder philosophisch-letterkundige spraak te gebruiken, dan kon men terecht beweren : de physica baant hem den weg tot de metaphysica; hij is, zou ik haast zeggen, een abstraheerder, en bij uitmuntendheid een symbolist, in dezen zin dat het meest gewone gebaar voor hem eene beteekenis van eeuwigheid krijgt, en dat hij tracht in dit gebaar de summa der eeuwigheid uit te drukken, die hij er in besloten ziet. Handenarbeid — om ons weêr te beperken tot wat ons hier meer objectief bezighoudt — zal dus Rodin hoogstens een middel, een werktuig zijn geweest tot het bereiken van zijn sublimeerende bedoelingen of idealen.

Meunier daartegenover, door natuurlijke schuchterheid en eene steeds wankelende gezondheid, zal een man der orde blijven. Het leven, overigens, heeft hem vroeg geleerd, het onbereikbare uit het veld zijner beschouwingen te ruimen. Tijd en ruimte, waar hij zich in voelt te staan, zijn hem genoeg, want hij kent het gevaar van buiten-spoorigheid, en zijne kunst zal er eene zijn, die van liefde voor, van verheerlijking van de werkelijkheid, in haar-zelf, om haar-zelf, leeft en bestaat.

* * *

Liefde voor de werkelijkheid : denk niet dat ze noodzakelijk tot louter-realistische weêrgave leiden moet. Werkelijkheid in kunst is niet noodzakelijk realisme; zij zal het allerminst zijn bij een gestegen handwerkman.

Want wie den arbeid beschouwt, hij-zelf er buiten staande : hij ziet er de minste bijzonderheid van; hij kan genoegen hebben in allerlei nietigheden; hem trekt allicht het minstnoodige aan; en wat hem louter een plezier is om aan te zien zal, — hij, b. v., een beeldhouwer zijnde, — hem misschien een heel aardig gegeven worden, en uitloopen op de aardigste der weêrgaven.

Wie echter den arbeid kent, hij laat zich niet beetnemen door een oppervlakkigen schijn. Hij ziet gauw wat aan bijzonderheden overbodig is, en wat het werktuig ontbreekt om zijner hand gemakkelijk en nuttig te staan. Hij heeft wrevel

CONSTANTIN MEUNIER. — HET GRAUWVUUR.

in oog en gebaar om onnoodige bijkomstigheden. Hij haat wat het geheel schade aandoen kan omwege dat een deel overtollig-fraai is. En hij zal niet denken een smeder te zijn omdat hij het schoots-vel vóor, en den voorhamer in zijne vuist heeft...

Ik geloof niet, dat ik, in het moedwillig versmallen, verkleinen van mijn onderwerp, ongelijk heb, een langen tijd de verhouding van Meunier tot den werkdadigen arbeid aan te houden. Want, daargelaten dat hij bij uitstek den verheerlijker ervan is, heeft zijne begrijpende liefde ervoor, en 't feit dat hij zich zonder schaamte een werkman wist te zijn, gedaan, dat hij het platte en gemakkelijke realisme ontrijzen kon, dien verheerlijker worden ook naar den nobel-eenvoudigen, grootsch-vereenvoudigden vorm, en ons mede te deelen vermocht wat hem, in zijne gemoeds-vroomheid van begrijpend en mede-gevoelende mensch, als het hoogste voorkwam in onze samenleving, en dat de hoeksteen is van het Christendom : de liefde voor den even-naasten.

* * *

Aldus heel het gemoedsleven van Meunier opbouwend, en meenend te mogen zeggen, het afleidend uit redeneering evengoed als uit de feiten zijner biographie, dat het moedig beminnen van het werk hem liefde voor gezonde en verheerlijkte werkelijkheid en eindelijk liefde voor den mede-mensch heeft ingeboezemd, komt het werk van den meester ons geleidelijk woord voor woord gelijk geven.

Wij hebben hem, van schrijnwerker, op zien klimmen tot leerling-beeldhouwer bij Fraikin. Is het, dat hij er zich gedwongen ziet tot de lagere karrewijtjes van het ambacht; is het naderhand, dat het materieële van de beeldhouwkundige uitvoering hem tegen heeft gestaan, en aldus zijn verlangen keert naar eene andere kunst : die van schilderen? Geenszins, beweert kanunnik Thiery; en zijne redeneering is te stellig juist, dan dat wij ze niet tot de onze zouden maken.

Allereerst dit, wat elken jongen kunstenaar van eenige beteekenis eigen is : de haat der formule, de afkeer voor den gemeengoed-geworden vorm. 't Ontwaken van alle

personaliteit wordt eerst en vooral gehinderd door het algemeen-aanvaarde in de uiterlijkheid der kunst, die hij tot de zijne heeft gekozen. 't Bespeuren, 't gewaar worden van een eigen inzicht, gaat noodzakelijkerwijs samen met misprijzen voor wat bij anderen geen persoonlijk inzicht verraadt. Eigen uitingswijze; eigen, en volgroeide vorm mogen eerst later zullen ontstaan, naar gerijpt is eigen kunstwezen : het poncieve, niet schokkende, niet verontrustende staat van meet af ieder tegen, die zich eener kunstwerkzaamheid heeft gegeven en in zichzelf als kunstenaar begint klaar te zien. — Bedenkt men nu dat ten tijde, toen Meunier even het atelier van Fraikin verlaten had en zelfstandig te werken begon, de beeldhouwkunst de onpersoonlijkste en meest officiëele der kunsten was; dat daarentegen het romantisme in de schilderkunst vrijen teugel vierde, dan begrijpt men gemakkelijk de neiging van den jongen Meunier, in wien, meer dan in dezen of genen, als beter begaafd en dieper aangelegd, het opstand tegen wat ook hij « bourgeois » en kleingeestig zal hebben gevonden, te grooter zal zijn geweest.

Maar er is veel meer, en innigers, dat Meunier van de Fraikinsche kunst heeft afgewend; en hier zijn me de schilderijen uit den tijd, dat hij de schildertechniek volkomen bemeesterd heeft, eene zeldzame getuigenis van. Er is namelijk, dat Meunier in zich als den edelsten schat, zijne schoone deugden van handwerkman bewaard had.

De beeldhouwkunst dier dagen zag inderdaad niet alleen af van een persoonlijk zien en een persoonlijk interpreteeren der uiterlijkheid, der vormen : zij was geworden alsof het den beeldhouwer verboden moest zijn, eigen fantazie, eigen gevoel, eigen geest te hebben. De sculptuur was in dezen zin decoratief, dat ze niets meer verbeeldde dan abstracties. Nog bleef wel is waar de mythologie over, maar eene mythologie niet meer aangewend tot het uitdrukken van eeuwig-levende en eeuwig-begrepen symbolen, doch verlaagd tot voorstelling van geijkte « onderwerpen » : Leda met den Zwaan, Venus met de Duiven, en wat dies meer uit verklarende schoolboekjes, goedgekeurd door dezen of genen verbeteringsraad. Daarbuiten, en daarboven zelfs, wen dienstig voor openbare gebouwen, de allegoriëen,

op zijn koudst: van Ceres als den Landbouw, Mercurius als den Handel, Esculapus als de Geneeskunst. De meestwagende en schalkste dierf een Cupido aan; de geleerdste eene Psychè. Daarbij bleef het, — of werd, pompeus en afschuwelijk, eene weinig-gekleede Kunst of eene overladen Nijverheid... Het was de tijd van een, wel elegant soms, maar meestal ijskoud academisme, berustend op negatie, zooniet van het Leven, dan toch van de bloeiende Werkelijkheid. En daarin was een werkman met gezond verstand en innig gemoed verzeild: Constantin Meunier.

Ik zei u, hoe hij zulk werkman was, hoe elke werkman in dergelijke omstandigheden is. Stel u dan zijne ontgoocheling voor, als dezen apostel van eerlijk plichtsbetrachten, van meer goedheid, van een grootschere opvatting der menschelijkheid, zulke cierlijke, maar koude mooi- en ernstig-doenerij als schoonheid, als de beeldhouwkundige Schoonheid voorgehouden wordt. Pijnlijk wedervaren, te moeten hooren dat men eerst dán tot kunst komt, als alles in u is verstard wat men voor 't beste en edelste bezit hield!...

De schilderkunst, zij, bood dan toch aan dat ze, godsdienstig of historisch, eene rechtstreeksche uiting van menschelijkheid moest worden. Het bleef nog wel beperkt tot en door Bijbelsche gegevens en meer of minder geschiedkundige gebeurtenissen, maar het bleef humaan, en een edel-bedoelende kon er zijn gevoelens lucht in geven. Het zou, overigens, meer en meer gaan beteren: de groote Charles de Groux zou lengerhand 't historieschilderen vervangen door tooneelen uit het hedendaagsche leven, en de « histoire bataille » door sociale geschiedenis. Hij dorst meer bepaald, de onmiddelijke waarheid in haar best begrijpelijke gedaante te laten spreken. De vroom-gevoelige, soms gevoelerige, steeds nobele en medelijdende De Groux ontdekte den diepen ernst, de grootsche eerlijkheid in lijden en genieten van den mensch uit onze rechtstreeksche omgeving, genomen op de laagste, op de geringst-geachte maatschappelijke sport: den boer. Geen wonder dan ook dat hij als eersten, als grootst-gebleken volgeling op deze baan Constantin Meunier vond.

Weldra laat deze alle vaste geschiedkundige en kerkelijke onderwerpen varen. Blijft hij lang nog staan bij de

menschen, van wie het gestrenge leven hem als een onbereikbaar ideaal moest schijnen : bij de telkens-en-telkens geteekende en geschilderde trappisten, — meer en meer toch keert hij, ook wars thans van wat sentimenteel kon wezen, — met de jaren was hij gezonder-mannelijk en, ook moreel, steviger geworden — naar de werkelijkheid terug, eene streng- en ernstig-beminde wezenlijkheid, waarvan de grootschheid hem als eene nieuwe, als eene nieuw-ontdekte schoonheid doorhuivert en doorrilt...

En nu begint voor Meunier het echte leven. In 1879 al schildert hij zijn *Creuset brisé* en dwaalt hij door het Zwarte Land. In 1880, op een bezoek aan de haven van Antwerpen, denkt hij eraan, wat de beeldhouwkunst niet bereiken kon bij 't weergeven van de prachtige werklui die hij er zag, en even later verwezenlijkt hij voor 't eerst wat hij in die richting droomde. In 1882-83 eindelijk, doet hij de beslissende reis door Spanje. En in 1886 landt hij te Leuven aan.

* * *

Ik heb dit alles koel opgesomd. De reden is dat het werk uit het tijdvak 1879-1886 naar mijn oordeel vooral de beteekenis heeft van eene reactie. Zooals de uiterlijkheid van het weerzinwekkende, dat hij terzijde had gesteld, hem allereerst tot een omkeer had aangezet, zoo is het ook de uiterlijkheid die in de nieuwe werkzaamheid zijne hoofdzakelijke aandacht vergt. Is Meunier ooit een realistisch kunstenaar geweest, zonder meer, dan is het gedurende déze periode. Een sociaal-kunstenaar, in den engeren zin, ook wel nu en dan, in sommige doeken den arbeid beschouwend, niet om zijne hoog-aandoende schoonheid, maar haast als eene brok hedendaagsch-maatschappelijke geschiedenis. En, resumeerend, kan men zeggen dat hij, sedert Fraikin en Navez, geëvoluëerd heeft in volgende orde : wel wat overdreven gevoeligheid in de periode, dat hij zijne paters schilderde (maar welke diepe godsdienstzin en welke vroomheid !) ; scherp, hoewel soms decoratief-behandeld realisme, in zijn eerste werkmans-doeken en in de Spaansche, met een buitengemeen-intense levens-visie in de schetsen voor deze laatste ; sociale bedoelingen aller-

gerhand, en lang niet onbewust. Dit gedachten-zwaar realisme zet hij in den eersten tijd te Leuven door. Geestelijk steunt hem erin het feit, dat woelingen in 't Walenland bij ieder denkend mensch maatschappelijke bekommeringen wakker moesten roepen, in de daden bij hem sympathie voor of ergernis om de dreigende werkersbeweging onontkomelijk maakten. En de goede mensch Meunier zal even innig geleden hebben om het bloed waarin, rondom Charleroy, de revolutie gesmoord werd, als hij nagedacht zal hebben bij het *miserior super turbam* dat Graaf Albert de Mun datzelfde jaar 1886 te Leuven prediken kwam.

De richting, door zijn werk thans gevolgd, onderhoudt in hem zelfde gedachten en gevoelens. Zijn beeldhouwwerk, hernomen na de Antwerpsche reis van 1880, zet hij ijverig voort in een ontzaglijk Maaiersbeeld. Kort daarop krijgt hij opdracht, 't gekende boek van Lemonnier te illustreeren; terwijl de vacantie-maanden, aan zee doorgebracht, hem kennis laten maken met het stoere visschersvolk.

Meunier moest zich, in dit nieuwe, bonkige werk, voelen als een genezene na lange ziekte. Hij bemint zijne nieuwe brutaliteit, en verklaart ze door zijne liefde voor het volk. — Zijne volledige grootschheid echter, zijne grootschheid van niet alleen sociaal voelend mensch, maar thans van absoluut-menschelijk-voelend mensch, zal hij eerst uit den smart puren ; het lijden, en het lijden in eene stad als Leuven, zal doen, dat hij den grootsten christelijk-menschelijken kunstenaar van dezen tijd werd.

***

Eene stad als Leuven kon niet nalaten, op een mensch en een kunstenaar als Meunier den grootsten invloed te hebben ; den grootsten índruk te maken, althans. Hij moest er, als in een mikrokosmos, de synthesis van heel zijn geestelijk leven gevoelen. De halsstarrige statigheid der heerenhuizen, zooals ze daar staan in hun weemoedige schoonheid ; 't geniepig en toch vriendelijk geklep der ontallige kloosterklokjes, vol naïeve, eenvoudige begijntjesvroomheid, gelijk ze den man bevallen moest, die afkeerig was van ingewikkelde gevoelens ; de zwijgende, medita-

tieve, en zoo sculpturale gestalten der paters, die hem terugvoerden tot den tijd dien hij in de Trappe doorbracht en hem doordrong van strengen eerbied voor zulk grootsch gelooven; en dan de miserie der buiten-wijken, het gore en armoedige, deerniswekkend-ellendige volk der mindere arbeiders, in Leuven des te meer de aandacht trekkend dat de stad fleurt van studentenjeugd en de opgezette jeugd der burger-dochtertjes; en dan, even buiten de stad getreden, het glooien en deinen van het oneindige landschap, mijlen aan mijlen ruggend en rondend onder de wolken-schragende horizonten... — Het ingetogen gemoedsleven van Meunier moet er de strenge rust hebben gekend, de afwezigheid van alle gejaagheid. In zijn werkplaats — een oud achtiende-eeuwsch paviljoen, vroeger een snijkamer waar den student ontleedkunde geleerd werd, — binnen de hooge, witte muren, zal niets hem belet hebben, naakt tegenover zich-zelf te staan, zich-zelf te doorstaren en, wars van alle gemakkelijke en verschoonende leugen, over zich-zelf te rechteren. De kunstenaar moest, in eene stad, onder omstandigheden, waarvan elk aspekt, waarvan elk feit hem een spiegel waren voor eigen vroeger denken of tegenwoordig weten, den levens-wijze worden, die eindelijk voor de eeuwigheid werken kon. Al zijn kommer, al zijn denken, al zijn geloof uitte hij dan ook in een beeld, dat hij maakte — in 1887 — zoodra de stad op hem kon hebben ingewerkt: de *Martelaar*, die geen Christus is, al raadt men onder hem het kruis; die geen gelukzalige is, want niets duidt aan dat hij zijn lijden aan zijn God opdraagt; wiens mond gewrongen is eerder tot aanklacht dan tot gebed; maar uit denwelke spreekt zoo'n drang naar 't Oneindige en 't Absolute, en ja, zoo 'n zékerheid dat hij toch zal eindigen, den Meester in het gelaat te zien, dat men hier al gevoelt hoe bedenkingen van hoogere orde iemand als Meunier beletten zouden stil te blijven staan bij sommige maatschappelijke vorderingen, die, hoe rechtmatig ook en hoe eerbiedwaardig, hem « all zu menschlich » zouden zijn, dat hij ze niet verplaatsen zou op een hooger, een absoluut beschouwings-vlak.

En zoo kon men dit, nochtans zoo realistisch-uitgevoerde, werk, reeds beschouwen als boven-realistisch,

zooniet nog geheel doordrongen van de sublimiteit die ons doorhuiveren zal bij, en spreekt uit beelden als *Het Grauwvuur* (1888-89), *De Verloren Zoon* (1895) en *De Pieta* (1897).

Maar zulke sublimiteit bereiken alleen dezen, die de smart aan de ziel heeft geknaagd, en die den smart hebben overwonnen.

* * *

Het Grauwvuur. — Kanunnik Thiery vertelt het in alle soberheid. « Lors de la catastrophe de la Boule, Meunier veilla, avec la famille des victimes, la morgue où étaient réunis les cadavres arrachés à ce désastre ; c'est là qu'il vit la scène et qu'il en fit ses tragiques fusains. Puis, revenu à l'atelier de Louvain, peu à peu retravaillant les membrures, les élevant au type en lignes assouplies, il créa une attitude d'une seule arquée simple comme une madone du 14e siècle. »

— Ik zeg niet dat Meunier tot op dat oogenblik nooit in onmiddellijke aanraking met het menschelijk lijden kwam. Maar ieder heeft in zijn leven den dag, dat hij er plots tegenover komt te staan, oog in oog haast, en in dat ernstig aangezicht zich zelf, verschrikt, herkent. Wie weet, heb ik geen gelijk ; want uit dat *Grauwvuur* spreekt me toe zulk Danteske lijdensvisioen en tevens, erboven uitgroeiend, zulke Christelijke uitdrukking van ingetoomde berusting, dat ik haast als waarheid zou durven voorhouden, dat Meunier dien dag-der-bestemming te La Boule, bij die mijn-ramp zal hebben gekend.

Toen stond de bestendige stempel in zijn brein. Maar de goddelijke, louterende, verhoogende en verheerlijkende lijdensbestemming moest en zou verder gaan : de stempel zou hem gedrukt worden, verschroeiend, in het lillend menschenhart.

De voorbeeldige vader had twee zonen : Karel en Joris. Beiden stierven, op enkele weken afstand, in 1894. In 1895 voltooit Meunier zijn *Verloren Zoon.*

Ik wil hier geen literatuur om maken. Noch ingaan op biographische bijzonderheden, en 't verband verklaren tusschen dat dubbel verlies en dit beeld. Dat verband vindt ge aangegeven in elke studie over den Meester, en zeer volledig

in Kanunnik Thiery's Inleiding. Maar ik ga hier de moreele vordering van Meunier in adel en perfectie na, en dan vraag ik u : beschouw dezen *Verloren Zoon*. Hier viert de schooner- en schooner-groeiende man zijne hoogste overwinning. Heeft deze vader zijn zonen werkelijk verloren, en laait zijn smart uit als een flapperende toorts? Neen, deze vader heeft zijn zonen teruggevonden, in wélke schoonere gedaante, in wélk schooner oord ! Deze vader weet zijne zonen verheerlijkt in zijne eigene ziel te leven; hij weet, misschien, dat ze nog in eeuwigheid leven zullen, samen, in alle schoonheid, elders...

De Meunier die den verloren zoon schiep en omschiep uit zijn gekwetst en verzoend vaderhart, was rijp voor de *Pieta*, die hij in zich omdroeg, en thans houwen zou. — Ik vind deze *Pieta* niet onder het schoonste werk van Meunier. Maar bemerkt ge met welke onzeglijk vrome liefde ze bewerkt is? Ik wilde alleen dáar op wijzen.

* * *

Intusschen had Meunier als beeldhouwer, als uitvoerend kunstenaar, weten te bereiken wat den allergrootsten slechts gelukt : de rust der volmaaktheid...

Zie, ik schrijf dit stuk in mijn oud en geliefd Sinte Martens Laethem. Een vriendelijk gastheer (hij zelf een beeldhouwer), heeft mijne kamer vercierd met afgietsels naar de fries der cella van het Parthenoon, waar Phidias' heerlijke mannen- en jongelingsfiguren voeren de vurige Attische paardjes. Dit is een stoet van heerlijke beweeglijkheid. Elk gebaar is levend en spontaan, opmerkelijk vlug en verig. En nochtans : welke eurythmie in de onderscheidenheid der bewegingen, welke harmonie in de veelvuldigheid van wending en zwenking, welk evenwicht in 't bewogen gebeuren van schrijdende of rustende menschen, van tamme of steigerende dieren ! — Ik heb hier niet naar redenen te vorschen, noch te betoogen de gevolgen. Ik stel vast alleen, en voel me ineens gelukkig, bij Meunier, naar 't groeien van kunnen en weten, zelfde eurythmie en evenwicht, zelfde volmaakte rust te mogen gewaar worden.

Ik denk hier aan het *Sjouwersbeeld* van 1893 : mijns

Constantin Meunier. — De Verloren Zoon.

inziens 't compleetste van Meunier. Aanleiding er toe was, gij weet het, de Antwerpsche reis van 1880. Na dertien jaar verwezenlijkt de kunstenaar in 't grootschere, breedere, volkomenere, wat, aan de haven, zijn Admetos-blik getroffen heeft.

Wat heeft er Meunier, behalve de bereikte volkomenheid der uitvoering, in weten te leggen? Gustave van Zype antwoordt voor mij :

« (Le *Semeur*) et le *Debardeur* ne sont point des êtres qui souffrent ; ce sont des hommes victorieux qui marchent obstinément, sûrs de vaincre, de soulever tous les fardeaux sur leurs épaules, vers les labeurs nouveaux. Leur vigueur plastique, le rythme de leurs gestes, la force calme de leur regard, font qu'ils portent en eux toute la supériorité humaine et l'espoir serein des hommes et des œuvres à venir ».

Rust en sterkte, goedheid van den verheerlijkenden handwerkman !

En Edmond Joly voegt er aan toe, beter dan ik zou kunnen zeggen :

« Le *Débardeur* égale les plus sublimes gestes grecs ; il les dépasse par plus de souffrance, de silence, par l'âme « gothique », l'âme d'une humanité plus intime ».

Ik heb, in heel dit stuk, niets anders willen betoonen, dan dat Meunier dit bereiken móest.

* * *

Het was mijn doel niet, hier een volledige studie over den Meester te leveren. Behalve dat de bibliographie over Meunier wel een tweehonderd nummers telt, kan ik bezwaarlijk me-zelf een recht van beoordeelaar geven over een arbeid dien ik niet geheel volledig ken, en waar ik niet voldoende diep in doordringen kon.

Schreef ik boven dit stuk : *Constantin Meunier te Leuven,* dan bedoelde ik zelfs niet, een relaas te geven van het werk dat thans in die stad ten toon is gesteld. Maar me docht dat, waar erkend was, algemeen, dat, voor zijne ontwikkeling als Kunstenaar, Meunier in Leuven zijne belangrijkste jaren vond, het van eenig belang kon wezen, Meunier te

beschouwen in zijn voortschrijden op de baan der moreele ontwikkeling, bij hem zoo innig verbonden met zijn kunstloopbaan. 't Voornaamste stadium in die reis op weg naar zijne, naar dé Waarheid, was de peisterplaats van Leuven; en aldus krijgt mijn titel eene dubbele bediedenis.

Ik kan dan hier ook mijn opstel staken. Meunier, in 1895 naar Brussel teruggekeerd, kende weldra den triumph. Eene tentoonstelling te Parijs deed hem den titel verwerven waar hij recht op had : van een wereldkunstenaar, met Rodin den grootsten beeldhouwer van zijne eeuw. De werken, die zulken naam schragen, kent ge even goed als ik. Zij loopen uit op de laatste brok beeldhouwkunst zijner hand, deze waar hij aan werkte toen de dood hem trof : een symbolieke Vruchtbaarheid, de vrome en eerlijke, de prachtige en verheven vruchtbaarheid waar hij een voortreffelijk voorbeeld van geweest was, geholpen door zijne Christen-gaven...

— Ik leerde Meunier slechts heel op het einde van zijn leven kennen, bij Claus. Hij was een gebroken grijsaard geworden, vol grijsaardsplagen. Maar wij hoorden dezen grootvader praten, wij vernamen zijn eenvoud, wij ondervonden zijne nederigheid, en bovenal : wij bewonderden zijne kalmte.

En toen wij, in den heerlijken zomeravond, naar huis keerden, hebben mijn vriend en ik elkander ernstig in de oogen gezien : wij hadden de intieme grootheid gevoeld van dezen Eeuwigen Kunstenaar, die ons slechts heel vluchtig, en weigerig haast, en bovenal zoo eenvoudig en nederig, over zijne kunst had gesproken.

KAREL VAN DE WOESTIJNE.

MIJN DROOM

Gij zijt de droom mij in een nacht gekomen,
Een nacht van weelde wonderbaar;
Daar heeft uw zachte hand mijn hand genomen,
En lief-gedaan mijn losse haar.

De stilte bloeide er in geheimnis open;
Het donker is in glans verkeerd;
Wijl de Uren stil onhoorbaar henenslopen,
Hebt Gij me in wonderheên beleerd.

Tot bij den dageraad mijn weenende oogen
Vergeefs U zochten, waar ik lag.....
Ik heb U nimmer sinds gemoeten mogen,
Geen enkle stonde, op geenen dag.

Maar immer houdt uw hand nog vast omsloten
Mijn hand, die beeft bij tastend gaan,
En 'k weet mij van uw zegenglans omvloten;
Uw licht is op mijn lange baan.

Laat gij niet af! ook ik zal niet vertsagen
En volg getroost waar Gij geleidt. —
Mij is, of àlles sinds in nevel lage;
Mijn Droom alleen is mijne werklijkheid.

Voor Ramòn.....

Een zee van goud den horizont
Bemeesterde, uit den gouden mond
Gevloeid der zonne;
En zachte streelend snaar bij snaar,
Herzong hij zang me ter guitaar,
Vaak herbegonnen:

Zoo teerheidsweek en weeldevol,
Waarin een weenend heimwee zwol
Tot rijpe klanken, —
Als purpre vruchten, zomerzwaar,
En druiven, zwellend naast elkaar
Aan zwakke ranken,

Akkoorden deinend naar de toon
Der verzen steeg, in wonderschoon
Visioenen-duiden ;
Trossen muziek die rijpten aan
Zijn snarenslaande vinger-gaan :
Liedren van 't zuiden.

De liedren, schoone Spanjaard, van 't
Te vroeg verlaten vaderland,
Waar uw guitaren
In zonlicht — blijder speelgetuig ! —
Beweging wekken en gejuich
In bonte scharen.

In 't scheemren hier uw speelding rouwt,
Wijl de avond om uw haren grauwt
Met duistre droomen....
De lichte beelden van 't verleên
Gaan langs den gouden hemel heen
In 't donker doomen.

De daken òver, henen trekt
Ook 't vreemde lied, dat weemoed wekt
En vreemd verlangen. —
En heimwee overkomt ook mij,
España, naar uw zomer-blij,
Uw zonne, uw blauw, uw poëzij,
Uw schoon, uw zangen....

FELIX RUTTEN.

DE HEDENDAAGSCHE MONISTISCHE BEWEGING IN DUITSCHLAND

EEN OVERZICHT (1)

Idealistisch en mechanistisch Monisme

Naast vele mannen, in Duitschland, die zich op allerlei gebied, ook in wijsbegeerte en godgeleerdheid, een welverdienden naam hebben verworven, en wier groote verdiensten wij niet in de verte miskennen willen, zijn daar ook filosofen opgestaan als Kant, Fichte, Schelling, Schleiermacher, Hegel, enz., die alles in het werk hebben gesteld, door hunne diepe maar averechtsche bespiegelingen, om nevelen opeen te tassen en de eenvoudigste zaken duister te maken. Daaruit is een wijsbegeerte opgegroeid, waarvan ik de hoofdgedachte aan onze lezers wilde doen kennen, omdat zij nu in Duitschland en in andere landen hare rijpe en heillooze vruchten vertoont. Zij is eigenlijk reeds zeer oud, maar in haren modernen vorm werd zij door de Duitschers ontleend aan den Hollandsch-joodschen wijsgeer Baruch Spinoza. In 't algemeen luidt zij aldus: Er is maar ééne enkele substantie, één enkel wezen.

— Gij schokschoudert, misschien; gij meent mij niet goed begrepen te hebben en vraagt: wanneer dan, in een opwelling van gramschap, mijn driftig uitgestoken bot in

(1) Gelijk men dadelijk zien zal, bedoelen wij hoofdzakelijk het mechanistisch monisme der Haeckelsche school. — De historische bijzonderheden, in dit opstel voorkomend, zijn ontleend aan twee jaargangen van den « Deutscher Volksfreund », die een vriendenhand voor ons heeft vergaard; alsook aan de tijdschriften: « Magazin für Volkstümliche Apologetik », « Apologetische Rundschau », « Stimmen aus Maria-Laach », enz.

aanraking komt met de pooten van een keffenden hond, ben *ik* het dan die de pijn gevoel en jank?

— Zie, of ge me gelooven wilt of niet, dat ligt toch opgesloten in het grondbegin der Duitsche wijsbegeerte: éen is het wezen, éen is de zelfstandigheid, de substantie van alles. — Die theorie wordt door hare aanhangers *monisme* genoemd, en ge moet wederom Grieksch kennen om er het fijne van te begrijpen. Monisme komt van *monos*, hetgeen *alleen*, *eenig* beteekent. Welnu de aard van dit stelsel ligt juist hierin, dat slechts een *eenig* wezen *alleen* wordt aangenomen. Gij onderscheidt wellicht tusschen het wezen van God en het wezen der wereld. Verkeerd: gij zijt een *dualist*, zegt u die wijsbegeerte: « God en de wereld zijn éen van wezen; de wereld is slechts de vertooning, de verschijning, het phenomeen der godheid; het diepste, eigenlijke, absolute wezen der wereld is God zelf. » — Gij onderscheidt misschien tusschen stof en geest, tusschen lichaam en ziel in den mensch. Dwaling, zegt weder die philosophie: dat is een dualistische leering. « Stof en geest zijn éen van wezen, slechts verschillende verschijnselen, phenomenen derzelfde substantie. » — Gij onderscheidt tal van individuën, die alle op zich zelve staan, gelijk uw hond en gij zelf? Wederom dwaling, zegt die wijsbegeerte: « elk individu is niet anders dan een phenomeen, een verschijnsel, een bizonderheid der eene allesomvattende wereldsubstantie, van het absolute. » Het geheel der wereld, het heelal, is niet, volgens hen, een ordelijk samenstel van verschillende wezens; neen, het is een eenig wezen, dat van alle eeuwigheid bestond, en zich onder een onweerstaanbaren aandrang ontwikkelt en steeds tot eene hoogere volmaaktheid opstijgt. Al de individuën, menschen, dieren en planten, met al hunne verrichtingen, met al het goede en het kwade, zijn niet meer dan verschijnselen, werkingen van die ééne en eenige zelfstandigheid, van dit ééne Alwezen: gelijk op een watervlak bobbels kómen en vergaan.

Die wijsbegeerte werd voorgedragen in Holland, in Frankrijk, in Engeland: nergens echter heeft zij meer verdedigers gevonden dan in Duitschlend. Weliswaar, in den vorm van nevelachtige bespiegelingen kon zij niet gemak-

kelijk ingang vinden bij de gewone lieden; zij moest daarom een populairen toon aanslaan, en zich aandienen met de belofte, dat zij in staat was al de wereldraadselen te ontsluieren. Dat heeft vooral *Haeckel* gedaan : hij is voor den dag getreden met een nieuwe mechanistische wereld-beschouwing, die eindelijk, door het monisme, het laatste woord zou zeggen over God, de natuur, de wereldwording, den oorsprong der organismen, het leven, het gevoelen, het denken... het christendom, de Kerk en den Staat...

Zijn stelsel is de ontwikkelingsleer tot de uiterste grenzen voortgedreven en toegepast op alles. Het weten-schappelijk vernis, waarmee hij zijn theorie heeft bestreken, heeft hij geborgd bij Darwin. Zonder het behulp van het Darwinisme, dat vroeger door vele geleerden als zeer aan-nemelijk werd geprezen, had hij niet kunnen pronken met de vêeren der wetenschap, had hij vooral nooit voor zijne leer zooveel kniebuigers verworven. Darwin is voor den professor van Jena een God, en Haeckel is zijn profeet, of minstens zijn apostel : wie niet zweert bij de woorden van dien meester, moet in den ban. De waarde van de vol-keren en van de individuën, volgens hem, moet afgemeten naar de mate, waarin zij de leer der teeltkeus bijtreden.

Maar Haeckel heeft de leer van zijn meester verder uitgewerkt. Darwin deed het schutsel vallen, dat bij de organismen de natuurlijke soorten van elkander scheidt; Haeckel blaast met zijne koene beweringen den muur weg tusschen het organische en het niet-organische, tusschen mensch en dier, tusschen wereld en God. Geen doel meer, zegt hij, in 't verloop der ontwikkeling; alles is de uit-komst van louter blindelings werkende oorzaken. De natuur is slechts éenig; zij is de mechanische oorzaak, welke in de stof werkt. Elke meening welke van die verklaring afwijkt, wordt dualistisch genoemd, en zoo men een doelstreven aannam, zou men dien tweespalt stichten. Het monisme der materie is de overwinnaar, en een nieuw tijdperk breekt aan voor het menschdom.

Welke gevolgtrekkingen uit dit mechanisme worden afgeleid is gemakkelijk te begrijpen : een wereld zonder begin en zonder einde; de vrijheid en de moraal bij de menschen, loutere physisch-chemische processen; denken

en willen, de werking van stoffelijke krachten. Dit mechanistisch monisme is vooral fier op zijne goddeloosheid : Darwin nam denkelijk nog een Schepper aan voor de eerste levende wezens en voor de wereld in haar geheel, of althans zelfs op het einde van zijn leven, loochende hij dien niet ; voor de monisten is dit maar een *deus ex machina*, die dan ook voortaan van het heelal wordt uitgesloten.

De Strijd voor het monisme : de Monistenbond

Met die beginselen heeft Ernst Haeckel aan de oude christelijke wereldbeschouwing den oorlog verklaard. Een leger van strijders heeft hij op de been gebracht : wapens heeft hij hun in de hand gegeven ; een parool in den mond ; en boven hunne hoofden heeft hij de vaan doen wapperen, waarop geschreven staat : *Deutscher Monistenbund !* Zij waren maar 40 man, toen ze den 11n Januari 1906 voor de stichting werden bijeengeroepen in het Zoologisch Instituut te Jena ; maar Haeckel heeft in hen het vuur van 't fanatisme geblazen :

« Mijne Heeren, zoo sprak hij, onze strijd gaat tegen de christelijk-joodsche wereldbeschouwing met hare dualistische, metaphysische dogmen, met haren christelijken staatsgodsdienst, met hare christelijke wijsbegeerte. Onze strijd gaat tegen mysticisme en metaphysischen onzin. Onze strijd gaat tegen papen-heerschappij, tegen de voorrechten en den beschaving-belemmerenden invloed der Kerk.....

» Heeren, die nieuwe omwenteling moet komen ; heerlijk stijgt de zon van 't monisme op boven de bouwvallen van de oude wereldbeschouwing..... »

Toen werd de trom geroerd, en op trokken de mannen naar de verschillende steden van Duitschland, om elk afzonderlijk het nieuw Evangelie te preeken, en hun orgaan « Die Blätter des Deutschen Monistenbundes » allerwege te verspreiden.

Men kan niet zeggen dat die worstelaars geene schitterende overwinningen behaald hebben. Toen in Januari 1907 de Bond zijn eerste jaarlijksche vergadering hield, kon Haeckel met fierheid wijzen op de leden uit allerlei

standen der maatschappij, die aan zijnen oproep hadden beantwoord; op de monistische voordrachten die in vele steden werden gegeven; op de « Blätter des Deutschen Monistenbundes », die op één jaar 3,000 inteekenaars hadden bijgewonnen. Een niet mindere bijval is Haeckels « Welträtsel » ten deel gevallen. Van dit boek, het Evangelie van het monisme, en gelijk de schrijver het zelf noemt « de rijke vrucht van den boom der kennis » werden in 't verloop van vier jaar 200,000 exemplaren aan den man gebracht — zonder daarbij te rekenen de overzettingen in vele talen en de eerste 8 vorige uitgaven. — In België wordt de Fransche vertaling het *Vade Mecum* der melkbaarden op den spoortrein.

Bij het apostolaat van het geschreven woord voegden de monisten overigens ook dat van het gesproken woord en van de daad; en zoo rumoerig werd hun optreden, dat Dr Reinke, een gevierd plantenkundige, het noodig achtte, den 10n Mei 1907, in het Pruisische Heerenhuis, de aandacht van de Staatsoverheid te vestigen op het revolutionaire drijven van den Monistenbond.

Bestrijding van 't Monisme : de Keplerbond

Daarmee wil ik nu niet zeggen dat het denkende Duitschland zoo in eens bezweken is onder de aanvallen van de monistische strijdmacht. Dit leger droeg vooreerst in zich zelf kiemen van ontbinding. Wel was het « monon », de oergrond waaruit alles zou gesproten zijn, zoo onbepaald, zoo nevelachtig, dat het een groote speling van meeningen toeliet, en liberale protestantsche theologen naast de radikaalste naturalisten broederlijk in de schaduwe van hetzelfde vaandel konden voortstappen. Maar werkelijk was toch de bond door en door van denzelfden geestesdeesem doortrokken. Haeckel was er de stichter van en tevens de voorzitter, de Paus van de Nieuwe Kerk; Dr Heinrich Schmidt de algemeene secretaris van den bond en de uitgever van het Bondsblad. Hun optreden was volkomen revolutionair : aangepredikt, toegejuicht werd het dat men de Staatskerk zou verlaten. Dit nu was voor sommige minder voortvarende medeleden te erg. Zij wilden

niet langer draven onder het juk van zijne Excellentie Haeckel en zich voor onmondig laten verklaren. Eenigen verlieten den bond, uit vrijen keus; anderen, zooals Steudel en Mauritz, gedwongen door het geroep der menigte, die het als eene ergernis beschouwde, dat predikers van het Evangelie, hunnen naam konden aangeven als lidmaten van zulk eene maatschappij. Zoo werd de Bond genoodzaakt zijn strijdlust te temperen. Dr Schmidt trad af als algemeen secretaris; de organisatie werd gewijzigd; de standregelen werden herzien: in plaats van op revolutionaire wijze te handelen, zou men de maatschappij « geleidelijk voortstuwen op den ontwikkelingsweg » ter bereiking van de voorgestelde idealen; de monistische beginselen zouden minder in hun naakte goddeloosheid worden voorgesteld, maar gehuld in nevelachtige woorden. — De Bond zal daarom, eilaas, niet minder gevaarlijk blijven, want zij alleen zijn er welkom « die willen strijden tegen het positieve christendom. »

De Monistenbond heeft overigens, in den stijd welken hij zelf had aangebonden tegen de christelijke wereldbeschouwing, duchtige tegenstanders ontmoet, die op menige triomfen mogen roemen. De hechte en beproefde wetenschap heeft hare beste kampioenen in 't krijt doen treden: P. Erich Wasmann, Dr Dennert, Dr Reinke, Dr Esser, en zoovele anderen hebben door hunne voordrachten het onwetenschappelijk karakter van het monisme aangetoond en daardoor zijn verder doordringen gestuit.

P. Wasmann's optreden te Berlijn, in Februari 1907, durf ik als genoegzaam bekend vooronderstellen — zelfs onze Fransche bladen hebben er zich mee gemoeid — en ik behoef er dan ook niet lang bij te verwijlen. Ondanks de lage tegenkanting der *Vossische Zeitung*, die allerlei leugenachtige praatjes over den redenaar rondstrooide en hem voorstelde als een « Trojaansch paard, waarmee de Jezuïeten hoopten het land (hun Vaderland!) binnen te rukken », genoten die voordrachten een ongemeenen bijval: zij werden telkens door 1000 à 2000 hoorders bijgewoond. Terwijl spreker het zuiver Darwinisme en het Haeckelianisme van de hand wees, toonde hij vooral, met doorslaande bewijzen, dat een redelijke, gezonde, door feiten gedragen

ontwikkelingsleer (1) volstrekt niet uit Atheïsme geboren is of tot Atheïsme dwingt, maar allerbest past zelfs bij de meest orthodoxe leer van het zuiverste Katholicisme. Deze conferenties werden den 18n Februari bestoten met een debat-avond, waarop P. Wasmann 11 aanvallers zijner leer moest te woord staan. Ze hadden hem echter de taak, op eene alles behalve heusche wijze, zeer moeilijk gemaakt. In plaats van hem het woord toe te staan na elken tegenstander, werd het hem enkel gegund 's nachts om half twaalf, nadat zijne aanvallers derdehalf uur gesproken hadden, hunne slagen af te weren binnen het korte tijdsbestek van ééne halve uur! Ook heeft hij zich later, bij het uitgeven zijner voordrachten, genoodzaakt gezien, zijne antwoorden aan te vullen. Overigens konden zijn replieken kort zijn; want niet zoozeer op wetenschappelijk gebied werd hij aangerand, dan wel om zijn hoedanigheid; men zag in hem een dubbelnatuur : een natuurvorscher en een Godgeleerde. Eenieder nu heeft genoeg kunnen hooren, dat zijn aanvallers niets hadden afgebroken van wat hij opgebouwd had; en hoe ongerijmd het is te veronderstellen, dat altijd waar een strijdigheid ontstaat, de natuuronderzoeker voor den Godgeleerde onderdoet, heeft later Dr Leuff aangetoond : « Als Wasmann er aanspraak op maakt als natuuronderzoeker en niet als Jezuïet beoordeeld te worden, dan hoort het tot 't wetenschappelijk fatsoen, aan zijn wensch toe te geven, zoolang hij echt wetenschappelijk blijft en geen Jezuïetische zijsprongen maakt. Die zouden er zijn, als hij wetenschappelijke bewijsgronden had vervangen door dogmatische bezwaren. Dit heeft hij evenwel naar mijn oordeel, in dit geval volstrekt niet gedaan. »

Een knappen, bedrijvigen, welsprekenden bestrijder heeft de Monistenbond ook ontmoet in Dr Dennert. Deze verdienstelijke Protestant heeft zelfs tegen de aanhangers van Haeckel een « Keplerbund » gesticht, die leden opneemt uit allerlei godsdienstige belijdenissen en zich ten doel stelt de goddelooze en onwetenschappelijke richting,

(1) Dat wil niet zeggen dat er geene lieden zijn, die Wasmann's leer eenigszins verkeerd voordragen,... noch dat alle uitdrukkingen van den geleerde even juist zijn. — Wij zullen de gelegenheid hebben elders daarop terug te komen.

welke van Jena uitgaat door 't gesproken en 't geschreven woord tegen te werken. « Elk opmerkzame toeschouwer van onzen tijd — zoo sprak hij den 25n Nov. 1907 te Frankfort a. M. — ziet het duidelijk voor de oogen, dat ons volk in het gevaar verkeert, door eene materialistische en atheïstisch gekleurde propaganda, welke onder den dekmantel van natuurwetenschap wordt gedreven, om zijne beste en heiligste goederen bedrogen te worden. » Om zijnen Bond te Berlijn te stichten heeft Dennert in die stad, eenige weken na P. Wasmann, twee voordrachten gegeven, die minder opgemerkt werden, maar daarom niet onnuttig geweest zijn. Hij kwam niet voor den dag, zooals P. Wasmann, met bewijsstukken ontleend aan persoonlijke studiën en opmerkingen, — wat steeds een waarborg is voor het gezag — maar dít had hij voor op den eersten redenaar, dat hij zijne reden in meer duidelijke, populaire taal had gekleed, die door de hoorders beter kon begrepen worden. De zwakke zijde van het Monisme heeft hij voortreffelijk en onwederlegbaar aangetoond. De evolutietheorie verklaart ons slechts waarom het niet-nuttige verdwijnt, maar zij kan geen antwoord geven op de vraag : vanwaar komt het nuttige ? Zoo gij al de natuurlijke teeltkeus eene rol wilt doen spelen in de natuur, zeide hij, dan moet ge ze ook overdragen op het ontstaan der wereld, en waar blijft dan uw « kweeker » ? Wat kunnen de Monisten daarop antwoorden ? Die « kweeker » is, volgens Dr Dennert, Gods almacht. Jammer maar, dat hij nog te zeer blijft steken in zijne Kantiaansche wijsbegeerte. Door het beschouwen van het wereldbeeld komt hij tot de dubbele erkenning van eene « wereldziel » (!) en een wereldordenaar. Onze *ervaring* nu moet, volgens hem, uit deze beide begrippen het idee van een persoonlijken God opbouwen. Dat is misschien genoeg tot bekamping van het Haeckelianisme. Den christen voldoet het niet : voor dezen is gansch de schepping een bewijs van Gods bestaan. De Keplerbond bestaat overigens bijna uitsluitend uit protestanten; hij heeft zich niet geplaatst op christelijk standpunt. « Wij protesteeren tegen de veronderstelling, zoo sprak Dr Dennert te Frankfort, alsof wij *christelijk natuuronderzoek* beoogden. » Hij wil blijven op louter wetenschappelijk gebied. Maar zelfs de

loutere wetenschap had hem verder moeten brengen, en moest hem althans niet doen vallen in Kantiaansche dwalingen.

Bemoedigend is het evenwel, te zien, hoe toch langzamerhand wederom scholastische begrippen de wetenschap binnendringen. Het Monisme boogt op zijne mechanische wereldbeschouwing; en zie, nu komt niemand minder dan Dr Reinke, in 't bijzijn zelfs van de Keizerin en vele geleerden, daartegen verzet aanteekenen in de Zangacademie van Berlijn (Maart 1908). Onmogelijk, zegt hij, het ontstaan, de ontwikkeling, de voortplanting van gewassen uit te leggen, zonder de hulp in te roepen van een levensbeginsel, waardoor het organische rijk geheel gescheiden wordt van het anorganische.

Dat heeft prof. Dr Esser schitterend aangetoond in eene voordracht over « De doelmatigheid der wereld en het bestaan van God ». Het zoeken naar waarheid, in ons en buiten ons, voert ons steeds tot de verhevene bron, tot de wijsheid van een wereldschepper. Doelmatigheid is nu eenmaal niet uit de natuur te bannen. Ondanks al de aanvallen staat ook nu nog de teleologie rotsvast voor ons. En « wie aan de teleologie slechts den kleinsten vinger reikt », zegt ergens Du Bois-Reymond, « moet noodzakelijk een persoonlijken God erkennen. En deze bekentenis wordt deste dringender naarmate men in zijne gedachte zich minder door vooroordeelen laat geleiden ». Wijsheid in de natuur heerscht overal. Waar de wetenschap die ontdekt, bouwt zij de trappen, die opvoeren naar den troon der Goddelijke heerlijkheid.

Met Dr Esser heeft zich de Christelijke wijsbegeerte heerlijk gewroken op de kortzichtige en verlagende wetenschap van den Monistenbond.

Haeckel's leering : Materialisme, geen Monisme

De wederlegging van het monisme zou een lijvig boekdeel vorderen; daaraan kunnen we natuurlijk niet denken. Het kan echter zijn nut hebben de aandacht der lezers te vestigen op een paar punten van Haeckel's leering, die dezen laatsten tijd, hetzij op den voormelden debat-avond

te Berlijn, hetzij in Duitsche tijdschriften, ter sprake kwamen.

Het hooggeprezen stelsel van Haeckel en zijn verwanten is dan het *Monisme*, de al-eenheidsleer, volgens welke alle verschijnselen, hoe verscheiden ook, niet méér zijn dan uitingen van een en denzelfden oergrond : *de eeuwig bewogen stof*. « Het Universum » zegt D. F. Strausz (1), stort zich grenzenloos uit door alle ruimten èn alle tijden ; het is de in 't oneindige bewogen stof, die zich door scheiding en vermenging tot steeds hoogere vormen en werkingen opheft ». Terwijl, volgens de christelijke wijsbegeerte, overal in de natuur een streven naar een doel is waar te nemen, en de werkende oorzaken (causæ efficientes) in den dienst staan van de eindoorzaken (causæ finales), ziet het Monisme in geen enkel natuurlijk verloop een doelstreven, maar slechts louter mechanische oorzaken. De natuur, zoo zeggen de Monisten, is slechts één, zij is de mechanische oorzaak welke in de stof werkt. Elke zienswijze welke van die leering afwijkt, en b. v. een doelstreven zou erkennen, wordt uitgekreten als dualisme : en daarvoor heeft Haeckel geen smaadwoorden genoeg. « Ik, zegt hij, beschouw alles in de wereld op eene natuurwetenschappelijke wijze », hetgeen voor hem niets anders beteekent als de natuur beschouwen als een *mechanisme*. In de wereld bestaat er volgens hem niets dan atomen, niets dan moleculaire *bewegings-verschijnselen der stof*. — Wat is het leven, volgens het monisme ? Eene eigenaardige beweging ! — Wat is het bewustzijn ? Eene hoogere beweging ! — Wat is het verstand ? Eene merkwaardige beweging ! Iets onstoffelijks, of een persoonlijke God, bestaat niet. « Het monisme erkent in het heelal slechts een enkele zelfstandigheid, die tevens is : God en Natuur... (2) » De monistische wereldbeschouwing is pantheïstisch, of liever, atheïstisch.

— Het Monisme is dan ook een bar *materialisme*, zult ge zeggen. — Hiertegen teekent Haeckel verzet aan (3). Hij neemt een ziel aan, hij, of liever meer dan ééne. Maar, lieve hemel ! welke zielen ! Hij spreekt van atoom-zielen,

(1) Der Alte und Neue Glaube, bl. 225.
(2) Die Welträtsel, 1e Hoofdstuk.
(3) Gesammelte Vorträgen 1. Heft. bl. 180.

van molekuul-zielen, van plastiduul-zielen. « Wel verre, zegt hij, van aan een ruwe en ziellooze stof te gelooven, gelijk onze tegenstanders, moeten wij veeleer in alle levendige stof, in alle protoplasma de eerste elementen aannemen van alle zieleleven : de eenvoudige gewaarwordingsvorm van lust en onlust, de eenvoudige bewegingsvorm der aantrekking en afstooting. Slechts de trappen der ontwikkeling en samenstelling dezer zielen zijn in de verscheidene levende schepselen verschillend, en voeren ons van de stille cel-ziel door eene lange rij van opklimmende tusschentrappen geleidelijk tot de bewuste en verstandige menschenziel op (?) »

Maar men moet Haeckel goed begrijpen. Deze « zielen » zijn niets anders dan « een verzameling van *opgehoopte spankrachten* », niets dan mechanische bewegingskrachten. De professor van Jena noemt derhalve « ziel », wat naar het gewone spraakgebruik juist de ontkenning der ziel beteekent. Gedachte, wil, geest, is niets anders bij hem dan de werking van stoffelijke krachten.

Ondanks zijn protesteeren is dan Haeckel een materialist van het zuiverste water. Dien naam wilde hij echter niet dragen, omdat deze in ongunst staat, maar in werkelijkheid is hij het. Integendeel, het monisme stond in eere : daarin zetelt eene grootsche gedachte, en daarom zal hij zich *Monist* noemen, en zijn stelsel *Monisme* doopen.

Maar indien zijn stelsel nu eens geen Monisme was ?... « De vraag naar de juistheid eener theorie, zegt Michelitsch (1), mag niet à priori, maar moet à posteriori beslist worden. » Het mechanistisch monisme nu spreekt wel van eenheid ; het is echter de veelheid zelve. De naam dient wederom hier als een mom, om de onwetende lui te verschalken. En inderdaad : volgens Haeckel heeft elke oeratoom een, met gewaarwording en wil begaafde, onsterfelijke ziel (2). In het laatste zijner groote werken, *Lebenswundern*, spreekt hij zelfs van eene monistische *drievuldigheid* der substantie : kracht, stof en gewaarwording ! « Geene *stof* zonder kracht en zonder gewaarwording, geene *kracht*

(1) Haeckelismus und Darwinismus, bl. 1.
(2) Der Monismus... bl. 19.

zonder stof en zonder gewaarwording, en eindelijk geene *gewaarwording* zonder stof en zonder kracht » (bl. 522). — Stellen we eens dat dit waarheid zij, en dat die drie dingen steeds tezamen worden aangetroffen; volgt daaruit dat zij tot eene éénheid worden versmolten? Heelemaal niet. « Evenmin als eene menschelijke hand — zegt Adickes — die jarenlang een handschoen aan de vingers houdt, daarmee tot ééne eenheid samengroeit, zoomin kan Haeckel de eenheid van stof en kracht staande houden ». Haeckels monisme is dus een « Trias ». Erger nog; Haeckels monisme is Myriadisme. Voor zijn stelsel zoekt de Jenasche professor een steun in de beroemde wet der eenheid van natuurkrachten en in de daarmee verbonden theorie der mechanische gelijkwaardigheid der krachten. Deze wetten nu, voor zooverre zij met de werkelijkheid overeenstemmen, wel verre van ten gunste eener monistische wereldopvatting te pleiten, zijn veeleer de tegenstelling daarvan. De ervaring leert ons ten duidelijkste dat de kracht individueel is en minstens zoo deelbaar als de stof, waarin zij tot uiting komt; dat, hoezeer het arbeidsvermogen in de wereld ook constant moge zijn, toch de beweging zoo veelvuldig is als de bewegende of de bewogen stof.

Wie overigens Haeckel's werken met kennis van zaken gelezen heeft, zal duidelijk ingezien hebben, dat de natuurphilosophie, naar Haeckelsche snede, overal een ontzaglijke veelheid vertoont, omdat zij den band heeft doorgehakt die alles aaneen moest snoeren. Wie 4 paarden afzonderlijk laat voortrennen, zonder een geleider die de teugels vasthoudt, heeft geen vierspan meer. Zoo is het ook met Haeckel: hij wil van geen doelstrevend beginsel in de natuur: hij kent niets dan doelloos bewogen atomen. Dat is geen Monisme meer; dat is Myriadisme.

De Zelfwording, de Generatio spontanea

Haeckel is ook voorstander van zelfwording. Die hypothese is een postulaat van zijn al-eenheidsleer, welke geen levensbeginsel aanneemt in de organismen en het leven moet doen voortkomen uit de levenlooze stof, om te ontsnappen aan het dualisme. Hoe moeten wij die hypothese

beoordeelen? Wat moeten we denken van de *werkelijkheid*, wat van de *mogelijkheid*, en wat van de *noodzakelijkheid* der zelfwording?

Het leven brengt het leven voort : « omne vivum e vivo », elke cel komt voort van eene andere cel; zoo leert nagenoeg de dagelijksche en algemeene ervaring, zoowel voor het plantenrijk als voor het dierenrijk.

Die wet geldt als eene algemeene. Slechts over één punt is er vroeger twist opgerezen : is die wet wel volkomen algemeen? Zijn er geene gevallen, waarin het leven niet van het leven voortkomt? — Van de oudheid af tot op onze dagen werd vrij algemeen aangenomen, dat er zelfwording bestond voor zekere wezens van zeer kleine gestalte, en voor kleine werveldiertjes, als kikvorschen en muizen. De geleerden en de wijsgeeren stonden, zoo meenden zij, voor het feit, dat uit de verrotting het leven te voorschijn treedt. Zij misten echter de middelen van onderzoek, die ons ten dienste staan : heden heeft de ervaring daarover een beslissend woord uitgesproken, en proefondervindelijk is het ook vastgesteld, dat, voor zooverre men oordeelen kan, de zelfwording niet is eene *werkelijkheid*. Ook het monisme erkent dit : « Ik geef toe, zegt Haeckel, dat... de zelfwording... niet rechtstreeks waargenomen, noch door proefondervinding aangetoond is. » (1)

Wat moeten we echter denken van de *mogelijkheid* der zelfwording? Hier dienen wij een groot onderscheid te maken tusschen de meening der katholieke wijsgeeren en die der monisten, die beiden de mogelijkheid der zelfwording aannemen, maar wier zienswijze toch hemelsbreed van elkander verschilt.

Wanneer de ouden, en o. a. Aristoteles en St. Thomas de zelfwording huldigen, dan beweerden zij niet dat enkel de onbewerktuigde natuur *door zich zelve* het leven kan te voorschijn roepen; dat dit kan voortspruiten uit eene chemische samenstelling of het gelukkig samentreffen van sommige physico-chemische elementen; maar zij vooronderstelden dat sommige levensbeginselen in de stof waren opgeborgen, die spontaan, onder sommige voorwaarden,

(1) « Natürliche Schöpfungsgeschichte », bl. 389.

konden ontluiken. Zoo kon de oudere wijsbegeerte zelfs het eerste ontstaan der levende wezens uitleggen, zonder daardoor de scheppende macht van God te loochenen. Volgens hen werd, bij den aanleg der wereld, de levenlooze stof met bepaalde vermogens en krachten toegerust, zoodat later uit die stoffen de levende wezens te voorschijn moesten treden. Deze waren dan door den Schepper niet onmiddellijk, maar wel middellijk geschapen; niet rechtstreeks in zich zelve, maar onrechtstreeks, namelijk in de teelkrachten door de schepping in de stof neergelegd; daarom waren zij even zoo goed schepselen Gods als onze lichamen, die immers ook niet rechtstreeks in zich zelf, maar enkel onrechtstreeks, middelbaar door God werden geschapen, namelijk in de eerste menschen, van wie wij afstammen. (1)

De zienswijze der monisten, wanneer zij spreken van de mogelijkheid der zelfwording, verschilt daarvan heelemaal. Volgens de al-eenheidsleer is het niet noodig, ja is het onwetenschappelijk, tot verklaring van den oorsprong der organismen, onze gedachten te richten op eene veroorzaking, welke buiten de mechanische krachten gelegen is : de physico-chemische krachten kunnen, zoo meenen zij, uit zich zelf het leven voortbrengen; langs rein mechanischen weg kan het organische uit het anorganische ontstaan.

De *generatio spontanea*, in dien zin opgevat, is eene *onmogelijkheid*, en wel omdat de gezamenlijke werkzaamheid van het organische in den grond geheel verschillend is van de werkzaamheid, waarmee het dierlijk en plantaardig organisme opgebouwd, door bestendige stofwisseling onderhouden, bij voorkomende verwondingen hersteld en ten slotte in eindelooze volgrijen voortgeplant en verveelvuldigd wordt. Zeggen dat de delfstof een plant of een dier kan voortbrengen, is beweren dat het meerdere kan voortkomen van het mindere, dat is veronderstellen dat er uitwerksels zijn zonder oorzaken.

Die onmogelijkheid zien de monisten niet in; vandaar dat zij, om hunne hypothese te bewijzen, met redeneeringen komen aandragen, die den lachlust verwekken. Op den

(1) Zie « Stimmen aus Maria-Laach », 75 Dl. (1908). bl. 20.

voormelden debat-avond te Berlijn, kwam Dr Plate (1) er voor uit, dat levende wezens uit levenlooze, organische stof kunnen ontstaan; en hij beriep zich daarvoor op het feit « dat bij den dood de levende zelfstandigheid wederom tot anorganische stof terugkeert ». « Wanneer nu ook het lichaam bij den dood langs natuurlijken weg tot stof verzinkt, dan moeten er ook voorwaarden bestaan, waarin uit de stof langs natuurlijken weg het lichaam kan te voorschijn treden ». P. Wasmann antwoordde op die diepwijsgeerige (!) redeneering eenvoudig dit : (bl. 65) Mijnheer, wat zoudt ge zeggen van iemand die de volgende bewijsvoering zou houden : « Wanneer een huis langs natuurlijken weg (d. i. zonder medehulp van een bouwmeester) in zijne bestanddeelen kan nederstorten, dan moet het ook kunnen gebeuren, dat hieruit langs natuurlijken weg (zoodus zonder een bouwmeester) het huis weder oprijze. » Zoo denken toch de menschen gewoonlijk niet : zij verwachten niet dat Messina eens van zelf uit zijne puinen zal opstaan.

Het leven, zeiden wij, is volgens Haeckel een bizondere vorm der beweging van de stofdeeltjes, een rein mechanisch proces. De eerste door zelfwording ontstane organismen zijn volgens hem de *moneren*, namelijk enkelvoudige, structuurlooze, levendige protoplasmaklompjes, zonder eenigen kern. Deze zijn in zooverre van groote beteekenis, dat zij het bewijs leveren voor de mogelijkheid der zelfwording. Zij staan op de grens tusschen de organische en anorganische, tusschen de zoogezegde levende en doode natuur... (2)

Haeckel is waarlijk niet gelukkig in zijne vindingen. In 't behandelen van wetenschappelijke onderwerpen viert hij wat te zeer den teugel aan zijn verbeelding. Het bestaan toch van die structuurlooze moneren is geheel uit de lucht gegrepen, want ook de nederigste levende wezens zijn heel wat meer dan zuivere eiwitklompjes, gelijk ook een zakuurwerk wel wat meer is dan een groot stuk staal. Ieder dier of plant is opgebouwd uit cellen : er zijn zelfs wezens waarvan het lichaam maar uit ééne cel bestaat. Maar elke cel is

(1) Wasmann, S. J., Der Kampf um das Entwicklungsproblem, bl. 58.
(2) Haeckel, Vorträge II, bl. 40 vv.

reeds zooveel als een ingewikkeld organisme; in haar zijn reeds al de raadsels des levens opgesloten. Hoezeer de minste cel boven al de gewrochten der anorganische natuur verheven is, wordt ons duidelijk voorgesteld door Reinke, Prof. der Plantenkunde te Kiel : « Nooit zal het der menschelijke werktuigkunde gelukken een toestel te vervaardigen, dat zich zelf met drijfkracht spijzigt, dat zijne geleden schade zelf herstelt en zich ten slotte door voortplanting verjongt, ja zelfs vermeerdert. » (1)

Vandaar dan ook het verschil tusschen levende en niet levende wezens. — En dan, het zijn eenvoudige *protoplasmaklompjes*, zegt Haeckel. Goed zoo ; maar protoplasma is zoo eenvoudig niet! Volgens den Jenaschen Professor zou dit bestaan « uit 51-54 % koolstof, 21-23 % zuurstof, 15-17 % stikstof, 6-7 % waterstof en 1-2 % zwavel. » Maar de man vergeet ons te zeggen, dat dit eenvoudig de samenstelling der gewone eiwitstof is ; hij verzwijgt daarenboven, dat er geen protoplasma bestaat, waarin niet tevens phosphor, kali, ijzer en andere metalen voorkomen (2). Plate, heeft weliswaar op den debat-avond te Berlijn meer kennis getoond : hij vindt ten minste twaalf grondstoffen in het protoplasma : grondstoffen, zegt hij, die wij overal op den aardbodem aantreffen : « dus, zoo besluit hij, hebben wij reden om aan te nemen, dat zij ook eenmaal onder natuurlijke wetten zich konden vereenigen tot protoplasma ». Dat is al een fraaie redeneering. Plate vergeet te spreken van de hoogingewikkelde verbindingen dier grondstoffen in het protoplasma! — Een huis bestaat uit de allergewoonste grondstoffen, die wij op alle plekken van den aardbodem ontmoeten. Mogen we nu daaruit besluiten, dat zij zich ook wel volgens natuurlijke wetten kunnen vereenigen tot een huis, gelijk wij die zien vereenigen bij het optrekken van een gebouw door architekten en metselaars? Dat is niet ernstig.

Ik weet het echter : voor de mogelijkheid der zelfwording beroepen zich de monisten op de kracht der natuur in vroeger wereldtijdperken, « toen de gesteltenis der aarde

(1) Einleitung in die theoretische Biologie, 1901, bl. 350.
(2) Aang. door « Stimmen », 1908. II, bl. 156.

merkelijk van de tegenwoordige verschilde ». Maar hoe kan men over die zaken zoo oppervlakkig oordeelen! Immers, wanneer de vroede scheikundige, die met alle mogelijke voorwaarden en veranderingen rekening houdt, gebruik maakt van de nieuwste toestellen en methoden; die in zijn laboratorium op kunstige wijze alle vooronderstelde voorwaarden kan terugroepen — trots alle proefnemingen er nog niet in geslaagd is uit de doode stof het leven te voorschijn te tooveren, dan zal toch een redelijk mensch zich, als bewijs voor de zelfwording, niet laten paaien met een beroep op onze onwetendheid omtrent de oorspronkelijke wereldtoestanden.

En dan wordt nog wel aan het *toeval* de taak overgelaten om die eerste wezens voort te brengen! Maar weet men wat zulks beteekent? De formule der chemische samenstelling van het eiwit in de minste celle, herinneren wij het nogmaals, is reeds zoo ingewikkeld, dat de grootste scherpzinnigheid van wege den scheikundige gevorderd wordt om ze na te wijzen. Al had men nu nog zooveel koolstof, waterstof, phosphor, enz., in allerlei verbindingen ter beschikking, ik zou wel eens den « blinden gooier » willen zien, die in staat zou wezen door een worp *toevallig* het nucleïnezuur van den celkern tezamen te brengen, dat wordt aangewezen door de mooie formule : $C^{26} H^{49} N^{9} P^{3} O^{22}$.

Overigens zou met dit lukken de taak nog in 't geheel niet geëindigd zijn. De vrienden der zelfwording, weliswaar, vleien zich nog altijd met de hoop, dat men wel eens in het laboratorium « organische lichamen » op kunstmatige wijze zal voortbrengen : de scheikunde en de physiologie gaan immers dagelijks met reuzenstappen vooruit; en heeft men niet reeds nu vele koolstof-verbindingen tot stand gebracht!... Maar wat onnoozel zelfbedrog schuilt niet in die hope! Het geldt hier niet de vraag of ooit de synthetische scheikunde organische stof zal kunnen vervaardigen, maar wel : of het haar ooit gelukken zal in de retorten een *organisme*, zelfs van de eenvoudigste structuur als die der moneren of bakteriën kunstmatig voort te brengen. En vooral — want dit is de hoofdzaak — of zij in die stof ooit de vonk « des levens » zal doen opbliksemen.

Want, zegt P. Wasmann (1), « de chemisch hoogingewikkelde eiwitmolekulen zijn wel de bouwsteenen der levende wezens ; maar zelfs in de kleinste cellen zijn deze bouwstoffen *levend*, en het scherpzinnigste menschenverstand zal het nooit vermogen dit leven, die vatbaarheid tot wasdom en voortplanting, in eene doode eiwitmolekuul in te blazen (2) ; en evenmin was het « toeval » ooit bekwaam eiwitmolekulen van zelf te doen ontstaan ».

Daaruit kunnen we dan het volgende afleiden : Komt ten huidigen dage geen zelfwording voor, noch langs natuurlijken weg, noch door kunstmatige middelen, dan heeft er ook in den oertijd geen zelfwording plaats gehad. Over den eersten oorsprong des levens weet de natuurvorscher, als zoodanig, ons geen bescheid te geven : hij

(1) Die moderne Biologie und die Entwicklungstheorie (1906). bl. 200.

(2) Aan een uiterst belangrijk artikel van den gezaghebbenden Leuvenschen Hoogleeraar, Louis Henry, verleden jaar verschenen in de *Memorie della Pontificia Accademia Romana dei Nuovi Lincei* (Vol. XXVI), ontleenen we eenige volzinnen, welke al onze opmerkzaamheid verdienen :

« Entre les deux règnes, inorganique et organique, il y a un *abîme infranchissable*. La « science » n'a pas franchi cet abîme...

» Mon bon sens se refuse à assimiler une molécule cristalline, douée cependant d'une organisation admirable, mais où tout est repos et identité permanente, avec la plus simple des cellules vivantes, où tout est mouvement, modification et variation successives. Les produits de l' « affinité chimique » naissent et se forment sous nos yeux de ce qu'ils ne sont pas, mais la « vie », dans ses formes représentatives, n'apparaît pas là où elle n'est pas déjà : elle se continue. Les êtres organisés *naissent* et *meurent*, mais les produits de l' « affinité » sont permanents, dans les conditions de leur fondation primitive : le phénomène de la « mort » est inconnu dans le « règne inorganique. »

» Sans doute nous ignorons, et nous ignorerons toujours ce qu'est la « vie », mais savons-nous davantage qu'est l' « affinité chimique »? Nous ne connaissons ces deux modes d'activité matérielle que par leurs effets et leurs manifestations extérieures, et combien sont-ils essentiellement différents ! A les *nier* ou à les *confondre* dans la diversité de leurs causes, on se trompe également....

» Il m'est impossible d'assimiler la chimie de « nos laboratoires » à celle des *êtres organisés vivants*, d'assimiler une cellule ou un organe à vie, à nos ballons, à nos cornues....

» Il m'est impossible de ne pas admettre l'idée que cette grande inconnue qu'on nomme « la vie » détermine une orientation spéciale dans les puissances physico-chimiques,...

» Il y a selon moi, je le répète, un abîme infranchissable entre la matière inanimée et la matière douée de vie. »

staat voor een wereldraadsel. Maar de wijsgeer kan verder gaan. Hij weet dat het organische leven hier op aarde niet altijd bestaan heeft, en dat het ook niet uit de anorganische stof kon ontkiemen. Zijn rede doet hem dan de onafwijsbare gevolgtrekking opstellen : dus moet eene *bovenwereldsche oorzaak* de eerste organismen uit de levenlooze stof te voorschijn hebben geroepen.

Tegen dit besluit komen de monisten in verzet. Zij hebben de zelfwording noodig. « Ik geef toe, zegt Haeckel, dat het ontstaan der eerste moneren door zelfwording zoolang dit niet rechtstreeks is waargenomen of door proefondervinding aangetoond, een zuivere hypothese blijft. Maar ik herhaal het, dat deze hypothese voor den ganschen samenhang der natuurlijke scheppingsgeschiedenis *onontbeerlijk* is (1). Waarom is die hypothese onontbeerlijk ? *Wij* kunnen ze missen. Voor ons is de zelfwording, in breederen zin opgevat, niet meer dan een wetenschappelijk raadsel, dat wij met een onbevangen blik kunnen aanschouwen ; dat wij ook dadelijk zouden aannemen indien het bewezen was ; wij vermoeden echter dat zij, die zich afmatten om het proefondervindelijk te bewijzen, te vergeefs hun zweet er bij laten en arbeiden aan de quadratuur des cirkels... En al lukte dit nu eens, dan zou het ons toch niet hinderen, want dan zou daaruit niet volgen, dat het leven zelf van de stof komt : de *zelfwording, in den zin van de monisten, is een onmogelijkheid !* Voor hen echter is de zelfwording een wetenschappelijk postulaat, waaraan zij vasthouden met een geloof, dat niet terugdeinst voor de grove ongerijmdheid, als zou de doode oerdrek van zelf levend geworden zijn. De zelfwording is hun « onontbeerlijk », omdat zij volstrekt het verschil tusschen levende en niet levende zelfstandigheden willen opheffen, en vooral, omdat zij anders voor het ontstaan der eerste organismen de toevlucht moeten nemen tot God, als Schepper en toereikende oorzaak, of gelijk zij dit noemen, tot een « mirakel ». « Wie voor den eersten oorsprong des levens op onze aarde geene zelfwording van moneren *in onzen zin* aanneemt, hem blijft niets anders over, dan aan

(1) Natürliche Schöpfungsgeschichte, bl. 309.

een bovennatuurlijk *wonder* te gelooven... Alvorens echter tot zulk een wondergeloof de toevlucht te nemen, is het voorzeker geraadzamer de hypothese der zelfwording toe te laten (1) ». Virchow zegt dit nog duidelijker. « Wanneer ik geene scheppingstheorie *wil* aannemen, wanneer ik niet gelooven *wil*, dat er een Schepper is, die den aardkluit genomen en er den adem des levens in geblazen heeft, wanneer ik een vers maken wil op mijne wijze, dan moet ik dit maken in den zin der *generatio aequivoca*. Tertium non datur. Er blijft niets anders over, wanneer men eenmaal zegt: « Ik neem de schepping niet aan, maar ik wil een verklaring hebben ». Is dát de eerste thesis, dan moet men overstappen tot de tweede, en zeggen: « *Ergo*, dus neem ik de *generatio aequivoca* aan ». Maar een werkelijk bewijs daarvoor bezitten wij niet. Geen mensch heeft ooit eene zelfwording zien voltrekken, en allen die zulks beweerd hebben, werden wederlegd door de natuuronderzoekers, niet door de theologen (2) ».

Daaraan ziet men hoe « voraussetzungslos » de monisten zijn! Het is enkel uit blinden afkeer van een scheppenden God dat zij de hypothese der zelfwording aannemen. Professor Haeckel bedriegt zich echter, wanneer hij meent, dat wij, om den eersten oorsprong der organismen te verklaren, tot eene bovennatuurlijke schepping, tot een « *wonder* » onze toevlucht nemen. In den eigenlijken zin des woords is het « wonder » een ongewoon, zinnelijk waarneembaar feit, dat de krachten der natuur te boven gaat en door God bewerkt wordt, zonder dat de natuur der dingen op zich zelf zulk een goddelijke werkzaamheid vergde. Daarom is de eerste schepping en de vorming der werelddingen door God, alsook de voortbrenging der organismen, zoomin een wonder te noemen als het voortdurend onderhoud der wereld door God. Voor het ontstaan der organismen vragen wij een *bovenmechanischen* invloed, ja, maar geen « wonder ».

Nog vele onderwerpen zouden te behandelen zijn, indien ons overzicht volledig wilde wezen. Vooral moesten

(1) Anthropogenie, 18 Vortrag, bl. 471.
(2) Die Freiheit der Wissenschaft im Modernen Staat, bl. 20. Aang. door Pesch, Grossen Welsträtsel, II, bl. 153.

dan de vervalschingen van Haeckel op alle gebied vermeld worden. Laten we maar sluiten met een woord over

Het ware Monisme

« Onze geest streeft naar eenheid in het stelsel zijner kennissen. » Dit woord van Schelling wordt dikwijls herhaald door de monistische schrijvers. Het spreekt een waarheid uit, die wij niet loochenen zullen. Ja, wij hebben een neiging om de dingen rondom ons naar klassen en soorten te verdeelen en onder een logische eenheid te brengen ; wij zoeken er zelfs naar, om de natuur tot eene werkelijke *eenheid* te herleiden, voor zooverre wij als 't ware instinctmatig, alle dingen en verschijnselen uit een en denzelfden oergrond doen voortspruiten en tot éen en hetzelfde einddoel terugvoeren.

Maar met dat alles mag niet vergeten worden, dat ons zoeken naar eenheid hand aan hand gaat met een drang naar *onderscheiding*. Tegenover het woord van William Ockam : *Entia non sunt multiplicanda sine ratione,* staat ook de rechtmatige vordering van Kant : *Entium varietates non temere esse minuendas*.

Het is plicht van 't verstand beide strevingen zoo te matigen, dat zij overeenkomen met de werkelijkheid. Zoo doet de christen wijsbegeerte : zij is dualistisch, maar haar dualisme smelt te zamen tot een hooger monisme : Voor de wereldbeschouwing van den christen is de *wereld* onderscheiden van *God*. Is dit niet de waarheid ? De schipbreukelingen, waarvan de legende verhaalt, dat zij uit de meetkundige beelden op het oeverzand geteekend, oordeelden dat het eiland waarop de storm hen geworpen had bewoond was, zijn niet de speelbal geweest van een begoocheling. Met hetzelfde recht besluit ik uit de voetstappen, die ik op het landpad aantrof, dat een wandelaar is voorbijgegaan ; zoo besluit ik in 't algemeen uit elke werking tot een daaraan beantwoordende werking als oorzaak ; en met zooveel recht, dat het aannemen van zulke oorzaken niet is een enkele « hypothese », maar wel een vaste kennis, zelfs wanneer ik die oorzaak niet onmiddellijk in haar zelve beschouwen kan. Zoo is ook deze wijde wereld eene werking, welke

mij tot eene oorzaak daarvan doet besluiten; het is eene onmetelijk rijke werking, waarvan de rijkdom des te grooter wordt voor mijnen geest, dat mijn vorschende blik dieper doordringt in het geschapene. Oneindig moet de Macht zijn, welke op zulke wijze met het bestaan der dingen speelt. Zoo groot moet Ze zijn, dat de gansche wereld met hare pracht zich tegenover Haar in dezelfde verhouding bevindt als het voetspoor op het wandelpad tot den Koning, die het in het zand heeft afgedrukt. Diepzinnig is dan het woord van de ouden, die de wereld noemden: een voetspoor God!

In die wereld nu heerscht de veelheid der werkzame elementen. Zij zijn voor het materialistisch monisme de laatste dragers van den wereldloop; maar zoo oordeelt niet de christen. Zijn verstand brengt die veelheid tot eene hoogere eenheid. Het leidt het eendrachtige werken en de dwingende macht der natuurwetten of uit de Macht en de Wijsheid van een opperste Oorzaak. Die oorzaak is God, die alle dingen geschapen heeft en alle dingen onderhoudt, van Wien alle beweging in de wereld is uitgegaan en door Wien voortdurend aan alles bijstand wordt verleend. Ziedaar het groote beeld van Gods werkzaamheid in de natuur: dat is nu het ware Monisme, de samenstemmende wereldopvatting, welke het verstand verrukt en het hart verheft. Ziedaar de verheven kringloop, waarin alles in de wereld van God komt, als eerste oergrond, en tot God terugkeert, als laatste einddoel.

NASCHRIFT. — Deze bladzijden werden geschreven voordat in *Dietsche Warande* en *Hooger Leven* over *Zelfwording* gesproken werd. Wij kunnen daarop hier verder niet ingaan. In alle geval, meenen wij, dat het niet voorkomen der zelfwording een zeer bruikbaar hulpbewijs levert voor het bestaan van God. Ook prof. Beijsens oordeelt o. i. daarover wat te streng, alhoewel hij aan het biologisch Godsbewijs eene hoogere waarde toekent dan aan het antropologisch. En sedert eenige maanden bloeit ook dit laatste wederom op.

Brugis Gal. JOZ. VAN MIERLO Sr, S. J.

EERSTE LENTE

— Wil, mijne Ziel, nu lijk een bloem
in 't lentelicht U opendoen
en blijde bloeien, geuren strooien
in 't wasemende windgewaai ;...
wil nu, mijn Ziel, eenvoudig klaar
gelijk de bot die opengaat
ook 't hert ontsluiten, en ontluiken
met perelenden morgendauw,
wil als het wolkje in blauwe lucht
dat vlucht door 't luchtige takkenrijzen
nu wandelen op het windgezucht
en blinkende, lachen in klaar zwijgen....

— Zie toch, hoe om den bosch en boom
de twijgen spieën van 't helder groen
alsof stilstaande vlinderdrommen
er licht en lucht om henensponnen,
hoe 't licht door de luchten henenspeelt
en bot en bloem nu openbreekt,
hoe zacht de winden wagen gaan
en vreugde uit d'oude tjokken slaan,
hoe stil te bin de vogel-min
haar lieflijk lieken fluit,
hoe lucht en ruimte en plant en bloem
en vogelen des hemels doen
in 't juichen om 't bestaan !....

— Wil ook mijn' Ziel nu openslaan
en bloeiende plots aan 't geuren gaan !

Meert 1906. F. MICHIELSENS.

EEN SPREEKTAALDEBAT (1)

Enkele maanden geleden borst een onweer over de Koninklijke Vlaamsche Academie uit; opgewondenheid lag in de gebaren; drift deed de stemmen hooger opklinken, de oogen flitsen schieten, en, of de atmosfeer nu ontlast is van alle electriciteit, is nog af te wachten.

Die den storm « ontketende » was Kan. J. Muyldermans. Hij hield nl., op de vergadering van 16 December 1908, een 95 pag. lange rede over « *De uitspraak onzer taal* », waarin hij er op wees dat « (zijns) erachtens, eenheid van uitspraak, — eenheid althans in zekere bepaalde mate, — wenschelijk, ja, noodzakelijk is », naging wat al pogingen daartoe in Zuid- en Noord-Nederland sedert tal van jaren werden aangewend, de meening aanhaalde van sprekers op verschillende congressen, van Vlaamsche en Hollandsche taalkundigen en schrijvers, en besloot als volgt:

« Wij denken in gemoede dat menige poging haar doel zal missen, omdat men averechts te werk gaat: Dwang en baat niet lang, althans in België, en mode is geen zede. Het stoot mij en zooveel anderen tegen het hoofd, dat, in 't stuk der uitspraakleer van ons gemeenschappelijk Nederlandsch, de stem van België's recht al te zeer verdoofd wordt zonder reden en tot schade der taal zelve. En daarom onderzochten wij hetgene vroegertijds hier loffelijks gewrocht werd voor de beschaafde uitspraak; hoe het Noorden zelf die natuurlijke ontwikkeling der beschaafde uitspraak hier te lande goedkeurde; kortom, naar ons inzien, staat het vast dat België eene beschaafde omgangstaal bezat en bezit, die, één in spelling met de spelling van het Noorden, één in uitspraak zelve is, althans zoo men de eenheid verstaat gelijk zij bij alle volkeren van Germaanschen oorsprong verstaan wordt.

(1) Ten behoeve onzer lezers, die niet in de gelegenheid waren de hier besproken gedachtenwisseling over het beschaafd Nederlandsch in al die bijzonderheden te volgen, waren wij tamelijk kwistig met uittreksels.

» Naar ons inzien heeft men ongelijk daar geene rekening mede te houden, en de natuurlijke ontwikkeling der beschaafde uitspraak naar de schrijftaal te stremmen. Te recht vragen wij ons af, op wiens gezag men van dat natuurlijk spoor afweek ; in wiens naam men ons vandaag komt zeggen : « Dat is onbeschaafd en bedorven ! » hetgene pas gisteren nog, zoo Noord als Zuid voor gaaf en gezond hielden... hetgeen nog immer op wetenschappelijken grond berust.

» En dan was 't ons wel toegelaten te onderzoeken, even maar in eenige opzichten, wat de eigenlijke beschaafde uitspraak van het Noorden is, zooals men die in België uitvent : zij verarmt ons taalorgel met tal van klanken uit te stooten of te verdoffen ; zij hoopt de moeilijkheden op zonder nut, maakt dan ook voor ons volk de taal stroef en onduidelijk ; — en of zij buitendien wetenschap en gebruik mag inroepen om hare voorschriften te bekrachtigen, beslis ik niet ; zeker is het nochtans, dat de eenheid in het Noorden zóó eenparig niet is als sommigen ons in het Zuiden voorspellen. — En bijgevolg, ons practisch besluit ?

Wij zien geene uitkomst dan op den gulden middenweg ; geen duurzamen uitslag dan in eene wel begrepene, levende vrijheid, die daarom in bandeloosheid niet ontaarden moet ; geen heil dan in den geest van broederlijke inschikkelijkheid, waarmede ook de eenheid van spelling bewerkt en bevestigd werd door onze voorgangers. » (1)

Die beweringen vielen op geen kouden steen ; zij dienden wederlegd. Prof. Mr. J. Obrie, Prof. W. de Vreese en Prof. Lecoutere spanden zich voor die taak in. Eerstgenoemde bepaalde er zich bij te verklaren dat hij « nog steeds de onverzoenlijke tegenstander is gebleven van het particularisme in al zijne uitingen », en dat hij het met de ééne beschaafde uitspraak hield.

Prof. de Vreese trok het zoo kort niet ; in een uitgebreid wetenschappelijk betoog poogde hij al de beweringen van Kan. J. Muyldermans het hart in te drukken.

(1) *Verslagen en Mededeelingen der Koninkl. Vl. Acad.* Januari 1909, blz. 1038-1043.

« Zij die, door woord en voorbeeld verkondigen, dat de Vlamingen voor het leeren spreken en schrijven van goed Nederlandsch bij de Noord-Nederlanders ter school behooren te gaan, doen dat niet uit beleefdheid tegenover de Hollanders, noch uit zucht tot naäperij.... Of zij de Hollanders daarmede al of niet genoegen doen laat hen in zekeren zin volmaakt onverschillig. Hun handelwijze vindt haar grond in geheel andere overwegingen. Deze zijn talrijk; maar slechts twee er van wil ik aanhalen,

» De eerste is van wetenschappelijken aard.

» ... In alle landen van de beschaafde wereld heeft éen bepaald gewest de hegemonie op politisch, economisch en intellectueel gebied weten te bemachtigen, en dat heeft altijd en overal tot gevolg gehad, dat ook het dialect van dat oppermachtig geworden gewest een soort van hegemonie verkreeg over de andere dialecten.

» ... In de Nederlanden is de hegemonie verkregen door het, vooral vroeger, sterk onder den invloed van het Brabantsch staande Hollandsch.

» ... Het inzicht dat de hegemonie van éen dialect *onvermijdelijk* is, dat alle daartegen aangewende moeite, donders en bliksems volstrekt vruchteloos en vergeefsch zijn, dát inzicht is eindelijk ook tot Zuid-Nederland doorgedrongen, en dáárdoor heeft de algemeene beschaafde Noordnederlandsche uitspraak in zoo korten tijd zooveel aanhangers gevonden.

» De tweede overweging, zeide Kan. Muyldermans' geachte tegenspreker, is deze: het aannemen van deze Noordnederlandsche beschaafde omgangstaal is voor Zuid-Nederland een vraag van welbegrepen eigenbelang. Wij hebben hier een groot aantal dialecten, waarvan geen enkel de hegemonie heeft weten te verkrijgen, door verschillende oorzaken; maar vooral door deze, dat de politische, economische en intellectueele hegemonie haar uiting vindt in een dialect dat aan niemand onzer van nature eigen is, dat aan ieder onzer vreemd is — in het Fransch, in het dialect van het Ile-de-France.

» Die hegemonie staat daarenboven vijandig tegen ons over, en een halve eeuw lang heeft zij ons, volkomen terecht, onze hopelooze verdeeldheid in het gezicht geslin-

gerd. Thans is dat wapen uit de hand onzer tegenstanders geslagen. De algemeene omgangstaal wordt de band, die Zuidnederlanders uit verschillende gewesten onderling vereenigt, en ons als geheel verbindt met de andere loten van onzen stam benoorden den Moerdijk,... Hier is alleen wat te verwachten, zegt spreker verder nog, van het gezond verstand der menschen. En het is een daad van het gezond verstand, zich niet langer te kanten tegen het dialect dat de oppermacht heeft verkregen, zich in het onvermijdelijke te schikken. » (1)

Minder hartstochtelijk, overigens diep doordacht en steekhoudend was Prof. Lecoutere's critiek : « Onder de beschouwingen en opmerkingen, welke ons geacht medelid, de Eerw. Heer Kan. Dr. J. Muyldermans, te dezer plaats heeft voorgedragen over de beschaafde uitspraak van het Nederlandsch, zijn er een zeker getal, die stellig door ieder met instemming onthaald zullen worden; het ware moeilijk verscheiden zaken en feiten, die hij besproken heeft, anders te beoordeelen dan hij het doet. Er zijn er echter ook andere en wellicht even veel, waarover verschil van meening zal bestaan; of, al blijkt men het eens met betrekking tot de beteekenis van menig aangekleefd punt, de gevolgtrekking die er uit wordt afgeleid, kan men daarom nog niet aannemen. Althans, wat mij betreft, ik moet, tot mijn spijt, meer dan eene van die gevolgtrekkingen verwerpen, verschillende van de voorgedragene beschouwingen schijnen mij niet zeer gegrond; ik kan mij zelfs onmogelijk vereenigen met de grondstrekking van het betoog.

De onvermoeide werkzaamheid van ons geacht medelid; den vurigen ijver, die hem steeds bezielt om in alle omstandigheden den bloei van onze moedertaal te helpen bevorderen, wij allen waardeeren dat in hooge mate, en ik niet het minst. Ik hecht er zeer aan, dit uitdrukkelijk te verklaren, alvorens over te gaan tot het mededeelen van eenige opmerkingen, naar aanleiding van zijne verhandeling. Zooals hij zelf zegt, wij streven allen naar hetzelfde

(1) Veel interessants bevat verder bewuste rede. Daar de ons hier verleende ruimte echter beperkt is, verwijzen wij belangstellenden naar de *Verslagen en Mededeelingen der Koninkl. Vl. Acad.* December 1908, en Januari 1909.

doel; ik denk echter dat dit doel spoediger en zekerder zal bereikt zijn langs een anderen weg dan hij ons aanwijst. Is het mij toegelaten díe opvatting vrij uit te spreken?

Naar mijn bescheiden oordeel, gaat ons geacht medelid van zeer betwistbare grondstellingen uit; hij kleeft meeningen aan, die in de huidige taalwetenschap voor verouderd gelden; in zijne redeneering heerscht bijwijlen verwarring van denkbeelden; niet altijd zijn de begrippen duidelijk en zelfs kan men op tegenspraak in de uiteenzetting van zijn betoog wijzen; sommige feiten worden niet juist beoordeeld en ten slotte schijnt mij zijne oplossing onaannemelijk ». Al deze punten worden door spr. in voetnota's toegelicht. Hij acht het overbodig dit alles nader te bespreken en besteedt het overige van zijne onderzoeking aan het toetsen van « een middel van bewijsvoering, dat de heer Muyldermans niet zelden aanwendt, n.l. het zich beroepen op het getuigenis van anderen, om aan zijn eigen gezegden en beweringen steun te geven ».

Wat bewijst dat dit debat in Holland met veel belangstelling gevolgd werd, moge blijken uit een opstel, getiteld : *Een taaltournooi in de K. Vl. Acad.*, en voorkomende in *De(n) Gids*, (April 1909, blz. 144 tot 148), waarin de heer C(olenbrander?), na gansch de bespreking te hebben samengevat, besluit als volgt :

« De lezing van het verslag geeft den indruk, dat de voorstanders der bestaande gemeen-Nederlandsche beschaafde uitspraak den slag gewonnen hebben. Zij hadden én het getal, én de logica op hun hand. De verdediger van het particularisme, met zijn aanklacht tegen *dwang*, besloot met zelf het *gezag* in te roepen. Eerst wederzijdsche inschikkelijkheid en dan eerbied voor het gewijsde ! Alsof het eene zaak van wetgeving gold, en eene uitspraakwet vervolgens door middelen van uitwendig gezag zou kunnen gehandhaafd worden !

Het is een gemeen-Nederlandsch belang van de eerste grootte, dat het juiste inzicht in deze zaken, dat in toongevende Vlaamsche kringen reeds zoo krachtig blijkt doorgebroken, een volledige overwinning behale. De zaak is te ernstig dan dat wij Noord-Nederlanders, gelijk wij maar al te dikwijls doen, haar benadeelen mogen door eenzijdige

waardeering van het naief-dialectische in de taal van het Zuiden. Dialecten kunnen voor hem die ze niet spreekt òf voorwerpen van wetenschappelijke studie zijn, òf min òf meer liefdevol bestreelde pronkstukjes voor het rariteitenkastje. Maar wie zijn leven te verdedigen heeft, velt geen lans van porselein.

Alle pedanterie tegenover de « Vlaminkjes » — wij hebben er ons zelf kwaad genoeg mede gedaan ! — is aan onze instemming met de woorden der heeren de Vreese en Lecoutere vreemd. Wij zijn juist heel diep overtuigd dat de Vlamingen ons nog veel te geven hebben ; misschien niet minder, en vooral niet mindersoortigs, dan wij hun. Maar daarvoor is noodig dat zij van ons aanvaarden wat *wij* gereed hebben en *zij*, krachtens eene historische ontwikkeling die geen commissiebesluit te niet kan doen, onmogelijk met een machtwoord kunnen doen ontstaan uit het niet. Aan het Groot Nederlandsch verkeer kunnen *wij* een deugdelijk ruilmiddel leveren. Knutselspel met een niet bestaande gemeen-Belgische taal is het invoeren van den hinkenden standaard. »

Die woorden van den Hollandschen criticus zijn ons uit het hart gegrepen. Het is inderdaad een feit dat het algemeen Nederlandsch door het meerendeel der oudere en door haast al de jongere ontwikkelden gesproken wordt. Velen kunnen dit bejammeren; anderen er zich bij neerleggen ; de meesten er zich om verheugen. Met den dag wint de beweging veld en eerlang zullen wij staan voor eene voleinde evolutie. Of het dient betreurd dat de Zuidnederlandsche gouwspraken haast geen of althans slechts een luttel deel hadden in de geleidelijke vorming van bewuste spreektaal dit is natuurlijk eene andere zaak. Ook wij hadden het anders gewild en velen met ons ; wie echter om die reden stroomopwaarts wil blijven varen handelt niet wijs. Eene tweede beschouwing vinde hier nog hare plaats. Gehavend is Kan. Muyldermans uit den strijd gekomen. Wie echter het vuur aan de lont steekt mag niet om een brandwonde huilen. Dat doet hij dan ook niet, naar de *Versl. en Meded. der K. V. A.* melden (blz. 947. Afl. Dec. 1908) : « De heer Muyldermans verklaart zich het recht voor te behouden op de heeren tegensprekers te antwoor-

den, wanneer hij hunne stukken, gedrukt, zal in handen hebben, evengelijk zij, voor zichzelven gewenscht hebben zijne voorlezing in druk te ontvangen, eer zij hun antwoord opstelden. Hij voegt er bij, dat hij reeds op voorhand protest aanteekent tegen beweringen welke men hem aanrekent en die de zijne niet zijn noch in zijne voorlezing liggen. »

Het is zeer begrijpelijk dat de huidige stand der zaken een doren is in het oog van Kan. Muyldermans. Stelt u voor: al zijne levensdagen heeft hij geijverd voor den bloei en den vooruitgang van zijne moedertaal; als professor heeft hij door zijne leering en zijne talrijke, zeer gewaardeerde lettergewrochten vele harten voor de heilige zaak gewonnen; als opziener vindt hij voortdurend gelegenheid in een steeds uitgebreider midden het goede zaad uit te strooien en te doen gedijen. Wat hij is als taal- en letterkundige, wat hij bezit aan wetenschap heeft hij echter niet uit methodische, onder wijze en bedachtzame leiding gedane studiën. Hij behoort tot een vroeger geslacht, een geslacht van wording dat voor ons de baan effen gemaakt heeft en, wilde het tot iets geraken, er zich door allerhande moeilijkheden heenworstelen moest. In een hoekje met een boekje heeft hij zich, met bewonderenswaardigen ijver, met taaie volharding weten te verwerven wat vele onder ons hem mogen benijden. Ondertusschen wentelden de tijden echter voort, over hem heen. Waar hij, bezielde strijder, in de bres stond om de rechten van ons Vlaamsch taaleigen tegen de Hollandsche indringster te beschermen en ze voor schennis te vrijwaren, waar hij daaraan zijne voorkeur hechtte boven het Noord-Nederlandsch, dit op het gebied der spreek- en der schrijftaal, voelde hij niet de voor ons steeds dringender noodzakelijkheid om dien nutteloozen kamp van den aarden tegen den ijzeren pot op te geven. Men verandert overigens zoo maar niet van ideaal gelijk men van hemd zou veranderen, en dit vooral niet wanneer men een heelen leeftijd lang aan dit ideaal gebouwd heeft. Zulks diende bij dit debat vooral op het oog gehouden. Prof. de Vreese zeide, ja, « Met volle oprechtheid breng ik hulde aan de belezenheid en bezadigdheid, waarmede ons geacht medelid zijne ontkennende meening heeft uiteengezet en verdedigd »; er lag echter veel bitterheid in zijne stem waar hij daar liet op volgen:

« Kan. Muyldermans heeft uit zijn goed voorzien arsenaal een aantal autoriteiten in het vuur gebracht, maar zijn batterijen lijken wel wat op die der Franschen bij Sedan. Zij zijn voor het grootste gedeelte onstrijdbaar. Hoe goed ze ook gericht worden, de houwitsers bereiken nooit de vijandelijke stellingen. Het is verouderd geschut! » Och! Laten wij bij die ellendige spreektaal-quæstie maar liever kalm blijven; verdeeldheid leidt tot niets; wij hebben onze strijdmachten bijeen te houden tot het bereiken van hoogere doeleinden.

Zijn de menschen die daar in de Koninklijke Vlaamsche Academie zoo welsprekend hunne meening geuit en hunne zienswijze zoo warm verdedigd hebben alle niet prijsbaar in eendere mate. Dezelfde ijver voor 's lands belangen drijft hen aan; dezelfde werklust bezielt ze; het zelfde wit beoogen zij; verschillend zijn slechts de wegen langs dewelke zij het trachten te bereiken. Laten wij aan ieder van hen zijne drift: zij leidde, waar geest van verbroedering de kroon spant, steeds tot groote en schoone daden; eerbiedigen wij ieders ideaal: het was, te allen tijde, de bron van bezieling en edel streven.

Bevreemd heeft ons volgende brok uit prof. de Vreese's betoog: « Als het waar is, wat ons gezegd wordt, nl. dat het geheele Vlaamsche volk een beslissing van ons verwacht... welnu, laten wij ons uitspreken, maar dan niet in dien zin, zooals ons wordt gevraagd; laat de Koninklijke Vlaamsche Academie dan plechtig verklaren, dat het *wenschelijk* is, dat de algemeen beschaafde omgangstaal zooals zij door de ontwikkelde standen in Noord-Nederland wordt gesproken, hoe langer hoe meer in Zuid-Nederland verspreid worde ».

Onzes inziens ligt het niet op den weg der Academie zulkdanige wenschen uit te drukken. De K. V. A. is noch een wet — noch een raadgevend korps. Wil dit zeggen dat twistpunten als het hierboven besprokene er niet mogen behandeld worden. Wel integendeel. Wij verwachten zelfs dat modeldebatters als de heeren De Vreese, Lecoutere en Muyldermans zich hier betoond hebben, hunne gedachten eens uitwisselen over een punt dat door laatstgenoemde reeds uitvoerig behandeld werd in drie hoogst belangwek-

kende opstellen welke in de Versl. en Meded. der K. V. A. verschenen, nl. *Taalverarming, taalverrijking* (Nov. en Dec. 1896), *Hoe de ouderen er over dachten* (1906), en *Over den eerbied voor de taal* (Maart 1908), dus over de *Schrijftaal* in het algemeen.

Vele verschijnselen in het proza van sommige vlaamsche schrijvers zijn, ja, van aard onze bezorgdheid daaromtrent op te wekken. De drie voormelde verhandelingen, hoe grondig en juist de erin uitgedrukte meeningen ook waren, vonden weinig of geen weerklank. In een volgend opstel over *Schrijftaal* hopen wij daar nader op in te gaan.

HERMAN BACCAERT.

RECHTSPHILOSOPHIE

II

METHODE

Na het onderwerp der wetenschap bepaald te hebben, gaan wij tot de gewichtige vraag over, welke methode zij dient te volgen om haar doel te bereiken. Te dien einde zullen wij in het kort de methoden onderzoeken, door de schrijvers der beroemdste scholen gevolgd en aanbevolen.

Wij onderscheiden de abstracte school van Kant, de pragmatische, de historische en de wijsgeerige school.

De abstracte School

De school der abstractie, door Kant en Fichte vertegenwoordigd, kan niet met juistheid beoordeeld worden, zonder terug te gaan tot het wijsgeerig beginsel, dat haar kenmerkt. Immers in het licht van dit beginsel worden de soms duistere feiten opgehelderd en volkomen begrepen.

Het grondbeginsel komt hierop neer. Ons uitgangspunt is het denkend wezen, de mensch, beschouwd bij het licht der subjectieve evidentie; uit dit beginsel wordt de wetenschap als uit hare zuivere bron afgeleid.

Dit beginsel aan Descartes ontleend, bevat twee grondregels : de persoonlijke rede is de eenige wet der waarheid. Slechts dat zijn wij verplicht te beweren, waarvan het tegenoverstaande met de rede strijdt.

Gelden deze regels op het gebied der metaphysiek, dan gelden zij ook op het rechtsgebied. Is de rede alleen de bron der waarheid, dan is zij ook de wet op het rechterlijk gebied. Moeten wij slechts dat aannemen, waarvan het tegendeel niet met de rede strijdt, dan erkennen wij enkel de rechten, waarvan het niet-bestaan tegenstrijdig is.

In het wetenschappelijk onderzoek heeft de mensche-

lijke rede een hoofdbegrip noodig, dat men niet zonder tegenspraak kan ontkennen. Dit grondbegrip is het begrip van de menschelijke persoonlijkheid, onafscheidbaar verbonden met de gedachte.

Waar is het, dat wij in de werkelijkheid nooit den abstracten mensch aantreffen, maar steeds personen verschillend door geboorte, vermogen, begaafdheden, zedelijke en intellectueele ontwikkeling.

Maar dit verschil berust niet op eene logische noodzakelijkheid, op het begrip van den mensch. Bijgevolg ontkent de rede de rechten steunende op deze verschillende bepalingen, en handhaaft slechts de rechten, welke uit het zuiver begrip van den mensch voortvloeien.

In het kort : ieder recht is gegrond op een wezenlijk karakter van den mensch, wijl nu dit karakter gelijk en onveranderlijk is, bestaan slechts gelijke en onveranderlijke rechten.

De methode der abstracte school is 1° valsch in haar beginsel; 2° onvolmaakt in haar zelve; 3° noodlottig in hare gevolgen.

1. Het grondbeginsel der school luidt : de rede is de hoogste rechter en de eenige wet der waarheid.

Wij kunnen de rede beschouwen of als het kenvermogen van den mensch, of als den hoogsten regel van de menschelijke handelingen, door Gods geest gekend, en door zijn heiligen wil voorgeschreven.

Neemt men de rede in den tweeden zin voor de goddelijke rede, dan verandert men de vraag, die ons bezighoudt : of namelijk in het onderzoek der menschelijke rechten, wij uitsluitend het licht der rede dienen te raadplegen : immers bij deze vraag onderstelt men de goddelijke rede, als bron en regel van het recht.

Verstaat men echter met Kant de rede als kenvermogen, en verklaart haar als de hoogste en eenige wet van het recht, dan vereenzelvigt men de menschelijke met de goddelijke rede, en huldigt het Pantheïsme.

Ieder wezen ontvangt van zijn oorzaak bepaalde regels. Is de rede de hoogste rechtswet, dan is zij ook de oorzaak der wezenlijke betrekkingen van de menschelijke natuur, onmiddellijke grondslag van hare rechten.

Het is derhalve niet te verwonderen, dat in Kant's theorie voor God, de eerste bron van alle recht, geene plaats is. Even als hij in de zedenleer, den eerbied voor de rede als het eenig beginsel der verplichting houdt, zoo wordt ook de rede tot den hoogsten regel van het recht verheven.

De oorsprong der dwaling ligt in de verwarring van het objectieve met het subjectieve beginsel. Niet onze rede legt ons de plichten op, maar het absolute goed, dat zij kent. Wanneer men zegt dat de rede ons verplicht, wil men te kennen geven, dat God ons niet kon verplichten, indien onze rede Hem niet kende. Eveneens is de rede niet de bron van het recht, maar het beginsel van onze kennis. Met te zeggen, dat het recht uit de rede voortvloeit, wil men hare noodzakelijkheid aantoonen om het recht te kennen.

2. De abstracte methode is onvolledig.

Wanneer de rede steunend op het begrip van den mensch, de uitsluitende bron is van onze rechten, dan bestaan enkel natuurlijke rechten, uit het begrip van de menschelijke persoon afgeleid.

Nu bestaan er, volgens de algemeene overtuiging, naast de *aangeboren* rechten, *verkregen* rechten ten gevolge der natuurlijke ontwikkeling van 's menschen natuur. Bijgevolg leidt deze methode tot eene abstracte en onvolledige rechtswetenschap : abstract, omdat zij de rechten ontkent van den mensch in levende lijve; onvolledig, omdat zij een deel van onze rechten verwerpt.

Opmerkelijk is het, dat de verdedigers van deze school af en toe de strengheid van hunne methode uit het oog verliezen, en niet aarzelen zich tegen te spreken.

Zij nemen rechten aan steunend op contracten of overeenkomsten. Nu onderstelt de overeenkomst twee personen in ongelijke verhouding, de eene bezit, de andere bezit nog niet wat hij wenscht te verkrijgen.

Daarbij om van rechten, uit contracten geboren te gewagen, moeten wij het verdrag als een feit erkennen; feiten echter behooren tot het gebied der ervaring.

Hoe rijmt nu de ongelijke verhouding der twee leden van het verdrag met de absolute gelijkheid, halsstarrig door de abstracte school verdedigd? Hoe kunnen wij het feit

aannemen van de overeenkomst, indien de rede, zonder hulp der ervaring onze eenige kenbron is?

3. Wanneer de rede de bron is van alle rechten, moet zij zich zelve als de oorzaak van de zedelijke en gerechtelijke orde aanzien. Daardoor echter komt zij tot ongerijmde en noodlottige gevolgen.

A. Immers in deze valsche theorie wordt het recht zuiver negatief : niet verhinderd te worden in de handelingen, welke andermans vrijheid niet aanranden. Want de eerste en hoogste plicht van den mensch is : aan de wet der rede in zijne inwendige en uitwendige daden te gehoorzamen. Deze wet wordt beheerscht door de logische noodzakelijkheid : het zich niet tegenspreken. Wees nooit met u zelven in tegenspraak, ziedaar de zedelijke wet; wees nooit in tegenspraak met de vrijheid van anderen, ziedaar de rechtswet.

Hieruit volgt dat de zedelijkheid bestaat in de overeenstemming van onze inwendige vrijheid met de wet der rede, het recht in de overeenkomst van de uitwendige vrijheid met de wet die allen de vrijheid waarborgt, met andere woorden : het recht verbiedt de gelijke ontwikkeling der vrije wezens te verhinderen.

B. De menschelijke wil neemt de plaats in van de objectieve wetten der rechtvaardigheid.

Is de geest des menschen de oorzaak van de zedelijke orde, en het recht de vrijheid van ieder (in zoover zij de vrijheid van anderen niet hindert), dan is het niet noodig, om de rechtvaardigheid van eene daad te beoordeelen, rekening te houden met het wezen en de wezenlijke betrekkingen der maatschappij, het is genoeg te onderzoeken of de anderen hunne vrijheid behouden, en niet verplicht zijn iets tegen hun wil te doen. De voorstanders dezer methode zagen zich gedwongen bloedschennis en echtscheiding te wettigen, en te beweren dat de Staat met zijne inrichtingen afhangt van de willekeur der burgers, vrijgemaakt van ieder hoogere wet.

C. De afschaffing van het privaat-eigendom.

De abstracte school neemt slechts de rechten aan, welke uit de persoonlijkheid van ieder voortvloeien, deze rechten zijn derhalve in allen gelijk. Nu verleent het eigendom ongelijke rechten.

Zij wordt dus genoodzaakt, om zich te gelijk te blijven, met Proudhon te zeggen Eigendom is diefstal.

In korte woorden : De abstracte school met de rede als hoogsten regel van het recht te beschouwen, maakt haar tot oorzaak van de zedelijke orde. Bijgevolg moet zij het recht uit de vrijheid afleiden, hetzelve beperken door de vrijheid der andere evenmenschen, alle onderwerping van den mensch aan een hooger gezag ontkennen, en het eigendom als diefstal veroordeelen.

De pragmatische of exegetische School

Deze school bloeide in de XVI[de] eeuw. Zij gaat uit van het beginsel, dat ieder recht een uitvloeisel is van de wet, eene openbaring van het hoogste gezag in den Staat.

Uit dit beginsel volgt van zelf dat de exegese der wet het eenige middel is om het recht te kennen. Den wil van den wetgever verklaren, zijne duistere woorden ophelderen, de verschillende uitdrukkingen in overeenstemming brengen, zijne gedachten raden voor onvoorziene gevallen. Ziedaar de eenige methode om tot de rechtswetenschap te geraken. Trouwens, zooals de ondervinding leert, kiest deze methode tot tekst de bestaande wetten, ontwikkelt haren zin volgens de orde, door den wetgever aangewezen en voegt bij ieder artikel de noodige ophelderingen.

Vele woorden zijn niet noodig om de gebreken dezer methode in te zien.

1. De positieve wet is niet de bron van het recht, integendeel, het recht is de bron van de wet gelijk het gesproken woord een uitvloeisel der gedachte is, en niet omgekeerd.

2. Deze methode maakt alle rechtswetenschap onmogelijk.

De wetenschap eischt een innig en geordend verband tusschen de gekende waarheden, zij is ondenkbaar zonder een beginsel, bron en bewijs van alle beweringen.

De pragmatische school mist alle beginsel ; er bestaan slechts positieve wetten, bepalingen van den vrijen, veranderlijken wil des wetgevers.

3. Deze methode verwisselt de uitwendige wettigheid

met de inwendige rechtvaardigheid. Het wettige echter is niet altijd rechtvaardig : want de rechtvaardigheid heeft eene volstrekte, de wettigheid eene betrekkelijke waarde, deze steunt op uitwendige, gene op inwendige gronden.

De historische School

Zij draagt dien naam omdat zij van het recht in het algemeen, en van de rechtsinstellingen in het bijzonder den historischen oorsprong opspoort, en vooral omdat zij de geschiedenis niet alleen, als eene openbaring, maar als het wezen van het recht beschouwt.

Ziehier de algemeene beginselen van deze school, ontleend aan de schriften van de Savigny :

Het recht is geen abstract begrip, dat zijn ontstaan te danken heeft aan eene persoonlijke opvatting van den mensch. Evenals de taal wordt het geboren uit de innerlijkste behoeften van het volk, staat in noodzakelijk verband met alle verschijnselen van het openbaar leven, met de gewoonten, de overleveringen, de zeden, de kunsten en wetenschappen. Want met deze bestanddeelen ontstaat het recht, ontwikkelt zich en verdwijnt, in één woord : het recht volgt denzelfden weg als de beschaving.

Bijgevolg *a*) verandert het recht naarmate de beschaving verandert ; *b*) de eenige bron van onze rechtskennis is de geschiedenis, welke ons inlichtingen verstrekt omtrent den oorsprong, den vooruitgang, het verval der beschaving ; *c*) er bestaat geen algemeen recht, omdat de toestand der beschaving niet altijd en overal gelijk is.

Alvorens deze methode te onderzoeken achten wij het nuttig de punten aan te stippen, waardoor zij van de pragmatische methode verschilt.

1. Volgens de pragmatische school ontstaan alle rechten en rechtsinstellingen krachtens den wil van den wetgever, de historische zoekt hun eersten oorsprong in de volkszeden.

2. De pragmatische school houdt de positieve wetten voor de eenige bron van het recht ; de gewoonte ontleent hare rechtswaarde aan den wil van den wetgever. Volgens de historische school is de gewoonte de eerste bron van het

recht, terwijl de wil van den wetgever slechts eene ondergeschikte waarde heeft.

3. Om de rechtswetenschap te verkrijgen is het genoeg, volgens de pragmatische school de bestaande wetten te onderzoeken, om de redenen van den wetgever te ontdekken. De historische school gaat uit van de rechtsinstellingen en zoekt deze te verklaren door den graad van beschaving der volkeren, in wier midden zij ontstonden.

De historische school telt de grootste rechtsgeleerden in Duitschland onder hare aanhangers. Niemand zal de voordeelen ontkennen, welke zij aan de rechtsstudie heeft verschaft. De noodzakelijkheid het bestaan der verscheidene rechtsinstellingen te wettigen door historische oorzaken kritisch gewaarborgd, dwong de schrijvers de overblijfsels der oude beschaving zorgvuldig na te vorschen en te onderzoeken. Hun werk bleef niet vruchteloos: hunne geleerde schriften verspreidden nieuw licht over de instellingen der verloopen eeuwen, over de rechtsontwikkeling in den tijd en de ruimte; de onwetendheid en averechtsche beoordeeling van de middeleeuwen werd opgeruimd.

Hoezeer men hunne nasporingen moet prijzen, kan men hen niet vrijpleiten van eene overdreven blinde bewondering van het verleden.

Zij verdiepen zich te zeer in onbeduidende vragen, zij hechten te veel waarde aan philologische en oudheidkundige bijzonderheden, aan juridische kleinigheden zonder nut en hedendaagsche toepassing. Daar zij zich alleen om het verleden bekommeren en geene regels geven voor het tegenwoordige en de toekomst, veroordeelen zij de wetenschap en het leven tot eene hopelooze onbewegelijkheid.

Ondanks hare betrekkelijke verdiensten, lijdt de historische school aan twee gebreken, welke een heilloozen invloed uitgeoefend hebben op de rechtswetenschap.

Vooreerst ontkent zij het bestaan van de wet der wetten, het recht der rechten: het natuurrecht.

Tweedens laat zij aan de geschiedenis de hoofd- en eenige rol spelen in de rechtsstudie.

I. Er bestaat eene natuurlijke rechtsorde, welke deel uitmaakt van de zedelijke orde, en de grondslag is van alle positieve rechten.

Volgens de algemeene overtuiging der menschen bestaan er, ook afgezien van alle positieve wet, *a*) den mensch *aangeboren* rechten, voortvloeiend uit zijne natuur, zooals het recht zijne gezondheid en zijn leven te beschermen, God te dienen, en deze rechten zijn zoo zeker en bepaald, dat zij ook met dwang kunnen gehandhaafd worden.

Er bestaan, ook buiten alle maatschappelijke orde, *b) rechtsschendingen*, zooals doodslag, diefstal; er bestaan *c) rechtsplichten* vóór alle positieve wet: zooals de plicht den naaste in den uitersten nood bij te staan; geleend geld terug te geven; aan zijne oversten en positieve wetten niet altijd en in alles te gehoorzamen, omdat de wetten en bevelen soms in strijd zijn met eene hoogere wet.

Dit alles nu openbaart duidelijk het bestaan van eene natuurlijke rechtsorde, niet onafhankelijk van de zedenwet, want zij bestaat uit rechten, krachtens de zedenwet onschendbaar, en uit plichten, zedelijke banden van den wil.

Te vergeefs tracht Kant den onafscheidbaren band tusschen het natuurrecht en de zedenwet te bestrijden.

Wanneer hij beweert dat het recht niet afhangt van zedelijke meeningen en subjectieve overtuiging, heeft hij gelijk, maar onderstelt, zonder eenig bewijs, dat in de zedenkunde geen objectieve wet, en enkel subjectieve meeningen bestaan.

Ook geven wij toe, dat de uitwendige handeling den rechtsplicht vervult, hoe immer de meening zij, goed of slecht. Hieruit volgt echter niet, dat er geene zedelijke plicht bestaat, dat het recht bestaanbaar is met eene onzedelijke daad.

De rechtsplicht kan door dwang gevorderd worden. De zedelijkheid, afhangend van het geweten is aan dwang niet onderhevig.

Laten wij de subjectieve zedelijkheid onderscheiden van de daad, welke goed en verschuldigd is. Hoewel de dwang het geweten niet kan bereiken, is hij althans op de daad toepasselijk.

Hieruit volgt wel, dat de rechtsorde niet volkomen met met de zedelijke samenvalt, dat zij het uitwendig deel van deze beheerscht, maar er volgt niet uit, dat de rechtsorde

onafhankelijk van de zedenwet is, en haar soms tegenover staat. Hoewel verschillend van de zedenwet, kan zij nooit van deze gescheiden worden.

Er bestaat dus een natuurrecht, dat tevens de onontbeerlijke grondslag is van de positieve rechtsorde. Omdat 1) deze waardeloos is, zoo dikwijls zij tegen het natuurrecht aandruischt; 2) omdat zij alle bindende kracht ontleent aan hare overeenkomst met de natuurwet.

Immers de positieve wet verplicht ons, wijl zij door een wettig gezag wordt gegeven, en wij, krachtens het natuurrecht aan een wettig gezag moeten gehoorzamen; 3) omdat de positieve rechtsorde niets anders beoogt dan het natuurrecht aanvullen, bepalen, verklaren en toepassen. Want het natuurrecht bevat tal van twijfelachtige, onbepaalde, betwiste voorschriften, welke ieder burger niet kan uitoefenen en vorderen zonder nadeel voor de orde en den vrede. Weshalve de positieve wetten tot doel hebben: A) De rechten en plichten van een ieder te bepalen; B) aan het openbaar gezag de bescherming der rechten op te dragen, en C) dit alles naar gelang van de omstandigheden van personen, tijd en plaats uit te voeren.

II. Bij het eerste onderzoek naar de bepaling en de natuur van het recht verliest de historische school het ware spoor.

De oorsprong van het recht en de wijze, waarop het zich aan het menschlijke bewustzijn openbaart zijn twee vragen, van elkander verschillend, gelijk de werkelijkheid van onze kennis verschilt.

De historische school verwart deze twee vragen. Want om ons het recht te verklaren, neemt zij hare toevlucht tot de verscheidene openbaringswijzen in het rechtsbewustzijn der volkeren.

Hieruit spruit de dwaling omtrent de natuur van het recht. Om op de vraag te antwoorden: wat is het recht? is het niet genoeg de instellingen te weten, waarin het zich vertoont, evenals het niet voldoende is den oorsprong en de ontwikkeling van den Romeinschen staat te kennen, om te weten wat de staat is.

III. Tengevolge van de verwarring van het recht met deszelfs openbaring, wordt de historische school gedwongen

het recht *veranderlijk* te verklaren, gelijk de beschaving, van welke het afhangt. Nu is echter een veranderlijk recht een *onzin*. Het recht is recht wegens zijne onschendbaarheid, en deze spruit voort uit den plicht, door de zedenwet geboden, hetzelve te eerbiedigen en te handhaven.

Derhalve een veranderlijk recht zoude de zedenwet, ja den geest des Scheppers, dien deze openbaart aan verandering onderwerpen.

IV. De tweede hoofddwaling der historische school heeft haren oorsprong in het gemis van wijsgeerig vertrouwen op de hoogste beginselen der rechtvaardigheid.

Zij wil het recht uit de geschiedenis, en alleen uit de geschiedenis afleiden. Trouwens de geschiedenis licht ons in omtrent de ontwikkeling van eene rechts-instelling, maar niet omtrent hare waarde, en daarom is zij niet in staat alleen ons de kennis van het recht te verschaffen. Wat zal ons de geschiedenis leeren, indien wij niet in en door de feiten eene wet ontdekken, die de gebeurtenissen leidt en beheerscht? Hoe zullen wij deze wet, welke de geschiedenis verklaart en beoordeelt anders kennen dan door het licht van ons verstand? Zetten wij een oogenblik deze hoogere wet op zijde, aan den eenen kant stooten wij op het scepticisme, aan den anderen op het rechtsfatalisme: beide logische gevolgen, met recht aan de historische school ten laste gelegd.

Immers de wetten en rechtsinstellingen verschillen bij de verscheiden volkeren. Geen onderwerp van het burgerlijk of staatkundig recht wordt op dezelfde manier, ook bij de beschaafde volken behandeld.

Ziehier nu het van beide zijden snijdend bewijs: of wel moeten wij de rechtvaardige wetten onderscheiden van de onrechtvaardige, ofte wel al de wetten rechtvaardig verklaren.

In het eerste geval nemen wij onze toevlucht tot een ken- en onderscheidingsteeken, verschillend van de geschiedenis, dat de aanhangers der historische school verwerpen.

In het tweede geval wordt men door de logica gedwongen staande te houden dat alles slechts betrekkelijke waarde heeft, dat er geene absolute rechtvaardigheid

bestaat, stellingen van het scepticisme; ofwel dat iedere wet rechtvaardig is, omdat het feit het recht baart, ziedaar het fatalisme in de rechtswetenschap.

Deze beschouwing verklaart waarom de verdedigers van de historische school meestal aanhangers zijn van Hegels wijsbegeerte. Zij stellen als beginsel op, dat de geschiedenis, verre van buiten het leven van een volk te staan, zich met dit leven vereenzelvigt, en in haar zelve de reden van haar bestaan bezit. Dit beginsel zoeken zij te wettigen met het axioom van Hegel: wat redelijk is, is werkelijk en het werkelijke is redelijk.

Wij weten wel dat velen van Hegels volgelingen de historische school bestreden hebben. Maar, wie rekening houdt met de meest strijdige stellingen door het Hegelianisme vereenigd, zal zich niet verwonderen, dat hetzelve eenerzijds het Idealisme van de abstracte school, en anderzijds het Empirisme van de historische school begunstigt.

De historische school zal nooit haar doel bereiken, zoolang zij niet aanneemt dat de geschiedenis, hoewel een ondergeschikt deel der wetenschap, de rechtswetenschap zelve niet is. Het historisch bestanddeel van het recht valt met het wijsgeerige te samen of is van anderen aard. In het eerste geval heeft het recht slechts één oorzaak; in het tweede is de geschiedenis geen oorzaak, maar een middel dat ons leert op welke wijze het recht zich heeft baan gebroken in de menschheid.

De wijsgeerige School

De abstracte school en de historische bestrijden elkander krachtens een waar beginsel. De eerste zoekt tot de wetenschap te komen, bestemd om de waar- en rechtvaardigheid der rechtsinstellingen bij de volkeren te verklaren.

De tweede heeft de verdienste de geschiedenis niet te verwaarloozen en op hechte en werkelijke grondslagen de rechtswetenschap te willen opbouwen. Maar beide stellen de beginselen tegenover de geschiedenis en vallen door hun uitsluitend karakter in dwaling.

Beide scholen tot eendracht en verzoening brengen; de feiten met de beginselen, de ervaring met de redeneering

vereenigen, ziedaar het middel om tot de rechtwetenschap te geraken. Deze methode welke een einde maakt aan den strijd tusschen de theorie en de praktijk, tusschen de philosophie en de philologie wordt de wijsgeerige methode genoemd.

Zij behelst twee onmisbare bestanddeelen : eene volledige waarneming der feiten en eene reeks van streng logische redeneeringen. Zij heeft tot uitgangspunt een feit, dat onder ieders oogen valt, maar geleid door het licht van algemeene en onveranderlijke beginselen, klimt zij door middel der feiten tot eene hoogere alles beheerschende wet op.

Twee beschouwingen wettigen deze methode.

I. Om op wijsgeerige wijze 's menschen rechten te bepalen, is het noodig rekening te houden met alle toestanden, waarin hij zich kan bevinden.

Zijn de menschen krachtens hunne natuur onder elkander gelijk, en hebben zij daarom gelijke, onveranderlijke en algemeene rechten, als bijzondere personen zijn zij ongelijk, en hebben bijgevolg ongelijke rechten. Welnu de ware methode moet over een middel beschikken om beide rechtssoorten te ontdekken.

De gelijke rechten voortvloeiende uit de natuur van den mensch worden erkend door de rede of het vermogen de wezenheid der dingen te schouwen; de ongelijke rechten spoort de ondervinding, de kenbron der feiten op. Bijgevolg is het noodzakelijk de rede met de ervaring, de philosophie met de geschiedenis te verbinden; met andere woorden, de wijsgeerige methode is noodzakelijk.

II. Ieder recht steunt op twee grondslagen : eene zedelijke verplichtende betrekking en een feit dat deze betrekking in het aanzijn roept. De vader heeft recht op de gehoorzaamheid van den zoon. Wie dit recht ontleedt neemt twee bestanddeelen waar. Uit het begrip van vader en zoon spruit de zedelijke betrekking, krachtens welke de zoon van den vader afhangt. Maar zoolang het feit der geboorte niet tusschen beiden komt, bestaat de betrekking zonder een recht te veroorzaken.

Het recht steunt dus op een ideale en eene feitelijke waarheid; de eerste behoort aan het gebied der rede, de

tweede aan het gebied der ervaring. Derhalve dient de methode, om werkelijke en niet schijnrechten te vinden, de ondervinding aan de rede, de geschiedenis aan de wijsbegeerte te paren.

Ziedaar de methode welker degelijk- en vruchtbaarheid het Romeinsch recht en ontelbare meesterstukken der christelijke philosophie onomstootbaar bewijzen.

Roermond.

Dr. A. Dupont.

OVER LETTERKUNDE

HASPELS : *Boete.* — ECKELS : *De Strijd.* — SWINBURNE †. — MEREDITH †. — ARTHUR VAN SCHENDEL : *Een Zwerver verliefd, Een Zwerver verdwaald.* — JOZEF ARRAS : *Gekke Sprookjes.* — ED. BROM : *Verzen.* — AL. WALGRAVE : *Zingende Snaren.* — CÆS. GEZELLE : *Leliën van Dalen.*

Ik wenschte woorden te vinden om op den lezer iets te doen overgaan van 't genot dat « Boete » (1) mij gaf. Al zegt ook het versje :

... Ter wereld is geen stof
Die zoo weinig kost als lof...

dat versje zal wel eigen lof bedoelen. Eenieder weet wel hoeveel gemakkelijker men kwaad spreekt dan goed. Dat ligt zoo in der menschen aard. En wijl ik ook van « Boete » kwaad weet zal ik dus daarmee — met het gemakkelijkste — beginnen.

Vooreerst heb ik nog altijd niet beet waarom deze roman « Boete » moet heeten, en niet « Beproeving ».

Evenmin kan ik raden waarom Haspels van zijn tweedeeligen roman niet liever twee romans heeft gemaakt; of beter, waarom hij dat niet bekende, want feitelijk deed hij het wél. Deel I is Bertha van Heesele, deel II is Carel Dubarcq; tusschen beide deelen liggen twintig jaar of meer; en een brug, over de diepe kloof hier door den tijd getrokken, bespeur ik niet. Wel komen dezelfde personen weer; maar voor wie niet uitstekend kennis draagt, zijn ze niet meer te herkennen. En wijl we plots een doodsbericht krijgen van een persoon, die in 't eerste deel belangwekkend geworden was, rijst in deel II als hoofdpersoon iemand op, die in deel I nog *in fieri* was.

Stevig is het raam van elk deel op zichzelf; maar — derde grief — ondanks de overvulling er van op zekere plaatsen lag op andere het legwerk van 't plan bedenkelijk bloot : dan werd het getooid met een provisie dorre ranken van plantkundige wetenschap of met een lastig aangebrachten blaai van romantische onwaarschijnlijkheden : Hoe kon b.v. Marietje van Essen,

(1) G. F. Haspels. « Boete », roman in twee deelen, 252 en 228 blz. De erven Bohn, Haarlem, 1908.

het opgewonden Nieuwe Gids-lezertje, zoo traditioneel braafjes blijven? Waarom moet Marietje zelf en de lezer verveeld worden met die ontvluchting naar de stad? dat ze mooie brieven kan schrijven was wel te gissen. Zie verder hoeveel schoons er door dat onechte siersel bedorven wordt deel II, blz. 86-88.

Vierde en grootste grief: de detailkunst is onredematig ver gedreven. Hier hebben we weer eens 't verkeerde van de Heimatkunst te pakken. 't Spijt me zeer voor 't schoone woord; maar in den laatsten tijd werd het erg misbruikt. Minder te onzent, ofschoon ook te veel; meer in Frankrijk en Duitschland. 't Is niet meer het recht van het « milieu », 't is de tyrannie, de overrompeling, door het milieu, van de andere, grootere kunstbestanddeelen. 't Oogenblik is gekomen dat de « Heimatkunst » het meer houdt met de Heimat dan met de kunst. In Frankrijk verwart men 't begrip met een soort ethisch provincialisme dat men wil opleiden tot een deugd om ze te zetten in de plaats van een, helaas, langs om erger ondermijnde vaderlandsliefde; daar wordt in veel gevallen die kunst eenvoudig politiek. In Duitschland, waar het woord omstreeks 1895 een slagwoord werd, ging men uit van een zuiverder kunstinzicht. 't Gezond verstand had genoeg van de decadenten, van die Groszstadt-kunst met haar afgodisch-verfijnde vormen en haar atheïstisch-brutalen inhoud. Ziek was de kunst, en ze vroeg genezing; en men wilde heen daar waar de zieke altijd heen wil; naar den buiten, waar de mensch, zoowel als al 't andere, wortelde en groeide. De kunst moest weer naar heur geboorteland, naar 't geboorteland van den mensch. En zoo werd haar de nieuwe wet gesteld : weer te geven de vaderstreek met al 't eigenaardige van land en lieden, van zeden en ziel. Dat was inderdaad een bekeering, de ware weg naar de ware kunst. De beste kunstenaar is de beste mensch, en hij moet leveren dat wat hij als mensch vat, wat hij zelf heeft gezien, gedacht, gevoeld, doorleefd, datgene waaraan zijn geest is gewijd en zijn hart verknocht. En in zooverre is alle ware kunst Heimatkunst. Maar men is veel verder gegaan : Men kreeg Heimatsmanie in de kunstidee, en Heimatsdolheid in de kunstpraktijk.

Alles werd gebruikelijk en bruikbaar in de kunst, als 't maar van de Heimat was. Al wat buiten en boven de Heimat lag bleef liggen, onaangeroerd; men verzaakte den grooten regel, waar in alles, in de wijsbegeerte en in de wiskunde, dat het geheel staat boven het deel, en dat bijgevolg katholiek b.v., · ατ΄ολης γῆς ruimer is dan geboortelandsch. 't Besef van het transcendentale vervluchtigde : de groote vraagstukken, de groote ontroeringen,

de schatten waarop tegelijkertijd het heele menschdom teert, bestonden niet meer. Geen idealen buiten de gouwgrens, geen heldendichten, in vers of proza, die de oude geschiedenis kronen of de moderne sociologie, geen dramas meer, waarin zielewerelden op malkander botsen, zoodat het dreunt en kraakt onder de hemelgewelven. De mensch geen vliegende vlammengeest meer, de mensch een staande moesgewas. 't Geen vroeger, in de kunstsoorten, tot elks voldoening en veler verrukking, prijkte, op zijn eigen eerlijke nederige plaats, nr 4 of 5, begon te zwellen en ging, in zijn leegpomping aan 't stijgen, zoo 't meende, naar nr 1. Kunstenaars als Conscience, Theuriet, Rosegger, Keller, Anzengruber, waren meesters, en ze wisten dat ze 't waren, maar binnen hun sfeer, die een lagere is, en die ze als een lagere erkenden tegenover die van hun tijdgenooten Hebbel, Dickens, G. Eliot, Tolstoj, Mevr. Browning. Maar — 'k noem verder geen namen — vraag eens aan een modernen Heimatzanger of -beschrijver of hij gereed is op een rang te gaan staan, die niet is de bovenste troon. De Heimatkunst is geworden in de letterkunde, wat het Gallicanisme was in de Roomsche Kerk.

Let nu wel, en laat me toe daarop te steunen. dat dit kunstbegrip volstrekt niet evenwijdig loopt met de vaderlandsliefde ; het æsthetisch begrip van thans en het ethisch begrip — dat een eer is voor 't menschdom — dekken malkander hoegenaamd niet. Het eene is een exclusief begrip dat de kunst verarmt, het ander is een deugd die de ziel verrijkt, een gevolg van, geen tegenstrijdigheid met, een hooger gevoel : vaderlandsliefde is een natuurlijk uitvloeisel van godsdienstzin, een der edelste toepassingen van 't vierde gebod, en wel de ruimste. De vaderlandsliefde is een onmisbaar element in de groote kunst — bewust of onbewust. Want een groot kunstenaar is een groot hart, en daarin is altijd plaats voor de vaderlandsliefde : Waren Vondel, Potgieter, en de nu zoo gevierde Rodenbach Heimatkünstlers? Waren ze geen vaderlanders? Was de groote vaderlander Gezelle het sterkst, ik zeg niet als woordkunstenaar maar als dichter, waar hij meedeed aan Heimatkunst? Hoeveel mannen uit de Heimatschool geven redenen in hun werk om er op te zweren dat ze, als de noodklok klept, naar de grenzen zouden vliegen?

Dit alles geldt de idee, in haar wezen revolutionnair, strijdig met de wettige orde. — Maar in de praktijk stelt ze juist door haar grootdoende onmacht, zich heel wat kluchtiger aan. Inderdaad alles onmacht voor een grooter gevoel, onmacht om te synthetiseeren, te scheppen; alles ontleding, alles detailleering op zijn oud-Egyptisch en zijn modern-Chineesch. Nauwkeurig kijken en nauwkeurig schrijven : all right; maar zijn kunstenaarsgaven

verspillen aan een pier of een pee omdat het een Heimatpier of een Heimatpee is, dat wordt een decadentie zoo erg als deze die de Heimatkunst in al de heerlijkheid van haar leuze te keer wilde gaan. En een kunst die uitkomt op zulk een praktijk is niet een zegen, maar een vloek voor de vaderlandsliefde. De letterkunde, ook van een patriotisch standpunt uit, moet een kracht zijn in een land — en dit is een ontaarding.

Spreek ik zoo uit gebrek aan Heimatsliefde? 'k Voel nochtans zeer wel den Wachtebekenaar in mij, en 'k ben er des te beter vaderlander om. Uren kan ik liggen luisteren in onze oude heide, op onze oude duinen, naar 't gezang onzer oude sparren, die 't mysterie van hun geruisch hebben opgevangen, uit de zee die hier zwoegde en zwalpte twee duizend jaren geleden, om de aarde te kweeken en rein te wasschen waarop Vlaanderen moest geboren worden en moest groeien in zijn glorie. O, 'k weet het wel, waarom de boomen niet meer zingen het oude zeelied, het wiegelied der verwachting bij de geboorte van een groot volk; ik vat heel wel de melancholie van het lied dat een lijkzang wil worden... Toch klinken telkens weer tonen die de hoop van vroeger over Vlaanderen dragen — en nooit keer ik troosteloos weer!... Maar mijn liefde voor mijn Heimat heeft nimmer mijn geestdrift aangevuurd tot een poging om in de letterkunde te verkonden de anders toch algemeen erkende vruchtbaarheid van de Wachtebeeksche konijnen.

En zoo is in de praktijk de Heimatkunst niet eens meer als daar straks, een soort Gallicanisme in de Roomsche Kerk; maar ze staat, om in de godsdienstige vergelijking te blijven, als het slikken van paternosterbollekens tegenover de devotie van 't Rozenhoedje.

Nu... 'k moet u over « Boete » spreken en ik zit in mijn dorpje.

Maar dit is echt: De groote kunst van « Boete » heeft kleine kanten, en die kleine kanten zijn te wijten aan verloopen Heimatkunst.

Nu kunnen we verder gerust aan 't bewonderen gaan. Maar eerst moet ge vernemen wat de roman vertelt:

In een achterhoek van Holland: laat staan Noord-Oost-Overijssel (1), ligt het veenlandgoed de Dullerdt. Op 't kasteel woont de oude heer Van Heesele met zijn dochter Bertha. Op één van de vele boerderijen gaat het goed: op 't Schroevelde, dat allen aanleg vertoont om « tentaculaire » te worden tegenover de kleinere: op deze zwoegen de boeren zich dom en dood.

(1) Haspels was vroeger predikant in die buurt: te Colmschate, bij Deventer.

Onlangs kwam bij de Van Heesele's over, neef Dubarcq uit de Oost, zijn leeg hoofd gevuld met plans op de Dullerdt en op 't schoone nichtje. Hij wil vooreerst met den ouden rommel opruiming houden : de heide moet ontgonnen worden, en de Dullerdt en zijn afhankelijke boeren zullen de markegronden onder malkander verdeelen. Zoo kwalijk niet, maar Dubarcq acht het genoeg deze Oostersche wijsheidspreuk met zich overal om te dragen, en verder heeft hij te fijne handjes om ze te vereelten en te witte gilets om ze te bevuilen. De oude Van Heesele gelooft in den heilbrenger Dubarcq als in zijn Bijbel; maar Bertha weet wel dat er niets goeds kan komen van een neef, die belooft de Dullerdt met weldaden te overladen terwijl hij haars vaders kelder leegzuipt... De oude Van Heesele mag meedrinken met Dubarcq, en drinkt zich zachtjesaan naar 't graf. Bertha, die zoo graag met den buitenjongen van 't Schroevelde, schoolmeester Van Essen had gehuwd, moet aan 't sterfbed van haar vader de belofte uit haar keel wringen, haar hand aan Dubarcq te schenken.

't Komt alles gelijk Bertha 't had voorzien. De Dullerdt gaat alle dagen achteruit. Liefde zoomin als overleg of werklust is bij Dubarcq te vinden. Met veel kosten worden kunstmesten naar de streek gesleept, maar niet half verbruikt; allerhande hedendaagsche machines worden besteld, maar in verkeerde aanwending dadelijk ontredderd... Eindelijk neemt een rijke Haagsche oom, die met financiën kan omgaan, de Dullerdt tegen een lijfrente over. Bertha gaat heen met haar man, en met een kindje onder haar gebroken hart.

Nu de tweede roman, zooals ik het noemen moet. Dubarcq is dood, en Bertha's kind staat voor ons als landbouwingenieur, die de Dullerdt wil redden. Nu komen ze ook weer de Dullerdt bewonen, door den groot-onkel aan den kleinen Carel bezet. Middenin den ontredderden boerenboel van 't Schroevelde heeft meester van Essen, die in de streek bleef met vrouw en kinderen, een bloeiende school gesticht. Bertha ziet van Essen weer en de oude liefde is vriendschap geworden ; toch zal de liefde weerkeeren ; want Carel heeft Marietje, 's meesters dochter gezien. Maar eerst wil Carel door de wetenschap zijn Dullerdt veroveren : hij boort, hij ontleedt, en hij ontdekt onder de dorre lagen... mergel... voor hem méer dan een goudmijn. Maar de wetenschap is een gevaar voor het hart : ook hem maakt ze Stoïcijn. En wijl de welvaart van zijn ontdekking door heel de marke gaat, trekt hij zijn liefde, die hij toch al had laten spreken, zóo dat Marietje er verrukt naar luisterde, in barsche botheid terug. Met zichzelf te martelen komt deze natuur er toe ook anderen te

martelen — een bewijs dat deze zelfkastijding geen christelijke is — en een van de boeren, door Carel's onmeedoogen in zijn domheid gesard, wordt gedreven tot zelfmoord. Nu is 't genoeg: Bertha doet gelden de rechten van 't gevoel en van de schoonheid in 't leven. En Carel zal weer beminnen: Te midden van de bloeiende Dullerdt, bloeien saamgestrengeld twee jonge levens op, bij den zegen van God, nu vijf en twintig jaar door Bertha's tranen afgesmeekt.

Uit vroeger werk was gebleken dat niet in karakterteekening de sterkte van Haspels ligt. Maar, zijn 't nog niet alles eerepalmen die hij zich door dit boek verovert, zijn hardnekkige poging om ditmaal te bemachtigen wat hem niet zoo van nature werd meegegeven, wekt hooge waardeering. Niet omdat Bertha van Heesele zelf zoo goed zou geslaagd zijn. 't Is een engel zooals men er meer in de boeken- dan in de menschenwereld aantreft. En voor dezen engel, naar een bedenkelijke portie gefabriceerd uit het suiker-romantisme à la George Sand, is 't zelfs niet goed onder de menschen te leven. Ze doet immers een dwaasheid, om er op uit te vallen, met door haar vader dien ze zelf zoo verzwakt weet naar geest en naar lichaam, haar hart, dat een anderen weg uitwil, zoomaar schaapachtig te laten duwen naar Dubarcq. Zij, die zoo'n heerlijk ongerept natuurprodukt was, door God zelf gadegeslagen, zij die tot zending had dit heele boek van veel kommer onder de heeren en veel slavernij onder de boeren, met haar lachende blijheid te overgieten — ze zet zich nu voor jaren te schreien. Haspels heeft hier zijn romantischen zin laten begaan om aan Bertha de gelegenheid te geven, ook dit heel groot verdriet om te zetten in zieleschoonheid. Aandoenlijk is dit zeker; — maar 'k acht het een goed dat we in de controle van onze letterkundige aandoenlijkheid veel strenger zijn geworden sedert de laatste vijftig jaren — welnu, deze zieleschoonheid heeft een ondergrond die in tegenspraak is met een der gaven van Gods heiligen geest: met *sterkte*. En van deze buitengewone vrouw — 't begin en 't einde bewijzen het — mochten we op heel de linie sterkte verwachten.

Het minst van al is Louis Dubarcq geslaagd. Een gemeene vent met het vernis van een gentleman, een doorjagend pierewaaier, die daar moet staan als contrast tegenover de edele echtheid van Bertha. In den grond is Dubarcq niet zoo kwaad, en hij moest een type worden van dezen — ze zijn legio thans — die met een minimum inspanning een maximum uitslag willen bereiken. Dubarcq werd bedorven door zijn omgeving en door de omstandigheden. En die man vermosselde zoo in Haspels'

eigen oogen dat de schrijver niets meer overhield van de liefde die hem voor al zijn scheppingen bezielen moet. *Il l'a laissé cuire dans son jus*, en eindelijk vervluchtigt hij lijk een spiritistische verschijning, eventjes door een knap medium opgeroepen.

Als een dwaallichtje zweeft ook de vrouw van meester Van Essen door dit boek; Veel beter is de meester zelf; 't fataal pedante van zijn vak wordt weggevaagd door zijn hartelijk-gezonden levenszin en zijn brave inborst. Vader Van Heesele, de dominee en de andere nevenpersonen zijn over 't algemeen goed, zonder iets nieuws voor de kunst op te leveren. Marietje, die in 't begin niet meewilde, om 't zeer vreemde van haar samenstel, valt op 't laatste bijzonder mee door haar onbevangen durven.

Maar een meesterstuk is Carel Dubarcq. Niet zoo zeer als kloeke greep, dan wel als mozaïekwerk. Haspels heeft geduldig steentje voor steentje ingelegd en geen enkel mochten we missen. Zijn lotgevallen kent ge al, lotgevallen, alle geboren uit hemzelf. Een flinke jongen is hij, met zijn geestdrift voor de wetenschap, met zijn hardnekkigen strijd tegen 't « olde gebruuk «, met zijn overwinnaars-instinct uit eigen krachten, met zijn prachtige liefdekwaal. Hij erkent geen anderen eeredienst dan dien van het werk, tot eindelijk een wreede les hem leert dat de liefde het hoogste is, en dat zijn moeder gelijk heeft met aan dat hoogste den naam van God te geven. Dit is nu een kerel naar Haspels' hart, want het talent van dezen dominee is een ideale verbinding van gezonde natuur en gezonde cultuur, op dit oogenblik misschien eenig te onzent, eene zooals men er gewoonlijk slechts in Engeland vindt. Zijn vindingrijkheid moge 't laten tempeesten in zijn roman zooveel als 't eenigzins kan, telkens komt hij uit — hoe zalig een voorbeeld voor alle modernen! — op levensvreugde en levensmoed.

Na zulk een Carel Dubarcq geeft het mij minder dat Haspels moeilijk met gezelschappen werkt; zoo deed hij verkeerd met ons te willen binnenleiden op den raout van 't Elderink; en hoe wondergeslaagd ook de portretten mogen zijn, elk op zich zelf, van die boeren in de keukenbijeenkomst op 't Schroevelde, en hoe geestig ook de vergadering der geërfden te Oolghem — wij hebben hier eerder museumgroepen dan levensgrepen. Beter loopt het huwelijk af in de kerk. 'k Vond een goede gelegenheid om het te waardeeren. Onder de dagen dat ik « Boete » las, kwam de *Revue des deux Mondes* met Paul Acker's « Amie perdue », en daarin ook zoo 'n trouwtooneel, goed, maar geen Haspels.

Men wordt het wel gewaar : Hij is meer plastieker dan dramatieker; waar hij 't bewegende leven schildert moet hij zich inspannen, waar hij 't stagnante leven weergeeft,

gaat het vanzelf met woorden die druipen van kleur. Daarom ook is hij vóor alles beschrijver. Wel is daar Carel Dubarcq om te bewijzen hoe diep Haspels kan dringen in de kern der dingen, maar liefst wandelt hij — geniaal schilder — al flaneerende door de natuur. Hij bestudeert ook de harten ja zeker, maar zijn passie is 't gezicht op de Hollandsche landschappen. Men kende hem reeds als de marine-meester, maar hier is hij de schilder der heide zooals het hem geen Courtens kan afdoen. Zeker heeft hij het in de psychologie der liefde ver gebracht. Maar dring dieper door in die heerlijke bladzijden 95 van deel I en 89, 92 van deel II, ge zult zien hoe hij door alles heen de schitteringen van het landschap ontdekt, en hoe de zielen maar stralen als buiten de lente en dat verrukkelijke Paaschweer het feest begon.

Maar niet enkel een aesthetische uitspanning is deze roman. Hij is — even goed als de beste in de laatste vijftig jaar — een ernstige sociologische roman. Een boek dat niet alleen veel te genieten, maar ook veel te denken geeft. Bij Haspels nooit kunst zuiveruit om de kunst. Hij weet, en hij voelt bijna zonder falen, dat de kunst is het hooge gebod, maar ook dat alle groote vraagstukken die vat hebben op 't menschenhart, zonder tendenz te herleiden zijn tot kunst. Hier meer dan overal elders geldt Jacotot's « Tout est dans tout ».

De maatschappelijke toestanden, de schoonheidsidëeen der modernen, de hedendaagsche begrippen over godsdienst en zedenleer : in « Boete » doemt alles op. Haspels preekt veel ; 't is zijn ambt ; maar zonder te preeken hier, verstaat hij 't uitstekend ons mee te deelen wat hij wenscht over al wat het leven ernstig maakt en schoon en blij. Edelman en boer mogen niet langer in de verhouding staan van vlinder tot mier ; de woestijnen van Drenthe kunnen door menschenvlijt en menschenvernuft in loonende landouwen worden herschapen ; de wetenschap is een groot element der beschaving, maar in diezelfde beschaving mag ze dat ander element, dat hoogere, de poëzie, niet versmachten. Eigen streven naar hooger is voor eenieder de levenswet, maar nooit mag vergeten worden dat de eenvoudigen recht hebben op 't onderwijs van ons woord en de opvoeding van ons voorbeeld buiten alle scholen om. Huwelijken tusschen hoog en laag is een beste middel tot verzoening der klassen. Het oogenblik is daar voor 't protestantisme om de schoonheid van 't Roomsche leven te leeren kennen en begrijpen.

Niemand kan zeggen dat iets van dit alles wordt voorgehouden in dezen roman. Toch hebt ge na lezing van 't boek dat alles mee in de plooien van deze rijke kunst. Rijk is ze inder-

daad. evenzeer in haar taal. Ook in dit opzicht is Haspels een eenig schrijver heden. Dit mag wel eens worden gezegd, wijl toch de orakels in 't Noorden het nagenoeg eens zijn om dezen man, die met zijn blijden kunsternst en zijn hartelijk woord staat buiten alle school — dood te zwijgen. 't Geen Vaugelas eenmaal zegde van 't Fransch vind ik uitstekend op Haspels' Hollandsch toepasselijk : « Je ne connais aucune langue qui soit plus ennemie des équivoques et de toute sorte d'obscurité, plus grave et plus douce tout ensemble, plus propre pour toute espèce de styles, plus chaste en ses locutions, plus judicieuse en ses figures, qui aime plus l'élégance et l'ornement » — maar 't slotwoord « qui craigne plus l'affectation » — laat ik hier, om tal van gevalletjes, beter weg.

Na dit alles is 't niet moeilijk de gebreken van den Heimatkünstler te vergeten en te vergeven. Proef nu zelf wat Haspels kan, in 't genre dat hem 't minst gemakkelijk valt. 't Is 't slot van « Boete ». Vindt ge de aanhaling te lang, sla ze over; maar dan beklaag ik u :

« — Nu, dag mevrouw! U moet maar niets vragen. Hij zal 't u zelf wel vertellen. Hier vlak tegenover, ja?

— Ja, op z'n kantoor! doch dan Marie's hand vasthoudend en haar tot zich trekkend, fluisterde ze : — Je weet toch, wat je moet zeggen? Je zult hem niet... Want, och, hij is zoo overprikkeld...

Marie richtte zich op om die angstige oogen toe te lachen, knikte, doch staarde naar buiten, als afgeleid door iets moois.

Bertha voelde zich even rustiger worden, hoorde echter dan weer als uiterste waarschuwing de kreet : « Neen! Neen! Zelf gaan! Zelf gaan! Hij kent mij 't beste! » doch fluisterde heesch : — Ja! Ja! en herhaalde met moeite : — Ja, Carel is op z'n kantoor.

Marie keek op, als verbaasd over onnoodige ontroering en terwijl Bertha met bevende stem haar nafluisterde : — Ik zal voor ons bidden! ging ze met 'n knik heen.

Bertha hoorde haar de gang doorgaan, 't kantoor binnen, en luisterde, luisterde, voelde, als reeds telaat, 'n schreeuwende begeerte om toch zelve... om toch zelve... Doch wankelde naar den leunstoel en snikte, 't hoofd en de wijdgespreide armen op tafel : — O God, help ons toch! Help ons toch!

Marie bleef staan bij de zacht-geopende en weer gesloten deur. Midden in de met kaarten behangen kamer zat hij naast 'n bureau, tegenover 'n werktafel met scheikundige praeparaten, in elkaaar gezakt, 't hoofd met de lange, woelige bruine haren gesteund op de hand, roerloos in den tuin te staren.

Ze bleef staan kijken, en hoewel ze zich niet bewoog, bemerkte ze hoe haar liefde, haar heele wezen in dat verlangende zien door hem heen ging, zoodat ze zelve zag, hem aanziende in die diepe, donkere oogen... En schoon ze zich verwonderde nu nog niet z'n wedergroet te hooren, kon ze niet anders dan zien en wachten, wetende dat dit het eenige, het beslissende was... En ze wachtte, wachtte in de suizende stilte, wetende nu haar vonnis, of haar vrijspraak te hooren... Ze wachtte met vreugdestralende oogen, want 't ging om haar, om haar liefde, om haar geloof, om haar geheele leven, dat onmogelijk 'n leugen kon zijn... 't ging als om God-zelven... Ze voelde geen lichaam meer, geen omgeving, toekomst noch verleden; ze leefde alleen in haar vragende blikken... haar alleswetende blikken.

Daar verschoof hij z'n voeten ongeduldig, en 'n verwensching verscheurde wreed met schreeuwende duidelijkheid de stilte.

Als door 'n bons wakkergeschrikt uit haar zachte zieleleven in het dadelijke feitenleven, schreed ze in wilsverzekerdheid op hem toe, legde de vlakke handen op z'n schouders, en fluisterde over hem heen, als naar den tuin waarin hij steeds staarde : — Arme jongen!

Carel voelde zich geschokt door die zilveren stem en hij drukte zich vaster in zijn bureaustoel. Hij verachtte haar! Haha, hij had haar weggeschopt, omdat ze hem voor den voet was geloopen — en als 'n vrouw dan weer terugkroop naar 'n man, wàs ze verachtenswaard! Hij moest haar wegvloeken, wilde 't ook... maar vreemd... er kwam 'n lamme loomheid over hem... hij kon geen vloek meer bedenken... Ging 't pantser van levensverachting, waarin hij z'n zelfvertrouwen had beveiligd, hem nu ontvallen? Stond de toren van zijn hoon, waarin hij als z'n eenige troost 't leven kon verwenschen en de menschen verdoemen, stond die toren open en stroomden door de poort nieuwe machten binnen, zacht, doch onweerstaanbaar? Ha, welke vreemde stemmen, wat zoete herinneringen!... De mooiste momenten van z'n leven schenen weer te komen, en 't werkte in z'n ziel, als wilde 'n vaag-vastgehouden verwachting antwoord geven op die stem...

Dan echter trilde hij van begeerte de duur verkregen rust niet weg te werpen voor 'n sentimentaliteit, voor 'n waagstuk, en z'n zelfvasthoudendheid besloot : neen, duizendmaal neen! Hij vervloekte het! Direct 't gezien : moeder had Marie te hulp geroepen om hem te bekeeren. En hier was niets te bekeeren dan 't misdadig-domme, hem-verpestende leven àls ze dat kon-

den! En met 'n woedegrom dook hij zich dieper in z'n stoel, als om haar zachten handdruk te ontkomen.

— Arme jongen! Wil je me vergeven?

— Je bedoelt natuurlijk 't omgekeerde! Haha, zoo zijn onze manieren!

— 'n Vrouw doet niet, wat ik nu doe, met 'n bedoeling... Ik kòn 't niet laten... Je hebt nu mijn leven in je hand. Wil je me vergeven? 't Was leelijk van me, weg te gaan.

O, die stem, die stem! 't Was weer hoogzomer, weer ruischten beuken en suisden dennen, weer fleurden de velden en kabbelde de Laarbeek, weer ging alles in harmonisch-jubelend rhythme. Zoo was 't geweest, om eeuwig te blijven, totdat die stem was heengegaan! Toen was 't gaan knarsen, en de machine gaan stilstaan. Toch niet, omdat die stem was heengegaan? Ja, ja, omdat die stem was weggegaan — neen, omdat hij — die stem had weggejaagd! Als hij 't eens niet gedaan had? En hij trok z'n hoofd tusschen de schouders, het kort, hevig heen en weer schuddend.

Marie voelde 't verwijt in hem wakker worden, en ze vond het zoo innig-droef dat ze hem beschaamd maakte, dat haar tranen in de oogen schoten. En hem o zoo gaarne willende troosten, en 't ook kunnende, nu ze zichzelve daarvoor moest wegwerpen, legde ze hem de hand op 't hoofd, met bevenden mond fluisterend: — Als ik bij je gebleven was, hadden ze 't niet gedaan — niet omdat ik mooier ben dan jij — maar — maar — omdat we samen sterker waren geweest — dan hadden ze 't niet durven doen... maar als je mij nu maar wilt vergeven — dan kun je de anderen ook vergeven; en is je leven weer mooi.

Hij kòn die levende zilverstem niet hooren klagen... Had ze hem nu maar aangeklaagd... maar dit... Hij vergat zichzelf en al die ellende...en hoorde niets dan dat arme kind.

Hij sprong op, liep naar 't raam. Ging ze nu maar! God, hij zou haar alles beloven, als ze nu maar ging! Maar ze bleef, en haar stem bleef doorklinken in hem, en o, o, 't was niet uit te houden! Hij moest zich omkeeren.

En daar stond zij, in 't volle licht: de betraande, blauwe oogen groot-open en glanzend, als de zon-zelve, zij, 't blauwe vrouwke, dat hij van den eersten dag af gezien had als de vrouw, de eenige vrouw... Wat had ze geleden! Was ze niet kleiner geworden, zwakker? God, hij had reeds zooveel menschen ongelukkig gemaakt... Dat lieve kind nu ook... Neen, neen... Als zij nu heenging... Was 't niet of zijn levenszekerheid in haar scheen besloten?... Wee, als zij nu heenging... dan zou hij moeten doen als Obbelink... zich verdoen. En neen, hij wilde

leven, hij snakte naar leven, naar vreugde... En leven, — nu zag hij dit als 't eindelijk gevonden geheim welks kennis vroolijk en trotsch maakte — vreugde was niet te dwingen, niet te maken, alleen te ontvangen als gave, enkel gave, genade. Hij zag zich, als 'n hongerig, hunk'rend kind, dat zich geen spijze, als 'n om zon smeekende zwakke, die zich geen zon kon maken — en die vertrouwen, weten dat 't begeerde toch zal komen bij verrassing, als 'n lieve goedheid.

Zalig, verblind door dit gezicht trad hij nader, nam haar bij de hand van achter z'n stoel, leidde haar naar 't raam en zei :

— Wil je mij vergeven, Marie ?

Ze hield 't hoofd gebogen : — Heerlijk ! Nu heeft God ons alle schuld vergeven. En... nu zijn we weer goed met alle menschen. Dus er nu niet meer over spreken. 't Misverstand is voorbij — 'k wist het wel — en nu ook niet sentimenteel het grooter maken dan het was. We leven en spreken weer naar de gewone proporties, als was er niets gebeurd. — En zich dan dwingend, hem gewoon aan te kijken, zei ze, 't hoofd luchtig tot hem opgeheven, kalm : — Dus, dag Carel ! Ik hoop, of 'k weet, dat 't je goed zal gaan. Dag Carel !

Hij voelde van haar aangezicht het leven weer in zich stroomen. 't IJzeren pantser, de zware helm waren hem afgenomen ; 'n hooge hemel vol zon en vogelengekweel stond boven z'n hoofd. Hij voelde zich zwak als 'n kind, 'n zieke, ook vroolijk als 'n kind, 'n genezende ; bovenal bedremmeld, zalig-bedremmeld ; hij beefde van ontroering en gelukstranen welden uit de oogen — en nu ging zij, nu ging zij weg ? Weg ?

Sprakeloos, roerloos zag hij haar heengaan... Daar ging ze... Weg ?... Haar vaarwel klonk nog in z'n ziel... ! « Dag Carel ! » als 't klokgelui der eeuwige lente... en weg ? Wee, de deur reeds gesloten. Verwilderd keek hij rond, de wandkaarten langs, den tuin in, op zich zelf... Ja, ja, 't was De Dullerdt, met al wat er gebeurd was met hem — en toch 't was nieuw... Zie, 't had mooi leven, en hij keek met ontzag naar dat nieuwe, dat leven waarvan God schepper was, God op wien hij, zoo scheen 't nu, toch altijd vertrouwd had, van z'n eerste levensontwaken af... En zij, die hem nu weer teruggebracht had tot zichzelf, tot z'n eerste zuiverheid en levensontzag, die weg... ?

Met 'n ingehouden kreet vloog hij haar na, keek in de gang, in de vestibule, vloog eindelijk gejaagd de eetkamer binnen, en bleef verschrikt staan voor z'n moederke, och, z'n arm moederke !

Bertha, in leege verlatenheid op tafel gelegen, dorst, hoewel ze deuren had hooren opengaan, niet opkijken uit angst

voor nieuwe slagen. Daar voelde ze plots boven zich 'n groote schaduw, vol warm leven, als 't suizen aller dennen en 't schijnen veler zonnen, en hoorde: — Arm moederke! Wat heb ik 't u moeilijk gemaakt! Maar nu is alles best...

Bertha bleef liggen, nu niet van leege verlatenheid, maar van overzalige vreugde, vreezend dat de minste beweging die zou verstoren, en hoorde verder: — Ja, u hebt altijd gelijk gehad, moederke! Marie heeft 't me laten zien. Maar nu is ze weg! O, moeder, ze is wég!! Ze is weg!!!

Ze hief 't hoofd op, keek met stralende oogen in de zijne, die Goddank, weer week en inniger waren, doch wendde zich dan, bij beiden 'n zekere gêne bespeurend, af, en zei: — Is ze weg? Ja, ze zei 't straks al...

— Maar moeder, waarom hebt u ze niet gehouden? U begrijpt toch... u weet toch...

'n Vreemde tweestrijd rees in Bertha. In haar liefde, haar kameraadschappelijke genegenheid voor Carel wilde ze Marie dadelijk terughalen en hem gelukkig zien; als moeder daarentegen pleitte ze dat 't nu immers zóó heerlijk was: haar Carel genezen, behouden; de levensharmonie bereikt; waarom alles nu weer in de waagschaal stellen? Carel kon toch nog evengoed 'n meisje naar z'n stand vinden, en nu vooral, nu Marietje 'n erfdochter was geworden, zou 't heeten dat Carel haar nam om 't geld — daarenboven: hij was nog jong genoeg; moest zich niet overijlen, en ze zag hem nu vol vertrouwen naar stad terugkeeren.

— Ja, jongen, ik begrijp wel, aarzelde ze: — Maar je voelt toch ook, dat 'n meisje... zooiets... niet doet...

— Wàt, moeder? verbaasde hij zich. Had Marie niet iets dergelijks gezegd? Zou ze dan niet meer van hem houden? Hij voelde zich trillen en wee worden van angst. Maar neen, nonsens; ze was van zelve, uit liefde dan toch tot hem gekomen: — Neen, ze moet van me houden! Ze móét! Je redt toch geen drenkeling om hem te verdrinken? Ik ga er dadelijk heen... direct!

— Best jongen. Maar eerst wat eten... glimlachte ze om z'n ongekende, jeugdige voortvarendheid.

— Nu, dan kleed ik me ondertusschen, want zóó kan 'k niet...

Doch toen Janna binnenstatigde in haar mooi Zondagsch jak en Zondagsche muts met echte kant, en van alles vertelde, ook dat de meester 't Schroevelde wilde verfraaien en er misschien zelf gaan wonen, toen nam de vreugde in haar de overhand. Goddank, ze behoefde zich niet meer te schamen;

alle smalende menschjes waren in den grond gezonken, haar jongen was een geliefd kind Gods; hij was er; hij was er!... O, vreugde, vreugde!

En toen hij weer fleurig gekleed beneden kwam en met haastende vroolijkheid wat probeerde te eten, wist ze niet hoe ze 't had... Waar waren die donkere, nachten-lange dagen dat hij norsch en star tegenover haar gezeten had...! O, ze had haar jongen weer, en nu voor eeuwig... O, zaligheid!

Ook hij voelde zich opgetogen in 'n wonder lenteland. Alles lachte om hem, en hij wilde alle menschen goed zien en gelukkig... En hoe nieuw was alles, hoe nieuw!!!

Toch voelden ze nog wederzijdsch de gêne, dat nieuwe nog ongewend... hoewel heel zeker dat ze nu voorgoed gekomen waren op hun ware, hun eigen levensbasis.

En er schalden wondere melodieën door huis, en er jubelden psalmen, waarnaar ze met gebogen hoofd telkens moesten luisteren, om dan, vluchtig glimlachend, elkaar even in de oogen te zien, als vragend of ze 't wel gehoord hadden.

Carel schreed, tintelend van verlangen, naar Marie. 't Meisje, dat kwam vertellen dat de juffer niet thuis was, wou hij wel weglachen, doch zich bezinnende, zei hij meneer te willen spreken. Haastig vermaande hij nog zichzelf geen acces te vragen, voor Marie gesproken te hebben, en stond dan beteuterd voor van Essen.

— M'n dochter is niet thuis, meneer Dubarcq.

Van Essen stond bij den schoorsteen te turen op z'n sigaar. Hij had 't al vermoed: moeder de vrouw had 't stuur in handen genomen; Marie uit stad laten overkomen, en haar nu den jongen Dubarcq op 't dak gestuurd. Enfin, bracht ze dit in orde, dan zou hij z'n gansche verdere leven verkondigen dat vrouwen heelende handen hadden, en redden wat mannen bedierven. Maar, hij zou er zich tot zoolang buiten houden, want 't was hem te hoog, te wonderlijk.

— U weet niet, waar ze heen is?

— Misschien haar moeder halen, die bij den dokter is blijven koffiedrinken; misschien naar 't Schroevelde...

— Zullen zien haar te vinden! Bonjour, meneer van Essen.

Hij liep Oolghem rond, dacht elk oogenblik iets blauws te zien schemeren door de dennen, over de akkers, maakte tweemaal den toer om 't Schroevelde, en kwam thuis in onrustige vrees dat Marie was teruggekeerd naar stad.

Doch moeder glimlachte fijntjes, dat ze den Zondag toch licht zou overblijven.

In blijdschap en onrust liep Carel heen en weer. Er was zooveel te doen : hij moest naar weduwe Obbelink, hij moest naar Siemens en Hanske schrijven, hij moest naar Boksens-Diene, maar hij kon niets doen, of liever hij zou alles averechts doen, als hij niet eerst Marie ..

En hij glimlachte om z'n zoete gebondenheid... En de wondere melodieën en jubelende psalmen bleven hem klinken boven z'n hoofd, zelfs toen hij 's nachts wakker werd, en glimlachende weer insliep.

's Ochtends, zoodra 't even kon, na het ontbijt, stond hij weer op den stoep bij van Essen. En toen 't meisje weer verteld had dat de juffer niet thuis was, zei hij weer meneer te willen spreken, en stond beteuterd voor z'n vrouw.

— M'n man is op school, en m'n dochter is niet thuis, meneer Dubarcq.

De rustige vrouw keek met haar grijze oogen hem doordringend aan, en voelde zich gerustgesteld. Ze had wel 'n waagstuk bestaan, zoo buiten den meester om, Marie te laten terugkomen, maar 't liep gelukkig goed.

— U weet niet soms, waar ze heen is?

— 'k Weet niet beter dan langs 'n omweg naar 't Schroevelde — gaat u den korsten weg, dan treft u ze nog, voor ze er is.

Carel haastte zich terug.

't Had even gevroren. De bodem was hard ; elke voetstap klonk duidelijk, en resonneerde in de klare atmosfeer. De egale winterlucht was één ineensmelting van regenboogkleuren, en hier en daar hing aan 'n grassprietje 'n diamant van ijzel te flonkeren.

Carel schoot juichend, als langs 'n lineaal, dwars over den weg, 't dennebosch door, langs vijver en heuvel, den Marschdijk door en dáár... hoerah... dáár...

— Marie!

Ze bleef staan ; bleek, maar kalm ; en zag even achterom, als van plan door te wandelen.

— Marie, waarom ben je toch gisteren heengegaan... 'k Heb je overal, overal gezocht... Je weet toch wel dat we bij elkaar hooren... lieveling.

Ze maakte z'n hand die hij om 't middel had gelegd los, en voor zich ziende en langzaam voortwandelend zei ze : — Maar Carel, dat kan immers niet meer.

— Heb je me dan niet vergeven?

— Maar Carel!!

— Ja zeker! Neen, dezen kant! en met zachten drang deed

hij haar omkeeren den Marschdijk in : — Ja zeker, dat moet ik nu wel vragen, Marie.

— Maar ik heb me immers als vrouw onmogelijk gemaakt. Dat kùn je nooit vergeten! Dat kàn geen man vergeten!

— Sst! Sst! En, ik ben ook geen man! Ik ben Carel! Weet je nog wel, die Carel... hier...

In haar bedremmeldheid was ze voortgegaan zonder op den weg te letten, maar nu hield hij haar stil, precies voor dien eik, waar ze dien middag... toen hij... Het bloed steeg haar in de wangen, uit medelijden met hem, en tegelijk klopte haar 't hart van bewondering dat hij zoo kloek haar hieraan herinnerde... En ze nam hem mede, ijlings voortwandelend en haastig fluisterend : — 't Gáát immers niet... Dat had ik dadelijk moeten bedenken... 't Gáát niet!

— Weet je wat niet gáát, Marie? Dat Carel leeft zonder Marie. Gisteren en vandaag heb ik letterlijk geleefd van jou. Je wilt me nu toch niet ellendiger maken dan... dan vóór jij kwam?

— Maar, en haastig stapte ze verder, al op den grond staend en niet bemerkend dat hij haar den Heuvel opleidde : — Maar, denk toch aan je toekomst, je vrienden, de menschen hier in de buurt...

— Juist omdat ik aan m'n toekomst, onze toekomst denk, laat ik je niet gaan. Je zult je toch niet voor me schamen? Mijn lief vrouwke schaamt zich toch niet voor me?... Kijk me nog ééns aan... en kijk eens rond : herinner je je niet?

Ze stond vóór op den Heuvel, en hij wees haar ginds 't plekje, waar ze dien maanlichtavond gezeten hadden, en in z'n innig-warme, bruine oogen ziende duizelde 't haar...

Ze voelde zich in z'n armen in zaligheid wegzinken, en verblind liet ze haar hoofd loom achterover leunen, en uit de betraande oogen straalde 'n zon, 'n zon als er nooit nog geschenen had, noch immermeer zou schijnen, en met bevenden mond dankte ze : — O Carel, 't is ál te heerlijk!

Met huivrend ontzag drukte hij haar tegen zich aan, en hun bevende lippen zochten en vonden elkander...

Dan schreden ze gelijktijdig en plechtig-langzaam, van elken duim gronds genietend, naar 't bewuste plekje, en zagen tegen elkaar geleund zwijgend toe.

Blank en roerloos lag de staal-blauwe vijver, waaruit onmerkbaar de Laarbeek verkronkelde in 't dennebosch. Vroolijk stond de roode Dullerdt met 't slanke hoektorentje tegen den parelig-blauwen hemel, en zonnige winternevel waasde over weide en geel-blinkende ontginning. In de hooge naakte beuken zong 'n winterkoninkje...

Onbewegelijk stonden ze, en zagen, zagen... en 't was beiden als namen ze afscheid van dit nameloos lieve land, van dien moeilijken en toch verrukkelijken tijd dat ze elkaar zochten...

— Kijk, daar is moeder, op mijn slaapkamer ! En vroolijk wenkte hij haar toe. En Marie, wat verlegen zich tegen hem aandrukkend, wenkte en knikte mee...

Bertha duwde 't slaapkamerraam open, wuifde met den zakdoek, wuifde nog eens — doch dan werd 't haar te machtig...

Zenuwachtig na Carel's heengaan had ze 't geheele huis rondgeloopen, als hem zoekende. En eindelijk in vaders slaapkamer gekomen, zich op de canapé neergezet, en zich herinnerd, zich herinnerd. Tante — en vader — en Louis. En ja, ze was kalmer geworden ; Marie was niet hun mindere...

En in die kalmte had ze, hen daar plots in de verte op den Heuvel ziende en begrijpende, het venster opengeduwd, en haar jongen haar zegen toegewuifd.

Tot het haar te machtig was geworden, en zij nu naar haar eigen kamer vluchtte. En voor 't raam staande keek ze in 't kale park, waardoor ze in de verte den Iemkeshof zag liggen in zon. Hoe goed was het, nu zoo rustig naar Obbelink's huis te kunnen kijken. Ja, de sfeer werd reiner, zuiverder, ze voelde zich vrijer ademen. Marie had toch een zegen in hun leven gebracht. Doch plots schrikte ze. Daar wandelden ze gearmd. Wat was hij toch knap en groot... Goddank, nu gingen ze samen naar Obbelink. Vreemd, niet eerst tot haar.. toch goed... eerst naar weduwe Obbelink... Daar gingen ze den Iemkeshof in. Harm en de vrouw waren thuis, natuurlijk. Hun eerste gang samen was wel moeilijk — om nooit te vergeten. Toch van geheel-eenige schoonheid. Wat bleven ze lang!.. Zóó lang behoefde toch niet... Gewichtige boodschappen duurden kort. Kijk, kijk, vrouw Obbelink en Harm zelf mee naar buiten. 'n Wonder nog nooit gezien in den Schepershoek, dat vrouw Obbelink mee naar buiten kwam, dat 'n boerin haar visite uitgeleide deed. En zie, hoe innig... hoe vroolijk ! Doch wat nu ? Nu liepen ze verder ? Ja, den Heerendijk in. Waarheen ? Naar de van Essen's, die nog niets wisten ?...

Ze verkilde. Ach ; waarheen, dat was 't zelfde — samen gingen ze gelukkig de opene, nu-zuivere wereld in — en zij bleef alleen achter.

Zij alleen ?

Verschrikt keek ze om, en zag in haar toiletspiegel haar gezicht, spookachtig. Wat was ze grijs en oud geworden. Nauwelijks vijftig — en reeds zóó ! Haar leven voorbij ! Voorbij ?

Ja, ja! En 't eenige wat haar was overgebleven ging nu, ging weg met 'n goed, ja, maar 'n vreemd, voor 'n paar jaar nog onbekend kind...

Haastig spiedde ze weer naar buiten — maar niets te zien dan 't kale winterpark. Ze waren al weg. Hij, hij weg!...

En plots schoten haar tranen in de oogen. en ze voelde zich vergeten... Maar hief dan 't hoofd, en glimlachte: — Nu ziet Gij toch eens. Heere. nu heb ik alles gekregen: m'n mooie Dullerdt, m'n prachtjongen, 'n lieve dochter — nu is de sfeer gereinigd en in plaats dus enkel dankbaarheid te zijn. nóg zelfzucht. Alles is goed; 't eenige wat me ontbreekt is dankbaarheid. U danken, dat is de eenige boete, geloof ik, van mij gevergd. En hoe makkelijk wordt me die gemaakt. Marie is een van die heel-zeldzamen, vanzelve dankbaar, zooals ik van zelve egoïste. O, hoe heerlijk, hoe om elken dag voor te danken, dat mijn jongen, dien ik mijn moeilijk, mijn zondig leven heb meegegeven, nu zulk een lieve vrouw krijgt!

En door betraande oogen glimlachend naar buiten starend in 't ontluisterde, stilplechtige, zonnige winterpark, fluisterde ze als 'n geheime vreugde: — Marie zou zeggen: wat is dat alles mooi! Wat is dat alles mooi! »

***

Veel nederiger van opzet is de novellenbundel « Strijd » (1) van Constant Eeckels, veel minder een uitstalling van heerlijke kracht in 't verzinnen en voorstellen. 't Zijn overigens eerste novellenproeven van dezen dichter, een onzer beste. Al staat hij ver beneden Haspels. die thans de volle hoogte van zijn kunnen bereikte. toch is 't geen waagspel hem in 't gezelschap van den grooten Hollander te plaatsen. Omdat hij — en zonder de fouten van verwaterde Heimatkunst die hier en daar als ongroei woekeren op Haspels' werk — ook zijn geboortegrond viert. en met een gelijkaardig talent sociale bedoelingen weeft door zijn kunst. Eeckels is Antwerpenaar. en 't is Antwerpen dat leeft in zijn « Strijd ». de haven en de kleinere wijken.

In « Van de Haven » en in « Wraak » waait er Scheldelucht en lawaait er Scheldebedrijvigheid. In 't eerste gruwt achter al die drukte de ellende van een vaderloos werkmanshuishouden; in 't laatste blinkt van onder de rauwe ruwheid der boevige bonken hun goede inborst en hun oerdeugd. Aan de oppervlakte van

(1) Constant Eeckels. « De Strijd ». — Uitgaven « Vlaamsche Arbeid », Boekhandel Flandria. Antwerpen. 1909, 304 blz.

die twee novellen speelt de cinema van 't havenleven : het sjouwgezwoeg van mannen en vrouwen aan dokken en hallen ; de tijdverkijkende lanterfanters. de gaarkeuken, de opruiing, de staking, 't gasthuis, St. Vincentius, de bond der vooruitziende vrouwen, 't gedachte- en gevoelsleven van die schijnbare werkjacht-machines. Want onder dit cinemaspel ligt een laag zielkunde, die Eeckels bezinken liet wijl hij 't bedrijf van zijn menschen bespiedde, en die hij bewerkte met een talent dat we doorgaans niet aantreffen bij hen die 't uiterlijke van menschen en dingen zoo levendig weten te snappen — dat we echter wel mogen verwachten bij dezen dichter, wiens wondere gave het blijft de angsten en de weelden te zingen van zijn eigen ziel, dat huis vol schoone krachten gestaald in den Strijd. Vooral Wraak is een kloeke greep, een echte brok leven, met meer natuurlijk vermogen, met minder inspanning om diep te gaan dan bij Haspels, met even kranige omvatting voor 't globale tevens, met even zekere, vaste ideeënbeweging, met nog christelijker gezindheid om ook de slechtst bedeelden te verzoenen met het leven. Wat een pracht van herkuul is die Jaak, en heerlijk noem ik 't openbotten van die gezonde ziel uit dat gezonde lichaam : Veel zal men in onze letterkunde niet vinden dat de natuurlijke fijnheid van toets evenaart, waarmee Jaak's verhouding tot Tistje's geliefde is geschilderd : Eén moment, het laatste, mag ik hier wel geven :

« Nog stond de herkuul als een beeld, altijd maar de oogen op de twee gelieven die hij daar weer vereenigd zag, op hem dien hij terug aan haar had geschonken, op haar die hij zelf sinds zoolang betrachtte. Het schrijnend wee van voorheen was weer, en nijdiger, en grievender, opgewoeld in zijn benepen borst. Al het schoone en gelukkige van daareven was met één slag verwoest, en hij voelde een ledigte om zich zonder einde. De kasseireeksen liepen wemelend ineen voor zijne starre blikken, en het was of de hooge huizen rond hem wankelden en verpletterend gingen neerbonzen. Hij wilde weg van daar, weg van dit geluk dat door zijn hart sneed als een gescherpt mes, weg van die blije menschen wier betuigen van weerzijdsche liefde hem was als een gedurig, onbarmhartig schoppen tegen eigen gevoel, weg, heel ver weg, om niet meer te zien, niet meer te hooren....

Doch krachtige handen grepen hem, en twee lichamen versperden zijn loop.

« Jaak », snikte zij, en hij voelde heure zachte vingeren langs zijn ruig-behaarde hand glijden. « Jaak », gij hebt Tistje

uit het water gehaald? Och, als ik nu ook eens voor u iets doen kon, mijn goeie Jaak ».

Een oogenblik werd het hem zoo zalig en zoo wonderlijk goed, dat een zoete lach over zijn hoekig gelaat rimpelde, en zijn glanzende oogen blij-hopend staarden naar het meisje. Zij was het die daar stond voor hem, zij, die vroeger nooit een vriendelijk woord voor hem had, die hem mijïg ontweek als hij moeite deed om haar tegen te komen, en hem telkens klaar had doen verstaan door heure koelheid dat zij hem niet lijden kon. Nu stond zij daar, voor hem. De innige druk heurer zachte handen, die nimmer de zijne hadden geraakt, was hem een nooit-geweten weelde, en uit haar beschreid gelaat, dat vertrouwelijk naar het zijne hief, blonken de bruine oogen, nog tranig overwolkt, hem dankbaar tegen. Hij voelde niet dat Tistje ook zijn anderen arm vast omklemde. Hij hoorde hem niet zeggen en herhalen dat hij zonder Jaak reeds lang een lijk ware geweest. Hij zag alleen Liza, Liza die daar bleef voor hem, dicht bij hem, Liza die naar hem opzag, die zijn hand drukte, die hem toelachte door heur tranen.

Maar dan drong weer plots het puntig-pijnlijk beseffen in zijn begrijpend hoofd, en de waarheid der dingen smeet hem onmeedoogend uit dat vluchtig droomen in de harde werkelijkheid. 't Was voor den anderen, voor Tistje, dat zij zoo dankte, dat zij zoo sprak, dat zij zoo deed. Het was alleen omdat zij dezen zoo minde dat zij nu tot hem kwam en vertrouwelijk tegen hem aandrong. Wat moest zij Tistje toch geerne zien! Voor hem, niets. Nu stonden zij daar vereenigd bij hem, dankend voor het geluk dat hij hen behouden had, terwijl hij-zelf, arm en alleen, terug moest in den eentonigen sleur der dagen.

Tóch was het evenwel geen bitterheid die zijn treurig peinzen nu vergalde, geen nijdige wrok om hetgeen onherroepelijk voor hem verloren bleek. De oude geweldigheid scheen verlamd, gebroken en droef dreven zijne oogen van Tistje naar Liza.

« Kom mee, Jaak, » praamde zij, « kom mee, naar ons huis. We zullen... »

« Neen, » hijgde hij, en trachtte voorzichtig zijne armen los te maken uit den knel hunner handen. « Neen, laat mij maar gaan. Wat zou ik thuis...? »

Ze drongen beiden om strijd aan, en poogden hem zoetekens mee te dwingen. Doch hij weerde halsstarrig; en plots, zooveel mogelijk zijn haperende stem verruwend, borst hij uit, naar Liza keerend:

« Gij hebt hem, niet waar? En gij » ging hij voort tot Tistje, » gij hebt haar, he? Awel, laat me dan gerust, janverdekke! ».

Hij wrong met krachtigen draai zijne armen vrij, en liep gejaagd de Leuvensche straat in.

« Jaak! He, Jaak! »

Maar ondanks hun roepen snelde hij voort en verdween achter de ledige wagons, die op den vagen grond stonden, naast den blinden muur van het logge gebouw der Elektriekmaatschappij. »

Een sterken eenheidsindruk, in al haar bontheid, geven deze beide novellen. En dat komt omdat Eeckels het uitstekend verstaat de omgeving met zijn personen te vereenzelvigen : het raam brengt zorgvuldig de elementen bij voor 't beeld zelf. Dat zeg ik met een bijzonder genoegen ; de beschrijvingswoede had ons jammerlijk aan zulke dingen ontwend. Wat een geluk dat we onder onze door moderne lezing overzadigde schrijvers hier en daar nog een **αμουσος ανηρ,** als Eeckels aantreffen.

Ook het « Huis op den Hoek » mag er zijn. Zoowel als « Van de Haven » kregen de Warande-lezers het in ons tijdschrift. En allen zullen 't achterwijksch leven van Antwerpen hebben genoten : lang zal in hun ooren hebben gehangen 't geklets van die wawelwijven, Sofie, Lies, Netje, Kato, de heele buurt in brutaal geklappei over de fijnvoelende vrouwen van betere klas die in 't stille Huis op den hoek, gelaten en fier, haar laatsten strijd beproeven tegen de ellende van 't leven. De katastrofe zelf is al te lang getrokken : de schrijver geraakt niet los uit zijn stof, die toch op 't laatst àl te dunnetjes wordt.

Prettig-aanschouwelijk, blijkbaar ook met voorliefde bewerkt, is 't bezoek van Lies en Sofie bij Tietz. en 't verloop der jaloezie tusschen Sofie en Kato. Dat goedje leeft van en voor haar tong, te Antwerpen, zoowel als elders. En Eeckels glimlacht bij dat martiko-gedoe ; zich kwaadmaken doet hij nooit. Zijn klein-Antwerpen, van binnen en van buiten, vindt hij schilderachtig. 'k Weet niet eens of 't gebeuren zou — kreeg hij de macht om die broeisels van koddige relziekte en zelfzucht op te leiden tot waarlijke menschen. Zooals dat wereldje staat en draait, is 't hem goed. Door natuurlijke zielefijnheid en nooit falende wilskracht heeft hij zich zelf daaruit opgeheven tot den talent- en karaktervollen Eeckels, dien we kennen en bewonderen. Met liefde ziet hij neer op zijn vroegere omgeving, en de zon die elk overwinnaar in zich draagt — en die des te stralender is naarmate ze minder op die van Austerlitz lijkt — overglanst den donkeren kommer van vroeger met het rustige licht van een blijden humor ; zoo dankbaar is hij om 't leven, zoo vol betrouwen op Gods wijze goedheid. Niets katholiek

tendenzieus in deze, zoomin als in de andere novellen; maar alles gedompeld in 't imponderabile van de eenvoudige vroomheid, de bronader der kunst van dezen katholieken dichter, in de droefste beproevingen toch immer gelukkig.

Nog eventjes over die geestige wandeling door Tietz: De doodende drukking van de bazars op den kleinhandel wordt even kunstig als hier te pas gebracht in Alfred Bock's « Kantor Schildköters Haus ». In den Duitschen roman kon Eeckels 't middel vinden om, door 't syndicaat, de karpeltjes te vrijwaren voor den snoek.

De andere novellen: « Wrakhout » en vooral « Genezen » zijn me veel minder. In beide gevallen is 't romantisch gegeven verward vizionair behandeld, vooral in « Genezen ». Dit meen ik te mogen heeten ultra-schrijfkunst, moderne pijnlijk-zware rhetorica.

In beider werk wordt men 't best gewaar, ook buiten 't onderwerp om, dat Haspels van te lande is, en Eeckels van de stad. Daarmee beduid ik hier 't geen ik al zeer dikwijls heb opgemerkt: 't Verschil tusschen de kunst voortgebracht door een volk in zijn oorspronkelijken landbouwstaat, en die voortgebracht door een volk in zijn nijverheidsontwikkeling. De eerste is eenvoudiger, kloeker van adem, frisscher van kleur, kwistiger in 't weergeven van uiterlijkheden, krachtiger en ruimer van ingeving, onbevangener, naïever, in den zin van minder zwaarmoedig, en meestal ook reiner. De tweede is ingewikkelder, zenuwachtiger, fijner van speurzin, dieper van inzicht, gevatter voor verschillende gevoelsschakeeringen, veelzijdiger in de uitdrukking, rijker aan psychologische taalmacht.

Veel van deze verschillen vallen ook hier op. Maar vooral is 't merkwaardig dat Eeckels' kunst zoo rein is gebleven als die van den meest begenadigden landman. Minder heeft hij mee van den rijkeren vormvoorraad, dien gewoonlijk door zijn omgeving geschonken wordt. Hier staat de verhouding omgekeerd tusschen den schatrijken Haspels, « den millionair in woordkunst » zooals hijzelf Querido eens noemde, en den betrekkelijk schamelen Eeckels. Voor de taal heeft deze nog veel te leeren. Over 't algemeen verwart hij oppervlakkig, houterig gerythmeer met innige harmonie. Hij is een goochelaar met stafrijmen, en toch is Eeckels' proza in vergelijking met dat van Haspels arm aan taalmelodie. Ook stijlkernigheid en materieele taalkennis moet hij nog bijleeren: Dikwijls valt hij in verlammende herhalingen en overladen schildering; zoo wordt b.v. zijn Lieve Vrouwken op de schouw met geschilferden mantel en gekroken arm, een gemeenplaats. Zoo ontaardt het « hevelen » der kranen, goed op

zichzelf, in eentonig misbruik. Een zwak heeft hij voor overstelpende uitdrukkingen als « Poeierend stof dat wolkig opwriemelde », of « Grielig gilde het oorverscheurend fluiten », enz. Onmogelijk wordt het elders : « een warsen afkeer om weer te keeren », enz. Zoo leest men in Van de Haven : « Ieder bestatigen was als een wreede stomp op heur hart ». Een vrouw als Roos *bestatigt* niet.

Voor fijnheid en rijkdom van woordenkeus ware Haspels voor Eeckels een beste meester. Ook voor eenvoudige zinsvorming : Opvallend is 't verkeerde van zinnen als deze : « Andere jongens wipten ze (de zakken) daarna met een zwaai op hun hoofd, en droegen ze naar den stapel, *om later gewogen te worden*. (blz. 14.)

De natuur heeft Eeckels rijk bedeeld ; veel bezit hij van 't geen men niet leeren kan ; 't geen men leeren moet, daarvoor heeft hij den tijd, het geduld en de heilige geestdrift.

***

Langer mag ons tijdschrift niet wachten twee Engelsche grooten te gedenken, die onlangs gestorven zijn, maar die sedert lang de onsterfelijkheid zijn ingegaan.

't Waren twee indrukwekkende grijsaards geworden : Swinburne die zijn 72 jaren droeg als een kind zijn speelgoed, en die er even grillig en onbezonnen, onmeedoogend en brutaal soms, had mee gelold en gesold, toch altijd alles wat hij deed of onderging omzettend in kunst. Meredith, de zachtsympathieke man, die in de ijzeren prangen van zijn geest het leven beetkreeg, het gansche leven met al zijn raadsels, en die er elken dag een heeft opgelost. Maar... vernaamt ge zijn stem in de laatste jaren ? hoe deze gedachten-titan zichzelf een machtelooze schold : hij had geen gratie om 't grootste te grijpen.

Een volk, dat in 't zelfde tijdsgewricht genieën, zoo diep verscheiden als deze twee, op 't voorplan der wereld-letterkunde kan brengen, en dat met zijn time is money heel wat anders dan kunst bedoelt — zulk volk moet beschikken over benijdenswaardige krachten. Hoe trouwens dit ras, dat met zijn verbazende gaven gedurig een anderen weg in wil dan die van bespiegeling en zuiver geestesgenot, immer toch de rijkste letterkunde op onzen aardbodem bloeien doet, verdient wel nader onderzocht ; want ook Taine heeft het wonder niet verklaard.

Maar daaraan mag zich wagen hij die geen kroniekschrijver is.

Swinburne was een Londenaar van fijne familie. Hij leerde veel van zijn moeder, die in Italië was opgevoed, en die voor

hem de Engelsche grauwheid zoo zonnig vergulde. Van de Zonne zelf vernam hij, jammerlijk, niets. En 't is toch de moeder die de kinderen moet leeren zien hoog naar boven... Algernon Charles Swinburne heeft nooit verstaan waarom zijn jeugd van rijken jongen, die, als hij thuis was moegeliefkoosd, Northumberland doordraafde te paard in vliegende flirt — waarom zijn jeugd zoo treurig was.

Pas tien jaar oud, mocht hij naar Frankrijk, en in de verlofdagen ook bij zijn familie op 't eiland Wight. De jongen had veel gezien en gehoord en gelezen toen hij veertienjarig te Eton kwam om hoogere opvoeding. Hij schreef Latijn en Grieksch, droomde van Italië, had in Frankrijk gedweept met Racine en Corneille; en Victor Hugo was komen staan voor zijn kinderblik als een reus. Evenals deze in zijn eerste jeugd, na een bezoek bij den man van 't Genie du Christianisme, had gestampvoet : « Je veux être Chateaubriand ou rien », zal Swinburne voor zichzelf hebben gezworen : I will become Victor Hugo, or nothing.

Te Eton vond hij wat een verwende knaap er vinden moest : Hij was een alleenlooper ; geen omgang, geen spel; hij had den geest van tegenspraak, en was de Jonas van de bende. Ook ging hij algauw naar Oxford over. Niet om regelmatiger te studeeren; hij was vlijtig, uitgenomen in 't geen de leerplicht oplegde. Maar toen al, voor de kenners, sloegen uit Swinburne flakkeringen op van genie : Wilde vlammen gevoed door Grieksche legende, door Middeleeuwsche wonderdaden, door zucht naar vrijheid en bandeloosheid, door de wulpschheid van een meisjeslok, door de reinheid van bloemengeur en vogelenlied, bovenal door zijn heimwee naar de zee. Kenners waren er ; Dante Gabriel Rossetti was daar zijn fresco's aan 't schilderen op de muren van the Union; William Morris was daar zijn Artus-verbeeldingen aan 't ordenen in idealen-gestraal ; Burne Jones was ook daar, zoekend eerst met zijn pen en dan met zijn penseel naar de geheimen van den Graal. Swinburne was de jongste van allen, voorloopig ook de meest beinvloede. Zoo werd den jongen heiden het prae-raphaëlitisch Doopsel toegediend, dat echter geen onuitwischbaar merkteeken printte in zijn ziel. Swinburne vertrok naar Florence; daar ging hij Landor opzoeken, den man naar zijn hart : den politieken revolutionnair der « Imaginary Conversations », den kerkhater der « Popery, Letters to Cardinal Wiseman », den laatsten grooten « lake poet ». Van Landor ontving hij voorgoed zijn wijding als dichter. Hij hield het om wille van al 't voorgaande, maar vooral om wille van de zee met « the youngest of the oldest singer that England bore ».

Zoo kwam hij naar 't vaderland weer. Victor Hugo en Landor en Mazzini en Garibaldi for ever. Hij betrok een paar kamers te Londen in 't zelfde huis, waar zijn vrienden Rossetti en Meredith woonden. Maar Swinburne's Bohemeraard joeg hem aldra weer verder, tot hij zich eindelijk voorgoed neerzette op 't landgoed van zijn vriend, den grooten æsthetieker Watts-Dunton.

In 1861 verscheen Swinburne's eerste bundel : twee « poem-plays », « The Queen Mother » (met name Catharina de Medici) en « Rosamond ». 't Publiek bleef onverschillig. Maar zijn Oxforder-vrienden Rossetti en Morris vonden dat ze in Swinburne juist hadden gezien. Toch was 't een præ-raphaëlistisch werk zonder veel persoonlijkheid. « Wait till he mounts his own horse, and then you 'll see how he 'll ride — further that any of us foresees — I 'll bound », had Meredith gezegd.

Maar Swinburne stelde zich de vraag : waarheen ? Hij kende zichzelf : te zinnelijk, te eigenzinnig en ook te eigenpersoonlijk was hij wel om met de school mee te gaan. Toch, zoo edel en zoo diep als Tennyson of Browning zou zijn vlindergrillige geest nooit geraken. Stilzwijgend trok hij zich terug vier jaar lang. Toen verscheen hij tot ieders verrassing met « Atalanta in Calydon » (1). 't Was de ridderslag van 't genie. Swinburne hief zichzelf op éen rang met de meesters van het Victorian Age. Zijn Atalanta is de heerlijkste verschijning van het neopaganisme in de hedendaagsche letterkunde. Wel is dit heidensche spel van liefde en haat, naar Sophokles' geest, zeer oppervlakkig in zijn psychologie ; wel wordt men goed gewaar dat deze dichter van zeven en twintig jaar zijn leven meer heeft besteed aan de gemakkelijke genieting dan aan de vinnige doorvorsching er van. Maar als openbaring van Swinburne's hart is dit stuk een oprecht getuigenis van de zwarte zwaarmoedigheid die deze zoon van 't lachende, zoo gezond geprezen heidendom had overrompeld. Een treurige kreet : « genoeg van de wereld » is de grondtoon van de schoonste lyriek in Atalanta ; en die prachtige verzen liggen daar als een kleed van bloemen over een afgrond van wanhoop. Prachtig inderdaad zijn die blanke vijf-voetige iamben : de tooverijen van Shakespeare, Milton, Shelley zijn in dit Engelsch weergekeerd ; sedert Prometheus Unbound had niemand, ook Tennyson niet, uit het Engelsche rythme doen opruischen zulk een parelende vloed van muziek. Eén zang van nachtegalen ; zoo natuurlijk-heerlijk, zoo juist

(1) De werken van Swinburne zijn duur. Maar « Atalanta in Calydon » kan eenieder zich aanschaffen. 't Verscheen als nr 3522 in de Tauchnitz-edition in éen bundel met een keuze van Lyrical Poems, uit verschillende van zijn verdere bundels. — Wij mogen Swinburne niet lezen zonder toelating van de geestelijke overheid.

en zoo gemakkelijk neervloeiend op elke gevoelsrimpeling is deze wondere melodie.

Even daarna gaf Swinburne zijn beroemde en beruchte « Poems and Ballads ». De geest van Sappho was verrezen, de geest van haar, door Swinburne zelf geheeten : « akin to fire and air ». Al ware Engeland nu minder preutsch Albion geweest, 't ware nog altijd verklaarbaar hoe heel een volk aan 't schreeuwen ging tegen zoo 'n vleeschelijken, goddeloozen, zedeloozen dichter. Wellicht is er in de heele letterkunde van alle tijden en landen nooit zulke zwoele wuft-verwijfde zinnelijkheid gezet op zulke verleidelijke taalmuziek. Mij is 't een raadsel hoe een hart verslaafd aan dergelijke liflafferij zich kan verheffen tot het hoogste ministerschap der schoone, reine taal. Want dit is het satanische in Swinburne : Nooit is hij liederlijk of smerig ; zijn geile menschheid ligt als 't ware gekerkerd in zijn reine kunst. Hij is een duivel met godenmanieren ; hier eens te meer denkt men aan Lucifer.

In zijn volgende « Poems and Ballads » en zijn « Songs before Sunrise » liet hij weer hooren zijn superioriteit in 't gewaagde. Langs alle kanten schoten ook uit deze poëzie « les fleurs du mal » ; geen wonder dus dat hij Baudelaire vereerde, en dat hij bij diens dood zijn « Ave atque vale » zong, een zijner heerlijkste zangen.

Gelukkig gunt Swinburne ook plaats aan andere dingen in deze schitterende poëzie : Met éen liefde bezingt hij Italië en Hellas en Frankrijk en zijn Wight en zijn Engelsche wandeltochten, maar vooral zijn zee. Geen zee werd ooit als de Noordzee bezongen ; Engelschen en Vlamingen en Nederlanders en Duitschers en Denen en Noren, al de volkeren die gekweekt worden aan haar zwoegenden boezem, beloonden haar met 't beste van hun ziel ; maar onder al die zeedichters staat Swinburne bovenaan. Voor hem is de zee waarlijk geweest de sirene, goddelijk geheimzinnig, altijd maar lokkend, door haar zangen zijn genie betooverend tot zij 't mag kussen in haar schoot... Eenmaal haalden de visschers met een uiterste inspanning Swinburne weer op, en ontrukten ze hem aan de doodelijke omhelzing van zijn eeuwige bruid. In zijn verzen ruischt en schittert en schuimt en zwalpt en zwoegt en buldert en dondert de zee. Zijn poëzie gaat mee met de zoelte dartelen en spelemeien op 't lachende vlak; maar zijn poëzie is ook de derde maat als oceaan en orkaan hun orgia's vieren. Zij leeft in gedurige adoratie voor de heilige oneindigheid der vele wateren. Sharp, zijn beste beoordeelaar, heeft het goed gezegd : « Swinburne is the one poet of the sea : the one poet to whom throughout his life the sea has been a passion and a dream, a bride and a comrade,

the « wild brother » of humanity and the mirror of fate, the beginning and the end, the image of life and the countenance of death ». Zulk een dichter moet een groot dichter wezen. Hoor hem over zijn zee, des daags : Hij wil ze kussen, zijn zee, hij wil ze omarmen, hij wil worstelen met haar, met haar versmelten (Triumph of Time). Hoor hem over zijn zee, des nachts : hij verneemt de stem van 't geweten der lokkende woeste, die zooveel schoone levens heeft gedood, zooveel schatten heeft geroofd (Evening on the Broads). En altijd gaat hij heen al droomende van de zee, al droomende van de zee keert hij altijd weer. Swinburne is de mystieker der zee.

Dawn is dim on the dark soft water
Soft and passionate, dark and sweet.
Love's own self was the deep sea's daughter,
Fair and flawless from face to feet,
Hailed of all when the world was golden,
Loved of lovers whose names beholden
Thrill men's eyes as with light of olden
Days more glad than their flight was fleet.

So they sang : but for men that love her,
Souls that hear not her word in vain,
Earth beside her and heaven above her
Seem but shadows that wax and wane.
Softer than sleep's are the sea's caresses,
Kinder than love's that betrays and blesses,
Blither than spring's when her flowerful tresses
Shake forth sunlight and shine with rain.

All the strength of the waves that perish
Swells beneath we and laughs and sighs,
Sighs for love of the life they cherish,
Laughs to know that it lives and dies,
Dies for joy of its life, and lives
Thrilled with joy that its brief death gives —
Death whose laugh or whose breath forgives
Change that bids it subside and rise (1).

En voelt ge hoe uit den vorm van die verzen het heerlijk witte zeeschuim u spat in 't gezicht ?

Zoo gaf hij tuilen, nadat elk van de lake-poets een bloem had gegeven.

En toch vergat hij ook niet zoogauw de bekoringen waarmee

(1) *A Swimmers Dream*. Tauchnitz 3522, blz. 221.

de Præraphaëlieten zijn Oxfordjaren hadden gevleid. Hoe kon overigens een groot Engelsch dichter zijn dichtersleven uitleven zonder koning Artur of iemand uit zijn kring, al was 't maar in 't voorbijgaan, met zijn zang te begroeten? Zoo ontstond Swinburne's « Tale of Balen » en vooral « Tristam of Lyonnesse » de frissche herdichting van « Tristan en Isolde ».

Maar hooger ging zijn eerzucht, naarmate zijn trouw aan den Graal verzwond. Hij keerde weer naar zijn eerste liefde : het drama. Hij gaf nu Marino Faliero, veel hooggestemder en ook veel dramatischer dan Byron's tooneelproeve van een halve eeuw vroeger.

De volle maat van zijn scheppingsmacht en meteen het bewijs van zijn onmacht of zijn kwaden wil om een van de edelste typen der geschiedenis te doorgronden, gaf hij in de trilogie die hij wijdde aan Maria Stuart, in wier hart hij zijn eigen ontembare driften legde.

De verkrachting der feiten laten we voor Swinburne's rekening. Maar « Chastelard », « Bothwell », « Maria Stuart » vormen de kolossaalste, de schoonst-poëtische, zooniet de best-dramatische, trilogie van de letterkunde der nieuwere tijden.

't Gonst rondom de koningin, van een minnenden zwerm, en allen bemint ze, en allen doodt ze met haar min. De schepping van dit reuzenwerk, dat eigenlijk om zijn afmetingen (vooral Bothwell) onspeelbaar is, reikt over twintig dichtersjaren van Swinburne.

Met den tijd was zijn pessimisme heengegaan, maar niet zijn verguizing van altaar en troon. In dien genialen dichtersgeest spookte een domme blinde haat, en hij vervloekte wat hij niet eens kende. Het heiligste was hem 't afschuwelijkste : Christus was hem een persoonlijke vijand en zijn katholieke kerk, een gruwel. De « Blasphèmes » van Richepin zijn kinderspel bij die van Swinburne. Ook voor dezen beul zal onze God op Calvarië gebeden hebben : « Vader, vergeef het hem, want hij weet niet wat hij doet ». Hij kwam immers ook staan dicht bij 't kruis om zijn vloekstrofen « Before a Crucifix » uit te spuwen. — En evenzeer waar het Rome gold werd deze Olympiër een bezeten Bacchant.

Toch had Swinburne zijn godsdienst. 't Godsgevoel was bij hem zelfs bestendig wakker, maar 't was natuurlijk een pantheïsme van ik-weet-zelf-niet-wat. « Nympholept » b. v. is van aard om zijn heiligschennend fanatisme te doen vergeten :

Have mercy, God who art all! For I know thee well
How sharp is thine eye to lighten, thine hand to smite.

Ook de gedachte aan de onsterfelijkheid laat hem niet los.

In dien gedurigen drang zelf om een blik te slaan langs de overzijde van 't leven, ontdekt hij de onsterfelijkheid van de ziel. Maar dit is zijn groote bekommering : Wat of hoe zal die onsterfelijkheid zijn ?

Ah, but here man's heart leaps, yearning toward the gloom [with venturous glee,
Though his pilot eye behold nor bay nor harbour, rock nor [shoal,
From the shore that hath no shore beyond it set in all the sea.
Friend, who knows if death indeed have life or life have death [for goal ?
Day nor night can tell us, nor may seas declare nor skies unroll
What has been from everlasting, or if aught shall alway be.
Silence answering only strikes response reverberate on the soul
From the shore that hath no shore beyond it set in all the sea.
(On the Verge, 214-216)

Er moest inderdaad aan die gehavende ziel een ongeschonden kant gebleven zijn. Zoo goed als zijn vereerde Victor Hugo bezat Swinburne l'Art d'être grand-père.

Bij de kinderen was hij gelukkig, bij de kinderen zag hij 't leven zooals het ook voor hem had kunnen zijn, had hij gewild, en zooals het waard was bezongen te worden door een dichter als hij. Lees b.v. « Nine years old » en « Baby Bird »

Tot nog toe meestal de echte Swinburne, de Swinburne die zang plengt van diep uit zijn ziel, die gorgelt en orgelt omdat hij het moet, omdat hij zingt als de nachtegaal die tot zingen is geschapen. Er is ook — wij vermoedden het al — een andere Swinburne, een Swinburne, zanger der anarchie, rhetoriieker-Jacobijn, dorstend naar koningsbloed. Deze dichter wordt bezield door de bom van Orsini. Nu, de roode volksmenner verstaat zijn rol : vrijheid moet er zijn, maar voor den Engelschman alleen. Wilde b.v. Transvaal van zijn rechten spreken, dan kreeg Swinburne het zoo kwaad als een stier voor 't roode doek ; en in wedijver met Rudyard Kipling spoog hij over de prachtige Boeren al zijn verdoemenis uit. Dat is de logica der beginselen in Swinburne, dat is meteen een staaltje van zijn eerbied voor de menschheid in 't algemeen. 't Besluit is onmeedoogend, maar onmeedoogend ook dringt het zich zelf op : Swinburne had geniale gaven, maar waar 't geldt het apostelschap dat elk uitverkorene onder de menschen moet volbrengen, heeft Swinburne het hoogste en het beste van zijne taak verloochend, en was hij zijn gaven niet waard.

(*Wordt vervolgd.*) J. Persyn.

BOEKENNIEUWS

SONNETTEN EN GEDICHTEN van HUIBRECHT HAENEN, 1908, met inleiding van den uitgever J. M. Thomissen, 165 blz. — De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen.

Te Hasselt geboren in 1873, geheel zijn leven zwak en gebrekkelijk, gedurig ziekelijk, « den rug door zenuwkwaal geradbraakt en gekromd », overleed Huibrecht Haenen in zijne vaderstad, ten jare 1908, na 12 maanden van onverbiddelijk lijden.

Hij liet verschijnen : 't Vaandel met het Roode Kruis, Door het Leven (1895-1898), Avondschemering (1906) ; en eindelijk, na zijn dood, werd zijn laatste bundel Sonnetten en Gedichten door den Heer Thomissen uitgegeven.

H. H. werkte vaak te snel, was al te dikwijls slordig en toch was het een waar dichter. Wat hij voelde en dacht, bewonderde en beminde zette hij om in klank en beeld. Hij minde zijn Vlaamsche streek met haar Limburgsche pracht, met haar statige bosschen ;

het bonke woud staat vlammend daar te pralen
in 't najaarsrood dat van de stammen glijdt. (bl. 31.)

met het zingende koren :

wijd wiegt de zee der slanke korenhalmen (bl. 63.)

met velden en heide, met kalme avonden en mysterievolle nachten, met grijze najaarsluchten en witte winterdagen.

Dat alles leeft en roert in zijn gedichten, nagekeken en doorvoeld, gekleed in pracht, soms in overmaat van beelden.

't Is een boek van liefde en bewondering, maar vooral een boek van lijden. Heel het droef leven van H. H. klaagt in zijn verzen; gejammer en gesteen, wanhoop en moedeloosheid, gelatenheid en gebed zingen beurt om beurt in die gedichten.

Den groenen palm der hoop, dien 'k immer droeg
Ik werp hem weg. (bl. 3.)

Ik heb genoeg geleefd, genoeg geleden,
ik ben zoo levensbeu, zoo lijdensmoe. (bl. 36.)

Maar snel daarop verzacht zijn stem, en met een flikkering van hoop :

'k ging voort, wijl 'k naar de starren blikte. (bl. 45.)

en eindelijk ruischt het van zijn lippen tot de Moedermaagd :

O ruische zachtjes van mijn veege lippen
als mij de zwakke adem zal ontglippen.
uw zegenaam waarvoor de vijand vlucht. (bl. 121.)

Lijden, lijden, op elke bladzijde, tot eindelijk die schoone

bundel sluit met een roerenden jammerkreet, in overmaat van pijn geslaakt, toen de dood nakende was.

En de dood kwam, te vroeg helaas. Want, hoe ernstig het talent van H. Haenen ook was, tot zijn volle rijpheid was het nog niet gekomen. Slordigheden in stijl en versmaat, beelden, onjuist gekozen, of te kwistig gebruikt, ondichterlijke nuchterheid ontsieren al te vaak de prachtigste bladzijden. Neen H. H. had zijn hoogste hoogte niet bereikt; het was een echte dichter, die veel beloofde en zeker veel zou gegeven hebben. Maar God heeft hem ons te vroeg ontnomen. J. F.

RECITATIEVEN, door Theod. Islees. — Rotterdam, W. L. en J. Brusse, 1908, 170 blz.

Uit deze poëzie spreekt een sterkere persoonlijkheid dan dan uit die van Martin, eventjes in 't vorige Warande-nummer gerecenseerd. En toch is dit boek een teleurstelling in zoover dat het achter zijn uiterst eigenaardigen vorm een uiterst eigenaardige persoonlijkheid doet vermoeden — die men niet vindt. Want men kan *iemand* zijn, zonder daarom zoo 'n zonderling te wezen als deze dichter zich wil voordoen. Waarom moet iemand met zoo echt een talent zooveel omhaal gebruiken, en zoo poseeren ?

Islees geeft « recitatieven », geen rijmende verzen, geen verzen zelfs naar ons traditionneel begrip; hij zegt zangerig zonder geijkte maat, en de rythme, die opkomt in hem, werpt hij zoo maar uit. Maar dat juist geeft hij voor : dat kón Verlaine, Islees kan het niet, en vele van zijn rythmen zijn integendeel pijnlijk bewerkt. Daarmee is niet gezegd dat ze als effekt verkeerd loopen ; hoor maar hoe volledig en kort-krachtig de herfststorm wordt weergegeven :

De loeiende boomen, stroefknársende fluiten,
de zwoegende takken, die rekken luchtvákken
uit-een. En keerende slaan ze elastisch ineen,
hun schitterend metalige pluimen,
die staan ... wágglen, als dronken, gerammeld dooreen.

Zeker, hier ook is 't impressionisme for ever ; sommige stukken zijn niets anders dan rudimentaire schildernotas. Maar toch toont Islees een even sterken zin voor zielsontleding als voor zinnelijke ontvankelijkheid. Jammer maar dat hetgeen letterkundig het beste zou heeten, zedelijk zoo bedenkelijk is : het echt gevoel van dezen dichter is dikwijls verboden gevoel, dus gemankeerde kunst.

Het minst is Islees waar hij door allervreemdste kleuren een indruk van werkelijkheid wil weergeven, zooals in de afdeeling « Mijn land ». Hij legt het erop aan, geloof ik, in de poëzie na te bootsen wat de Hollandsche landschapjes geven, ge weet wel, die met hun gele lucht en hun blauwe weide. Men wordt niet eens gewaar dat de natuur der kleuren hier 't onderst boven is gekeerd : er schuilt immers in die dingetjes een gezonde, ongewrongen idee. Hier niet aldus... Het naieve is vervluchtigd.

Op zijn malst is Islees waar hij philosopheert in zijn recitatieven : 't is Plato die spreekt, maar 't is ook Plato aan 't koordendansen.

Islees is iemand : wij herhalen 't. Maar als hij er op uit is een Hollandsche Verlaine te worden, dan is Islees nog niet halverwege. J. P.

ONZE LETTERKUNDE: OVERZICHT DER NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE MET BLOEMLEZING, door Dr J. VAN DER VALK. Deel I, Middeleeuwen. — Rotterdam, J. M. Bredée. 1908. 500 blz. fl. 2.70.

Dit is een werk dat er allang moest zijn. Want wat het voorwoord zegt is een droeve waarheid... « Er zijn bloemlezingen uit onze Letterkunde die met roekelooze verwaarloozing van een zoo geheel eenigen aanvang, waarin bij veel navolging toch het oorspronkelijke, voortreffelijke uitstaat boven het beste uit den vreemde, beginnen met den tijd der Renaissance, die het echt nationale in onze toen reeds meer dan drie eeuwen tellende letterkunde, door de vaak slaafsche nabootsing van een polytheïstische en pantheïstische literatuur, met het zetten van den Olympus op onze lage landen bij de zee, voor tijden heeft overgeschaduwd, en, zoo het scheen, gefnuikt. »

Uit die voor de scholen onbekende schatten, haalt Van der Valk met smaakvolle keuze het schoonste en, zoo niet, het om zijn beknoptheid best geschikte op.

Dit eerste deel gaat van de 12e tot de 15e eeuw. Uit onze romans, voor een ontzaglijke hoeveelheid uit Frankrijk afgekeken, wordt het meest oorspronkelijke, het meest kenmerkend Germaansche gegeven. Zoo uit het *Roelandslied*: Roelands laatste strijd; uit *Willem van Oringen:* De Monnik en de Roovers; uit den *roman der Lorreinen:* De Kluizenaar, en Begge vermoord; uit *De vier Heemskinderen*: Haymyn. Evenveel uittreksels krijgen we uit de Britsche romans (vooral uit Walewein), uit de klassieke en uit de Oostersche, waar vooral Floris en Blancefloer schatplichtig wordt gemaakt.

Onder de « geestelijke verhalen » krijgen hun beurt: Van den levene ons Heren, Sinte Brandane, Theophilus, en Maerlant's Leven van St. Franciscus.

Heel wat fabelen vinden hun plaats onder « het Diergedicht ».

Dan komt waarlijk het beste uit Jacob van Maerlant; en wat dienen kan uit Lodewijk van Velthem, Jan van Heelu, Melis Stoke, Jan Boendaele, Jan Praet.

Aan 't lied komt de plaats toe die het verdient: de ruimste. Niet minder dan 90 liederen zijn hier verzameld, en van de schoonste mee.

Voor de *Sproken en Boerden* levert vooral Willem van Hildegaersberch zijn aandeel; wijl we voor de verdere *dramatische kunst* ongelukkig maar een arm fragmentje krijgen uit Esmoreit. We geven wel toe dat dit het meest typische onzer vroegste tooneelstukken is, maar het Hulthemsche handschrift bevat toch meer dat hier dienen kan.

Voor het *proza* krijgt Ruisbroek naar verdienste het leeuwenaandeel; zuster Hadewych moet het al te nederig met één fragment afdoen.

Karel ende Elegast en de gansch oorspronkelijke Sproke van Beatrijs en onze weergalooze Reinaert werden weggelaten, niet vergeten. De schrijver meent de schooluitgaven van Wolters en van het Letterkundig Pantheon genoegzaam in ieders bereik.

Elk genre krijgt een soort van voorwoord dat minder dient om iets te leeren dan om de zaken die volgen gaan, te situeeren. Goede maar al te schaarsche nota's lichten den tekst toe.

Van der Valk's boek verdient een warm welkom, zooveel te meer daar het door den uitgever zeer goekoop aan den man wordt gebracht. Zijn verzen-bloemlezing is bepaald eenig tot nog toe; voor het proza uit dien tijd bestaat sinds lang een onverdiend vergeten bloemlezing van 1851, zonder naam van den verzamelaar verschenen bij J. H. Gebhard te Leiden en Amsterdam. V. W.

SAMMLUNG KÖSEL. — Jos. Kösel'sche Buchhandlung, Verlag Kempten u. München.

Als ge nog niet van de Sammlung Kösel hebt gehoord, dan is 't hoog tijd dat ge daarover iets verneemt. 't Is de jongere wederga van de Sammlung Göschen, maar de katholieke wederga, en de wetenschappelijk ook meer vertrouwbare. Göschen heeft alles en nog wat gegeven; daaronder veel dingen, die men tot zijn groot voordeel meeneemt door 't leven, maar daaronder ook andere — helaas, bijna evenveel — die men tot zijn even groot voordeel, links moet laten liggen. De Sammlung Kösel integendeel geeft geen kaf, altijd koren. Tot nog toe verschenen een dertigtal banden en bandjes, en naar 't eenparig getuigenis van alle vakmannen, ook andersdenkenden, is ze haar prospectus gewetensvol getrouw gebleven. Dat prospectus luidt: « Die S. K. will auf zuverlässige, leichtfassliche u. fesselnde Art in die wichtigsten Gebiete der theoretischen Wissens und der praktisch-technischen Weltkunde einführen. Ihre Eigenart, welche sie von allen ähnlichen Unternehmen unterscheidet, beruht namentlich darauf, dasz alle Mitarbeiter, durchwegs hervorragende Fachmänner und angesehene Gelehrte, sich einer strengen Objektivität befleissigen. Mit festen und einheitlichen Gesichtspunkten der Stoffbehandlung verbindet sich eine besonders geschickte und eigenartige Wahl der Themen. Weitaus die Mehrzahl der behandelten Stoffe ist noch niemals in solcher knappen Form und gemeinverständlichkeit behandelt worden. — Als bijzondere voordeelen der S. K. worden aangehaald: « Einheitlichkeit des Programms, sorgfältigste Redaktion, exact wissenschaftliche Grundlage, erstklassige Bearbeiter, gemeinverständliche Fassung, Ueberarbeitung bei jedem Neudruck, bibliothekmässige Ausstattung ».

Tot nog toe verschenen de volgende bundels: 1) *Recht, Staat und Gesellschaft*, door Dr Georg Frhr. v. Hertling; 2) *Verfassung und Organisation der Kirche*, door Mgr Dr Paul Maria Baumgarten; 3) *Die Fixsterne*, door Dr Joseph Plassmann; 4) *Eisen und Stahl*, door Ing. Dr Aloïs Wurm; 5) *Das Lehrerinnenwesen in Deutschland*, door Pauline Herber; 6) *Geschichte der Kirchenmusik*, door Stiffskapellmeister Dr K. Weinmann; 7) *Mathem. Geographie*, door Dr H. B. Baum; 8) *Die Messe im Morgenland*, door Dr A. Baumstark; 9) *Die Physik im Dienste der Medicin*, door Ing. F. Dessauer. Dr P. C. Franze; 10/11) *Geschichte der poet. Literatur Deutschlands*, door J. Frhr. v. Eichendorff. Opnieuw uitgegeven en toegelicht door Dr W. Kosch; 12) *Deutsche Wirtschaftsgeschichte des 19. Jahrhunderts*, door Dr Georg. Neuhaus; 13) *Geschichte der Pädagogik*, door Dr W. Toischer; 14) *Die Sittlichkeitsgesetsgebung der Kulturstaaten*, door Geheimrat H. Roeren; 15) *Franziskuslegenden*, ausgewählt für das Deutsche Volk, door Dr P. Heribert Holzapfel: 16) *Die Kirche der Lateiner in Ihren Liedern*, door Dr Guido M. Dreves;

17) *Das Zeitungswesen*, door Redakteur Tony Kellen; 18) *Das griechische Drama und seine Wirkungen bis zur Gegenwart*, door Adolf Müller, professor te Kiel; 19) *Geschichte der dänischen Literatur*, door Johannes Jörgensen; 20/21) *Der Mensch*, ein anthropolog. Grundriss, door Dr Joannes Bumüller; 22) *Geschichte der mittelalterlichen Philosophie*, door Joseph Endres; 23) *Deutsche Physiker und Chemiker*, door professor A. Kistner; 24) *Geschichte der polnischen Literatur*, door Gymnasialprofessor M. Switalski; 25) *Deutsche Reichsverfassung u. Reichsverwaltung*, door Amtsgerichtsrat Coermann.

Ieder n^r telt omstreeks 200 blz. en kost eene mark. Aan ieder zal in dit tijdschrift een recensie worden gewijd. Terloops wist Persyn in zijn laatste letterkundige kroniek veel goeds te zeggen van n^r 19.

In afwachting en in de blijde hoop dat ook eenmaal voor 't Nederlandsch een durver verschijne die de beste krachten op elk gebied voor zoo 'n echte volkstaak samenpakken, blijven we ons publiek naar deze éenige Sammlung Kösel verwijzen.

V. W.

HET LEVEN VAN DE HEILIGE THERESIA NAAR DE BOLLANDISTEN, HAAR VERSCHILLENDE GESCHIEDSCHRIJVERS EN HAAR EIGEN WERKEN uit het Fransch vertaald door Th. Kwakman, Pr. — Te Amsterdam bij C. L. Van Langenhuysen, ingen. 90 cent, geb. 1.25, prachtb. 1.50.

De H. Theresia welke kranige vrouw.

Dit is de indruk welke gestadig opkomt bij 't lezen van dit boek. Het Fransch werk is wel bekend. Deze bewerking in het Nederlandsch is zeer goed en de prijs bederft het niet. Ook hopen we dat het boek in Vlaamsch Belgie veel verspreid zal worden. Het kan niets anders dan goed doen. E. Vl.

WENKEN EN SCHETSEN VOOR HET MAKEN VAN OPSTELLEN TEN BEHOEVE VAN HET VOORTGEZET LAGER EN MIDDELBAAR ONDERWIJS, door D. Dijkstra. — P. Noordhoff, Groningen, 1908.

Een welkome gast, dit boekje. Zij die weten hoe lastig het is voor leeraars immer nieuwe welgepaste opstelonderwerpen te hebben, zullen met vreugde dit boekje begroeten. Alles kan natuurlijk niet dienstig zijn, overal en in alle klassen: ieder onderwijzer hoeft eene keus te doen onder de voorgestelde onderwerpen. Veel nochtans kan er gebruikt worden, bijzonder in de hoogere klassen der humaniora, en vooral in Rhetorica.

Eenige wenken over de manier van gebruiken, de wijze van ontwikkelen, enz., gaan die verzameling van onderwerpen vooraf.

Zoo soms die raadgevingen wat verouderd schijnen, toch kan er ook daar veel nuttigs gevonden worden. J. F.

OUD EN NIEUW. Letterkundig leesboek samengesteld door M. en L. Leopold. — Groningen, bij Wolters. Eerste bundel, 5e herziene druk, 1908; tweede bundel, 1900, 2e druk.

Wat de samensteller van Taalbloei ons van zijn standpunt uit zeer gegronde redenen van kant liet, vinden wij overvloedig

in Leopold's Oud en Nieuw terug. De samensteller had ook een andere bedoeling. Dit boek wil vele stukken en vooral gedichten die te recht zekere populariteit hadden verworven en daarom door menig oudere van dagen met voorliefde worden opgehaald, maar van lieverlede deze laatste jaren uit de bloemlezingen zijn verdwenen, in eere bewaren. En dit is ook een verdienste van het werk.

De eerste bundel, waarvan nu de vijfde druk verschijnt, is bestemd om samen met en naast den tweeden gebruikt te worden.

Samen, in hun ruim negenhonderd groote en wel volzette bladzijden, geven zij een algemeen overzicht op onze Nederlandsche Letteren. Was in een volgende uitgave van bundel II nog een plaatsken gegund of een ruimer plaats aan sommige Zuid-Nederlandsche auteurs tusschen de anderen (o. m. Conscience, Snieders, David), aan een of anderen Noord-Nederlandsche (zoo b.v. vinden wij niets van Schaepman) en aan eenige Zuid-Nederlandsche modernen in den ruimsten zin, dan hadden wij hier een werk zeer dienstig bij de studie der geschienenis van onze letterkunde in het middelbaar onderwijs.

J. K. P.

INGEKOMEN BOEKEN TER BESPREKING :

R. Casimir, *Lessen in Letterkunde.* — Deventer, Al. E. Kluwer. en De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen, 402 blz.

Om. Wattez, *Germaansche Baladen.* — Amsterdam, S. L. Van Looy, 124 blz.

Elsa Wattez, *Prinses Ilse*, vertaald uit het Hoogduitsch van Marie Petersen.

Leo van Heemstede, *Paul Alberdingk Thijm 1827-1904.* Ein Lebensbild. Freiburg i/B. Herdersche Verlagshandlung, 243 blz. M. 2.70.

M. Gillet, O. P., *Over Karaktervorming.* Met inleidend woord van Prof. J. V. De Groot, O. P. — Leuven, Keurboekerij ; Amsterdam, C. L. Van Langenhuysen, 277 blz.

A. Fierens, *La Question Franciscaine. Vita S^{ti} Francisci Anonyma Bruxellensis* d'après le Manuscrit II 2329 de la Bibliothèque royale de Belgique. — Louvain, « bureaux de la Revue d'histoire ecclésiasiique » et Ch. Peeters, 65 blz.

Cæs. Gezelle, *Leliën van Dalen*, — J. Vermaut, Kortrijk, 108 blz. fr. 3.00.

Albrecht Rodenbach, *Gedichten*, volledige uitgave bezorgd en ingeleid door Leo van Puyvelde. — L. J. Veen, Amsterdam, De Ned. Boekhandel, Antwerpen, 1909, 220 blz., fr. 2.50.

André de Ridder, *Les Lettres flamandes d'aujourd'hui.* — Anvers, De Ned. Boekhandel, 59 blz., fr. 1.00.

C. G. Kaakebeen en Jan Ligthart, *Reinaert de Vos*, n^{r} 3 « Van alle Tijden ». — J. B. Wolters, Groningen, 1909, 143 blz., fl. 0.90.

Verhandelingen van de Algemeene Katholieke Vlaamsche Hoogeschooluitbreiding : Dr J. Gessler, *Inleiding tot de Taalkunde*, n^{r} 117.

Nederlandsche Schrijvers voor het Middelbaar Onderwijs : Roelans-Van Hoof. Hoogstraten : *Hilda Ram*, n^{r} 1, 2^{e} uitgave, fr. 0,25.

RODENBACH
EN DE VLAAMSCHE BEWEGING

(EEN REDE)

Hooggeachte Feestvergadering,

Als de levenden sommige dooden vieren dan lacht van vreugde het aanschijn van geheel een volk, en heden lacht van vreugde het aanschijn van Vlaanderen. De steenen staan in feestgewaad, de klokken zwaaien haar bronzen gejubel uit, en boven de daken davert de roepstem der menigte. Een feest zonder rouw, een kinderlijke opgetogenheid en een ongebonden geestdrift. Neen, zoo herdenkt men niet het onherstelbaar verlies van een doode, maar wordt verheerlijkt een onverwachte levensvernieuwing. En in der waarheid, dit feest is het feest onzer Vlaamsche wedergeboorte door den geest van Rodenbach.

De Rodenbach dezer viering is niet de Rodenbach der historische kritiek, maar de Rodenbach der levende daad. Het wezen van den eerste is wellicht vollediger, het is tastbaarder, meer verscheiden in zijne eigenschappen, maar het is ook stoffelijker en gebrekkiger, meer ons zelf gelijk en behoort bij de dooden. De tweede is eenzijdig, gezuiverd, doorzichtig voor kinderoogen, maar wat in hem is overgebleven was het echtste van zijn vroeger werkelijk bestaan en leeft onsterfelijk, onbeperkt en altijd daadkrachtig voort in onze Vlaamsche gemoederen.

Want Rodenbach deelt het voorrecht der waarachtig groote mannen, dat hij gestorven nog grootere werkkracht ontwikkelt dan vóór zijn verscheiden. Zijn tijdgenooten ondergingen reeds met bewondering den klimmenden invloed van dat jong genie; maar nu ze ontdaan is van zijn lijfelijkheid, in de onveranderlijke en onvergankelijke gedaante, die zijn dood haar verleende, beheerscht zijne levensgedachte voortaan een onafzienbare opvolging van geslachten.

Niets is wonderbaarder in de geschiedenis onzer volksontwaking dan de onophoudelijke levenswekking door het woord van dezen twintigjarige. En nochtans 't is geen louter toeval dat het zoo gebeurt; want het woord van Rodenbach was waarachtig leven, in zijn afkomst en in zijn werking, en bezit de innerlijke groeikracht en de vruchtbaarheid van hetzelve. Zijn Vlaamsche Beweging leefde niet op uit minderwaardige noch onedele gronden, zij was geen uitwendigheid van welken aard ook, maar zij was de onweerstaanbare uiting van zijn inwendige zielsbehoeften, de natuurlijke ademhaling van zijn opengaande scheppingsvermogens.

Het weten van Rodenbach over Vlaanderens levensnood en herleefbaarheid was geen gewone geleerdheid van ontvangen en navorschen en nadenken, al heeft hij gewis veel te danken aan zijn beroemde meesters en aan zijn woekerenden studievlijt, maar hij bezat in de hoogste mate de intuïtieve kracht der onmiddelbare levenservaring. Zijn Vlaamschgezindheid was onafscheidbaar van den groei van zijn eigen binnenste wezen in kunst en kunde. Het vreemd beplaksel en het schoolsch oneigene reuzelde van zelfs van hem af, bij 't naar vorenbreken zijner onbedwingbare oorspronkelijkheid, maar zooveel te pijnlijker ondervond zijn kunstenaarsfijngevoeligheid de belemmeringen en tekorten van ons onvaderlandsch onderwijs, want zijn eigen belevingen openbaarden hem dagelijks het levend verband tusschen taal en geesteswerk. En als een bevoorrechte onder zijn volk, droeg hij bewust in zich, het onbewust leed van dat kernachtige volk uit den lage, met zijn onmetelijke kracht die het niet te gebruiken leerde en zijn onnoemelijke schade die het stom verdroeg. Doch in de onafhankelijkheid van zijn zelfbewuste oerkracht, wist hij zich ook te verheffen boven de tijdelijke werkelijkheid. Hij zag in den spiegel van zijn inwendig worden, de schoonheid en den zegen van een eigenaardige volksbeschaving, en, in zijn eigen nog ontwikkeld scheppingsvermogen, bevroedde hij kiemen van volkskracht die in den geheimen schoot van den moederstam in zijnen tijd voor het oog der anderen nog verborgen lagen. Hij zag, in zijn verbeelding, de mogelijkheid eener nieuwe volksgrootheid, en hij heeft

hare komst verkondigd met het vaste geloof van eenen ziener en hare wegen voorbereid met den overmoed van een reuzenkind.

Rodenbach was een meerderwaardige in zijn wezen en daarom had hij breeder vermoeden, scherper inzicht en geweldigeren wil, want zijn inwendig levensbewustzijn kon hem dingen leeren die anderen duister bleven. Aan dezen onfaalbaren levenszin vooral is het te danken dat Rodenbach de profeet van onze Vlaamsche Beweging is geworden. Want niemand heeft, vóór hem, vollediger en duidelijker het ware wezen der Vlaamsche Beweging ingezien en beschreven, niemand heeft scherper het wezenlijke van het onwezenlijke gescheiden zoowel tusschen de oorzaken van onzen ondergang als tusschen de middelen ter redding. Wat hij verhaalde uit het verleden had hij zorgvuldig bestudeerd, wat hij voorhield over het heden en voorspelde over de toekomst, ondervond hij in zijn eigen behoeften en lijden of lichtte zich op in zijn eigen kracht. Hij zag wat hij zei, en hoe absoluut sommige zijner uitspraken ook klinken, nu reeds hebben de gebeurtenissen ze bijna zet voor zet bewezen.

Rodenbach's herscheppingsgedachte was dus een vrucht van zijn leven en zij wilde ook leven voortbrengen. Daarom is ze zoo vol harmonie en evenwicht, zonder eenzijdigheid zich aanpassend aan wat de tijd meebrengt en toch een en altijd dezelfde, zooals de ziel van wat leeft, dezelfde blijft door alle vormveranderingen heen. En de ziel van Rodenbach's gedachte is, dat de opstanding van het vlaamsche volk hoofdzakelijk het gevolg moet zijn van de vernieuwing van ons inwendig leven dat alle uitwendigheid van zelfs veredelt, maar zelf door geene uitwendigheid genoegzaam kan verbeterd worden.

Rodenbach is, zoo ik meen, de eerste geweest die de Vlaamsche Beweging een Kultuurstrijd, in den echten zin van het woord, heeft genoemd; eenen strijd van menschenhervorming, op denwelken we ons eerst en vooral door inkeer in ons zelf moeten voorbereiden. En daarom stelde Rodenbach tegenover het werk der uitwendige veranderingen, tot hetwelk vele zijner tijdgenooten zich lieten verleiden, de oekonomie van de inwendige wedergeboorte

tot zuivere vlaamschheid ; daarom heeft hij den zegen van het lijden, en de kracht der zelfopoffering, waaraan we nood hadden, volledig weten te beseffen en van beide de hoogste wijding ondergaan in de vernieling van zijn jong leven.

Rodenbach wil al de slapende krachten van zijn volk tot gedijen brengen. « Voor ons beteekent Vlaamsche kamp, zoo schreef hij in 't Pennoen, het werk om Vlaanderen... te doen herworden en herbloeien in de volle ontwikkeling van eigen wegen en werkzaamheid : aard, zeden, gedachten, gebruiken, tale, kunst, wetenschap, handel, nijverheid. » Maar vóór zijn oogen ging dat volk, waarvan hij zooveel droomde, langzaam ten onder, en de Vlaamsche Beweging zelf met al het overige ging verloren in dien tragikomischen chaos van maskerend eigenbelang, van wild mennende dweepzucht en blindelings gemende latenschap, dien men hier de politike heet ». (1) Ge kent zijn woede en zijn geesels tegen dat wangedrocht, en tegen het pedantisme en tegen de oneerlijke kritiek en tegen al wat kunstmatig en niet rechtgeaard of welgemeend was. Hem was ons ideaal te heilig, om het op welke wijze ook te verlagen, of met bijbelangetjes te versmelten, hij zag alleen den levensnood van ons vervallen volk en zijn behoefte aan nieuwe levensmiddelen.

Als een natuurlijk gevolg van deze zijne opvatting der Vlaamsche Beweging moest noodzakelijk voor Rodenbach de kern van zijn hervormingsprogram besloten liggen in de hervorming van onze opvoeding, uit dewelke al het overige zich van zelfs moest ontwikkelen, op alle gebied en in alle verscheidenheid van vormen, volgens ieders aanleg en bedrijvigheid. Ons is deze opvatting helder en gemeenzaam geworden, maar toen weinigen ze bevroedden, heeft Rodenbach ze uitgesproken in volle bewustheid en ze met een genialen worp omgezet in een werkelijke organisatie waarvan wij de erfgenamen en de navolgers zijn : onze roemrijke en onverganklijke studentenbeweging.

Gij weet het, MHH., dat deze gedachtenontwikkeling geen gecondenseerde neerslag is van beginselen die, opgelost

(1) *Gudrun*. Voorrede.

in een menigte van andere bestanddeelen, half erkennelijk zouden verspreid liggen in de schriften van Rodenbach. Ik gaf u slechts de omschrijving van wat hij zelf in nog meer gedrongene taal uitdrukte. « De opvoeding, die, op haar eigen, genoeg ware om spijts alles onze zelfstandigheid nog te redden, en zonder dewelke, van een anderen kant, alle andere middels, hoe krachtig ook, te dien einde vergeefsch zijn, de opvoeding is gedurig bezig de Vlaamsche jeugd te ontvlaamschen. » (Gudrun). Dat was, zoo hij het elders noemde, de eenig doodelijke grieve van het Vlaamsche volk. Tegen deze voorkomende verbastering in het bloed, op lateren leeftijd te willen strijden met gelegenheidsreden, en feestvereenigingen en openbare betoogingen, was vergeefsche moeite. Met of tegen de school, moest de strijd op het veld der opvoeding worden uitgevochten. Ons kinderen moesten de onze blijven, daar was geen andere uitweg; zoodat

« ons slechts nog overblijft als volk den dood te sterven,
ofwel, ontzaggelijk herkwikt, in onze knapenschap,
het kiemend zaad te strooien van der toekomst mannenschap. »

Voor Rodenbach was de studentenbeweging het meest noodzakelijke en ook het machtigste gedeelte van geheel onze beweging, en hij wijdde haar het beste van zijn jonge kracht. Met Rodenbach dus, ten slotte, nog bijzonder, te beschouwen van het standpunt der studentenbeweging uit plaatsen we ons in 't hart van Rodenbach's leven, en Rodenbach zelf in 't hart van onze wedergeboorte.

En toch is Rodenbach niet, in den woordelijken zin, de stichter der studentenbeweging, noch heeft hij in alle onderdeelen en voor immer de vormen vastgesteld die het studentenwerk in zijn verdere ontwikkeling kon aannemen. Maar 't is van hem dat ze ontvangen heeft haar geest, haar inrichting, haar sieraad en haar wijdingsoffer. Met den « Ernst des Schwärmers » waarvan Schiller spreekt in zijn « Licht und Wärme » heeft hij onvermoeibaar gepredikt over de jeugd van Vlaanderen de boodschap van ons nieuw leven en onweerstaanbaar was de aantrekkingskracht die uitging van zijn vrijmoedige, maar rechtschapen taal, van zijn doorgloeide liederen, van zijn vuurslaande woord, van zijn

overweldigende persoonlijkheid. Nochtans ligt niet in den omvang alleen van zijn werkzaamheid de maatstaf van zijn waarde; want, in ijver hebben anderen het hem na kunnen doen. Maar wederom ligt de kracht van Rodenbach's opvatting hierin, dat ze gegrepen was uit het leven, dat hij het specifieke wezen gevat had van de studentenbeweging, in hare drijfkrachten en mogelijkheden, dat hij hare volle beteekenis en haar waarachtige plaats heeft aangegeven in het grootere wederwerk, de algemeene Vlaamsche Beweging, waarvan ze het hart is geweest en gebleven. Het was geen zelfbegoocheling, geen optimistische overdrijving toen hij de knapenschap almachtig heette, maar woordelijke waarheid. Hij schreef het, omdat hij haar onvergelijkelijk vernieuwingsvermogen tastte in de harten van de keurbenden die hem omgaven, omdat hij ze voelde in 't geweld met hetwelk zijn eigen kracht zich oprichtte tegenover de vervreemding.

De studentenbeweging is voor Rodenbach niet gewoonweg een onderdeel van de Vlaamsche Beweging, alle overige deelen gelijk in wezen en waarde. Zij is anders als de beweging der volwassenen en strevende naar hetzelfde doel heeft ze toch andere werkwijze en kent ze andere gevaren. Het zou de omkeering aller waarden zijn aan knapen toe te vertrouwen het werk der ouderen, voor zooverre deze het niet zelf verrichten, en het ware trouwens een hopeloos beginnen. Het doel der studentenbeweging is niet onze knapen voorbarig te jagen in de politieke twisten, waarvan Rodenbach zoo wars bleef, haar doel is niet ze tegenover hun overheid te voorzien met de noodlottige klaarziendheid der ontevredenen, en den roekeloozen rechtszin der tegenstrijdigen. Wat de ouderen plicht is, gaat dikwijls nog boven het gezag en de macht der jeugd; de daden die volwassenen eeren, kunnen jongelingen gevaarlijk schaden in de gevoelens van wettig ontzag, van eerbiedig vertrouwen, van kinderlijke aanhankelijkheid, van zelfmistrouwende bescheidenheid, die de schutsengelen zijn van hun nog weeke en groeiende wezen.

De almacht der knapen ligt in hunne tijdelijke onmacht, in het feit dat ze onvolgroeid nog hervormbaar zijn voor de toekomst. Van die gedachte is Rodenbach uitge-

gaan. Wat hij van zijn studentenbeweging verwachtte was de zelfhervorming en de eigenmachtige ontwikkeling der vlaamsche jeugd, volgens de wetten der voorvaderlijke eigengeaardheid.

« Wij leeren hier in der waarheid vlaamsche jongens *zijn*, leeren vlaamsche jongens zijn, want wij moeten het leeren, wij de eenigste van heel de wereld moeten als een volk leeren zijn wat wij zijn ». (1)

Maar wat mocht hij niet alles van dat leerende gildespel verwachten voor zijn studenten :

De opwekking van hun stambewustzijn,
De zuivering van de aangeboren schande,
De vrijmaking van de heerschende vooroordeelen,
De staling van hun weerstandsvermogen,
De voorlichting over het vlaamsch wederwerk en onze toekomstidealen,
De openbaring van ons grootsch verleden,
De wederverovering van ons verloren taal,
De bewustwording van hun scheppingsvermogen,
De levendmaking hunner initiatief,
De verscherping van hun maatschappelijk plichtbesef,
De eenheid en de geslotenheid van hun individueel wezen,
De veredeling, naar Vlaamschen aard, van hun wellevendheid en omgang,
De loutering van hunnen kunstsmaak,
De uitzetting van hun geestesleven,
De aanleiding tot zelfbeheersching en zelfbeperking,
De liefde tot zelfopoffering en de oefening in Vlaamsche trouw,

De verdieping, den optooi en den volledigen uitbouw van geheel hun hooger wezen en eigen geaardheid, de levendige begeerte en wil om hun schoone wezen te vermenigvuldigen door de bewerking der volksziel. Zoo bouwde Rodenbach « bescheiden en voorzichtig, maar krachtig en aanhoudend » voor de dagende toekomst, een volk van krachtige, rijkontwikkelde, zelfstandige en weerbare man-

(1) *Albrecht Rodenbach*, door Dr Leo van Puyvelde, blz. 49.

nen, de geestelijke veroveraars van het nieuwe moederland.

Rodenbach had te veel menschenkennis om niet te weten dat alleen die Vlaamschgezindheid, die met al de vezels van ons zielkundig bestaan vergroeid is, volhardend is en onverleidbaar, door alle bekoringen en bitterheden heen, dat zij alleen in al haar geduld en uitwendige verdraagzaamheid ten wortel uit het kwaad verdelgt en het goede leven kweekt.

Rodenbach had zelf een te voornamen levenszin om niet te beseffen dat alleen het vreedzame wederwerk der zelfopvoeding en der volksopvoeding door beleering en voorbeeld, aan de studentenbeweging een onbestrijdbaar bestaansrecht kon geven; dat alleen een onaantastbaar ideaal en een onlaakbaar gildeleven het aangeboren rechtsgevoel der betere jeugd kon bevredigen en tegen elken aanval van ter zijde of van boven de knapenbeweging door de afwisselende geslachten een onverzwakt voortleven kan verzekeren.

En de dertigjarige lijdensgeschiedenis, de onsterfelijke groeikracht, de toenemende vruchtbaarheid van zijn studentenwerk heeft de deugdelijkheid bewezen van zijn beginsel en elken strijd over hetzelve voortaan beslecht.

Maar Rodenbach heeft zijn studenten niet alleen voorgeleerd, hij is ze voorgegaan op de klimmende wegen der zelfkultuur. In de onaanzienlijke tijdspanne van vijf jaar, heeft hij een verbazende energie ontwikkeld. De taal, de kunst, de geschiedenis, het heden en de toekomst, het hooger en het dieper bewegen, geheel het wezen van zijn volk was in hem overgegaan ; hij was begaafd met alle vaardigheden, verrijkt met de zuiverste schoonheden van den oude en nieuwe kunstlanden. Onbeperkt was zijn ontvankelijkheid, maar hij droeg het vreemde niet in zich als levenlooze waarden. Het ging over in zijn eigen bestanddeelen en uitte zich vernieuwd in zijn jonge kracht. Hij sprak met vele monden, hij streed met vele wapens, hij leidde met vele handen, hij riep de helden uit het verleden op om bijstand, hij greep de zielen aan in al hunne gevoelens. Ontzaglijk! Maar ontzaglijker nog is de nawerking, ontzaglijker nog met elken dag. Als een poort naar nieuw leven, staat hij over den weg van zijn volk en duizenden jongelingen stroomen heen door hare opene deuren.

Ik groet u, gij geestelijke kinderen van Rodenbach, geboren uit zijn geloof en zijn liefde, gij, Knapenschap van Vlaanderen. Ik groete u, stille beekselkens over onze dorstige gouwen, frissche windjes van onzen voorzomer, verborgen vruchtgewas van rijker beschaving, onverderflijk merg van een adellijk geslachte, gezegende kinderschaar over een ontheiligden bodem, ik groete u, Blauwvoeten, met uw zwierige vlucht en uw zucht naar de oneindige zee.

Om u lacht vandaag van vreugde het aanschijn van ons Vlaamsche volk. Want weer zal de geschiedenis leeren spreken over Vlaanderen met roemrijke woorden en die tijd is nabij. Het volk dat vergaan was, richt zich op in verjongde kracht, zonder hulp van het Noorden, tegen de drukking in van boven, zonder steun van zijn eigen leden, alleen door de trouwe hulp van zijn knapen. Met de naïeve oorspronkelijkheid der ontwakende naties is jong Vlaanderen opgestaan in het zeker gevoel van een grootsch kunnen, omdat het zijn kinderen heeft gezien in aantocht.

Om u, Knapenschap, lacht vandaag van vreugde het aanschijn van ons Vlaamsche volk omdat het in u, de glorievolle opstanding heeft gezien, de wonderdoende belijviging van den geest van Rodenbach. Met een stoet van duizenden knapen is Rodenbach ons vandaag verschenen in zijn volste heerlijkheid. Hij heeft de ouden gekrachtigd, de wankelmoedigen bevestigd, de ontrouwen beschaamd, de sterken bevel gegeven, de nieuwelingen gewapend, ons allen verblijd en gezegend.

O leef nu, Rodenbach, onsterfelijk onder ons. O leef en streef alzoo en zegeviert door 't jonge volk, want gij zijt ons blijvend toonbeeld, onze levenswekker, onze onnavolgbare voorganger, gij zijt de ziel van onze Vlaamsche wedergeboorte.

FR. VAN CAUWELAERT.

ZOMERTIJ

Gelijk een kloeke man zijn kraange krachten plengt,
en altijd rijker wordt bij 't overdadigst geven,
zoo heerscht nu zomer, die de koudste harten zengt,
en waar nooit liefde tierde een zwoele warmte brengt,
dat op den barsten grond heur bloei ontluikt van leven.

Gezegend nu die 't leed der herfsten heeft gekend,
en die den harden kamp des winters heeft doorstreden.
Want frisscher dan wie ook wonk hem de jonge lent',
en zijne lippen, lang den liefdekus ontwend,
hebben thans dankend voor den zomerzoen gebeden.

Zijne oogen, door 't gezwoel van wolkennacht bezwaard,
zien nu verrukt de zon in blanke glorie blinken.
En hij, die huivrend kromp voor gure vlagenvaart,
hoort nu, bij zacht geruisch van fluisterend geblaart,
het weeldetrillend lied der zomervogels klinken.

Gezegend hij wiens tong de wrangheid proeven mocht
van lijdensdroesem op den boôm der levenskruike.
Gezegend die geen troost vond op zijn treurgen tocht,
en, wat zijn schuchtre hoop ook in 't onzeekre zocht,
gedurig 't dwaallicht in moerassen zag verduiken.

Niet een smaakt zoo, als hij, de zoete vreugdevrucht,
die in de hoven van geluk door 't groen komt blozen.
Niet een zoo vol als hij van wondre zielsgenucht,
die golft door 't zonnig ruim, die blinkt aan blauwe lucht,
die in het water klutst en geurt uit rijpe rozen.

Want tranen waren zaad voor heil, dat enkel groeit
op landen waar de ploeg der smart de voor kon kerven.
Zoet is de rust voor hem, door 't harde werk vermoeid.
Want als bij andren bleek de laatste lach verbloeit,
zal hij uit elken schrei van vroeger blijheid erven.

CONSTANT EECKELS.

DE WARE SCHULDIGEN

Komt mee met mij, naar ginder, broeders. Ziet gij
den haat, de nijd, de geile drift gerot
om de' armen man, dien zij luid-lachend martlen
omdat Hij zegen spreidde en sprak van God?
Ziet gij den trots, ziet gij den hoogmoed? Donker
drommen ze opeen, in eindeloozen stoet,
langs doodschen hemel naar den Schedelheuvel,
met op hun romp een valen gloed van bloed.
Ziet gij 't genot in ruischende gewaden,
bij Hem, dien men van 't laatste heeft ontbloot?
Hoort gij den zang van 't liedrijk-dartel leven,
terwijl Hij snakt in worstling met den dood?
Komt! Komt! We gaan naar ginder. 'k Vind geen ruste.
Jeruzalem is stil. De tempel staat
zoo aaklig leeg. De poorten zijn verlaten,
daar ieder met den stoet naar 't bloedfeest gaat.
Pilatus, lafaard, wee! Wee uwer, Judas!
Wee, Farizeeërs! Ach, daar is de Vrouw.....
Is 't nog een vrouw? Is 't niet vermenschte smarte,
wier brandende oogen zinke' in krans van rouw?
Komt voort, komt voort. Zij hebben Hem geheven.
Daar hangt Hij, Hij, ge weet...? Hij ziet naar ons.
Er is nog gloor van liefde in bloedge blikken,
Er suist nog troost in bevend beegegons.
Hij is 't, Hij is 't. Weg, weg, gij, geile machten.
O ramp, o ramp, Hij stuipt, Hij snakt, bezwijkt;
en uit zijn hart, met scherpe speer doorstoken,
welt nog de stroom, door wal noch dam gedijkt.

Mijn zwaard! Mijn zwaard! Gij, die zijt meegekomen,
te wapen ál. We pletten 't goor gebroed
dat hier het leven moordde, en smachten 't haten
in drabben stroom van éigen gallig bloed.
We hakken af de handen die Hem sloegen.
We kerven op den mond die Hem bespoog.

We boren door de voeten die hem schopten,
en foltren tong die voor wat zilver loog.
Harop, de wraak! Hij hangt daar dood, zij leven.
Vooruit, o gij die mint. Dat nu uw daad
getuige, en dat hun schrei de rots doe wanklen,
waarop het kruis met zwijgende Onschuld staat.

Een stonde..,. Schouwt nog eens naar Hem, en stempelt
in uw geheugen diep hun wreedheid. Ziet
nog eens dit hoofd, waar-rond de doornen kronklen,
en 't bloed dat uit de duizend wonden vliet.
Ziet nog eens hoe zijn leden zijn verrokken,
hoe ieder been ontwrichtte en zenuw sprong.
Ziet nog eens hoe de geesels 't lichaam scheurden,
hoe plompe bout door hand en voeten drong.
Ziet, ziet: Er is geen wee dat hij niet proefde
met wrangen gal, geperst op paarsen mond.
Er is geen pijn die niet in Hem volgroeide,
geen vezel die gena voor 't lijden vond.
Ziet, ziet: De lucht is zwart. De winden huilen,
en de aarde, koud en roerloos anders, beeft.
Wee, wee aan hen die 't waagden! Wee den moorders!
Nu is 't alleen de wrake die nog leeft.

Hoort ge ook die stem, mijn broeders?... Hoort ge 't?... [Riep er
daar niemand?... Kwam dit fluistren niet van 't kruis?...
Waart Gij het, Heer, die nog, in dood verloren,
uw zonen roept naar 't leve' in Vaders' huis?
Hoe licht om 't hout. De waarheid laait. O jammer.
O broeders, ziet, ziet toch... Is 't dwaling? Neen,
't is waarlijk zóó. Wij waren het die bonden,
wij waren 't voor wier vierschaar Hij verscheen.
Wij waren 't die Hem geeselden, Hem smaadden,
Hem kroonden en dan stuwden naar de rots,
wij waren 't die Hem op den schandboom spanden,
en nagelden met nijdgen hamerbots.
Wij waren 't, wij, die om zijn klagen lachten,
Hem edik laafde' en dobbelden om 't kleed,
en ook ten laatst' met stalen speere staken,
wier scherpe punt door borst en harte sneed.

O broeders, legt, als ik, het zwaard der straffe
terug ten gronde, en buigt bij heet getraan.
Want wat gebeurde en wat onz' wraakzucht wekte,
o broeders, wij, wij hebben 't al gedaan.

CONSTANT EECKELS.

GEZELLE'S ZWIJGEN

Mijn Eerw. Heer en Vriend,

Op uwen artikel, in *Dietsche Warande en Belfort*, wilde ik antwoorden; maar ziekte en dood in mijne familie stoorden mijn werk, en alleenlijk nu, in Oogstmaand, kan ik naar het Tijdschrift de bladzijden sturen die sedert zoolang half gereed lagen.

Ik schreef als volgt :

Uwe studie over Gezelle's zwijgen heb ik met aandacht gelezen en met genoegen ook, om reden van den eerbied en de liefde jegens den Meester, en de genegenheid jegens zijne leerlingen, die overal dóórstralen.

In den beginne, — ik moet het wel bekennen, — was mijn gevoelen, mijne « impressie », niet goed, en ik zei aan mijnzelven : Gaat Aloïs Walgrave nu ook trachten te bewijzen dat Gezelle niet gezwegen heeft? — Maar, neen. — Er waait wel door de studie een windeke dat dit zwijgen zou willen verzoeten, maar toch... Hij heeft gezwegen.

***

Uwe kwestie is : Hoe lang heeft dat zwijgen geduurd?

Op bladzijde 152 lees ik :

« Op de vraag : Hoe lang zweeg Gezelle? zijn de ant-
» woorden niet éénsluidend.

» Dr Gust Verriest, en de meesten hem na, zeggen :
» *Volle dertig jaar.*

» Pastor Verriest geeft drie verschillende antwoorden :
» In *Dietsche Warande en Belfort*... Gezelle heeft *twintig jaar*
» *gezwegen.*

» In de *Voordrachten* : De Dichter heeft gedurende *meer*
» *dan twintig jaar gezwegen.*

» En twee verslagen over de voordracht te Hilversum
» spreken van *vijf en twintig jaren.*

» Waaraan hangt men nu zijn zegel? »

En dan, na dat windeke, waarvan hooger, nog twee drie bladzijden te hebben laten waaien, schrijft gij bl. 159 :

« Zoodat men het eigentlijke zwijgen van Gezelle *ten* » hoogste op twaalf of dertien jaren mag schatten (1862- » 73 of 74) ».

Dat komt dus hierop uit :

— Dr Gust Verriest zegt : *Volle dertig jaar.*

— Past. Verriest zegt : *Twintig jaar ; meer dan twintig ; 25 jaren.*

— Prof. Aloïs Walgrave : *Ten hoogste twaalf of dertien jaren.*

Mijn Eerweerde Vriend, er is nóg iemand die daarover geschreven heeft ; iemand die het verre best weten moest. Het verwondert mij dat gij het woord van dien vierden man niet geboekt en hebt.

Guido Gezelle spreekt daar zelf van en zegt klaar wat ervan is.

In 1878, 79 en 80 worden zijne Gedichten herdrukt, en hij schrijft aan Dr Gust Verriest :

« Ik heb al werk genoeg met de heruitgave van de » *nagelaten dichtwerken* van den — LITTERARITER si non » *litteraliter* — OVERLEDEN.

GUIDO GEZELLE.

In die jaren, dat is na twintig jaar, is hij dus nog voor de letterkunde overleden. Hij peist dat, de Dichter ; hij zegt dat ; hij schrijft dat ; en Gij, gij drukt dat hij hoogstens gezwegen heeft tot in 1873-74.

Waar vaart gij daarmede ?

De uitleg over dat verschil ligt wel in een woord dat ik hoorde uit Styn Streuvels mond. Wij waren samen aan 't klappen over al die « Studiën en opiniën en theoriën en zegsels » en al met eens : — Peizen zij misschien, zeide hij, dat het met Gezelle gegaan is gelijk met een kloefkapper, die zijn werk weg zet en herneemt op bepaalden dag en ure ?

1° Dr Gust Verriest :

Dr Gust Verriest was de leerling van Guido Gezelle, en heeft hem van heel bij gekend. In den artikel van het

Belfort waaruit gij zijne woorden haalt, spreekt hij over het Rousselaarsch tijdvak ; dat is : van den vijf en twintig- tot *dertigjarigen* dichter; — en anderzijds van het Kortrijksch tijdvak, als de dichter in den ouderdom van *zestig* tot zeventig jaar *Tijdkrans* dichtte en *Rijmsnoer.*

« Het eerste tijdvak, schrijft hij, loopt over van gemak
» en weelde.....

» Dit weten wij nog, die zijne leerlingen waren. Dag
» voor dag, 's morgends, 's avonds, werden ons gedichten
» gezonden, even de penne ontsprongen, of haastiger nog,
» in potlood geschreven met dit hellend loopend naald-
» geschrift, zoo zuiver, als inhoud en vorm van 't gedicht
» zelf ».....

In dat eerste tijdvak, in die vijf, zes jaren geeft Gezelle uit :

De Boodschap aan de vogels ;

De Kerkhofbloemen, terwijl de Dichtoefeningen onder druk lagen.

De Dichtoefeningen ;

De Kleengedichtjes ;

Het Kindeke van de dood,

en laat hij uitgeven in 1862, Gedichten, Gezangen en Gebeden. Daarmede sluit de eerste tijd ; en van hem komt geen boek gedichten meer uit tot in 1893.

Dat is *volle dertig jaar,* niet waar ? en meer.

Gij antwoordt misschien : Jamaar zijne *Liederen*, *Eeredichten et reliqua* . . . .

De titel zelf zegt genoeg wat Gezelle er van peisde ; en terwijl hij aan 't uitgeven was schreef hij dien brief : « *Litterariter overleden* ».

Gij voegt daar nog bij : — Eer hij *Tijdkrans* uitgaf waren de Gedichten gedicht en geschreven.

Meent gij dat Dr Gust Verriest dat niet gepeisd of het vergeten heeft ? Hij weet wel dat *Tijdkrans* op geen zomerachternoen geschreven wierd. In dien artikel staat het klaar genoeg.

« Diep versluierd in den grond van 't hert, ingeslapen
» gelijk de natuur in heur winterarmoede, zoo lagen die

» wonderbare krachten roerloos neer. En kwam na lange
» dagen *de koesterende zon eens weer uit, wekte zij eenen stond het*
» *leven in de borst,* bestand had zij niet, en na een korten
» ademtocht viel alles weerom stil ».

. . . .

« Mijn hert, ... mijn hert is krank, en broos
en onstandvastig in 't verblijden ;
maar als 't hem wel gaat eenen stond,
't kan dagen lang weer honger lijden ».

« En later *als de krachten langzamerhand wakker schieten*
» gewis in 't geheugen van den langen winterslaap, en in
» 't gevoel der naderende lente (Tijdkrans 84). »

« 'k Zal mij van te dichten zwichten,
zoo 't mijn hert niet wel en gaat.
Wie kan rijpe bezen lezen
van nen tak die drooge staat ? »

. . . .

Die tijd van « *langzamerhand wakker schieten* » doet Dr Gust Verriest duren tot in de jaren negentig. Hij citeert in Belfort eenige Dichtjes aan hem zelf en aan vrienden, in dien tijd gezonden. Maar « met de jaren negentig » geraakte hij volop aan het dichten. In 1893 verschijnt » *Tijdkrans*.... nog sterker treedt in 1896 *Rijmsnoer* op ».

Ik doe U bemerken dat, indien uit Tijdkrans 1893 geweerd wierden de Eerste communie-Gedichtjes (32 bladzijden), *de Feesten en gelegenheden* (25 bladz.) ; *de Priesterwijdingen* (17 bladz.), de Brugsche en Kortrijksche, *Leeuw, Sporen, en Vlamingsgedichten* er nog maar een halve boek zou volstaan : het dichtwerk van 13 jaren, 1880-1893 ; daar *Rijmsnoer* drie jaar later reeds een zwaar eivolle boek geworden is.

Dat legt het woord uit van Dr Gust Verriest. Volle *dertig jaar*.

2° Pastor Hugo Verriest.

Er blijft mij weinig te zeggen, niet waar ?

Ik heb geschreven : *twintig jaar, meer dan twintig jaar* en

kan wel in eene voordracht gezeid hebben : *25 jaar*. Dat wete ik nu niet meer ; doch het is wel mogelijk ; en ik zou het ook nu nog herzeggen ; kwestie den kloefkapper, en den uitleg van Dr Gust Verriest's dertig jaar.

En toch begeer ik nog een blad twee drie hier bij te voegen over hetgene ik geschreven en gezeid heb, en over hetgene gij zelf schrijft en drukt.

Gij drukt blz. 153 :

« Hoe men dan ook de voortbrengselen van de negen-
» tien eerste jaren na 1861 beschouwe, *zwijgen* kan men
» dat, zelfs in dichterlijk opzicht, toch niet noemen. Gedu-
» rende al dien tijd levert Gezelle allerlei, soms zeer
» dichterlijk prozawerk, en daartusschen, al te zelden in de
» krisis — en kwijnensjaren, meer en meer den laatsten
» tijd, dicht hij wezentlijk. »

Ik schreef en drukte in 1901 en 1902 in de *Nieuwe Tijd*, en in *Twintig Vlaamsche Koppen*, 1903 :

« Een mist, een smoor, een doovende donkerheid, hing
» over hem, omhulde geheel zijn uitwendig dichterlijk
» wezen en doffelde alles dood. Daaronder bleef er gelijk
» een slapende macht. Er smeulde wel iets, en eene vonke
» knetterde en spetterde soms uit mulle duisterheid, maar
» aanstonds was het weder zwijgen onder stille, droeve,
» wakke verlatenheid. »

— Ik wilde wel die bladzijden overnemen, maar 't ware te lang en schrijve het slot alleen. —

« Dáar staat zijn *heerlijk prozawoord*.... zijne *prozadichten*
» en zijne studiën over tale. — *Dichtweerdigheid* bleef hem
» ook bij ; maar het was voor een gelegenheidsvers ; of een
» luimig woord. Gelijk bijna altijd en overal, bleven bij hem
» luim en lichte monkel de diepten bovenzwemmen : nood
» van zijnzelven te vergeten. Schuim van zeebaren dat de
» diepten bovenvlot.

» Zoo schreef hij veel rijmkens in nieuwe en oude tale »
Dat spreekt bijzonderlijk van zijn Brugschen tijd. Van zijn verblijf te Kortrijk schreef ik verder :

« Stillekens aan, te Kortrijk, in zijn eenzaam leven,
» door rust en vrede, door genoegen en onbreekbare veree-
» ring van het volk, door trouwe vriendschap, rezen lang-

» zamerhand zijne gezonken krachten omhoog. De binnen-
» ziel keek uit, en mocht lucht en zonnestraal genieten. Zij
» botte en priemde weer los, en men zag en hoorde den
» dichter weer herleven. *In den beginne van verren tijd tot*
» *verren tijd, dapper en dapperder later, en eindelijk altijd weerklonk*
» *zijn alles overhelmende lied* boven Vlaanderen en 't grooter
» Nederland.

Meent gij oprecht, als gij dát en 't vervolg daarvan herleest, dat uwe studie veel daaraan heeft moeten terecht wijzen, en veel nieuws heeft bijgebracht ?

Na de Nachtegaalstrofen die hij weerzendt naar Karel de Gheldere, drukt hij in *Loquela*, 1882 :

Jordane van mijn hert
en aderslag mijns levens...

Ik herdenke nog met vreugde dien jubel in onze herten, als wij, zijne leerlingen, naar malkander schreven : Jordane van mijn hert !

't Was 't herleven.

Hij dicht en zendt naar Dr Lauwers :

O wilde en onvervalschte pracht
der blommen langs den watergracht
. . . .

Ik, niet den tijd van uiterlijk zwijgen, maar bijzonderlijk het zwijgen zijner binnenziel besprekend, ik schreef *twintig jaar*, en *meer dan twintig jaar* ; dat is van 1861 tot 1881-82.

Die drie Gedichten immers :

1° Laat mij naderen...
2° Jordane van mijn hart...
3° O wilde en onvervalschte pracht...

Zijn de drie eerste vrome vaste vrije gedichten, geweld uit zijn herlevende ziel. Het zijn de grondtoonen van zijn vernieuwd woord.

En als Gij daarop wilt afdingen, bezie ik U, verwonderd. Dat ik daarna sprekend in Voordracht, met de oogen op dat langzaam en onbepaalbaar ontwaken, — van 1882 tot 1893 — gezeid zou hebben : 25 jaar, ja ik herhaal het dat is wel mogelijk, kwestie den kloefkapper.

Zoo ver zijn wij nu geraakt :

Dr Gust Verriest zegt : Volle dertig jaar, en begrijpt daarin die elf, twaalf jaar vóór 1893, gedurende dewelke, zwijgend voor het groot publiek, hij stillekes aan een *halven Tijdkrans* heeft geschreven, vóór dat hij in drie jaar, een geheel *Rijmsnoer* dichtte.

Pastor Hugo Verriest schrijft 20 jaar, en meer dan 20 jaar ; dat is van 1861 tot 1881-82, tot *Andleie* en *Gods Eerstigheid*, en, peizend op dien sleep van ontwaking, kan gezeid hebben : 25 jaar.

Guido Gezelle zegt net dat na *twintig jaar* hij nog litterariter dood is.

Gij Mijn Eerw. Vriend, Gij schrijft eerst : Hoe men dan ook de voortbrengselen van de *negentien* eerste jaren na 1861 beschouwe, zwijgen kan men dat niet noemen. Die negentien jaren krempen dan tot *twaalf*, tot *hoogstens dertien* jaren.

Gij spreekt wel daarbij « van zijn allerlei dichterlijk proza, en van zijn meer en meer, den laatsten tijd, wezentlijke dichten » ; maar als gij, tegen Gezelles woord, dat zwijgen verkort tot 1873, dan doet gij hem aan een halven *Tijdkrans* juist twintig jaar bezig zijn 1873-1893 en aan *Rijmsnoer*, drie jaar.

Dat is dat windeke dat om U waait, dat U de oogen verbijstert, en den wijzer van uw hert, op jaar- en dag- en uurplate versteekt, en doet naar volle herleven en herdichten wijzen, als het nog maar is « van verren tijd tot verren tijd zijn stemmeklank herproeven ».

Dat zullen wij veel klaarder nog bewezen zien als wij in dees laatste bladzijden uw lang werk van opzoekingen en citaten, van feiten en cijfers eens doorkijken.

Ei mij ! hoe jammerlijk zijt gij misloopen.

Hadt gij mij daar een woord over gepiept, ik zou u veel dolen gespaard hebben.

Alzoo : dat vers op bladzijde 20 « als verklaring bij het prentje van eenen waterval » doet mij monkelen.

Gij zegt : Het is nog geheel in Gezelle's eersten losloopenden trant ; en gij teekent 1866.

Ei neen! Dat is geen oorspronkelijk gedicht van Gezelle. Het is een bijna letterlijke vertaling van een Schubertlied :

Ich hört' ein Bächlein rauschen
Wohl aus dem Felsenquell,
Hinab zum Thale rauschen
So frisch und wunderhell.

Ich weiss nicht wie mir wurde,
Nicht, wer den Rath mir gab,
Ich musste gleich hinunter
Mit meinem Wanderstab.

. . . .

Ik hoorde een water gieten
Zijn baren van de rots,
En in de leegte schieten
Met wonderbaar geklots.

'k En weet niet hoe 't mij aankwam,
Noch wie den raad mij gaf,
Maar 'k moest er achternagaan
Al met den wandelstaf.

Hoe verder ik hoe verder
Al langs de beke hêen
Gegaan kwam, al zoo heldrer
Mij 't zoet gemurmel scheen.

O waar, o waar o beke,
Hebt gij mij heen gehaald?
Uw murmlen ben ik zeker
Al murmlen mêegedwaald.

Wat zeg ik murmlen, o dat
En kan geen murmlen zijn,
Dat is het zoet gezang van
De Waterminne mijn.

Gij Minne zit verholen
En 't hert mij zingt en klopt
Gelijk de watermolen
Waaronder 't water klokt.

Dat wierd, meene ik wel, in 1859, in prachtigen quatuor voor cantus, altus, tenor, bassus, geschreven door Sir John Sutton en gezongen te Rousselare onder 't bestuur van Johan Destoop. Gezelle, later, die hier en daar een plaatsken, in zijnen *Rond den Heerd*, vullen moest, zocht in zijn oude papieren, vond een verzeke, verschreef een woord of twee, en drukte.

Om dies wille van een printje, dat hij liggen had voor *Rond den Heerd*, wierden hier de vijf laatste verzen veranderd : De *Waterminne mijn* werd *het water cristalijn* en de schoone laatste strofe wordt voor de lezers :

Hier rust ik van de reize,
En schoon ge mij niet ziet,
Daar ben ik, ende peize
Op U, die leest dit lied.

« In 1866 ? — geheel in Gezelle's losloopenden trant ? »

Alzoo wordt gij misleid en doolt van de waarheid weg.

Nergens verder misschien als bij dat « HARELBEKE ».

Gij haalt het uit *Liederen, Eerdichten en Reliqua* en zegt : « Dan hebben wij zelfs echte lyrische stukken... *Harelbeke* « en gij voegt daarbij : « Leest Harelbeke b.v. Zet de rijmen » eens dat men ze ziet en hoort, en bewondert. »

« Harelbeke
Groene streke
Die den vrijen pulsslag voelt
van 't zoo bevend
toch nog levend
Vlaandren waar de Leije spoelt... »

En gij teekent op blz. 17 « uit den Kortrijkschen tijd, na 1872. »

Och neen ! en wat ge daar in nota schrijft is weerom van de baan.

Geheel het stuk wierd geschreven in 1859. Gezelle wilde ermede de dichtveerdigheid wekken van een begaafden Harelbeekschen student. De jongen verstond en nam het kwalijk — une pièce pleine d'injures, zei hij ; en de dichter, om niet weerom te kwetsen, behield alleenlijk in de uitgave van *Gedichten, Gezangen* en *Gebeden 1862* :

Christene landen
die geen banden
. . . .

Zoo doet dat zoeken om gedichten te vinden in de zwijgensjaren U wederom dolen.

En : Aan Edmond.

Op bladz. 18 zegt : *Rond den Heerd*, 1876.

Weerom : — Neen ! volstrekt niet.

Edmond van Hee, student, had in 1859 een dichtje ontvangen van den Meester, en schreef op de keerzijde een vers van dank. Gezelle classeerde zijn dichtje zonder het om te keeren en bemerkte de antwoorde eerst drie weken later. Dan dichtte hij :

Ik schreef een dichtje en zond het U
een weke of drie geleden . . . . .

in 1862 nam hij daar uit voor Gedichten, Gezangen en Gebeden de verzen die staan op blz. 144

O deugd van dankbaarheden
die diep en lang gedoken eerst
en nauwlijks eens gebleken
veel schoonder en veel liever zijt
oodmoedig . . . .

en drukte geheel 't gedicht in *Rond den Heerd* 1876 en in *Liederen, Eerd. Rel.* in 1880.

Het ware te lang om geheel die historie te vertellen, maar verre 't meeste deel van wat gij aanhaalt, stelt gij buiten tijd, buiten oorsprong, buiten beteekenis en buiten waarheid.

Terloops teekene ik nog uit uwe tafels :

Morgenstond, blz. 16, is geen oorspronkelijk stuk, maar eer de verdietsching van 't gevoel dat aan *Die Ruhe* van Schubert te gronde ligt. Te Kortrijk bij mijn Broêr, wandelde hij door de kamer, en schreef op gezongen muziek : O morgenstond uw blij gelaat...

Kruislied schreef hij te Deerlijk, in mijn ouderlijk huis, bij nachte, op den voois van een lied dat door het

volk moest gezongen worden, in de missie, voor de sermoonen.

GEWIJDE KLOK is herdichting van eene vertaling uit het Duitsch.

Hij had gelezen :

O klokkenklang vol zin en zang
Hoe luidt gij zoet en welgemoed.

O klokkenklank, gij rein geluid
Gij noodigt mij tot bidden uit.
. . . .

En hij dichtte :

O avond-, noen- en morgenmate,
Ik vrij mij op uw klank verlate,
Gewijde klok.

Uw hert is van metaal gegoten,
Toch blijft het voor geen mensch gesloten,
Gewijde klok.
. . . .

JONG BLOED is het oud overal bekend lied : « te Kieldrecht » toegepast aan de Congregatiemeisjes van Bersaques poortjen.

In Liederen, Gedichten en Reliqua zou ik weerom moeten aanteekenen, als vallend buiten geteekenden tijd :

HEIDENSCH LIED. Het is eene vertaling uit Horatius te passe gebracht in de *Doolaards* en komt uit de 58, 59, toen ook gedicht wierd dat drinklied :

Als vader Abraham blijde was,
Hij dronk, hij dronk 't is zeker,
En dronk hij uit geen pinteglas
Hij dronk uit zijnen beker.

DE EERSTE ODE HORATIE gaf Gezelle als « compositiewerk », als ons best ; en Dr Gust Verriest vertelde mij nog, hoe, terwijl de studenten neerstig wrochten, zij opkeken naar het spel van zijn gezichtspieren, daar hij ook aan 't vertalen zat.

DAVID was weêrom voor zijne leerlingen, proeve van vertaling uit latijnsche christene letterkunde.

NIET is halve vertaling uit het duitsch, komt ook uit vroegeren tijd, en zong eerst :

Daar wandelde op 'nen zomerdag
een neuswijs achter 't land, het land,
daar hij twee kleine meiskes zag
die speelden in het zand.
. . . .

Ik wilde wel, met U, eens dat werk van den Meester doorloopen, en U dan vragen : Ware het dat Gezelle, de overvloedige dichter, t' elken jare, één, een enkel gedicht geschreven had, — één gedicht in twaalf maanden, — zoudt gij dat geen zwijgen heeten? Nogtans, dan vonden wij, in die twintig jaar, twintig ware Gezelle-Gedichten.

Wel, als ik nu de stukken bezie die gij opsomt om die twintig jaar, tot aan 1882, vol te krijgen, ik en vinde er, buiten de gelegenheidsverzen, de vertalingen en sommige kleengedichtjes, geen vijf ware gedichten in, die men Gezelle-Gedichten noemen mag.

Zal dat geen zwijgen zijn ?

Ik vatte samen en zegge U : — Indien gij nu tegen DR GUST VERRIEST die spreekt van laatsten boek tot eersten boek uit Gezelle's twee tijdvakken 1862-1893 en zegt : *volle dertig jaar ;*

— tegen PASTOR HUGO VERRIEST die meest het jaar van zijn stil ontwaken bespreekt 1882 en zegt : *twintig jaar..... en meer ;*

— tegen GUIDO GEZELLE die na twintig jaar schrijft : *litteravariter dood ;*

na uw menigvuldig misloopen wegens tijd, oorsprong en beteekenis der gedichten ;

nog wilt staan houden dat de Dichter hoogstens twaalf of dertien jaar gezwegen heeft :

Ik zal opkijken, verwonderd, en peizen : Dién Aloïs Walgrave kende ik niet.

Groete genegen.

HUGO VERRIEST.

INNIGE LIEFDE...

Innige Liefde, als zoet begeeren
over mijn droomen nederdauwt,
of was mijn hart het blijde woud
waar àl de voglen henen-keeren
bij avondgoud...

Waar al de bange voglen vluchten,
schuwend den hellen Zonne-lach,
waarin ik vaak, na vreugdedag,
alleen en droef — vol bittre zuchten
te weenen lag.

Mijn goudgevlerkte voglen, fluistert
een Liefdepsalm — oneindig zoet —
die rozegeur en stralen-vloed
van verre jeugd en lichten luister
herdenken doet....

KAREL VAN DE VIJVER.

EENZAAM-ZIJN

Voor mijn Zustertje.

O mooi Extase-hoofd.... Licht-gouden haren
kransen dijn wangen om, mijn vreugdekind,
nu de avond, die ons samen droomen vindt,
vol liefde neerzijgt op hel-roode blaren...

Mijn vingren, als op mandolinesnaren,
tokklen op dijne lokken — trage en blind
't Nocturno dat dijn jeugdig hart zóó mint....
Extase-hoofd waarop ik diep blijf staren....

De Nacht sloop heimlik door de sluimer-hoven
O kind — en rustig zoent de Zon, héél ver
den einder. Boven pinkt een heldre ster....

Ons harten kwam een Droefenis verloven....
Door 't Bange Leven treden we, en ik speel
dijn Dood-lied, als een oude Menestreel....

KAREL VAN DE VIJVER.

AVONDLIED

Uw avond-lied in Liefde-aroom
Zoo zacht is als een Zomer-droom
bij 't vallen van den dauwe...
Zóó zacht of viel een Zwanen-klacht
al weenend uit den diepen nacht
op rustige landouwen....

Zoo vredig zingt een vogel niet
zijn uitverkoren avond-lied
den rozenreuk ter eere....
en komt de winter, streng en stroef,
de kudden klagen niet zóó droef
wanneer ze stalwaarts keeren....

Uw stem hangt stille en wolkenloos
als op een vlakte.... en grenzenloos
in mijmerende droomen....
en fluistert van het zoet geheim
uit 't verre land — het vader-heim
vol bloesemende boomen......

KAREL VAN DE VIJVER.

OUDE EN NIEUWE GEZICHTSPUNTEN IN DE TAALKUNDE

De wetenschappelijke studie van de gearticuleerde spraak van den mensch maakt het voorwerp uit van de taalkunde. Op dit zeer uitgebreid gebied, dat veel vakken en onderverdeelingen telt (men denke slechts aan het getal talen en tongvallen die op de wereld gesproken worden), bekleedt de vergelijkende en historische studie der meestbekende taalgroepen eene bevoorrechte plaats en wordt dikwijls kortweg taalkunde genoemd. In de volgende bladzijden zou ik, uit dit oogpunt, eenige vraagstukken willen beschouwen en de verkregen resultaten aan eene korte bespreking onderwerpen.

Een kwestie voorop: wat leert ons de Bijbel aangaande taalkundige vragen? Het antwoord moet zijn: uiterst weinig. De Bijbel is geen wetenschappelijk leerboek en allerminst een handboek voor taalkunde. Wat de oorsprong van de gearticuleerde spraak was, wat voor taal de eerste menschen spraken, of ze werkelijk spraken zooals wij met woorden, zinnen en volzinnen; ofwel of eene gebarenspraak, vergezeld door het voortbrengen van zekere klanken, zich langzamerhand ontwikkelde tot eene werkelijke taal gelijk de onze, waar de klanken hoofdzaak zijn en de gebaren slechts eene bijkomende aanvulling; over al deze punten weten wij niets. Al de hypothesen die wij dienaangaande kunnen maken zijn slechts gewaagde gissingen, die door den tekst van de H. Schrift noch gestaafd noch weerlegd worden. Vroeger heeft men wel dikwijls aangenomen dat het Hebreeuwsch de oudste taal, de oorspronkelijke taal van den mensch was. In een tijd toen men geen ouder geschrift dan den Bijbel bezat, kon het zeer aannemelijk klinken dat de taal van het eerbiedwaardige Boek, waarin de geschiedenis van den eersten mensch verhaald wordt,

ook overoud moest zijn, ja, zoo oud als de mensch zelf. Nu is deze theorie valsch gebleken ; uit den Bijbel is niet eens de schijn van een bewijs ten gunste dezer hypothese aan te voeren; en het onderzoek der talen van denzelfden oorsprong (de zoogenaamde Semitische talen) heeft uitgewezen dat het Hebreeuwsch met het Arabisch en Assyrisch-Babylonisch vergeleken een tamelijk jongen vorm der ontwikkeling van den Semitischen taalstam vertegenwoordigde.

Over het menschdom vóór den zondvloed schijnt de Bijbel ons dus niets mee te deelen, wat voor de taalkunde bruikbaar kan wezen. Daarentegen moeten wij een oogenblik stilstaan bij de feiten vermeld in hoofdstuk X en XI van het boek Genesis. Het eerste geeft ons de geslachtlijst der afstammelingen van Noë (1), het tweede verhaalt het oprichten van den Babeltoren en de geschiedenis der spraakverwarring. Uit de drie zonen van Noë : Sem, Cham en Japhet zijn, volgens den Bijbel (Gen. X), drie groote volksstammen gesproten. Semieten zijn de bewoners van Mesopotamië (Assyriërs en Babyloniërs), van Syrië, Arabië en de Hebreeuwen ; Chamieten, de Egyptenaars, Ethiopiërs (Abyssiniërs) en andere volkeren aan de Middellandsche zee; eindelijk afstammelingen van Japhet, de Mediërs (westelijk Perzië) en de heidenen der eilanden, in dewelke men de Grieken (Ioniërs) terugvindt (naar Javan, zoon van Japhet). Al deze volkeren, voor zoover men hunne identiteit heeft kunnen vaststellen, zijn blanken en behooren tot de naaste omgeving van het Joodsche volk. Ten allen tijde werd dit tiende hoofdstuk der Genesis beschouwd als een kostbaar gedenkstuk, zoowel voor geschiedenis als voor volkenkunde. Nochtans dient opgemerkt dat de hier gegeven inlichtingen slechts een klein gedeelte van het menschdom betreffen. Wat de oorsprong was der verschillende niet blanke, der gele, zwarte en bruine menschenrassen, deze vraag is met den Bijbel niet op te lossen, te meer daar de meeningen zeer verdeeld zijn over de kwestie van den zondvloed. Eene hypothese echter meen ik te mogen vermelden, hoewel zij noch de meest algemeene noch de veiligste is. Volgens zeer orthodoxe bijbelverklaarders is men niet verplicht de uitdrukkingen « geheel het aardrijk », « al

(1) Ik spel de eigennamen zooals in de Latijnsche Vulgata.

de bergen die onder den hemel zijn », « alle vleesch » enz., die in het verhaal van den zondvloed voorkomen, in al te letterlijken zin op te vatten, er moet rekening gehouden worden met de Oostersche overdrijving (1). De meesten gelooven niet meer dat heel de aardbol overstroomd werd en sommigen beperken den zondvloed tot een deel van de menschheid (2). Is deze opvatting gegrond, dan kan men aannemen dat alleen het blanke ras uit Noë voortspruit, en de andere menschenrassen zouden de ontwikkeling van het menschdom vóór den zondvloed vertegenwoordigen. Daardoor begrijpt men beter het enorme verschil tusschen Neger en Roodhuid, tusschen Chinees en blanke : eeuwen, duizenden jaren misschien vóór den zondvloed waren deze volkeren uiteengegaan, het is dus niet te verwonderen dat de afstand uitermate groot werd (3).

« En het aardrijk (in het Grieksch **πᾶσα ἡ γῆ**, heel het aardrijk) had slechts éénen mond (lat. *erat labii unius*, Grieksch χεῖλος ἕν, Hebr. *saphah*) en dezelfde spraak (of dezelfde woorden : lat. *sermonum eorumdem*, Gr. φωνὴ μία πᾶσι Hebr. *debarim*). En daar zij uit het Oosten vertrokken waren, vonden zij een veld in het land Sennaar en zij namen aldaar hun verblijf... De Heere nu... zeide : Ziet, zij zijn

(1) Hoe « Oostersch » de overdrijving in zulke uitdrukkingen is, zal blijken als men denkt aan het gebruik van spreekwijzen als : alle menschen, iedereen, geene levende ziel — in 't Fransch : tout le monde, personne, pas un chat, enz.

(2) Over de meening dat de zondvloed niet algemeen voor het menschdom was, zie PELT, *Histoire de l'Ancien Testament*, 4e uitg. (1904) I, p. 99-103 ; DUILHÉ DE SAINT-PROJET, *Apologie scientifique de la foi chrétienne*, 4e uitg. (1904), p. 512-515, en de door hen aangehaalde schrijvers.

(3) Wij zijn tot hiertoe uitgegaan van de onderstelling dat de zondvloed een historisch feit was, en wij volgden hierin de bezadigste en de veiligste onder de exegeten. Anderen nu (b.v. P. Lagrange in *La Méthode historique* en elders) gaan veel radicaler te werk en zien in het zondvloedverhaal en in de meeste verhalen van dien aard eene *histoire légendaire*. Zonder de vraag in beginsel te willen onderzoeken (waartoe ik geen bevoegdheid heb), meen ik toch te mogen opmerken dat de zeer bepaalde gegevens van de geslachtlijst der Noachieden (Gen. X) voor de volkenkunde en bijgevolg voor de taalkunde van groote waarde zijn, iets meer beteekenen dan zuivere legende. Wat er ook zij van de kwestie der methode, blijft de ethnographische tafel (Genes. X) zelfs bij de vrijste interpretatie hare waarde behouden.

maar één volk en zij hebben allen maar ééne taal (éénen mond : lat. *unum labium omnibus*). ...Welaan dan, laat ons nederdalen en hunne taal zoo verwarren, dat elk den andere niet versta. Op deze wijze verstrooide hen de Heere van die plaats door geheel het aardrijk » (uit Gen. XI, 1-8).

Op 't eerste gezicht zal het voorkomen alsof men hier met een duidelijken tekst te doen had, van groote beteekenis voor de taalkunde. Wat nader beschouwd blijkt het verhaal der spraakverwarring zeer weinig op te leveren. Over de verklaring van de woorden waarom alles draait, *labium* en *sermones* in vers 1 en 6, zijn de exegeten het niet eens. Gelijk wij boven zagen, hoeft men de uitdrukkingen *terra*, πᾶσα ἡ γῆ, *universae terrae* niet letterlijk op te nemen : de schrijver schijnt zelfs alleen de Semieten bedoeld te hebben, daar de verspreiding der afstammelingen van Noë in het vorige hoofdstuk vermeld wordt en Chamieten en zonen van Japhet verder niet meer ter sprake komen. Deze opvatting is weer gedeeld door zeer voorzichtige bijbelverklaarders. Zoo schreef P. Delattre in 1876 : « l'expression toute la terre n'avait qu'un langage ne donne pas à l'événement [nl. de spraakverwarring] un caractère d'universalité absolue et on ne peut pas en inférer que toute la famille humaine y ait pris part... » (Rev. des quest. histor. XI (1876), p. 33) en hij wordt gevolgd door P. Van den Gheyn (1) en Vigouroux (2). — Wat nu de spraakverwarring zelve betreft, deze schijnt duidelijk wonderdadig, door eene bovennatuurlijke tusschenkomst van God veroorzaakt, een soort van tegenhanger van het mirakel van Pinkster. Waarin deze verwarring bestond leert ons de H. Schriftuur niet : of eene oorspronkelijk ééne taal zich in meer talen of dialecten splitste ; ofwel bestond de verwarring voornamelijk in de gedachten, in eene slechte verstandhouding der menschen ; daarover kunnen godgeleerden redetwisten, de bevoegdheid van taalkundigen gaan deze vragen te buiten.

(1) Rev. des quest. scient., XIII (1883), p. 482.

(2) « Aujourd'hui l'exégèse admet volontiers qu'il n'y avait là [nl. in de Sennaar vlakte] que la descendance de Sem, sinon dans sa totalité du moins dans sa majeure partie ». Vigouroux, *Les Livres Saints et la critique*, III, p. 508 naar Pelt, *Hist. de l'Anc. Test.* I, p. 113.

Alleen als al te eenvoudig en van het taalkundig standpunt volkomen onwaarschijnlijk moet ik de onderstelling afwijzen, dat ééne en dezelfde taal van het begin der wereld tot na den zondvloed onveranderd zou gebleven zijn om zich eerst door eene bovennatuurlijke tusschenkomst in verschillende talen te verdeelen. Hoe weinig er uit heel het verhaal voor de taalkunde te oogsten is, blijkt voldoende uit de opmerking dat er in den Bijbel nergens sprake is van het ontstaan van nieuwe talen na de spraakverwarring.

Wij kennen tamelijk wel de talen der Semieten : het Hebreeuwsch door den Bijbel, het Arabisch dat een zeer rijke literatuur bezit, het Syrisch vooral als kerktaal der Syrische christenen. Deze verschillende talen vertoonen eene zeer groote gelijkvormigheid in hun grammatischen bouw en eveneens in den woordenschat, zoodat er geen twijfel kan bestaan of ze alle verwant zijn, uit ééne grondtaal ontwikkeld. In den loop der 19de eeuw is de kennis van den Semitischen taalstam nog uitgebreider geworden door het opdelven en ontcijferen van opschriften in Syrië en Phenicië, door ontdekkingen van papyrussen (zoo b.v. de oorkonden van Elefantina in Arameesche, dat wil zeggen, Oudsyrische taal) (1), maar vooral door de opgravingen in Assyrië en Babylonië, die eene heele nieuwe wereld openbaarden. Duizenden en duizenden leemen tafels bedekt met teksten in spijkerschrift werden aan het licht gebracht; met onverdroten ijver, met geniale schranderheid zette men zich aan het werk der ontcijfering dier teksten, waarvan taal en schrift even verborgen waren. Het is hier de plaats niet om de waarlijk wonderlijke geschiedenis dier ontcijfering te verhalen (2). Wij kunnen volstaan met er op te wijzen dat men in het Assyrisch-Babylonisch een zeer ouden tak van den Semitischen stam herkend heeft. Een merkwaardige

(1) Zie *Dietsche Warande en Belfort* 1908, II blz. 1 en vlg.; 105 en vlg.

(2) Nadat veel geleerden mislukte pogingen hadden gedaan, mocht het Grotefend in 1802 gelukken de namen van eenige Perzische koningen en het woord « koning » op een Oudperzisch opschrift van Persepolis te herkennen. Dit leidde dan verder tot de ontcijfering van andere Oudperzische teksten, en eerst later werd het mogelijk, door middel van Oudperzische vertalingen, ook Assyrische opschriften te begrijpen.

eigenaardigheid kenteekent de Semitische groep. Bijna alle woorden in deze talen kunnen teruggebracht worden tot wortels bestaande uit drie medeklinkers. Hoe afwisselend ook in hun vorm, bewaren de woorden die tot één grondbegrip teruggaan, bij alle veranderingen der klinkers de drie consonanten ongewijzigd. Een voorbeeld uit het Arabisch. Wortel *q-t-l* zal de algemeene beteekenis « dooden » te kennen geven. Daarvan kan men met verschillende klinkers afleiden : ***qatlun*** « moord », ***qitlun*** « de aanvaller, de vijand », ***qutlun*** en ***qatûlun*** « veel doodend ; *qitâlun* beteekent veldslag, ***qatilun*** « gedood, vermoord », enz. Verder verleenen voor- en achtervoegsels middel om den wortel allerhande nieuwe wijzigingen te doen ondergaan (***qitl-at-un*** « de wijze waarop gedood wordt », ***ma-qtal-un*** « de plaats des moords », enz.). Deze zelfde eigenaardigheid in de woordvorming vertoonen eveneens de andere Semitische talen. Ook is de verwantschap dier talen in alle opzichten zoo klaarblijkend, de overeenkomst in den woordenschat en de gelijkenis der taalvormen zoo volkomen, dat men eerder van verschillende dialecten eener zelfde taal dan van verscheiden talen moet spreken. Juist als bij eene zeer onvoldoende bekendheid met Italiaansch, Fransch en Spaansch iedereen honderden punten van overeenkomst tusschen deze drie talen kan bemerken, zoo ook is zelfs voor een oppervlakkigen waarnemer de eenheid van oorsprong der Semitische talen een klaarblijkelijke waarheid.

In vergelijking met de nog aanzienlijke rol die de Semieten in onze hedendaagsche wereld spelen — een groot gedeelte der Mohamedaansche wereld, van Algiers tot aan de Perzische grens, spreekt Arabisch — maken de tegenwoordige Chamitische talen geen zeer schitterend figuur. Weinig menschen vermoeden zelfs het bestaan van talen als die der Gallas, Bogos, Agau, Saho en Somali stammen ten Zuiden van Egypte, in Abyssinië (1) en Somaliland. Nochtans werd weleer door Chamieten een

(1) In Abyssinië is de kerktaal der christenen, gewoonlijk kortweg Ethiopisch genaamd, eene Semitische taal ; maar daarnevens zijn nog andere Chamitische en Semitische talen in gebruik.

oud en wijdvermaard rijk gesticht, dat in de geschiedenis der beschaving en zelfs in de algemeene geschiedenis eene allerbelangrijkste plaats inneemt. In taalkundig opzicht zijn namelijk de oude Egyptenaars broeders van de half of geheel wilde stammen der Somalis en Gallas op de oostkust van Afrika, en er bestaat geen twijfel of de bewoners van Egypte tot de afstammelingen van Cham moeten gerekend worden. Lang is het eigenaardig schrift der Egyptenaars, dat benevens eigenlijke schrijfteekens ook afbeeldsels van dieren of van voorwerpen gebruikt, een niet op te lossen raadsel gebleven; eerst in 1822 is Fr. Champollion, een Fransch geleerde, er in geslaagd een opschrift in twee talen, Egyptisch en Grieksch te ontcijferen en daarna ook andere opschriften te lezen en te verklaren, vooral met de hulp van zijne kennis der Koptische taal. Deze is een jongere vorm van het Egyptisch, die heden niet meer gesproken wordt maar nog dient als kerktaal bij de Egyptische christenen. Op den huidigen dag zijn de taalkundigen in de Egyptische taal zeer goed te huis, en de ontginning van het ruime veld door de ontdekkingen van Champollion geopend is ver genoeg gevorderd om ons een tamelijk volledig beeld te verschaffen van de taal der oude Chamitische stammen. Buiten het Egyptisch omvat de Chamitische taalstam nog eene Libysche groep, waartoe het oude Numidisch behoorde, nu vertegenwoordigd door de Berbersche talen (in Tunis, Algiers, Marokko en Sahara onder de Kabylen, Toeareg en andere stammen in gebruik) en eene Ethiopische groep (Galla, Somali, enz.). Eene gesloten eenheid zooals de Semitische vormen de Chamitische talen niet : eenvormigheid van bouw, treffende overeenkomst in den woordenschat is er niet te vinden, ten minste niet in denzelfden graad als bij de Semieten. Dit is gedeeltelijk te verklaren doordat de omstandigheden veel minder gunstig zijn voor het opsporen van eene Chamitische eenheid, daar de tongvallen der Libysche en Ethiopische groepen eerst onder een zeer jongen vorm bekend zijn. Wat er ook van zij, er bestaan overeenkomsten genoeg om allen twijfel uit te sluiten. In de vorming van naam- en werkwoord, in den vorm der wortels, in den zinbouw zijn allerlei aanrakingspunten te vinden die op

een gemeenschappelijken oorsprong wijzen, en geen enkel geleerde zou er aan denken de verwantschap der Chamitische talen onderling en het bestaan van eene Chamitische groep in twijfel te trekken.

In welke verhouding nu staan de talen der afstammelingen van Cham tot de Semitische eenheid? Is elk spoor van gemeenschappelijken oorsprong uitgewischt ofwel kan men in de twee taalgroepen nog eenigszins herkennen dat Cham en Sem gebroeders waren? Op deze vraag zal het antwoord der mannen van het vak luiden: ja, er bestaat eene betrekking tusschen Semitisch en Chamitisch. Maar vraagt men naar eene nadere omschrijving der punten van overeenkomst, dan moeten zij bekennen dat de moeilijkheden groot zijn, dat de oplossing ver van eenvoudig is. En dit is gemakkelijk te begrijpen. Hoe treffend de eenvormigheid in bouw ook moge wezen, hoe duidelijk de verwantschap der Semitische talen ondereen ook moge blijken, toch heeft de vergelijkende studie van dezen taalstam nog niet den vasten vorm gekregen die aan alle wetenschappelijke eischen voldoet. Zoo ver zijn de geleerden nog niet gekomen, dat zij in staat zijn te zeggen: « Dit is de Oorsemitische grondvorm; naar eene algemeene wet van déze taal (b.v. het Arabisch) wordt hij op deze manier gewijzigd, en in gene andere taal (b.v. het Hebreeuwsch), naar eene andere wet, op géne wijze veranderd; tusschen dit woord en geen woord bestaat er verwantschap, en wel omdat deze bepaalde tusschenschakels bestaan; enz. » Op zulke strenge en vaste methode berust de Indogermaansche taalwetenschap, waarover wij later nog spreken. Maar deze werkwijze op de Semitische grammatica toe te passen of ze in de Chamitische philologie in te voeren is tot hiertoe niet mogelijk geweest. Eerst wanneer de studie dier beide taalstammen zoo ver zal gevorderd zijn dat men de wetten van elkeen afzonderlijk en van beide gemeenschappelijk in bepaalde termen zal kunnen omschrijven, eerst dan zal men er aan kunnen denken hunne onderlinge betrekkingen duidelijk voor te stellen en uit te leggen. Intusschen moeten wij volstaan met op te merken dat de verwantschap niet goed kan betwijfeld worden. De overeenstemming bestaat minder in den woordenschat, die

in de twee groepen tamelijk uiteenloopend is, dan in de taalvormen. En dit is van meer belang: oude woorden geraken in onbruik en worden door nieuwe vervangen, soms ontleend aan vreemde naburen. Maar als wij persoonlijke en bezittelijke voornaamwoorden in twee anders zeer verschillende taalgroepen op dezelfde wijze uitgedrukt vinden; als overeenkomstige achtervoegsels op gelijke wijze aan naamwoorden gehecht worden om juist dezelfde functie in den zin aan te duiden; dan kan de gelijkenis niet voor toevallig doorgaan. Korte woordjes als *ik* en *gij*, *mijn* en *uw* worden immers niet aan vreemde talen ontleend; evenmin een klank of een partikel dat als achtervoegsel dient. Overeenstemming op zulke punten is geen bewijs van ontleening maar veeleer van gemeenschappelijken oorsprong. Zulks nu is het geval met de Semitische en Chamitische overeenkomsten. Dat er op het gebied van beide taalgroepen nog veel, zeer veel te onderzoeken en misschien te ontdekken blijft is vrij zeker; maar het is niet te verwachten en zelfs zeer onwaarschijnlijk dat men redens zoude vinden om hunne oorspronkelijke eenheid in twijfel te trekken.

Over de afstammelingen van Japhet, derden zoon van Noë, verstrekt ons de Bijbel slechts korte inlichtingen; ook treden de Japhetieden in de geschiedenis veel later op dan de Egyptenaars en Babyloniërs. Gewoonlijk herkent men in Madai (zoon van Japhet) de Mediërs èn in Javan de Grieken: de oostelijke Grieken heetten Ioniërs (*Ἰάονες*) en zijn onder dien naam (Javnan, Yavana) in het Oosten bekend. Als deze identificatie juist is, moet men de Indogermanen of Indoeuropeërs (1) als de nakomelingschap van Japhet beschouwen, daar Grieken en Mediërs ongetwijfeld tot de Indogermanen behooren. Wat waren nu deze Indogermanen? Over hun oorsprong, over het stamland waaruit zij afkomstig waren weet men zeer weinig, en de meeningen zijn omtrent de meeste dezer punten zeer verdeeld. Nochtans

(1) Indoeuropeesch heet eene groep talen die de meeste spraken van Europa en die van Indië omvat (daarom Indoeuropeesch), en ook Indogermaansch genoemd wordt, daar de westelijkste tak van den stam door de Germanen in IJsland en Noordamerika vertegenwoordigd is, terwijl de oostelijkste in Indië woont.

schijnt het vast te staan dat eeuwen, duizenden jaren misschien vóór onze tijdrekening, de Indogermanen een groot volk vormden, later gesplitst en verdeeld in verschillende stammen die elk hun eigen weg opgingen. Zekere Indogermanen trokken naar het Oosten; men vindt ze gevestigd op den oostelijken oever der Kaspische zee. Van daar uit verhuisden ze naar Iran en nog verder oostwaarts naar Indië toe: onder de namen Perzen, Mediërs en Indiërs zijn reeds in zeer oude tijden Indogermanen in deze streken bekend. Een andere stam kwam uit Europa naar de bergen van Armenië en vormde er het volk der Armeniërs. Op gelijke wijze werden Griekenland en Italië bezet door Indogermanen afkomstig uit centraal Europa; eveneens de Kelten in Gallië (Frankrijk) en in de Britsche eilanden. Kortom, geheel West-, Midden- en Zuideuropa en in Azië zulke aanzienlijke gedeelten als Perzië en Indië werden in vroege tijden door Indogermanen bezet en bleven tot op den huidigen dag door hen bewoond; in al deze streken worden heden nog Indogermaansche talen gesproken.

De verwantschap der Indogermaansche talen onder elkander, van Perzisch, Indisch, enz., met Latijn, Grieksch, Keltisch, Germaansch en nog andere talen is thans voor de taalwetenschap eene uitgemaakte zaak; dat nog te willen loochelen zou even dwaas zijn als aan te nemen dat de aarde eene platte schijf is, of het feit van den bloedsomloop in twijfel te trekken. Toch is de vraag niet zoo eenvoudig dat men de oplossing klaarblijkend mag heeten als iets dat van zelf spreekt; integendeel het heeft langen tijd geduurd eer men kwam tot een juist inzien van den stand van zaken. Eerst nadat de geleerden in Europa meer algemeen bekend werden met het Sanskriet, de taal der brahmanen in Indië, begonnen zij zich af te vragen of Grieksch, Latijn, enz. misschien niet gemeenschappelijk met het Sanskriet uit ééne (nog onbekende) bron moesten afgeleid worden. Door de vraag onder dezen vorm te stellen was het ware standpunt bereikt en het bleek spoedig dat onderzoekingen in deze richting vruchtbaar en winstgevend zouden zijn. In 1816 werd dan door een jongen Duitschen geleerde (hij was pas vijf en twintig jaar) den grondslag gelegd van de vergelijkende spraakkunst der Indogermaansche talen. Franz

Bopp liet in dat jaar een boek verschijnen onder den titel : *Ueber das Konjugationssystem der Sanskritsprache in Vergleichung mit jenem der griechischen, lateinischen, persischen und germanischen Sprache*. Door den bouw en de vorming van het werkwoord in 't kleine na te gaan bewijst Bopp de oorspronkelijke eenheid van vervoeging van een aantal Indogermaansche talen. De stichter der Indogermaansche taalwetenschap bleef op den ingeslagen weg niet stilstaan. In 1833 verscheen het eerste deel van eene *Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend* (1), *Griechischen, Lateinischen, Litthauischen* (2), *Gothischen* (3) *und Deutschen;* in eene latere bewerking vermeldt het titelblad de Slavische talen en eveneens het Armenisch. Tot aan zijn dood in 1867 werkte Bopp voort aan zijn reuzenwerk, de vergelijkende spraakkunst van alle Indogermaansche talen; hij liet er eene tweede volledige uitgave van verschijnen in 1857, en kort voor zijn dood werkte hij nog mee aan eene Fransche uitgaaf door Bréal bezorgd.

Hoe geniaal ook Bopp het onafzienbare gebied der Indogermaansche taalwetenschap had weten te beheerschen, toch bleef er nog na zijn dood werk in overvloed voor honderden opvolgers. Hun arbeid bestond meermaals hierin dat zij strenge bewijsvoering brachten waar hun voorganger als het ware door directe aanschouwing de waarheid had geraden. Zekere zijden van de vergelijkende spraakkunst had Bopp stiefmoederlijk behandeld : alleen bedacht op den bouw van het spraak-organisme had hij zijne volle aandacht aan de uitlegging der vormleer geschonken; klankleer en etymologie bestonden voor hem bijna niet. Tegenwoordig beslaan de klankwetten, waardoor klankwijzigingen verklaard worden, lijvige boekdeelen; de

(1) Taal waarin de werken van Zoroaster geschreven zijn, die als heilige boeken door de Parsis gebruikt worden (waarschijnlijk in Oost-Iran, tegenwoordig Afghanistan, eertijds gesproken).

(2) Lithuaansch, in Lithuanië (westelijk Rusland), nauw verwant met de Slavische groep, maar vormt nochtans met het Lettisch (in Lijfland en Koerland) en het nu uitgestorven Oudpruisisch eene afzonderlijke groep, die der Baltische talen.

(3) Oudste germaansche taal, gesproken door de Oost- en Westgothen, bekend door gedenkstukken die tot de vierde eeuw na Christus teruggaan.

etymologie steunt op vaste, bijna wiskundige formules; elk onderdeel van het grammatisch gebouw is innig verbonden met de andere deelen, en het geheel berust op een aantal waarschijnlijkheidsredeneeringen, die vereenigd onomstootbaar zijn. Waar eene stelling door tien, twintig wel niet afdoende maar toch aannemelijke redens gestaafd wordt, daar kan hun samentreffen op één enkel punt niet toevallig zijn. Dit nu is het geval met de vergelijkende spraakkunst. Op de grondvesten weleer door Bopp gelegd staat de Indogermaansche taalwetenschap onwankelbaar; als het gebouw wijzigingen ondergaat, dan zijn het uitbreidingen op den ouden grondslag, en geenszins kan er sprake zijn, zooals menig oppervlakkige waarnemer gelooft, van eene omwenteling die al het bestaande zou omverwerpen.

Voor een buitenstander zal het dikwijls ongelooflijk klinken, als men hem wil diets maken dat b.v. Nederlandsch en Latijn, Engelsch en Russisch, en andere talen nog die uiterlijk evenmin op malkaar lijken, alle ongetwijfeld van eene gemeenschappelijke bron afgeleid zijn. De reden is dat zeer kleine klankwijzigingen voldoende zijn om een woord of een vorm onkennelijk te maken, en dat bijgevolg na een paar eeuwen het uiterlijk aanzien van een aantal woorden totaal kan veranderen. Wat zal het zijn na de duizenden jaren verloopen sedert de Indogermaansche tijden? Maar als men overal de oudste gedaante der woorden opspoort, zal men overeenkomsten ontdekken tusschen termen die onder hun lateren vorm volkomen ongelijk geworden zijn. Daardoor komt men tot het ontdekken van *algemeene wetten* waarop de klankwijzigingen berusten. Zulke algemeene wetten zijn b.v. dat aan *o* van het Grieksch en Latijn een *a* beantwoordt in de Germaansche talen. Zoo lat. *longus* met *o*, germaansch *lang* met *a*; *domāre* « temmen » met *o*, ndl. *tam* met *a* (1); lat. *rota* « wiel », germ. *rad*; lat. *octo*, grie. ὀκτώ, germ. *acht*; *kam* beantwoordt aan een Grieksch γόμφος, enz. Eveneens bestaan er soortgelijke wetten voor de consonanten (zoo heeft het Germaansch een *t* waar de meeste talen *d* hebben: *domāre*, ndl. *tam*; en *k* voor *g*, b.v. in γόμφος, ndl. *kam*). Willen wij aan één voor-

(1) Deze *a* kan verder tot *e* overgaan door *Umlaut*, in 't Duitsch dan *ä* geschreven: zoo *temmen*, *zähmen*.

beeld de heele methode der Indogermaansche grammatica toetsen, dan kunnen wij daarvoor ons woord *gast* kiezen. Dit wordt in verband gebracht met een Oudslavisch *gosti*, dat hetzelfde beteekent, en met lat. *hostis* « vijand ». Hoe kan men twee zoo tegenstrijdige begrippen als « gast » en « vijand » onder één hoofd brengen ? Zeer eenvoudig : men klimt op tot de oudste beteekenis, die is voor *hostis* « vreemdeling ». Iedereen zal toestaan dat de overgang van den zin « vreemdeling » tot dien van « gast » gemakkelijk en natuurlijk is. Eveneens begrijpt men zonder moeite dat de strijdlustige Romeinen in iederen vreemdeling een vijand hebben kunnen zien. Wat den vorm aangaat, lijken *hostis*, *gast* en *gosti* wel opeen, vooral als men in 't oog houdt dat de *o* in het Germaansch *a* geworden is en dat bijgevolg *gast* een ouder vorm *gost* vertegenwoordigt. Om de zaak eenvoudiger te maken zullen wij zonder meer aannemen dat het oorpronkelijke Indogermaansche woord *ghostis* luidde, en dat *gh* regelrecht in 't Latijn *h*, in 't Germaansch en Slavisch *g* wordt. Er blijft ons nog ééne moeilijkheid over : waarom heeft het Nederlandsch den uitgang *is* verloren, dien het Latijn bewaart ? Weer moeten wij opklimmen tot den oudsten vorm ; in het Gotisch (4e eeuw na Christus) is het woord *gasts*, alleen met verlies van de *i*. Om het verschijnsel te begrijpen moet er gelet worden op eene kenteekende eigenaardigheid der Germaansche talen. Doordien de eerste lettergrepen met een zeer sterken nadruk uitgesproken worden, krijgt het einde der woorden een veel dofferen en zwakkeren klank, wat geleidelijk het verlies van heele lettergrepen meebrengt. Het Gotisch vertoont ons hier zulk een geval van verdoffing van *gastis* tot *gasts*, en het Nederlandsch gaat in dezelfde richting nog verder, daar het niets meer bewaart van de lettergreep *is*. Buiten de tot nu toe besproken punten levert nog de verbuiging van *gast* en *hostis* verdere stof op ter vergelijking : aan den nominatief meervoud *hostês* beantwoordt een got. *gasteis*; de genitief meervoud *hostium* (ouder *hostiôm*) is in eene andere oudgermaansche taal *gastio*, *gestio* (1), met verlies

(1) *Gestio* met Umlaut van *a* tot *e*, daar de tweede lettergreep een *i*-klank bevat. Umlaut is altijd veroorzaakt door eene volgende *i* of *j*. Vergelijk b.v. got. *badi*, ndl. *bed* ; *nati*, ndl. *net* ; *tamjan*, ndl. *temmen* enz.

van de slot-*m*. Waar de punten van overeenkomst in klank- en vormleer zoo nauwkeurig in 't klein kunnen worden nagegaan, daar is de kans van toevallige gelijkenis zoo goed als uitgesloten. Uit de wetenschappelijke grammatica zijn streng gebannen de etymologieën die alleen op uiterlijke gelijkvormigheid steunen. Niemand zou meer durven Hoogd. *Feuer* met Fra. *feu* in verband brengen, daar de Duitsche *f* noodzakelijk eene vroegere *p* veronderstelt (deze *p* vindt men terug in het Grieksch *πῦρ* « vuur »), terwijl aan eene Fransche en Latijnsche *f* in het Hoogduitsch *b* zou moeten beantwoorden (*fráter* = *Bruder*, *ferre* = [*ge*]*bähren*, enz.) Eveneens worden thans voor onmogelijk gehouden lat *deus*=*θεός*, sanskriet *lokas* « plaats », lat. *locus*, en talrijke andere vergelijkingen die aan de klankwetten niet voldoen.

II

Is de onderstelling gegrond dat de Indogermanen de nakomelingschap van Japhet vertegenwoordigen, dan zal van zelf de vraag oprijzen : in welke verhouding staat de Indogermaansche taalgroep tot de Semitische en Chamitische? A priori zal men verwachten dat de derde stam uit Noë gesproten zich ook in zijne taal met de twee andere verwant uitwijst, daar de laatste twee, hoe afwijkend ook van elkander, toch eene zekere gelijkvormigheid vertoonen. Nochtans moet men bekennen dat de meeste pogingen in deze richting gewaagd mislukt zijn. Dit was ook niet te verwonderen, daar men over 't algemeen een verkeerden weg opging : zoolang men Latijn of Grieksch van het Hebreeuwsch wilde afleiden kon men noodzakelijk tot geen goeden uitslag komen.

Nadat de taalkundigen het verkeerde van dit standpunt hadden leeren inzien en tot de gevolgtrekking gekomen waren dat de Indogermaansche en Semitische groepen nevens elkander moesten geplaatst worden en niet uit elkander afgeleid, bleven zij nochtans langen tijd zonder eenigszins verder te geraken. Men erkende alleen eene zekere gelijkvormigheid van bouw tusschen Chamitisch Semitisch en Indogermaansch, die alle drie tot de inflecteerende taalklasse behooren, terwijl de andere talen der

wereld ofwel isoleerend (zoo b. v. het Chineesch) ofwel agglutineerend zijn. In isoleerende talen zijn al de woorden onveranderlijk en alleen hunne plaats in den zin geeft hunne onderlinge betrekkingen te kennen : een woord « groot » gevolgd door een woord « man » kan in het Chineesch beteekenen : « een (of de) groote man » ; in omgekeerde volgorde zullen de twee zelfde woorden beteekenen : « de (of een) man is groot », ofwel « des mans grootte ». Moeilijker is het verschil tusschen flexie en agglutinatie duidelijk te maken, daar in veel inflecteerende talen gevallen van agglutinatie zich ook voordoen. Iedereen die Nederlandsch kan, zal een woord *vriendelijkheid* ontleden in *vriend+lijk+heid* en op soortgelijke manier *dankbaarheid,* enz. : dit aaneenhechten, *aaneenlijmen* (lat. *gluten* « lijm ») van elementen die elk hunne waarde afzonderlijk bewaren heet agglutinatie : veel talen kennen geen ander middel van woordvorming en ontwikkelen op hetzelfde model vervoegingen en verbuigingen. De eigenlijke voorbeelden van flexie zal men vinden in vormen zooals : *ik geef,* hij *geeft,* wij *geven, gevend.* Wel kan men hier ontleden *geef+t, gev+en, gev+end :* maar (hij) *geeft* is niet hetzelfde als (ik) *geef,* plus een verdere wijziging die door de *t* aangegeven zou zijn ; evenmin is er eene reden waarom de infinitief *geven* denzelfden vorm zou hebben als (wij) of (zij) *geven* ; het tegenwoordig deelwoord is niet infinitief + *d,* want het begrip *geven* is niet een deel van het begrip *gevend* ; enz. De eigenlijk geflecteerde woorden vormen dus eene veel hechter eenheid dan de geagglutineerde, wortel en affix (voor- of achtervoegsel) maken te zamen één blok uit. Deze hechtheid van het geheel wordt nog verhoogd door de buigzaamheid van den wortel, die niet onveranderlijk blijft in de verbinding met alle voor- en achtervoegsels, maar in aansluiting met de verscheidenheid der affixen ook de kleur van zijn vocalisme kan wijzigen. Indogermaansch zijn klinkerafwisselingen zooals Ndl. *band, bond, binden,* Grieksch *δέρκομαι, ἔδρακον, δέδορκα,* enz. ; het Semitisch kent eene nog grooter verscheidenheid in afwisselingen als *qitlun, qatlun, ma-qtalun,* enz. (zie boven blz. 230).

Deze gemeenschappelijke eigenaardigheden der inflecteerende talen brengen de drie taalgroepen der Semieten,

Chamieten en Indogermanen in zekeren zin nader bij elkander. Maar dat ze eene eenheid zouden vormen is daardoor nog niet bewezen, en men mocht er aan twijfelen of zulk een bewijs ooit zou kunnen geleverd worden. Nu heeft in den laatsten tijd een Deensch geleerde, Hermann Möller, de vraag opnieuw aangegrepen in een boek dat als titel draagt *Semitisch und Indogermanisch* (Kopenhagen 1907). De kennis der verschillende Indogermaansche talen en de vergelijkende studie dier talen is op den huidigen dag genoegzaam gevorderd om ons een vrij duidelijk beeld te verleenen van hetgeen het Indogermaansch was : onze handboeken bevatten volle lijsten van Indogermaansche vervoegingen en verbuigingen, de woordenboeken vermelden talrijke Indogermaansche woorden en wortels. Deze berusten wel is waar op de hypothesen en berekeningen der geleerden : maar veel van deze constructies komen de volle zekerheid zeer dicht nabij. Möller vond hier de stof klaar, voorbereid door vroegere taalkundigen. Op Semitisch gebied echter was de taak niet zoo gemakkelijk. De mannen van het vak hebben het daar nog niet zoo ver gebracht dat ze kunnen zeggen : zóó en niet anders was de grondvorm van dit woord, deze is de oorspronkelijke verbuiging, enz. Möller heeft hier eerst zijn eigen weg moeten banen, verscheiden problemen der Semitische klankleer op zijn eigen manier oplossen, eer hij voorwaarts kon gaan. Pas nadat hij aldus zijn terrein had schoongevaagd en de bouwstoffen door hem zelf bewerkt bijeen had gekregen, kon hij den eigenlijken arbeid aanvangen, zijn gebouw optrekken. Een eerste deel van zijn boek vergelijkt de consonanten in het Semitisch en het Indogermaansch ; een tweede deel, waarvan slechts de hoofdpunten zijn meegedeeld in een tijdschrift, behandelt de klinkers.

Het werk van den Deenschen geleerde heeft in de taalkundige wereld veel opgang gemaakt. Allen zijn het eens dat de schrijver voor zijne taak volkomen berekend is en dat hij in alle opzichten de uitgebreide stof beheerscht die hij heeft willen behandelen ; van den lof die aan zijne methode, aan de zekerheid van zijne beginselen te beurt viel is er niets af te dingen. Ernstige specialisten in Semitische talen erkennen dat de oplossingen door Möller

voorgesteld voor drie gewichtige vraagstukken van het Semitisch consonantisme, de kwestie zeer wezenlijk verder brengen. En wat zijne vergelijkingen van Semitische en Indogermaansche woorden en wortels betreft, daar is hij er in geslaagd zoo'n treffende overeenkomsten voor te stellen, dat toeval als uitgesloten mag gelden. Dit zijn de woorden van F. N. Finck, anders geenszins gunstig voor Möller gestemd, en hij voegt er bij dat zijn indruk bij het lezen was : « Wo haben wir denn unsere Augen gehabt ? », zoo klaarblijkend hem veel van de resultaten van Möller toeschenen. Andere beoordeelaars getuigen eveneens van den diepen indruk dien het boek op hen gemaakt heeft.

Men zou echter ongelijk hebben, liet men zich door de geestdrift meevoeren en moest men gelooven dat Möller nu voor goed het Semitisch met het Indogermaansch heeft verbonden. In de eerste plaats moeten wij opmerken dat de tijd nog niet gekomen is om Möller's onderneming te beoordeelen, daar slechts een deel van zijne onderzoekingen het licht gezien hebben en de uitgegeven deelen van zijn werk alleen resultaten en nog geen bewijsvoering geven. Verder hebben verscheiden critici op zwakke punten in zijne theorie gewezen. De betrekkingen tusschen Semitisch en Chamitisch en bijgevolg de verhouding van dit laatste tot het Indogermaansch zijn heel en al buiten beschouwing gebleven ; eene zeer belangrijke zijde van het vraagstuk is dus verwaarloosd geworden. Het drieconsonantisch wortelstelsel van het Semitisch wordt door Möller niet uitgelegd. Wel heeft hij de moeilijkheid ontweken, door zulke wortels in kleinere wortelstukken te ontleden en deze wortelstukken met eveneens korte Indogermaansche wortels in verband te brengen. Maar waarom de drieconsonantische wortel in het Semitisch het grondtype der meeste woordvormingen is geworden blijft een raadsel. Groote moeilijkheden bereidt hem ook het vocalisme. Om de ver afwijkende klinkerstelsels van Semitisch en Indogermaansch tot eene eenheid terug te brengen, waagt Möller zich op een zeer onvasten grond : accentvoorwaarden van vóór-Indogermaansche tijden. Wie weet hoe hypothetisch onze kennis van het accent is in historische tijden, zal moeilijk door deze theorie overtuigd worden.

Deze korte schets van de licht- en schaduwzijden, die men op het eerste gezicht in de onderneming van Möller kan ontdekken, zal ons genoegzaam doen inzien dat de vraag zelve nog langen tijd stof zal leveren tot strijd onder de geleerden. Velen reeds hebben zijne poging als voorbarig gebrandmerkt. 't Is te vroeg om het Semitisch in eene nieuwe verwantschapsvraag te betrekken daar men met de Chamitisch-Semitische eenheid nog in de war zit; te vroeg om zich met de betrekkingen der Semitische talen naar buiten te bemoeien, wijl men nog niet in staat is op bevredigende wijze de stamtafel en de historische ontwikkeling der Semitische talen op te maken en te beschrijven; te vroeg daar allerlei vragen van het Indogermaansch (b. v. de ablaut, dit wil zeggen de klinkerafwisseling in een zelfden wortel) nog op een antwoord wachten. Zoo spreken specialisten; en van hun standpunt hebben zij gelijk. « In philology », zegt H. Sweet, « ... it is the specialist who most strenuously opposes any attempt to widen the field of his methods. Hence the advocate of affinity [tusschen talen die voor niet verwant gelden]... must not be alarmed when he hears that the majority of... philologists reject the hypothesis. In many cases this rejection merely means that our specialist has his hands full already, and shrinks from learning a new set of languages — a state of mind which no one can quarrel with » (1). Onder deze droogjes-humoristische beschrijving der stemming van de vakmenschen schuilt in den grond eene weerlegging van hun standpunt. Het wetenschappelijk onderzoek mag den mensch niet kleiner maken, zijn geest niet verengen. Ieder specialist is, evenals een mozaïekwerker, een kunstenaar zoolang hij zijn ideaal voor oogen houdt, zoolang hij bezield blijft met heiligen ijver om een edel kunstgewrocht, het monument van het menschelijk weten, hooger op te trekken en te volmaken. Anders is hij niets meer dan een dwaze haarkliever, een onnutte steentjesslijper. Daarom moet de rechtgeaarde geleerde elke gelegenheid te baat nemen om zijn blik te verruimen en elke uitbreiding van het gebied zijner kennis met geestdrift

(1) *The History of Language*, p. VI, naar Finck *Gött. gelehrte Anzeigen*, 1908, blz. 689.

begroeten. 't Zal altijd te vroeg zijn om nieuwe vragen te stellen, daar er nog altijd oude vragen onbeantwoord zullen blijven. En men begrijpe mij wel : ik wil volstrekt niet zeggen dat iedere nieuwe gissing voor eene geniale ontdekking zal moeten aangezien worden. De combinatiën van Möller mogen stout, ja vermetel schijnen, luchtkasteelen zijn het niet, hij steunt altijd op eene grondige kennis van het onderwerp. Geleerden, die goed op de hoogte zijn van de behandelde stof, spreken van den diepen indruk dien Möller op hen gemaakt heeft, van hunne verbazing voor den omvang der verkregen resultaten. Moge het morgen blijken of niet dat met al zijn vernuft en al zijne schranderheid de schrijver op een dwaalspoor geraakt is, moge hij gelijk hebben of niet, zijne grootsche hypothese dwingt onzen eerbied af en verdient de aandacht van ieder ontwikkelden mensch. De Chamitische beschaving in Oud-Egypte, de Semitische wereld die het oude Assyrië, Jerusalem en het volk van Israël, het aloude Damascus, Arabië en den Islam omvat, de Indogermaansche volkeren in Indië en Perzië, in de meeste landen van Europa en zelfs in Amerika, zouden alle teruggaan tot drie broederstammen naar luid van de eenheid hunner talen. De grootschheid dezer opvatting kan niemand ontkennen. Niets is zoo vluchtig, zoo vergankelijk als de spraak. Als ijdele rookwolken sterven onze woorden weg in de onmetelijke ruimte. Wie zal een vervlogen klank opvangen? En toch aan die vlugge bewegingen van onze spraakorganen, aan die zwakke geluidsgolven, door het trillen onzer stembanden veroorzaakt, houdt de mensch vast met hart en ziel. De klank van heden bootst dien van gisteren na ; het woord van den vader gaat over tot den zoon en met taaie gehechtheid blijft het kind getrouw aan zijne moedertaal. Laat eeuwen, laat duizenden jaren voorbijgaan; elke herinnering aan een misschien roemrijk verleden is uit het geheugen der menschen uitgewischt. Maar iets blijft onuitwischbaar, de stempel op 's menschen tong en lippen gedrukt door zijne eerste stamvaders. Zieners uit de geleerdenwereld hebben het raadsel van dezen zegel ontcijferd, hun scherp gehoor heeft er een flauwen nagalm uit vervlogen eeuwen vernomen. Wijd en zijd waren de stukken verspreid; lange

tijd en onvermoeibare volharding waren noodig om schakel voor schakel de verbroken keten weer op te smeden. Nu snoert één band geslachten en eeuwen aaneen, van den grijzen stamvader van ons ras tot aan de jongste nakomelingschap. Als wij den Deenschen geleerde mogen gelooven, spreken nu nog na duizenden jaren Cham, Sem en Japhet ééne en dezelfde taal, heerscht op eene helft van onzen aardbol hetzelfde woord als na den zondvloed. Bij deze voorstelling verdwijnen als in een breed visioen alle grenzen en scheidingsmuren en de taalkunde opent hier voor onze oogen een heerlijk vergezicht van statige eenheid, waarin oud en nieuw, heden en weleer, Oost en West in harmonieuse grootschheid versmelten.

III

De afstammelingen van Noë's zonen zijn slechts een gedeelte van tot menschdom; en buiten de drie taalfamiliën die wij tot nu toe beschouwd hebben worden door de verschillende volkeren honderden verschillende talen gesproken. Eene belangrijke plaats bekleedt in Noord- en Oosteuropa de zoogenaamde Oegro-altaïsche groep : daartoe behooren het Finnisch en Esthnisch aan de Baltische zee, het Laplandsch, en verder het Hongaarsch en het Turksch. Daarenboven telt de groep talrijke verwanten in Azië, vooral in Siberië en Turkestan. Dikwijls is de vraag geopperd of deze taalstam niet in eenige betrekking tot den Indogermaanschen stond. Ongelukkiglijk is het probleem nooit grondig onderzocht, zoodat wij voorloopig ons van oordeel moeten onthouden.

De overige talen der wereld zijn tot hiertoe slechts weinig tot onderwerp gemaakt van diepgaande taalkundige studie. Zekere groote groepen heeft men herkend : de Maleisch-polynesische eenheid in Oceanië, de groep der monosyllabische of isoleerende talen (Chineesch, Annamitisch, Siameesch, Birmansch, Tibetaansch), de wijdverspreide Bantoe-talen in Afrika. Maar men is er nog zeer ver vanaf eene bevredigende en afdoende classificatie aller talen gevonden te hebben. Zoo staat b.v. het Baskisch volkomen alleen aan beide zijden der Pyreneeën, zonder het

minste verband met om 't even welke Europeesche taal. Wat zijn bouw betreft, lijkt het nog meest op zekere Amerikaansche talen. Eveneens zijn de talen van den Kaukasus ook alleenstaande groepen, zonder verwantschap met andere talen, voor zoover men tot nu toe kan weten.

Gelijk wij boven uiteenzetten, zal er nog wat tijds verloopen eer de vraag naar de betrekkingen tusschen Chamitisch, Semitisch en Indogermaansch een vasten vorm gekregen heeft, laat staan op afdoende wijze opgelost is. Als men dit in aanmerking neemt en bedenkt dat buiten deze drie groepen de meeste talen heel onvoldoende bestudeerd zijn, dan zal men met een zeker scepticisme neerzien op eene onderneming om alle bestaande talen tot ééne enkele grondtaal terug te brengen. Welnu zulk een waagstuk heeft een taalkundige aangedurfd en, men moet het bekennen, met een betrekkelijk succes. Een professor van Bologna, de heer Alfredo Trombetti meent in zijn boek *l'Unità d'origine del linguaggio* (Bologna 1905) het bewijs geleverd te hebben dat alle talen der wereld uit ééne enkele bron voortvloeien. Er moet met nadruk op gewezen worden dat de schrijver geenszins een dilettant of een grappenmaker is. Talrijk zijn de liefhebbers die, steunende op een paar goedkoope (meestal verkeerde) waarnemingen, de ware uitlegging der menschelijke spraak meenen gevonden te hebben. Dit is nu het geval niet. Specialisten in verschillende onderdeelen der taalkunde hebben zijn werk aan een ernstige, soms onmeedoogende critiek onderworpen; allen zijn het eens om de verbazend uitgebreide kennis van Prof. Trombetti te prijzen en eenparig te erkennen dat zijne informatie altoos aan de beste bron geput is, dat zijn materiaal echt is en van het zuiverst allooi. In het opzicht der methode kan den schrijver ook geen verwijt treffen. Hij gaat uit van het princiep dat men altijd eerst moet opklimmen tot den oudsten vorm voor ieder behandelde woord; dat in de eerste plaats naast-verwante, en alleen later verder afgelegen taalfamiliën vergeleken moeten worden; dat men de woorden moet ontleden tot in hunne laatste bestanddeelen om alleen den blooten wortel voor de vergelijking te gebruiken; enz. Kortom Prof. Trombetti is goed beslagen ten ijs getrokken; niets

ontbrak hem om zijne taak op schitterende wijze te vervullen, ... als deze te vervullen was. En dát juist is de vraag, of de opgaaf die Trombetti zich gesteld heeft, wel op te lossen was. Het is geenszins onmogelijk dat alle talen uit ééne enkele grondtaal gesproten zouden zijn; evenals geheel het menschdom met zijn sterk van elkander afwijkende rassen toch tot één paar terug gaat, zoo is het volstrekt niet uitgesloten, geenszins onwaarschijnlijk zelfs dat de zeer verschillende spreekwijzen van het menschelijk geslacht een gemeenschappelijk uitgangspunt zouden hebben. Maar zooals een taalkundige wiens woorden ik reeds aangehaald heb, Fr. N. Finck, opmerkt, kan men zeer goed de mogelijkheid van Trombetti's stelling toegeven en toch blijven twijfelen of het mogelijk is ze te bewijzen. Hoe methodisch hij ook zijn onderzoek voert, hoe voorzichtig hij zich toont om uit zijn betoog alle twijfelachtige argumenten te verbannen, toch bevindt zich de Italiaansche professor dikwijls tot hypothesen gedrongen, voor welker stoutheid de menschelijke geest terugschrikt. In twee verschillende groepen, die blijkbaar nooit iets gemeens gehad hebben, zijn woorden met ongeveer dezelfde beteekenis zeer gelijk in klank: als Trombetti deze nu vergelijkt, dan neemt hij stilzwijgend aan dat zij sedert het begin der menschheid in bijna onveranderden vorm zijn blijven voortleven. Hij schijnt er geen bezwaar in te vinden, een vorm *tali* « steen », uit de Bantoe-talen (in Afrika), te verbinden met een ander *tali* « kei, vuursteen » in eene Kaukasische taal. Bij de vergelijking tusschen Semitisch en Chamitisch poogt de taalkunde eene kloof van verschillende eeuwen te overbruggen; hier staat Trombetti voor een gapenden afgrond van meer dan twintig duizend jaar, daar de mensch op onze aarde, naar zijne eigen berekening, tusschen drie- en vijfhonderd eeuwen oud kan zijn. Is de huidige taalwetenschap wel bij machte over zulke onmetelijke afstanden heen eenige waarheid te ontdekken? Geen taalkundige zal deze vraag bevestigend willen beantwoorden. Hoe weinig overtuigend vergelijkingen als die van de twee woorden *tali* zijn, zal iedereen duidelijk worden, die bedenkt hoe groot het getal is der toevallige overeenkomsten tusschen woorden, welke zeker *niet* ver-

want zijn. Zulke valsche etymologieën zijn legio : Engelsch *bad*, Nieuwperzisch *bad* « slecht » ; taal van Samoa *tala* (vertelsel), Eng. *tale* ; Ndl. *boud*, Russ. *bodryj* « levendig » (dit woord heeft wel Nederlandsche verwanten, juist niet *boud*, maar *bieden*, *gebieden* die weinig verschillen in beteekenis van Russ. *budit'* « opwekken »). Trombetti zelf haalt aan lat. *sudor* (zweet), gr. *ὕδωρ* (water), eveneens valsch. Ndl. *sintel* (ook *sindel, zinder* uitgesproken) lijkt wel op Fra. *cendre* : geene de minste betrekking. Nu welken waarborg hebben wij dat een beetje meer kennis der geschiedenis niet de valschheid van de meeste etymologieën van Trombetti zou doen uitkomen ? Als men zich door zorgvuldige ontleding overtuigd heeft dat *hostis* wel degelijk aan *gast* beantwoordt, daar vaste klankwetten, gesteund op lange reeksen voorbeelden, de volkomen overeenstemming van *h* en *g*, van *o* en *a*, van *st* in beide groepen, en ook van *is* met den verloren uitgang van *gast* bewijzen ; als er verder groote waarschijnlijkheid bestaat dat de verbuiging van *hostis* en die van *gast* onder haar oudsten vorm in den grond gelijk zijn ; dan blijft er voor toevallige gelijkvormigheid zeer weinig plaats, en de waarschijnlijkheidsgraad klimt zoo hoog dat men bijna van zekerheid mag spreken. Eveneens rechtvaardigt de overeenkomst in den bouw de hypothese der oorspronkelijke eenheid van Chamitisch, Semitisch en Indogermaansch. Maar als men inflecteerende met agglutineerende en isoleerende talen vergelijkt, dan zou men moeten uitleggen hoe deze zeer verschillende typen van spraakbouw uit de ééne oorspronkelijke taal zich ontwikkeld hebben. Deze uitlegging geeft Trombetti weer niet. Ook meenen wij het recht te hebben de hoofdstelling van Trombetti, de eenheid der menschelijke spraak, zoo niet onwaarschijnlijk, toch onbewezen te achten, en voor langen tijd nog onbewijsbaar. Wellicht zal aandachtiger studie der taalgroepen die tot nog toe verwaarloosd bleven, nieuwe gezichtspunten openen en verwantschap aan het licht brengen waar de hedendaagsche wetenschap nog geen samenhang kan vermoeden. Te dien aanzien kan Trombetti een voorbode blijken te zijn van nieuwe tijden ; wat hij aanvoert om te betoogen dat alle talen bijeenhooren zal misschien eens dienst kunnen doen als bewijsgrond voor een verband

tusschen twee groepen die voor niet verwant gelden. Heel en al verloren zal zijn arbeid niet geweest zijn ; maar over 't algemeen is zijne poging als mislukt te beschouwen. De taalwetenschap moet bescheidenheid leeren ; de verbazende uitslagen op dit gebied bekomen moeten ons eerder tot eene zekere terughoudendheid stemmen. Als men Cham, Sem en Japhet in ééne taalfamilie kan vereenigen, als wat nu nog maar is eene stoute hypothese, eens eene op wetenschappelijken grondslag gesteunde waarheid wordt, dan zal deze ontdekking wel eene der schoonste veroveringen mogen heeten die de studie van het zwakke menschelijke woord heeft aan te wijzen. Laten wij daarmee tevreden zijn; hooger opklimmen tot aan den oorsprong des menschdoms is ons, ten minste voor dezen tijd, ontzegd.

Een ruim veld blijft ter ontginning nog geopend. Als de talen der Semieten, Chamieten en Indogermanen geene stof meer zullen opleveren voor navorschingen van taalkundigen — en daar zijn wij nog ver vanaf — dan zal er toch nog werk genoeg aan den winkel blijven om verscheiden geslachten van geleerden bezig te houden. Wat kent men eigenlijk van de overige groepen, zooals Maleisch-polynesisch, Oegro-altaïsch, Noordamerikaansche Indianentalen en zooveel andere ? Wie weet welke verrassende uitkomsten men zal verkrijgen, als ook deze taalstammen met de machtige werktuigen der vergelijkende spraakkunst bearbeid en evenals de Indogermaansche talen naar streng methodische beginselen ontleed en doorvorscht worden ? Wij hebben het recht van de taalwetenschap veel te verwachten. Misschien zal later licht schijnen waar nu de diepste duisternis heerscht en zullen toekomstige Trombetti's, met meer grond dan thans, het voor en het tegen kunnen wegen in de moeilijke vraag van de oorsprongseenheid van de gearticuleerde spraak.

JOSEPH MANSION.

VOLKSLIED EN KUNSTLIED

I. Verhouding

Over de noodige verhouding van woord en muziek tot elkaar is veel getwist geworden. In de pruikenrijke 18e eeuw meende het Fransche spreekwoord : « Ce qui ne vaut pas la peine d'être dit. on le chante », en Rameau verklaarde dat hij makkelijk *La Gazette de Hollande* op muziek hadde kunnen zetten. Als men een blik op de liederen van dien tijd werpt, zelfs op die van de heel grooten als Bach (1) (*Giovannini-liedje*), Haydn *(Scheperslied)*, Glùck (*Eindelijk, o zielsgeliefde !*) moet men werkelijk vaststellen, dat de eischen van het woord maar gering waren. Vijftig jaar later ging het niet veel beter in Frankrijk, daar Adam durfde wedden, dat hij een aanplakbrief van een notaris in een muziekstuk zou kunnen herscheppen. Dat was in den gezegenden tijd der Fransche romance, dien onze vaders nog allen meegeleefd hebben en waarvan velen onder ons zich nog een sentimenteele echo herinneren (*Le Cor*, *Charlemagne*, *Qui vive ! Maure et Captive*, *Silvio Pellico*, *Dorme pure, Alice*, enz.) Ja, in sommige hoekjes van België woekert de romance nog altijd voort, al werd zij sedert jaren in Frankrijk zelf door *le lied* vervangen. Reeds door Bizer en Gounod, bewonderaars van de Duitsche liederen, werd zij burgerlijk, plat, zouteloos, vervelend, onartistiek genoemd — en de teksten verdienden zelden meer lof dan de muziek. Eigenlijk heeft de Fransche romance maar één meesterlijke proeve geleverd, *Le Lac,* door Niedermeyer en Lamartine. Dat kan nog heden kunstgenot verschaffen. Later werd nog eens een schreeuwerige doch hopelooze poging gedaan om den verouderden vorm te redden, namelijk door den verwijfden Paul Delmet en eenige leden van het beroemde *Cabaret artistique* te Montmartre : gerust mag men heden de overlijdensacte der romance onderteekenen. Zij heeft plaats gemaakt voor een dubbelen bloei van Fransche liederen, de eene nagenoeg in den vorm der Schubertliederen gegoten, de andere meer ge-

(1) Met opzet werd van elk verdienstelijk auteur ten minste één der meest gezongen liederen in dit artikel vermeld : mogelijk kunnen die titels in België dienst bewijzen.

schapen naar het voorbeeld van *La Procession* van César Franck, den vroom-naïeven componist, die, om zijn rijke gaven en zijn machtige techniek, eenigszins als een Franschen voortzetter van het Wagnerstelsel moet beschouwd worden. Ook de woorden van het huidige lied in Frankrijk verdienen gewoonlijk bewondering.

Vader Willems zeide in zijn tijd : « Een lied zonder de muziek is maar een half lied ». En daar hij enkel volksliederen bedoelde, — geen kunstliederen, — zou men heden zelfs wat stouter kunnen zijn en zeggen : « De waarde van een kunstlied wordt nagenoeg voor de twee derden door de muziek bepaald ». In de meeste beschaafde landen wordt tegenwoordig immers het volkslied door de toondichters versmaad, met uitzondering van Vlaamsch België en het reeds vermelde Montmartre ! Nergens wordt nog een comisch zanger in een concert geduld en Botrel zal die toestanden niet veranderen. Op de conservatoriums leert men bijna uitsluitend kunstliederen schrijven. De leeraars zingen er geen andere voor en doen er geen andere door hun leerlingen koopen. Vooral de moderne vrouwen zijn het volkslied ongenegen. Als een nieuw toondichter in Europa optreedt, — Sibelius in Finland onlangs, — zijn het alweer kunstliederen, gèen volksliederen, die hij op de markt brengt. Al grooter en grooter wordt het getal dillettanten, die, naar het woord van Gevaert, « aiment la musique sérieuse et qui l'aiment sérieusement. »

Om het lied te bestudeeren, moeten we dus onze blikken, over de grenzen heen, naar de ware meesters van het lied wenden. Onder de goede vertegenwoordigers van het lied in Frankrijk, moeten, naast César Franck, de volgende componisten vermeld worden : Fauré (*Le Cimetière*), Duparc (*Chanson triste*), De Bussy (*Colloque sentimental*), Bruneau (*L'heureux Vagabond)*, d'Indy (*Lied maritime*), Hahn (*L'Heure exquise*), Chausson (*Nanny*), Fabre (*Poèmes de Jade*), Huë (*L'Ane blanc*), de Castillon (*Le Bucher*), Bordes (*Paysage vert*), Doret (*Au petit Jour*), Leroux (*Le Nil*), de Bréville (*Le Furet du Bois Joli*), Pierné (*Marionnettes*), Boëlmann (*Rondel*), Luigini (*La Voix des Cloches*), Moreau (*Câlinerie*), enz. De eerste twee behooren tot de beste meesters, die het lied aanwijzen kan, en staan hoog boven de Fransche liedercomponisten van een vorig geslacht, waaronder eenige niettemin met eerbied moeten genoemd worden : Berlioz (*L'Absence*), Delibes (*Arioso*), Gounod (*Prière*), Chabrier (*L'Ile heureuse*), Saint-Saëns (*La Cloche*), Bizet (*Pastorale*), Massenet (*Pensée d'automne*), Lalo (*Marine*), Godard (*Juillet*), Bourgault-Ducoudray (*L'Angelus*), Widor (*Doux Appel*),

Chaminade (*Si j'étais Jardinier*), Paladihle (*Psyché*), Holmès (*Les Gas d'Irlande*), Dubois (*Par le Sentier*), Pessard (*Le Requiem du Cœur*), enz.

Op dit oogenblik worden echter allen overtroffen door Richard Strauss (*Der Morgen*), die de reeks der klassieke Duitsche liedercomponisten voortzet : Schubert (*Die Stadt*), Schumann (*Die beiden Grenadiere*), Brahms (*Liebestreue*), Löwe (*Heinrich der Vogler*), Cornelius (*Weinachtslieder*), Franz (*Vögelein*), Wolf (*Verborgenheit*). Geen enkel der zoogenoemde neue Meister, — die niet allen heel nieuw meer zijn, — reikt Strauss tot aan de schouders : Jensen (*Leun met uw wang*), Curschmann (*Roze*), Max Reger (*Mijn Liefje*), Humpferdinck (*Wiegelied*), Bohm (*De Lente*), Hinrichs (*Het Prinsesje*), Raff (*Geen Zorg*), Lassen (*Een schoon Vaderland*), Taubert (*Wiegelied*), Rubinstein (*De Nacht*), Weingärtner (*Vlinders*), Bungert (*De Zanddrager*), Liszt (*Lorelei*), d'Albert (*De Botvink en de Lijster*), Vrieslander (*Giraud-lieder*), Ritter, Fall, Schillings, enz.

In Noorwegen stierf onlangs de bekoorlijke, fijn-subtiele Grieg (*De jonge Prinses*), en Rusland had reeds den oorspronkelijken Moussorgsky (*De Kinderkamer*), België den meesterlijken Waelput (*Stabat Mater*) en den genialen Benoit (*Denderliedeken*) verloren.

Boogt Finland op Sibelius (*De zwarte Rozen*) en Engeland op Elgar (*Herderslied*), voorloopig hoeven hun liederen nog niet te luid geprezen te worden. Meesterstukken zijn het niet.

Zoo wij bij al deze vertegenwoordigers van het lied te rade gaan — weinig namen werden in de opsomming vergeten, — dan moeten wij vaststellen, dat de muziek een grooter rol speelt dan het woord. Noemt men, b.v.. *La Procession* een meesterstuk, dan bedoelt men niet het negenregelig gedichtje van Brizeux, maar de wonderschoone muziek van den... Fra Angelico der toonkunst. De verzen leverden weinig, doch genoeg : een gelegenheid om een korte processiemarsch te schrijven en een oogenblikje lyrisme. Uitzinnig zou het zijn het werk van den machtigen Baudelaire te beoordeelen naar het staaltje, *L'Invitation au Voyage*, dat Henri Duparc echter uitstekend gediend heeft. Het spreekt van een geheimzinnige reis, — misschien naar Holland ? misschien naar het doodenrijk ? — en dat vreemd onstoffelijke heeft den toondichter het heerlijkste klankenmysterie in de pen gegeven. Müller (*Die liebe Farbe*, *Die böse Farbe*), en Mayrhofer (*Schlummerlied*) waren middelmatige dichters : Schubert heeft hun liederen herschapen en onsterfelijk gemaakt. De woorden « Ave Maria » daargelaten, bevat *Het Pardoent* van Gezelle-Mortelmans maar zes versjes : ze hebben nochtans

aanleiding gegeven tot een der dichterlijkste ontwikkelingen, die wij bezitten. De verzen van het wereldberoemde *Ständchen* van Strauss zijn niet meesterlijk, de muziek is het wel. Als een toonzetter een tekst kiest, stelt hij zich niet de vraag : « Is dat een geniaal gedicht ? » maar wel, onder meer : « Vind ik daar afwisseling in ? Zal dat licht verstaan worden ? » Omgekeerd, laat men door een letterkundige een programma opmaken, doorgaans doet hij een slechte keus, omdat hij meest naar de woorden ziet. En bij de uitvoering is hij dan heel verwonderd, als hij bemerkt, dat schoone verzen toch niet altijd den besten indruk maken. Negen maal op tien kan men zeggen, dat de woorden van een modern lied niet de hoofdrol spelen. Dat is zoo waar, dat Mendelsohn den tekst over boord wierp en toch, zijn *Lieder ohne Worte* hebben niets dan bewonderaars gevonden. Wat vooral in een muziekwerk aanwezig dient te zijn, — is muziek ! De beste tekst van de wereld kan een zwak lied niet redden. Omgekeerd, een middelmatig goed gedicht kan aanleiding geven tot een uitstekend lied. Ook voor den schouwburg kunnen wij denzelfden regel opmaken. Goede muziek heeft zwakke scenario's onsterfelijk gemaakt : *Willem Tell, Trovatore*, *Fidelio, De Tooverfluit*, *Freischütz*, *Robert le Diable*, *Samson et Dalila* enz. Slechts in *Iphigénie* en *Aulide* is de tekst, die overigens grootendeels aan Racine ontleend werd, op de hoogte der muziek. Een schitterende uitzondering, — die den regel bevestigt. Niemand zal de poëma's van *Lucifer, De Schelde, De Oorlog*, meesterlijk noemen : toch zullen ze, denkelijk, door de medewerking van Benoit, de eeuwigheid ingaan. De gedichten van geniale oratorio's, als *Messias* en *De Passie*, verdienen niet veel lof. *Gerontius' Droom* is weer een treffende uitzondering.

Leggen wij dus de verzen en de noten in de weegschaal, dan blijken de laatste gewoonlijk het zwaarst. Ik ken zelfs maar weinig uitzonderingen voor het lied. De gedichtjes van Gœthe, doorgaans lyrisch en kort, werden echter niet door de muziek van een Schubert *(Wanderer's Nachtlied)* of een Mendelsohn *(Suleika)* in de schaduw gesteld. Hetzelfde kan gezegd worden van de bondige en diepgevoelde stukjes van Heine, al lokten zij de geniale muziekbewerking van Schumann uit, vooral in het nooit volprezen bundeltje, *Dichterliebe,* een schrijn met zestien wonderschoone pereltjes. Nog enkele uitzonderingen worden gevonden bij Strauss, die, in zijn allerlaatste werken, zich resoluut wendt tot de Duitsche dichters van het sociale wee : Mackart, Dehmel, von Liliencron, evenals bij de huidige Fransche componisten, die gaarne de voorkeur geven aan moderne gedichten van de grooten, als Verlaine, Moréas,

Vieillé-Griffin, Leconte de Lisle, Sully Prudhomme. Vooral uit *Fêtes Galantes* en *La Bonne Chanson* van Verlaine werd dikwijls geput : Verlaine, immers, voelde niet enkel diep, maar leerde dat in een vers behoorde « de la musique avant toute chose ». Ja, gerust mag men zeggen, dat de teksten, die in den allerlaatsten tijd gekozen werden, gewoonlijk wat meer om het lijf hebben dan die van vroeger.

De vraag is nu deze : welke hoedanigheden moeten de verzen aanbieden, om voor een muziekbewerking geschikt te zijn? Duidelijkheidshalve heb ik een vergelijking noodig. Vooraleer de schilder een onderwerp op het doek brengt, maakt hij gewoonlijk een schets met krijt of kool. Al deed Rembrandt dat niet altijd en al acht onze Leo Frédéric dat ook gewoonlijk overbodig, bij de meeste schilders gaat het toch zoo. Zij hebben omtrekken noodig. Welnu, verzen voor de muziek geschreven, dienen niet veel meer te zijn dan omtrekken, dan schetsen. De toondichter moet maar zorgen voor kleur. Een andere vergelijking? De dichter levert het geraamte, de muziek schept het vleesch en de kleederen.

II. Aard van het Lied

Dat het lied houdt van lyrische ontboezemingen, zal wel niemand vreemd vinden. Het lied is de lyrische vorm bij uitmuntendheid. Verhalende liederen, die de regel waren in de middeleeuwen, worden op onzen dag weinig gecomponeerd. Men lette echter wel : hartstocht kan soms gewettigd zijn op het tooneel, hier wordt hij niet verlangd. Wel hetgeen de Duitschers noemen *Innigkeit* en *Gemüthlichkeit*. Het woord *innig* staat boven talrijke liederen van Schumann en wat later treffen wij het ook aan boven die van Benoit. Een geweldigen indruk moet het lied niet maken : een stille ontroering, een oogenblikje weemoed, een snik, een illusie, een blik naar hooger. — meer niet. Het is overigens noch in den schouwburg noch in de concertzaal, dat het thuis behoort : het moet vooral gezongen worden bij den huiselijken haard.

« De minnezangen, ten gehoore gebracht door X, klonken » weleens wat week en leden aan een hinderlijk bravoure in de » voordracht, welke de grand' aria der oude Italiaansche opera » de noodige verve verleent, maar allerminst past bij de simpele » reinheid dezer rustige zangen, die alle theatrale druk- en » mooidoenerij missen kunnen ». (N. W. *Van Onzen Tijd*. 1901).

III. Het Mysterie

De muziek houdt ook van het mysterie, gelijk het mysterie leeft in rustelooze golven, in ruischende boomen, bengelende klokken, droomende kerkorgels, knappende vlammen, toetende hoornen; gelijk het mysterie zich voordoet in den heiligen avondvrede, in den bangen nacht, de pinkelende ster, den kuischen morgen, de zeilende wolk, de deinende rogge, den bloemigen tuin; gelijk men het raadt in vreugde en smart, in haat en toorn, in twijfel en heimwee, in hoop en extaze, in leven en dood. Waar het woord te kort schiet, vult de muziek aan. Zij vertolkt het onvertolkbare. Zij kan droomen, nabootsen, concreet maken, raden, voorspellen, idealiseeren, openbaren. Laten de verzen den toondichter zulks beproeven te doen, zeker zullen ze hem welkom zijn. Zij moeten hem, gelijk men zegt, gelegenheden aanbieden. « Dat doen ook wel eens verzen, die niet voor de muziek bestemd zijn! » zal de lezer zeggen. Inderdaad, en die zijn misschien de beste, maar de toondichter moet ze kunnen vinden. That is the question! Is kiezen een kapitaal punt in alle kunst, in de muziek is het uiterst moeilijk. Al te dikwijls nemen de componisten teksten, die niet door de muziek kunnen versterkt of hoeven geïdealiseerd te worden, ja, wier waarde ook wel eens door de muziek verminderd wordt. De verzen van Gezelle zijn dikwijls in dit geval, zijn *Kleengedichten* uitgezonderd. Soms knippen de componisten eenige regels uit een gedicht en voegen die samen tot een geheel; maar dat is een gevaarlijk spel. Daarom mag er opzettelijk voor de muziek geschreven worden. Ik beweer zelfs dat de moderne liederdichter nog moet geboren worden. Die is noch De Cort, noch De Geyter, noch De Clercq, noch Gijssels, noch Broeckaert en ook onder de Hollanders Heye, Honingh, Redingius, Cohen, Adama van Scheltema moet men hem niet gaan zoeken. Er zal zelfs een zekere dosis moed toe noodig zijn, om zich geheel en gansch naar de eischen van de muziek te schikken, want de schrijver weet op voorhand, dat zijn gedichten door zijn collega-literatoren, die hem niet zullen begrijpen, licht, mager, fragmentarisch, droog, dikwijls onecht zullen bevonden worden en dat hij, van den anderen kant, door de musici, voor wie hij zich opoffert, onverbiddelijk dood zal gezwegen worden, — ja, ze zullen hem misschien nog spottenderwijze « un fruit sec de la littérature » noemen. Geen ander loon zal hem te wachten staan dan de hoop, dat uit de omarming der beide zusterkunsten nieuwe schoonheid zal geboren worden! Volgend stukje late mij duidelijker zijn.

Verbeidend

1. Zwijg, booze Noordzee! Staak uw wraakgehuil!
Weer stoot ge uw stormen door uw reuzenkuil
En giert, of elke golf een roofdier werd!...
Mijn zoon, ik druk hem nooit meer op mijn hert!...

2. En toch, verdient de zee wel haat en hoon?
Daar zingt ze nu op vromen orgeltoon,
Als loofde zij den naam van God den Heer!...
Ik wanhoop niet : mijn zoon komt eenmaal weer!...

3. Haar golfjes krullen in den wabberwind;
Zij jokt en kalt gelijk een dartel kind.
Hoor toch : wat of dat zoet geruisch bediedt?
Mysterie!... 't Lijkt een nakend schipperslied!...

4. Mij dunkt, zij is met barnend goud getooid!
Haar wegen zijn met rozenloof bestrooid,
Alsof zij feest wou vieren!... Daar, een zeil!
Het is mijn zoon! Heil, trouwe Noordzee! Heil!...

5. Gered, mijn zoon! Juich nu! En dank met mij
De goede zee! Dat zij gezegend zij!

Een vluchtige lezing kon volstaan, om de overtuiging te krijgen, dat den toondichter hier tamelijk veel stof geboden wordt. De eerste strophe kan hij met een stormige begeleiding schrijven; de tweede kan religioso behandeld worden; de derde geeft aanleiding tot een scherzo, de vierde tot een gondelbeweging; de slotverzen leiden tot een machtig mæstoso. De componist zou zelfs een enkel thema kunnen gebruiken en dat in vijf verschillende vormen laten optreden. Het spreekt van zelf, dat de muziek een doorgaanden (dùrchcomponierten) vorm boven een gesloten melodie in dergelijke gedichten dient te verkiezen. De modernen meenen, dat het totaal onmogelijk is tweemaal dezelfde zangwijze voor heel verschillende woorden te gebruiken, daar een van beide, muziek of poëzie, er noodzakelijk door moet lijden. De onnatuurlijke en eentonigheidwekkende refreinen kunnen maar in zeldzame gevallen geduld worden, b. v., in een drinklied of een kinderlied of ook om een obsessie of iets dergelijks te schilderen. Eenige toondichters geven hun liederen dan ook uit met de vermelding « zang *en* klavier ». Vroeger zette men : « zang *met* begeleiding ». Daar de medewerking van een gepast klavierspel de emotie kan ver-

sterken, zou het een dwaasheid zijn er aan te verzaken. De begeleidingen van Strauss zijn dikwijls echte klavierstukken, die wel eens de grenzen kunnen overschrijden, maar doorgaans wekkers zijn van schoonheid. Slechts onontwikkelde lieden luisteren niet naar de begeleiding. Kufferath beweert wel, dat, dank aan den overweldigenden invloed van de moderne symphonie, het lied door orkest mag begeleid worden. Van daar de talrijke uitvoeringen en uitgaven van liederen met orkest : *Lamento* (Fauré), *Les Roses d'Ispahan* (id.), *La Procession* (Franck), *Sea-Pictures* (Eldar), *Erlkönig* (Schubert), *In de Duinen* (Waelput). Dit verschijnsel blijkt zelfs een regel te willen worden bij Strauss, ofschoon veel critici blijven beweren, dat het lied meer eenvoud behoeft.

IV. De Afwisseling

Hooger aangehaald voorbeeld, *Verbeidend*, brengt ons tot een tweede vereischte : de afwisseling. Geen kunst houdt meer van tegenstellingen dan de muziek. Die noodzakelijkheid is vooral dringend geworden, — meer in den schouwburg natuurlijk dan in de huiskamer, — sedert het repoussoir van den romantischen Wagner en dat van de moderne Franschen, die zijn kunst voortzetten. Daarom zou een liederdichter, gelijk een Heije of een Boïto, zelf de compositie moeten kennen en op voorhand in zijn verbeelding, een Andante na een Allegro, een Presto na een Allegretto of andere verbindingen van dien aard moeten hooren. Ja, vooraleer hij een vers op het blad neerschrijft, zou hij wel woorden als de volgende op de bovenzijde moeten plaatsen : marcia funebre, giga, mazurka, rondedans, pastorale, menuetto, notturno, enz. Dichter en toondichter zouden gedurig met elkander moeten omgaan, elkander moeten begrijpen, raden, vervolledigen, ja, een geestelijk huwelijk met elkander moeten sluiten en samen moeten wonen. Is zoo iets mogelijk ? Kan zoo een dichter-musicus, zoo een tweeslachtig wezen gevonden worden ? — Waarom niet ? Men zegt wel, dat de Muze van Hiel zich naar al de eischen van Benoit schikte en dat beiden op meer dan éëne wandeling in het vrije veld samenwerkten. Benoit sprak, b.v. als volgt : « Ik zou uw gedicht. *Het Molenrad*, willen bewerken en eigenlijk is de muziek al grootendeels gereed in mijn hoofd. Doch ik vrees voor eentonigheid. Zie, na het achtste vers zou een klein Andante moeten komen. Kunt gij den molen niet even stil doen vallen ? — Wacht ! » riep de dichter. En dadelijk werd een kwatrijntje in 't leven geroepen, dat den toestand redde. — « Ook verder dreigt het

stukje langdradig te worden. Mij dunkt, Mane, dat ge niet goed kunt eindigen. Die zes verzen zouden tot een enkel moeten versmolten worden. — Laat zien ! » En met een kleine inspanning werd het gewenschte doel bereikt.... Dergelijk werk kan, zonder de tusschenkomst van den toonzetter, verricht worden. B.v. een Redingius, die tot een kunstenaarsfamilie behoort, voor wien de muziek dagelijksch brood is, moet spontaan, als hij een regel schrijft, er de muziek bij kunnen denken. Maakwerk zal het niet worden omdat hij aan regels denkt : de dichter, immers, die een sonnet schrijft, loopt ook in een gareel ! Zoo de componist echter zelf ook nog dichter is, dan is de moeilijkheid opgelost. Dergelijke voorbeelden zijn schaarsch bij ons : Van Rennes, Lambrechts-Vos, Gilson, Ontrop, Mathieu waagden het soms, doch zelden op een zeer gelukkige wijze.... De poëzie moet zich het woord van Kùndry herinneren : « Dienen ! Dienen ! » Zij behoeft daarom wel niet geheel en gansch de slaafsche dienares der muziek te worden, neen, want het tegenovergestelde kan ook wel beweerd worden. In de kerk dient de muziek het woord ; en Grétry, Glùck en Wagner eischten hetzelfde voor het tooneel. « La véritable fonc- » tion de la musique est de seconder la poésie, pour fortifier l'ex- » pression des sentiments et l'intérêt des situations. » (Glùck) En toch is het de muziek van Glùck en niet de poëzie van zijn medewerkers, die de menschen naar den schouwburg lokt. « La musique s'exhale du poème comme le parfum s'exhale des » fleurs et des feuilles d'un arbre. » (H. S. Chamberlain). « Le » musicien est l'élément féminin, et par sa nature même, cet » élément, s'il n'est pas secondaire, est du moins subordonné ; » il ne crée qu'autant qu'il a été fécondé par l'élément mâle : le » poète. » (id.) Kufferath spreekt Schopenhauer op de volgende wijze na : « La musique n'est pas l'élément secondaire de » l'expression, elle en est le générateur. C'est justement le » caractère d'universalité qu'elle imprime à la traduction de nos » sentiments, qui fait qu'elle ajoute tant de force aux paroles... » Il serait plus naturel que le texte fût écrit sur la musique et » non la musique composée sur le texte. » Toch leidde dit laatste stelsel, dikwijls beproefd, maar zelden tot een goed resultaat.

De meeningen over den voorrang van het woord of de muziek zijn dus nog al verdeeld. Degene, die de beste versmelting betracht — en bekomen — heeft, is Hugo Wolf. Men raadplege, b. v., zijn *Spaansch Liederboek*, waarvan sommige nummers bijna onuitvoerbaar zullen blijken en den musicus in mindere mate dan den literator zullen bevallen. Hier is het woord bijna alles. De muziek kruipt, kronkelt, wipt en woelt, sist en blaft, om al de

mogelijke schakeeringen van het vers weer te geven, eilaas, dikwijls ten nadeele van de muziek zelve en dan nog in spijt van de onverbiddelijke aandacht, welke van de meewerkende begeleiding geëischt wordt. Wolf gaat veel verder dan Wagner en overschrijdt de grens meer dan eens, al onderteekende hij verscheidene meesterlijke liederen : *Verborgenheit, Lied von Weylas, Anakreon's Grab, Herz, verzage nicht geschwind!* Wij weten, ten andere, uit de brieven van den krankzinnig gestorven man, dat hij zich den geest op de vreeselijkste wijze folterde, om zijn ideaal te kunnen bereiken en te zien wie de overhand zou behalen, de muziek of de poëzie. En eindelijk moest hij tòch nog tot het besluit komen, dat een volledige versmelting niets anders dan een utopie is, ja, dat in vele gevallen de toondichter een woord, een wending, een heel vers mag verwaarloozen, om stoutweg een mooien muzikalen volzin door te zetten. De Bussy, de leider der *schola novissima*, gaat nog wat verder dan Wolf en ook nog wat verder dan de naïef-grillige, gedurig verspringende Muze van den genialen nihilist der muziek, Moussorgsky, die zooveel als De Bussy's geestelijke vader is. Dat wij bij De Bussy met een ziekelijke kunst te doen hebben, — evenals bij Beardsley, Hein, Sokolof, Mussatow en andere moderne schilders, — lijdt geen twijfel. Met de oogen toe zou men die fijne, ragfijne dingetjes, die droomzoete begeleidingen, die zoogenoemde *buée sonore* moeten aanhooren. De akkoorden loopen echter zoo buitensporig dóoreen en óvereen en ineen, dat zijn liederen weinig kans hebben in België te behagen. Ik zet een punt en kom terug op de liederteksten : of zij hoofdzaak heeten of niet, zij moeten bruikbaar zijn, zij moeten hoedanigheden aanbieden, die men in de esthetiek noemt : « des rapports de convenance. »

V. De Eenheid

Men lette wel : om wille der bedoelde afwisseling, mogen gedachten en gevoelens niet de trilbeelden van een kinema noch de kleurwemeling van een kaleïdoskoop vóór den geest roepen. De schrijver moet met breede trekken te werk gaan. Meer dan eens hoorde ik door toondichters de meening uiten, dat de grillig subtiele stemmingen van Karel Van de Woestijne moeilijk tot een goede muziekbehandeling aanleiding kunnen geven. De onmisbare tegenstellingen moeten weinig in getal zijn, daar anders de eenheid in de verscheidenheid ! — een der hoogste wetten die de kunst voor kan schrijven, — uit het oog zou verloren worden. Slechts twee gevoelens, droefheid en hoop, komen voor in volgend versje en zij wisselen elkander geregeld af.

De Dag des Heeren

1. Wie vaak van in den morgenstond
Gebogen op den akker stond,
Hij morre niet, —
Daar, na den zesden dag, zal wederkeeren
De blijde dag des Heeren!

2. Wie twijfelt of zijn hart wel rein
Als bloesem mocht gebleven zijn,
Hij toeve niet :
Met innig rouwen doe hij wederkeeren
Den blijden dag des Heeren!

3. Wie luttel liefde in 't leven vond,
Wie leed tot in zijn laatsten stond,
Hij jammer niet :
Hij noem dien stond, die al zijn wee doet keeren,
Den blijden dag des Heeren!

VI. Stemmingsliederen

Uit liefde voor die eenheid schrijven de toondichters, vooral de Duitsche toondichters, gaarne stemmingsliederen, die nagenoeg als een sonnet van Perk moeten opgevat worden : eenige regels beschrijving en een korte indruk. Anders gezegd : het stemmingslied is een klein natuurtafereeltje, waarin de dichter iets van zich zelf heeft gelegd. Het volgt het Fransche voorschrift : « Le paysage est un état d'âme. » Talrijke gedichten van Heine en verscheidene nummers uit *Sagesse* zijn echte stemmingsliederen. Waren de laatste gedichten van Gezelle wat korter, vele zouden in deze lijst passen. Sommige Kleengedichten hebben Mortelmans, Ryelandt en Van Rennes uitstekend gediend : *'t Is de Mandel*, *'t Avondt*, *Het strooien Dak*, *Tuitend' Hoornen*, *Ik stond op eenen Berg*, *Het ruischend Riet*, enz. Een der schoonste voorbeelden, die ik ken, — wat moeilijk echter, — is *Brume du Soir* van Gilson, naar een knap versje van André Van Hasselt. De beroemdste meesters hebben het stemmingslied altijd gaarne beoefend : *De Stad* (Schubert) *Lentenacht* (Schumann) *Veldeenzaamheid* (Brahms) *Am schönsten Sommerabend war's* (Grieg) *Clair de Lune* (Fauré) *L'Heure exquise* (Hahn). Hier kunnen zij het mysterie laten spreken en naar hartelust schilderen, hetgeen zij zoo gaarne doen. Evenals de doeken van de impressionisten in de huidige schilderkunst, — Monet, Pissaro, Renoir, Sisley, Heymans, Claus, — kan de muziek hier weemoedig, zonnig.

hoopvol, schaterend, doezelig, donker, tragisch, akelig, enz. zijn. Ook zijn de stemmingsliederen heden legio. Al meer en meer treffen wij titels aan als de volgende : zeeliederen, heideliederen, woudliederen, Denderliederen, croquis, impressions, enz. Hierbij een proeve.

Avondstem

1\. 't Is de avond vóór den eersten Mei
En op den drempel zitten wij.
Een vrome meisjesstem verkondt
Maria's lof met blijden mond :
Sancta Maria!

2\. Een heilig-stille nacht vangt aan.
Wij dralen, eer wij binnen gaan.
Ons houdt het kuische lied geboeid,
Dat voort blijft galmen, onvermoeid :
Sancta Maria!

3\. Onzichtbaar worden dak en tin...
Wij slapen eindlijk rustig in,
Dat schoon gejubel in het oor.
Het zindert nog ons droomen door :
Sancta Maria!

VII. De Bondigheid

Een andere wet voor liederdichters is de bondigheid. Enkel voor comische liederen worden best meer dan drie strophen gebezigd. Twee is doorgaans voldoende voor een kunstlied. Uitstekende liederen van Grieg en Brahms hebben zelfs maar een enkele strophe, — meer dan eens maar een dertigtal maten. Het getal verzen dient uiterst beperkt te zijn. En die beperking doet hier, meer dan in een ander kunstwerk, aan het spreekwoord denken : « De kracht van den boog berust niet in de lengte maar in de kortheid van de pees ! » Een lied vertolkt doorgaans maar een enkele trilling van 't gemoed : het spreekt van zelf dat de vertolking daarvan niet veel tijd kan vergen. De uitvoering duurt gewoonlijk maar twee of drie minuten ; een lied, dat vijf minuten duurt, is een groote uitzondering. Wij zijn dus ver van de Fransche romances verwijderd, waarvan de uitvoering het geduld van den toehoorder soms een kwartier — en meer nog — op de proef stelde. Men denke maar

aan sommige veel verspreide stukken van Bordèse : *David chantant devant le roi Saül*, *Jeanne d'Arc*, *Le Sacrifice d'Abraham, La Jalousie d'Orosman*, *La Mère du Déserteur*,(grande scène, 10e édition) enz. enz. Sedert eenigen tijd zijn zelfs liederreeksen in de mode gekomen onder den titel, *Chansons brèves*, waarvan de nummers gewoonlijk alle achtereen gezongen worden. Een Nederlandsch voorbeeld daarvan vinden wij in de pittige, soms gulle, doorgaans vrome *Gezelletjes* van Catharina Van Rennes. Hieronder een staaltje in dien aard.

De Les van 't Leed

1. *In de Laan*

Een minnend paartje doorwandelt de laan,
Zoo lichtjes, — ze raken den bodem nauw aan.
Ze lachen het lokkende leven toe
En worden het praten en proesten niet moe.
... Hoe droevig wie doornen na rozen betreedt !
Ach liefje, hoe waart gij mij toch zoo wreed !

2. *Drinklied*

In de oude taveerne schatert een lied.
« Getergd het lot ! Vermand het verdriet ! »
Ironisch besluit het refrein : « Ha ha ! »
En machtig bauwen de drinkers het na.
... Mij martelt het waar ik ga of sta.
Voort ! Satan sart in dat hoonend « Ha ha ! »

3. *De Regen*

Hoor hoe zachtjes de regen valt.
Muziek ontwelt het donkere asphalt.
Van levend kristal rinkelt de boom.
Melodisch mysterie ! Een sprookjesdroom !
...Geen meisje meer luistert, geen mondje meer lalt :
« Hoor hoe zachtjes de regen valt ! »

4. *De Jacht*

Paardengetrappel en stormig getoet.
Door 't angstige dal rent de moordende stoet.
Arm wild ! Hier helpt geen gevleugelde poot !
Ter diepste verhulling beloert u de dood !
... Ook mij vervolgt hij zonder gena !
Wijk, grimmig spook, of wurg mij dra !

5. *Kinderronde*

Dartele kinderen dansen vóór 't huis
En zingen een lied van de vledermuis.
Zij sluiten den dag met schaatrende pret,
Wel wetend : spoedig dreigt hen het bed !
... Mij schenkt de schemering slaap noch vree.
Geen engel brengt balsem voor 't vlijmende wee !

6. *Het Orgel*

Ik treed in 't kerkje langs de baan,
Waar de orgelmonden openstaan,
En leer : « De mensch wordt gelouterd door leed !
Hij zaait zich een Eden wie zingt en vergeet ! »
... Het zij !... ook zing ik, terwijl ik ga,
Doorhuiverd door hoop : « Halleluja ! »

VIII. De Onmiddellijkheid

Wat ik vooral in een lied wensch te vinden is hetgeen de Hollanders noemen — de onmiddellijkheid. Dit wordt vooral bij de anonyme middeleeuwers aangetroffen en is even onmisbaar in een modern lied. De indrukken moeten direct van den zanger op den toehoorder overgaan. Daarom moet deze dadelijk verstaan, — en vooral zonder tekstboekjes, die de bekoorlijkheid der verrassing zouden wegnemen. Zoo hij niet verstaat, is hij misnoegd : hij kan de woorden niet vastgrijpen en tegenhouden ; hij kan den zanger niet gedurig doen herbeginnen, terwijl de lezer kan lezen en herlezen zoo veel het hem lust. Is het reeds verkeerd te beweren, dat een vers voor het oog zou geschreven worden, een lied bestaat enkel voor het oor, — en moet daarom gemakkelijk gevat worden. Ook moet de toonkunst talrijke teksten versmaden. Verzen die te diepzinnig, te afgetrokken, te subtiel zijn, of die te veel beelden bevatten, of die overladen zijn met epitheta, werkwoorden, bepalingen, bijstellingen, — zijn weinig geschikt voor de muziek. De muziek is geen kunst voor denkers. De stoutste gedichten blijken hier de slechtste. *De Zee* van Kloos zou wel wat klanknabootsing kunnen verwekken, doch moeilijk tot een goed lied kunnen dijen : men zou den zin niet vatten, dien u al moeilijk genoeg is ! *La Fête du Blé*, dat puikstukje van Verlaine, werd door een talentvol musicus bewerkt, doch, gelijk te voorzien was, de muziek is verre beneden de poëzie gebleven. Heel zelden hebben verzen van Vondel, Dante of Hugo een meesterlijk lied

in het leven helpen roepen. Om tot eenige vaste deducties te komen, laat ik een lijst der allerberoemdste liederen volgen.

I. *Mozart* : Das Veilchen (tekst van Goethe), Wiegenlied (van een ongenoemde). (1)

II. *Schubert* : Erlkönig (Goethe), Heidenröslein (id.), Wanderers Nachtlied (id.), Gretchen am Spinrade (id.), Der Wanderer (Schmidt von Lübeck), Frühlings-Glaube (Uhland), Die junge Nonne (Graigher), Ave Maria (Naar Walter Scott), Der Tot und das Mädchen (Claudius), Die Stadt (Heine), Der Doppelgänger (id.), Der Atlas (id.), Ständchen (Rellstab), Der Lindenbaum (Müller), Nachtstück (Mayerhofer).

III. *Schumann* : Ich grolle nicht (Heine), Die beiden Grenadiere (id.), An den Sonnenschein (Reinick), Der arme Peter (Heine), Du bist wie eine Blume (id.), Die Lotosblume (id.), Der Nussbaum (Mosen), Die Stille (Eichendorff), Mondnacht (id.), Frühlingsnacht (id.), Frauenliebe und Frauenleben (von Chamisso.)

IV. *Brahms* : Liebestreu (Reinick), An ein Veilchen (Hölty), Meine Liebe ist grün (Fred. Schumann), Feldeinsamkeit (Almers), Vergebliches Ständchen (volkslied), Der Gang zum Liebchen (volkslied), Sapphische Ode (Schmidt), Der Tod, das ist die kühle Nacht (Heine), Vier ernste Gesänge (Bijbel).

V. *Mendelsohn* : Auf Flügeln des Gesanges (Heine).

VI. *Löwe* : Archibald Douglas (Fontane), Heinrich der Vogler (Vogl), Tom der Reimer (Bauer), Der Fisscher (Goethe).

VII. *Wolf* : Mörike-Lieder. Gedichte von Goethe. Spanisches Liederbuch (nach Heise und Geibel).

VIII. *Strauss* : Ständchen (Von Schack), Wasserrose (Dahn), Heimliche Aufforderung (Mackart), Traum durch die Dämmerung (Bierbaum), Caecilie (Hart), Der Arbeitsmann (Dehmel), Der Morgen (?), Lied an meinem Sohn (Dehmel). (2)

IX. *Grieg* : De jonge Prinses (Björnson), Uw Raad is wel goed (id.), Solveig's Lied (Ibsen), Een Zwaan (id.), Ik heb u lief (Andersen), Liefde (id.), Wiegelied (Munch), Het oude Lied (Heine).

X. *Berlioz* : L'Absence (Th. Gauthier), Sur les Lagunes (id.).

XI. *Franck* : La Procession (Brizeux).

XII. *Fauré* : Les Berceaux (Sully Prudhomme), Lamento (Th. Gauthier), Les Roses d'Ispahan (Leconte de Lisle), Le

(1) Van Beethoven : An die ferne Geliebte (Jeitteles) Adelaïde (Matthisson), Busslied (Gellert), Freudvoll und leidvoll (Goethe).

(2) Voeg hierbij de liederen van R. Wagner (De Engel, Droomen, Smarten, Wiegelied) die zijn teksten zelf dichtte.

Parfum impérissable (id.), Dans les ruines d'une abbaye (V. Hugo), Mandoline (Verlaine), Clair de Lune (id).

XIII. *Chausson* : Nanny (Leconte de Lisle), Le Cantique à l'Epouse (Jounet). (1)

XIV. *De Bussy* : Mandoline (Verlaine), Colloque sentimental (id.)

XV. *Peter Benoit* : Mijn Moederspraak (Klaus Groth), Mijn hart is vol verlangen (Hiel), Heeft het Roosje (id.), Denderliedeken (id.), Het lied der Vlamingen (id.)

XVI. *Waelput* : Stabat Mater (Van Oye), Jeugd en Liefde (id.), Aan u (id.), In de Duinen (id.)

XVII. *Mortelmans* : 't Pardoent (Gezelle), 't Is de Mandel (id.), De Vlaamsche Tale (id.), 'k Hoore tuitend' Hoornen (id.)

Ik besluit :

1° Heine houdt het record.

2° Zelden gaf een vers van een der liederdichters, die een naam in de letterkunde hebben, — Burns, Béranger, Nadaud, Dupont, Jouy, Botrel, Petöfy, Arnt, Heije, De Cort, De Clercq, — aanleiding tot een muziekwerk van blijvende waarde.

3° Met uitzondering van Gœthe, schijnen de genieën geen groote aantrekkingskracht op den musicus uit te oefenen.

4° Zonderling genoeg : gaarne werden de teksten benuttigd van de Fransche parnassianen, die nochtans dikwijls van koelheid beschuldigd worden.

5° Hiel en Van Oye werkten mee aan de schoonste liederen van de Nederlandsche taal.

6° Zichtbaar leven de toondichters den regel van Molière na : « Je prends mon bien où je le trouve ».

XI. Locale Liederen

Ook op locale hoedanigheden zou kunnen gewezen worden, ofschoon dit heden zoo min noodzakelijk blijkt in muziek als in letteren en schilderkunst. Het doet ons nochtans aangenaam aan, wanneer wij een exotisch karakter hooren in vreemde melodieën. De keuze der onderwerpen mag locaal zijn, althans wanneer deze de algemeen menschelijke hoedanigheden niet uitsluiten : met genoegen zien wij Bretanje leven in de verzen van Botrel, op de doeken van Cottet, in de muziek van Bourgault-Ducoudray. Zoo zou een Bruggeling ons de ziel van het

(1) Niet te vergeten de schoone liederen van Duparc : Phidylé (Leconte de Lisle), L'Invitation au Voyage (Baudelaire), La Vague et la Cloche (Coppée).

mystieke Brugge knnnen weergeven; een toondichter van Gent, la grande usine, zou werkmansliederen kunnen aanheffen of de bloemen van de bloemenstad bezingen; de Kempenaar zou zijn indrukken kunnen zoeken op de bloeiende heide, langs de droomende venen, in de ruischende dennenbosschen. Daar kunst echter een zake van individuën is, mogen hier geen strenge regels voorgeschreven worden. Internationale onderwerpen hooren wij heden de beste noemen, meer in de muziek dan elders, en verscheidene kunstenaars behooren eigenlijk tot geen enkele natie. Zij beoogen hetgeen zij noemen « universeele schoonheid » en die is natuurlijk de beste. Al te eng locale onderwerpen als *De Leie*, *De Schelde* en de meeste gelegenheidscantaten zullen slechts tot weinigen spreken. Gœthe schreef reeds aan Eckermann « dat de nationale letterkunde uitgediend heeft, dat de tijd eener wereldliteratuur in aantocht is en dat wij allen moeten meewerken om het aanbreken van dien tijd te bespoedigen. » Een kunstwerk bestaat voor heel het menschdom en niet voor een bepaalde menschengroep, niet voor de inwoners van een enkele stad. Al wie ontvankelijk is voor schoonheidsindrukken kan heerlijk genot danken aan de Victoria van Samothrace, aan de Venus van Arles, aan den Amazonenslag van Rubens, aan de Lansen van Velasquez, aan Hamlet van Shakespeare, aan de Vijfde Symphonie van Beethoven, aan de beide Passies van Bach. Aangenomen dat die meesterwerken wat luider zullen spreken tot menschen van een zekere streek; toch zijn zij genietbaar voor velen. Hugues Imbert schreef zelfs : « La musique devient un trait d'union entre les nations ». Het spreekt van zelf, van een anderen kant, dat ware meesterstukken altijd nationaal werk zullen zijn. *Antigona* kon slechts geschapen worden door een Griek, *De Dochters van Leucippus* door een Vlaming, de binnenhuisjes van De Hoogh door een Hollander, *Les Femmes savantes* door een Franschman, *Jagersverhalen* door een Rus, *Peer Gynt* door een Noor. « Seules les œuvres profondément nationales sont universelles ! » zegt Ernest Van Dijck. Nationalismus is voorzeker niet alles, verre van daar, maar het is ook geen tarra; het sluit noch breedheid noch persoonlijkheid noch algemeen menschelijke hoedanigheden uit. Het geeft zelfs een merkteeken van authenticiteit aan een kunstwerk. Kinderachtig zou de bewering zijn dat de tot schepping nopende emotie niet van den geboortegrond zou kunnen komen ! Welhoe, ze zou kunnen spruiten uit strijd en leven, uit bespiegeling en droom, uit standbeelden en lichtekooien, — en niet eens uit de milde aarde, die vriendin, die troosteres, die tweede moeder ? Ik meen, dat de liefde tot die

moeder wel eens warmte aan het hart geeft, die in andere gevallen dikwijls ontbreekt. Al hooren we heden zoo veel met nationalismus spotten, toch huivert het heerlijk in tal van muziekwerken : *De Tooverfluit* (Mozart), *Dichterliebe* (Schumann), *Die schöne Müllerin* (Schubert), *Die Meistersinger* (Wagner), *Hänsel und Gretel* (Humpferdinck), *Carmen* (Bizet), *La Marseillaise* (Rouget de l'Isle), de rapsodieën van Liszt, de balladen van Chopin, de symphonieën van Glazounof en Borodine, de opera's van de Italianen, de liederen van Grieg, Wolf, Fauré... en tutti quanti ! Wagner kon weenen van geluk, omdat hij de ziel van Duitschland voelde leven in Weber's *Freyschütz*. Bij de inhuldiging van zijn schouwburg te Bayreuth sloot hij zijn korte toespraak tot de menigte nagenoeg met de woorden : « Laat ons op den ingeslagen weg voortgaan en weldra... haben wir eine Deutsche Kunst ». Bij ons groeten wij nationale hoedanigheden in *De Schelde* (Benoit), *Kermisdag* (Blockx), *La Mer* (Gilson), *Godelieve* (Tinel) en in een heele reeks oude en nieuwe liederen. Onder deze laatste dienen vermeld te worden, de eene om hun Vlaamsche hoedanigheden, de andere om onderwerp en karakter beide : *De Strijdkreet* (Benoit), *Het Lied der Vlamingen* (id.), *Denderliedeken* (id.), *Beiaardliedje* (id.), de herschepping van het *Hasseltsch Meilied* (id.), *De Vlaamsche Tale* (Mortelmans), *'t Is de Mandel* (id.), *De Mandel* (Ryelandt), *Groeningeveld* (id.), *De Karrekiet* (Wilford), *Aan de Schelde en Dender* (Gilson), *Arteveldelied* (Gevaert), *Filips van Artevelde* (id.), *Het Geuzenvendel op de Thuismarsch* (Van Duyse), *Het Kerelslied* (id.), *Drie Ridders* (Tinel), *Mijn Vlaanderen heb ik hartlijk lief* (Antheunis), *Ons Vaderland* (Blockx), *De Schelde* (Mestdagh), *Kerlingaland* (Hullebroeck), *De Noordzee* (id.) .. De lijst zou kunnen verlengd worden. Wanneer ik, een geboren Limburger, van nationalismus hoor gewagen, denk ik onwillekeurig aan mijn droomende heide. Voorzeker mag een vonkje van haar schoonheid leven in poëzie en muziek. Misschien zal een toondichter het tikje nationalismus in meegaand vers noch ongepast noch overdreven vinden.

Van Niemand beluisterd

1. Wat was het er goed op de bloeiende heide !
Van niemand beluisterd, van niemand gezien,
Stond ik er uren en uren te zingen,
Vol zalige weelde de minnende borst !...
Wat was het er goed op de bloeiende heide !...

2. Wat was het er stil op de droomende heide !
Van niemand beluisterd, van niemand gezien,
Lag ik er uren en uren te snikken,
't Gelaat in de rozige bloempjes gedrukt !...
Wat was het er stil op de droomende heide !...

X. Het Dialect in de Liederen

Het is hier ook het oogenblik, om een woord te zeggen over het gebruik van dialect in de liederen. Mate moet hierin een regel zijn, want, bezigt men te veel gewestelijke woorden, dan zullen slechts weinig lieden lust gevoelen tot luisteren, tot mee- of nazingen. De verspreiding wordt op die manier bijna onmogelijk. Als Fontaine *Min Modersprak* voordraagt, die geniale bladzijde van Benoit, zijn er altijd misnoegden in de zaal, die zeggen : « Waarom zingt hij den Nederlandschen tekst niet ? » Die menschen hebben gelijk en ongelijk. Zij vergeten dat geene taal ter wereld de tooverij der oorspronkelijke schepping kan weergeven en zie, een zanger mag toch wel de voorkeur aan den schoonsten vorm geven, he ! Den tekst van een muziekstukje vertalen is een heksenwerk en heden duldt men in Fransche vertalingen niets anders meer dan rythmisch proza. Hier vooral geldt het spreekwoord : « Tradutore, traditore ! » Er is een even groot verschil tusschen het oorspronkelijke en de overzetting als tusschen een schilderij en een ets naar die schilderij. Volney zegde reeds dat vertalingen schoone tapijten zijn, die men van den verkeerden kant ziet. Tot heden werd nog maar ééne vertaling van Wagner's werken voldoende genoemd, de Engelsche, het werk van den talentvollen Corder. Wie Lohengrin op een degelijke wijze in het Fransch kan vertalen, — zal fortuin maken. Ga eens verzen overzetten als de volgende :

Wij wilden wat was recht en wonnen wat wilden.
(P. Benoit : *De Strijdkreet*).

(De Mandel) lacht omdat hij vrank en vrij is,
Lacht omdat hij blank en blij is.
(Gezelle & Mortelmans).

Macht uns, Männer, das Mahl.
(Wagner : *De Walkure*).

Prachtvoll prahlt der prangende Bau !
(Wagner : *Rheingold*).

Wild im Walde wuchs ein Baum.
(Wagner : *Siegfried*).

Van een anderen kant zeggen de Nederlandschlievende dilettanten met recht: « Wat? Van de moedertaal gaan zingen — en dat in een vreemde taal? Dat lijkt uitzinnig! » Inderdaad, maar Peter Benoit had het toch anders voor. Te goeder trouw meende hij, met Dr. Hansen en anderen, dat het zoogenoemde Aldietsch, meer verwant met de taal van Groth dan met die van Vondel, de letterkundige taal kon worden van de lage landen bij de zee, — van Duinkerken in Frankrijk tot Riga in Rusland! Ook Brahms zette verzen van den idyllischen en zeer muzikalen Klaùs Groth op muziek: — *Komm' bald*, *Wie Melodien zieht es mir*, *Es hing der Reiff*, *O wüsst ich doch den Weg zurück*, — evenals Raff, — *Kein Sorg' um den Weg*, — en Hinrichs, — *Prinzessin*, — doch al die liederen komen enkel met den Hoogduitschen tekst in de meeste verzamelingen voor en heden haalt men, zoo wel in Antwerpen als in Duitschland, de schouders op, als men nog toevallig van de utopie der Aldietschers hoort gewagen. Een onschuldige manie, als die van de pasticheerders of du-dijners, — Hoffmann von Fallersleben, Dautzenberg, van Duyse, Pol de Mont, Servaes Daems, — die eveneens instemming, véel instemming zelfs, bij onze voortvarende Vlaamsche toondichters vonden. Ook het vuur der félibres is heden zoo goed als gebluscht. Bijna nooit wilde trouwens een Fransch toondichter een Provençaalsch versje op muziek zetten. Erger, de veelgezongen *Chant provençal* staat op Fransche woorden!

Andere estheten beweren nochtans, dat de muzikaalste tongval de beste voor de muziek dient genoemd te worden en dat de Nederlandsche toondichter beslist de voorkeur aan het Westvlaamsch zou moeten geven. Sommigen bevestigen weer dat het dialect een ietwat banalen indruk teelt. « Foei! roepen de Hollandsche dames; 't is plat! »

XI. De Stof

Ziedaar dus, met korte woorden, eenige der vereischten, waarmee een modern liederdichter rekening houden moet. Voldoen zijn verzen aan die vereischten, dan zullen zij den toondichter, — zonder twijfel, — de taak vergemakkelijken. Wat de stof der liederen betreft, — die is onuitputbaar! Edgar Poë heeft, in een overheerlijke bladzijde, de onderwerpen opgesomd, die poëzie-zwanger zijn: de zee, de wolken, het licht, de liefde enz., enz. Als algemeene regel kan gelden: waar poëzie schuilt, leeft ook muziek. Beide kunsten worden immers zusters genoemd. — Negenmaal op tien maakt de liefde schering en inslag van een lied, doch ziehier een vijftigtal rubrieken, die in de

studie van het Nederlandsche lied voorkomen : minneliederen, vensterliederen, wachterliederen, verhalende liederen, (romancen, balladen, legenden enz.), drinkliederen, meiliederen, vaderlandsche liederen, geuzenliederen, martelaarsliederen, kerst-, nieuwjaar-, driekoningen-, paasch-, hemelvaart-, advent-, Maria-, heiligen-, bedevaart-, passieliederen, feestliederen, dansliederen, rondedansen, kinderliederen, satirische liederen, lokale liederen, stap-, soldaten-, kermis-, herder-, spot-, leugenliederen, studentenliederen, wiegeliederen, gelegenheidsliederen, gondelliederen, ambachtsliederen, zedelijke liederen, stemmingsliederen, fantastische liederen, dierenliederen, raadselliederen, kusliederen enz. enz. — Vele van die vakken zijn heden uitgestorven; andere worden weer gewekt. Naar het voorbeeld van enkele katholieke Duitschers beijvert zich Moortgat om het mystieke lied bij ons in eere te herstellen.— In de middeleeuwen heeft de ballade en de romance onsterfelijke meesterstukken voortgebracht en onze *Bloemenmaker* is misschien wel het schoonste exemplaar, dat de wereldliteratuur kan aanwijzen! In onzen tijd van stoom en electriciteit vinden wij echter, dat de 54 × 4 of 216 verzen van dat verhaal wel wat veel zijn — en het vak wordt heden niet meer beoefend. De literators kunnen immers niet meer vertellen, de musici nog minder. In Duitschland heeft de ballade in den tijd der romantiek nog een korten nabloei beleefd en iedereen kent Schubert's *Erlkönig* en Schumann's *Beiden Grenadiere.* Carl Löwe schreef bijna uitsluitend balladen, waaronder eenige meesterstukjes, doch wij vinden hem heden vervelend. In het Nederlandsch treffen wij bitter weinig moderne balladen aan. *Drie Ridders* (Tinel), *Het Geuzenvendel* (Van Duyse), *Twee Kerelen* (Benoit), *Filips van Arteveldc* (Gevaert), verdienen nochtans lof. Sedert het wereldsucces van de kranige *Rondes enfantines* van Jaques-Dalcroze, schijnt het kinderlied weer een nieuwen bloei te gemoet te gaan. — De mooie dansliederen van Bruneau vonden ook navolging. — Liederen met een sociale strekking worden bij de aristocratische Franschen minder geduld dan bij de Duitschers, ondanks de groote gaven van dien zelfden Bruneau, den zingenden tolk van de Fransche socialisten. Over de laatste liederen van Strauss lezen wij bij Moermans (*Nieuw Leven*, 1909): « Nu geen romantisch-overgevoelige poëzie meer. In de meeste » gedichten, die de toondichter voortaan op muziek zal zetten, » worden de tegenwoordige tijden bezongen, de tijden van » intens leven, van strijd en van socialisme, de tijden waarin » de twijfel soms de harten in ijzeren vingers knelt en waarin » het zoo dikwijls noodig is de ziele met een beetje hoop weer » op te beuren. » — Stemmingsliederen hooren wij op alle con-

certen en zij vallen in den smaak. — Gaarne verplaatsen de toondichters ons naar vreemde streken en soms bouwen ze hun melodieën zelfs op uitheemsche motieven : men denke maar aan de *Schotsche Liederen* van Beethoven, aan *Mélodies persanes* van Saint-Saëns, die meesterstukjes bevatten, aan *Poèmes de Jade* van Gabriël Fabre, chineezerijen die niet te versmaden zijn, *Croquis d'Orient* van Huë, *Spaansche en Italiaansche Liederboeken* van Wolf, enz. — Al heeft Willem Kloos de onder-onsjes onmeedoogend neergehaald, toch blijven zij de toondichters aanlokken, in Holland zoo wel als in Frankrijk en Duitschland. De Hooghe zal overigens zoo min vergeten geraken als Rembrandt en een der geniaalste meesters van den modernen tijd, Carrière, schildert heden bijna niets dan huiselijke onderwerpen. Kloos kan zeggen wat hij wil : zoolang de moeders hun kinderen zullen wiegen, — en dat zal nog lang duren ! — zullen er wiegeliederen gezongen worden. Ten andere, het spreekwoord leert : « Oude mode wordt nieuwe mode. » Na de vele buitensporigheden der moderne muziek onderzocht te hebben, komt een Fransch criticus tot het besluit : « Er is niets beter dan een oud onderwerp, —, maar men moet het verjongen. » Hoe kan dat? Door een persoonlijke opvatting, door een nieuwen kijk op de dingen, door het bezigen van andere dan de gewone factors. Dat doel heb ik pogen te bereiken in eenige wiegeliederen als : *De wiegende Mijnwerker* (Hullebroeck), *Het Piknikje* (O. De Hovere) en *De Wielewaaltjes*. Dit laatste versje volgt :

De Wielewaaltjes

Op het mossig perelaarken
Vlocht de wielewaal een mandje —
Met een fijne zilverketen
En een gouden kousebandje.
Moet me dat een mooie peluw wezen
Voor de kleine wielewaaltjes !...
Niet zoo mooi, meliefken, als uw zijden wiegje,
Glanzend in de zonnestraaltjes !

Als een koeier in de beemden
Zit hij daar te lierelauwen
En zijn vrienden en vriendinnen
Zottigheden toe te snauwen.
Moet me dat een kermisleute wezen
Voor de kleine wielewaaltjes !...
Niet zoo gul, meliefken, als de troetelwoorden
Van mijn liedjes en verhaaltjes !

Schittrend in de zomerzonne,
Vliegt hij op zijn gouden wieken
Naar het mossig perelaarken,
Met den bek vol roode krieken.
Moet me dat een lekker brokje wezen
Voor de kleine wielewaaltjes !...
Niet zoo malsch, meliefken, als mijn volle borsten
Bij uw milde morgenmaaltjes !

XII. Middeltjes

Het spreekt van zelf dat een vers, bestemd om gezongen te worden, zangerig behoeft te zijn. Bij uitzondering kan een stroef vers ook wel dienst bewijzen, meer echter in de tooneelmuziek dan in het lied. Hardheden als *uit 't huis*, *op 't twijgje*, kunnen moeilijk gezongen worden. Zekere kleine middelen mogen aangewend worden, om de waarde van een tekst te verhoogen. Stafrijmen versterken de uitdrukking en laten het gezongen woord op een betrekkelijk grooten afstand verstaan. Daarom is het, dat Wagner er zoo veel in zijn *Nibelungen* gebruikt. Ook voor kinderliederen dienen zij aangeprezen te worden, daar zij, naar het woord van Prudens Van Duyse, de kleinen kunnen doen schateren van pret. Overdaad aan stafrijmen geeft echter een schijn van geleerdheid aan het vers, dat het spontane meermalen schaadt. — Kortregelige verzen zijn de beste, ofschoon de Franschen dikwijls alexandrijnen kiezen en ook in de middeleeuwen komen veel lange verzen voor. In een zelfde gedicht is niet overal dezelfde verslengte vereischt en de toondichters zien zelfs heel gaarne korte regels afwisselen met lange. Om daarvan overtuigd te zijn, moet men even een blik werpen op een cantate van Hiel of een lyrisch drama van Wagner. — In een strophe, bestemd voor de volksmuziek, mag het getal verzen niet te groot zijn : vier, zes, acht, zelden meer, dikwijls maar twee. In een kunstlied vindt men er soms tien, twaalf, weleens zestien, Een snedige gedachte wordt liefst in een korten regel, een weemoedig gevoel in een langer vers uitgedrukt. — Zucht naar klankexpressie, — b.v. woordenreeksen met doffe of klare klinkers, — kan als een voorloopige orkestratie beschouwd worden en verdient natuurlijk niets dan lof. — Mooie verkleinwoorden, vragen en antwoorden, herhalingen, — niet zooveel nochtans als in den tijd van *La Dame blanche*, — uitroepingen, aansprekingen mogen door den liederdichter niet uit het oog verloren worden. — Al hoeft de e niet met den volgenden klinker te versmelten, — de middeleeuwers deden het ook niet altijd, — toch is het geraden niet van

den regel af te wijken. — Zinlooze en verlammende kreten, als « Hoho! Falderi! Lala! » waarmee de Italianen zoo kwistig omgingen, worden, sedert Wagner, al minder en minder geduld. Eenige steden, die den volkszang willen aanmoedigen, schijnen zich te beijveren om weer een aantal van die woorden, — Klop klop! Klapetterklapet! — in de mode te krijgen. — Men vergete de hypnotische kracht niet, die van een mooien titel uit kan gaan: *En als ons kindeke braaf wil zijn*, *In 't zonnig hoveken*, *Ik lees in uw oogen zoo geren*, *Mooi Grietje*, *Gewichtige gebeurtenis*, *Schemerliedje*, *Vergebliches Ständchen*, *Les petites Vieilles de chez nous*, *Pastorale des cochons roses*. — Schilderachtige rijmwoorden, — vlokske en klokske, spoeleke en sjoeleke, pioentje en kapoentje, — kunnen, meest in comische en naïeve liederen, gepaste effecten voortbrengen. In kunstliederen is hun rol minder belangrijk: doorgaans hoort men ze niet, althans niet in trage muziekbewegingen. Worden ze gehoord, die lichte botsing brengt zelden een hoog artistiek genot te weeg. Aan het rijm mag de onmiddellijkheid der uitdrukking niet opgeofferd worden. Ook begrijp ik niet waarom, in een vierregelig stroofje, niet enkel het vierde vers met het tweede, maar ook nog het derde met het eerste in eenklank zou moeten zijn. Dat is onnoodige moeilijkheden opzoeken. Rijmen mogen overigens gerust door assonnancies vervangen worden. Blanke verzen zijn, voor het kunstlied, bijna even goed als andere en sedert Wagner's *Nibelungen* gebruikt men in de gezongen drama's bijna niets anders meer dan lyrisch proza, zelfs in het Fransch, waar de rythmus nochtans minder sterk is dan in onze taal. (*L'Etranger* van d'Indy, *Louise* van Charpentier, *Cecilia* van Reylandt, *Herbergprinses* van Blockx). Ook proza is geschikt voor de muziek, als het niet overladen is en met geen lange volzinnen voortsukkelt. Niet enkel in de kerk kunnen wij tal van voorbeelden aanwijzen, — de mis, — maar verscheidene opera's en liederen werden in de laatste jaren op prozastukken geschreven. Zie *Le Jongleur de Notre Dame* van Massenet, de tooneelstukken van Bruneau, als *Messidor*, *L'Ouragan*, *L'Enfant Roi*, evenals de bekoorlijke *Poèmes de Jade* van Gabriël Fabre. Ook verscheidene bladzijden uit de dichterlijk-wulpsche *Chansons de Bilitis* van Pierre Louys werden door Fransche componisten gekozen. Uitstekende liederen van Reylandt en Brahms werden naar prozabladzijden uit den bijbel en de *Navolging Christi* geschreven. Hierbij een schetsje in dien aard.

Voorgevoel

De mijnwerker stapt van den trein en haast zich naar zijn hutje op de heide. Gisteren was zijn kindje ziek: zal het heden nog leven?

Zie!... Een zwarte spookwolk schuift door de lucht : kil schiet hem een huivering door de borst!

Hoor!... De kiewit gilt op den vijverplas : het lijkt hem de stem van een stenend kind!

Brommend gaat de wind om door de sombere dennen : zoo treurt het orgel in de kerk! zoo zingt de priester vóór de lijkbaar!

De man versnelt den stap ; hij vliegt door de dorre kruiden — en nadert het hutje, ademloos, wellicht te laat...

Vóór den drempel blijft hij staan... Hij luistert... Een teeder wiegeliedje treft zijn oor : « Nina!... Nina! » Hoe zoet! Hoe schoon!... Hij springt binnen en zie : zijn kindje ligt lachend in 't wiegje! Het klapt in de handjes, zoodra het hem ziet. « Gered! » roept de moeder. Hij bukt neer, zoent, streelt en snikt : « Mijn kind! Mijn dierbaar kind! »

XIII. De Rythmus

Het spreekt van zelf dat, voor een kunstlied, niet al te sterk op rythmische vereischten mag gewezen worden. De natuurlijke rythmus van het proza is doorgaans voldoende. Een componist kan overigens zoo veel verbindingen van rythmen scheppen als hij maar wil ; immers, in een symphonisch werk of een klavierstuk moet hij ze wel heel alleen in 't leven roepen! Naar het blijkt, houden de moderne toondichters, zoowel als de moderne letterkundigen, meer van een weeke, losse, natuurlijke deining dan van den ijzervasten stap der oude versbeweging. Accentverzen, b.v. worden uitmuntend genoemd, en reeds onder de gedichten van Goethe, die door de musici uitgekozen werden, treft men bijna geen andere meer aan. Waar René De Clercq zoo veel zorg aan den rythmus besteedt, moet hij slechts geprezen worden, omdat hij voor het volk, niet voor geletterden, veel minder voor overbeschaafden, dicht. In het volkslied speelt de rythmus immers een veel grooter rol en al de strophen moeten nagenoeg naar één zelfde schema gebouwd zijn, (al vindt men in de middeleeuwen maar bij uitzondering een geregelde opeenvolging van zwakke en sterke sylben). Afwisseling is hier onmogelijk, daar de toondichter slechts ééne melodie, — een gesloten melodie natuurlijk —, componeert. Voor die en voor andere redenen is het dan ook zoo moeilijk een goed volkslied te schrijven. Het kan overigens niet geloochend worden, dat een sterke rythmus den toondichter krachtig steunt : deze hoeft er niet veel meer bij te voegen. Peter Benoit verklaarde, dat de met den hamer gerythmeerde

verzen van De Geyter de muziek door al de poriën van zijn huid deden zijpelen. Wanneer de rythmus bekomen wordt door een geregelde verbinding van jamben of trocheeën met trippelvoeten — een procedeetje, dat Hiel dikwijls aanwendde, — zullen de verzen natuurlijk de muziek gemakkelijker helpen in 't leven roepen. Onderstaand gedichtje werd geschreven naar het schema : v—vv—v—vv—.

Spelevaren

1. Ze ontroeien getwee de zwoegende stad,
Omspat door het spel van 't sprankelend nat.
Zij gichelen lief en zingen een lied,
Op maat en cadans van 't mollig gedein.
Nooit hoorde de zon, nooit hoorde de maan,
Een liedje zoo gul, een liedje zoo fijn !

2. Ze dobberen voort in 't droomende dal ;
Geen koeier die roept, geen horengeschal.
Wat praten ze druk, hoe plagen ze elkaar,
Bij 't grijpen naar lisch en vochtige roos.
Nooit hoorde de zon, nooit hoorde de maan,
Na praatje zoo prettig, praatje zoo loos !

3. Ze drijven terug ter zwijgende stee,
Omzwateld door stilte en heiligen vree.
Zij lachen niet meer, hun liedeken zwijgt ;
Van vleiend gefluister huivert de vloed.
Nooit hoorde de zon, nooit hoorde de maan,
Gefluister zoo lief, gefluister zoo zoet !

XIV. De Vorm

Een bepaalde vorm wordt voor het lied niet voorgeschreven. De Franschen gebruiken zelfs gaarne sonnetten, b. v. *Le Parfum impérissable* (Leconte de Lisle en Gabriël Fauré) en rondeelkens, b. v. *L'Hiver a jeté son Manteau* (Charles d'Orleans en Ryelandt, De Bussy enz.) Wat zij noemen *poésie fugitive* en wat bij De Banville *odelette* heet, kan uitstekende diensten bewijzen. Eveneens korte gedichten van elegischen, idyllischen of huiselijken aard. Ook vele kleinere versvormen, door de Parnassianen in Frankrijk en elders tijdelijk in de mode gebracht : madrigaal, sestet, quatrijn, siciliane, villanella, triolet, seguedilla, stanze, sapphische strophe enz. Hieronder een voorbeeld. Lyrische gedichten van korten adem, die gewoonlijk liederen genoemd worden,

al hebben zij geenszins den vorm van het oude lied, al zijn zij noch balladen, noch romancen, noch volksliederen, al bieden zij noch koepletjes noch refreintjes aan, die mogen den toondichter gerust aanbevolen worden. Heine schreef er onsterfelijke in *Das Bùch der Lieder*. Wat heden eigenlijk het bastaardlied of het gelezen lied is, dient het ware lied van de modernen te worden.

Stormnacht

(Trioletten)

1. Al laat mij het donker geen wegel verkennen, —
Het werd mij te nauw in de dompige hut!
Mij lokken de kermende toppen der dennen,
Al laat mij het donker geen wegel verkennen.
Stom wil ik de onstuimige wouden doorrennen,
Vol krikkende en prikkende naalden geschud.
Al laat mij het donker geen wegel verkennen, —
Het werd mij te nauw in de dompige hut!

2. De bliksems doorhakken de locht met hun vegen,
Maar stormen zijn stoeiende makkers voor mij
En vriendelijk ratelt hun donder mij tegen.
Hun bliksems doorhakken de lucht met hun vegen.
Zoo koel op mijn armen is plassende regen
En stil wordt de boezem, na 't bonzen, als zij.
De bliksems doorhakken de locht met hun vegen.
Maar stormen zijn stoeiende makkers voer mij.

3. Dan worden mij de edelste wijnen geschonken :
Zoo goddelijk geuren de wouden bij nacht,
Wijl vochtige harsen omwolken hun tronken!
Dan worden mij de edelste wijnen geschonken, —
Als kuste de verre geliefde mij dronken,
Als waaide om mijn schouder haar lokkige vracht!
Dan worden mij de edelste wijnen geschonken :
Zoo goddelijk geuren de wouden bij nacht!

(*Wordt vervolgd.*) LAMBRECHT LAMBRECHTS.

BOEKENNIEUWS

LA DOCTRINE DE LA PRÉDESTINATION DANS L'ÉGLISE RÉFORMÉE DES PAYS-BAS depuis l'origine jusqu'au Synode national de Dordrecht en 1618 et 1619. *Étude historique* par TH VAN OPPENRAAY, Docteur en Théologie, Louvain, J. Van Linthout.

Eene belangrijke bijdrage tot de geschiedenis van de hervormde Kerk in de Nederlanden, hoofdzakelijk omtrent de leer der Vóórbeschikking of Praedestinatie.

Om eene volledige en nauwkeurige geschiedenis over dit onderwerp samen te stellen, is het niet genoeg de leer der strijdende partijen te schetsen, men moet ook rekening houden met de tijdsomstandigheden, met de moeilijkheden door de tegenstanders der Kerk in het leven geroepen, met de middelen door de Kerk gebezigd om ze te verwijderen en tot eene vaststaande, allen verbindende leer te geraken. Daarbij komen nog verscheiden ondergeschikte vragen van groot belang. Welke zijn de dogmatische boeken van de gereformeerde Kerk vóór 1619? welke is hun oorsprong en hunne waarde? Waar vinden wij de leer door de hetorodoxe predikanten tegen de Kerkleer verkondigd?

De geschiedenis van den strijd over deze vragen is het hoofdonderwerp van dit academisch proefschrift.

De letterkundige geschiedenis van de dogmatische boeken der Nederlandsche hervormde Kerk, en der werken vóór 1619 geschreven door de tegenstanders van deze Kerk over de *praedestinatie met den aankleve van dien* (de aard der praedestinatie; de uitgestrektheid der verdiensten van Christus' dood; de noodzakelijkheid der genade voor de zaligheid; de werkingswijze der genade, en de volharding der geloovigen in het geloof.) De leeringen der Kerk en die van hare tegenstanders. De dogmatische strijdvragen, als gevolgen van deze godsdienstige verdeeldheid: ziedaar, volgens den schrijver het doel van zijn werk, dat hij in twee deelen splitst.

I. (Bl. 1-120). De praedestinatie in de hervormde Kerk der Nederlanden tot het optreden van Jac. Arminius. *a*) Het godsdienstig genootschap der Hollandsche uitgewekenen te Londen. *b*) De leer der Kerk over de praedestinatie en de verbonden artikels in de dogmatische boeken. *c*) De voorloopers van Arminius in de praedestinatie-leer.

II. (Bl. 121-262). De strijd tusschen de Arminianen en Gomaristen over de praedestinatie en de daarmede samenhangende artikelen. *a*) De strijd tusschen Arminius (voorwaardelijke praedestinatie) en Gomarus (absolute Vóórbeschikking, het *decretum horribile*) *b*) de strijd tusschen de Remonstranten en Tegen-Remonstranten. (De naam is afgeleid uit eene dogmatische verklaring in vijf artikels, omtrent de praedestinatie, aan

de Staten van Holland in den vorm eener *remontrance* aangeboden).

1. De hoofdfeiten van den strijd tot aan het Besluit der Staten voor den vrede der Kerken in 1614.

2. Leer der Remonstranten en Tegen-Remonstranten omtrent de Vóórbeschikking.

3. Voornaamste feiten van den strijd sinds de Resolutie der Staten tot aan de synode van Dortrecht.

4. De nationale Synode van Dortrecht van 13 November 1618 tot den 29 Mei 1619

5. Oordeel der Synode over de praedestinatie en verbonden artikels.

6. Verschil van meening tusschen de Contra-Remonstranten.

Dit overzicht van den inhoud bewijst dat de schrijver zijn doel heeft bereikt op eene wijze, die aan volledigheid niets te wenschen overlaat. Hij treedt niet op als rechter der behandelde dogmatische vragen, hij wil geen kritiek uitoefenen noch over de twee strijdende leeringen, noch over de bijgebrachte bewijzen, noch over de maatregelen, door iedere partij genomen om hare meening te doen zegepralen. Hij is enkel geschiedschrijver, geroepen de feiten in hun samenhang, met hunne oorzaken en gevolgen in het volle licht te stellen, de geloofwaardigheid der geschreven berichten te toetsen en met elkander te vergelijken, ten einde een zoo volledig mogelijk tafereel van den toestand op te hangen.

Geen wonder, dat een man beschikkend over een schrander verstand, een helder doorzicht, een juist oordeel gepaard met veelzijdige kennis en onvermoeide werkzaamheid volkomen in deze taak geslaagd is.

Vooreerst staat de schrijver buiten de strijdende secten, zoodat zijne godsdienstige overtuiging geen invloed heeft op zijn historisch overzicht en zijne onpartijdigheid buiten allen twijfel is.

Daarbij put hij al zijne berichten uit de beste en echtste bronnen; (men zie in de *Bibliographie* de dubbele lijst der *Bronnen* en der *Historische Werken*) en heeft hij door de welwillende hulp van geleerde vrienden zeer zeldzame boeken en uitgaven kunnen raadplegen. Zijne beweringen rusten derhalve op echte grondslagen, en brengen menige belangrijke bijzonderheid op het letterkundig gebied aan het licht.

Ziehier de voornaamste stellingen, door den schrijver historisch betoogd :

1. In de eerste jaren van haar bestaan, heeft de hervormde Nederlandsche Kerk, verre van Calvyns leer over de vóórbeschikking « met den aankleve van dien » aan te hangen, veeleer de meening der Remonstranten gehuldigd, d. i. de voorwaardelijke praedestinatie met de algemeenheid der verdiensten van Christus' dood, de vrije medewerking van den wil met de genade, en de mogelijkheid voor de geloovigen het geloof te verliezen.

De bewijzen liggen in de dogmatische boeken van de Nederlandsche gemeenschap te Londen, tot 1566 ongeveer in de Nederlanden in gebruik gebleven,

2. Omtrent 1568 namen de nederlandsche calvinistische gemeenten als dogmatische boeken aan, de nederlandsche geloofsbelijdenis en den catechismus van Heidelberg, welke de absolute

praedestinatie leeren in den zin der *infralapsarii* (volgens welke Gods besluit de erfzonde onderstelt) de onweerstaanbare werking van de genade en de onmogelijkheid voor de uitverkorenen het geloof te verliezen. Deze leer werd nochtans niet beschouwd als verplichtend voor het onderwijs in de Kerk.

3. Later, ten gevolge van den strijd tusschen Remonstranten en Tegen-Remonstranten besloot de nationale Synode van Dordrecht in 1619 dat de leer der voorwaardelijke praedestinatie met hare gevolgen eene dwaling is. De eenige ware en orthodoxe leer begrijpt de absolute Vóórbeschikking; de beperking van Christus' verdiensten uitsluitend voor de uitverkorenen; de onweerstaanbare kracht der genade; de onmogelijkheid bij de uitverkorenen het geloof te verliezen.

Hoewel de leden der Synode deze leerpunten als grondslagen der religie beschouwden, werd dit niet in de Synode verklaard.

De verschillende godsdienstige strijdvragen vóór 1619, op de keper beschouwd, weerspiegelen den strijd tusschen de zedelijke vrijheid van den mensch en het godsdienstig fatalisme. Dit laatste zegenpraalde ten gevolge van de eigenzinnige stijfhoofdigheid der orthodoxe Calvynsche predikanten, welke haar toppunt bereikte in de Synode van Dordrecht, met de verbanning der Remonstranten uit de Hervormde Kerk.

De synodale besluiten van Dordrecht hebben de godsdienstige eenheid der Calvinisten gehandhaafd, maar tevens de Nederlandsche protestantsche theologie met onvruchtbaarheid geslagen; sedert dien tijd, is zij als het ware levenloos, onveranderd, onbewegelijk gebleven tot de 19e eeuw, waarin men eenige sporen van reactie kan bespeuren.

Het kan onze taak niet zijn de talrijke bijzonderheden, door den schrijver aan het licht gebracht met hunne bewijzen te onderzoeken, en aan de historische kritiek te toetsen. Het zij daarom genoeg, de aandacht der deskundigen op dit proefschrift te vestigen, dat voor de toekomst de rijpste vruchten op het gebied der historie belooft en waarborgt. Dr A. Dupont.

THEOLOGIA NATURALIS, P. St. De Backer, S. J. — Paris, G. Beauchesne, 1908.

Dit is het vierde deel van de *Institutiones metaphysicæ specialis,* door P. De Backer in het college der EE. PP. Jezuïeten te Leuven gehouden. Daar is P. De Backer sedert lange jaren als leeraar werkzaam, en de vrucht van zijn lange studie, in 't onderwijs gerijpt, schenkt hij ons in deze werken ten gerieve.

Met alle warmte durf ik ze aanbevelen. Onder de menigvuldige verhandelingen van scholastische wijsbegeerte, Latijnsche of andere, die tegenwoordig een beetje overal het licht mogen zien, verdienen deze voorzeker een eereplaats. Ik voor mij zou moeilijk handiger en ernstiger tekstboeken kunnen aanwijzen. De methode reeds is uiterst praktisch en streng doorgevoerd. Bij de behandeling van eenig vraagstuk gaan enkele beknopte beschouwingen vooraf, waarin klaar en bondig de noodige begrippen staan ontleed. Volgt de stelling, met een *Status Quaestionis,* die telkens de volle beteekenis der stelling, haar belang, hare waarde, hare bestrijders, hoe en waar-

om, enz. aangeeft. Dit deel acht ik bijzonder nuttig voor de leerlingen. Komt een stevige bewijsvoering, streng maar niet droog, met de voornaamste gevolgtrekkingen ; niet vele opwerpingen, omdat uit de behandeling zelf het antwoord op de moeilijkste kan gevonden worden.

De leer is zeker en ernstig. P. De Backer is geheel doordrongen van de hooge wijsbegeerte van den heil. Thomas en van de groote scholastieken uit de middeleeuwen. Daarom geen haarklieverijen, noch zich-zelf verliezen in zooveel onderverdeelingen : maar een diepe, volle en veelzijdige beschouwing. De leer des meesters is niet aan de oppervlakte gebleven van zijn geest : hij heeft die zelf doordacht, doorvoeld, doorleefd mag ik zeggen, zoodat men voortdurend de persoonlijke overtuiging uit dit klare Latijn hoort klinken. Zoo leze men slechts b.v. de discussie over het princiep der noodzakelijkheid, waarin de verschillende wijzen om dit uit te drukken gewikt en gewogen worden in enkele der flinkste bladzijden die wij daarover ooit te lezen kregen ; de bewijzen voor het bestaan van God, met hun innerlijke waarde en kracht die steeds iets nieuws en verrassends brengen, juist door de methode waarop ze zijn voorgesteld ; de weerlegging van het pantheïsme, dat zoo maar niet met enkele *absurdum est* wordt afgescheept, maar een diepe studie is waardig geacht ; de wijze waarop God de zoogenaamde *futura contingentia* kent ; heel smakelijk biedt het daar, na een ernstig onderzoek, en heel wijs, als besluit : « tam sunt difficultatibus plenae variae quae circa (hanc rem) propositae sunt explicationes, ut... satius esse videatur ignorantiam nostram confiteri ». Een philosoof, die den moed en de nederigheid bezit te bekennen : we weten er niets van ! Deze zedigheid pleit genoegzaam ten voordeele van den denker.

P. De Backer blijkt op de hoogte te zijn van geheel de hedendaagsche wijsbegeerte, niet slechts door uittreksels uit andere schrijvers of door hooren zeggen, maar door persoonlijke kennismaking met de beroemdste en beruchtste denkers der eeuw. Deze belezenheid stalt hij dan weer niet uit om den jongen geest met verbazing te slaan, maar laat ze ieder bladzijde, ja iederen zin doordringen, zoodat elk woord bijna er van getint gaat en beteekenis ontvangt. Wie P. De Backer's werken bestudeert, heeft dus een grondige kennis van de oude, de altijd-nieuwe philosophie der scholastieken en een ernstige voorbereiding tot de studie van moderne wijsbegeerte.

Wij verlangen naar een volledigen cursus van philosophie van de hand van P. De Backer en bevelen zijne werken ten zeerste aan. V. M.

HET JONSTICH VERSAEM DER VIOLIEREN. Fernand Donnet. — Geschiedenis der Rederijkkamer De Olijftak sedert 1480. — Uitgave nr 23 der Antwerpsche Bibliophilen. — Antwerpen, J. E. Buschmann.

Eigenlijk bevat dit lijvig boek (671 blz.) een eenig overgebleven deel van de handvesten van 't aloude Antwerpsch St. Lucas-gilde : de oorkonden van « Het Jonstich Versaem der Violieren » van 1619 af tot 1722.

Groot is de waarde die een bibliophiel aan deze oorkonden

hecht : « als kunstwaarde en als hulpbronne voor de plaatselijke geschiedenis heeft de inhoud van dien register echter groote beteekenis : niet alleen laat hij ons toe, tot in den schoot der gilde, een diepen blik te slaan op het innerlijk leven en op de daar heerschende litterarische strooming, maar hij maakt ons tevens met de namen bekend van al de mannen welke, gedurende het tijdstip van meer dan eene eeuw, een werkzaam deel namen aan de kunstbeweging, die zich destijds te Antwerpen met eene onloochenbare kracht afteekende ».

Was het maar zóó ! Eilaas, een bibliophiel kijkt dikwijls door een vergrootingsglas.

Kunstwaarde? Een titelplaat, geteekend en gekleurd door S. Vrancx, een figuurraadsel, een engel van de faam, een bloemenkransje, die — te oordeelen naar de platen in het boek — niet buitengewoon kunstrijk zijn. Verder gotisch en gewoon schrift, met « overvloedige versieringen van weinig verfijnden smaak en middelmatig van uitvoering. »

Hulpbron voor de plaatselijke geschiedenis? Ze is tamelijk dor, die bron.

Innerlijk leven van een kunstenaarsgilde en literaire stroomingen? In dit opzicht brengt de kennisneming van het boek een ontgoocheling. Buiten den tekst van den plechtigen eed dien de gildebroeders moesten afleggen, de standregelen en hier en daar een schaarsche vermelding van giften aan het gilde gedaan, van de medewerking aan een paar inhuldigingen en het verleenen van vrijheidsbrieven, hebben de oude Violieren ons niet veel medegedeeld. In een korte voorrede — geschreven 1619 — krijgen wij de vermelding van de stichting van de kamer, in 1480, en van haar zegepralen in landjuweelen tot in 1561. Gedurende de godsdienstige beroerten bleef ze ontbonden. In 1616 verkrijgen enkele burgers, leden van het St. Lucasgilde, voor de Violier de vroegere privilegiën en vrijheden weer : verzoek en toestemming worden hier medegedeeld. Volgt dan de plechtige eed, dien de gildebroeders moesten zweren, de « ordonantie » van de kamer, en de verslagen. Jammer genoeg, de leden van de Violier meenden aan het nageslacht niets beter te kunnen overlaten, buiten schaarsche inlichtingen aangaande enkele giften, twisten met andere vereenigingen en de medewerking aan een paar inhuldigingen, dan de namen van hun dekens en leden.

En dit laatste nu is van belang... geworden, door de zeer gevulde levensbeschrijving die bij de namen gevoegd wordt. — Wat een werk om de levensbizonderheden van honderden kunstenaars en kunstliefhebbers te gaan opspeuren. Onder de toenmalige leden van 't St. Lucas- en Violier-gilde waren : de fluweele Breughel, Octaaf van Veen (Otto Venius), S. Vrancx, de drukker Moretus, Cornelis Vos, Adriaan Brouwer, David en Abraham Teniers, Ambrosius Breughel, Jac. Jordaens, Willem Ogier.

Het eigenaardige van deze uitgave is dat de tekst van den schrijver tweetalig is; -- het Fransch staat vooraan, voor de Nederlandsche vertaling was wel een flinker vertaler te vinden in Antwerpen. Dit boek kan gelden als een vervolg op de belangrijke uitgave van Rombouts en van Lerius : De Liggeren en andere historische Archieven der Antwerpsche St. Lucasgilde.

L. v. P.

EENE LEZING OVER VONDEL'S TREURSPEL « ADAM IN BALLINGSCHAP », door E. J. OSSENBLOK. — Lier, Joz. Van In, z. j.

Edel is het pogen van den heer Ossenblok : het volk in nauwer voeling brengen met kunstwerken van zijn grootsten dichter. Van Vondel behandelde hij reeds, in een lezing, *Lucifer* en hij belooft nog een lezing over *Noah of de Ondergang der Eerste Wereld.*

Geen verklaren, geen beoordeelen. Dat is te dor in een volkslezing. Hij wekt het spel op in de verbeelding van de hoorders : in de gauwte heeft hij ruwe schermen opgesteld en een achtergrond geborsteld : we zijn in het heerlijk aardsch paradijs. De handeling gebeurt en we hooren de personages spreken, gelukkig nogal dikwijls op zijn Vondels.

Als nu in de schildering wat meer gloed van kleuren lag, wat scherper uitsprong van helderheid op schaduw glansde, dan kon zoo iets heerlijk worden. M. Ossenblok beproeve het in zijn lezing over Noah. Vondel heeft hij lief genoeg om hem waardiglijk te verheerlijken : wij bemerken het hier, de veelvuldige kreten van bewondering zijn de dikwijls hinderlijke ontboezeming van zijn liefde.

E. Pater Salsmans schreef welwillend een inleiding voor dit boek, en E. H. van de Putte bezorgde den schrijver vertaling en uitleg van Genesis II, III. Daardoor wordt de waarde van deze uitgave verhoogd, evenals door Vondels « berecht betreffende den staet van den eersten mensche voor en na den val ». L. v. P.

THE CAMBRIDGE HISTORY OF ENGLISH LITERATURE, A. W. WARD and A. R. WALLER. Vol. III. *Renascence and Reformation.* — Cambridge University Press, 1909, 587 bl. 9 s. net.

De welbekende « Cambridge University Press » heeft sedert anderhalf jaar een grootsch werk ondernomen, n.l. het uitgeven van een geschiedenis der Engelsche letterkunde. Er bestonden wel degelijke handboeken over de Engelsche letteren, maar om reden van den beperkten omvang eenerzijds, en van de uitgebreidheid der stof anderzijds voldeed geen enkel aan de eischen der moderne wetenschap. Het waren meestal opsommingen van namen, datums, titels van werken, waar de lezer te veel en te weinig aan had ; hier integendeel heeft men te doen met een geleerde geschiedenis der letterkunde. Geen schrijver kan echter evengoed beslagen zijn in alle perioden, daarom hebben de heeren Ward en Waller een zeker aantal specialisten om zich heen geschaard en aan ieder de taak opgedragen een bepaald hoofdstuk op te stellen. Zij gaan hierin te werk zooals prof. Saintsbury, dien wij ook hier aantreffen, met zijne « Periods of European Literature ». Het geheele werk zal volledig zijn in veertien boekdeelen van ongeveer 500 bl. ieder. Een dergelijke onderneming moet echter gebrek lijden aan eenheid, doch te oordeelen naar hetgeen tot nu toe verschenen is, hebben de uitgevers dit euvel zoo veel mogelijk weten te voorkomen.

Het derde deel behandelt de 16e eeuw, nl. de renaissance

en de hervorming en zal er veel toe bijdragen om een beter inzicht te verkrijgen over dit tijdvak. Een paar titels van hoofdstukken zullen volstaan om het geheele werk te kenschetsen : « Englishmen and the Classical Renascence », « Reformation literature in England », « Reformation and Renascence in Scotland », « The New English poetry », « The Poetry of Spenser », « Prosody from Chaucer to Spenser », « Elizabethan prose fiction », etc. Alle schrijvers worden met de uiterste zorg bestudeerd. Aan de bibliographie alleen worden 90 bl. gewijd, hetgeen een denkbeeld geeft van de nauwgezetheid, waarmee de opstellers te werk gaan. In alle opzichten is dit een standaardwerk, een vertrouwbaar « book of reference ». Uit een katholiek standpunt beschouwd kunnen wij niet nalaten den gematigden, ja zelfs gunstigen toon aan te stippen waarmee godsdienstige vraagstukken er in behandeld worden.

J. K.

EEN MEI VAN VROOMHEID, door MAURITS SABBE. — C. A. J. Van Dishoeck, Bussum, en C. L. Van Langenhuysen, Amsterdam 1909, met teekeningen en bandversiering van Alb. Geudens, 101 blz., fr. 3.15.

Om nu weer eens aan te toonen hoe gek het staat, zoomaar etiketjes op de menschen te plakken. Maurits Sabbe staat onder de kiesklappeien als liberaal geboekt. Welnu, alle katholieke kunstenaars mogen 't beproeven een vromer boekje dan dit over Brugge te schrijven. Sabbe is een zoon van Brugge, waarop moeder fier mag wezen. Niet enkel zijn lichaam is haar werk, maar ook zijne kunstenaarsziel, een ziel gevoed door haar ziel, de quintessence van 't edelste en 't fijnste en 't reinste, door de Vlaamsche beschaving, die daar klom tot haar hoogste tij, achtergelaten.

Zeker heeft Brugge in de letterkunde haar aandeel gekregen ; van wege Vlamingen, van wege Walen, van wege Hollanders, van wege Duitschers, van wege Franschen, van wege Engelschen, van wege Denen. Zonderling, de meest bekende onder die Brugge-zangers, vooral in de dames-wereld, begrepen er niets van. Is 't b. v. niet om te lachen en te schreien te gelijker tijd, die « Bruges la morte », van Georges Rodenbach ? Een bewijs te meer dat men voor de wereld een allerfijnste ventje kan zijn, en des te grover nochtans om fijne kunst aan te vatten.

Anderen, de kloekeren, hebben ons gegeven 't Brugge van voorheen : de Vlaamsche uitspatting van macht ; zie maar hoe Conscience en Verhaeren slaagden. Maar 't Brugge van thans, Brugge, de weduwe van den roem, — onder de velen die zich daaraan waagden, blijkt Maurits Sabbe de eenige echte roeping te hebben. Hij vertelt wat Brugge is en wat echte Bruggelingen zijn : hij vertelt het in den eenigen juisten toon : op de plaats waar zooveel verleden grootheid sluimert, is 't onder de kleinen van heden, een fluisteren, eerbiedig en innig. Dat is lang geen dood, maar het leven schatert er niet ; 't is er huiselijk-gemoedelijk, geen blijheid is verboden : zie maar hoe kostelijk Sabbe kan lachen ; maar geen oogenblik wordt de Brugsche stemmigheid verbroken.

Mocht ik hem iets toewenschen, 't ware wat kloeker adem in 't vertellen, wat minder aamechtigheid... op enkele plaatsen. Op andere gaat het uitnemend : waar de oudjes aan 't woord zijn, waar Sabbe's humor spreken mag. Maar als de jonge Free en Bethjie samen zijn is 't mis : « De gelijkmoedige kalmte van vroeger was in hem weergekeerd en hij vond treffende woorden om het meisje troost en vertrouwen te geven ». Die treffende woorden moet Sabbe zelf nog vinden, en die is een uitgelezen verteller als hij ons nog schuldig. Deze grief brengt me weer op 't gekke etiketje van 't begin. 'k Wil niets gemeens hebben met politieke kletsers. Maar 'k wensch aan den kunstenaar Sabbe, bij zijn innige waardeering, diepe overtuiging : dat zou zijn kostelijke gave van haar aamechtigheid heel en al genezen. J. P.

LANGS LEIE EN SCHELDE, door MAX VAN VIJVE. — De Seyn-Verhougstraete, Aalst, 149 blz., 1 fr.

Max Van Vijve heeft zonder twijfel talent : hij heeft eigen oogen en ooren, en ook een eigen taal. Hier en daar wel wat ál te naïef, maar dat is 't minste ; thans vooral is dat immers iets heel eigens. Maar hij is een schrijver zonder zelfcritiek. Had hij nagenoeg al deze vertelsels op de helft gebracht, ze bezaten dubbel kunstgewicht. Ik heb de eer niet, Max Van Vijve te kennen ; maar alle redenen bestaan om te vermoeden dat hij notaris is of klerk op zoo 'n studie. Want al zijn straatjongens krijgen op zijn bladzijden hun volledigen inventaris mee, nogal dikwijls in de plakbrieventaal die daarbij past. Ook daarbuiten woekert een nauwgezetheid van bijzonderheden die niets te maken heeft met hetgeen de letterkundigen van thans detailstudie noemen. Zoo gaat b.v. blz. 131 Ritie wit cassépapier koopen « bij Ursula Haentjes. » En verder over Ursula Haentjes geen woord. Dat is toch wezenlijk wat al te karig om Ursula in de letterkunde binnen te brengen. J. P.

ZUID EN NOORD. Eene bloemlezing uit de beste Zuid- en Noordnederlandsche schrijvers door P. EVARIST BAUWENS, S. J., II^de^ deel, *5de omgewerkte uitgave versierd met 54 portretten.*

Verleden jaar nog wees dichter Karel van de Woestijne er op, hoe broodnoodig een degelijke bloemlezing was voor een krachtig opwekken van taal- en kunstgevoel in de Colleges en Athenea van Vlaamsch België. Kort daarna werd die wensch gedeeltelijk vervuld door de 8ste omgewerkte uitgave van Zuid en Noord : 1ste deel. Professor Arthur Coussens in Biekorf schreef over het werkje een hoogst lovende recensie waarin het boven alle andere dergelijke uitgaven werd verheven. In alle andere Noord- en Zuidnederlandsche tijdschriften werd de bloemlezing even gunstig beoordeeld en de wensch uitgesproken dat de andere deeltjes volgens dezelfde methode zouden herwerkt worden.

Half Oogst verscheen het tweede deel der nieuwe bewerking van Zuid en Noord en wij mogen verzekeren dat onze stoutste wenschen verre overtroffen zijn. Wie een weinig op de hoogte is van de Nederlandsche letterkunde, zal verbaasd staan over de uitgestrekte belezenheid, den fijnen smaak, de buitengewone werkkracht van den verzamelaar aan wien het Vlaamsche onder-

wijs reeds zooveel verplichtingen heeft. Pater Bauwens is op de hoogte van de meest moderne letterkundige bewegingen. Naar mijn beste weten, heeft tot nog toe geen enkel bloemlezer in zulke mate de uitkomsten benuttigd van de beste critici van modernen en vroegeren tijd. Het aantal opgenomen schrijvers is in dit 2de deel wat minder uitgebreid dan in « Nederlandsche schrijvers en schrijfsters » van Leopold. Pater Bauwens beschikt overigens over 3 of 4 deelen, maar de grootere schrijvers komen *reeds in dit 2de deel* beter tot hun recht dan in de meest geprezen Noordnederlandsche bloemlezing. Voor de XVIIe eeuw werd het prachtig 4de deel van Kalff's Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde benuttigd : eerst in deze bloemlezing krijgt J. Luyken b. v. de uhooge plaats die hij verdient. Hooft en Vondel bekomen natuurlijk den voorrang : van den laatste werden in dit deel niet minder dan 29 prachtige stukken opgenomen. Hierdoor ziet men reeds beter de nieuwe richting die deze bloemlezing inslaat; van tweede rangschrijvers wordt veel minder opgenomen om de groote schrijvers te grooter plaats te kunnen inruimen. Reeds in het 1ste deel kregen Conscience, Multatuli, Gezelle, Frederik Van Eeden, Streuvels e. a. 15 tot 20 bladzijden; in het 2de deel worden 18 stukken opgenomen van Gezelle; Potgieter krijgt 35 bladzijden, Streuvels, Beets, Huet, Schaepman ongeveer 20 bladzijden, Bilderdijk, Jacob Geel, Douwes Dekker, Alb. Thijm, Tony Bergman, Simon Gorter, Johanna Van Woude, Van Looy, Buysse, Van Eeden, Van Deyssel, Vermeylen 10 tot 15 bladzijden. Niet zonder genoegen vonden we hier mooie aanhalingen uit de werken der groote Noordnederlandsche historici Fruin en Blok, en heerlijke fragmenten uit Dr Kuyper's prachtwerk : *Om de Oude Wereldzee.* We wijzen nog op de concentrische methode waarop de schrijver reeds in de twee eerste deelen zijner bloemlezing door zijn Levensschetsen de geschiedenis der Nederlandsche letterkunde behandelt. Schrijver schaart zich blijkbaar naar de meening die reeds in 1893 Professor Kalff in zijn niet genoeg gelezen werkje : Het onderwijs in de moedertaal, voorop zette : « Volgens mijne ervaring moet geschiedenis der literatuur niet als zelfstandig deel van het onderwijs beschouwd worden... daar is een beknopte inleiding in eene bloemlezing zelf voldoende ». Welnu, die methode wordt reeds in Zuid en Noord I toegepast : en de beknopte kennis der Nederlandsche Literatuurgeschiedenis in den eersten leerkring opgedaan, kunnen zij in de uitgebreide Levensschetsen der volgende deelen ontwikkelen. De mooie talrijke portretten waarmede de uitgave is opgeluisterd, zullen de belangstelling der leerlingen in hunne moedertaal opwekken en het aangeleerde scherper in het geheugen vastzetten.

Wij zullen niet beweren dat in deze nieuwe uitgave geen vlekjes voorkomen. Van René de Clercq werd nevens vier heel mooie gedichten het extra-flauwe « België bovenal » opgenomen. De keuze van een of ander stuk zou men nog kunnen beknibbelen, een voetnota nutteloos achten. Maar bij het vele mooi's door deze bloemlezing geleverd ware het kinderachtig op deze en dergelijke vlekjes te blijven staren.

Eenigen zullen misschien verwonderd opkijken dat in dit 2de deel niets van Herman Gorter, Boutens en Karel van de Woestijne voorkomt. Mijns inziens heeft de verzamelaar met

reden die schrijvers tot den derden leerkring verschoven. Daaruit moeten wij waarschijnlijk ook verklaren dat allerschoonste gedichten van Vondel b. v. en Gezelle in dit deel niet werden opgenomen.

De bloemlezer mag met voldoening op zijn arbeid nederzien. Zijn boek zal krachtig medewerken tot de letterkundige ontwikkeling onzer jeugd in onze colleges en meisjespensionaten en het is met blijde hoop dat wij de omgewerkte uitgave van het 3[de] deel afwachten. R. H.

LEZEN EN VERWERKEN, G. ELGERSMA. Opstellen over letterkundige werken. Een studie- en repetitieboek voor candidaat-hoofdonderwijzers. 260 bl. geb. f. 1.90.— Wolters, Groningen, 1909.

Wij mogen dit werk eene blijde verschijning noemen op het gebied van het Nederlandsch, daar zulke boeken zeer zeldzaam zijn en omdat het op zoo'n degelijke wijze opgesteld is. Het is uit de praktijk ontstaan, zegt de schrijver, en geeft den gang aan van de lessen die hij jaren lang gegeven heeft. Het examen om hoofdonderwijzer te worden vraagt van den candidaat « eenige bekendheid met de voornaamste voortbrengselen der Nederlandsche letterkunde vooral van lateren tijd ». De schrijver heeft getracht den candidaat te helpen door « voor hem eene keuze te doen uit den grooten overvloed van werken, welke voor lezing en bestudeering in aanmerking komen, en door hem te wijzen hoe hij die werken kan bestudeeren.

Er zijn 16 opstellen, waaronder voorkomen Hildebrand's Familie Kegge; van Lennep's Ferdinand Huyk, da Costa's Vijf en twintig jaren, Multatuli's Vorstenschool; Vondel's Leeuwendalers, enz...

Van ieder opstel komt een overzicht der punten, welke er in besproken worden, zooals de inhoud, de stijl, de karakters der personages, algemeene opmerkingen over den schrijver, enz. Het spreekt van zelf dat ieder van die punten niet grondig bestudeerd wordt, want daarover zou men boekdeelen kunnen schrijven, maar zij zullen de aandacht van den lezer opwekken en hem doen nadenken over vraagstukken waaraan hij vroeger misschien nooit gedacht had.

Wij eindigen met den wensch dit voortreffelijk boek in de handen te zien van alwie zich bezighoudt met het onderwijs van het Nederlandsch zoowel op den lageren als op den middelbaren graad. J. K.

ZES LANDLIEDEREN van REMI GHESQUIÈRE, op woorden van Karel de Gheldere, 2.50 fr.; *Een Drieluik*, Sacerdos in æternum : 1.25 fr., *'t Huwelijksbootje* : 1.25, te verkrijgen bij den toondichter, uitgever, Gheluwe.

Remi Ghesquière verwacht zeker niet van ons dat we zijne liederen zouden vergelijken bij de subtiele kunst der jongste muziekale school. Verre van hem de pretentie alleenlijk te schrijven voor de ingewijden der kunst! Eenvoud en gemakkelijkheid onderscheiden deze liederen en zullen hen door het volk doen zingen. Best geslaagd zijn, volgens mij, het nederig vertellend « Daar zat een stokoud moederke » en « 't Huwelijksbootje ». Telkens als Ghesquière zoekt effekt te maken vervalt

hij in banaliteit. Bijval kan men daarmee inoogsten slechts bij lieden van min goeden smaak. En wie die aan kunst doet kan daarop verzot wezen, en wanneer houdt voor den kunstenaar de verplichting op het volk door de kunst hooger op te voeren?

X.

MALINES, JADIS ET AUJOURD'HUI, par LÉOPOLD GODENNE. In 8° LV, 701 bladzijden. Rijk geïllustreerd. Prijs : 17.50 fr.

Gewicht : twee kilos. Lees dat boek niet, 't zal op uw maag blijven liggen. 't Was hier of nooit de gelegenheid het vers van Boileau toe te passen : « Qui ne sut se borner, ne sut jamais écrire ».

Schrijver volgt een ander beginsel : alles, alles moet gezegd worden ; alle straten, alle huizen, hoe onbeduidend ook, beschreven, alle namen, hoe vergeten ook, herinnerd, alles gefotografeerd, van Sint-Rumoldus toren tot het mechelsche kieken toe.

'k Vrees maar dat het boek als « 1er prix d'excellence » zou dienen in prijsuitdeelingen ; 't is immers de gewoonte zulke... kemels te geven. 'k Beklaag maar den ongelukkigen primus die 't boek zal moeten dragen, en wie weet, 't misschien zal lezen.

't Boek bevat ook goede dingen, maar veel meer afval ; ware het tot de helft verminderd met het weglaten van al de prullen en onbeduidendheden die alleen door vermufte boekwormen en kleinsteedsche amateurs geschat worden, dan zou het wellicht heel interessant worden.

Mechelen is inderdaad een der eigenaardigste en kunstrijkste steden van het land. Daarom is het ook dat ik den schrijver niet kan vergeven dat hij een uitgebreiden Baedeker aanbiedt waar ik een kunstboek verwachtte. H. MANSION.

GEILLUSTREERD WOORDENBOEKJE DER NEDERLANDSCHE TAAL, ten dienste van minder gevorderde leerlingen, door M. J. KOENEN, met 165 afbeeldingen tusschen den tekst. Tweede, vereenvoudigde druk ; te Groningen bij J. B. Wolters. Prijs fl. 0.35.

Aantrekkelijk boekje met zijn roodgelen omslag, stevigen band, deugdelijk papier, sprekenden druk, nette figuren, boekje dat zeker in den smaak zal vallen van onze knapen ; en ze mogen er eens naar hertelust in snuisteren. En 't is nu toch een echt *zak*woordenboekje in lengte, breedte en dikte, al maakt het niet, gelijk menig zwaar boekdeel, aanspraak op dien gezelligen titel.

De degelijkheid van het werkje moet niet onderdoen voor zijne uitwendige bevalligheid. Die de talrijke schoolboekjes van den heer Koenen ooit in handen kreeg, zal naar geen verder bewijs verlangen. Doch iets meer voor de anderen.

Op de 120 blz. staan omtrent 5000 woorden benevens het een en ander over maten, gewichten, munten enz. Alle termen behoorende tot eene eenigzins ontwikkelde omgeving of noodig tot de eerste stappen op de letterkundige baan kunt gij in die woordenlijst vinden. Doch vruchteloos zult gij naar woorden als : wit, zwart, nu, nooit, ja, neen, zoeken ; die kent nu iedereen en die leveren geen de minste moeilijkheid op. Anders

is het als er een twijfel kan oprijzen nopens de spelling, den klemtoon, het geslacht, de vorming van 't meervoud of der hoofdtijden. — Maar zie liever zelf; ik grijp uit den hoop :

Bont (*twee- of meerkleurig*). ln; eene — e ekster, eene — e koe.

Struis (*groote Afrikaansche vogel; steltlooper*), m. struisen.

Râtelaar (*esp, witte populier*), m, — s.

Roóven (*stelen*), w. w. ik roofde, ik heb geroofd; vossen —.

Roóien (*uitdelven*), ik rooide, ik heb gerooid; aardappels —.

Kortom : een boekje dat zijne aanbeveling meêdraagt.

Mocht ik den heer Koenen een wenk geven om de verspreiding van zijn nuttig werk in Zuid-Nederland te vergemakkelijken : ik wou voor eene volgende uitgave vragen Zuid-Nederland op gelijken voet met Noord-Nederland te stellen en bij den hoop een paar landkaartjes te voegen. Vervolgens ontsluit schrijver, in eene schooluitgave, niet te gemakkelijk de poorten der taal voor fransche woorden zooals : *fauteuil, table d'hôte, chef, cadeau, compliment, vestibule, privilège, potage,* enz. Die dringen meestal niet binnen zonder oude stamgenooten aan de deur te schoppen. R. V. M. S. J.

LEERBOEK DER VLAKKE MEETKUNDE, met opgaven, door Dr A. VAN THYN, leeraar aan de R. H. B. S. te Assen. Te Groningen bij J. B. Wolters, 1908.

Met den wensch, dat dit leerboek het meetkundig onderwijs ten goede moge komen, beveel ik het in de welwillende beoordeeling mijner ambtgenooten aan. Zoo eindigt Dr A. Van Thyn het voorbericht van zijn boek.

Wij zijn overtuigd dat die wensch zal worden volbracht, want wij hebben hier voor ons een werk aan welks samenstelling veel zorg is besteed.

Het is een boek dat met volle vertrouwen mag worden aanbevolen. A. P.

LEERBOEK DER VLAKKE DRIEHOEKSMETING, met vraagstukken, door Dr A. VAN THYN, leeraar aan de R. H. B. S. te Assen. Te Groningen bij J. B. Wolters, 1907.

In de trigonometrie, zegt Dr A. Van Thyn, heeft men om zoo te zeggen de eerste maal de gelegenheid aan te toonen hoe algebraïsche analyse en meetkundig onderzoek tot dezelfde resultaten voeren.

Dit denkbeeld heeft de schrijver bij het samenstellen van zijn leerboek steeds voor oogen gehouden, ook komt het ons voor als klaar en goed geordend en in alle opzichten goed geschikt voor het onderwijs. A. P.

LEERBOEK DER ALGEBRA door P. WIJDENES en Dr. D. DE LANGE. — Groningen, Noordhoff 1909. Prijs f. 1.00.

Wij ontvangen ter bespreking het IIIe deel van dit nuttig leerboek. Het beoogt blijkbaar en vooral tot eene praktische vaardigheid op te leiden, en daarin zal het dan ook wel slagen. Zijn sommige plaatsen wegens overdreven bondigheid wat duister, het mondeling onderricht kan daarin voorzien, en de leerling zal door den rijken keus van gepaste opgaven, oefeningen en vraagstukken volkomen met de meest voorkomende bewerkingen vertrouwd geraken.

De inhoudstafel van deel III geeft op : Vergelijkingen van den tweeden graad met twee en meer onbekenden. — Onbepaalde vergelijkingen. — Logarithmen. — Exponentiaal-vergelijkingen. — Rekenkundige, meetkundige, harmonische reeksen. — Samengestelde interest. — Variaties, permutaties en combinaties. — Binomium van Newton. — Allerhande vraagstukken. L. D.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN

ONZE KUNST, October 1909. — *Thomas Hendricksz. de Keyser* (Vervolg en slot) (J. O. Kronig). — *Maurits Blieck* (Georges Eekhoud). — *Hollandsche Kunstnijverheid in den vreemde* (R. W. P. de Vries Jr). — *Kunstberichten* uit Amsterdam, enz. — *Boeken en Tijdschriften.* — Van dezen jaargang af verschijnt een genummerde *Prachtuitgave* à frs 50.— per jaargang. Nadere inlichtingen verstrekken de uitgevers.

VERSLAGEN EN MEDEDEELINGEN DER KONINKLIJKE VLAAMSCHE ACADEMIE, Juni 1909. — Verslag der jaarlijksche plechtige vergadering. — *Over de benamingen onzer taal, inzonderheid over Nederlandsch* (Dr. W. De Vreese), weerom zeer merkwaardig, bijna hyper-geleerd. — *De prins van Oranje te Antwerpen in October 1830* (Dr. P. J. Blok) : die enkele dagen stellen de persoonlijkheid van den prins in 't volle licht. Hij genoot heel wat meer sympathie dan prins Frederik. « Beminnelijk, welwillend, man van smaak en goede vormen, ridderlijk, dapper is Nederlands tweede koning uit het Huis van Oranje geweest, maar een krachtige persoonlijkheid, een zelfstandig regent zooals zijn vader was hij niet. » — *Verslag der Juni-vergadering.* — *Kleine verscheidenheden* : « Wapeldrinken » (Edw. Gailliard). — *Iets over den dynamischen Klemtoon* (Am. Joos) de kracht van uitspraak, in tegenstelling met de toonhoogte. Een grondige studie, dienstig voor alwie goed lezen wil.

— Juli 1909. — *Verslag der Juli-vergadering.* — *Lijkrede uitgesproken bij de lijkplechtigheid van Ridder Adriaan de Corswarem* (Prof. Mr. Paul Bellefroid). — *De Sage van den te gast genooden Doode* (A. De Cock) « Dat vertelselthema is in heel Europa verbreid : de uitnoodiging, schier altijd tot een doodshoofd of een gehangene gericht, gebeurt meestal uit spotternij en wordt dan ook doorgaans met den dood gestraft. » — *Nieuw Ontwerp van reglement.*

— Augustus 1908. — *Verslag der Augustus-vergadering.* — *Kleine verscheidenheden* : « Uyt den hoeck soeken » (Edw. Gailliard). — *Dr. Snellaert herdacht* (Jul. Obrie), opgewarmd. — *Iets over den muzikalen zinstoon* (Am. Joos). Ditmaal de toonhoogte. Even merkwaardig als de studie in 't Juni-nr. — *Lijst der uitgeschreven prijsvragen.* — *Kleine verscheidenheden* : « Geruchtsboede », « Heydissche » en « Hydigsche », « Godomi ».

BIEKORF, 14. 1909. — *Plaatsnamen* (Adzo) de belangrijke reeks wordt immer voortgezet. — *Bij Schemering* (O. K. De Laey), weet iets echts van hem. — *Engelschen* (A. Coussens).

— 15. 1909. — *Groenigheid* (Dr. Lauwers) « De wereld zit vol wonderen », ook Lauwer's taal is een wonder. — *De Vrede bij de Saalfranken en de Vlamingen* (J. V.).

— 16. 1909. — *Artist* (P. H. Eykens), een goede zet in dit vertelsel : « Weg was de wufte belofte, maar geboren het nieuwe ooft ». — *Eigen- en Ambachtsnamen* (Aug. van Speybrouck).

JONG DIETSCHLAND, Oogst-nr. — Heel 't nr wordt ingenomen door de prachtstudie van Oorda over Rodenbach. Het schoonste stuk lyrische kritiek dat we in Vlaanderen bezitten. Niet iedereen zal instemmen met al wat hier over den heerlijken Berten gezegd en gezongen wordt. Voor mij zelf is het schoonste letterkundig werk van Rodenbach, Oorda-Zeemeeuwe te hebben geschapen.

— September nr — *Uren bewondering voor groote kunstwerken;* Vondel's Samson. Nr 10 van die schoone studiereeks, door een talentvol onbekende, die toch wel te raden valt ; naast enkele verkeerdheden, die op een kritische onderschatting als drama neerkomen, weer veel juistheid en veel zeggingskracht. — Minderbeduidende verzen, — *Eenige wenken over schoonheidsleer :* nogal veel studie, maar weinig logisch en nog minder zelfstandig verwerkt. Voor 't Nederlandsch werden de bijzondersten vergeten ; Pierson (Prolegomena over Aesthetiek,) Bolland (Aesthetische Geestelijkheid) en vooral de talrijke verspreide artikelen van J. Alberdingk Thijm. — Goed Boekennieuws en tijdschriftenoverzicht.

SINT LUCAS, (Nr 10) April 1909. — *Beeldenleer* (vervolg, C. F. X. Smits). — *De bouwkunst in vroeger tijd* (J. Van Gils) : een studie van oude Nederlandsche kerkgebouwen. — *Oude gewestelijke bouwwijze* (Egée , naar aanleiding van twee herstellingen van burgerswoningen in Nederland. — Uit *Amstelland* (J. C. Van der Loos). — *Een hengel,* schets en beschrijving. — Varia : *Vooroordeelen* (pennetwist met de « Métropole » van Antwerpen, over « la Gothification »); *Koorzetels; De oorsprong en kenmerken van de Sint-Lucasscholen.*

— (Nr 11) Mei 1909. — *Schoolgebouwen in Zwitserland* (Iris). — *De Beuroner Kunstschool* (M. C. Nieuwbarn, O. P.). — Varia : *Muurschilderingen in de hoofdkerk te Antwerpen; De terugkeer tot de vaderlandsche kunst in Rusland.*

— (Nr 12) Juni 1909. — *Christelijke kunst* (de Wouters de Bouchout), te vergelijken met de studie « Over Th. Molkenboer » in D. W. en B., nr 4, 1909. — *De Zoldering* (Jan Sluyt) zeer eigenaardige, soms wat duistere beschouwingen. — *Groote torens in Nederland* (C. Keulers M. S. C.), te betreuren is het dat niet meer afbeeldingen der beschrevene torens den lezer aangeboden worden. Deze leerzame studie is in verband met het artikel van J. Van Gils, in nr 10, waarvan het vervolg achterwege blijft ! — *Boerenhuizen in Nederland* (Egée).

VOLKSKUNDE, Aflevering 7-9, 1909. — *Nederlandsche Sprookjes uit de 17e en het begin der 18e eeuw* (Dr Boekenoogen). — *Palmzondag,* te Hougaerde (J. Niederer). — *Witten Donderdag,* te Rupelmonde (Lod. Scheltjens). — *Spreekwoorden, zegswijzen en uitdrukkingen op volksgeloof berustend* (A. De Cock). — *Geparodieerde Sermoenen* (A. De Cock). — *Historische Kinderrijmpjes* (A. De Cock). *Spreekwoorden en zegswijzen over de vrouwen, de Liefde en het Huwelijk* (A. De Cock).

DE VLAAMSCHE GIDS, Juli-Augustus 1909. — *De Toekomst van Zuid-Afrika in den strijd tegen de Engelsche invloeden* (P. Fredericq): Er is gevaar, maar de Boeren zullen 't wel overwinnen. — *Schoonheid* (J. M.). — *Lentebrief. Zomerdelirium* (twee stukjes van A. De Ridder). — *Balder's Dood* (Dr Eug. van Oye): een dramatisch gedicht in drie bedrijven. — *Gifslangen* (L. Fredericq): een dierkundige studie — *Onderaardsche gevangenissen en burgverliezen* (A. van Verveke. — *George Meredith* (L. van Riel): een letterkundig doodsbericht. — *Duitse Letteren* (O. van Doorsselaer). — *Engelse Letteren* (M. Basse).

— September-October — *De Strijd voor een Vlaamsche Hooger Onderwijs* (Jul. Hoste). — *De Heidens of Tsiganen* (J. Vercoullie.— *Giosue Carducci* (J. M.): met een vertaling van zijn « A Satana ». — *Fransche Letteren* (L. van Riel).

DE GIDS, Augustus 1909. — *Het Russische Volksepos* (Dr. N. van Wyck): over de nieuwste theorieën die sedert Alfr. Rambaud's boek: « La Russie épique » haar weg hebben gemaakt. — *Van de Friezen van Groot-Friesland* (R. Tutein Nolthenius): aan de hand van H. Poelman's Geschiedenis van den handel van Noord-Nederland gedurende het Merovingische en Karolingische tijdperk.— *Belle van Zuylen en Constant d'Hermenchis* (Mr. W. de Beaufort): voor 't Nederland van de 18e eeuw is die briefwisseling merkwaardig. — *Eene historisch-materialistische verklaring van het ontstaan des Christendoms* (Dr. G. van den Bergh van Eysinga): naar aanleiding van Karl Kautsky's Der Ursprung des Christentums. — *Wetenschappelijke Paedagogiek* (R. Casimir): bespreking van Gunning's Verzamelde paedagogische opstellen.— *Om en in Boissevains interpretatie van Bhagawad-Gitâ* (Dr. H. G. van der Waals). — « *De oude Geschiedenis* » (L. Buckmam): een schetsje. — Verzen van Nieuwenhuys en Gresshoff. — *Aan het schrijven van mijn boek* (Prof. Quack): een brok autobiografie — *Dramatisch overzicht* (J. van Hall): zaakrijke bespreking van A. Thalasso's « Le Théâtre libre ».

— September 1909 — *Herinneringen aan Hellas* (J. Vürtheim) een prettig klassiek philoloog. — *De Nederlandsch-Indische inboorlingen-politiek* (Prof. L. Van den Berg), daarin iets voor dezen die smalen op dat kleine Nederlandsch taaltje: « (In Oost-Indië) neemt de zucht tot het aanleeren van onze taal steeds grootere verhoudingen aan, met de niet verholen bedoeling die de plaats te doen innemen, welke thans nog het Maleisch inneemt als hulptaal voor het verkeer tusschen Westerlingen en Oosterlingen en voor dat tusschen Oosterlingen van verschillend taalgebied onderling. Vele Inlanders willen zelfs verder gaan, en het Nederlandsch in de plaats stellen van hunne eigene volkstaal, althans voor de hoogere intellectueele gedachtenwisseling en wel op grond van het feit dat de volkstalen van den Indischen Archipel toch een algeheele transformatie behoeven, willen zij als voertuig kunnen dienen voor hetgeen in onzen tijd de beschaving medebrengt. « — *De Zoon* (Dorothee Buys), en waarom geen dochter, zoo'n lieveling? — *Uit mijn Reisdagboek* (Fr. Erens) weer kostelijke bladzijden, thans over Parijs, van dien zoo persoonlijken denker en kunstgenieter. — *Zedelijke Opvoeding en haar grondslag* (A. Thierens) een relaas over 't eerste Congres voor zedelijke opvoeding, gehouden te Londen in September 1908. — *Journalistenwerk in blijvenden vorm* (J. de Meester) o. a. ongunstig over Plasschaert's « XIXe eeuwsche Hollandsche

Schilderkunst. » — *Een bekroond geschrift over Belastingen op het inkomen* (Treub) een boel bezwaren tegen Jules Ingenbleek's « Impôts directs et indirects sur le revenu » door de Koninklijke Academie van Belgie bekroond. — *Buitenlandsche Letterkunde* (J. N. Van Hall) over den Duitschen dichter Rilke. — *Muzikaal Overzicht* (Viotta). — *Buitenlandsch politiek Overzicht.*

DE NIEUWE GIDS. Augustus 1909. — *De Boomen* (Stijn Streuvels) het leven en de dood van de twaalf Ruischaards, een echte tragedie. — *Uit mijn Reisdagboek* (F. Erens), hier is 't Bayonne, Biarritz, Betharram, Pau. — *Vervolg der wonderlijke avonturen van Zebedeus* (Jac. van Looy), zoo heroisch individualistisch als ooit Van Deyssel. — Over Albrecht Rodenbach (A. de Ridder), goede documenteering. — *Buitenlandsch staatkundig Overzicht.* — *Staatkundige Kroniek.* — *Literaire Kroniek.* — *Boekennieuws.*

— September. — *Het feest* (Dr. Juris), de oude pas gestorven de Koo handhaaft in dit posthume tooneelspel volkomen zijn faam van « De Candidatuur van Bommel ». — *Adolphe Resté* (F. Erens), goed, maar niet zoo diep als Erens gewoonlijk gaat. — *Zomernacht* (P. Boutens), een erg bewerkt vers. — *Vervolg van de wonderlijke avonturen van Zebedeus* (Jac. van Looy). — Verzen van Hein Boeken, voor de liefhebbers — *Buitenlandsch staatkundig Overzicht* (Nuys). — *Staatkundige Kroniek.* — *Literaire Kroniek* (W. Kloos), Wiselius wordt uit de vergetelheid gehaald en Van Hulsen geprezen.

DE KATHOLIEK. Juli 1909. — *Een nieuwe Poëtiek* (B. H. Molkenboer), uitstekend gedacht en geschreven. — *Een der weinige* (L. Lommers), een lofartikel over René de Clercq, maar wat heeft de schrijver veel te leeren van Molkenboer! — *Het Regeeringssysteem van Willem van Holland en zijne beoordeeling* (Dr. J. Sassen), een schoon stuk geschiedenis rondom dien eenigen Nederlandschen Roomsch-Koning. — *De Vleermuizen in Limburg* (Jos. Cremers), misschien wat al te speciaal voor een algemeen tijdschrift als dit. — *Hedendaagsche Apologie* II.

— Augustus-September. — *Tennyson's eeuwfeest* (M. P. Reymer), een studie dien edelen mensch en dichter waardig. — *Een nieuwe Poëtiek* II (B. Molkenboer), vooral deze tweede helft is puik. — *Het vraagstuk der menschelijke zekerheid* (Dr. J. Van Beurden), nog altijd het Ermers-Van Beurden geschil. — *Prinses Wilhelmina, de Betovergrootmoeder onzer Koningin* (M. S.), vrouw van den laatsten stadhouder, zuster van den Pruisischen Koning, nicht van den ouden Frits. — Latijnsche en Nederlandsche verzen. — *Over Bijbel en Bijbelkunde* VI. — *Letterkundige Kroniek* XIV. — *Sociologisch Overzicht* V. — *Voor het geestelijk Leven* III.

DE BEWEGING, Aug. 1909. — *Alfr. Messel* (H. Berlage): over den onlangs gestorven Duitschen bouwkundige — *Victor Hugo's Jeugdlyriek* (M. Uyldert) : Nieuwe, maar vreemde meeningen. Zoo zou b.v. « Les Orientales » niets anders zijn dan een bedekte verheerlijking van Napoleon! — *Daar is een woudlied* (Nine van der Schaaf) : nederig beken ik de schoonheid van deze poëzie niet te voelen. — *Dichterschap en Werkelijkheid* (Alb. Verwey) : een schoone kunst-medidatie. — Verzen van Jan Prins en van Alex. Gutteling. — *Daniel Heinsius* (J. Koopman) : zoo vordert de reeks flinke studiën over onze ouderen. — *Verschillende Vertalingen* (Alb. Verwey) : Bekende verzen uit den vreemde in 't Nederlandsch overgebracht. — *Boekbeoordeelingen.*

— Sept. 1909. — *De Filosofie van Henri Bergson* (J. T. De Boer): Een zooveel mogelijk gecondenseerde beschouwing over de zeer persoonlijke opvattingen van den beroemden wijsgeer. — *De Legende van Eludoor* (Aart van de Leeuw): weer een poging om de romantiek te herstellen, maar 'k lies liever de balladen van den ouden Bilderdijk. — *Het verborgen Licht* (Alb. Verwey): een bezoek aan Rembrandt te Stockholm. — *Daniël Heintius* (J. Koopmans). — *Verzen* (Nico Van Suchelen): is een dichter in verzen zoowel als in proza. *Het Klerikale Gevaar* (J.W. Gerhard): Nog liever zoo'n artikel dan 't krantengeklets over de Kuyper-Lehman-Westmeier-zaak. — *Avondzang* (Is. De Vooys). — *Politieke Gesprekken* (G. A. N. Burger).

☞ STUDIËN, deel 72, afl. 1. — *Christen en Wijsgeer bij Origenes* (G. J. J. Lauwerens): de manier waarop Harnack en Bolland de zienswijze van Origenes, met betrekking tot de Evangelieverhalen, vaststellen, is wel wat oppervlakkig. Wie het verband der geciteerde plaatsen nagaat komt tot eene mildere beoordeeling van den grooten Alexandrijn. — *Nieuwe Strafrechtwetenschap* (Fr. Tummers): vervolg. Reeks van beschouwingen die duidelijk maken dat men op deterministischen grondslag geen strafrecht kan opbouwen. De zoogezegde « behandeling » die als surrogaat voor het strafrecht moet dienst doen, staat gelijk met het ontkennen van de persoonlijkheid en veronderstelt de rechteloosheid van den eenling ten overstaan van de staatsgemeenschap. — *Ontdekkingsgeschiedenis der Zuidpool* (C. Wessels): Overzicht van de Hollandsche, Fransche en Engelsche ontdekkingstochten. Aantrekkelijk om de zeemanswaagstukken en wederwaardigheden en ook wel om de wetenschappelijke resultaten door die tochten bereikt. — *Vrouwenkiesrecht* (Ch. Raaymakers): Schrijvers conclusie komt hierop neer: waar het normale d. i. het organisch kiesrecht in voege is, moet de vrouw wel van het politieke doch niet van het sociaal kiesrecht verstoken blijven. — *Uit de Pers.* — *Mededeelingen.*

OMROEPER

EEN PRACHTIGE VLAAMSCHE WERKTIJD is deze tijd van verlofrust geweest: Rodenbach-feesten te Rousselare, Nederlandsche Vacantieleergangen te Leuven, die voor de dames, zoowel als de andere, Vacantieleergangen in den Boerenbond, Sociale Week te Leuven, XIIIe Vlaamsch Natuur- en Geneeskundig Congres — en ... het Katholiek Congres te Mechelen ... Vlaanderen is bezig aan een nieuw en een schoon stuk van zijn geschiedenis. 't Uur der ontwaking, lang voorspeld, schijnt nu voorgoed geslagen. — Over 't Mechelsch Congres in de volgende aflevering.

MET ST. FRANCISCUS' 7e EEUWFEEST heeft zijn « Standaard » (1) hem een prachtnummer gewijd, met uitgelezen bijdragen o. a. van Hugo Verriest en A. Fierens.

(1) Maandschrift, 1.50 fr. 's jaars, korte Winkelstraat, 1, Antwerpen.

EENE PARAPHRASE VAN DE BRIEVEN VAN HADEWYCH DOOR HENDRIK MANDE

I

De vijftiende eeuw brengt de Mystiek in de Nederlanden op nieuwe banen. Met Gerrit Groote en zijne Broeders van het gemeene leven daalt de beschouwing uit ontoegankelijke hoogten van de innigste Godsvereeniging naar lagere sferen van praktischer leven af. Wat in de 13e en 14e eeuw een boek met zeven sloten was, dat slechts door uitgelezen zielen in de eenzaamheid der afzondering kon geopend worden, dringt midden in de groote volksmassa door, waar gretige handen en ooren het opnemen. De « moderne devotie », zooals deze richting genoemd wordt, heeft weinig of geene nieuwe denkbeelden ontwikkeld. Zij beweegt zich doorgaans in den gedachtenkring, dien vroegere, ook buitenlandsche mystieken, zooals b.v. Tauler en Suso, veel minder Eckhardt, voornamelijk ten onzent Ruusbroec reeds hadden geschapen. De al te theoretische en verheven, onbereikbare bespiegelingen laat ze weg; op de praktische bestanddeelen der vroegere mystiek legt ze den vollen nadruk, met voorliefde breidt ze uit wat het dagelijksche leven kan verinnigen en heiligen, m. e. w. ontwikkelt ten onzent, maar steeds onder den invloed der voorafgaande eeuwen, vooral het christelijk *ascetisme*.

Reeds door velen werd het vermoeden dezer onzelfstandigheid der latere mystiek uitgesproken. Ruusbroec vooral werd vlijtig gelezen en nageschreven. Te beter we kennis krijgen met de geschriften der Broeders en der Windesheimers in 't algemeen, te sterker dringt zich die zekerheid op : voortdurend hooren wij als een weerklank uit voorgaande tijden. Bij sommigen reeds werden gansche werkjes ontdekt, die niet meer dan een paraphrase van vroegere werken waren.

Zoo een man, die zich door zijne schriften in de volkstaal zeer verdienstelijk gemaakt heeft, is Henricus Mande geweest. Men heeft hem den « Noord-Nederlandschen Ruusbroec » genoemd, en deze naam mag hem voorzeker toekomen, niet om de verhevenheid zijner leer, maar om zijn groote afhankelijkheid tegenover onzen Brabantschen mysticus. (1) Doch niet alleen Ruusbroec heeft Mande tol- en cijnsbaar gemaakt voor zijne werken ; nog een andere, vroegere mystieke heeft hij vlijtig bestudeerd en in het volk laten doordringen. Op zijne verhouding tegenover Hadewych wil ik hier, zoover dit doenlijk is in een tijdschrift zooals het deze, wijzen.

II

In 1899 verscheen, van de hand van Dr G. VISSER, eene studie over Hendrik MANDE, waarin onder andere de ontdekking werd meegedeeld van drie zijner geschriften door BUSCH in zijn *Chronicon Windesemense* (bl. 456) vermeld.

Eén van deze drie werkjes nu, door BUSCH betiteld : *Liber de perfecta amoris altitudine et de viis ad eam perveniendi, tredecem habens capitula* is niets meer dan een paraphrase van de *Brieven* van HADEWYCH. Hoewel VISSER's studie reeds in 1899 verschenen is, heeft echter tot nog toe niemand, naar ik weten kan, op dit feit gewezen; en Dr VISSER zelf, zooals ik uit een vriendelijk schrijven van Dr G. DE VOOYS mocht vernemen, was het geheel nieuw. Over het belang van deze paraphrase voor de kennis van HADEWYCH hoef ik niet eens uit te weiden. Daarom zal 't wel niet overbodig zijn, zelfs eenigszins in bijzonderheden, de omwerking met

(1) MANDE's werkje : *van den binnensten ons liefs heren ihesu Christi ende hoemen daer in comen mach ende wat weghe daer in leiden* blijkt niet meer te zijn als een zeer onzelfstandige bewerking van den H. Bonaventura's *De septem itineribus aeternitatis*, een onderdeel van het grooter : *Itinerarium mentis in Deum ;* (cf. Dr G. VISSER, H. Mande, bl. 35). Een ander werk van hem : *Vanden* VII *gaven des heilighen geest ende eerst vander gave der smakender wijsheit* bevat hetzelfde als RUUSBROEC's : Dat boec van *den gheesteleken tabernacule* « alleen bij Mande zoo ingericht dat het een zelfstandig werkje werd » zegt Dr VISSER (o. c. blz. 40). Hij deelt er echter te weinig uit mee om den aard en graad dezer zelfstandigheid te kunnen beoordeelen.

het oorspronkelijke te vergelijken. En komt onze MANDE hierdoor misschien van een kale reis terug, daalt hij al langsom meer van den rang van oorspronkelijk schrijver af tot dien van gewonen vulgarisator, we mogen daarom toch niet vergeten dat het den man eerst en vooral te doen was goed te stichten, niet mooie boeken te schrijven, en dat hij, zooals de bieën, den honig zocht waar hij dien vinden kon.

Een paar woorden eerst over de *algemeene* INRICHTING dezer paraphrase (1).

De titel luidt bij hem : ***Hier beghint een devoet boexken vander volmaecster hoecheit der minnen ende hoemen dair toe sal pinen te comen***. Het is verdeeld in twaalf hoofdstukken, elk met afzonderlijk opschrift, en eindigt aldus : ***Hier eyndt een devoet boecskijn vander volmaecster hoecheit der minnen ende hoe wi ons daertoe selen pinen te comen. Bidt voir den scrivere***. De beschouwingen worden van tijd tot tijd even onderbroken door een of ander vertelseltje ofte exempel ; visioenen van een monnik in zijne cel. Deze worden er ingeschoven, veeleer tot verpoozing dan tot eigenlijke toepassing van wat voorafgaat.

Hieruit blijkt reeds ten overvloede dat we wel zeker met een werk van MANDE hebben te doen. « Twijfel of dit wel werkelijk het tot nu toe verloren geacht werkje van MANDE is behoeft niet meer te bestaan ; de Latijnsche [van BUSCH] en de Hollandsche titels komen woordelijk overeen » — merkt Dr VISSER o. c. blz. 38 op. We weten verder van BUSCH dat MANDE zeer dikwijls in zijn geschriften exempelen schoof, waarin hij visioenen van zich zelf verhaalde als van een anderen in zijn cel zittenden monnik. Eéne moeilijkheid blijft echter. BUSCH zegt : ***tredecim habens capitula***.

(1) Zie Dr VISSER o. c. Bijlage III. De punctuatie van Dr VISSER's uitgave laat nog al eens te wenschen over, zoodat in verscheidene plaatsen de beteekenis verdonkeremaand wordt. De beteekenis van de woorden : Die spreect die ziele, die met minnen in groter swaerheit verbeit heeft hoers minliken heren met toeverlate ende ***dan haer herte verclaert*** is niet, zooals Dr Visser in nota aangeeft, ***zijn hart ophalen;*** maar : haar hert verlicht, met klaarheid overgoten heeft, zooals uit Hadewych blijkt: Ende hare here heuet verclaert hare herte. Ende in die claerheit esse comen in gheheelleker ghetoenlecheit (XXVIII, reg. 34).

In ons werkje echter zijn er maar twaalf, althans maar twaalf opschriften. Is in onzen tekst een hoofdstuk, of een opschrift uitgevallen? Of heeft BUSCH een hoofdstuk te veel gerekend? Eene vergissing is alleszins zeer mogelijk en hoeft ons in onze gerustheid omtrent het « vaderschap » van MANDE over het onderhavige werk niet te storen.

Over de wijze der omwerking zij dit in 't algemeen vermeld : MANDE verandert zeer dikwijls de personen; hij spreekt van « *wij* zullen dit of dat doen; de *mensch* zal... » waar HADEWYCH rechtstreeks tot de Godgewijde zegt : Ghi. — Niet zelden worden andere voorzetsels gebruikt, adjectieven tot substantieven en omgekeerd, gemaakt (b.v. claere waerheit=waerachtighe claerheit; coenre fierheit=rechter coenheit) waardoor echter de hoofdbeteekenis niet gewijzigd wordt; de latijnsche teksten zijn telkens vertaald; bij voorschriften komt voortdurend het woord *pinen* in de pen : *ghi selt u pinen te doen*... Waar de zin heel gemakkelijk te vatten is, wordt zijne uitdrukking ook wat overvloediger, losser en vrijer. Bij moeilijke plaatsen echter trekt hij zich uit de verlegenheid door een koenen sprong, of wel door eenvoudig de plaats af te schrijven zooals ze bij HADEWYCH voorkomt.

Een paar voorbeelden, omtrent op goed geluk af gekozen, zullen de algemeene wijze der bewerking verduidelijken :

HADEWYCH	MANDE
Sijt op uwe hoede ende in vreden van allen dinghen. Doet te allen dinghen wel. Mer en roeket om en gheen ghewin, *Noch om salicheit*, *Noch om doemsele*, *Noch omme behoudenisse*, *Noch om torment*; Mer alle dinc doet ende laet om der minnen eren wille. Houdi v dus, soe suldi saen vercoeueren; ende scijnt plomp voer de liede : daer es vele waerheiden in. Sijt bekeersam ende ghereet alden ghenen die uwes behoeuen, ende elken mensche doet sinen vrede	Wi *sullen altoes op onse hoede staen, ende ons pinen* van allen dinghen te vreden te wesen ende wel te doen na onser macht; ende daer af en sullen wi ghene eyghen ghewin begheren noch daer om doghet werken : Mer wi sullen alle dinghen doen ende laten om der minnen eeren wille. Ende *ist dat wi ons aldus houden*, so sullen wi haestelijc voirtgaen tot volcomenheit der doechden. Ende datmen plomp ende ongheacht scine, daer is veel

daer ghijt gheleisten moghet sonder uwe nederheit. Sijt blide metten bliden, Ende weent metten weenenden, Ende verdraechleec denghenen die uwes behoeuen, *Ende ernstich ten sieken*, *Ende milde den behouenden*, Ende enich inden gheeste buten alle creaturen. Ende alse ghi te allen dinghen doet dat beste dat ghi moghet, die menscheit moet dicke sneuen : soe verlaet v op die goetheit gods, dat sine goetheit meerre es dan v sneuen. Ende werct altoes in toeuerlate ghewarighe doghet, ende sijt ernstich ende ghestadich altoes sonder sparen te werkene den raet ons heren Ende sinen alreliefsten wille in al dat ghine bekinnen moghet, met aerbeide, Met nauwen ondersoekene van peinsinghen v seluen te kinnen in al (II, 14-38).

waerheits in gheleghen. Wi *selen ons pinen* gheboechsam ende bereit te wesen allen denghenen die onser behoeven, ende elken mensche sinen vrede te doen na onser macht, also verre als wi daer niet in ghehindert en werden tot onser salicheit. Wi selen blide wesen mitten bliden ende screyen *of wenen* mitten wenenden, ende goedertieren den ghenen die onser behoeven, ende *pinen* ons altoes enich te houden inden gheeste buten allen creaturen. Ende wanneer wi dat beste doen dat wi moghen ende wi nochtan vallen, want die nature des menschen altoes bereder is te vallen dan op te staen, so selen wi ons altoes *pinen* weder op te comen mit nuwen opzette ons te beteren ende ons verlaten op die goetheit godes, want si meerre es dan al onse ghebreckelicheit. Ende hierom selen wi ons altoes *pinen* warachtighe doghet te werken mit groten toeverlate tot gode, *dat hi ons syn goedertieren hulpe niet weigheren en sal*. Wi selen eernstich ende stantaftich wesen sonder omsien te volghen den raet ons heren ende sinen liefsten wille na al dat wi bekennen moghen mit nauwen ondersoeken ons selven te bekennen. (bl. 44 vlg.)

Dit is de gewone wijze, waarop Mande Hadewych naschrijft. Men merke wat hij uit Hadewych heeft weg gelaten, wat hij er bijvoegt en hoe omslachtig hij zich uitdrukt.

Hier volge nog een andere plaats, dat als specimen

kan dienen voor die gedeelten waarin hij zich wat vrijer te werk zet :

Mer wisten wi hoe lieue gode daer toe es, dat ware ons ontidich; want soe en wart ons ghene ellende : want die den wille gods kinde datter hem lieue toe ware, hi soude wel gherne bi sinen wille inden afgronde der hellen sijn, Ende hi en mochte nemmermeer voert gaen noch wassen daer hi ghene pine ghesmaken en mochte. Die wiste dat gode behaghelike ware te sinen werken hem en soude rouwen wat hem ghesciede. (II 56-65).

Want wisten wi hoe behaechlic dattet onsen lieven here is in ons dat wi gaerne liden, wi en souden nemmermeer begheren lidens verdraghen te wesen naden liefsten wille gods; ende hierom waert so dat wi den liefsten wille gods te rechte verstonden, so en souden wi gheen dinc ontsien te liden dat god op ons sende of verhenghede, mer altoes mit rechten betrouwen sijn lof ende sijn eere begheren oec wat dattet waer, ja al worp hi ons inder hellen *dat onmoghelic waer den ghenen, die aldus stonden inden liefsten wille gods* (bl. 45).

Zonder de gedachte te wijzigen, heeft Mande de zinnen wat dooreen geworpen en anders uitgedrukt. Bij een gewaagde uitdrukking, die overigens niet afschrikken mag, heeft hij een zinnetje ter verduidelijking geplaatst, wat hij trouwens maar zelden doet.

Een laatste voorbeeld mag aantoonen wat hij een paar malen met moeilijk begrijpbare voorstellingen aanvangt. Brief XX over de « onghenoemde uren » der Minne is zeer duister; Mande neemt hem in zijn geheel over, maar zonder de zaak veel klaarder te maken. Bijzonder de inleiding over wat die uren zijn is, ja mystisch.

Die nature daer gherechte minne vte comt die heuet ·xij· vren die de Minne berueren vte hare seluen, Ende bringhense weder in haer seluen. Ende alse Minne dan weder comt in hare seluen, soe bringhet si daerse de onghenoemde vren omme vte hadden gheiaghet, Dat es : een soekende sen, Ende

Die nature, daer gherechte minne wt coemt, die heeft twaelf *verborghen* tiden of uren, die de minnende ziele wt hoer selven driven *also dat si haer selven laet ende vloeyet in die fonteyne der minnen die hoer roert, begheert ende mint*. Ende als si dan weder in haer selven coemt, so brengt si mede daer si om

ene begherende herte, Ende ene minnende ziele. Ende alse Minne dese bringhet, soe worpt sise inden abis der starker naturen, daer Minne vte gheboren es ende gheuoedet. *Dan comen die onghenoemde vren inde onbekinde nature.* Dan es Minne te hare seluen comen Ende ghebruket hare naturen *beneden hare ende bouen hare ende al omme hare. Ende alle die dan beneden derre kinnessen sijn, hen gruwelt vanden ghenen die daer in gheuallen sijn.* Ende daer in werken moeten ende leven ende steruen, Also Minne ghebiedet ende hare nature (XX 1-18).

wt ghedreven wort, dat es : een soekende sin, een begherende herte ende een minnende ziele. Ende als minne die brengt, so werpt sijt weder inden afgront der hogher naturen, daer minnen wt ghebo-ren ende ghevoedet is; ende aldus coemt minne tot haer selven ende ghebruket hoerre naturen, ende hier in moet si werken, leven ende sterven, als minne ghebiet (bl. 65).

Hier is ten minste een poging van tekstverklaring. Maar of geheel de voorstelling nu juist zoo eenvoudig is als ze bij Mande luidt, is een andere vraag.

* * *

Doch genoeg over deze *formeele* verscheidenheden. Laten we liever wat langer vertoeven bij *zakelijke* afwijkingen.

Niet alle brieven werden door Mande geparaphraseerd. Daar zijn er die geheel ontbreken. Het zijn : III, IV, V, VII, IX, XI, XIX, XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXV, XXVI, XXVII, XXIX, XXXI. Dus juist de helft.

Van andere brieven werden slechts enkele deelen opgenomen; zoo van XIV, die bij Mande slechts bij stukken en niet als afzonderlijk hoofdstuk voorkomt : wat hij er uit over neemt wordt achter aan den XIII^n brief bijgeschoven. Alles is weggevallen tot r. 43. Zoo ook nog XVI, waaruit slechts eenige zinnen (9-14; 32-40; 46-55) aan de « gheestelike pelegrimaedse » die voorafgaat worden vastgeknoopt.

Weer van andere ontbreken tamelijk groote deelen. Zoo : I 56-82; II 86-105, 122-162; VI 1-75, 81-147; X 41-112; XII 124-150, 174-233; XXVIII 152-270.

Eindelijk vele kleinere uitlatingen van ondergeschikt belang en die gewoonlijk de gedachte niet veranderen.

Van belang is het antwoord op de vraag : Waarom deze uitlatingen? Bij eenige brieven ligt het antwoord voor de hand : zij zijn van al te persoonlijken aard en bevatten berichten aan godgewijden die voor Mande's doel geen nut konden opleveren. In den loop der brieven werd ook alles dat rechtstreeks met de gemoedsgesteltenis der godgewijde voor wie Hadewych schreef, weggelaten. Aldus zijn te verklaren I, 56-82, waar Hadewych uitweidt over de wijze waarop zij door de Minne behandeld werd; II 86-105, waarin Hadewych de godgewijde aanzet zich zonder aarzelen of vreezen aan Gods macht over te laten in de vaste overtuiging dat zij door God ter Minne verkozen werd; III waarin Hadewych op haar eigen voorbeeld wijst; en V die een rechtstreeksch schrijven aan een godgewijde is om haar eenige gebreken te verwijten; XI waarin Hadewych over haar leven in de Minne sedert haar elfste jaar verhaalt; XII 124-150 die gebreken in een klooster bevat waarvan Hadewych de verbetering verlangt van de godgewijde die misschien daar aan 't hoofd stond; XVI 56-86 waarin Hadewych een godgewijde verwijt te « weec van herten » te zijn; verder gedeeltelijk ten minste XXI, XXIII, XXIV, XXVI, die alle persoonlijk zijn, XXV, waarin Hadewych eenige godgewijden laat groeten; XXIX, waarin Hadewych eene godgewijde verzoekt niet om haar ongeluk te treuren.

Andere brieven schijnen weggebleven te zijn, omdat ze meestal uit voorschriften bestaan die reeds in andere brieven voorgekomen waren. Zou het weglaten van zoovele brieven aan het einde niet daaraan ook, en misschien nog aan een zekere haast om gedaan te krijgen of om het boekje niet te dik te laten uitdijen, toe te schrijven zijn?

Daarnevens werden, ongetwijfeld, brieven niet omgewerkt ofwel omdat ze te moeilijk waren en Mande ze misschien zelf niet recht verstond, ofwel omdat ze hem zonderling zijn voorgekomen. Maar daarbij dient er ook op gewezen, dat vele zeer schoone paragrafen, die door en door katholiek zijn, waaraan niemand den geringsten aanstoot kan vinden, evenmin een plaats in Mande's bewerking kregen.

De *eerste* brief wordt door Mande bijna geheel overgenomen zooals hij is, tot r. 57. Hier en daar ontbreken eenige regels, die

Mande hoogst waarschijnlijk niet begrepen heeft, of die hem overbodig schenen. Zoo 25-32 : waarin op Gods wezen zelf als een reden voor ons om hem onze liefde te wijden nadruk gelegd wordt.

De *tweede* brief heet bij Mande : *Hoe wi selen al om al begeven ende altoes in hopen werken, opdat wi minne vercrighen mogen*, 122-162 bevatten bij HADEWYCH eigenaardige beschouwingen over tweeërlei manieren waarop godgewijden de zondaars bijstaan ; deze beschouwingen zijn verre van duidelijk ; daarenboven behooren ze niet tot het algemeene onderwerp en schijnen, ook bij HADEWYCH, een toevoegsel of nadere toelichting te zijn. Mande heeft ze dan ook weggelaten. In het slot treft nog eene kleine wijziging, die sommigen belangrijk mochten meenen. HADEWYCH zegt : gij zult u aan God overgeven, om te worden « dat hi *es* » : MANDE : « om te werden dat hi *wil* ». Ofschoon HADEWYCH's taal niet het minst schrikbarend is voor wie de 13e en 14e eeuwsche mystici ook maar doorbladerd heeft, hadden zich toch ten tijde van Mande die begrippen van « vergoddelijking » en « God worden » eenigszins verkoeld; waarom dan ook Mande, bij wien de mystische vlam toch niet hoog laait, een kouder uitdrukking aanwendt. Toch schroomt hij voor de zaak zelf niet terug, zooals overal elders genoeg blijkt.

De *vierde* brief bevat *alle de pointe daer ghi in hebt ghedoelt* en leert hoe Redene ons op 't dwaalspoor brengen kan. De reden waarom Mande hem niet overneemt schijnt mij te zijn geweest dat er op te bijzondere tijdelijke toestanden en gebreken gewezen wordt; misschien ook begreep Mande niet juist (de brief is niet klaar) of kwam hij hem wat vreemd voor.

Wat Mande uit den zesden brief overneemt (75-81) is aan 't einde van den tweeden toegevoegd. Tot r. 75 ontbreekt alles : nochtans is dit deel zeer verheven en praktisch en door en door gezond ascetisme. Misschien heeft Mande er niets meer in gezien dan een herhaling der voorschriften uit het begin van den 2en brief; 81-147 ontbreekt : hoe wij God in zijn menschheid en in zijn Godheid zullen dienen. Dit waren toch in de middeleeuwsche mystiek verspreide gedachten ; maar ten tijde van Mande misschien uitgestorven. Met r. 147 echter begint Mande een nieuw hoofdstuk : *Dat wij ons mit gerechten wille selen keeren tot der waerheit ende daer in sien wat gherecht is :* en 't loopt zoo tamelijk gelijk bij HADEWYCH, met hier en daar wat verwatering door toevoeging van nutteloze synoniemen. Hier en daar ook vielen eenige zinsneden weg, die niet pasten in 't verband zooals Mande nu zijn hoofdstukje had opgevat, of die te persoonlijk waren. In plaats van r. 230 : *Wi willen alle wel god met gode wesen*

heeft Mande, om die uitdrukking wat nader te bepalen : *Mer nu waren wi alle gaerne mit gode ende souden gaerne mit hem regneren ende god met gode scouwen*. De volgende paragraaf, waarin HADEWYCH er over klaagt dat wij zoo gevoelig zijn voor lijden, werd door Mande een beetje uitgesponnen : als we voor zoo weinig beven *wat soudet dan wesen of ons wat groets toequame ?... of wi onse bloet souden storten als die heilighe martelaers ghedaen hebben ?*.. In deze koude veronderstellingen, die ons weinig roeren, omdat we ze niet genoeg als menschelijk gevoelen, is reeds de geest van een afgetrokkener, onwerkelijker ascetisme nakend. Van af r. 260-315 gaat Mande zelfstandig voort. De gedachten zijn wel dezelfde, maar welk een verschil in de voorstelling ! De aangrijpendste beelden blijven weg. Van het overheerlijke : *Dit es al met symonne dat cruce ghedraghen, die dat cruce droech enen corten tijt ; mer hine sterffer niet ane !* geen spoor. Voorts : alles omtrent, maar gewoonlijk wat besnoeid, een paar maal met een tekstje verrijkt, evenals bij HAD. Maar hoe veel schooner bij deze ! al verandert M. maar weinig, 't loopt alles zoo van een leien dakje dat alle poëzie verdwenen is.

De *zevende* brief leert hoe men « Minne met al met een » zal zoeken. Daar de uitdrukking misschien wat zonderling is en dezelfde grondgedachte toch meermaals terugkeert, heeft MANDE hem waarschijnlijk weggelaten.

De *achtste* brief heet bij MANDE : *Van tweeerhande vreesen die in ons opwassen mitter minnen*. Niets bijzonders valt hier aan te stippen. Het slot (73-79), waarin HADEWYCH zich rechtstreeks tot de godgewijde richt en haar belooft meer te zullen schrijven « *alse minne porret in* (hare) *siele* » moest natuurlijk wegvallen. M. breidt het voorgaande thema nog een beetje uit (11 r.) met zinnetjes die aan HAD. herinneren. Opmerkenswaard is dat zij ontleend zijn aan brief XIII 28-39, en dat ze, in de paraphrase van dezen brief, nog eens in omtrent dezelfde woorden worden herhaald : deze twee omschrijvingen lijken veel meer op elkaar dan op HAD.'s tekst.

De *negende* brief ontbreekt : hij is zeer kort (14 r.) en handelt over de innige vereeniging der ziel met God in de Minne. Heel voorzichtig van M. : want dergelijke gedachten, hoewel juist, zijn gevaarlijk voor het volk, dat ze licht overdrijft. Let overigens op : « *Ende al eens beide bliuen* » : de ziel blijft in die vereeniging hare zelfstandigheid behouden.

Tiende brief. Bij M. onder den titel : *Dat die Minne niet gheleghen en es in sueticheit te ghevoelen* (1). Alles omtrent, maar veel

(1) In de bespreking van Mande's mystiek, waarin natuurlijk aan Mande beschouwingen worden toegeschreven die eigenlijk van Had. zijn, zegt Dr VISSER (o. c. 80) : « ziekelijk is... de meening,

zwakker en kleurloozer, zooals bij HAD. tot 41. Het prachtige vervolg van dezen brief, de zoo diep-psychologische verhandeling over de verschillende oorzaken der « zoetheid » bij godgewijden, is in de pen gebleven. M. verhaalt in de plaats ervan een visioen; en vat den draad weer op bij r. 83, maar de vijf regels die hij laat volgen zijn niet meer dan een verwatering van HAD.'s zin : *Hier bi steet wel dat elc sijn gracie besie ende dat goet ons heren wiselike vorwart kere* ». En 't slot 84-112, dat nogmaals zoo mooi en zoo juist is, ontbreekt.

De *twaalfste* brief heet bij M. : *Dat wi tot hoecheit der minnen niet comen en moghen dan overmids oetmoedicheit.*

Bij het woord *minnersse* voegt hij er aan toe : *dat is der heiligher maghet ende moeder gods Marien,* en spreekt van hare nederigheid, waardoor zij, zooals HAD. het had : « *god... in hare trac* ». Dan volgt een visioen « *ter eeren gods ende der heiligher maghet.* De behandeling van den brief is wat vrijer; waar er hier en daar onduidelijke woorden staan, laat M. ons in den steek; meermaals vat hij beknopt samen; zoo na 85 : *daer vele scaden by ghesciet* bepaalt M. : *dat is, als die gherechticheit na bescheide niet gheoefent en wort.* Hij neemt de twee eerste nadeelen op, maar dan vaart hij voort : *ende vele ander quaden comen daer wt*... MANDE geeft ook HAD.'s leer over de noodzakelijkheid en de zware plicht der Minne, maar zonder uitvoerig de plaats uit de H. Schrift aan te halen. Hij sluit met de alledaagsche gedachte : « We moeten dus alles daarom doen, en we zullen nooit genoeg doen. Van de zonderlinge verklaring van de plaats uit ABDIAS : *Jacobs huus sal sijn een vier ; Joseps huus sal sijn een vlamme ; Esaus huus sal sijn een stoppele,* blijft er bij hem niets. M. eindigt met te herinneren aan Maria's liefde voor haar Zoon, wien zij haar volle vertrouwen schonk, zonder eenigen twijfel aan zijne verrijzenis ; om dan een exempel te verhalen.

De *dertiende* brief heet bij M. : *Dat wij in allen dinghen onsen gheestelike voirtganc ende oirbaar selen soeken in warachtighen doechden* en biedt geen aanleiding tot opmerkingen.

dat alles wat men ziet van God afkomstig is, want « het is dicwijl sinlicheit, dat men minne rekent ende nature, dat men meint dat gracie is. » Dit « want » begrijp ik niet ; en deze woorden van Had. zooals Dr VISSER ze schijnt op te vatten, weerlegt juist zijne theorie dat niet alles wat men zag van God afkomstig werd geacht. — Wat er ook van zij, deze woorden hebben de beteekenis niet waarin ze hier worden aangewend ; de zin is : het is dikwijls eene beweging der zinnen (zinnelijkheid) die men voor liefde houdt. — De theorie door HAD. en Mande uiteengezet behoort tot de gezondste leerstellingen van het katholiek ascetisme.

De *viertiende* brief komt ook voor bij M., maar bij stukken en niet als afzonderlijk hoofdstuk. Alles ontbreekt tot r. 43 : Had. herhaalt hierin met andere woorden wat ze reeds elders hier en daar geschreven had.

De zoo eenvoudige en licht begijpelijke allegorie, in den *vijftienden* brief : *Van neghen punten die enen peregrijm toebehoren, die verre wandelen wil*, zal wel zeer in den smaak van Mande, zoowel als in dien van het volk uit zijn tijd gevallen zijn. Hij heeft ze dus ook eenigszins welgenoeglijk uiteengezet. Hij vangt aan met een inleiding van 7 reg. : dat we minne moeten vervolgen en de *peregrimaedse deses armen levens* vlijtig afleggen ; ze is niet meer dan eene omschrijving van r. 25-31 uit den voorgaanden brief, die als een aankondiging van dezen zijn. Zoo zelfbehaaglijk heeft Mande het onderwerp ontwikkeld, zonder nochtans ooit Hadewych één stap te verlaten, dat hij allerlei synoniemen ophoopt en toevoegsels bijbrengt, die echter de letterkundige waarde van 't geheel niet verhoogen. Mande schuift er ook een exempel bij.

Aan het einde van de geestelijke « peregrimaedse » worden eenige zinnen uit den volgenden brief geknoopt (r. 9 ; 32-40 ; 46-55) zonder werkelijke wijziging. Anders niets meer van dien brief, die toch zeer praktische en verhevene wenken geeft.

De *seventiende* brief vertoont weinig samenhang en is moeilijk te begrijpen. De hoofdgedachte, dunkt me, komt hierop neer : » zoolang men God nog dient in de Drieheid der personen moet men zich toeleggen op de beoefening der verschillende deugden ; wanneer men hem dienen mag in de eenheid zijner natuur, zal men nog slechts Liefde plegen : » Hoe vreemd die gedachte ook is, ze komt bij de mystieken zeer dikwijls voor en is slechts een andere uitdrukking van het bekende woord van den H. Augustinus : Ama Deum et fac quod vis. Mande heeft hem weggelaten, om zijne onduidelijkheid hoogst waarschijnlijk.

De *achttiende* brief luidt bij Mande : *Dat denghenen die tot der hoecheit der minnen begheren te comen noet is dat si godlike wijsheit vercrighen*. Als meldenswaard stip ik aan : in plaats van het duistere : *Mer dat sine rike moghentheit ende sine ghewveldighe boden* (17) staat bij hem : *want hi hevet sine moghende dieners ende boden*. De laatste der vier heeren die God dienen heet bij Mande : *volmaecte maticheit*. aldus de zoo beroemde en geprezen Mâze ; Hadewych had : *Volmaectheit*. Verder werd de al te ridderlijke voorstelling van Gods hof en zijn Liefdedienst door Mande in nuchter proza vertaald en daardoor misschien wat duidelijker gemaakt, hoewel we dit niet behoefden hier. In de verhandeling over de ziel, die volgt, ontbreken een paar zinnen die Mande wat te mystisch

of te dichterlijk zullen geklonken hebben 64-65 en 73-79 : *Siele es een wech van den dore vaerne gods in sine vriheit van sinen diepten* enz.

Na 132 scheidt er Mande uit. Het vervolg, dat toch klaar genoeg is, eenvoudig en verheven, heeft hij niet opgenomen : om zijn werk niet te lang uit te rekken ?

De *negentiende* brief, die weer niet in den haak schijnt, heeft geen omschrijving genoten : Mande zal hem moeilijk begrepen hebben ; het klaarste van al daar in zijn eenige praktische raadgevingen, die reeds elders waren voorgekomen.

Het *sermo de XII horis*, de *twintigste* brief, heet bij Mande : *Van twelf verborghen uren, die wt der natueren der minnen die minnende siel wt haer selven drift*. Hierboven heb ik reeds aangehaald hoe Mande zich deze verborgen uren voorstelde. Verder heeft Mande weinig veranderd en alles voorzichtig gelaten zooals 't was bij HADEWYCH.

De *een en twintigste* brief berust op den zeventienden en schijnt er eene nadere toelichting van te zijn ; daar de zeventiende bij Mande ontbreekt, zal hij ook den een en twintigsten niet opgenomen hebben. De *twee en twintigste* brief, met dikwijls zeer dichterlijke, maar helaas ! soms onklare beschouwingen : hoe God boven al is en toch onverheven, onder al en toch onverdrukt, binnen al en toch onomsloten, buiten al en toch geheel omvat — een thema, dat in de mystische literatuur ja zelfs in de dichtkunst meermaals weerkeert — moest, om den al te mystischen toon of om de duizelige verhevenheid der gedachten (?) ook wegblijven.

Dat de *zeven en twintigste* brief niet opgenomen werd kan moeilijk anders uitgelegd dan omdat hij voorschriften behelst, die reeds vroeger waren gegeven : hij handelt over de noodzakelijkheid der ootmoedigheid voor eene godgewijde.

De zeer mystieke *dertigste* brief komt bij Mande omtrent in zijn geheel voor onder den titel : *Datmen der minnen in drieën manieren hier leeft in drieheit ende hier boven in enicheit*. Een groot stuk (21-106), wat mystischer nog en moeilijker, hoewel toch tot dezelfde soort van beschouwingen behoorend als wat er onmiddellijk op volgt, ontbreekt. Het overige werd al niet zeer veel gewijzigd. Eene verandering mocht ik even aanstippen : 167-169 zegt HADEWYCH : *Alse dit versament wert vten menichfuldeghen ghichten, dan wert men al dat selve dat dat es*, luidt bij Mande : *mit menigherhande ghiften, soe vloeyet die siele wt haer selven in horen gheminden. Want si haers selves te mael wtgaet ende wordet al dat selve dat minne es, also veel als haer moghelic is creatuerliker wijs*.

Ik vestig de aandacht op dit : *dat selve dat minne es*, al wordt de gedachte eenigszins nauwkeuriger omschreven door wat volgt, ze blijft dezelfde als bij HADEWYCH.

De diepe *een-en-dertigste* brief : dat het beste leven bestaat in de Liefde van, en in het volste betrouwen op God » komt ook bij Mande niet voor.

Ik heb de veranderingen, uitlatingen, wijzingen tamelijk uitvoerig meegedeeld, misschien nog niet uitvoerig genoeg naar den wensch van sommigen, maar reeds al te uitvoerig voor de lezers van dit tijdschrift, om de gewichtige gevolgtrekking die er in besloten ligt.

Men kan niet zeggen dat Mande heretische gedachten of beschouwingen heeft willen ter zijde schuiven. Wel is waar ontbreken eenige brieven en paragrafen die ons bij HADEWYCH mochten bevreemden ; maar daarneven ontbreken er ook andere die ons verrukken en die we eenvoudig heerlijk vinden. Men bedenke nog daarbij :

1. Hetgeen in deze brieven mocht bevreemden, komt veel meer uit de duistere uitdrukking dan uit de leerstellingen zelf voort ; het blijkt niet immer hoe de zinnen op te vatten zijn, hoe alles samenhangt ; en Mande zal er niet wijzer uit geworden zijn dan wij, vermits hij zelfs bij sommige plaatsen, die wij nog begrijpen kunnen, aarzelt en twijfelt, ja omslachtige en onnauwkeurige uitdrukkingen gebruikt, terwijl hij elders, waar de taal ook niet klaar is, om aan de moeilijkheid te ontsnappen, eenvoudig weg HADEWYCH afschrijft.

2. De meest gewraakte uitdrukkingen bij HADEWYCH, b.v., over de « vergoddelijking » van den mensch door de Liefde Gods, over de « vriheit » der Liefde ; over de « vremde », keeren bij Mande alle terug, zij het soms in verzachten vorm en met een zinnetje erbij, dat het volk voor misverstand hoeden moest ; en men ziet nergens dat hij voor een enkele van deze uit den weg is gegaan. Laten we daarom niet strenger tegenover HADEWYCH wezen dan MANDE zelf, die de orthodoxie in persoon was.

3. Men verlieze niet uit het oog wat MANDE's doel is geweest. Klaarblijkelijk heeft hij de leerstellingen van HADEWYCH voor het groote publiek genietbaar willen maken en haar een verdere verspreiding geven. Zooals Dr VISSER o.c. bl. 88 van Mande in vergelijking met RUUSBROEC aanmerkt : « MANDE (is) de eenvoudige practicus, die het stelsel (van RUUSBROEC bzw. van HADEWYCH) heeft vrucht-

baar gemaakt voor het leven, die gaarne spreekt van de ootmoedigheid als noodzakelijke voorwaarde om tot de hoogheid der liefde te komen, van negen punten, die een pelgrim toebehooren, die een verre reis maken wil, van allerlei dingen, die beletten het hoogere licht te zien of den vrede des harten ontnemen, die liefst zegt hoe geloof, hoop en liefde met God vereenigen enz. » Men bemerke dat juist dit alles uit HADEWYCH stamt. En wat verder : « Wat zijn invloed aangaat, met zijn eenvoud en practische wenken, hier en daar verduidelijkt door exempels, zal hij voor het volk begrijpelijker zijn geweest dan de diepzinnige RUUSBROEC ; hij heeft meer harten bereikt en ze opgewekt tot een innig en geestelijk leven ».

Dat nu MANDE wel als doel had voor het volk te schrijven, blijkt uit de voorliefde waarmede hij sommige verhandelingen die licht verstaanbaar en de menigte toegankelijk waren, heeft overgenomen en uitgebreid. Dan hoopt hij woorden en uitdrukkingen op, doet er van 't zijne bij, scheidt er niet uit voor alles af is. Maar dan moest MANDE ook de hoogten der Mystiek niet bestijgen ; en waarom zou hij zich te veel moeite hebben getroost om sommige bladz. te begrijpen, die hij overigens even zoo goed onaangeroerd kon laten ? Trouwens, uit geheel de wijze waarop hij werkt blijkt ten overvloede dat hij heeft willen verkorten, samenvatten, bijzonder waar de gedachte wat moeilijk was. Wilde hij schrijven voor het volk eene bondige, beknopte verhandeling over de Minne, dan moest hij al te speculatieve en te delicate vragen, die licht misbegrepen worden, liefst van kant laten.

4. Waar MANDE RUUSBROEC of DIONYSIUS CARTHUSIANUS omwerkt gaat hij hoegenaamd zoo slaafsch niet te werk als bij HADEWYCH.

5. En nu staan we voor een feit dat m. i. allen twijfel, zoo nog eenige kan bestaan, moet wegnemen omtrent de orthodoxie van HADEWYCH. Het feit alleen dat MANDE, dien toch niemand van ketterij of kettersche gezindheid of neiging zelfs zal beschuldigen, de werken van HADEWYCH nevens die van RUUSBROEC en DIONYSIUS CARTHUSIANUS heeft uitgekozen om ze te verwerken en toegankelijk te maken voor het volk, in een boekje dat hij betitelt : *Een*

devoet boezken vander volmaecster hoecheit der minnen, bewijst op zich zelf genoeg in hoe hooge achting hij haar hield. Natuurlijk zou men zich weer uit den slag kunnen trekken door de zeer gemakkelijke veronderstelling dat Mande, evenals JAN VAN LEEUWEN, evenals JAN VAN MEERHOUT (1) niet wist wie deze Hadewych was. Hij heeft ergens in een bibliotheek een hs. van HADEWYCH aangetroffen, het werk mooi gevonden. Maar met zulke veronderstellingen kan men natuurlijk alles ontkennen. Echter de veronder stelling zelf berust hierop, dat dit werk van HADEWYCH onder de geestelijke boeken werd gerangschikt in het klooster waar Mande het gevonden had, en dat MANDE niet alleen er geen ketterij in heeft ontdekt, maar het zoo prachtig vond dat hij het in verdere kringen verspreiden wilde. Dat hij HADEWYCH heeft willen zuiveren kan niemand met eenigen schijn van waarheid verdedigen: een kettersch werk zou hij, volstrekt niet hebben gezuiverd, veel minder dan, zij het ook gezuiverd, helpen verspreiden onder het volk.

* * *

Nog een paar woorden eerst *over de beteekenis van Mande's paraphrase voor de tekstkritiek*.

1. De volgorde der brieven zooals ze in de drie behouden handschriften voorkomt, wordt er door bevestigd : ze is immers dezelfde ; en uit het feit dat Mande een paar malen enkele zinnen voegt bij een brief die aan een volgenden ontleend zijn kan niets tegen den overgeleverden tekst ingebracht worden, vermits die toevoegsels meestal de eenige zinnen zijn die Mande uit dien brief opneemt, of wel, bij zijn onderwerp best passen kunnen. Evenmin mogen wij uit hetgeen weggelaten wordt besluiten dat dit ook bij Hadewych ontbrak, vice versa, uit hetgeen er aan toegevoegd wordt, dat dit ook bij HADEWYCH behoort; des te meer daar deze toevoegsels gewoonlijk maar stoplappen zijn en zeer duidelijk MANDE's fabriekmark dragen.

2. In II, 4 hebben de drie hss. : *dat wetich wel dat hi*

(1) Zie *Dietsche Warande en Belfort*, 1908.

dicke drouet dien sins ghebrect. A schrijft *sijns*, B *zijns*. Hier is alleszins een naamwoord te kort. Mande heeft : *sijns ghe-minden*, wat best past. Is dit woord oorspronkelijk, of slechts een toevoegsel van Mande ?

XV, 9 : ... *dancken in al die pinen* die v toe comen *omme der Minnen* : *omme* ontbreekt in A en C ; in B werd het in den rand bijgevoegd. B nu, zooals in de Inleiding van mijn uitgave (VIII) werd beweerd, is slechts een later afschrift van A ; en 't is moeilijk uit te maken of de verbeteringen naar een ander hs. werden gemaakt, dan wel op eigen hand bijgevoegd. MANDE nu heeft *wt*. Is dit voorzetsel oorspronkelijk, althans het voorzetsel van MANDE's « vorlage » ? Misschien wel, want 't zou vreemd zijn dat Mande, die in gevallen zooals dit gewoonlijk het voorzetsel behoudt, hier juist veranderd had. Dan zouden we hier een bewijs hebben dat de verbeteringen in B eigenhandig zijn.

XVIII, 85. *Minne gheuoelt* GHEBRUKEN, *nochtan* GHEBRUKEN *vordertse meer dan redene*. Aldus de lezing van C, die ik behouden heb omdat ze mij een goeden zin scheen op te leveren : « Rede laat zich leiden door het verstand, Minne door het gevoel, het *ghebruken* van God, dat haar meer bevordert dan Rede ». A en B hebben *ghebreken*, zoo ook Mande. En nu meen ik toch dat dit woord wel oorspronkelijk is, daar het nog wat verder voorkomt in een zinsnede die bij C ontbreekt, maar in A en B evenals bij Mande staat.

XX, 22-25. De regels ontbreken in C en ook bij Mande ; maar toch niet geheel bij dezen : hij heeft er drie woorden *na hoerre weerdicheit* van ; zoo dat we wel moeten besluiten dat de geheele zin ook in zijn vorlage stond ; wat verder 30-31 staan ook bij Mande.

XXVIII, 26. *Si siet hoe god in siere gheheelheit is : weelde met naturleker weldicheit*. Aldus de drie hss. Mande : *gheweldich met natuerliker gheweldicheit ;* wat een eigenhandige verandering ten slechte schijnt te zijn.

37. *Si sprect van feesten ende seghet van welheyden*, waar Mande heeft : *van volheiden* ; maar zeker verkeerd.

3. Uit de vergelijking van MANDE met HADEWYCH blijkt ten laatste dat het geen geexpurgeerde uitgave is die onze handschriften behouden hebben. Dit was de hypo-

these door M. L. WILLEMS in *Mélanges Paul Fredericq* 1905, bl. 259-264 verdedigd, om zijn meening dat HADEWYCH de zelfde persoon als de ketterin BLOMARDINNE was te steunen : niet haar *authentieke*, maar haar *geexpurgeerde* werken, zoo verklaarde hij, zijn ons overgeleverd. Een bewijs echter voor deze veronderstelling bracht hij niet. Nu kunnen we misschien een positief argument tegen deze meening, die natuurlijk op zich zelf alleen geen aandacht verdient zoolang niet stellige bewijzen bijgebracht worden, uit MANDE aanvoeren. Juist omdat de veranderingen, die Mande hier en daar in den tekst aanbrengt, zonder twijfel van hem zelf zijn en niet uit eene andere uitgave van HADEWYCH dan de onze getrokken werden, mogen we besluiten dat onze tekst vertrouwbaar is en dat er niet aan gesnoeid werd. Want veronderstellen wij dat onze tekst is geëxpurgeerd geworden. Laat nu Mande zijne paraphrase maken volgens eene andere uitgave of volgens het originaal : dan zou het wel zonderling wezen dat wij nergens een spoor van stukken of zinsdeelen of uitdrukkingen uit dit originaal ontwaren, welke in onzen tekst niet voorkomen. « Maar wie zegt », antwoordt men, « dat juist in die bijvoegsels, die gij als stoplappen van MANDE zelf beschouwt, niet overblijfsels van dit originaal zijn ? » — Zoo vroom, ja, maar ook zoo zeker stoplappen, zoo van het klaarste en rechtzinnigste water zijn deze alle, dat zeker de veronderstelde expurgator onzer hss. ze niet zou hebben weggesnoeid, vermits hij er andere gedachten in laat, die voor sommigen kettersch klinken. — « Maar Mande zuiverde en snoeide zelf! — Aangenomen. Maar wanneer zich twee knoeiers elk afzonderlijk aan zoo een snoeiwerk zetten, is 't bijna onmogelijk dat beide steeds zijn overeengekomen waar er te snoeien, waar er niet te snoeien viel; en 't zou wel een wonder zijn, zoo er bij den eenen niet eenige zinnen bewaard bleven die door den anderen werden uitgelaten, en omgekeerd. — Eindelijk; maar Mande had misschien ook reeds een gezuiverden tekst. — Mogelijk : maar hetzelfde bezwaar keert terug : hoe heeft deze zuiveraar juist dezelfde plaatsen uitgelaten als de zuiveraar van onzen tekst, zoodat er bij Mande niets van doorschemert? Mande kan op zijn beurt gesnoeid hebben ; maar een spoor hier en daar ware er toch zeker van overgebleven.

Het eenige antwoord dat deze bewijsvoering kan verzwakken is de veronderstelling dat Mande juist één der drie ons bewaarde handschriften, hs. A, te zijner beschikking had.

* * *

Wij komen tot een verkwikkelijker deel van onze vergelijking, dat den lezers niet zoo erg droog zal zijn : een vergelijking tusschen MANDE en HADEWYCH in *letterkundig opzicht*.

Dr VISSER o. c. blz. 88 getuigt van MANDE : « Toch is er iets, dat hem naar mijn oordeel hooger doet staan dan gene (nl. RUUSBROEC). Wat taal en stijl betreft gaat hij over het algemeen boven Ruusbroec uit. Zeker, soms is het niet zoo gespierd en ook wel niet vrij te pleiten van een zekere weekelijkheid, een uitvloeisel van zijn zielsgesteldheid, maar hij heeft iets zoetvloeiends dat wij bij Ruusbroec vaak missen ... en al is bij Mande ook niet veel meer dan een zwakke weergalm van wat de meester schreef, waar het aankomt op den vorm, spant m. i. Mande op menige plaats de kroon. »

Ik meen dit oordeel ten stelligste te moeten tegenspreken. MANDE's verdiensten mogen elders gelegen hebben, maar een schrijver die de taal en den vorm meester was, is hij niet geweest in die mate, welke hem soms wordt toegeschreven. Wie een tekst zoo verknoeien kan, zooals MANDE het met HADEWYCH heeft gedaan, heeft blijkbaar geen gevoel voor wat vorm of taalschoonheid wel heeten mag.

HADEWYCH is dichteres van huis uit, de grootste wellicht, die wij in de Middeleeuwen begroeten mogen, zeker, ontegensprekelijk grooter dan van MAERLANT. Het dichterlijke temperament is haar aangeboren aard, haar bloedeigen wezen. Hare geheele eigenaardigheid laat zich daaruit verklaren ; dit is de sleutel, die ons hare geheimzinnige persoonlijkheid ontzegelen moet. Niet slechts hare Ritmata : hare Visioenen ook zijn gedichten ; machtig-beeldende poëmen soms ; hare Brieven zijn gedichten : hare gedachten ziet zij niet slechts als afzonderlijke en alleenstaande brokken uit het zijnde ; maar zij voelt het leven dat er in ademt, het bloed dat er doorruischt, de duizenden zenuws-

slingeringen van de eene naar de andere; en ze zet die om, levensvaardig, in grootsche, machtige, altijd, hoe vreemd soms ook, indrukwekkende beelden. Hoe diep zij de dichterlijkheid harer beelden gevoelde, kan blijken uit den schroomvollen ernst die haar kenteekent, wanneer men haar beelden en visioenen vergelijkt met de visioenen van zoovele harer tijdgenooten, die niet zelden lachwekkend en kinderachtig zijn. Met de groote Mechteldis van Magdeburg, hare geestverwante, mag ze zeer gunstig op één zelfden voet, wellicht nog hooger worden geplaatst.

Haar proza is dichterlijk, uitdrukking van haar volle, dichterlijk temperament, en de eigenaardige zwaai, de volle toon, die ieder harer zinnen, zelfs de eenvoudigste kenschetst is daaruit te verklaren dat wie ze schreef steeds dichter bleef. Abstract zien of voelen kon ze niet: ieder woord uit haar pen draagt een droppel van haar leven, iedere zin wiegt op het rythme van haar ziel, ieder beeld groeit uit de volheid harer stemming.

Ik heb er reeds op gewezen in enkele voorbeelden — en men kan ze vermenigvuldigen met iederen zin bijna — hoe M. aan den tekst niets toevoegt dan nuttelooze stoplappen. Wanneer eene gedachte zóó uitgedrukt werd, moet hij ze nog eens anders keeren, niet om haar voller te maken, of haar te beperken, maar alleen om hetzelde met even zooveel woorden te herhalen. Vooral speelt bij hem het ophoopen van zinlooze synoniemen een groote rol. Ik spreek nu niet van de zoogenaamde figuur *repetitio*, die HAD. zelf zeer dikwijls aanwendt en het mystisch-dichterlijk temperament eigen is; zij beoogt een tweevoudig deel: door opeenstapeling van zwanger-volle woorden den indruk te weeg te brengen van het onuitsprekelijke der gedachte, waarvan elk woord een benadering is, waarvan alle te zamen toch eenigszins het gevoel in ons verwekken; of nog, door splitsing van het geheele in zijn verschillende bestanddeelen, het zóó broksgewijze voor te stellen, dat men de gedachte in hare geheelheid en in hare bijzonderheden tevens voor den geest kan brengen.

Voorbeelden waar HAD. één woord gebruikt, MANDE twee of drie, liggen voor 't grijpen (VI. 147 HAD. *gheeert* = M. *gheloeft ende gheert;* HAD. 149 *wille* = M. *en soeke noch en*

wille noch en beghere; en verder: *voelt of smaect; subtyl ende quaet; sonderlinghe beghinnende ende onvolcomen menschen die noch eone sijn*; enz.

Waar HAD. kernvol in een beeldenden zin een verhandeling samenvat, wordt het bij MANDE eene banaliteit, in den aard van: *opdat hi der minnen ghenoech si; Ende daer om es ons sonderlinghe noet, dat wi al dat onze daer toe doen dat wi vermoghen, ende nochtan sal ons ghenoech ghebreken hier in der tijt.*

Voorts stoort nog bij hem het overvloedig gebruik van adjectieven en adverbiën, waar een enkel substantief of werkwoord krachtiger had gewerkt. Daardoor is zijn stijl hoegenaamd niet gespierd, maar steeds zeer zwak. Verder gaat hij de waarde van de woorden niet na en overdrijft, waar HAD. hare uitdrukking zeer juist had afgemeten. Een voorbeeld zij, 5: *het ghesciet selke wile dattie mensche die men mint meer sueeticheiden gheuoelt*. MANDE heeft hier: ... *die* MINST *mint*, MEEST... Wat verder (14): *Dese suetheit beruert de ziele meer ten* MENDEREN *goede* is bij M.: *tot den* MINSTEN *goede* en r. 16 NUTTE = NUTSTE.

Een kenschetsend paragraafje is het volgende:

HADEWYCH	MANDE
Neghene pointen horen ten pelgrijm die verre te varen heuet. Dat eerste es dat hi om den wech vraghe. Dat ander es dat hi goede gheselscap kiese: Dat derde es dat hi hem hoede voer dieue. Dat vierde es dat hi hem hoede uan ouerate, enz.	*Wi selen weten* dat enen peregrijm, die enen verren wech wanderen wilt, neghen pointen toebehoeren, wil hi *wijslijc* ende *sekerlijc* wanderen. Dat ierste es dat hi *eernstelic* om den wegh vraghe ende hem *pine die tonthouden, opdat hi niet en dwale wt den rechten weghe ende come inden handen der gheenre die sijn siele haten*. Dat ander es dat *hi hem pine* te wanderen mit goeden gheselscap. Want als die wiseman seghet: die goed gheselscap vint, hi vint dat leven. Dat derde is, dat hi hem nauwe hoeden voir dieve *ende ander quade menschen*. Dat vierde es, dat hi hem hoede van *overtallicheit in eten ende in drinken* enz.

Al wat Mande er heeft aan toegevoegd is overbodig; daarbij wordt alles veel omslachtiger gemaakt, wat hier gansch nutteloos was.

Mande verstaat het best om alle poëzie bij Hadewych weg te nemen. Men hoeft niet veel van Hadewych gelezen te hebben, om in te zien hoe rythmisch en klankvol hare taal voortdurend is: aan klank en rythme schijnt ze wel meermaals duidelijkheid te hebben opgeofferd. En dit kenschetst alweer het mystisch-dichterlijk temperament, voor wie de stilte spreekt en alle klanken- en rythmen bewegingen eene boodschap brengen, welke de gewone stervelingen niet begrijpen kunnen. Voorbeelden hiervoor bijzonder haal ik niet aan, omdat het reeds geciteerde en wat ik nog bij de bespreking der beeldspraak citeeren zal, voldoende is, dan een enkel; den allereersten zin nl. bij Hadewych die door en door mystisch klinkt:

God, die de clare minne die onbekint was verclaerde bi siere doghet, daer hi alle doghet bi verlichte in siere claerheit der minnen, Hi moet v verlichten ende verclaren metter claerre claerheit daer hi hem selven claer met es, ende al sinen vrienden ende sinen naesten gheminden.

Die alre meeste claerheit die men hebben mach in ertrike, dat es ghewaricheit in ieghenwordeghen werken van gherechticheden, Ende van allen wesenen waerheit te pleghene omme claerheit der edelre minnen die god es.

Lees daar neven nu Mande. Zijn zin is wel goed, en wat den bouw betreft, is die misschien de beste van zijn werk. Maar de mystische pak van Hadewych is weg:

Onse minlike here ihesus cristus, die mitten vader ende mitten heilighen gheest een onverscheiden claerheit is overmits welke alle creaturen in hemel ende in eerden verclaert ende verlicht werden, een yeghewelc nader voirsienicheit gods, daer si toe vercoren ende gheordineert sijn na horen toebehoren, die selve claerheit moet ons van binnen verlichten ende verclaren met hoer selven, op dat wi sien ende verstaen mochten die hoecheit der gherechter minnen, enz.

Hoe beeldvol uitgedrukte gedachten nuchter proza worden, mag uit enkele voorbeelden blijken:

VI, 238. Ende een cleyne vernoy dat *ons staphans te beene gheet* = in enen cleinen dinghe dat ons voer coemt.

VI, 252. Dus dolen wi arme ende onsalich ende ellendich ende *bistierich in vreemden lande* ende in swaren weghen. = Ende aldus dwalen wi arm ende onsalich hongherich ende dorstich vander hemelscher spisen ende gaen in ellendicheit ende in vreemden lande.

VIII, 67 : hij is gherne *ghesleghen om gheleert te sine* = versmaedt ende verstoten om der minnen wille.

VIII, 54. Omme datmen minne om minne niet en *berespe* = opdat hi der minnen ghenoech si.

X, 26 : alsoe langhe als die suetheit duert in hem, soe sijn si *sacht* ende *vet ;* Ende als de sueticheit vergheet, soe te gheet haer minne ende soe bliuet haer gront *ru* ende *magher*. = also langhe als die sueticheit duert, so *sijn si tevreden* ende so duert die minne, mer als die sueticheit verghaet, so *is die minne wt*.

En zoo verder : het beeldende woord in een zin wordt bijna immer door een minder aanschouwelijk vervangen. Voeg er dan nog bij dat sommige van de schoonste, dichterlijke bladz. uit Hadewych niet werden omschreven ; terwijl niet zelden nog in die paragrafen, die hij overneemt, de innigst-dichterlijke zinnen over het hoofd gezien werden.

Hoe beeldrijk is niet bij Had. deze voorstelling van de jonge minnares, die, als een schildknaap zijnen heer, der Minne steeds in dienst zal staan :

« Mer eer Minne dus *ouerbrake wert* (machtig overstroomende dat de dammen breken) Ende *eer si den mensche soe sere vte hem selven nemt* ende soe na met hare seluen gherijnt dat hi een gheest ende een wesen si met hare, soe sal hare de minsche bieden sconen dienst ende ellendich leuen : Sconen dienst in allen doechdeleken werken ; Ende ellendich leuen in alre ghehorsamheit. Ende alsoe *altoes staende met nuwen vlite*, met *ghereden handen* te allen werken daer de doghet met gheoefent wert. Ende met *ghereden wille* te allen doechden daer minne gheeert in wort, Ende om anders niet dan dat minne *besitte hare eyghene stat* inden mensche ende allen creaturen na hare betamen ».

Van deze ridderlijke opvatting van den Minne-dienst, die toch nooit ziekelijk-week bij Had. is, en die geheel haar proza ten gronde ligt, heeft Mande maar weinig behouden. Hier zegt hij :

Mer ter tijt toe, dat dit inden menschen ghesciet, so moet hi der minnen dienen in minliken werken ende dicwijl aleindich ende ghelaten worden ende daer in pinen sonder verkiesen te leven ende te volstaen tot den eynde. Hi moet der minnen dienen in allen doechdeliken werken ende moet ellendich ende ghelaten wesen in alre ghehoirsamheit naden sueten wille gods ende aldus sal hi altoes bliven staende mit nuwen opsette, mit bereiden handen tot allen werken daer die doghet ingheoefent mach werden...

Van het laatste blijft er bij M. wel wat over; maar de kracht van 't beeld is toch weg. — En zoo is het overal. Zelfs waar hij het beeld behoudt, wordt het zoo in nevelen van woorden gehuld, dat de beeldende kracht, die aangrijpt en uw ziele schudt, verzwonden is.

Met even zoo veel voorbeelden kan ik deze opsomming verrijken als er zinnen bij MANDE zijn. Ik meen te mogen verklaren dat de oorspronkelijke tekst van HAD. door geen enkel der toevoegsels en veranderingen van MANDE aan letterkundige waarde gewonnen heeft; juist het tegendeel is waar.

Om alles samen te vatten: MANDE's werkje is een *slaafsche* paraphrase van HAD., die maar alleen verdienste heeft door den goeden wil van den schrijver om de heerlijke denkbeelden van HAD. tot gemeengoed van het volk te maken. Dit is MANDE's roem. En als men nu te zijnen opzichte het strenge woord *plagiaat* gebruikt, dan handelt men gewis verkeerd. Onze voorouders hadden zeer verscheiden begrippen daar over. En mannen die in alle ootmoedigheid arbeidden om al het goede, dat vroegere, krachtiger denkers en voelers hadden geleerd, om hen heen te verspreiden, mogen nog steeds daarom aanspraak maken op onzen diepen eerbied.

Innsbruck. J. VAN MIERLO JR., S. J.

UIT « JAARKRANS VAN GEESTELIJKE LIEDEREN VOOR DEN HUISKRING »

Advent

Tweede Zondag

(*Popule Sion*)

Gij, Sions Volk, beklim de bergen !
Verhef u, adem nieuwe lucht !
En laat geen wee u langer tergen :
het einde naakt van 't droef gezucht.

Zie ! ginder, in de verte, komen
de Koningen in grootschen stoet !
Zij hebben ook het Licht vernomen
en rijden in zijn glans, met spoed.

O Volk'ren ! groet dan 't nieuwe Leven
als kind'ren doen in 't lentetij,
een eeuw'ge vreugd wordt U gegeven
want God, uw Heiland, is nabij !

Vierde Zondag

(*Rorate cœli*)

Dauwt, Heem'len, dauwt van uit den hoogen,
zendt, wolken, den Gerechten af !
Heb deernis, Heer, heb mededoogen !
Verlicht onze al te lange straf !

Wij zuchten onder 't juk der zonden
en liggen neêrgedrukt door 't wee,
voor eeuwig aan de dood verbonden,
verzonken in de tranenzee...

o Heem'len dauwt van uit den hoogen
en geeft ons koelen morgentroòst,
dat Hoop de lang-verduisterde oogen
herleven doe van Adams kroost!

Vigilie van Kerstmis

Herderkens, herderkens die er zoo vroom,
wakende bidt in de slapende velden,
schuchtere herderkens, laat uwen schroom,
luistert wat blijdschap wij zingende melden!
Gloria in excelsis Deo!

't Kindje, door hemel en aarde verwacht,
duizendmaal schooner als 't licht waar we in zweven,
't wordt van een Maagd nu ter wereld gebracht,
om u verlossing en vrede te geven.
Gloria in excelsis Deo!

Gaat dan tot hem die in 't kribbeken rust
de arremkens open om vrede te bieden,
vrede, die 't menschenwee troostende sust,
hemelsche gunst voor goedwillige lieden.
Gloria in excelsis Deo!

Ons-Heeren Besnijdenis

(*Wiegelied*)

Kindje lief, ik ben zoo arm,
heb geen wiegske dan mijn arm,
heb geen heul voor uwen nood
dan mijn boezem en mijn schoot...
Slaap nu, slaap nu, slaap nu maar,
Slaap nu maar.

Ach ! dat ge onder droef geschrei
't merk ontvingt der slavernij,
ach ! dat ik uw jeugdig bloed
al te vroeg zien vloeien moet !
    Slaap nu- slaap nu, slaap nu maar,
        Slaap nu maar.

Moog' uw lijden, moog' uw pijn
de arme zondaars batig zijn !
Moog' uw bloed en uw getraan
alverzoenend Opwaarts gaan !
    Slaap nu, slaap nu, slaap nu maar,
        Slaap nu maar.....

Driekoningenlied

Vredekoning, Albeheerscher,
Vorst Wiens Rijk zal eeuwig staan,
uit de verre Morgenlanden
kwamen wij tot U gegaan.

Wij, de vóórwacht aller Volk'ren,
bieden U den koningsgroet,
spreiden onze weidsche mantels
vóór Uw goddelijken voet.

Schooner dan de wondersterre
die ons heeft tot U geleid,
zult Gij zonneglanzend stralen
over tijd en eeuwigheid !

Goêweekliederen

Palmzondag

Hosannah! Hosannah!
Juicht Hem toe en wuift met palmen!
Laat uw zangen nu weergalmen!
Juicht en wuift! De Vorst des vreden
komt op 't veulen aangereden.

Hosannah! Hosannah!
Vrees niet, want Hij is de Zachte,
Die zijn dolend schaapke wachtte,
Die, ook bij der kind'ren monden,
al Zijn grootheid doet verkonden.

Hosannah! Hosannah!
Zone Davids vol erbermen
wil U onzer toch ontfermen...
Wil ontzien en wees ons goedig :
wij zijn zwak en wankelmoedig....

Maandag

Hun trouw is dan vergaan,
als morgendoom vervlogen,
als dauw dien de eerste brand
der zonne komt verdrogen...
Mijn Vader, ach! ze en weten 't niet!
Vergeef het hun, wat Gij ook ziet!

Zij zoeken mij als wild
en leggen looze strikken,
geen weg of wegel meer
waarvan ik niet zal schrikken!
Mijn Vader, ach! ze en weten 't niet!
Vergeef het hun, wat Gij ook ziet!

Uw Wil alleen geschiê !
En, mocht het — dat uw Zone
door zijne heerlijkheid
Uw heerlijkheden toone...
Mijn Vader, ach ! ze en weten 't niet !
Vergeef het hun, wat Gij ook ziet !

Dinsdag

Zondaars, wilt u toch bekeeren,
Jezus' lijden niet vermeeren !

Hij is 't ware Licht der wereld....
Blijft niet in de duisternis
waar geen vrede of vreugd' en is !

Zondaars, wilt u toch bekeeren,
Jezus' lijden niet vermeeren !

Hij is 't levend, bor'lend Water....
Komt en lescht aan Zijne borst
uwen eed'len zieledorst !

Zondaars, wilt u toch bekeeren,
Jezus' lijden niet vermeeren !

Hij alleen, de Goede Herder,
zal U leiden langs de baan
die naar 't Hemelrijk doet gaan !

Woensdag

Mijn Volk, wat heb ik u misdaan
dat gij mij wilt aan 't kruise slaan ?
Antwoord mij ?
Antwoord mij ?

Mijn Vriend, wat heb ik u misdaan
dat gij mij, zoenend, wilt verraân ?
Antwoord mij ?
Antwoord mij ?

O Wereld, zie mijn droefheid aan....
Zal iemand ooit ze gansch verstaan ?
Antwoord mij ?
Antwoord mij ?

Witten Donderdag

Neemt en eet, dit is mijn lichaam....
Neemt en drinkt, dit is mijn bloed....
Neemt, dit is het hemelsch voedsel
dat u eeuwig leven doet....
Doet dit tot gedachtenisse
mijner Liefde oneindig groot,
doet dit tot gedachtenisse
van mijn lijden en mijn dood....

Goede Vrijdag

Ach ! mijn Jezus
ach ! wat lijden
heb ik U
toch aangedaan...
Ach ! ach ! wil het
mij vergeven...
Zie mij nu
bij 't Kruise staan....

Zaterdag

(*Heilige Vrouwen*)

Zusters, ontwaart ge geen licht aan den oosten ?
Komt ons geen klaarte van dageraad troosten ?
Laat ons naar Zijn grafsteê gaan
eer de zon is opgestaan.

Spoedt u dan, zusters, uw kruikskes genomen
en hem gezalfd met uw geurige aromen...
Laat ons naar Zijn grafsteê gaan
eer de zon is opgestaan.

Mochte onze liefde den Heere behagen,
rein als de balsem dien wij hem nu dragen !
Laat ons naar Zijn grafsteê gaan
eer de zon is opgestaan...,

PASCHEN

Alleluia !
Hemelen, breekt van heilige vreugde !
Aarde, sidder in glanzende pracht !
't Licht verwon, en gedood is de nacht !

Alleluia !
Volkeren, wendt naar 't Licht en het Leven !
Klink' bedwelmend door 't glanzend heelal
Vreugdezang en bazuinengeschal !

Alleluia !
Christus verrees, vol stralende glorie.
Eert den Sterken, verwinnenden Leeuw !
Brengt Hem hulde van eeuwe tot eeuw !

MARIA-MAGDALENA

Een blik van Hem, een enkel woord
heeft Magdalena's hert doorboord....
Hoe gruwt zij nu van hare zonde !
Hoe gloeit heur zaal'ge liefdewonde !

Zij valt voor Jezus' voeten neêr,
Omhelst en kust ze, keer op keer ;
zij wascht ze in heete tranenstroomen
en zalft ze met de zoetste aromen....

Zij droogt ze met haar lokkenpracht....
En nu, nu spreekt de Heere zacht :
« Wie veel bemint, wordt veel vergeven....
» De Liefde is boven al verheven.... »

Sint Huibrecht

Sint Huibrecht jaagt met woest geweld
bij 't schallen van zijn horen,
bij weêr en wind, door woud en veld
op hert- en eversporen.
Zoo paait hij zijnen diepen rouw
— langs vrije weimansbane —
om 't sterven der aanbeden vrouw
der schoone Floribane.

Nu heeft hij 't versche spoor ontwaard
van fijne hertenhoeven,
en jaagt het na in dolle vaart,
hei ! hoe de brakken zoeven !
Doch schielijk springt zijn ros op zij,
zijn felle brakken zwijgen....
Een hert, met glanzend goudgewei
staat vóór hem, in de twijgen.

En op de gouden hoornen straalt
des Heeren Kruis vol eere
waar af een donderstemme daalt :
« Ik ben uw God en Heere !...
» Hubertus, laat het jachtgedruisch,
vergeet uw Floribane,
word zielenjager, beur mijn Kruis
langs de eed'le Apostelbane ! »

Kerstlied

(*Voor kinderen*)

Daar ligt in de kribbe
lief Jezuke zoet
het Lammeke Gods dat
ons zondekes boet!
Het komt uit den Hemel
waar de engeltjes zijn
om ons te verlossen
van de eeuwige pijn.

O! ziet toch hoe schoon het
in 't kribbeke ligt,
hoe 't lacht op ons allen
met stralend gezicht;
hoe 't reikt met zijne armkes
alsof het ons zei:
« Ik zie u zoo geerne!
komt allen bij mij! »

Wij komen! Wij komen,
lief Jezuke zoet!
Bij U is het schoon en
bij U is het goed!
Wij geven U alles
't zij groot of 't zij klein;
wij willen voor eeuwig
uw vriendekes zijn!

De Zaaier

(*Ve Zondag na Driekoningen*)

Een zaaier ging
en wierp zijn graan,
de vijand zag
dit nijdig aan.

Hij is, bij nacht,
naar 't veld gegaan,
had onkruinzaad
gelaân

« Gij zaaidet koorn
en, Meester, ziet,
hoe door uw graan
het onkruid schiet! »
— « Door 's vijands hand
is dit geschied. »
— « Het rooien? » — « Doet
het niet! »

« Indien gij nu
het onkruid bant,
zoo brengt gij 't koorn
gewis te schand;
gij wringt, ten oogst,
het in den band
en 't wordt tot asch
gebrand. »

SINT THOMAS

(*Apostel*)

« Eer mijn oog de spijkerteekens
en de sperewonde ziet,
eer mijn hand ze zal betasten,
eerder en geloof ik 't niet! »
Zóó sprak Thomas, toen zijn vrienden
maarden dat de Heer verrees
dat zij Jezus levend zagen
in verheerlijkt, glanzend vleesch...

En 't geschiedde toen zij allen
waren weer vergaderd nu
dat Heer Jezus in hun midden
kwam en sprak « de Vree zij U ! »
« En, gij, Thomas, voel mijn wonden,
steek uw hand in mijne zij,
dat uw hert voortaan geloovig
nooit meer ongeloovig zij. »

« O ! mijn Heer en God ! » riep Thomas,
viel aanbiddend vóór Hem neêr...
En met zacht-verwijtende oogen
sprak tot hem de Heiland weêr :
« Wijl ge mij gezien hebt, daarom
hebt ge nu in mij geloofd...
Zalig die in mij gelooven
schoon ze zijn van 't zien beroofd... »

Onnoozele Kinderen

Eerste hemelblommekes zoet,
rozig-roodgekleurd in uw bloed,
blijde, blijde kinderscharen,
kleine, kleine martelaren !

Zoo de storm met rozekes doet,
brak u vorst Herodes, verwoed,
blijde, blijde kinderscharen,
kleine, kleine martelaren !

Zingend met onschuldig gemoed
volgt gij 't Lam in spelenden stoet,
blijde, blijde kinderscharen,
kleine, kleine martelaren !

Sint Jan Evangelist

Gij, oogenvreugd
en vriend van Hem
die tusschen leliën weidt,
hoe teeder heeft
het Maagdekind
uw hoofd aan 't hert gevleid,
gelaafd aan Zijne borst
uw reinen liefdedorst!

Uw kinderblik,
uw arendsoog
heeft Gods geheim doorschouwd,
uw woord heeft ons
het Wezen zelf
van 't Eeuwig Woord ontvouwd,
getoond voor ons gezicht
de bron van Liefde en Licht...

Het Kruislam stond
aan U, aan ons
Zijn eigen Moeder af!...
Wij bidden U,
verkrijg dat wij
Haar dienen tot aan 't graf,
als ridders. houw en trouw
der allerhoogste Vrouw!...

Het Mostaardzaadje

(*VIe Zondag na Driekoningen*)

Iemand nam het kleinste der zaadjes,
'
t mostaardzaadjen, in zijn hand
en hij zaaide en dekte 't warmpjes
op zijn akkerland.

En het kleine korreltje kiemde,
wies, en wies, en werd een struik
grooter dan al de and're kruiden
van het hofbeluik.

Voog'len sliepen op zijn takken,
bouwden daar hun nestje in...
Ook 't oneindig rijk des hemels
heeft zoo 'n klein begin.

SINT STEPHANUS

Vaanderig der Martelaren,
Stephanus die voren gaat
in den stoet der heldenscharen
met hun bloedig-rood gewaad...

't Eerst van al in 't perk getreden
hebt gij Christus, Zoon van God,
onder steenenstorm beleden
spijts het woedend Jodenrot....

Leer ons Christus' naam belijden
en, als gij, met heldenmoed,
altijd voor de Waarheid strijden
ook ten prijze van ons bloed.

AUGUST CUPPENS.

NABETRACHTING OP 'T CONGRES TE MECHELEN

Het katholiek Congres te Mechelen behoort tot het verleden, maar nog niet tot de geschiedenis. Het heeft zijn gevolgen nog niet uitgewerkt, en de hoofd- en bijbedoelingen, die zijn ontstaan en verloop hebben beheerscht, kunnen met de noodige gegevens en onbevangenheid nog niet worden toegelicht. De wezenlijke beteekenis van dit Congres is dus voorloopig niet vast te stellen en ik beklaag van harte dengene die het eens zal beproeven die ordelooze massa van twee duizend en meer bladzijden, welke aan verslagen werden besteed, en wat nog alles van de pers moet komen, met de noodige zorg, te doorzoeken en aan te vullen,

Doch voor ons, tijdgenooten, is het uitzicht, de uitwendige verschijning dezer gebeurtenis zoo belangrijk als de inwendige faktoren die ze hebben voortgebracht. Want de indruk van zulke dagen blijft staan in den geest en beïnvloedt onvermijdelijk onze stemming en handelwijze tegenover onze huidige politieke, sociale en godsdienstige toestanden. En in dat opzicht, kan ieder aandachtig en verstandig toeschouwer met voldoende bevoegdheid meespreken.

Het was niet zonder een gevoel van wantrouwen en van ongeloof in de vruchtbaarheid van dit Congres dat vele deelnemers naar Mechelen zijn getogen. Hoe slordig en onvolkomen leek de voorbereiding! Een paar dagen vóór de bijeenkomst, wist nog niemand bescheid. Dan al met eens, — op den vooravond begon het, en het duurde voort tot den Zaterdag, een overstrooming van programma's, verslagen, bladen, en wat weet ik.

Den eersten dag ook was het in 't Klein Seminarie een Babelorde. Sectievoorzitters, verdreven uit hun aangewezen lokalen, laveerden, met een onbeslist gevolg, over de speelplaats en kwamen aangeland in klaszalen zonder stoelen. De sekretarissen, als schermen tegen hunne bestormers, werden gejaagd de algemeene voorzitters achterna. De

bezoekers drentelden rond of draaiden op hun hiel, doelloos en 't einde raad. Tot eindelijk rumoer van stemmen en driftig handgeklap uit enkele richtingen aandreunden en de verstrooide elementen onverwachts aantrok, gelijk magneetpalen die opeens beginnen te werken op een veld vol ijzerkorrels.... Zij, die nadachten en iets wisten van 't gefluister achter de schermen, ze schudden het hoofd over die dagen.

En toch zijn het dagen geworden van grootsch aanzien. Van langerhande verminderde de nervositeit, die in de eerste beraadslagingen voelbaar was en het werd een ontzagwekkende drukte van vier duizend menschen, die met daden in de hand, kwamen getuigen van de bedrijvigheid van ons katholiek leven op elk gebied. Indrukwekkend vooral waren de algemeene avondvergaderingen. De drie duizend toehoorders, zoo bewonderenswaardig in hun onvermoeibare aandacht, gedurende drie tot ,vier lange uren, als de woordvoerders in hun welsprekendheid. En, gelijk een majestatische koepel boven een zuilenrijken tempel, rijst boven dit grootsch geheel de machtige slotrede van Z. Em. den Kardinaal over het leven en de zending van Christus' Kerk.

Maar 's Zondags is opgekomen : het volk ! ons goedgeloovig, oprecht, levenslustig, almachtig katholieke volk, en dan was de geestdrift onweerstaanbaar. Ons volk gaf maar een klein deeltje van hetgeen het geven kan en van wat het bij ordelijker voorbereiding zou gegeven hebben, maar het was genoeg. De menigte van vlaggen en menschen had de grens van het genietbare bereikt, en elke toename zou als nutteloos pracht- en krachtbetoon zijn weggevallen. Gelijk een reuzenslang, met goudvlekken, kronkelde de eindelooze stoet met zijn kleurige vlaggen en standaards door de straten heen, en maar een deel van zijn beweeglijk lijf kon worden opgerold, op de ruime hoofdmarkt, voor de H. Sakramentshulde. Wie zal ooit die volkszegening met het Allerheiligste vergeten ! Niet die ingetogenheid die de beuken vult onzer kathedralen, als het helle kloksken het teeken der aanbidding heeft gegeven, maar een aangrijpende vervoering, die geheerscht moet hebben in de middeleeuwsche kerkgemeenten als, in den naam Gods, de kruistochten werden gepredikt.

Die hoogere bezieling was enkele minuten later, wel is

waar, vervallen tot de gewone onbeduidendheid van de volksvermaken. Maar het was een buitengewone verkwikking geweest de levendige kracht te voelen van die honderd duizend volksjongens, die onnoozel malkander aanlachten en gek deden gelijk verlegene kinderen, omdat het hun zoo vreemd voorkwam daar te loopen in een rij onder de oogen der menschen, maar die het zoo natuurlijk zouden vinden voor hun geloof te vechten als te vieren. Ik heb altijd zoo 'n vreugde aan dat volk, aan zijn naïeve oprechtheid, aan zijn gezonde blijdschap, aan zijn onbewuste grootmoedigheid en zijn flinken levenszin. En ik vraag me dan af, waarom we, in den grond, toch altijd bang zijn voor ons eigen volk. Waarom we vervaard zijn dat het roert, dat het uitkomt voor zijn recht en samen wil werken voor zijn voordeel. Wij zijn geweest gelijk een groote jongen die zijn kloeke handen beziet en bang is voor zijn eigen macht. Laten we die vrees afleggen. Het volk verlangt niet zijn Kerk te verlaten, als het ondervindt dat zijn welzijn in die Kerk beter wordt behartigd dan daarbuiten, en de Kerk zal niet ondergaan in de moderne maatschappij zoolang de stoere armen der volkskinderen bereid zijn om haar bestaan te verdedigen.

* * *

Uit angst voor personen en zaken, moest dit Congres gehouden worden buiten de politiek, maar die angst heeft ons gediend. Het was nagenoeg hetzelfde met het eerste Congres te Mechelen gehouden in 1863, en met dezelfde goede gevolgen. Want, zonder dat men het wellicht gezocht heeft, is de politiek op haar rechte plaats gezet. Onze katholieke politiek is onafscheidbaar van ons katholiek maatschappelijk leven, en daarom heeft de logische gang der besprekingen noodzakelijkerwijze de hoofdproblemen van ons politiek program te berde gebracht. Maar de politiek is niet alles in ons openbaar leven en zelfs niet de hoofdzaak. Zij moet de uiting zijn van onzen volkswil en gedragen worden op den grondslag onzer volkswerken ; zij moet dienstvaardig meegaan met de geleidelijke ontwikkeling van ons katholiek leven en niet, uit den hooge, over het wel- of nietgepaste van deze ontwikkeling willen rechteren of bevelen.

Het is omdat we gewoon zijn gemaakt deze natuurlijke verhoudingen om te keeren dat we ons nu zoo benard gevoelen. Het is, omdat we aan de gebaren en gezegden van politieke mannen, zonder samenhang met het volk, te veel waarde toekennen dat we tot dien staat van verdeeldheid en wederzijdsch wantrouwen zijn vervallen, waaruit alleen een volhardende en krachtdadige toeleg op volksontwikkeling en gezonde partijorganisatie ons redden kan. De zwaarste hindernis op den weg der samenwerking en eensgezindheid ligt niet in de onverzoenlijkheid der belangen, welke de verscheidene standen die tot onze partij behooren met zich brengen. Anders ware een vreedzaam maatschappelijk bestaan onmogelijk. Maar de onverzoenlijkheid komt hieruit voort dat bij personen die niet in geestesgemeenschap leven met het volk dat ze vertegenwoordigen, de beginselen buiten den weet dier personen misschien, te licht beinvloed worden door eigenbelang en door eigenliefde. De toewijding aan een zaak en de zelfverloochening integendeel maken helderziende voor het recht der anderen en voor de nieuwe behoeften die de tijd meebrengt.

Daarvan heeft ook dit Congres het bewijs geleverd. We waren gewoon geraakt enkel de verdeeldheid te zien, die onze politieke voormannen in de Kamerdebatten meebrengen, en we dachten dat deze oppervlakkige kloven doordrongen tot op het hart van ons Katholiek leven. Dat is gelukkiglijk niet zoo. Onder degenen die zich, onbekend en zonder hoop op openbare vergelding, bezighouden met de verwezenlijking van onze Katholieke beginselen in den schoot van het volk zelf, zou het niet onmogelijk zijn de eendracht te verkrijgen op de grondgedachten van een Katholiek strijdprogramma.

De onvergankelke pracht van onze gothische kathedralen is het zinnebeeld van wat Katholiek maatschappelijk leven zijn moet. Ze hebben hare schoonheid niet te danken alleen aan de gelukkige gedachte van een beroemden bouwmeester, maar ze zijn waarlijk de grootsche uitdrukking van de geloofseenheid die geheel de maatschappij van dien tijd tot eene krachtuiting vereenigde. Niet enkel werd het kostelijk materiaal samengebracht door de mildheid der rijke burgers, niet alleen leenden de arbeiders hun kloeke schouders om het marmer en het kostelijk

metaal op te tillen, maar de kunstgedachte zelf zou nooit ten uitvoer gekomen zijn zonder de medewerking van honderden ongenoemde kunstenaars, die het werk hunner handen aan God opdroegen met de ingetogenheid en de bescheidenheid van biddende menschen.

Zoo moet het gebouw van ons politiek leven voornamelijk rusten op de stille maar godgevallige werking van de onbekende zielekunstenaars die zich wijden aan de vermooiing van het volksleven, door den geest van het Evangelie. En dan zal ook de eenheid onzer partij steviger zijn. Want door alle verscheidenheid van werking heen, zal dezelfde aantrekkingskracht stralen. Als de vijand moet triomfeeren, zal deze geest ons samenbrengen voor den noodweer. Waarom zou zijn vereenigingskracht niet groot genoeg wezen om ons samen te houden op den dag der overwinning om onzen triomf te bestendigen. Nu nog is onze inwendige kracht groot genoeg om ons uit alle nakende gevaren te redden, maar onze partij moet rekening houden met de evolutie van onzen volksgeest, anders ligt haar zwaartepunt buiten haren eigenlijken grondslag, en de val wordt onvermijdelijk.

Vooral drie dingen van beteekenis zijn, in dit opzicht, gebleken.

Ten eerste dat ook in ons land de staatkunde meer voeling moet houden met onze christen-beginselen, naar het voorbeeld der christelijke partijen in Holland. Het mag vreemd heeten dat deze behoefte eerst duidelijk wordt na vijf-en-twintig jaar katholiek bestuur. Doch het is zoo. Ook onder onze katholieke regeering, is de Staat liberaal gebleven zooals hij was. Vooral in de scholen is dat opvallend. De Staatsschool is bij voorkeur een onchristelijke school en haar invloed moet voet voor voet worden bestreden, ten koste van ontzaglijke offers dcor de katholieke weldadigheid elk jaar gebracht. Met een uitbundigen bijval van alle aanwezigen, heeft de 3e afdeeling van het Congres de gelijkstelling der confessionneele school met de Staatschool gevraagd, op voorwaarde dat ze aan de vereischten van een degelijk onderwijs voldoe. De uitvoerbaarheid van dezen wensch hebben onze Noorderbroeders bewezen en wij hopen dat hij ook in België de verwezenlijking zal bereiken.

Ten tweede is gebleken dat onze katholieke partij

beslist den weg opgaat der volksgezindheid. Niet alle volkswerken zijn op het Congres tot hun volle waarde gekomen. Bepaaldelijk de Belgische Boerenbond van Leuven verdiende een ruimere plaats. Maar dat heeft niet belet dat iedereen, die oogen had, heeft moeten zien dat de democratische gedachte algemeen is doorgedrongen. De noodzakelijkheid van eene stevige organisatie en beroepsontwikkeling wordt niet meer geloochend, en werd, op de algemeene vergadering door E. P. RUTTEN met warmte bepleit. Ook de middenstanders zullen deze dagen zegenen. Dank zij de welsprekende rede van Kan. Dr NOUWENS; ten hunnen voordeele, is onmiddellijk eene vereeniging tot stand gebracht die, van katholieke zijde, hunne belangen in België behartigen zal.

Ten derde is het eene opene waarheid geworden dat, in 't Vlaamsche land, geen volksgezindheid zonder Vlaamschgezindheid voortaan meer mogelijk is. Ik wil niet uitweiden over het zoogenaamd « Vlaamsch incident », dat den eersten dag reeds zooveel drukte teweegbracht, en den Zaterdag zijn gelukkigen afloop vond. Geen enkele kwestie heeft zooveel belangstelling gaande gemaakt, geen enkele zoo diepe indrukken gelegd in de gemoederen. Het is in de geschiedenis der Vlaamsche Beweging een historische gebeurtenis. De geheele toedracht der zaak zal met de noodige toelichtingen weldra wel bekend worden gemaakt. Maar niemand kan het wegloochenen dat, met of zonder opzet het inrichtend Comiteit aan de Vlaamsche taal niet de eer was bewezen waarop ze recht had. Weinig verslagen, slechte vertalingen, geen Vlaamsche snelschrijvers en wat dies meer. Maar het is te hopen dat de les dezer dagen hun niet meer uit het geheugen gaan zal.

Het Congres heeft kunnen gewaarworden dat het Vlaamsche bewustzijn ontwaakt en men voortaan ons taalrecht en onze volkseer niet meer klakkeloos mag schenden. Het Vlaamsche volk wil niet langer gediend zijn met leiders die aan zijn ware wezen vreemd zijn. Moedertaal en volksontwikkeling zijn onafscheidbaar; de eerste is de ziel van de laatste, en al wie rechtzinnig het welzijn van ons volk behartigt, moet in Vlaanderen logischer wijze Vlaamschgezind worden. Daarom ook brak de taalkwestie, bijna in elke afdeeling, van zelfs te voren, zoohaast men dieper op

de voorgestelde vraagstukken inging, en ze vond telkens weer een gelukkig onthaal.

Het was een algemeene verbazing over den vooruitgang welken de Vlaamschgezindheid in de laatste tijden gedaan heeft en ieder moest, in zijn hart, toegeven dat men haren aandrang naar geleidelijke vervlaamsching van ons schoolwezen niet lang meer zal kunnen weerstaan. Wij willen hopen dat de bevoegde overheden niet blind zullen zijn voor dit teeken des tijds en den heilloozen weerstand tegen het wetsvoorstel Coremans, door de middenafdeeling gewijzigd, niet tot het uiterste zullen doordrijven. Het onvermijdelijke kan men op den duur toch niet ontwijken. En rechten, die met geweld zijn ontwrongen, worden niet dankbaar herdacht.

Voor de Vlaamschgezinden zelf, is uit de beruchte discussie van den Zaterdag nog iets meer gebleken dat ons gunstig aandoet : namelijk dat er tucht komt in onze gelederen en een spontaan samenvoelen op 't oogenblik der afdoende beslissing. Nochtans aan driftigheid van gevoel ontbrak het niet. Bleek lag de ontroering op veler gelaat, en met gerekten hoofde en bevenden mond richtte zich de verontwaardiging op om uit te breken in bijtend protest. Eens was ze onbedwingbaar. Maar over 't algemeen gebonden. En, toen de zege voor de hand lag, maar niet kon behaald worden zonder verbittering, zijn de Vlamingen overgegaan tot den vrede, betrouwende op de zedelijke nawerking van hun grootmoedigheid. Daarmee valt voortaan het verwijt dat de Vlaamschgezinden een hoopje roekeloozen zijn zonder beleid en zonder zelfbedwang. En de vruchten van dezen taktischen vooruitgang zullen voor onze Beweging zelf niet uitblijven. Het is een teeken van innerlijk evenwicht en van sterkte, wanneer een partij zich weet te verheffen boven den wrevel en de wrokkigheid welke in den aanvang eener reactie niet te dempen zijn, en berustend in haar eigen machtgevoel, in 't aangezicht der nabijzijnde overwinning, den tegenstrever leert ontzien om de rechtvaardigheid van hare beginselen, niet alleen over zijnen weerstand maar over zijnen wil zelf te doen zegevieren.

De Vlamingen betreuren niet dat ze aan het Congres hebben deelgenomen, en wenschen van harte dat het met

eenmaal niet zou gedaan wezen. Maar het is de vraag op welke wijze deze katholieke congressen in de toekomst zullen worden ingericht.

Dit congres was een wapenschouw, geen studiegelegenheid. Het heeft ons meer vertrouwen gegeven en blijdschap, dan nieuwe wijsheid. Te veel vraagstukken waren opgeworpen en zonder eenig verband. Willen de congressen periodisch, zonder te groote tusschenruimten, tot stand komen, dan moet de bespreking beperkt worden tot eenige hoofdproblemen, waarvan de uitkomst de richting van ons katholiek streven naar de toekomst zou duidelijker maken. Het werk der algemeene katholiekendagen zou daarbij door de plaatselijke congressen van langerhand kunnen voorbereid worden. Doch deze kleinere bijeenkomsten lijden voorloopig zelf aan het gebrek dat ze zich niet weten te beperken.

Maar daarmee is het niet uit. We gelooven niet dat het wenschelijk is tweetalige congressen te houden, en zeker niet, zoolang alle deelnemers niet bij machte zijn beide landstalen te verstaan. We huiveren nog van de vertalingen ; en al de verklaringen van het middencomiteit kunnen den indruk niet wegnemen dat het Vlaamsch, zonder het beslist optreden der Vlaamschgezinden, asschepoetster zou gespeeld hebben. Het is beter deze onaangename wrijvingen voortaan te voorkomen en door een gelukkige wedijver tusschen beide hoofddeelen van ons land, onze katholieke congressen een duurzaam en vreedzaam bestaan te verzeren, met ze, overhand in 't Fransch of in 't Vlaamsch, te houden, in de betreffende deelen van het land. De samenhang zou gewaarborgd blijven door de bestendige leiding van één hoofdcomiteit waarin beide rassen in gelijke macht zouden vertegenwoordigd wezen. Aldus zouden onze katholiekendagen vollediger de uiting zijn van onzen waren toestand, niet door de eenheid eener fictieve versmelting, maar door de eendrachtige samenwerking van beide rassen, volgens ieders aard en doenwijze.

FRANS VAN CAUWELAERT.

TOELICHTINGEN BIJ DE VLAAMSCHE WENSCHEN (1) OP HET CONGRES TE MECHELEN

TOELICHTING OP 23n SEPTEMBER

Dat op een Congres van Katholieke werken een loflied ter eere van het vrij onderwijs weerklinken moest, kon niemand betwijfelen.

Wij doen daar heel graag aan mede : op de wijze van « De(n) Vlaamsche(n) Leeuw » immers was het dat het strijdlied : « Ze zullen haar niet hebben de schoone ziel van 't kind » door Vlaanderen dreunde.

Nochtans zijn er nog huisvaders die, wat het onderwijs hunner kinderen betreft, niet vrij zijn : Ik bedoel de Ka-

(1) *Wenschen door Mr Dosfel op 't Congres van Mechelen neergelegd :*
De vervlaamsching van 't middelbaar onderwijs voor jongens en meisjes wordt vereischt niet alleen door :
I. *de opvoedkunde*, II. *het belang der Vlaamsche taal en beschaving*, *maar* III. *is onmisbaar voor de katholieke werking op elk gebied :* a) *godsdienstige werking, verspreiding van geloofsleer, geloofsverdediging ;* b) *letterkundige, wetenschappelijke werking ;* c) *volkswerken, liefdadigheid, maatschappelijke beweging ;* d) *staatkunde.*
Het Congres drukt den wensch uit :
I. *dat de hoofdvoertaal van het middelbaar onderwijs* a) *in Vlaamsch-België, het Nederlandsch zou zijn,* b) *in Brussel en voorsteden, het Nederlandsch de hoofdvoertaal zou zijn van de kinderen, wier moedertaal het Vlaamsch is — en degelijk zou onderwezen worden aan alle leerlingen; dat te dien einde*
II. *ten spoedigste wettelijk, van hen die wenschen examina met wettelijke gevolgen af te leggen, en in Vlaamsch-België en Brussel en voorsteden studeerden, een minimum-kennis der Nederlandsche taal zou worden vereischt, te bewijzen door een degelijk, ernstig examen of voorlegging van een diploma vaststellende dat het Nederlandsch werd onderwezen gedurende een bepaald, belangrijk getal uren of dat een zeker getal hoofdvakken gedurende de gansche humaniora door het Nederlandsch werden onderwezen;*
III. *dat vrij-handelende katholieke middelbare gestichten dit minimum zullen overschrijden en aan het Nederlandsch de plaats verleenen welke nu door het Fransch wordt ingenomen ;*
IV. *dat Hunne Hoogwaardigheden de bisschoppen algemeene onderrichtingen zullen afkondigen krachtens welke het Nederlandsch aan de middelbare onderwijsgestichten voor meisjes in Vlaamsch-België en in het gemengd taalgebied wordt onderwezen en voertaal wordt van het onderwijs;*
V. *dat in Waalsch-België het Nederlandsch beter zou aangeleerd worden en vooral toekomende priesters in die taal zouden geoefend worden.*

tholieke, Vlaamschgezinde huisvaders die hunne kinderen noodzakelijk moeten laten verfranschen.

Katholiek Vlaamsch onderwijs bestaat om zoo te zeggen niet.

De Hoogeschool te Leuven, met alle er van afhangende inrichtingen, de hoogere vrije handels- of landbouwgestichten zijn Fransch.

Fransch is voor drie vierden het middelbaar onderwijs der jongens. Fransch bijna uitsluitend het onderwijs der meisjes.

Zelfs het lager vrij onderwijs, vooral dat der meisjes, is van verfransching doordrongen. De Vlaamsche vrouwen leeren hare taal verachten en de hoogere standen zien nog steeds op het Vlaamsch neder als de blanke Amerikaan op de negers, zijne landgenooten.

Wanneer men het verband kent tusschen *taal* en *vaderland*, wanneer men een weinig in de ziel voelt voor het begrip moedertaal, wanneer men weet hoe de taal een middel is tot verbroedering onder menschen in eene zelfde streek komt men tot het besluit : « Tegenover ons Vlaanderen heeft het katholiek vrij onderwijs zijnen plicht niet gekweten en dit verzuim is de bron van allerlei onheilen in ieder opzicht ».

In *opvoedkundig* opzicht wordt de ontwikkeling der Vlaamsche kinderen daardoor verhinderd. Zij moeten naar omhoog op kreupele beenen en b.v. uit het Latijn in het Fransch vertalen wanneer ze nog niet voldoende Fransch kennen (1).

In *vaderlandsch* opzicht is het gebruik van het Fransch als voertaal een onheil voor de verstandelijke eenheid van het Vlaamsche volk — is de verfransching een gevaar voor ons bestaan als volk.

« Het Vlaamsch », zeide Leopold I te Gent, in 1850,

(1) Over de kwestie en onder den titel van « Eene vreemde spraak als voertaal van het onderwijs » werd door A. Van Heuverswijn en Th. Van Heuverswijn een boek geschreven, met goud bekroond en uitgegeven door de Koninklijke Vlaamsche Academie. (Gent, A. Siffer 1899). — Dit boek is eene mijn van bewijsredenen. — Ook in het boek « Onze Taal in het Onderwijs », door G. Segers, uitgave der Kon. Vl. Academie, is uiterst veel te leeren.

« het Vlaamsch is een der krachtigste middelen tot behoud der Belgische nationaliteit (1).

En Mgr Namèche sprak tot de studenten aldus :

« Blijven wij Vlamingen, indien wij Belgen willen blijven ; ons bestaan als volk hangt er van af ».

De Fransche handboeken welke men aan de vrije middelbare gestichten gebruikt, zijn dikwijls niet alleen Fransch wat de taal maar ook wat den geest betreft.

Zoo herinner ik mij dat toen wij de aardrijkskunde aanleerden in het handboek van *Alexis* wij tienmaal meer te leeren kregen over de aardrijkskunde van Frankrijk dan over diegene van Duitschland en andere landen, net of wij inniger met Frankrijk verbonden waren dan met de andere naburige landen ; — ook kregen wij daarin eene kostelijke nota te lezen — het schijnt dat ze nu in de boeken niet meer bestaat — over « quelle est la capitale de l'univers ? » Het antwoord kunt ge raden : noch Londen, noch Berlijn, noch Weenen, maar Parijs ... dan volgde eene litanie van lof ter eere van die stad waarover De Vigny schreef « immense égoût » en De Musset :

« La ville du monde
Où le libertinage est à meilleur marché,
(de) la plus vieille en vice et de la plus féconde.
Je veux dire Paris ». (uit *Rolla*).

Ook in onze handboeken voor geschiedenis wordt Frankrijk veel te veel voor het middenpunt gehouden van de wereldgebeurtenissen en wanneer men b. v., den oorlog tusschen Duitschland en Frankrijk verhaalt streeft men er naar den indruk te verwekken dat Fransche dapperheid overwonnen werd door Duitsche overmacht.

Maar ik weet het te wel dat vele menschen niets gevoelen voor moedertaal, en feitelijk ook geen zuiver begrip over de vaderlandsliefde hebben. Daarom wil ik vooral steunen op het belang der zaak met het oog op de Katholieke werking.

Tot verspreiding van de katholieke gedachten, tot verdediging van ons geloof bij het Vlaamsche volk is het noodzakelijk dat de ontwikkelde, gestudeerde Vlamingen door het

(1) Eene vreemde spraak enz., bl. 133-134. Nog andere merkwaardige citaten staan daar te lezen.

Vlaamsch in den godsdienst en ook in de godsdienstverdediging zouden onderwezen worden. Spijtig dus dat de onderrichtingen over het vrij middelbaar onderwijs voorschrijven dat geloofsverdediging door het Fransch zal aangeleerd worden. In opzicht van zedelijkheid kunnen wij bij de Franschen en in hunne letterkunde weinig leeren.

Het zou dus beter zijn een dam op te werpen tegen de verfransching, want de Fransche taal voert grootendeels in ons land goddeloosheid en zedeloosheid in. Het is wel te prijzen dat de Minister van spoorwegen op de Belgische banen het invoeren van die Fransche vuiligheid ontzegt, maar veel radicaler zou het zijn hier te lande uit te roeien niet de kennis van het Fransch maar de overdrevene dolheid naar alles wat Fransch is en uit Frankrijk komt (1).

Onze eigene, fraaie letteren, zoowel als onze wetenschappelijke literatuur hebben wij te beveiligen tegen zedelijken ondergang. Wij moeten, Katholieke jongeren, het zwaard der moderne tijden, de pen, leeren hanteeren, wij moeten den goedendag onzer dagen, het woord weten te gebruiken : en, daar wij in Vlaanderen leven, moeten wij goed, fatsoenlijk Vlaamsch leeren schrijven en spreken.

Het volk immers kunnen wij slechts behouden of veroveren voor onze gedachten door de moedertaal : Zonder Vlaamsch zijn eene maatschappelijke en eene staatkundige ingrijpende werking onmogelijk.

Is het dan niet doodjammer dat zoovelen, die alle hoedanigheden om goed te doen bezitten niets vermogen ten gevolge van hunne onkunde der Vlaamsche taal en dat zij zelven, die de hoogste staatkundige betrekkingen waarnemen, voor het volk staande slechts wat Vlaamsch kunnen stamelen en hunne candidaturen soms moeten laten verdedigen door werklieden, die nadat ze een ganschen dag aan het getouw arbeidden nog moedig genoeg zijn om zich te oefenen in de welsprekendheid.

Reeds dikwijls klonken noodkreten over het land en betreurde men het gemis aan Vlaamsche redenaars vooral

(1) Te lezen : eenige merkwaardige citaten in het boek. « Eene vreemde spraak », enz., bl. 132. *Bougaud* : « Il faut toujours circuler à travers une bibliothèque française, comme on marche dans certaines rues, sur la pointe des pieds, en tremblant de toucher à une immondice ». — Verder woorden van *E. P. Cornut*, enz.

te Brussel en te Gent. Op het Congres van Mechelen, in 1891 gehouden, werd de noodzakelijkheid van de kennis der Vlaamsche taal schitterend bewezen o. a. door den zeer Eerwaarden Heer Kanunnik Dr H. Claeys en door Prof. De Ceuleneer. Dit alles bracht echter weinig aarde aan den dijk. Er werd niet geluisterd.

Met het inzicht de wonden van het Vlaamsche volk te heelen en het alom dreigend gevaar te keer te gaan draag ik aan de vergadering de wenschen der Katholieke Vlamingen voor.

Toelichting op 25n September

Ik zal slechts kortbondig herhalen wat ik op de vergadering van eergisteren zeide en eenigszins de wenschen toelichten welke ik de eer had voor te dragen :

Onze stellingen zijn de volgende : Heeft het Vlaamsche kind recht op onderwijs, overeenkomstig zijn aard en de regelen der opvoedkunde, dus door het Vlaamsch ?

Ons antwoord is ja.

Heeft het Vlaamsche volk recht op onderwijs dat nationaal is in zijn geest en in de klaarste uiting van dien geest : de vaderlandsche taal ?

En het antwoord is ja.

Evenals bij alle volken, zelfs diegene, wier talen geene wereldtalen zijn, moet hier te lande het onderwijs door de moedertaal gegeven worden omdat, alvorens de groote buitenwereld, welke de expansionisten ons voorspiegelen. te veroveren, het kind eerst zijne eigene binnenwereld, zijne verstandswereld meester dient te worden : Het moet leeren denken en spreken, dan zal het in zijn eigen taal er in slagen werken te schrijven, welke iedereen zal moeten raadplegen al zijn ze in geene wereldtaal geschreven. Bekende Prof. Mansion gisteren niet dat hij het Zweedsch had aangeleerd opzettelijk om eenige Zweedsche boeken over de wiskunde te bestudeeren ?

De gezonde beginselen der opvoedkunde worden toegepast (1) bij het onderwijs — het lager ten minste — in de Christelijke leering.

(1) Dit klinkt misschien te algemeen en te optimistisch. Daarover te lezen Segers : *Vlaamsch in het Onderwijs*, bl. 273 en de daaropgegeven schriften van J. Bols, Kan. Muyldermans enz.

Ofwel is het onderwijs door de moedertaal niet voordeelig, dan onderwijze men ook den Catechismus door eene vreemde taal ;

Ofwel is dit onderwijs het beste, dan passe men het toe op alle vakken.

Vooral bij het onderwijs in de klassieke talen gebruike men het Vlaamsch als voertaal. De heer A. Roegiers heeft het nut er van bewezen in eene zeer degelijke bijdrage : *De verdere vervlaamsching van het middelbaar onderwijs van eersten graad*, Gent, A. Siffer, 1901.

De heeren Jan Van Beers, Prof. De Ceuleneer, Z. E. Kanunnik Muyldermans treden tot dezelfde meening toe(1).

Ik wees eergisteren op het gevaar uit Fransche handboeken over aardrijkskunde en geschiedenis te onderwijzen (2).

Simon Steven beweerde dat het Vlaamsch de best geschikte taal was tot het schrijven over- en het onderwijzen in de *wiskunde*.

Er bestaat geene reden om hier te lande in Vlaamsch-België aan het Nederlandsch de plaats te weigeren, welke, tot in de kleinste landen toe, aan de moedertaal wordt verleend.

* * *

Wat de vaderlandsche belangen betreft, kunnen wij gerust staande houden met Profrs Pirenne en Kurth dat tweetaligheid, door lange eeuwen heen, een kenmerk is geweest van de volken op het Belgisch grondgebied wonende.

De heeren *Demarteau* en *anderen* zetten uiteen hoe het er in het prinsbisdom Luik toeging en de toestand was rijk aan lessen in de rechtvaardigheid en de verdraagzaamheid. Waar twee talen bestaan in een land, beide door een belangrijk getal burgers gesproken, moet er geene taal van

(1) Segers : *Onze taal in het onderwijs*. Siffer, 1904, bl. 237 en volgende.

(2) Eod. loc. bl. 243 uit het verslag van de jury over de prijskampen in geschiedenis : « De jury betreurt dat de nationale geest zoo weinig ontwikkeld is. Een groot getal leerlingen ... schrijven alsof zij aan een lyceum van Parijs hun onderwijs hadden genoten. De jury is van meening dat het meer dan tijd is deze strekking te keer te gaan. »

eerste, geene van tweede klas zijn ; beide talen moeten volkomen op gelijken voet staan en van eerste klas zijn. Anders te handelen is het volk dwingen naar de eischen der administratie in plaats van deze te schikken naar het volk.

Ik poogde ook te bewijzen dat met het oog op ons Katholiek leven de vervlaamsching van ons onderwijs onmisbaar is.

Wij willen den godsdienst ten aanzien van ons volk verdedigen, het bekend maken met de heerlijkheid der kerkelijke liturgie : dus moeten wij in staat gesteld worden dat het eerst en het best te kunnen in de taal van ons volk.

Wij willen op letterkundig en maatschappelijk gebied goed doen, schoon en goed werk verrichten en eerst en vooral aan ons volk alle schoonheid en wetenschap toonen overstraald met het licht van de eeuwige schoonheid en waarheid : — Om dit te kunnen, vragen wij dat aan de Vlaamsche kinders onze eigene letterkundige, wetenschappelijke taal zou aangeleerd worden ; wij willen luisteren naar de stem van Paus Leo XIII die beval tot het volk te gaan en begeeren dat het onderwijs ons de middelen aan de hand zou doen om het te treffen door het eenig middel waardoor het te treffen is : door het spreken der moedertaal.

Andere talen kunnen tot het verstand spreken, alleen de moedertaal dringt door tot in het hart.

Ik herinnerde de wenschen op het Congres van 1891 uitgedrukt en de volgende prachtbladzijde uit Pater Rutten's voordrachten tot de Leuvensche Vlaamsche Studenten.

« Wanneer wij, Vlaamsche en volksgezinde priesters, soms onze vuisten voelen jeuken, telkens als wij de verfransching onzer hoogere standen machteloos moeten aanschouwen, dan is dit omdat wij alle dagen meer gewaar worden, dat daar de groote hinderpaal ligt voor onze maatschappelijke werken.

Neen, Mijne Heeren, zijn wij Vlaamschgezind, 't is niet om op geestdriftverwekkende landdagen een gemakkelijken bijval in te oogsten, 't is zelfs niet niet enkel omdat, « die taal met onze gedachten zelf is geboren en uit ons wezen niet meer te wisschen is, » niet enkel omdat, « onze bosschen, al onze avonden en morgenden, met al hun

weiden en wolken, de kleur hebben der Vlaamsche woorden, en alle woord dat we uitspreken ons inniger verbindt met de aarde die ons gemaakt heeft » (1) niet enkel omdat we van geen volk willen waar geen eigenaardigheid noch fierheid meer in zit, en 't welk op den duur, voor zijne gedachten geen ander voertuig meer vindt dan een erbarmelijk samenraapsel van kreupel Fransch en- gebrekkig Vlaamsch, — neen; het is ook en veel meer, omdat in Vlaanderen, bij gebrek aan gemeenschappelijke en zwierig gesprokene tale, het hart van den rijke te dikwijls een gesloten en gezegeld boek blijft voor den arme, — omdat de werkman gemakkelijker luistert naar volksverleiders die hem in zijne tale vleien, dan naar patroons die hem hunne gedachten niet kunnen meêdeelen, omdat de volksvrouw geen genegenheid voelt voor de meesteres die 't Vlaamsch maar kent in de keuken, omdat ons volk niet altijddurend vertrouwen schenken zal aan leiders die hem maar, van tijd tot tijd, van achter een papierken eenige slecht vertaalde volzinnen komen aflezen, omdat met éen woord, de stalen banden, die thans meer dan ooit in ons Katholieke Vlaanderen al de standen moeten aaneenhouden, enkel gesmeed kunnen worden door een gloeiend woord, als van zelf opvlammende uit een gloeiend hart. » (Dr. G. C. Rutten « De wetenschap des levens », blz. 38-39).

Willen wij op het gebied der staatkunde de katholieke belangen in Vlaamsch-België voorstaan dan behoort het dat alle jonge katholieke Vlamingen, die studeerden aan Vlaamsche middelbare onderwijsgestichten, fatsoenlijk in het Vlaamsch kunnen denken, spreken en schrijven. Ze kunnen dit niet zonder het te leeren.

Van die beschouwingen gaan de eerste drie wenschen uit.

Een woordje meer over den tweeden wensch.

Is eene wet in onderwijszaken mogelijk zonder de grondwet te krenken?

Neen en ja.

Neen : Geene wet heeft b.v. het recht te bepalen dat in de Colleges van Vlaanderen Vlaamsch zal geleerd worden, gedurende eenen bepaalden tijd of op eene bepaalde

(1) Vermeylen, Verzamelde Opstellen I, 123.

wijze. Ieder heeft het recht scholen op te richten zooals hij ze goedvindt met alle mogelijke vakken, met die voertaal welke hij verkiest. En de regeering mag de scholen, haars ondanks, aan het staatstoezicht niet onderwerpen.

Ja : De wet regelt vrij (1) het begeven dier academische graden, welke wettelijke gevolgen medebrengen en opgesomd worden in de wet van 1890-1891.

Iedereen mag hoogescholen oprichten en daar alle denk- en ondenkbare graden verleenen zonder dat eene wet het recht heeft tusschenbeide te komen, maar de *wet* is het welke aan zekere graden wettelijke gevolgen toezegt, en bepaalt onder welke voorwaarden die gevolgen aan de bedoelde graden verbonden zijn (2).

Wij vragen *wettelijke* regeling omdat wij er aan houden dat de vervlaamsching over geheel Vlaanderen zou uitgebreid worden, dat er algemeenheid en voortdurendheid zouden bestaan, dat de gestichten malkaar niet zouden onderkruipen door speculatie op franschdolheid van menigen huisvader, dat de oversten de wet zouden kunnen wijzen aan hen die tegen heug en meug verfransching willen.

Men roept tegen ons den wil der huisvaders in : Die wil is inderdaad dat de kinders Fransch zouden leeren, en daarmede uit. De ouders hebben gelijk de kennis der fransche taal te eischen. Het kost ons niets dit te bekennen. Maar zeggen de huisvaders ooit dat alles door het Fransch moet worden onderwezen ? Neen, nietwaar.

Men zegt en men herhaalt steeds, dat de Vlamingen al spelende vreemde talen, vooral het Fransch, machtig worden en men vertelt met een glimlachje op den mond dat, naar het getuigenis van Luther, wanneer men met een Vlaming, in een zak, op een paard gebonden, verschillende landen doorreist, de Vlaming, bij zijn terugkeeren, al de talen dier landen kennen zal.

Als het nu toch zoo is en het leeren van het Fransch

(1) Natuurlijk is eene wet altijd onderworpen aan de wetten van het natuurrecht.

(2) Het is opvallend dat *feitelijk* eene wet op het begeven der academische graden invloed uitoefent op het onderwijs. Dit is echter geene krenking der vrijheid maar het stellen van wettelijke voorwaarden aan hen die wettelijke rechten wenschen te bekomen.

zoo vlot gaat is het niet noodig om de ouders te voldoen — men voldoet ze zoo graag wanneer hunne meening met diegene der leiders van het vrij onderwijs overeenstemt maar zal hen, en te rechte, niet raadplegen over het behoud of het afschaffen der klassieke humaniora (1) en alle andere zaken. — dat de voertaal van het onderwijs de Fransche zou zijn.

Hoe die wet tot regeling van het onderwijs zijn moet, onderzoeken wij hier niet. Dat is de taak van den wetgever. Ik geef eenige middelen aan als voorbeeld.

Gaat eene deugdelijke, wettelijke regeling door, dan zal in zekere Vlaamsche arrondissementen onder de katholieke Vlamingen eene zoo groote geestdrift ontstaan dat de vereenigde krachten onzer tegenstrevers zich het hoofd er tegen zullen te brijzel loopen.

Wij verwachten natuurlijk meer dan dit minimum van de vrije handeling der steeds talrijker wordende Vlaamschgezinde superiors en leeraars. (III[e] wensch).

De vervlaamsching der vrouw is onmisbaar : Zij is echtgenoote, moeder, leerares, onderwijzeres. Eene Vlaamsche burgerij zonder Vlaamsche vrouwen is ondenkbaar.

Vooral wat de vrouwen betreft, is de toestand ellendig. In sommige gestichten schijnt men er op gesteld te zijn *de Bornier's* bekend vers

« Tout homme a deux pays : Le sien et puis la France »

te willen omzetten in :

« Tout homme a deux pays : la France et puis le sien »

Hier ook is algemeene regeling noodig om de boven aangehaalde redenen doch wettelijke tusschenkomst gaat niet, behalve indien toelagen verleend worden. (2)

Onderwijs door Fransche kloosterzusters aan Belgische leerlingen zou moeten onmogelijk gemaakt worden.

(1) Segers op. cit. schrijft van Alfred Fouillée de volgende woorden over :
« Les pères de famille ! ont-ils pour la plupart quelque compétence ? Quand il s'agit d'instruire et d'élever leurs enfants, ne sont-ils pas trop souvent de grands enfants ? » Bl. 262; te lezen ook bl. 259.

(2) Wat onderwijzeressen of regentessen aan officieele scholen betreft kan de wet de voorwaarden, welke zij goedvindt, stellen.

Eene algemeene tusschenkomst van H. H. de bisschoppen is volstrekt noodzakelijk. (IVe wensch).

De vijfde wensch betreft uitsluitend Waalsch-België : hij werd ingegeven, gedeeltelijk door het lezen van redevoeringen van de beste verdedigers der Waalsche belangen als volksvertegenwoordigers Hoyois en Harmignies, gedeeltelijk door het overwegen van de geestelijke ellende waarin zich bevinden die duizenden Vlaamsche werklieden die uit broodnood naar Waalsch-België gaan werken. Die menschen, al schijnt men dit soms te vergeten, hebben ook eene ziel.

Mgrs Heylen en Walravens verklaarden gisteren, dat zij van al hunne priesters de kennis der Vlaamsche taal zouden eischen. Uitstekend : dat is het echte middel tot verzoening : dat de ontwikkelde Walen onze Nederlandsche taal aanleeren dan is ieder Belg in gansch België te huis.

Ik vraag geen wensch tot wettelijke regeling omdat ik hoop dat deze vijfde wensch algemeen zou aangenomen worden en omdat de Walen het niet eens zijn over de doeltreffendheid van wettelijken dwang.

Eenigen zullen misschien gevraagd hebben waarom wij die kiesche zaken in het Congres te berde brachten.

Waarom ? Omdat wij Katholieke Vlaamschgezinden, de oplossing aller twistpunten willen zoeken in de katholieke partij, die wij nooit verlaten zullen — niet er buiten ; omdat onze partij de Katholieke is, dat wil zeggen de algemeene, open als de armen van den Gekruisigde, open als het hart der moederkerk voor de jonge republieken zoowel als voor de oude keizerrijken, wachtende op den terugkeer naar haar van de inwoners der van-nijverheid-daverende nieuwe steden van Amerika zoowel als van diegene van het heilig, tempelenrijk Moskou.

Omdat dit Congres een Katholiek is, zijn wij gekomen misschien niet, als de oude Keizerlijke garde maar als een korps scherpschutters gelijkende op de soldaten van zestien jaar die te *Lützen* en te *Bautzen* de krijgers, begraven onder de Russiche sneeuwvelden, vervingen. Wij zijn gekomen omdat dit Congres nationaal is en wij dus te verdedigen hadden de vaderlandsche belangen van onzen stam waarvan het grootste is : onderwijs door eigen taal.

Ook nog om te toonen dat wij, Katholieke Vlaamsch-

gezinden, geen lichtschuwe vledermuizen zijn, fladderende in het halfduister van afgelegene zalen, dat wij geene samenzweerders noch dolkenbereiders in het duister zijn, dat wij durven vooruitkomen met onze gedachten, in de vrije, ruime congreszalen en onze rechten trachten te verdedigen *suaviter in modo* doch ook *fortiter in re.*

Wij zijn gekomen niet uit jacht op rumoer noch zucht om verdeeldheid te zaaien, maar om broederlijk middelen te zoeken tot het bekomen der eendracht, niet van de eendracht gelijk ze bestaat tusschen een ruiter en zijn paard dat soms wat haver, soms wat slaag krijgt, maar de verstandhouding van twee broeders in hetzelfde vaderhuis.

— Broeders vergeven malkaar zoo gemakkelijk eenige bitsige woorden. —

Zij die sedert eenige jaren te midden de Vlaamsche beweging staan, zien met vreugde hoe die beweging steeds wast en stijgt : Het is een echte zegevloed, komende met het kalm geweld van groote wateren.

Laten wij hem niet vreezen : Het is geene verdelgende zee maar een doopsel van vernieuwing op het hoofd van ons vaderland.

Men denke niet aan terugslaan : Het is onmogelijk. Men denke niet aan dammen noch dijken. De vloed is sterker dan die dammen en die dijken. Boven de wateren, als eene ark, drijft onze Katholieke gedachte en wij verkiezen weldra tot zinnebeeld niet den blauwvoet die den storm meldt maar eene blanke duif ons brengende, van wege het gezag, den groenen olijftak van den vrede.

L. DOSFEL.

NAWOORD : Over de wenschen werd niet gestemd. Het was nochtans opvallend dat de overgroote meerderheid der aanwezigen ze goedkeurde.

VERANTWOORDING,
AAN PASTOR HUGO VERRIEST

Mijn hooggeachte en vereerde Pastor!

Uw antwoord op dat artikel verwachtte ik, en ik leze 't nu, *met* een beetje verwondering, om rechtuit te spreken, over den toon die hier en daar doorklinkt, maar *zonder* verwondering over de zaken die er in staan.

't Laatste woord van mijn laatste nota was: « Schrijver dezes houdt zich voor alle verbeteringen en terechtwijzingen dankbaar aanbevolen. »

Dankbaar ben ik u, Pastor Verriest, omdat gij mij terecht wijst waar ik gedoold hebbe.

Toen gij mij, vóór een drietal maanden, uw « foto » zondt, en daarbij maardet dat gij gingt antwoord zenden naar *Dietsche Warande*, schreef ik u terug, nietwaar? « Ik ben betinteld om te weten wat gij daarop al gaat zeggen, maar, hoezeer wij ook van meening mogen verschillen, wij en gaan nooit ruzie maken. »

En dat herhale ik nu. Ik wil wel, en ik moet, omdat mijn overtuiging het mij niet anders toelaat, met u op een punt van ons onderwerp verschillen, maar ik voele veel te goed, hoe schromelijk veel meer gij van Gezelle weet, om mij alle aanstellerij te verbieden.

Ook, wanneer gij vraagt, of ik denk dat mijne studie veel heeft moeten terechtwijzen aan uw schrijven in « Vlaamsche Koppen » en elders, dan antwoord ik: Zeker niet. Het is hier de vraag niet, of gij dat alles niet wist, en of dat alles niet in kiem in uwe woorden lag. Gij wist dat al, en nog veel meer, maar in 't gene gij ons leert heb ik, voor een kort tijdperk van Gezelle's leven, een verschil van verklaring met u; de oorzaak en de redenen van dat verschil zullen u blijken uit volgende korte verantwoording, die ge wel zult willen lezen, en daarna zult gij zeggen: Hij heeft misschien geen ongelijk, en in alle geval wat hij zegt is redelijk.

*
* *

Beginnen wij met mijne misrekeningen.

1. Ik legge mij geheel neer onder uwe hand, wanneer gij mij terechtwijst bij « *Ruste* ». Om de waarheid te zeggen, ik betrouwde dat maar half, hetgene blijkt uit mijne woorden : Het is nog geheel in Gezelle's eersten, loslooppenden trant.

2. *Harelbeke*. « Causa finita ». Uwe woorden zijn doorslaande.

3. *Edmond*. Item.

4. *Heidensch lied*. Indien ge alleen als bewijs geeft dat ander drinkliedje, en u bepaalt bij te zeggen, dat is uit vroegeren tijd, dan blijf ik nog wel wat ongeloovig. Maar om geen pemelaar te spelen, laat het maar weg.

Nu zette ik hier zelf verbetering bij, die 'k zelf later heb gevonden, voor :

5. *Dank na de H. Misse* (zie mijn studie blz. 18 van dit jaar.)

Dit gedicht moet hier wegvallen, het stond reeds in de 1e uitgave van « Dichtoefeningen », die ik eerst later met de jongere ging vergelijken.

6. Men late ook weg : *Verkwist en is 't*, op bl. 20, dat, zoo 't Cæsar Gezelle in *Biekorf* bekend maakte, uit den leeraarstijd is.

Verder bespreekt gij, Mr de Pastor, nog andere stukken, om hunnen oorsprong of beteekenis te verklaren. Dat is zeer lief van u, maar dat verandert niets aan den datum.

Morgenstond is, volgens Gust. Verriest, in 1870 gedicht. Het ontstond als een dichterlijke variatie op Rückert's *Du bist die Ruh*, getoonzet door Schubert. Ik laat in de nota hieronder (1) den lezer zelf oordeelen, in hoeverre Gezelle's

(1) DU BIST DIE RUH

Du bist die Ruh, der Friede mild
die Sehnsucht du, und was sie stillt.
Ich weihe dir voll Lust und Schmerz
zur Wohnung hier mein Aug' und Herz.

Kehr ein bei mir, und schliesse du,
still hinter dir die Pforten zu.
Treib andern Schmerz aus dieser Brust
Voll sei dies Herz von deinem Lust.

Dies Augenzelt, von deinem Glanz
allein erhellt, o füll' es ganz.
(bis).

Verder gaat Schubert's lied niet.

MORGENSTOND

O Morgenstond, uw blij gelaat
na lang getreur mij hopen laat
dat eindlijk eens een enklen dag
ik vrij en vroo, u groeten mag.

Komt hier en straalt mijn hert en zin
mijn lijf en ziel uw blijdschap in,
en duwt mij, zucht- en klagensmoe
de diepe en duistre wonden toe !

O zoet genot, vol zaligheid,
zoo laat gevoeld, zoo lang verbeid,
o morgenstond, vol hemeldrank,
verblijf... al ware 't hier eeuwen lang !

G., G. en Geb. 40.

stukje oorspronkelijk mag heeten; in elk geval toont de ontroering den dichter die, al ware 't maar een oogenblik, herwordt.

'*t Kruislied* is gedicht om door 't volk te Deerlijk te worden gezongen. Goed.

Gewijde Klok is herdichting van eene vertaling uit het Duitsch, en gij zet er die vertaling bij. Wel, Mr de Pastor, Gezelle heeft ze waarlijk herdicht! Gustaaf Verriest noemt die herdichting: « de zoo innig-diep- « Gewijde Klok ».

Jong Bloed. Op 't airke van « Te Kieldrecht », dat wete ik van mijn kinderjaren af.

Eindelijk geeft gij ons inlichtingen, die in dank aanvaard worden, over *De eerste ode Horatii*, *David* en *Niet*, maar van de twee eerste heb ik nergens gesproken, en het derde zette ik, bl. 18, onder de dichtjes uit den leeraarstijd; gij zelf, in « Vlaamsche Koppen » II, 165, zegt, sprekende van de « zwijgensjaren »:

« Dichtveerdigheid bleef hem ook bij, maar het was voor een gelegenheidsvers of een luimig woord... Zoo schreef hij veel rijmkes. in oude en nieuwe tale: *Questie*..... — *Is roodgeverwd water wijn*... (1) — en dat allerschoonste *Niet*. »

Volgens deze uwe woorden is « Niet » dus na den Rousselaarschen tijd gedicht, volgens uwe laatste meening, nu, is het uit vroegere jaren. Ik geloof, dat uw eerste meening de goede is, en hierom:

In *Dietsche Warande* 1900, bl. 217, zegt gij: « Gezelle ging naar Brugge in 1861 », en dat heb ik u nagezegd in mijn artikel, tevens voortgaande op Gezelle's doodsanctje, waar hij, na 't leeraarschap te Rousselare, vermeld staat als Onderrector in 't Engelsch Seminarie sedert Augustus 1861. Maar het schijnt dat wij daar beiden mis zijn. Alzoo lees ik in *Biekorf* 1899, (Bijblad van Wintermaand, bl. 30): « Tijdens de verlofdagen van 1860 verhuisden Meester Gezelle en zijne Engelsche studenten naar Brugge. Met de hulp van Dr Jos. Algar zaliger, kwam hij hier... een « en-

(1) Dit verscheen in « Reynaert » *8 Juli 1860* en is dus uit den *leeraarstijd.*

gelsch collegie » openen en bestieren. Na eenige maanden had die school opgehouden, en den 16n Oogst 1861 wierd de Eerw. Heer Gezelle, die reeds in het Engelsch Seminarie professor van wijsbegeerte was, Onder-Rector in dit gesticht. » Zelfs staat er, eenige reken verder « dat Gezelle binst het schooljaar 1860-61, eenigen tijd de lessen van Engelsche taal gaf in St-Lodewijkscollege. » Ook De Quidt, in 't Gezellenummer van *Dietsche Warande*, en *De Flou*, in 't *Jaarboek van de Academie* 1899, bl. 120 ; en Scharpé, in *Dietsche Warande* 1904, bl. 241 spreken alzoo. De Almanach van 't Bisdom Brugge, *voor 1861* vermeldt Gezelle als leeraar van wijsbegeerte en letteren in 't Engelsch Seminarie, met benoemingsjaar 1860.

Zoo, indien dat waar is, dan is 1. « Niet », (verschenen in zijnen eersten vorm dien gij nu aanduidt, in *Reynaert*, November 1860), waarlijk, gelijk gij in « Vlaamsche Koppen » ook zegt, na den leeraarstijd van Rousselare gemaakt.

Hetzelfde geldt dan, in dezelfde veronderstelling, voor :

2. *Heete pootjes*, verschenen in *Reynaert*, Januari 1861.

3. *Die varende vroue*, in *Reynaert* 1861, en duidend op een gebeurtenis van dat jaar, (zie 't stuk zelf.)

4. *Die viervlaghe*, *Reynaert*, Maart 1861.

5. *Pro Christo legatione fungimur*, dat geschreven werd na 't Congres van Antwerpen, 1861, en opgedragen aan Prof. Brouwers, van Roermond. Dit Congres was het *Kunstcongres*, dat jaar, 17-21 Augustus gehouden, en waar Brouwers eene zeer toegejuichte rede uitsprak over het geestelijk beginsel in de Kunst (1).

Genoeg daarmede over die missingen. « Errare humanum est. » Komen wij nu tot de zake zelf.

* * *

Eerste meening : « Gezelle zweeg volle dertig jaar. Die meening spreekt van laatsten boek tot eersten boek uit Gezelle's twee tijdvakken. 1862-1893. »

(1) Zie *Dietsche Warande* (van Jos. Alb. Thijm), 6e deel 1865, passim en ook *Journal des Beaux-Arts* 1861, p. 130. Men bemerke dat Gezelle juist daags voor dat Congres tot Onderrector benoemd werd.

Om dat gevoelen te deelen, moet men geen rekening houden met 1° De eenige stukken uit Gedichten, Gezangen en Gebeden, die tusschen de twee eerste uitgaven (1862-1879) zijn ontstaan. 2° Het allergrootste deel van Liederen, eerdichten en reliqua. 3° De Kleingedichtjes in dat tijdvak gemaakt. 4° De Zielgedichtjes van die jaren. 5° De gelegenheidsgedichten, zelfs die, welke in *Tijdkrans* staan en tot dien tijd behooren. 6° De meeste der « Dertig geestelijke liederen, die zijn van de jaren 80. 7° Hiawatha. (1)

Dat is nog al veel, dunkt mij, om 't zoo maar door te schrabben.

Kan men dat doen, met reden ? Ja, als men uitsluitend in Gezelle wil zien den zuiver-lyrischen, overvloedigen Dichter, en dus *het meeste* van al wat daareven werd opgenoemd aanziet als geen ware Gezelledichten, 't zij om den aard van het stuk (gelegenheidsvers, vertaling.) 't zij om de de mindere waarde of kleinere afmeting, (liederen, kleingedichtjes, zielgedichtjes.)

Doet men *dat*, dan heeft Gezelle dertig jaar gezwegen.

Maar men zal inzien, dat men toch een ander gevoelen als zeer wettig mag aankleven.

Moesten wij eens op dezelfde wijze te werk gaan b.v. met de mindere Gedichten van Vondel (d-i. buiten zijne treurspelen en leerdichten of andere langere werken) die, in mijn boekenrek daar, nog twee dikke deelen vullen, hoeveel zou er nog van overblijven ? Hoevele tientallen van feest- en gelegenheidsverzen, of stukjes op portretten of beelden, en zijn er daaronder niet te vinden ? En toch was in die alle de Dichter Vondel wel aan 't woord ; ik weet wel, niet overal even helder en hoog, maar toch !

Daarom moesten wij ook in Gezelle's liederen, eerdichten etc... kiezen, breed kiezen, en de gekozen stukken hunne plaats geven in de ware Gedichten. Zelfs de andere moesten wij blijven aanzien als een eigenaardige uiting van Gezelle's *dichter*gave.

Ik vraag mij af, of wij anders niet het werk van den Meester verminken, daar hij zelf, onder zóovele gelegen-

(1) Hier worden niet vermeld de Gedichten in Tijdkrans, die geene gelegenheidsdichten zijn. Daarover verder.

heidsverzen, toch een eerste keuze heeft gemaakt (want oneindig vele zijn uit de boeken weggelaten) en ze alzoo met zijn werk heeft vereenzelvigd.

Er zijn mannen van oordeel en verstand, echte dichters, die alzoo oordeelen. Ik schrijf hier af wat Pr. Van Langendonck zegt :

« Wie in Gezelle niets anders ziet dan een sentimenteelen landschapschilder of een bedreven woordkunstenaar, blijft op de schors steken en ziet enkel de buitenzijde. Zijn werk is zoo innemend en schoon, niet alleen omdat hij, zijn leven lang, de W.-Vlaamsche natuur en den W.-Vlaamschen taalschat in zich opnam, — en hiervoor moest hij niet ophouden te dichten, — maar ook omdat hij meer en meer, zelfs dan wanneer men zijn « dichtgeest » slapend waande, in zich verheven en volledige menschelijke wijsheid en ervaring werd bewust, en deze, door middel van het zich eigen gemaakte en nimmer falend woord, in aanraking bracht met de buitenwereld, die ging roeren in mate en kleur en klank, bewogen door den levenwekkenden adem van dien àl-herscheppenden geest, waarvan zij het beeld en de gelijkenis werd. Daarom mag men geen enkel vers, zelfs niet zijn gelegenheidsverzen, te gering heeten, want is alles « echt » en « waar » en behoort tot dien sterken samenhang, dien men niet genoeg bewonderen kan. »

Deelt men deze meening niet, goed ! Maar het is voorzeker niet onredelijk, haar te deelen.

Doch, er is meer. Aanvaardt men de hooger opgesomde gedichten niet als ware Gezelle-dichten, men kan toch niet afwijzen zoovele stukken, sedert het begin der jaren '80 geschreven, en zelfs in allerlei Tijdschriften, of afzonderlijk gedrukt, en welke later in *Tijdkrans* werden opgenomen. Nu, buiten de echte gelegenheidsgedichten (waaronder ik alleen de Vlamingsgedichten niet medereken) zijn er mij 66 in *Tijdkrans* bekend, tot en met 1891. De twee volgende jaren geef ik ten beste voor nadere bereiding van het boek, « dat natuurlijk niet op een zomerachternoen geschreven werd. »

Om deze laatste reden is het, dat mij, en vele anderen, de meening van *Dertig jaren* onaannemelijk voorkomt. Wil

men ze *toch* aanvaarden, dan moet men daarbij klaar en duidelijk de voorbehouding maken die ertoe noodig is, anders loopt men gevaar, kwalijk begrepen te worden, zooals het blijkt uit zoovele *na*zeggers, die zonder eenig onderscheid maar schrijven en drukken van die *áertig volle jaren zwijgens,* als er op zijn ruimste genomen maar twintig zijn, en dan nog, zoo wij verder zullen zien, is er eene verdeeling in die twintig waar te nemen.

Een woord nog, eer ik overstap tot de tweede meening.

Gij doet bemerken, Mr de Pastor, dat, « indien uit *Tijdkrans* geweerd wierden de Eerste-Communie gedichtjes, de Feesten en Gelegenheden ; de Priesterwijdingen, de Leeuw,- Sporen- en Vlamingsgedichten, er nog maar een halve boek zou volstaan : het dichtwerk van 13 jaren (1880-1893) daar *Rijmsnoer* drie jaar later reeds een zwaar eivolle boek geworden is. »

Ik heb dat eens nageteld ; dan zouden er in *Tijdkrans* nog 157 gedichten blijven. En *Rijmsnoer* (zonder den *Aanhang* van kleengedichtjes, die ik ook vóór 1893 weglaat, en die daarbij ook ten deele uit vroeger jaren kunnen zijn) telt 147 stukken, waaronder één «Vlamingsgedicht», één (Het Heldenspeur) dat, voor den eersten vorm uit 1870 komt, en 11 ongedagteekende, terwijl al de andere zorgvuldig geteekend zijn, en die wellicht ook oude, weergevonden en opgemaakte verzen konden wezen.

Doch, alles toegestaan, want niemand twijfelt eraan, dat Rijmsnoer sneller gedicht is dan *Tijdkrans*, wat bewijst dat nu ? Dat Gezelle die vier jaren (1893-97) meer uitsluitend met dichten is bezig geweest, dan in jaren 80, wat onder andere oorzaken, wel aan zijne minder drukke ambstbezigheden kan worden toegeschreven.

* * *

De tweede meening, — de uwe, M. de Pastor, het innerlijk zwijgen der binnenziel, zoo gij zegt, besprekend — is : *twintig jaar, en meer*, dat is, van 1862 tot 1882.

Wij zullen niet kniezen op één of twee jaren verschil, maar anders zijn wij niet verre van eens.

Azoo vatte ik, blz. 157 van dezen jaargang, mijne meening samen :

« 1862-1880. Tijdperk van krisis en kwijnen, *met een stil heropbloeien, de laatste zeven jaren.*
1880. Keerpunt: Uitgave van: *Liederen, eerdichten en reliqua.*
1881-1893. Begin en ontwikkeling van den tweeden *bloei*. De gedichten voor *Tijdkrans* ontstaan van 1880 af, ja, sommige, reeds vroeger. »

Zoo ge nu van dat eerste tijdperk (voor mij 19 jaar) de zeven jaren stil heropbloeien afdoet, dan blijven er twaalf of dertien jaar voor het eigenlijke, diepe zwijgen.

Dat is geheel logisch, zoo ge ziet.

En ik verklare dat alzoo:

Gij ziet geheel de spanne tijds 1862-1880 met dezelfde oogen. Voor u is dat al even zwijgend, met hier en daar een *vonkske* of een *straalke* van den dichtveerdigen man.

't Is waar, gij schrijft in *Vlaamsche koppen*, bl. 170:

Van tijd tot tijd, raar genoeg in den beginne, weerhelmt zijn woord en zijn tongeslag over Vlaanderen » en gij spreekt daar van « O Dichtergeest » uit 1877.

Maar daarna springt gij op *Andleie* 1882, dat gij aanziet als ontwaken, want in 1883, zegt gij « liggen nog wee en pijne in heur » en gij citeert: « Mijn hert is als een blomgewas ». Eerst in 1883 dan, ziet gij een « dapperder uitslaan der gedichten », een « herlevenden boom ».

« Hij antwoordt *met weergevonden leven* » zoo zegt gij, gelijk een weerklank, aan vriendenwoord, en dicht, over Nachtegaal in weerzeg aan K. De Gheldere:

'k ben een blomme
die rondomme
bloeit in helder klankgeblaart...

Maar Mr de Pastoor, gij vergeet dat dit in 1881, dus vóór « Andleie », gedicht is!

En « dat lustig lied, met lichten tred en dans, vol gerinkel van maat en klank » etc... *Beeksala* namelijk, dat ge ook *achter* « Andleie » citeert als herleven, het is van 1881.

En wat doet gij met: *Zij lagen op het stik*, 1882, vóór « Andleie » gedicht; met *O ongeworden, eeuwig Wezen* (T. 384); met *O menschenetend steegedrocht* (T. 65); met *O Lente-*

blomke (T. 91), die alle uit 1881 zijn? Wat met *O altijd onbevlekte* uit de Laatste verzen, met *O Heerlijk handgedaad* (T. 22) etc. uit 1880?

Zoodat ik wel zeggen mag: *volgens u* is er, vóór 1880 geen of weinig verschil: hier of daar een vonkske.

Maar kijk eens hier. Neem eens, om ronde getallen te hebben, deze drie tijden van tien jaren:

1° 1861-1871; — 2° 1871-1881; — 3° 1881-1891.

Vergelijkt gij 2 met 3, dan zegt ge: 't en is op verre na dát niet! Het verschil is groot. Accoord! Maar vergelijk nu eens 2 met 1, kunt ge dan oprecht zeggen: 't is nog alsdan 't zelfde? Ik kan het in geen geval. Zoek van 1861, of beter van 1862 tot 1870; gij vindt zoo veel als niets. Zelden een vonkske; zelden een kleengedichtje; zelden een zieldichtje. De eeredichten zelf zijn minder, veel minder talrijk en minder waardig: Het donkerste van de donkere jaren.

1870-1873 zijn jaren van ziekte, van sterfgeval in 's dichters familie, van verhuizen naar Kortrijk en er gewennen. Hier en daar toch een kreet uit het gevoelend herte. Zoo, den 13en Februari 1871, die klacht, op zijn ziekbed: « De macht ontvalt den mensch... », zoo, 's anderdaags, 14 Februari:

Men zei, de liefde is sterk
maar 't dunkt mij, dat ze krank is:
ze ontsnapt heur zelven, en
ze 'n houdt niet eens aaneen;
    ze vaart in tranen los
    als ze in bedwang is,
en, is ze vrij, ze breekt
    heur eigen zelven weer
    tienduizendmaal in tween!

Maar, van 1873 voort, is er, dunkt mij, een verschil waar te nemen in de algemeene stemming. Gelijk ge zien kunt, M. de Pastor, nergens bewere ik, dat de dichter die zeven jaar voor 1880 springlevend is en wakker, ik zeg: « hij bloeit stil op, de drupkes worden een straalke, een straal », nog geen borrelende bronne; maar het zwijgen, het eigenlijke niet, of zoo-goed-als-niet-dichten, hier gedaan. Het is niet meer dat doof donker bezwaard

liggen onder een zerk, van 'k weet niet wat al beladen en opgestapeld.

Ik ga hier nu al de gedichten niet meer herophalen, die in 't vorige artikel staan, (neem dat er hier of daar een moet verzet worden, er zijn er nog, die 'k niet vermeld had), maar kijk eens naar die eenige feiten, waarvan wij zeker zijn, en die gij en uw broeder ons hier en daar vertelt.

Als Gezelle in 1874 naar den Professor van Leuven schrijft, hoe hij met dien Nachtegaal (waarvan 't beeld hem reeds sedert 1866 in 't hoofd hangt) weer bezig is, om hem te bedichten, en met die *Bamis-bosch-reuke*, dan denk ik aan een ontwaken van den zuiverklaren dichter.

En wanneer gij vertelt, hoe hij te Heule, over uwe hage gesprongen, late in den avond, met den « *daimoon* » over hem, daar weg en weer liep al zoeken naar dat « *pieg-kleed* », dan weer denk ik op den daimoon van de dichtkunst.

En als gij, wederom (in uw voordrachten, geloof ik) voor dichterlijk ontwaken aanziet die twee ontroerde en ontroerende gedichtjes op *Blanche's* eerste-communie en begraving, die zijn van '77.

En als ik, 't zelfde jaar den dichter hoor :

O Dichtergeest, van wat al banden
hebt gij mij, armen knecht, verlost,
en uit uw handen.
wat heeft uw dierste gunst mij weinig werks gekost !

Gij Godlijk wezen doet mij leven
waar menig andre sterven zou,
en ongegeven
is nog de groote gift waarom 'k u derven wou.

Gij zijt genezing, en de wonden
de diepe, o wondre, toen gij, teer,
die hebt gevonden,
getint en toegetast, zijn gave en zonder zeer.

Hoe menig werf, hoe duizend malen
hebt gij, o Geest, mij dit gezeid :
maar hoe verhalen ?
'k gevoel 't, en zuchte, eilaas naar uw' welsprekendheid !

Dan neem ik zulke feiten voor bewijs, dat hij genezing voelt, en stilpijn heeft gevonden, hoewel die eindstrofe nog spreekt van krankheid en zucht naar « volle uitspreekbaarheid ». Want in volle herleving beweer ik den dichter niet te zijn. Ook zeg ik niet, dat Liederen eerdichten en reliqua, en andere verzen van dien tijd, alle uit het diepste wezen van den dichter spruiten, maar zij getuigen van een sneller, veerdiger en dikwijler doorstralen van dat wezen, zelfs in de gelegenheidsverzen, waarvan sommige, zoo ik in het artikel meen, vaster van vorm en dichterlijker van inhoud worden dan vroeger 't geval was. Ja, moesten wij de gedichten van allen aard, kleine en grootere, gelegenheidsverzen en andere samennemen, waarvan wij uit de vroeger aangehaalde bronnen, uit de zielgedichtjes enz. de date weten, die dagteekende alleen, in de jaren 1870-1880, kwamen tot bij de 100.

Nu nog eene of andere losse bemerking over eenige punten die gij aanraakt.

Gij zegt, dat ik Gezelle doe bezig zijn, aan een halven *Tijdkrans,* juist twintig jaar, 1873-1893, en aan *Rijmsnoer,* drie jaar.

Neen, niet waar? Ik doe Gezelle, gedurende dat tijdvak bezig zijn aan zijn proza- en taalkundig werk, en daarbij : aan eenige gedichten in de 2e uitgave van Gedichten, gezangen en gebeden, aan vele kleingedichtjes en zieldichtjes, aan Hiawatha, aan bij de 70 gedichten uit *Tijdkrans* (die ik meene in die jaren te moeten stellen, en dàt buiten de E. Communie, en wijdingsdichten enz.); aan de « Dertig geestelijke liederen », en vooral nog aan de helft van « Liederen, eerdichten en reliqua » zonder te tellen die verzen, in dat laatste boek, tusschen 1860-1873. Doet gij er die nog bij, dan meen ik vast, dat die bundel wel voor de 2/3 na '60 is geschreven.

Gij zegt : ja maar, t'enden de jaren '70, schrijft de Dichter van dien « litterariter overleden G. G. »

Ja-hij. Ik wete dat sedert 1900, en ik heb daar wel op gepeisd. Het is in dienzelfden brief, nietwaar, dat hij weigert te gaan voordracht houden? Maar toch doet hij het in 1880, te Thielt.

Zie, Mr de Pastor, ge moogt mij dat niet kwalijk nemen, maar ik kan dat woord niet aanzien als een bewijs.

Dat het op dat oogenblik gemeend was, en beantwoordde aan eenen indruk dien de schrijver toen gevoelde, dat is wel mogelijk ; maar van eerstaf heb ik me daarbij zoo 'n half-monkelend aanzicht van den onderteekenaar voorgesteld. Het is dezelfde man, die zei, dat zijn « Mandelbeke » hem in 't Seminarie had doen aannemen ; maar wij weten nu hoe dat moet verstaan worden ; het is dezelfde man, die aan Deken De Grijse antwoordde : « Ik en hebbe nooit niet gelezen, maar mijn vader was 'nen aardigaard ». Hij en had nooit niet gelezen ! — En zelfs, al meende hij 't, dan nog kon hij het meenen van dien vroegeren, jeugdiglossen overvloed, dien hij zeker nog niet had weergevonden, maar dat sluit niet uit, dat hij reeds eenige jaren aan 't herwinnen was, en dat hij, zonder het te vermoeden, op den drempel stond van een tweeden heerlijken bloei. Het feit alleen, dat hij een nieuwe en vermeerderde uitgave zijner volledige gedichten aan 't bezorgen was, terwijl gij, met groote moeite, in 1862 van hem verkreegt, dat bundeltje te laten drukken, duidt een verschil aan in den toestand der ziel, zou het niet ? Niets bewijst, dat zulk woord in tragischen zin moet worden opgenomen. Ik ken een' Pastor, en hij is u ook niet vreemd, die nu al tien jaar zegt dat hij « een oude man is », en « maar liever zou moeten zwijgen » maar geen een Vlaming die hem doende ziet en hoort, of hij « monkelt » en peist : Gij meent dat zoo diepe niet, Pastor !

Zoodan, wij kunnen malkaar verstaan : *Dertig jaren ?* In een zeer nauwen en persoonlijk-opgevatten zin, ja. In de waarheid der *feiten*, neen. — *Twintig jaren ?* Als gij daarbij de bloeitijden vergelijkt, ja ; zoo ge naar het ware « zwijgen » terugziet, neen. Wat blijft er dan ? *Een dertiental jaren.* Ik zie niet op een *klein* verschil, de grens kan wat verder liggen (want een dichter is geen kloefkapper....) maar zoo iets moet het geweest zijn.

Heel het verschil tusschen ons beiden ligt hierin : Zwijgen en zwijgen is twee.

Van waar komt dat verschil in de verklaring der feiten ? Ik geloof van dit hier :

Gij en uw broeder en uwe oude medeleerlingen oordeelt, met in uw hart, die liefde voor den eersten Gezelle, dat spijt voor zijn weggaan en zijn zwijgen, en gij zijt, natuur

lijk minder gauw overtuigd en bevredigd, het duurt voor u langer, eer gij weer ten volle uwen machtigen Meester herkent. Wij moeten anders oordeelen; wij staan verder achteruit, en het leven van Gezelle is voor ons reeds meer *één* feit, *één* verloop; wij zien daar wel verschil, licht en schaduw en duisternis, maar wij zien toch dat het al maar één dichterleven is, terwijl gij om zoo te zeggen twee maal met hem zijt opgestaan en, zijn leven voor u in tweeën is gebroken. Hoe verder achteruit, hoe meer men één zal zien, maar, dank zij u, zal men in dat *één* altijd de schakeeringen bemerken en gedenken. Dat ik nu ééne dezer tusschenschakeeringen wat nauwer heb willen afteekenen in den loop der jaren, dat zal, hoop ik, niet teenemaal nutteloos zijn geweest, zonder te spreken van het belang dat die datum's voor vele lieden, die dat al zoo wel niet kennen als gij, kunnen opleveren.

Eindelijk, mijn laatste woord. Gij ziet nu in hoeverre ik iets, 't is gelijk wat, wille staande houden. Denkt gij, dat het is, om tegen eenders wie gelijk te halen? Wat zou het! Maar ik zie Gezelle te geern, om hem niet van naderbij te bekijken, om niet zoo nauw ik kan, alle feiten en feitjes in zijn leven en werk te bezien en er naar te trachten, ze te begrijpen. Ieder vers van hem, al ware 't een zottebollend tafelrijm, is mij dierbaar, en overal zie ik, niet alleen den man, den vlijtigen en geestigen man, maar den Dichter, overal, tot in zijn taalstudiën toe. En het is mijn gevoelen, dat wij den Dichter niet mogen scheiden van den man; want zoodoende stellen wij ons in de onmogelijkheid, volledig den eenen of den anderen te verstaan. Eene natuur, zoo uit één stuk als de zijne, moet in één stuk worden opgevat. Voor u en de uwen, die hem van nabij *in 't leven* hebt gekend, is het niet zoo gevaarlijk, Mr de Pastor, daarin onderscheid te maken, want gij draagt den *mensch* toch altijd mede in uw hoofd en gemoed; maar voor ons, voor nog jongeren dan ik, die toch den Meester nog een beetje heb mogen kennen, is dat lastig, en doen wij het, het zou ons duur te staan komen. Daarom houd ik er aan, te toonen, dat de twee helften, waarin dat leven gescheiden *schijnt*, en in zeker opzicht *is*, toch nog dicht bij malkaar liggen. Zelfs in den donkersten tijd, loopt er een stippellijn

van ver verwijderde lichtpuntjes, van den eersten licht*gloed* naar het volgende licht*schijnen*, dat stilaan uitloopt in een tweeden, geweldigen brand, zoodat, zooals ik hooger zei, de éénheid er toch *is*, hoe verscheiden ook in tinten.

Wat u en de uwen betreft, mijn diep vereerde Man, weest er gerust op, dat ik niets wil afdingen op de roerende belangstelling en scherpzinnigheid, waarmede gij den dierbaren Dichter hebt gevolgd, zijn leven door en na zijn dood. Ik ken u nu sedert tien jaren van nogal bij, en ik zou ondankbaar zijn, zoo ik met hetgene ik van U heb geleerd, U wilde de les gaan spellen. Ondankbaar en dwaas daarbij. Gij hebt goed bemerkt, in dit mijn wederwoord, dat ik uwe woorden en wijsheid in acht nemen wil; maar gij zijt vrijmoedig genoeg, om te gedoogen, dat men zijn oprechte meening volge en uitzegge.

Nu hoop ik, dat er geen andere Aloïs Walgrave is, dien gij niet kendet, nietwaar? Het is altijd dezelfde, die Guido Gezelle diep bemint, en U, om hem, en om vele andere redenen nog.

Ik groet u, Mijnheer de Pastor, nog dieper genegen dan ooit.

A. WALGRAVE.

BIJVOEGSEL

VERANDERINGEN EN VERMEERDERINGEN OP HET ARTIKEL VAN « DIETSCHE WARANDE » 1909. I EN II

I. bl. 16. *Het Meezennestje*. Ziehier waarom ik dit stukje, *ten minste* in zijn geheel, na 't Rousselaarsch tijdvak zette :

De eerste stroof is de eerste maal te vinden *R. d. H.* I. 246 en *kan* wel uit vroeger jaren stammen; een tweede maal staat die eerste stroof zelfde jaar 380, in den *Uitstap in de Warande* gelascht, bij de beschrijving van de meeze zelf. En alzoo spreekt de schrijver : « Hier op de prente staan er op eenen tak, twee langsteertte meezekens eeuwig en ervig onbeweegbaar geprent en heel verschillig van die nooit geruste, nimmer zwijgende koordedanserkes, waarvan er in N° 31 stond : (volgt de 1e stroof en 't prentje) 't Is een betere *photographie* van de waarheid als mijn houtsneê-

prente ». Nu, waren toen die 2e en 3e stroof gemaakt geweest, dan ware voorzeker de photographie volledigd en volteekend geworden met dat onvergelijklijke :

« Het meezenmoertje komt getrouwig,
komt op den lauwen noen,
al bloewig
en geluwachtig groen,
en brengt hun dit en dat om te azen » enz....

Dat ware photographie geweest in kleuren, en de 3e stroof, een klankenbeeld van 't meezengebabbel. Eerst veel later, in 1878, toen Gezelle aan 't heruitgeven was van zijne gedichten, staat het heele lieve dichtje in R. d. H. bl. 78.

Bl. 17. Zie hooger, in deze *Verantwoordinge*, de gedichten die a) moeten wegvallen b) er bij komen, in de veronderstelling, dat ik het goed voor heb, denkend dat Gezelle naar Brugge ging in 1860. *Pro Christo* moet in elk geval er zeker bijkomen.

Daarenboven :

1° *Mevrouwe van Houthulst*, bl. 98 van L. eerd & rel. is van 't einde der jaren '70 of van 1880. Zie *Gaz. van Kortrijk* 1881.

2° *Eerste Misse van Pater Selosse*, bl. 104, gedicht in 1865 (afzonderlijk verschenen).

3° *Smedtjes Gouden bruiloft*, bl. 119. Het feest had plaats den 26 Mei 1868. Zie R. d. H. 1869.

4° *Moeder Anna*, bl. 133. Het oorspronkelijk handschrift, geheel verbeterd en doorschrapt, van 2 strofen en 2 verzen, op een afgesneden stukje van het geheele, bewijst dat het geschreven is na 1878, want de verzen beginnen niet meer met elk een hoofdletter, een manier die Gezelle begon te volgen in 1878. Dit kunt gij klaar zien, met in *Rond den Heerd* van dat jaar (1877-78) te vergelijken 't gedichtje op bl. 39, geteekend 17/12/77, en dat nog de hoofdletters heeft, met dat, een weinig verder, geteekend 12/1/78 en dat geen hoofdletters meer draagt. Ook de nieuwe uitgave 1878-80 van de Gedichten volgt die nieuwe wijze van doen.

5° *Eerste Misse van E. L.*, bl. 144, om dezelfde reden.

Nog ben ik overtuigd dat er meer zijn in dat boek.

Bl. 20. De twee gedichtjes, hier aangehaald, zijn uit den leeraarstijd, en vallen dus weg.

Bij dit eerste tijdvak moeten gevoegd worden :

1° De eerste vorm en eerste bewerking van een stuk uit *Rijmsnoer : Het Heldenspeur*, bl. 282. Waarschijnlijk werd het ingegeven door eene gebeurtenis uit den oorlog van 1870 ; in elk geval, het staat in *Rijmsnoer*, geteekend 1870-1896.

2° In *Onze Dageraad*, een letterkundig jaarboekje, uitgegeven te Herenthals bij Du Moulin, 1876, komt een stuk van Gezelle voor dat nergens elders te vinden is. Het heet : *O Vaderland*; men kan het lezen in *Biekorf* 1909, nr 2, bl. 31.

3° Lees in *Tijdkrans*, bl. 72, het gedicht : *Wij waanden 't heidensch vak al ver van ons,* eindigend met : *en 't afgodsbeeld? De Staat.* De inhoud wijst klaar op den schoolstrijd 1879-84.

Bl. 31. Het lied : *'t Is Paschen,* op deze bladzijde aangehaald als voorbeeld van de waarde der « Dertig geestelijke liederen », is van 1889. Zie *Gazette van Kortrijk,* dat jaar.

Aflevering II, bl. 145. Zet bij de stukken uit *Tijdkrans*, die zijn van 1889, het gedicht op bl. 168 ; *De Meimaand, in zijn blij gewaad.* Een afzonderlijke afdruk, gezonden aan zaliger Kan. Rembry, is door den dichter eigenhandig geteekend en gedagteekend : 20 Meie 1889.

Bl. 146. *Tijdkrans* 240 : *Albaan-August...* is eveneens van 1891, zooals 't blijkt uit het afzonderlijk gedrukte gedicht.

Nogmaals verzoek ik dringend eenieder, die gedichten van Gezelle in handschrift of in eersten afdruk bezit, de dagteekening of het jaar, en de gelegenheid waarvoor zij gemaakt zijn, enz... te willen mededeelen. Ik bedank hier al dezen, die mij tot hiertoe hebben geholpen. Is er ergens een datum die verkeerd is opgegeven, de terechtwijzing zal met even veel dankbaarheid worden ontvangen, 't zij rechtstreeks door den schrijver dezes, 't zij door bemiddeling van om 't even welk tijdschrift. Laat ons alles samenleggen, en dan komt het licht voor goed.

AL. WALGRAVE, pr.

DE GEMEENE GRONDEN VOOR ZEELIEDEN TE FORT-MARDIJCK EN TE GREVELINGEN

Van oudsaf wierden de duinen, langs de kust, in Vlaanderen, bevolkt : Daarvan getuigen menigvuldige opdelvingen. Nu nog, om redens die nagenoeg dezelfde zijn als in oudere tijden, is de bevolking dichter in de duinen dan in de nabij gelegen polderlanden. (1)

De duinegrond is vrij van overstroomingen, maar op eene diepte van 1.50 m. tot 2.00 m. in de pannen (lagere duinegronden) vindt men zoet water. De zee geeft middelen van bestaan : visch en « vischvette ». Dit laatste woord beduidt : kleinere visch, zeesterren en ander gedierte dat gebruikt wordt om het land te bemesten. Zoo kan het dorre zand, mits werken en oppassen, vruchtbaar worden ; men moet namelijk het opvliegen van het duinzand beletten.

Heden verschaffen de badsteden veel werk, zoodanig dat bevolkingen die vroeger aan visscherij medededen, deze verlaten hebben om andere ambachten uit te oefenen, ten dienste der badgasten en der gelukzoekers die speculeeren op bouwgronden, villas en gasthoven. In dit geval verkeeren Lombardzijde en Westende.

De duingrond was ook langen tijd goedkoop. Nu nog kan men in sommige plaatsen, namelijk in België, in Coxyde, Oostduinkerke en Lombardzijde, gemakkelijk een akker in pacht krijgen voor 25 tot 45 frank het gemet van 44 aren ; mits een jaarlijksch « standgeld » van vijf frank verkrijgt men daarbij het voorrecht op den gepachten grond een huis op eigen kosten te mogen zetten. Daar de eigenaars gewoonlijk geen belang erbij hebben

(1) Zie daarover : KAREL DE ZUTTERE, *Enquête sur la Pêche maritime,* 1909, titre Ier ; — RAOUL BLANCHARD, *La Flandre*, 1906, bladz. 225.

deze huizen te doen verdwijnen, worden de cijnspachters niet al te lastig gevallen, tenzij soms op politiek gebied, alhoewel hunne rechten niet schriftelijk erkend zijn. Een soortgelijke toestand bestaat er in de « Hemmen » van Oye, Fort-Vert en Marck (Waldan), tusschen Grevelingen en Kales (1). Elders, zooals eertijds in de Panne (Adinkerke), kon de visscher goedkoop eigenaar worden van een « lap zand » (2). De gemeente Loon (tusschen Duinkerke en Grevelingen) heeft den verkoop ingericht van hare gemeentegronden, genaamd de « Kimpen », mits jaarlijksche betalingen, op den voet van honderd frank voor tien aren (3). In beroerde tijden kon men ook soms langs de zee aangewassen gronden benemen, zonder verontrust te worden, zooals geschiedde te Bray-Dunes (Ghyvelde) en te Fort-Philippe (Grevelingen).

Sedert Lodewijk XIV, heeft het Fransch Staatsbestuur eene bijzondere genegenheid betoond aan de zeelieden en wel voornamelijk op de kust van Fransch-Vlaanderen. Wat meer is, daar wierden koloniën gesticht van Fransch sprekende visschers en matrozen. Het doel was ongetwijfeld : ten allen tijde matrozen aan de hand te hebben om de krijgsvloot te voorzien. Misschien wilde men ook in deze volkszettingen een steun vinden voor de volledige overweldiging der pas ingewonnen Vlaamsche gewesten, rondom Duinkerke.

Om den toestand en den bloei dezer koloniën juist te beoordeelen, moet men rekening houden met de voordeelen die het Staatsbestuur in Frankrijk nu nog aan de zeelieden toekent : ieder ingeschrevene (inscrit maritime) geniet van Staatswege eene jaarlijksche rente van honderd frank. Worden als « inscrit maritime » beschouwd, alle visschers, matrozen op koopvaardij- of oorlogschepen, bedienden op vaartuigen van het loodswezen of van het beheer van

(1) G. Lancry en anderen, *Les Villes Meurtrières, La Dot Agraire*, 1908, bladz. 154 ; ofwel G. Lancry, *Les Populations Physiologiques du Littoral du Nord, Bibliothèque de la Ligue Française du Coin de Terre et du Foyer*, bladz. 18.

(2) Zie E. Vliebergh, *de Visschers van de Panne, Dietsche Warande en Belfort*, 1906.

(3) G. Lancry, *Les Populations Physiologiques du Littoral du Nord*, bladz., 4.

Bruggen en Wegen, mits zij een regelmatig zeecontract onderteekend hebben en er aan voldoen. Na 25 jaar varens heeft de zeeman recht op een pensioen van minstens 350 frank 's jaars ; hij wordt dan « invalide » genoemd (1).

De inlichtingen die volgen, zijn getrokken uit de in nota vermelde werken van Dokter Lancry van Duinkerke, een aldaar ingeweken Franschman, die met E. H. Lemire, den bekenden volksvertegenwoordiger, en anderen den strijd voert voor het « terrianisme », dat is het helpen der noodlijdenden door het toekennen van het gebruik van grond. Deze inlichtingen konden wij ter plaatse vervolledigen. Eenige geschiedkundige aanteekeningen zijn ook getrokken uit een belangrijk maar verouderd werk : « Histoire de Mardick et de la Flandre Maritime, par Raymond de Bertrand, 1852 ».

Fort-Mardijck

Wanneer men de groote baan van Duinkerke naar Grevelingen, te Groote-Sijnthe verlaat, en noord-oostwaarts het dorp Fort-Mardijck intrekt, ziet men rijen huizen welke alle afgezonderd zijn en omringd met hovingen. Deze woonsten zijn zindelijk gehouden : de muren worden telken jare binnen en buiten gekalkt, al het houtwerk is netjes geschilderd, de ruiten blinken en de vensters zijn met gordijntjes behangen. Zulke huisjes ontwaart men overal in de duinen langs de Vlaamsche kust en zelfs verder op, langs de Noordzee. Doch zoo men nader kennis maakt met de inwoners van Fort-Mardijck wordt men algauw gewaar dat ze geen Vlamingen zijn. Hunne taal is Fransch, doorspekt met wat Vlaamsche wendingen en sommige Vlaamsche woorden (scheldwoorden enz.) uitgesproken op eene wijze die de taal van het Marollenkwartier te Brussel herinnert. Hun hert is Fransch : ze zijn lichtzinnig en opgeruimd. In tegenstelling met de Vlaamsche bevolking uit de gebuurte, zijn zij het Staatsbestuur gansch toegedaan, welke ook de politieke gezindheid zij die aan het roer is !

(1) *Loi sur la Caisse des Invalides de la Marine et tarifs annexés*, Paris, Augustin Challamel, 17, rue Jacob.

Fort-Mardijck is nu eene gemeente van ongeveer 800 zielen. Vroeger was het grondgebied verdeeld tusschen Mardijck en Groote-Sijnthe; het dorp wierd een gehucht van Mardijck, en opvolgenlijk gemeente, gehucht van Groote-Sijnthe en eindelijk nogmaals gemeente in 1867.

Het dorp werd in 1670 gesticht op bevel van Lodewijk XIV die eene oppervlakte van nagenoeg 123 hectaren, nabij het Fort van Mardijk in gebruik gaf aan Fransche uitwijkelingen; 4 huisgezinnen van Cucq (Picardië, op drie uren gaans van Montreuil-sur-Mer) wierden op staatskosten vervoerd en op dezen grond gehuisvest. De namen dezer huisgezinnen waren: Benard, Everard, Zoonekindt en Godin. (1) Te zamen telden zij een dertigtal menschen. Er was bepaald dat deze huisgezinnen den grond der vergunning mochten gebruiken maar niet verkoopen.

In 1729 was de bevolking van het dorp, 102 menschen; de namen der inwoners, te dien tijde opgenomen, bewijzen dat er nieuwe Fransche huisgezinnen bijgekomen waren (2).

In 1773 wierden vooreerst de rechten der Fort-Mardyckenaars door een geschreven bevel bevestigd (3). De vergunning was toegestaan op naam van Graaf de la Morlière, mits last de rechten der « matelots-pêcheurs » van Fort-Mardyck te eerbiedigen, dat is: ze in 't vrij bezit te laten van hunne huizen en hovingen, en eene geringe belasting te eischen voor de beesten die zij zouden laten weiden op de daartoe aangewezen gronden.

Menigvuldige moeilijkheden ontstonden nochtans tusschen de zeelieden en de vergunninghouders (4).

In den loop der jaren wierden de rechten der visschers nader bepaald door het gebruik en verscheidene uitspraken der rechtbanken. Eindelijk wierd het reglement der vereeniging goedgekeurd op 5 November 1847, door een besluit van den prefekt van het Noorder-Departement (5).

Nu behooren de 125 hectaren der vergunning aan de gemeente. Deze grond is onverkoopbaar. De Fort-Mar-

(1) R. DE BERTRAND, op. cit., bladz. 279.
(2) IBID., bladz. 314.
(3) IBID., bladz. 328.
(4) IBID., bladz. 331.
(5) IBID., bladz. 373.

dijckenaars kunnen er van genieten op twee wijzen : 1° Ieder huisgezin verkrijgt tijdens het huwelijk de vergunning van 22 aren grond (1), op voorwaarde dat de man geboren zij op de gemeente, dat hij ingeschreven zeeman weze en dat hij op geen andere gemeente gewoond hebbe sedert meer dan een jaar. Deze vergunning gaat over op een der gehuwden, tengevolge van overlijden en verder op een der kinderen. Deze erfenis is onverdeelbaar. De gemeente heeft het recht het huis te doen afbreken dat niet bewoond is door een visschersgezin, of er bezit van te nemen mits schatting en betaling der weerde. Feitelijk kunnen deze huizen niet aangeslagen worden : voor den schuldeischer hebben zij geen andere weerde dan deze der bouwmaterialen, na afbraak. 2° Vroeger wierd het overblijvend gedeelte der vergunning verpacht (2). Maar sedert 1890 is de grond geheel bezet, buiten eenige duinen die volstrekt onbruikbaar zijn als akkergrond.

Door deze inrichting bleef de volkszetting tegen vreemden invloed bijna gansch bevrijd. Zij bleef hare taal en hare zeden behouden alsmede hare godsdienstige gebruiken. Zelfs was zij eene oorzaak van verfransching voor de naburige gemeenten : Mardijck, vroeger eene stad, Groote- en Kleine Sijnthe, St. Pol, zooveel te meer

(1) De oppervlakte van de akkers door de visschershuisgezinnen gebruikt in de Panne, is ook daaromtrent 22 aren ; in Kessingland (nabij Lowestoft) is ieder visschershuis omringd met een hof van daaromtrent 20 aren oppervlakte.

(2) R. DE BERTRAND schreef daarover in 1852, ibid., blz. 372 :
« Nous avons dit que les habitants du hameau du Fort ne » sont pas cultivateurs. Ils louent aux enchères, par procès-» verbaux devant notaire à Dunkerque, les terres en labour, » en pâture et en rietz (schorregrond met riet begroeid ?), à des » tiers et à quelques-uns d'entre-eux qui tiennent des vaches. » Ils n'exploitent que les jardinets qui entourent leurs maisons...
» Les seuls individus résidant au hameau et tous, en général, » hommes, femmes, enfants, ont droit au partage annuel des » fermages de la concession. Le produit leur en est réparti en » Janvier après la reddition des comptes du receveur. Les » personnes qui ont cessé d'habiter le hameau depuis un an, » sont exclus de plein droit du partage des bénéfices. Le » compte annuel du receveur est reçu par les cinq membres » composant la commission syndicale de la concession..... Tout » matelot-pêcheur, âgé de vingt-et-un ans, chef de famille ou » de maison, jouissant de ses droits civils, a droit de voter à cette » assemblée. »

daar deze streek weinig bevolkt was (1). Teekenen van Vlaamschen invloed wordt men toch gewaar in de taal, in de familienamen en in de netheid der huishoudens.

Het gewone bedrijf van de Fort-Mardijckenaars is de visscherij op Ysland of de vangst van de moluwe in de Noordzee (Doggersbank). Zij worden ingeschreven op schepen die varen uit Duinkerke of Grevelingen en die de beugvisscherij uitoefenen. Soms ook varen zij op vangst van versche visch of worden zij ingeschreven te Boulogne voor andere visscherijen. Anderen nog zijn werkzaam op vaartuigen van het staatsbestuur. Ze worden aangezien als knappe zeelieden; heden wonen er 14 kapiteins van visschersvaartuigen op Fort-Mardijck.

De visscherij op Ysland, uit Duinkerke of Grevelingen duurt zes maanden te beginnen met April. Als de zaken goed gaan, kunnen de mannen 1100 à 1200 fr. op een seizoen verdienen. Deze som is verdeeld als volgt : 1° de premie van honderd frank door het staatsbestuur toegekend; 2° de vaste premie van den reeder, waarover men 't akkoord komt bij de inschrijving en waarvan de helft dan betaald wordt; 3° een aandeel op de winsten.

(1) R. DE BERTRAND schrijft ibidem, bladz. 302 :
« Il est à remarquer que, dans l'intervalle de 1718 à 1725, la » langue française remplaça définitivement l'idiôme flamand à » Mardick. Ce fut le voisinage des matelots-pêcheurs de la con- » cession, tous gens ne connaissant que l'idiôme français, qui » contribua beaucoup à faire perdre aux Mardickois l'habitude » du flamand. »
Verder, bladz. 367 :
« Les Mardickois du fort se sont peu souciés d'apprendre le » flamand; pas un d'eux ne connaît cette langue. Dans leurs » rapports avec les habitants de Grande-Sijnthe et de Petite- » Sijnthe, ils ont toujours été utiles à ceux-ci en les forçant, en » quelque sorte, d'adopter leur patois français, puisqu'il y a » cinquante ans, on ne connaissait que le flamand dans ces » communes.
» On a observé qu'ils ont toujours marqué une propension » pour les habitants de la section A, formant la partie septen- » trionale du vieux Mardick, sinon dès le principe de la coloni- » sation en 1670, du moins depuis près d'un siècle; et cela se » comprend parce que ces derniers ne parlent que le français. » Tout en vivant en bons voisins, en frères, avec les habitants » de Mardick, de Grande-Sijnthe et de Petite-Sijnthe, ils n'ont, » néanmoins, jamais fait d'alliance par mariage avec eux. Ils » choisissent et ont toujours choisi leurs épouses dans le hameau, » à Gravelines, à Calais ou à Boulogne. »

De visschers die op Ysland varen zijn werkeloos gedurende het overige van het jaar. Wel zijn er eenige loffelijke uitzonderingen : mannen die het beetenseizoen uitdoen of die werkzaam zijn als metsers of aardewerkers, maar de regel is : buiten het Yslandseizoen, den tijd overbrengen in spel, drank en zorgeloosheid.

De strandvisscherij wordt uitgeoefend door de invaliden, met staande netten die men bij laagwater, op het strand gaat spannen. Jaarlijks wordt het strand kosteloos in verscheidene vergunningen verdeeld, onder de invaliden van het dorp. Deze laatste worden ook voor de visscherij soms geholpen door de vrouwen.

Het vrouwvolk bezorgt het huishouden, bewerkt den hof en gaat op zoek naar wormpjes op het strand, welke men verkoopt om tot aas te dienen voor de vangst van tarbot of van zalm. Sommige vrouwen doen ook de garnaalvisscherij met korrenetten die zij te voet in zee steken.

Niemand zal verwonderd zijn, dat vrouwen die zulken zwaren arbeid doen, hunne toevlucht nemen tot een potje troost ! Maar wat vreemder voorkomt, 't is dat zij geen koffie drinken tenzij onder vorm van « gloria », dat is een mengsel van koffie en genever. 's Zondags gaan de vrouwen met het mansvolk naar de herberg en de kinderen doen zij ook mede. Mannen, vrouwen, kinderen, allen drinken alcohol. Deze dient tot slaapdrank voor kinderen die in de wieg liggen.

Dank zij de buitengewone gezondheidsomstandigheden waarin deze menschen leven, wordt men, in lichaamlijk opzicht, de noodlottige gevolgen van het gebruik van alcohol niet gewaar.

Wanneer de man op zee is, dan wordt er afgezien van alle publieke vermaken. De godsdienstigheid der bevolking blijkt dan door het groot getal missen welke het vrouwvolk in de kerk afvraagt : alle dagen, gedurende den tijd der Yslandvisscherij, zijn er in Fort-Mardyck drie gezongene missen. Gedurende deze diensten, worden er groote keersen geofferd : moest zulke keers gedurende de mis uitgaan, 't ware een teeken van zeeramp ! Want bijgeloovig is dit volk en onwetend in zake van godsdienst. Is het rusttijd, dan gaat het mansvolk gewoonlijk niet naar de kerk, maar 250 mannen houden hun paschen vooraleer zij inschepen.

De zeden zijn toch betrekkelijk goed : men trouwt zeer jong, het geboortecijfer in 1901 en 1902 was nagenoeg 38 %, en de onwettelijke geboorten zijn tot de andere in de verhouding van een tot zestig.

Dr Lancry geeft de volgende tabel welke de geboorten en de overlijdens aanduidt :

Tiental jaren.	Geboorten.	Overlijdens.	Verhouding.
1871-1880	512	221	2.31
1881-1890	644	301	2.14
1891-1900	677	395	1.71

In zedelijk opzicht staan de Fort-Mardyckenaars beneden hunne Vlaamsche kollegas van Bray-Dunes (Ghyvelde).

In politiek opzicht zijn zij volop « blocards », in tegenstelling met de boeren uit de gebuurte die getrouw blijven aan de katholieke volksvertegenwoordigers.

Aan te stippen is het, dat de bevolking van Fort-Mardyck niet bestand is om te weerstaan aan economische beroerten. Die menschen leven ruim, kennen geen sparen, hebben geen drift om hooger in de maatschappij op te klimmen. In de naburige dorpen zijn zij bekend als slechte betalers ; wat ten deele een gevolg is van hun eigenaardig stelsel van eigendom. Er moet ook opgemerkt worden, dat deze faam van slecht de schulden te betalen nog algemeen is bij de visschersbevolkingen. (1)

De Fort-Mardijckenaars zijn kommerloos en toch moet men zich afvragen wat er van deze bevolking zal geworden. De oude visscherij op de Noordzee en in IJsland vermindert van jaar tot jaar. In Duinkerke worden geen nieuwe vaartuigen meer opgetimmerd voor dit bedrijf en de andere vaartuigen gaan over in de handen der reeders van Grevelingen. In deze laatste haven is er wel vermeerdering van visschersbedrijf maar niet genoeg om op te wegen tegen de vermindering in Duinkerke. Te voorzien is het dat de oude visscherijen zullen verloren gaan of zullen vervangen worden door nieuwe : bijvoorbeeld het toepassen der trawevisscherij op de vangst van de moluwe, zooals de Boulonneezen het doen, met groote stoomschepen, in

(1) Vergelijk Em. Vliebergh, op. cit. ; id. K. De Zutter, op. cit. bladz. 47.

IJsland en op de kusten van Labrador. Maar dan is het uit met het stelsel van 6 maanden werken en 6 maanden ledig zijn : zulke stoomschepen moeten het jaar door in bedrijf zijn, anders ware het onmogelijk de interesten uit te keeren der groote kapitalen die daartoe vereischt zijn! Moeilijk zal het voor .de Fort-Mardijckenaars zijn, zich te voegen naar deze nieuwere omstandigheden.

Overigens werd te Fort-Mardijck het doel van het Fransch staatsbestuur bereikt : kloeke, gezonde bevolking, dat ten dienste is van visscherij en zeevaart en dat onveranderd zijn Franschen landaard getrouw gebleven is.

GREVELINGEN

Evenals Mardijck is Grevelingen eene oude zeestad. Terwijl de haven van Mardijck omstreeks 1530 ten volle verzandde en verslijkte, bleef deze van Grevelingen open door den aflos der wateren van de rivier de Aa (1) die aldaar vroeger de grens was tusschen Vlaamsch en Waalsch Vlaanderen (2).

Het oudste gedeelte der stad, buiten de vestingen gelegen, is het gehucht genaamd de Hutten (3), dat is het visscherskwartier. Doch zooals de naam het doet raden vindt men aldaar geene overblijfselen van aloude gebouwen! Men vindt er evenmin in de eigenlijke stad : niets wijst er aan dat men in eene oude Vlaamsche stad wandelt. Geheel anders is het gesteld met het dicht bij gelegen stadje Burburg (vroeger Broekburg, in 't Fransch Bourbourg), waar het Vlaamsch nog gesproken wordt.

Onder Lodewijk XV en Lodewijk XVI verwierven de visschers die de Hutten bewoonden, eene vergunning die eenige gelijkenis had met deze van Fort-Mardijck. De vergunning was toegestaan op naam der ingenieurs Virouchaud en Davignaud, op voorwaarde dat de opbrengst van eene zekere oppervlakte gronds zou toegekend worden aan de bovengenoemde visschers.

(1) R. DE BERTRAND, op. cit., bladz. 218.
(2) R. BLANCHARD, op. cit., bladz. 278.
(3) IBIDEM, bladz. 40.

Na het verdrag van Amiens (1802), kwamen daar eenige Hollandsche matrozen wonen die den oorlog tegen Engeland meêgedaan hadden. Er ontstond twist tusschen de nieuwgekomenen en de oudere bevolking. Napoleon die dit zeevolkje wilde beschermen, deed de vergunning uitmeten. 72 gemeten (32 hectaren) wierden aan de Huttenards toegekend, het overige wierd aan de Hollanders afgestaan. Deze laatsten trouwden met inboorlingen en versmolten met de bevolking.

Doch de vergunning der Huttelingen bleef bestaan en nu nog wordt de opbrengst van het verhuren dezer 32 hectaren uitgedeeld onder de ingeschreven zeelieden der Hutten.

In 1815 wierd de haven rechtgetrokken, van af de stad tot aan de tegenwoordige monding der Aa. De oude bedding der rivier en de grachten der vestingen wierden van de eigenlijke haven afgesloten door springsassen en sluizen. Daarin wordt het zeewater toegelaten bij hoogwater en het verzamelde water wordt afgelost bij laag water, om het verslijken van de haven tegen te werken. De oude vestingen zouden nu wel als bouwgrond verkocht worden, maar de kooper zou verplicht zijn de grachten te vervangen door eene kom, waarin men eene gelijke hoeveelheid water zou kunnen verzamelen. Ten gevolge dezer voorwaarde vindt men moeilijk liefhebbers voor dezen grond. Sedert het verbeteren der haveninrichtingen namen de handel en de visscherij stil aan toe in Grevelingen. Daar het stadje ingesloten was in zijne vestingen, kon de bevolking aldaar niet vermeerderen, maar anders was het gelegen met de visschersbevolking die buiten stad woont. Om nader te zijn bij hunne bezigheden, gingen eenige visschers huizen bouwen op den grond der staatsdomeinen, in groot Fort-Philippe en in klein Fort-Philippe, op wederszijde van de rivier, aan de monding. Zij namen bezit van dezen grond, zonder zich te bekommeren met de kwestie van eigendom. In 1850 eerst wierd deze toestand geregeld : de visschers wierden van staatswege gedwongen den grond te koopen dien zij in bezit hadden ; daar de vastgestelde prijzen zeer laag waren ontstonden geene moeilijkheden.

't Ongeluk was dat de Staat de naburige gronden aan

gelukzoekers verkocht. De bevolking groeide gedurig aan, de gronden wierden voortverkocht, de hovingen vroeger rondom de huizen aangelegd, verdwenen, er ontstonden nauwe, vuile straatjes, zonder goed afwateringstelsel.

Het aangroeien der bevolking wordt aangewezen door onderstaande tabel, waarin er alleenlijk sprake is van de gehuchten door de visschers bewoond, de bevolking van het eigentlijk stadje zijnde 2000 zielen.

GEHUCHTEN	In 1815	In 1906
De Hutten	700	1800
Klein-Fort-Philippe	20	3300
Groot-Fort-Philippe	120	4000

De sterfte onder de kinderen is veel grooter in deze gehuchten dan in Fort-Mardijck en bijzonderlijk dan in Bray-Dunes. Voor 1000 wichtjes, is het sterftecijfer 131 in Bray-Dunes en 271 in Groot-Fort-Philippe. Volgens Dr Lancry is dit te wijten aan de ongezonde woning dezer laatste bevolking.

In opzicht van godsdienst, landaard en zeden, zijn de visschers van Grevelingen gelijk te stellen met deze van Fort-Mardijck, met dit verschil dat zij in hoogeren graad, de ondeugden van deze laatsten bezitten. Zes maanden werken en zes maanden ledig zijn, dat is ook het ideaal voor het mansvolk. Meer zorgeloosheid en meer armoede is er dan in Fort-Mardijck. Evenals daar, zijn de visschers aanhangers van den Franschen « Bloc ». Door het aangroeien der bevolking in de Hutten, is de opbrengst der vergunning van weinig tel : schaars een twintig frank 's jaars voor iederen zeeman.

Evenals in Fort-Mardyck, moet men zich afvragen wat er van deze bevolking zal geworden indien de oude visscherijen te niet gaan. Wel wierden er pogingen gedaan om de visscherij met stoomtrawlers in te brengen ; men beproefde ook de haringvisscherij in te voeren : geen van die pogingen gelukte en de reeders schijnen weinig genegen om nieuwe te beproeven !

De aangehaalde voorbeelden toonen ontegensprekelijk, hoe op de Vlaamsche kust het gemak om gronden in gebruik te nemen, een krachtig middel is om eene bevolking van

zeelieden te doen aangroeien. Bloote grondeigendom is niet altijd eene bevredigende oplossing, dat bewijst Groot-Fort-Philippe.

Bescherming is er noodig (1), bijzonder voor visschers-bevolkingen, doch deze bescherming moet niet te ver gedreven worden, wil men beschikken over een zedelijk volk. Alzoo in de Hutten : het verdeelen van den opbrengst van een eigendom bevrijdt er de menschen niet voor armoede ; deze hulp is gelijk te stellen met de almoezen der weldadigheidsbureelen. Het toekennen van het gebruik van grond, zooals in Fort-Mardijck, met vaststelling van eene minimum — oppervlakte voor ieder huisgezin, is eene voldoender oplossing. Doch de onmogelijkheid eigenaar te worden, ontneemt een machtigen prikkel tot orde, werk-zaamheid en spaarzaamheid. Misschien ware eene oplossing te zoeken in eene inrichting waar de arbeider, eigenaar zou kunnen worden van huis en erve, de grond bezet zijnde met erfdienstbaarheden om te beletten dat de bevolking te dicht worde en dat de grond bestemd tot woningen en hovingen, verbruikt worde voor het stichten van fabrieken, enz.

Eerst en vooral zou eene groote oppervlakte grond moeten aangekocht worden aan lagen prijs (b.v., in België, aan 1500 fr. de hectare). Deze grond zou verdeeld worden in perceelen van twintig aren (b.v. $40^m \times 50^m$) welke uitweg zouden hebben op wegen van 7 tot 8 meter breedte. Ieder perceel zou verhuurd worden aan behoorlijken prijs (b.v. 80 frank de hectare) en de pachters zouden het recht hebben een huis met aanhoorigheden, volgens aangenomen schets, te bouwen. Dit huis zou, bij het uitscheiden van den pacht, door den eigenaar van den grond moeten overgenomen worden, volgens vastgestelde regels. Mits het betalen van den aangenomen prijs of van eene delging, zou de

(1) Dr Lancry zegt in zijn werkje : Les Populations Physiologiques du Littoral du Nord, bladz. 44 : « Ne vivons-nous pas sur le principe de la libre concurrence, de la lutte pour la vie ? » Eh bien, le fait est indubitable : nos marins sont plus faibles » que les spéculateurs, les capitalistes, les terriens qui les » entourent : et ils seront infailliblement vaincus, écrasés, dé-» pouillés,.. si nous ne leur assurons pas un refuge dans une » propriété collective, inaliénable. »

huurder eigenaar kunnen worden van den grond. Doch in de verkoopakte zouden de erfdienstbaarheden vermeld zijn waarmede de grond ten eeuwigen dage zou belast zijn; deze voorwaarden van den verkoop zouden bepalen: de maximum-grootte van het huis, in grondvlak en in de hoogte, de minimum-afstand tusschen het huis en den nabij gelegen weg, het hoogste getal bewoners, de toegelaten bedrijven, enz... Zoo een eigenaar of eene maatschappij zoo iets wilde inrichten, ware 't moeilijk die erfdienstbaarheden te doen eerbiedigen, zonder eene pandinschrijving (hypotheek) op het goed te nemen; het bedrag dezer inschrijving zou als « pand » dienen tot het uitvoeren der aangenomen verplichtingen. Zulk stelsel is kostelijk en nog ontoereikend; want iedermaal als de grond zou verkocht worden om aan de hypotheek te voldoen, zouden de erfdienstbaarheden vernietigd zijn voor dit perceel. Een gemeentebestuur ware beter bestand om zulke erfdienstbaarheden te doen eerbiedigen, mits den te verkoopen grond te stellen onder het beheer der wet van 1n Mei 1844-15 Augustus 1897, op de stedelijke wegen, en de noodige politieverordeningen op het bouwen te doen in voege brengen. Alzoo kan een gemeentebestuur de toelating tot bouwen weigeren en de afbraak in geval van overtreding, gerechterlijkerwijze, doen bevelen. Er dient opgemerkt te worden dat de « onteigening bij strooken » (expropriation par zones) aan de gemeentebesturen toelaat gronden aan te koopen en ze voort te verkoopen, voor het gezondmaken en het verfraaien der bevolkte wijken.

Langs de zeekust is er nog duinegrond genoeg om zoo iets in te richten (1). Elders ook in België bestaan er gemeente-velden, gemeente-eigendommen of landerijen die aan weldadigheidsbureelen toebehooren en die beter zouden kunnen gebruikt worden dan heden. Zijn de Limburgsche gemeenten niet al te haastig om hunne grondeigendommen

(1) Dr Lancry, op. cit., blad. 10:
« Ces terres libres existent tout le long du littoral : il suffirait
» d'en soustraire une partie aux convoitises des grands proprié-
» taires voisins qui ne les emploient le plus souvent que comme
» terrains de chasse ou qui les revendront en détail à un prix
» exorbitant aux malheureux marins ».

te verkoopen en zouden daar ook geene « reserven » moeten behouden worden, om desnoods de werkersbevolkingen te kunnen onttrekken aan den woeker der nijverheidsondernemingen?

Deze zijn gedachten die ons te binnen kwamen tijdens ons bezoek aan Fort-Mardijck en aan Grevelingen.

M.

ROND « ADAM IN BALLINGSCHAP »

't Was een verrassend gebeuren, toen de voortreffelijke verzenzegger Willem Royaards, voor de opening van 't Amsterdamsche schouwburg-seizoen, der hoofdstad berichtte, dat hij met zijn pasgevormd tooneelgezelschap Vondels « aller treurspelen treurspel » voor 't voetlicht brengen ging. Deze daad van piëteit jegens Nederlands aartspoëet, die voor Royaards' kunstzin pleitte, werd geestdriftig door alle weldenkenden toegejuicht. De rijkste als dichter, is Vondel ook de reinste als mensch geweest : op zijn naam is geen vlek! De Roomsche mag Vondel vereeren, bijna als een heilige zijner kerk ; in den hoofddichter, die de onovertroffene is, huldigt elk oprechte Hollander de zuiverste glorie des vaderlands.

't Was dan ook een verblijdend feit, dat de prachtige vertolking van *Adam in Ballingschap* in 't begin van September j.l. haar 50ste uitvoering beleven mocht : verblijdend omdat ééns te meer aldus bewezen werd, dat Vondel waarlijk de bewondering verdient, die hem zoo lang van katholieke zijde te bizonderlijk gebracht werd; óók van blijde beteekenis om 't drukke schouwburgbezoek, dat bewijs gaf voor den kunstzin van 't volk, wien ernst en smaak door de eeuwen heen als hoofdhoedanigheden werden toegekend.

Zoo eert een volk zich zelf, in de eer die 't de besten der zijnen geeft : een volk dat zijn groote mannen viert noemt het spreekwoord een groot volk.

De Vondelwaardeering is de daad van de tweede helft der XIXe eeuw, beginnende met de oprichting van twee monumenten voor den Dichterkoning : de prachtuitgave zijner werken door den protestantschen Vondel-verklaarder J. van Lennep en de onthulling van zijn beeld in 't Vondel-park van Hollands hoofd- en hartestad :

óm den adel van zijn karakter :
óm den rijkdom van zijn genie ;
óm den gloed en lieflijkheid zijner dichtergave ;
bij scherp vernuft en degelijke wetenschap :
om zijn tooveren met de Nederlandsche taal,
dienstbaar gemaakt aan zijne liefde voor
    land en stad en godsdienst :
wordt hier aan Joost van den Vondel,
ter kwijting eener diepgevoelde schuld,
dit gedenkteeken gewijd. MDCCCLXVII.

Zoo schreef J. A. Alberdingk Thijm op 't voetstuk ; Schaepman zong er zijn bekend-gebleven jubelzang. Bloemlezingen en volksuitgaven brachten den dichter nader tot 't volk. Maar eigenlijk was slechts één werk populair, zijn *Gijsbrecht van Aemstel*, en dit om de vertooning in den schouwburg, die sinds jaren heel de hoofdstad om Kerstmis bijwoont; zijn overige tooneelarbeid boeide uitsluitend den letterkundige in zijn studeervertrek.

Toen stak de nieuwe Gids de loftrompet over « den Agrippijnschen Zwaan ». De woordkunstenaar Verwey verheerlijkte Vondels woord-schoon in zijn *Inleiding* en Kloos voerde Vondel hooger op, naar Bilderdijk lager zonk : « Het is een banaliteit geworden om Vondel te prijzen, maar zeker is het een onwetendheid hem af te keuren. Niemand hoegenaamd heeft het recht om anders dan met reverentie den naam te noemen van onzen grooten, zeventiende-eeuwschen visionnair. Hij de breede, de bedaarde, de kalm-aan-uit-sprekende met zijn blinkende verbeeldingen, met zijn ruimen, rustigen klank, stil voor zich zelf voortzingend, als een onzichtbaar koraal. Ja werkelijk, het *is* een heerlijkheid,..... weg te vlieden en op te varen en uit te rusten in die leliewitte wemeling van zuivere harmonieën, in die hooge en heldere atmosfeer van gezang. Dat is zoo zeker, dat is zoo gedragen, dat is zoo ver-uit-gebreid als de vlucht zijner reuzewiekige engelen is in het uitgespannen ruim. O, zeker, wij hebben thans een andere kunst, wij weten meer, wij wenschen meer, wij hebben gedachten en hartstochten en gewaarwordingen, die langs Vondel zouden zijn afgegleden, als klanken zonder zin, maar wij hebben hem lief om zijn Hollandsch, zijn goudene Hollandsch, wij hebben hem lief om de hoogheid van zijne bewegingen, om de echtheid van zijn gevoel » (1).

Het jongste geslacht, door stad en staat gesteund, en ook geldelijk door H. M. Koningin Wilhelmina, — Wie alles wat op de roem en grootheid van 't oude Nederland betrekking heeft, zoo dierbaar is, — stichtte der Vondelstudie een centrum in 't Amsterdamsche Vondel-museum (2). Terwijl dit naast portretten en beelden, handschriften en uitgaven, ongeveer volledig, in den beginne bijna alleen verhandelingen bevatte over *Palamedes*, *Gijsbrecht* en *Lucifer* ; — 't document der politiek, 't monument der hoofdstad en 't theologisch tractaat — vulden de jongeren

(1) Kloos, Veertien Jaar Literatuur Gesch. II, bl. 79.
(2) Het jaarboekje van Jos. Alberdingk Thijm. Nieuwe Reeks, 1902, bld. 225.

't uit met nieuwe uitgaven en eigen studiewerk : naast Koopmans die den symbolist in Vondel beschouwde staan Katholieken vooral als Dr. Moller, Molkenboer O. P., Boelen S. J. en Dr. Brom die het inzicht in Vondel's werk en wezen verdiepten (1). En Vondel kreeg na de lange hulde van Thijms Almanak, waarvoor — als *Jaarboekje* — De Veer, S. J. en Jan Sterck ijverden, een eigen Vondel-Jaarboek.

Ook over de grenzen trok Holland's hoofdzanger de aandacht. In Engeland beroert de studie van Milton zijn terrein (2). In Duitschland is 't Dr. Joh. Fastenrath die zich om Vondel verdienstelijk maakte (3), in België een groep van Leuvensche Jesuïeten met P. Salzmans (4) aan 't hoofd ; 't was verheugend zelfs in Fransche taal den lof te lezen van Vondels vers (5).

Vondel opvoeren bleef onze laatste, zwaarste taak. Verblijdend is 't dat Hollands grootste kunstenaars — als Mevr. Holtrop. Royaards en Verkade — aan Vondel's woord-schoon een nieuw leven schonken ; doch hartverheffend voor wie pijn heeft om 't materialisme dat onzen tijd zoo nuchter maakt en zoo koud. te zien, dat juist de jeugd vol liefde en toewijding de Vondel-vertooningen bevorderd heeft. Na den triomf van *Samson* juichtte men de Utrechtsche Studenten toe. die *Lucifer* verwerkelijkten op 't tooneel ; in 't zuiden des lands volgde de onderwijsinrichting Rolduc het voorbeeld ook met een prachtigen *Lucifer*, en éven prachtigen *Jozef in Dothan*. Nu is dan na bijna twee en een halve eeuw (1664-1908) ook de beurt gekomen aan Vondel's tweede meesterstuk.

Gelijk de lezing van Vondelslyriek veel studie eischt, zoo vordert ook zijn werk op 't tooneel gespannen aandacht. De tijden van Athene zijn voorbij : wij zitten niet meer in genotvolle rust naar een geheel van drie treurspelen te luisteren.

(1) Koopmans. Letterkundige Studiën I. — Dr. Moller : proefschrift : de Heerlyckheit der Kercke. P. Molkenboer, O. P., in *De Katholiek*, Dl. CXXXI en CXXXII. — De Bronnen der Altaergeheimenissen, waarvan hij een kritische uitgave voorbereidt. — P. Boelen, S. J., Vondel Studiën I en II. — Dr. Brom : proefschrift : Vondel's Bekering. Deze zijn de jongsten die de rij aanvullen van de oudere Vondelkenners : Thijm, Brouwers, Allard, S. J., de duitscher Baumgartner, S. J., Prof. Kalff, Mgr Klönne, Unger, (die V.'s werken naar van Lennep volledig gaf in afzonderlijke, *goedkoope* deeltjes) e. a.

(2) A. W. Verity, M. A. Paradise Lost ; Samson Agonistes (Pitt Press Series). — W. J. Courthope. C. B. a History of English poetry Vol. III (1903).

(3) Frans Erens. Litteraire Wandelingen (1906) bl. 123.

(4) P. Salsmans. S. J. Vondel's Lucifer.

(5) La Métropole. Dim. 10 oct 1909 « Adam en Exil. »

Met Vondel echter moeten we terug tot de hooge opvatting van de klassieken. Beurtelings bij Seneka en Sofokles aangesloten, met nauwgezette inachtneming der drie eenheden, staan wij met Vondel voor een tooneel, waar evenredigheid en regelmaat voor volmaaktheid geldt, en waardigheid van beweging in de plaats staat van onze moderne bewegelijkheid. Gemis aan uiterlijke handeling wordt vergoed door rijkdom van gedachte, innerlijk gehalte en schoonheid van vorm. 't Is een sprekend beeld, een schilderij voor aandachtig luisterenden; het spreekt tot de zinnen, maar zonder zinnenprikkeling. 't Is het leven in ideale vormen gestyleerd, en spreekt aldus vooral tot de ziel.

« De schouwburg plant en stampt de zeden in de jeugd,
» Ontmomt de wereld, leert welsprekendheid en deugd,
» En wijsheid. »

Het is een stuk leven waarvan de vaart gestuit is, gestyleerd in de maat; de groepen staan, want hun stand verbeeldt een schilderij. Zoo sluit Vondels drama zich aan bij de schilderkunst; ook sluit het de muziek niet uit. Zwaar van muziek is de zee der verzen, en ook huwen

« schuiftrompet, kornet en harp en snaren »

hun geluid aan 't ruischend woord, vooral als 't koor zich, soms in zwevenden dans, beweegt op de golving van den Rey-zang.

De hoofdschoonheid ligt in 't woord; meer schilderend in 't Bode-verhaal, meer muziek in de Reyen, ook niet zonder schoonheid van plastiek hier, bedoelt het te zingen en te schilderen tevens. Om deze versmelting der zusterkunsten in zijn treurspel herinnert Vondel ons aan den vernieuwer van 't muziekdrama, Richard Wagner, en om 't solemneele van gemeenschappelijke verheffing, dat zijn tooneel beoogt, aan het *Festspiel* van Bayreuth's tempel.

« Het wit en ooghmerck der wettige treurspelen is, de menschen te vermorwen door schrick en meedoogen »: Zoo heet het in 't *Berecht* voor *Lucifer* waar tooneelkunst heette:
« een goddelycken vont, een eerlycke uitspanninge en honigh-
» zoete verquickinge van 's levens moejelyckheden. »

Hier staat het stichtelijke op den voorgrond, er ons levendig aan herinnerend, dat de schouwburg eigenlijk een uitbouw is van de kerk. Vondels drama is een wijdingvolle plechtigheid

van overweging. een godsdienstige handeling « bijna liturgisch », waarvoor men in zijn ziel een stilte als voor Gods woord behoort meetebrengen. Maar niet alleen wordt de hoorder gesticht, maar ook door den koninklijken dichter opgevoerd tot 't duizelingwekkende gevoel der hoogste schoonheid, en tot in 't diepste van zijn menschen-hart geroerd.

Gaat er een zoo wondere wijding uit van 't Vondel-drama in 't algemeen, in 't bizonder komt van zijn *Adam in Ballingschap* een vrome stemming, een zalige verrukking over ons. Met dit treurspel van 't verloren Paradijs — een epiloog op *Lucifer*, bedoelde de Dichter, zelf de poorten des beteren leven genaderd, in ons verlangen te wekken naar 't hemelsch Jerusalem :

« Die stad is van den grond tot in den top voltogen. »

Zoo hoog een onderwerp was, in al zijn deelen schitterend, dit « aller treurspelen treurspel » waard, — des grijzen Vondel's tweede meesterstuk. Beurtelings als 't veerengerucht van Engelenwieken, en als een reusachtig kerkorgel openslaande in vollen klank, liefelijk als de leut van 't paradijs in den helder losgevlogen dageraad van Adams heil, of zwaar golvend en donker, donder-dreunend als 't dreigen van den storm in den bloed-overplasten weeldehof, gaan de verzen sierlijk of statig, in boeiend rythme voort, meesleepend, meesterlijk, overweldigend.

Nog dit zij aangestipt, teekenend voor 't Nederlandsche beschavingsleven van dezen tijd, dat zooveel katholieke kunstenaars aan deze opvoering van *Adam* hebben medegewerkt : Dr. G. Brom, die zich Vondel's tooneel niet anders dan katholiek kan denken, leidde dit Vondeldrama in met een Spel-verklaring. P. C. de Moor ontwierp het tooneel en Hub. Cuypers schreef er de muziek voor.

Deze laatste herinnert de melodisch-recitativische uit 't oude Griekenland tot ons gekomen, aansluitend bij vele zangen der Liturgie, — maar ook motivisch optredend naar Wagners systeem. Het tooneelontwerp van de Moor en de schoonheid der groepen in de subtiele verfijning van kleur en lijn, zijn naar Burne Jones, Rosetti en de nieuwere Duitschers, maar ook niet, in 't derde bedrijf, zonder de mooie rhetoriek van Gustave Doré te huldigen. Een meesterstukje, waarvoor muziek en regie hun beste bedachten, tot een harmonie van schoonheid versmolten, is de Engelendans : 't is een statig gestyleerde gang van zes personen, zuiver geestelijk gehouden, — Engelen naar Fra Angelico, die in de kleuren hunner kleedij de gamma van den regenboog vasthouden : een festijn van toon en tint en lijnen.

waarin de zaligheid van 't paradijsgeluk onvergetelijk, onvergelijkelijk wordt verzinnelijkt.

Laat ons op de pennen zweven,
    Dan van bloemwerk ondersteund,
Met de voeten kringen weven,
    Dat de paradijsgrond dreunt.

Zooals Royaards' tooneel ons *Adam in Ballingschap* genieten leert in diep gevoeld begrip en keurig weergegeven, meer gezongen dan gezegd, — zooals het treurspel verloopt voor ons in den helderen klank zijner prachtige verzen, in de fantastische belichting van teeren onschuldsdageraad en bloedig donker van zonde en dood, zóó met de fijnste verven voor 't oog gepenseeld in hemelschen glans en helschen gloed, zóó moet Vondel zelf zijn paradijsdroom geschouwd hebben, zóó doet het ons aan als een visioen zijner eigen verbeelding met 't oog aanschouwd.

Zóó eert men Vondel en leert men hem waardeeren ; daarom aan Royaards en zijn kunstkring eer !

Ook eere der stad Antwerpen, daar zij behoefte gevoeld heeft Vondel in de opvoering van zijn treurspel te huldigen. Wel mag 't Vlaamsche land trotsch gedenken, dat de edelste der Amsterdamsche burgeren, en Hollands hoofddichter, die een zoon van Keulen was, om zijne Zuid-Nederlandsche ouders ook van Antwerpsche afkomst moet heeten.

Dr. Felix Rutten.

OMROEPER

WIE GRAAG VERNEEMT wat naklank het Mechelsch Congres te Rome heeft gehad, kan dien hooren in *La Semaine de Rome*, nr 42, 16 October 1909 :

« Tout juste parce que les mêmes convictions religieuses animaient tous les membres du Congrès, à quelque nuance qu'ils pussent au reste appartenir. chacun se sentait le droit de dire toute sa pensée, convaincu que ses intentions seraient au-dessus de tout soupçon. Rien d'étonnant, dès lors, que sur des questions très importantes, telles que la question scolaire et la question flamande, il y ait eu des échanges d'idées, parfois très vifs, tels qu'en présentent les séances les plus animées des Parlements où les adversaires se respectent. On aurait tort de s'arrêter à quelques expressions excessives échappées à l'un ou l'autre orateur, dans la chaleur de la discussion. Au-dessus de ces débats planait le désir de l'entente ; aussi, chaque fois que dans une des grandes assemblées un orateur faisait appel à l'union, des applaudissements nourris et prolongés montraient à quel point le Congrès désirait s'inspirer de la devise nationale des Belges : « l'union fait la force ».

En verder :

« A côté de la question scolaire il y a la question flamande. Ici encore le Congrès de Malines a été explicite. La partie flamande de la Belgique, c. à. d. les trois cinquièmes au moins de la population belge, désire que, dans l'enseignement de tous les degrés, une part plus large soit faite à la langue flamande. trop sacrifiée jusqu'ici.

» La question est délicate assurément; mais les difficultés, qu'elle présente, ne sont pas une raison pour éviter de la résoudre. Le mouvement a pris de telles proportions qu'il est impossible de l'arrêter. Si les catholiques ne le guident pas — avec prudence sans doute, mais avec non moins de générosité — le mouvement prendra une direction fatale pour les intérêts moraux et religieux du pays.

» Du reste ces débats parfois très vifs se terminèrent par une entente cordiale entre les deux races flamande et wallonne, si bien faites pour fraterniser. Quand tous les malentendus seront dissipés, quand les Flamands eux-mêmes — j'entends les chefs autorisés du mouvement — auront formulé avec précision le programme de leurs revendications légitimes, tout fait espérer que l'accord se fera, et qu'un plus grand développement donné dans la partie flamande du pays à l'enseignement de l'idiome maternel, contribuera puissamment à relever le peuple et à resserrer les liens entre lui et les classes dirigeantes, qui trop souvent, hélas, semblent le mépriser, en ignorant ou en parlant trop imparfaitement sa langue pourtant si sonore et si belle. »

DE LELIE (1) is aan haar derde aflevering. Men hoeft thans niet meer te *voorspellen* dat onze Vlaamsche juffrouwen, van elders aan goeden smaak en fijnen chic zoo gewoon, eindelijk iets krijgen zullen dat in haar eigen taal haar hoogste, meest verwende eischen bevredigt.: Men heeft nu wezenlijk het lang beloofde in handen De sceptisch-meewarige glimlachjes over 't rare plan hebben uit, en de nieuwsgierige kopjes steken samen om ieder 't eerst zich te vermeien in de kunstplaten en in 't geen zoo geestig of roerend wordt verteld door Jozef Meestersz of Wigman, of C. Vetter, of Dr Lauwers, of Albertine Steenhoff-Smulders, of... zoowaar ook een pater daarbij, die prettige Linnebank. Wacht maar, straks reciteeren de freulen verzen uit *De Lelie*, van De Clercq of De Cneudt; straks zitten ze met *De Lelie* voor 't klavier om te zingen van « het Kindje » of van « Goeden Nacht ». En tusschendoor krijgen ze ook smakelijk mee ditjes en datjes over letter-, tooneel- en kookkunst, Vlaamsche beweging, sterren- en natuurkunde. Alles gehouden in een atmosfeer, zoo zonnig en rein als 't een « lelie » past en dezen die uit haar aard zich naar de lelie voelen getrokken. Wij wenschen van harte de redactie geluk, en we zijn tevens verzekerd dat zulk een redactie geen moeite zal hebben om onzen wensch te verwezenlijken in zijn ruimste beteekenis.

INGEKOMEN BOEKEN TER BESPREKING :

Uitgaven van J. B. Wolters, Groningen :

M. J. Koenen, *Het Nieuwe Taalboek*, taaloefeningen voor de verschillende klassen der volksschool, 1e stukje, 20e dr., 64 blz. fl. 0.20; 2e stukje, 19e dr., 68 blz. fl. 0.20; 3e stukje, 16e dr., 77 blz. fl. 0.25; 4e stukje. 15e dr., 1e ged., 84 blz. 0.25; 4e stukje, 10e dr., 2e ged., 100 blz. fl. 0.25.

Id., *Het Nieuwe Taalboek*, taal-, stijl- en dicteeroefeningen voor voortgezet lager onderwijs en de eerste klassen van normaallessen, V en VI, inleiding tot « Practische Taalstudie » 11e en 7e dr., 110 blz. en 93 blz., elk fl. 0.50.

J. J. Leliveld, *Engelsche Handelsterminologie*, 125 blz., groot formaat, fl. 1.50.

Dr. J. Van Wageningen, *Vocabularium en alphabetische woordenlijst bij de opstellen ter oefening in de Grieksche vormleer*, 1e d., 4e dr., 60 blz. fl. 0.60.

Jan Ligthart dn H. Scheepstra, *Van Planten en Dieren*, I B : Op de Boerderij in het Winterhalfjaar, geïllustreerd door C. Jetses, 4e dr., 83 blz. fl. 0.35.

D. Boswijk en J. C. Zijlstra, *Theorie der Rekenkunde*, ten dienste van inrichtingen voor voortgezet onderwijs, van middelbare scholen voor meisjes, van normaal en kweekscholen, van hoogere burgerscholen en gymnasiën, 1e st., 4e dr., 1e leerkring, 128 blz. fl. 0.50.

(1) Parijsstraat, 81, Leuven; Singel, 434, Amsterdam.

H. Scholte, *Eenvoudig en practisch*. 250 rekenopgaven voor de hoogste klassen der lagere school en voor het herhalingsonderwijs, 52 blz fl. 0.25.

D. Boswijk, *Repetitieboek*, voorbereiding voor gymnasia, middelbare scholen, normaal- en kweekscholen, I, 400 rekenkundige vraagstukken en opgaven, 7e dr., 80 blz. fl 0.40.

T. Terwey, *Korte Nederlandsche Spraakkunst*, 17e dr., nagezien door M. Mieras, 110 blz. fl. 0.60,

Id., *Oefeningen bij de korte Nederlandsche Spraakkunst*, 16e dr., nagezien door M. Mieras, 96 blz. fl. 0.60.

J. Woltjer, *Serta romana, poetarum decem latinorum carmina selecta*, 4e dr., 310 blz. fl. 1.90.

C. G. Tromp, *Frohe Stunden*, Deutsches Lesebuch für holländische Lehranstalten, 1e d., 2e dr., 133 blz, fl. 0.50.

C. Honigh, *Hoogduitsch Leesboek*, vooral ingerlcht met het oog op het taaleigen van het Nederlandsch en het Hoogduitsch, herzien door G. W. Spitzen, 1e d., 12e dr., 144 blz, fl. 0.75.

C. G. Tromp, *Bij Altena's Duitsche Grammatica en Hoogduitsche Sprachlehre*. 2e dr., 76 blz. fl. 0.50.

T. Beekman en G van Goor, *Duitsch Leesboek* voor Middelbare en andere scholen- 3e st, 7e dr., 191 blz. fl. 1.00.

J. Ligthart, *Reinaert de Vos*, nr 4: Van Alle Tijden, 140 blz. fl. 0.90.

M. J. Koenen, *Verklarend Nederlandsch Woordenboek*, 8e, zeer vermeerderde druk, 851 blz. fl. 2.75.

Uitgaven van P. Noordhoff, Groningen :

C. Grondhoud en P. Roorda, *Engelsch Leesboek*, deel II, 5e druk, fl. 1.00.

Th. Keyzer, *Wat zal er gespeeld worden?* Zaal- en openluchtspelen voor de lagere scholen, 2e dr., 58 blz. fl. 0.50.

E. J. Reinders, *Opzichter-Technicus*. Reken-, stel en meetkundige Opgaven, voor vervolgklassen van ambachtscholen, 57 blz. fl. 0.40.

Dr. M. G. De Boer, *Beknopt Leerboek der Algemeene Geschiedenis*, 5e dr., 263 blz. fl. 1.50.

Dr. P. V. Sormani, *Laegi's Grieksche Grammatica*, (verkorte uitgave), 170 blz. fl. 2.00.

J.W. Drijver, *Supplement bij den 3en druk van Mozaïek*, 40 bl. fl. 0.40.

Uitgaven van den Nederlandschen Boekhandel, Antwerpen :

Dr. Is. Bauwens, *Nederlandsch Woordenboek*, meestal afleidend en vertalend, veelal verklarend en beschrijvend, der Geneeskunde, Heelkunde, Artsenijbereidkunde en Hulpwetenschappen, 1e aflevering.

Just. Van Maurik, *Stille Menschen*, 230 blz. fr. 0.75.

BEETHOVEN'S LEVENSAVOND

In heel de Beethoven-litteratuur is er misschien geen belangrijker werk dan het kleine boek, door Dr Gerhard von Breuning, gewijd aan de herinneringen van zijne kinderjaren. Alles is gewichtig voor den kinderblik. De ziel van het kind, nog onvervalscht door het bedriegelijke en laffe dezer wereld, oordeelt zoo diep en juist. Derhalve krijgt dit oordeel een ongemeene waarde. Ook is dit beeld, geprint op het onbeneveld oog van het kind, meer dan welk ander, het echte en getrouwe.

Het beeld afgedrukt in het kleine boek : « Aus dem Schwarzspanierhause », is dan ook het meest grootsche van den grooten Beethoven. Wat Wegeler's notice was voor de jeugd van den toondichter, dat is Dr von Breuning's werk voor de laatste dagen van den stervenden leeuw.

Als een zoon uit een tweede huwelijk van Beethoven's boezemvriend, Stephan von Breuning, had Gerhard, zoo 't schijnt, in 's toondichters intimiteit moeten opgroeien ; maar wij weten welke stormen soms oprezen in de betrekkingen met den grooten meester. Ook was het maar anderhalf jaar vóór zijn dood, dat de knaap Beethoven leerde kennen. (1)

« Onder eene wandeling met mijne ouders, op zekeren namiddag van Augustus 1825, had ik het geluk Beethoven te leeren kennen. — Wij gingen in de allée, die rondom de binnenstad van Weenen loopt en het glacis doorsnijdt, en bevonden ons juist tusschen den Kärnthner- en Karolinen-thor, door dewelke mijn vader voornemens was de richting van zijn bureau in te slaan, toen wij recht op ons zagen afkomen een alleen gaanden man, wiens ontmoeting aan beide zijden buitengewoon verheugde begroeting verwekte...

... Hij sprak bijna zonder ophouden, vragend naar onze gezondheid, onze tegenwoordige levenswijze, naar de

(1) Dr von Breuning was toen 12 jaar oud.

verwanten aan den Rijn, enz. vertelde — zonder eerst naar antwoord op zijne vraag te wachten : waarom mijn vader hem in zoo langen tijd niet meer bezocht had — dat hij voortijds in de Kothgasse, nu onlangs in de Krugerstrasse had gewoond, den zomer door in Baden verbleef; met bijzonder vroolijke haast deelde hij ons echer mee, dat hij weldra — tegen einde September — zich kwam vestigen in onze onmiddellijke gebuurte : in het Schwarzspanierhaus (wij woonden in het schuins tegenoverstaande Rood huis van vorst Esterhazy); deze mededeeling deed de belangstelling nog klimmen; dan, zegde hij, hoopte hij ons heel dikwijls en veel te zien; hij verzocht mijne moeder zijn zeer slecht geregeld huishouden dan eindelijk in orde te willen brengen en in 't vervolg in 't oog te houden, enz. — Mijn vader, alhoewel zelden aan 't woord komend, sprak dan opvallend luid en duidelijk, daarbij nog levendig gesticuleerend. Onder de hartelijkste verzekeringen langs beide zijden van voortaan het levendigste verkeer te onderhouden, nam men voor dezen keer afscheid.

De wensch zoo dikwijls tegenover mijne ouders geuit : Beethoven te leeren kennen, was eindelijk vervuld, en met jeugdige onstuimigheid telde ik de dagen af, die mij moesten brengen in de verlangde nauwe aanraking met den zoo dikwijls genoemden beroemden jeugdvriend mijns vaders. —

Beethoven en mijn vader waren sedert verscheiden jaren minder bijeengekomen; aanvankelijk door kleine oorzaken, later door eene gewichtige gebeurtenis, die ik zal vertellen en die te verklaren is door beider opbruisend gemoed — ook misschien ten gevolge van de tactlooze handelwijze der broeders van Ludwig, Kaspar Karl en Johann, die krenkend was voor zijne vrienden. Immer nochtans kwam verzoening tot stand, doch de wederzijdsche bezigheden verhinderden het vroeger levendig verkeer, des te meer daar Beethoven's gedurig verhuizen en dikwijls onbestendige levenswijze het opzoeken en vinden bezwaarlijk maakte. » (1)

(1) Aus dem Schwarz., blz. 9 en volg.

Gerhard deelt dan de bijzonderheden mede die wij reeds kennen over Beethoven's jeugd, zijnen omgang met de familie von Breuning. Enkel dit schetsken van de moeder wil ik uitknippen :

« De Hofräthin Helene von Breuning ging zich in 1823/1824 te Keulen vestigen bij haren zoon Christoph en later bij haren schoonzoon Wegeler te Coblenz, waar ik ze in den herfst van 1838 nog zag. Toen mijne ouders den 1n Januari 1826 Beethoven een bezoek brachten, schrijft mijn vader in het conversatieboekske over zijne moeder, welke wij in 1825 voor een paar maanden bezocht hadden : « Die Mama ist mit 76 Jahren viel galanter als jemals. Kein Kleid ist ihr schön genug. » » (1)

Stephan von Breuning's eerste vrouw was Julie Vering, eene leerlinge van Beethoven's muzikalen raadgever, Joh. Schenk. 't Was een zeer goede pianiste, zij componeerde zelfs een weinig : « Zoo was het natuurlijk, dat Beethoven dubbel belang stelde in de 18-jarige talentvolle vrouw van Steffen. Hij speelde met haar vierhandig en bracht hulde aan haar kunstig streven met zijn vioolconcerto, op. 61, — reeds aan Stephan opgedragen — ... voor klavier alleen om te werken en op te dragen aan « Julie von Breuning, geboren von Wering » — (eigenlijk Vering).

Dikwijls, zoo vertelde mij mijn vader, bleef Beethoven tot diep in den nacht voor het jonge echtpaar fantazeeren. » (2)

Doch reeds den 21n Maart 1809 stierf de jonge vrouw na een huwelijksleven van enkel elf maanden.

« Mijn vader », zoo vaart Dr von Breuning voort, « vereenigde zich in tweede huwelijk met Constance Ruschowitz, mijne moeder. — Ook jegens haar was Beethoven steeds zeer vriendelijk voorkomend, gelijk hij het over 't algemeen jegens vrouwen was en zich geerne door

(1) Aus dem Schwarz., blz. 33. Mevr. von Breuning bereikte een hoogen ouderdom, vermits zij in 1838 nog leefde.
(2) Id., blz. 41-42.

haar aangetrokken voelde... Herhaaldelijk, tot nog kort vóór zijn dood, verklaarde hij aan mijne moeder dat hij het betreurde, niet gehuwd te zijn. — Doch waarlijk enkel eene vrouw van ongemeen harten- en geestesbegaafdheid... had eenen Beethoven kunnen gelukkig maken...

Herhaalde malen ontvlamde Beethoven's hart in liefdevuur.....

Mijn vader antwoordde aan mijne moeder, toen zij hem bij zekere gelegenheid zegde niet te kunnen verstaan hoe Beethoven de vrouwen beviel, wijl hij noch schoon noch elegant, ja slordig, half verwilderd eruit zag : « En toch heeft hij altijd geluk gehad bij de vrouwen ». — Bij Beethoven was het altijd eene edele, verhevene aandoening die zich openbaarde in zijne betrekking tot de vrouwen, 't zij in vriendschappelijke, 't zij in liefdesverhouding. » — (1)

De geschiedenis van Beethoven's vervreemding van zijnen vader verhaalt Dr von Breuning volgenderwijze : « Beethoven's eerste broeder heette eigenlijk Caspar Carl, doch hij liet zich Carl noemen, wegens den schooneren klank... Caspar Carl was te Weenen bediende, kassier ; zijn naam was niet al te gunstig gekend. Een vriend mijns vaders, die daarvan kennis droeg, voelde zich genoopt, dezen daarover te berichten, met het inzicht, dat mijn vader, zonder de bron te noemen, waarvoor hij zijn eerewoord moest geven, Ludwig zou waarschuwen, dat hij zich in geene geldzaken met zijn broeder zou inlaten. Mijn vader kweet zich getrouw van zijne boodschap. Doch Ludwig, in zijn nooit moegeworden streven, zijn broeder te willen verbeteren, had niets haastigers, dan dezen over zijne handelwijze aan te spreken, en hem het gehoorde klagen mee te deelen over zijn onkiesch gedrag ; hij ging zoo ver, dat hij, op aandringen zijns broeders om den oorsprong van 't bericht te weten, den naam van zijn vriend Steffen vermeldde. Caspar wendde zich nu rechtstreeks tot mijnen vader, en verlangde van hem den verderen smeder dezer « denuntiatie » te kennen, en, als mijn

(1) Aus dem Schwarz., blz. 52, 53, 54.

vader dezen naam (Rösgen) bepaald weigerde te noemen, barstte Caspar uit in de gemeenste beleedigingen, die zoo ver gingen, dat hij brieven van eerkrenkenden aard onverzegeld liet afgeven door den poortier van den hoogeren krijgsraad. Mijn vader, verergerd en gekwetst door die ongemanierdheid en door Ludwig's woordbreken, hield dezen een scherpe strafpreek, die eindigde met de verklaring, dat hij met hem niet voort verkeeren kon uit hoofde van zijne onbetrouwbaarheid. De spanning tusschen beide vrienden hield langen tijd aan, — tot dat Ludwig den volgenden weergaloozen verzoeningsbrief schreef :

« Achter dit schilderij (1) mijn goede, lieve St. zij voor eeuwig *verborgen*, wat vóór een tijd *tusschen ons is gebeurd* — ik weet het, ik heb *uw hart* verscheurd, mijne aandoening in mij, die gij voorzeker bij mij bemerken moest, heeft mij genoeg daarvoor gestraft, *boosheid* was 't niet, wat in mij tegen U omging, neen ik ware uwer vriendschap nimmer meer weerdig, hartstocht *bij U* en *bij mij* — mistrouwen jegens U was in mij ontstaan — menschen kwamen tusschen ons staan — *Die Uwer* en *mijner* nimmer weerd zijn; — mijn portret was U al lang bestemd, Gij weet ja, dat ik het altijd voor iemand bestemd had, wien kon ik het ook met het warmste hart geven, dan U trouwe, goede, edele Steffen. — Vergeef mij, zoo ik U pijn deed; ik leed zelf niet minder, als ik U zoo lang niet meer om mij zag, gevoelde ik het eerst recht levendig, hoe dierbaar gij aan *mijn* hart zijt, en eeuwig zult zijn.

(Zonder datum) Uw

(De handteekening ontbreekt).

— Gij zult wel even *vertrouwlijk* in mijne armen vliegen, als vroeger — »

(Van buiten : « Pour Mr de Breuning ». (2)

Met recht voegt Gerhard hier bij : « Dat zulk hartelijke tegemoetkoming de oprechtste verzoening teweeg-

(1) Een miniatuur-portret van Beethoven in 1802, door Horneman vervaardigd.
(2) Aus dem Scharwz., blz. 73, 74, 75.

bracht tusschen de twee vrienden, die even door het teervoelende hunner vriendschap verdeeld werden, spreekt uit den aard der zaak ». (1)

Niet minder is het te bewonderen dat Beethoven in zijne dertig jaren nog zoo teergevoelig was als een aankomende jongeling. Hoe spreekt dit voor den adel zijner natuur, de maagdelijkheid van zijn hart. Dr Kalischer inderdaad plaatst dit voorval in het jaar 1804, en geeft daartoe goede redenen. (2)

Tot denzelfden tijd behooren dan natuurlijk de brieven waarin Beethoven zijne klachten uitspreekt over de vermeende euveldaden van zijn vriend. Om de hevigheid, de onstuimigheid dezer natuur in de gramschap zoowel als in het berouw te toonen, wil ik er eenen mededeelen. Ferdinand Ries was de gekozen bemiddelaar :

« Baden den 24n Juli 1804.

— — — Over de zaak van Breuning zult Gij U wel verwonderd hebben ; geloof mij, waarde ! mijn opbruisen was enkel een uitbreken van menig met hem onaangenaam voorgegaan voorval. Ik bezit de gaaf, over eene menigte zaken mijne gevoeligheid te verbergen en te kunnen terughouden ; word ik echter eens opgehitst op een oogenblik, dat ik gevoeliger ben voor toorn, dan spat ik ook uit, sterker dan wie ook. Breuning heeft voorzeker voortreffelijke eigenschappen, maar hij gelooft zich vrij van alle gebreken, en heeft die vooral in den hoogsten graad, die hij in andere menschen meent te vinden. Hij heeft een geest van bekrompenheid, dien ik van kindsbeen af verachtte. Mijn oordeelskracht heeft mij wel bij voorbaat den gang met Breuning voorspeld, daar onze denk-, handels- en gevoelswijze te zeer verschilt, doch ik geloofde dat ik ook deze bezwaarnissen zou overwinnen ; — de ondervinding heeft mij weerlegd. En nu ook geene vriendschap meer ! Ik heb slechts twee vrienden op de wereld gevonden (3)

(1) Aus dem Schwarz., blz. 75.
(2) Beeth. Sam. Br. I, blz. 147.
(3) Waarschijnlijk Lenz von Breuning en Dr Wegeler.

met dewelke ik ook nooit in oneenigheid kwam, doch welke menschen! De eene is dood, de andere leeft nog. Ofschoon wij sedert omtrent zes jaren niets van elkander weten, weet ik toch dat ik in zijn hart de eerste plaats bekleed, zooals hij in het mijn. De grond der vriendschap eischt de grootste overeenkomst van zielen en harten bij de menschen. Ik wensch enkel dat Gij mijn brief, aan Breuning geschreven, leest en den zijnen aan mij. Neen, nooit meer zal hij in mijn hart de plaats innemen, die hij erin had. Wie zijnen vriend zulk gemeene denkwijze kan toeschrijven, en zich zelven zulk gemeene handelwijze jegens hem kan veroorloven, die is niet meer weerdig van de vriendschap van mij... » (1)

Zulke uitbarsting van onrechtveerdige woede helpt latere uitvallen verstaan tegen Schindler en andere onschuldigen. Misschien zal men zich afvragen hoe die episoden plaats vinden in dit hoofdstuk, doch wat staat er dichter bijeen dan de ouderdom en de kinderjaren? Hoe verder het leven vlucht, hoe duidelijker de eerste indrukken opduiken. Zoo vindt men in een brief der laatste jaren. — « Baden, Gutenbrunn op den 1n Augustus 1824 » — aan Advokaat Dr Bach, dezen roerenden zin : « ——— aan mijn testament betreffende Karl, moet ik u herinneren, ik geloof wel eens door eene beroerte getroffen te worden, gelijk mijn vrome Grootvader, aan wien ik gelijk... » (2)

Beethoven staaft hier zelf wat ik vroeger beweerde : dat het Vlaamsch bloed nog luid in hem sprak; doch hij geeft ook het bewijs dat de eerste indrukken de zoetste zijn in de avonduren des levens. Zijn brief zet hij voort volgender wijze : « Karl is en blijft nu eenmaal universeel erfgenaam van al wat mijn is, en na mijnen dood zal voorhanden zijn, daar men echter aan verwanten, wanneer zij u ook in 't geheel niet verwant zijn, iets moet vermaken, zoo krijgt mijn H. Broederé mijn Fransch klavier van Parijs... » (3)

(1) Beeth. Sam. Br. I, blz. 188-189.
(2) Id. V, blz. 36.
(3) Id., blz. 37.

Zijn lekkere broeders had de meester toch eindelijk leeren kennen, al was hij nog in zijn neef verblind.

De brief is geadresseerd : « Aan Zijn Hooggeboren
Hr. Dr B (?) Bach.

Dr Bach neemt onder Beethoven's beschermende vrienden, eene eereplaats in. Onder een ander opzicht dan Nanette Streicher, was hij voor den grooten toonmeester eene ware voorzienigheid. Om dit uiteen te zetten, moet men opklimmen tot de gewichtige gebeurtenissen van 't jaar 1815.

Den 14n November was Karl van Beethoven overleden, de voogdij van zijn zoon Karl, alsdan 8, 9 jaar oud, latende aan Ludwig.

Wij hebben vroeger gezien (1) wat al opoffering die voogdijschap beteekende.

Dat van Beethoven een ware heldhaftigheid vereischt werd om zijn genie ten offer te brengen aan zijn plichtgevoel, lijdt geen twijfel ; toch valt het te onderzoeken of de vlucht zijner ziel in die heldhaftigheid zelve, de diepe smarten door zijn gevoelig hart ondergaan, in de ruime onbeantwoorde liefde, niet zijn genie ten hoogsten top voerden en hem die werken ingaven die tijd en vergankelijkheid trotseeren.

Zeker is het dat al de werken der laatste periode een eigen merk dragen van bovenaardschheid, van mystische ingetogenheid, van ademloos luisteren naar klanken die in hoogere sfeer zweven. Hier ook dus werkte het sacrificie louterend en verheffend, droeg het liefdeleven zijn gewone vruchten van rijke en rijpe schoonheid.

Doch wij zijn nog met feiten bezig. — In Februari 1816 ontnam Beethoven reeds het kind aan zijne moeder en plaatste het in 't gesticht Gianastasio del Rio. Onmiddellijk deed zijne zwagerin hem een proces aan bij het hoog gerechtshof « das niederöstreichische Landrecht ».

(1) Zie Beethoven's gemoedsleven.

Die rechtbank was ingesteld voor de geschillen van adel en geestelijkheid, en tot dan werd het *van* vóor Beethoven's naam als adelstitel aanzien. « Den aangeklaagde was als eerste taak opgelegd, te bewijzen, dat zijne zwagerin eene onzedelijke vrouw was, derhalve niet geschikt om haren zoon op te brengen, voorzeker eene pijnlijke taak voor een man, die de wantoestanden zijner familie tot dan zoo verschoonend had verdragen.

Gelijk het bij processen zoo dikwijls voorvalt, dat de verdedigers der strijdende partijen dezer hartstochten nog meer ophitsen, gebeurde het hier ook. De hof- en gerechtsadvocaat Dr von Adlersburg, eene grove natuur, scheen te vergeten, hoe hij, in Beethoven's naam optredend, dezen zelf te ontzien had in het ontdekken der in 't oog springende feiten. Zijn tegenstander, Dr Schönauer, een intrigueerder die naam had, ging vice versa nog veel verder » (1).

Men kan denken welk een lijden voor een man gelijk Beethoven ! Doch dit won hij er door dat de raad der voogdij hem macht toekende over zijn neef tot voleinding van 't proces.

Karls moeder verzon dan een nieúwen strik :

« De Koningin der nacht, zooals Beethoven de moeder van zijn neef heette, wist te bekomen dat men twijfelde aan 's meesters adel als *van* Beethoven en dat die zaak voor 't magistraat gebracht werd, 't geen hem diep krenkte, wijl men hem op de eerste plaats (2) beter wist te waardeeren ; ook kwam het zoo ver, dat de voogdij hem ontnomen werd en zijn neef tot de moeder terugkeerde. Welke smart voor hem ! » (3)

Deze woorden zijn ontleend aan de opteekeningen van Mev. Gianastasio del Rio en worden door Schindler aangehaald in zijn zoo duistere uiteenzetting van de zaak. Beter is het zich te houden aan de weinige feiten en datums door den echt-germaanschen biograaf gegeven dan hem te volgen in zijne pedantische bespiegelingen. Doch de datums zelve zijn soms tegenstrijdig. Dit staat toch vast :

(1) Schindler I, blz. 255.
(2) *Het Landrecht.*
(3) Schindler I, blz. 256.

Karl bleef in 't Gianastasio-gesticht — op kosten van zijn oom natuurlijk — twee volle jaren : van Februari 1816 tot Februari 1818.

Ziehier hoe Beethoven, waarschijnlijk den 15n Februari 1816, de komst van het kind aan Gianastasio meldt :

« UEd. Hooggeboren !

Ik zeg UEd. met groot genoegen, dat ik morgen eindelijk het mij toevertrouwde dierbaar pand tot UEd. brengen zal. — Overigens bid ik UEd. nog eens heelemaal geenen invloed aan de moeder te vergunnen, hoe of wanneer zij hem zien moet ; dit alles zal ik met UEd. morgen nanoen bespreken... Over uwe bedienden moet UEd. zelfs eenigermate letten, want de *mijne* werd reeds *door haar*, ofschoon bij eene andere gelegenheid, *omgekocht !* — Mondelings uitvoeriger daarover, al ware het stilzwijgen daarover mij het aangenaamste — maar wegens Uw toekomenden wereldburger is deze mij pijnlijke mededeeling noodig.

Met hoogachting
UEd. Hooggeboren onderdanige
dienaar en vriend
BEETHOVEN ». (1)

(Van Carls hand :)
Ik verheug mij zeer
tot UEd. te komen
En ben
Uw
CARL VAN BEETHOVEN.

Wij weten door de aanteekening van Vrouw Gianastasio wat Carls arglistige moeder toen verzon : aan Beethoven's adel te doen twijfelen, zoodat hij genoodzaakt werd daarvan bewijzen voor te brengen. 't Was toen dat de meester, voor de rechtbank gedaagd, verklaarde dat « zijn adel hier en daar was », wijzend naar hoofd en hart. Zulk een adel was niet gangbaar, en nu moest de zaak niet meer voor het hooggerechtshof, maar voor 't magistraat gepleit worden. Beethoven had toen het geluk zijne belangen aan Dr Bach toe te vertrouwen.

(1) Beeth. Sam. Br. III, blz. 21.

Ik kan uit Schindler niet opmaken wanneer dit geschiedde. Deze spreekt eerst van één jaar, dat in plagerijen was verloopen, dan van de twee jaar die Carl bij Gianastasio overbracht. Doch de brieven geven gelukkig duidelijker inlichting. Dr Kalischer plaatst in 1818 den eersten brief door Beethoven aan Dr Bach geschreven.

Intusschen moeten wij Carl nog een oogenblik in 't Gianastasio-gesticht volgen. Daar moest het kind, in September 1816, eene breuk-operatie onderstaan. Beethoven schrijft hem bij deze gelegenheid zijn eersten brief :

« Mijn lieve C.

Het is noodig volgens het voorschrift van Hr. v. Smettana (1) u vóór de operatie nog eens te baden, heden is het weer gunstig, en nog juist de goede tijd, ik verwacht u bij de Stubenthor. —

't Spreekt van zelf dat gij eerst H. v. G. toelating vraagt. — Trek een onderbroek aan of neem ze mee, om ze onmiddellijk na 't bad te kunnen aantrekken in geval het weer verkoelt. —

. . . .

Mijn (zoon) vaarwel ik ben —
zelfs door u

Uw broeksknop
L. v. Beethoven. » (2)

Die schertsnaam « Hosenknopf » was later het voorrecht van Gerhard von Breuning. Hier verschijnt hij voor de eerste maal.

Hoe bezorgd ook Beethoven zich toonde vóór de operatie, nog vaderlijker was hij daarna. Hij schreef aan Giannastasio del Rio :

« Zondag op den 22n September 1816.

Het geweten dient niet uitgesproken. — Zooals ik de tijding door U ontving van Karls doorstane operatie, bijzonder mijn dankgevoel. — U bespaart mij hier woorden

(1) Den chirurgijn.
(2) Beeth. Sam. Br. III, blz. 55.

uit te brengen of ten minste te stamelen. — Zij zouden toch niets zeggen in vergelijking van wat mijne gevoelens U geerne betalen wilden, dus stil. — Dat ik te hooren wensch, hoe het voorts met mijnen dierbaren zoon gaat, kunt U wel denken, vergeet U daarbij niet mij uwe woning duidelijk aan te wijzen, opdat ik zelf rechtstreeks aan U schrijven kunne. Ik heb sedert U van hier vertrok aan Bernhardt geschreven, opdat hij bij U zou hooren, doch kreeg geen antwoord, want op den duur zou U mij voor een halven, zorgloozen barbaar kunnen houden, daar Heer B. waarschijnlijk evenmin bij U is geweest, als hij mij geschreven heeft. — Bekommernis kan ik met uwe voortreffelijke gemalin niet hebben, gansch onmogelijk. Dat het mij wee doet geen deel te kunnen nemen aan de smarten van mijn Karl en *ten minste* dikwijls over zijnen toestand wensch te hooren, dat zal U zeer begrijpelijk zijn; daar ik nu een zoo gemoed- en deelnemingloozen vriend als Heer B. moet opgeven, ben ik wel verplicht uwe vriendschap en gedienstigheid in dat opzicht aan te spreken, ik hoop welhaast eenige regelen van U te bekomen en verzoek alle schoons en duizend maal dank aan Mevrouw uwe gemalin te zeggen.

In ijl uw

L. v. BEETHOVEN.

Aan Smetana verzoek ik mijne vereering en hoogachting over te brengen. » (1)

Immer blijft die hooge natuur zich gelijk en al wat zij ademt is grootschheid van denken en voelen. Een opvoedingstelsel zou men kunnen opmaken uit Beethoven's brieven. Gelijk hij volledig man was in zijne belangstelling in alle onderwerpen : politiek, studie der oudheid, letterkunde, in zijn overzien van 't ruimste wereldveld, zoo loochende zich ook nooit zijn prachtig gevoel en gemoedsleven. Men kan opwerpen dat hij niet wonderwel slaagde met zijn neefken ; doch hoe kwam het kind tot hem : reeds verkankerd door slecht voorbeeld, gewoon « enkel door slagen te gehoorzamen bij zijns vaders leven » ; (2) ook

(1) Beeth. Sam. Br. III, blz. 56-57.
(2) Brief van Beethoven aan Gianastasio del Rio. Beeth. Sam. Br. III, blz. 116.

afstammend van twee menschen die niet door kieschheid of kuischheid uitmuntten. — Onder 't voeren van 't proces zelf, had de Koningin der nacht nog een kind. En wat voor eene intrigante zij was, blijkt uit een schrijven van neef Karls weduwe, Caroline van Beethoven, uit het jaar 1867 : « Hemel en aarde wist zij in beweging te brengen door haar schrijven en haar spreken, en wanhoop kon zij met zulke gloeiende woorden schilderen en op zulke dramatische wijze, dat er geen tegenweren aan was. 't Was iederen keer een werkelijke scene, als een brief van Moeder aankwam en mijn man was steeds verscheiden dagen ziek van ontsteltenis, daar zij telkens met de uiterste middelen dreigde ; reeds had zij alles verpand wat te verpanden was, morgen kwam de deurwaarder, om ook het laatste stuk, het eenige bed, dat zij, arme weduwe, bezat, weg te sleuren, haar bleef niets over dan in de Donau te springen enz. En zoo in ongeregeld huishouden heeft deze vrouw drie menschenleeftijden doorgeleefd, leeft zij nog, ver boven de 80 jaar oud, en had zij nog voor enkele jaren dezelfde drift, dezelfde doordringende tong, waartegen Beethoven in zijnen tijd niet bestand was. » (1)

Tegen zulke hindernissen had de groote man te kampen, enkel gewapend met zijn rechtschapenheid van inborst, en dat hij, ofschoon hij zelf als slachtoffer viel, slaagde, bewijst het feit dat Karl later een eerlijk man werd.

Welke beginselen hem bezielden toont een brief uit honderden : « — ik verzoek U meer zijn gevoel en gemoed aan te spreken, daar bijzonder het laatste de hefboom is tot al wat uitstekend is, en hoe bespottelijk en gering dikwijls het gemoedelijke geacht wordt, toch wordt het door onze grootste schrijvers gelijk b. v. Göthe e. a. als een voortreffelijke eigenschap aanschouwd, ja zonder gemoed beweren velen, dat geen uitstekende mensch kan bestaan, en geene diepte in den mensch kan voorhanden zijn... » (2)

Beethoven was het met Bilderdyk eens dat het gevoel een vol aanschouwen der waarheid is, een aanschouwen in liefde.

De feiten van Beethoven's strijd om meester te blijven

(1) Beeth. Sam. Br. V. blz. 2, nota.
(2) Beeth. Sam. Br. III, blz. 211.

over de opvoeding van zijn neef, moet ik in zoo helder licht mogelijk stellen. Die strijd duurde vier jaar : van 1816 tot 1820.

Eerste periode : van Februari 1816 tot Februari 1818 is Carl in 't gesticht Gianastasio del Rio. Het Oostenrijksch Landrecht heeft Beethoven tot eenigen momber verklaard.

Tweede periode : in den zomer van 1818 neemt Beethoven, te Mödling verblijvend, zijn neef tot zich en geeft hem een huisleeraar. Twee brieven van den 25n Sept. en van den 15n Decemb. aan het K. K. N. O. Landrecht gericht, bewijzen dat de zaak nog van die rechtbank afhing. Het verwijzen van Beethoven van het Landrecht naar 't Magistraat moet dan dagteekenen uit het begin van 1819. De eerste brief van den meester aan 't Magistraat is van den 5n Juli 1819. Toen was Carl in 't opvoedingsgesticht van den heer Blöchlinger, Kaisergasse, na korten tijd een ander gesticht van zekeren Kudlich bezocht te hebben. Door Dr Bach gesteund, zocht Beethoven nu, daar 't magistraat hem de voogdij had ontnomen, zijne rechten te doen gelden bij 't « K. K. N. Oesterr. Appellationsgericht ». De brief is van den 7n Januari 1820 en opent de

Derde periode : waarin Beethoven de overwinning behaalt. Het beroepshof erkende de rechten van den grooten meester en gaf hem de voogdij terug.

Uit deze verschillige perioden moeten wij 't een en 't ander opteekenen. En vooreerst het begin van dezen brief aan het *Neder-Oostenrijksch Landrecht*, van den 15n December 1818.

« Het scheen mij aanvankelijk overbodig, het « K. K. N. O. Landrecht » nader in te lichten. Doch na de jongste gebeurtenissen, die, zooals het altijd meer mijn overtuiging wordt, door machinaties werden aangebracht om mij van mijn pupil te scheiden, vind ik het doelmatig en noodzakelijk, mijn tot hier gevolgde handelwijze omstandig uiteen te zetten. Dat hierin de strengste waarheid heerscht, waarborgt mijne gezindheid en mijn openbaar erkend moreel karakter . . . .

Ik plaatste in 't begin (mijn neef) in 't gesticht des Heeren Giannastasio del Rio, dat mij toch op den duur niet bevredigen kon, om het gewenschte doel te bereiken. Verleden zomer nam ik derhalve mijn pupil onder toezicht

van een braven leermeester op mijne kosten bij mij in huis en daar het tijdstip naderde, dat men beslissen moest over de toekomst, bij mij op het land, om te kunnen waarnemen, hoe ver zijne neiging tot muziek onder mijne eigene leiding (1) kon ontwikkeld worden, zonder zijne schoolstudiën op zij te schuiven, gelijk de getuigschriften bewijzen, want hier ook hield ik eenen leermeester. Alhoewel hij geen geringen aanleg daartoe liet blijken, verkoos hij toch de wetenschappen, en mijn inzicht was hem van stonde af, het openbaar onderwijs te laten volgen.

Naar de stad teruggekeerd, liet ik hem aanstonds de openbare scholen volgen en thuis het noodig privaatonderricht genieten zoowel als voorbereiding voor de school als ook voor de muziek, het fransch en het teekenen. Na de laatste droevige onderbreking door de moeder plaatste ik hem oogenblikkelijk in het Giannastasio-gesticht.

Tegenwoordig wijl hij zijne fout inziet en berouwt en enkel bidt om bij mij te mogen blijven, bevindt hij zich weer in mijn huis onder de leiding van mij en van een ervaren leeraar, die hem in en uit de school begeleidt en te huis onophoudelijk het onderricht en het toezicht gemeenschappelijk met mij bezorgt, waarvoor ik mij de aanzienlijke uitgaaf van jaarlijks 600 fl. getroost, zonder de overige emolumenten voor dezen leeraar in aanmerking te brengen... » (2).

Dit vertoogschrift is waarschijnlijk door Dr Bach opgesteld, doch op brouillon van Beethoven, wiens gevoelen en gedachten heel duidelijk voorkomen.

Uit den brief aan 't Magistraat van den 5n Juli 1819, insgelijks door Beethoven enkel onderteekend, is niets treffend op te nemen — wel uit het lange schrijven van den meester aan zijn raadgever Dr Bach, uit Weenen den 23n October 1819 :

« UEd. Hooggeboren !

U zal reeds het schrift der Vr. v. Beethoven ontvangen hebben, deze persoon is te zeer beneden alle moreele

(1) Dat is : door lessen door Czerny onder zijne leiding gegeven.
(2) Beeth. Sam. Br. IV, blz. 68, 70, 71.

waarde, als dat ik de aanvallen tegen mij zou wederleggen. Z. Keiz. Hoogheid, Eminentie e. Cardinaal, die mij als vriend en niet als dienaar behandelt, zou onverwijld een getuigenis afgeven zoowel over mijne moraliteit, als over het gewauwel van ollmütz (1), waar geen woord van waar is, zooveel men weet e. Z. H. zelf, zal dezelve er hoogstens 6 weken doorbrengen, edoch zou het te veel eer zijn aan zulke bijna wettelooze persoon, welke naar het § 191, toen zij voor 't Crimineel was, bijlange tot geen voogdij bekwaam was, nog bewijzen van de echtheid harer aantijgingen bij te brengen. — De hoofdzaak is, dat ik onmiddellijk als alleenige voogd erkend worde, ik neem geen medevoogd aan, daardoor juist is de moeder van allen omgang met haren zoon in 't Instituut uitgesloten, wijl tegen hare *onzedigheid* niet genoeg wachters daar kunnen zijn, en dat zij den opvoeder in de war brengt met de valsche verklaringen en leugens, die zij hem opdischt, evenals zij haren zoon verleidt tot afschuwelijke leugens en gezegden *tegen* mij, zelfs ook klachten tegen mij smeedt, dat ik hem nu eens te veel dan te weinig geef of heb gegeven; om echter de menschelijkheid uit het oog niet te verliezen, kon zij haren zoon somwijlen bij mij in tegenwoordigheid van den opvoeder en andere uitgelezene menschen (zien), — het L. r. verleende alsdan zeer wijselijk aan H. Giannastasio, bij wien hij toen in 't Instituut was, eene verordening in 't algemeen ..... de toenmalige door mij aangestelde voogd M. r. Tuscher (2) gaf een rescript aan den instituteur bij wien de zoon was, waarbij hij ze niet meer bij haren zoon mocht toelaten doch wat er alles daarna voorviel, is schrikkelijk ——— ik ben van meening, dat U vast en onverbrekelijk moet aandringen, dat ik *eenige* voogd worde, dat deze onnatuurlijke moeder haren zoon nooit anders dan bij *mij* moge zien; mijne bekende humaniteit en beschaving zoowel als mijne gewone menschelijkheid waarborgen, dat

(1) Carls moeder beweerde dat Beethoven ongeschikt was voogd te zijn, omdat hij Aartsh. Rodolf te Ollmütz moest volgen en dat zijne hardhoorigheid alle verkeer met hem onmogelijk maakte.

(2) Om de kuiperijen zijner schoonzuster te verijdelen, liet B. eenigen tijd een lid van 't Magistraat, Heer Tuscher in zijne plaats optreden.

mijne handelwijze tegenover haar niet minder edel dan tegenover haar zoon zijn zal, overigens geloof ik, dat men zoo gauw mogelijk een beroep moet trachten te bekomen voor den raad van voogdij, daar ik mijn neef onder een hoogere categorie heb gebracht, behoort noch hij noch ik tot het M.(agistraat), wijl zulker voogdij enkel herbergiers, schoenmakers en kleermakers behooren. —— » (1)

Dat is de echte Beethoven-toon, zoo kennelijk in zijn schrijven als in zijne muziek. De brief vervolgt in dezer voege : « Wat zijn huidig onderhoud betreft, zoolang ik leef, is en zal daarvoor gezorgd worden, voor de toekomst heeft hij 7000 Fl. w. w., waarvan zijne moeder, zoolang zij leeft, het vruchtgebruik heeft, — alsook 2000 fl. (of nog iets meer, daar ik hem deze heb overgebracht), waarvan hem de interesten toekomen, en 4000 fl. in zilver liggen op de bank, *van mij;* daar hij alles van mij erft, behooren zij tot zijn kapitaal; u ziet dat, benevens *zijn groot talent,* dat weliswaar niet in aanmerking komt bij 't v.(ereerde) M.(agistraat), wijl hij niet aanstonds een beroep kan uitoefenen, *overvloedig* voor hem reeds nu gezorgd is, in geval ik vroeger sterf, deze 12000 fl. hem bijeen te scharren, kostte veel geld, het mengelmoes van dit ellendig M.(agistraat) heeft mijne uitgaven veel vergroot, deze menschen zijn volstrekt niet in staat, *deze gewichtige zaak* te vatten, nog veel minder *daarvoor* of daarnaar te handelen. ————

Daar het testament niet voordeelig voor den zoon was en het L.(and)r.(echt) bepaalde, dat de zoon nooit bij zijne moeder mocht zijn, maakte ik alles zoo billijk mogelijk, ofschoon zij reeds bij 't inventaris verdacht werd van bedrog gepleegd te hebben bij 't L. r., *mij was het enkel om zijne ziel te doen,* derhalve liet men haar de gansche nalatenschap over jure crediti, zonder te onderzoeken of de opgegeven schulden in werkelijkheid juist waren, waardoor slechts weinig voor den zoon uitkwam, namelijk de hooger opgegeven 2000 fl. w. w. is alles wat men bekomen kon, benevens het vruchtgebruik voor hem, deze plaatste ik dan in Lotterieloten, wat een groote som kostte, opdat de inte-

(1) Beeth. Sam. Br. IV, blz. 38, 39.

resten belangrijker voor hem zouden uitvallen, dan was ik haar gedienstig voor haar pensioen, waar zij de helft van afstond voor de gansche nalatenschap jure crediti. edoch reeds vóór 1816 zorgde ik voor mijnen neef en alles op eigene kosten; (daar haar slecht kaıakter niet anders toeliet dan ze in alles door 't gerecht te dwingen, kunt u licht denken welke sommen de knaap kostte) zooals gezegd, reeds vóór 1816 ging alles op mijne kosten, door de toenmalige duurte kostte zijn verblijf in 't Instituut groote sommen), dit duurde tot 1818, wanneer echter Vr. Beeth., daar zij haar pensioen eerst ontving, niets wilde afstaan; zij moest dus gerechtelijk daartoe gedwongen worden, het spel kostte over de 180 fl. w. w. —— Wat ik dan ontving voor de opvoeding, is gauw berekend, van 1818 in Mei af; nu heb ik sedert 9 maanden geen duit van 't pensioen gekregen, daar zij zelf met vlijt niet ontvangt, in den waan mij daardoor in verlegenheid te zetten, daar ik zelf niet kan ontvangen, voor zij *zelve* het haalt, heb ik nog altijd een half jaar te kort; —— nog nooit heeft het hem aan iets ontbroken, ja er zou nog meer gebeuren, als maar die overvoogd-plaag een einde nam; niets heeft mij weerhouden, geen chicane, geen hindernis, altijd gelijk voor hem zorg te dragen, zelfs onder een anderen voogd, als de zorgen nog grooter waren, ja zelfs bij de opruiingen van de moeder *des knaaps tegen mij!!!* ben ik immer dezelfde gebleven, gisteren nog niettegenstaande alle vernederingen heb ik aan den opvoeder geschreven, waar ik *hem* insgelijks *zelf* binnengebracht heb, dat ik voortging voor mijnen neef te zorgen, en dat ik hem volstrekt niet in handen van dit ellendig Mag. zou geven. —— Oordeelt nu, of ik niet verdien voogd te zijn ik alleen, of liever mij in den vollen zin des woords de vadernaam niet toekomt, te meer, daar ik zijnen ongelukkigen vader *door* zijne afschuwelijke echtgenoote verscheiden jaren lang door mijne rijkelijke ondersteuningen het leven redde en verlengde —— ik heb gedacht dat het niet onnuttig zou zijn, u met eenige datums in deze zaak ter zij te staan, verschoont mijne breedsprakigheid, zij is aan kortheid van tijd toe te schrijven, want reeds Cicero verontschuldigt zich, dat hij *om kort te zijn te weinig tijd* had. —— Daarbij is de zaak zoo uiterst onaangenaam

in zich ——— terwijl ik u in mijne aangelegenheid die mijns dierbaren neefs op 't beste beveel

ben ik met

uitgelezen

hoogachting

uw

onderdanigste

BEETHOVEN. » (1)

Hoe nobel klinkt hier alles, hoe zedelijk schoon ! — « Mij was het enkel om zijne ziel te doen... » En hoe uit de hoogte ziet hij neêr op het klein menschen-dwergjes-gedoe : de intrigues zijner zwagerin, de zwakheden der magistraten ! De toon is even grootsch als de grootsche tonen eener negende symphonie, eens zevenden kwartets.

Gelukkig had de meester nu te doen met iemand die in staat was hem te waardeeren. Zoo schreef Dr Bach later (den 9n Juni 1839) aan Schindler : « Geen trek dezer groote ziel mag verloren gaan, want daarin ligt het bewijs, dat aan een onuitputtelijken geest een edel gemoed kan verbonden zijn. » (2)

Uit het schrift aan 't beroepshof, door Beethoven enkel onderteekend en door Dr Bach ongetwijfeld opgesteld, maar volgens ingeving van den meester, wil ik nog dit aanhalen : « Mijn willen en streven heeft enkel voor doel aan den knaap de best-mogelijke opvoeding te verschaffen, daar zijn aanleg de blijdste hoop wettigt, en de verwachting te vervullen, welke zijn vader zaliger op mijne broederliefde bouwde. Nog is de stam buigzaam, doch indien men nog tijd verzuimt, zal hij in kromme richting de hand des vormenden hoveniers ontgroeien, en de rechte houding en wetenschap en karakter zijn voor eeuwig verloren. Ik ken geen heiliger plicht dan de zorg voor de opvoeding en vorming van een kind. » (3)

Lacordaire spreekt ergens van « cette passion à cheveux blancs que nous nommons la paternité. » Misschien is

(1) Beeth. Sam. Br. IV, blz. 40, 41, 42.
(2) Schindler I, blz. 260.
(3) Beeth. Sam. Br. IV, blz. 75.

deze uitdrukking wat gewaagd, algemeen gesproken, want 't is in de jeugd dat de huwelijksbanden hunne vruchten dragen, maar in Beethoven's geval is zij volkomen gerechtveerdigd. Ook vindt de episode met het neefken hare plaats in 't laatste hoofdstuk van 's meesters leven. Al Lacordaire's woorden krijgen zoo goed hunne toepassing in Beethoven's grootmoedige handeling : « Avec les premières ombres de la vieillesse, le sentiment de la paternité descend dans notre cœur et prend possession du vide qu'y ont laissé ses précédentes affections. Ce n'est pas une décadence, gardez-vous de le croire ; après le regard de Dieu sur le monde, rien n'est plus beau que le regard du vieillard sur l'enfant, regard si pur, si tendre, si désintéressé, et qui marque dans notre vie le point même de la perfection et de la plus haute similitude avec Dieu. Le corps baisse avec l'âge, l'esprit peut-être encore, mais non pas l'âme, par laquelle nous aimons. La paternité est autant supérieure à l'amour que l'amour lui-même est supérieur à l'amitié. La paternité couronne la vie. »

Die verhevene, bijna bovennatuurlijke opvatting van leven en liefde doorstraalt al de werken van Beethoven's laatste periode ; de kwartetten van 12 tot 17 in 't bijzonder.

De gewichtige voorvallen der jaren 1816-1820 vat Schindler samen, onder den titel : « Resumeerend. Het jaar 1820 toont ons Beethoven op het toppunt zijner zoo lang bekampte, eindelijk toch bereikte wenschen. « Met zijnen Carl samenzijn », gelijk wij hem hoorden uitroepen, kon nu verwezenlijkt worden. De indruk van den uitslag van dit proces op zijn gemoed was onder alle opzichten geweldig, wijl hij aan zijnen kant er altijd aan getwijfeld had. Uit reine vreugd en gelukzaligheid van de behaalde zegepraal over boosheid en list, doch ook om de gemeende redding uit lichamelijk en geestelijk gevaar van den talentvollen neef, werd den heelen zomer door weinig of niets gewerkt, — wellicht maar in schijn, daar de schetsboeken voortaan slechts witte bladzijden toonden. Al de sedert vier jaren geslagen wonden schenen vergeten en vergeven. Zelfs de andere gevolgen van dezen slechten tijd (1).....

(1) De geldnood.

gaven hem geene bekommernis, want op God en zijn scheppingrijk genie vertrouwend, hoopte hij er in 't kort in te slagen zijn toekomstige levensbaan van alle hindernissen te bevrijden. » (1)

Vergeten wij niet dat de vruchten dezer geweldige en rijpende periode waren : de Missa solemnis, de Negende Symphonie en de vijf laatste kwartetten.

Uit den worsteltijd van 't proces had Beethoven eene blijvende plaag behouden : de geldnood, met zijn gevolg — schulden.

Reeds in 1814 had de meester geld ontleend aan zijne trouwe vrienden, Franz en Toni Brentano. In zijn dagboek teekent hij op : « 2300 Fl. ben ik aan V. A. B. schuldig, eens 1106 en 66 # » (dat is ducaten). (2)

« Deze familie uit Francfort noemde de meester in een schrijven aan (Schindler) : « Zijne beste vrienden op de wereld ». — ... Nooit hebben deze voortreffelijke menschen den meester herinnerd aan zijne verplichting, integendeel zij bemoeiden zich hem deze uit den geest te drijven, tot heel gunstige dagen zouden komen ». (3)

Aan de dochter van dit edel paar, Maximiliane Brentano, droeg Beethoven zijne sonate in E-dur, op. 109, op, door den volgenden brief :

« Aan Maximiliane v. Brentano —

Eene dedicatie ! ! ! ———— nu het is er geene, gelijk er zoo vele misbruikt worden. — Het is de geest, die edeler en beter menschen op dit wereldrond verbindt, e. dien geen tijd kan verwoesten, deze is het die thans tot U spreekt e. die u aan mij nog vertoont in uwe kinderjaren, en zoo gedenk ik uwe geliefde ouders, uwe zoo voortreffelijk geestvolle moeder, uwen zoo waarachtig met goede e. edele eigenschappen bezielden vader, steeds het wel zijner kinderen indachtig, en zoo ben ik voor het oogenblik op den grooten weg — en zie u voor mij, e. terwijl ik aan de voortreffelijke eigenschappen uwer ouders denk, kan ik

(1) Schindler I, blz. 271, 272.
(2) Beeth. Sam. Br. II, blz. 234.
(3) Schindler II, blz. 46.

onmogelijk twijfelen, of U zal tot edele navolging bezield worden, e. dagelijks meer — nooit kan het aandenken aan eene edele familie in mij uitdooven, moge U mijner menigmaal in het goede gedenken. ———

leve u hartelijk wel, de hemel zegene voor altijd uw e. u aller bestaan.

Hartelijk
e. ten allen tijd
uw
vriend
BEETHOVEN. » (1)

Weenen
op 6den Decemb.
1821.

Eenige weken vroeger had Beethoven aan den vader van 't meisje, Franz Brentano, den volgenden weemoedigen brief geschreven :

« Weenen, den 12n November 1821.

Wille mij niet houden voor een schoft, of een lichtzinnig genie. — — Reeds sedert verleden jaar tot nu toe was ik altijd ziek, den zomer door insgelijks werd ik met geelzucht overvallen, dat duurde tot einde aug., in gevolg van Staudenheimers voorschrift moest ik, in September nog naar Baden gaan, daar het in die streek welhaast koud werd, werd ik door een zoo hevigen buikloop overvallen, dat ik de kuur niet kon volhouden en naar hier moest komen gevlucht, nu gaat het Godlof beter en eindelijk schijnt mij de gezondheid weer te willen opnieuw beleven, om weer opnieuw voor mijne kunst te leven, 't welk eigenlijk sedert 2 jaren niet het geval was zoowel uit gebrek aan gezondheid als ook wegens zoo veel ander menschelijk lijden. — — De mis had wel vroeger kunnen afgezonden worden, maar ze moet *nauwkeurig overzien worden*, want ginder zullen de uitgevers niet weg kunnen met mijne manuscripten — zooals ik uit ondervinding weet, moet, om zulk een afschrift te graveeren, noot voor noot nagezien worden, dat kon ik wegens mijn ziekelijken toestand niet doen, des te meer, daar ik bij dit alles in aanzien van mijn

(1) Beeth. Sam. Br. IV, blz. 123.

bestaan veel broodwerk (ongelukkig moet ik het zoo noemen) moest verrichten — ... » (1)

Beethovens twee jaren zwijgen was dan niet alleen aan geldbeslommering te wijten, maar ook aan gedurige ziekelijkheid. Zoo bemerkt Dr Kalischer in de nota van dezen brief : « De jaren 1820 en 1821 zijn opvallend arm aan toonscheppingen, zoodat men niet verwonderd mag zijn, dat de roep door de wereld ging : « Beethoven heeft zich gansch uitgeschreven, hij vermag niets meer. » Uit dezen brief vatten wij de hoofdreden daarvan..... : de ziekte, de geelzucht ». (2)

Reeds in eenen brief aan Aartshertog Rudolf, uit « Unterdöbling, op den 18n Julij 1821 », klaagt Beethoven over deze lastige kwaal : « Ik hoorde gisteren van Uwer Hoogheids aankomst hier, welke, hoe verheugend het mij ware, nu voor mij eene treurige gebeurtenis is geworden, daar het tamelijk lang zal duren, eer ik het geluk kan hebben U. K. H. op te wachten. Reeds lang zeer onwel, ontwikkelde zich eindelijk eene volkomene geelzucht, voor mij eene hoogst akelige ziekte. ik hoop nochtans, dat ik wel zoo ver zal hersteld zijn, om U. K. H. nog hier vóór haar afreizen te zien ——— ook den voorgaanden winter had ik de sterkste rheumatische aanvallen —— veel komt voort uit mijn treurigen toestand, wat de economische omstandigheden betreft, tot hiertoe hoopte ik door alle mogelijke inspanning eindelijk dat te overwinnen, God, die mijn binnenste kent en weet hoe ik als mensch overal mijne plichten, welke mij de menschelijkheid, God en de natuur opleggen, op de heiligste wijze vervulde, zal mij wel eindelijk weer eens aan deze beproevingen ontrukken. — .... » (3)

Geelzucht komt gewoonlijk voort uit eene groote ontsteltenis, uit kommer en angst. Geen wonder dat de groote meester met deze « akelige ziekte » zijn opoffering aan zijn neefken moest betalen. Nochtans bleef hij aan zijne « Missa Solemnis » arbeiden.

(1) Beeth. Sam. Br. IV, blz. 121, 2.
(2) Id.
(3) Id., blz. 114.

Hoe anders had de grijze toondichter zich zijn toekomst gedroomd! In het dagboek van 1814 leest men : « De oormachienen zoo mogelijk tot rijpheid brengen, dan reizen — dat zijt gij u, den menschen en hem, den Almachtige schuldig, enkel zoo kunt gij nog eens alles ontwikkelen, wat in u besloten moet blijven — — — en een klein hof — — eene kleine kapel — — van mij, daarin den zang geschreven, aangevoerd, ter eere des Almachtigen — des Eeuwigen, Oneindigen. — Zoo mochten de laatste dagen heenvloeien — — en voor de komende menschheid. Haendel, Bach, Gluck, Mozart, Haydn's portretten in mijne kamer — — Zij kunnen mij op lijdzaamheid helpen aanspraak maken — — — — —. » (1)

(Wordt vervolgd.) M. E. Belpaire.

---

(1) Schindler I, blz. 265.

BEETHOVEN

O streng gelaat, waarin de hartstocht diep
de voren groef van ongemeten wee,
daar Godes geest een wereld in u schiep
bij 't luistren naar 't geklots der klankenzee,

o, 't is alsof uw beeld, in doodenvree,
nog ál uw liefde en ál uw lijden riep,
een macht'ge hymne of een bange bee
van 't leven dat verholen in u sliep.

Uw oogen, die den trans doorpeilden, zijn
voor eeuwig toe, en rond uw ooren klaagt
vergeefs 't orkaan den schrei der bitse pijn,
die rustloos ook úw boezem heeft doorknaagd.

Maar hoort gij thans 't ontzaglijk hemellied
waarvan uw zang deze aarde een weerklank biedt?

13 November 1909. CONSTANT EECKELS.

GRONDSLAG EN ONTWIKKELING DER DUITSCHE « SOZIALDEMOKRATIE »

EEN OVERZICHT (1)

Een der belangrijkste verschijnselen onzer dagen is zeker het ontstaan en het ontwikkelen van het Socialisme in de samenleving. Iedereen dan ook, die zijn tijd begrijpen wil, moet eene kennismaking met het Socialisme beleggen en het binnen den kring van zijn onderzoek betrekken.

In een tijd van gisting en wetenszucht, overal om ons heen, is er te meer reden dit te doen, daar wij weten moeten hoe anderen ontstaan en ontwikkelen, wat anderen doen en willen. Wij moeten immers anderen kennen, willen wij ons zelven begrijpen, en doen kennen wat wij zelf willen.

Ons dunkt het dan ook goed een algemeen denkbeeld te geven over den grondslag en de ontwikkeling der Duitsche « Sozialdemocratie ». Zij immers bezit de leerzaamste inrichtingen, de beduidendste gedachten en beschikt over de sterkste verschansingen.

* * *

In de ontwikkeling der Duitsche Sociaaldemokratie onderscheidt men drie scherp tegenovereen afgeteekende perioden. De eerste namelijk gaat van het ontstaan der Beweging tot het Congres van Gotha in 1875. Afgezien van eenige voorloopige socialistische uitspattingen, die het omwentelingsjaar 1848 kenmerken, door den Bond der Kommunisten veroorzaakt, is die gansche periode een

(1) Benevens vele persoonlijke opzoekingen, heb ik tal van inlichtingen te danken aan de welwillendheid van Dr. Brauns, direktor in de « Zentralstelle » te M. Gladbach.

onverpoosd strijdvoeren tusschen de twee opkomende richtingen, de Lassaliaansche en de Marxistische. De levenslustige Lassalle is meer vaderlander, zijn socialisme is niet zoo woest, zoo afbrekend. Zijn verfijnde natuur, zijn verkeer met de hoogere standen boezemt een zekeren eerbied, eene zekere genegenheid in voor de keizerlijke monarchie, die hij slechts tot een staatssocialismus brengen wil. De Marxisten integendeel, geleid door Bebel en Liebknecht, zijn ruwer en wilder. Zij droomen eenen toekomststaat, waar geen persoonlijke eigendom meer bestaat, en tot wiens verwezenlijking zij voor geen woest geweld achteruit wijken.

Die wederzijdsche strijd nochtans draagt geen verdelgend karakter. Zij willen woest tot eenheid komen. Het Congres van Gotha zal hun die eenheid geven.

Het tweede tijdperk mag het tijdperk der « geslotene eenheid » genoemd worden. De sociaaldemokratie is geworden een strijdlustige ridder in den maliënkolder van Karl Marx. 't Is op het « Kapital » dat men zweren zal van 1875 tot 1891. Dit laatste jaar bijzonder was een triomf voor de Marxistische beginselen, die te Erfurt door gansch het Congres als de ware uiting der sociaaldemocratische bedoelingen werden uitgeroepen. Pas zijn de jubelkreten om het Erfurter Program verzwonden of strijdrumoer gaat op in het kamp der socialisten. Eene nieuwe periode vangt aan, waar schilden blinken en roode vanen bewegen. Het geldt om het herzien van het Erfurter Program.

Ditmaal nochtans is het geen eenheid brengende krijg. De Revisionisten voeren scheuring in hun schild. Aan hun hoofd staat Bernstein, die met zijn boek : « *Die Voraussetzungen des Sozialismus* », de gansche partij in roering bracht en eene richting schiep met den naam van « Revisionismus » bestempeld. De tweespalt kwam eerst duidelijk te voorschijn op het Congres van Dresden in 1903. Daar nochtans bekwam het Marxismus de bovenhand. Doch Congresstemmingen vernietigen geene richting. Ook vervolgt het revisionismus zijnen weg traag, zeker en scheurmakend.

Om den revisionistenstrijd te verstaan is het noodig een kort begrip te hebben over den eigenlijken grondslag

van het Socialismus, namelijk over de beginselen van Karl Marx.

De Marxistische gedachtengang, het wetenschappelijk pronkstuk van alle socialismus, berust bijzonder op twee theorieën : De *Waardeleer* en de *materialistische Historische-schouwing*.

« Volgens Marx heeft de ruilwaarde niets met de gebruikswaarde gemeen; maar zij bestaat in den menschelijken arbeid, die aan eene zaak is besteed. Arbeid is de « waardevormende substantie ». Waarde is arbeidsgelei. Zij wordt echter niet bepaald door den aard van den arbeid; want alleen, « abstract menschelijke arbeid » geeft de waarde. Maar zij wordt bepaald door den « sociaal noodzakelijken arbeidstijd » ; d. w. z. den gemiddelden tijd, dien een arbeider met gemiddelde vaardigheid onder de bestaande sociale verhoudingen tot de voortbrenging van eenig goed noodig heeft. Eene zaak heeft zooveel waarde als er arbeidstijd in bovengenoemden zin aan besteed is »...

» Nu is volgens Marx aan de arbeidskracht eene eigenaardigheid verbonden, die den kapitalist in staat stelt om, zonder te arbeiden, schatten op schatten te stapelen, terwijl de arbeider, die de « waardevormende substantie » levert, met bijna ledige handen heengaat. De arbeidskracht heeft dit eigenaardige, dat zij meer waarde voortbrengt dan zij zelf bezit. Dat is de meerwaarde (Mehrwerth) en daarin ligt het geheim der « plusmakerij (Plusmacherei) ». (1)

Die leer is klaarblijkelijk valsch. De waarde immers berust niet alleen op daden maar ook op persoonlijke schattingen. Een ding kan veel arbeid gekost hebben en geene waarde hebben, terwijl iets dat weinig arbeid gekost heeft een gansch fortuin kan uitmaken.

Ziehier welke gevolgen Marx trekt uit de gegeven beginselen der waarde : « De kapitalist, zegt hij, kan de meerwaarde als zijn eigendom beschouwen daar hij de voortbrengstmiddelen in bezit heeft. Dit aanhoudend aaneenschakelen van meerwaarden (*aushecken von Mehrwerthen*) voert den rijkdom in de handen van een gering

(1) *Sociologische Beginselen*, door P. Bruin, S. J. Nijmegen 1904, blz. 213-14.

getal bezitters, terwijl de armoede gedurig toeneemt bij de uitgebuite proletariërs. De gevolgtrekking is klaar : breekt het maatschappelijk gebouw af en schept een nieuwen voortbrengstvorm. »

De tweede grondslag van het Marxismus is *het geschiedkundig Materialismus*. Deze opvatting is de trots van het Socialismus.

Ziehier in korte woorden gansch het stelsel :

« De grondslag is, dat er niets bestaat dan lichamelijke wezens. Deze bewegen en ontwikkelen zonder verpoozen. Ook de menschen en hunne onderlinge betrekkingen zijn onderworpen aan die onophoudende verderontwikkeling tot verhevener vormen. Naar Darwin's ontwikkelingsleer heeft de mensch, uit de nederigste beginselen gesproten, zich door den strijd om de voortteling en om het leven trapsgewijze ontwikkeld tot de hoogte, waarop hij zich nu bevindt. Op gelijke wijze verbeteren zich nu gedurig de uitwendige levensvoorwaarden der menschen, en dezer beschaving naar geest en lichaam, dank zij eene ontwikkeling, die zich met natuurlijke noodwendigheid voltrekt.

» De hoofdgedachten, die gedurende een bepaald tijdperk heerschten over staatkunde, wetenschap en godsdienst, vinden hunnen oorsprong in den toenmaligen toestand der voortbrenging en der handelsbetrekkingen : immers, wetenschap, godsdienst, staatkundige zienswijze en inrichtingen volgen den aard der voortbrenging en der handelsbetrekkingen van hunnen tijd. » (1)

't Zijn dus stoffelijke dingen die de wereld en het menschdom beheerschen. « Wij scheppen geene geschiedkundige toestanden », zegt Karl Kautsky, « aan ons is het, ons naar die toestanden te schikken. Welke vormen de levenswil van ons organismus aanneemt hangt van bijzondere omstandigheden des levens af. » (2)

Daaruit volgt dat het economisch leven met natuurlijke

(1) *Het Maatschappelijk Vraagstuk*, door JOSEPH BIEDERLACK, vertaald door A. J. VERHAEGEN. Averbode 1902, blz. 106-107.

(2) *Der Weg zur Macht*, KARL Kautsky. Berlin 1906, blz. 31 en 51. Zie verderen uitleg bij H. PESCH, *Liberalismus, Sozialismus und christliche Gesellschaftsordnung*, I, Herder, Freiburg, 1901, blz. 7-9.

noodwendigheid ontwikkelt. De arbeidersklas heeft dus zelf geene oorbeelden te verwezenlijken; zij moet slechts beletselen laten voorbijgaan tot de zon voor het nieuwe gezelschapsleven opdaagt. Die ontwikkeling is tweevoudig. Langs den eenen weg stapelen de rijkdommen opeen, langs den anderen gaat het aangroeiend leger van uitgehongerde werklieden. Deze ontwikkeling moet, volgens Marx eindigen in een plotseling losbranden van haat en woede die de maatschappij moet ten onder brengen, en het rijk der « Sozialdemokratie » inhuldigen.

* * *

Gansch de *propaganda der Duitsche socialisten* was oorspronkelijk volgens dit stelsel gekleurd.

Zij predikt de tegenstrijdige belangen der twee bestaande volksklassen : de rijke uitbuiters en de arme werklieden. Wat tot het Proletariaat niet behoort is als vijand gebrandmerkt. Tusschen beide klassen is dan ook geene verzoening mogelijk. Vandaar klassenhaat, vandaar klassenstrijd.

De ondergang der kapitalistenklas is de eerste voorwaarde voor den toekomststaat. Aangezien de kapitalisten niet vrij en blij hunne rijkdommen verzaken willen, noch hunne politieke overmacht afstaan, zoo is omwenteling met geweld en woestheid onvermijdelijk. Nochtans die omwenteling mag men zich niet slechts te vuur en te zwaard verbeelden. Zij draagt veel meer een sociaal karakter, daar zij met noodwendigheid uit het economisch leven ontwikkelen moet, door uitbuiting en aangroeiende verarming der volksmassa. Voor de socialistische propagandisten is dus eene sociale hervorming in den waren zin van 't woord eene onmogelijkheid, daar hunne richting door het « Fatum » overheerscht is. Ten hoogste kunnen zij, benevens hunne economische verarming eene geestelijke, zedelijke en politieke (algemeen kiesrecht) verheffing nastreven.

Ofschoon niet verwerpelijk, zijn wetgeving en zelfbewerking slechts schijnmiddelen tot verbetering, die het socialismus gerust missen kan. Tot bewijs dezer grondgedachten volgen teksten uit socialistische geschriften.

Ziehier eenige uittreksels uit het « Communistisch Vertoog » :

« ... De gansche Maatschappij verdeelt zich meer en meer in twee vijandelijke legers, in twee groote tegenstrijdige klassen : Burgerij en Proletariaat... Het Proletariaat, de onderste laag der samenlevende klassen, kan zich niet verheffen, kan niet opstaan zonder dat de overbouw der maatschappij, door de burgerij vertegenwoordigd, in de lucht springt... »

» De kapitalistische bijzondere eigendom der voortbrengselen — grond en veld, groeven en mijnen, onverwerkte stoffen, werktuigen, vervoermiddelen — moet veranderd worden in maatschappelijken eigendom, en de voortbrenging van koopwaren moet veranderd worden in eene socialistische voortbrenging door en van de maatschappij... » (Program van Gotha in 1875 nr 1.)

Hooren wij verder het Program van Erfurt (1) 1892 :

« De economische ontwikkeling der burgerlijke maatschappij leidt noodzakelijk tot den ondergang van het kleine bedrijf, hetwelk zijn grondslag vindt in de oplossing van des arbeiders bijzonderen eigendom door den nieuwen overweldigenden voortbrengstvorm. Hij scheidt den arbeider er van af, en verandert hem in een nietbezittenden proletariër, terwijl de voortbrengstmiddelen in het bezit komen van een betrekkelijk gering aantal kapitalisten en groote grondbezitters.

» Hand in hand met deze monopoliseering der voortbrengstmiddelen gaat de verdringing der versnipperde kleine bedrijven door zeer groote ondernemingen, gaat de ontwikkeling van het werktuig tot de machine, gaat een reusachtige toeneming der opbrengst van den menschelijken arbeid.... Voor het Proletariaat en voor de afzinkende middenlagen — kleine burgers, boeren — beteekent die monopoliseering, toenemende vermeerdering der onzekerheid van het bestaan, der ellende, der onderdrukking, der dienstbaarheid, der vernedering, der uitzuiging. »

(1) *Grundsätze und Forderungen der Sozialdemokratie* von KARL KAUTSKY und BRUNO SCHOENLANK, Berlin 1907, blz. 1.

Verder uit « Das Erfurter Program », 1892, van Kautsky :

« De economische ontwikkeling vertoont die hoogst aangename richting voor de kapitalisten, bestaande in de onderhoudskosten van den werkman te verminderen en het loonstijgen te verdrukken... » (blz. 46).

« De zedelijke verheffing of wedergeboorte van het Proletariaat is slechts mogelijk door wraakneming tegenover de kapitalisten die de neerdrukkende richting leiden... » (blz. 140).

Grondbeginselen en propaganda der oude Marxisten ondernamen dan een langdurigen strijd tegen syndicaten, werkmanskringen, sociale politiek enz. Feitelijk werd die oproerende beweging gesteund door het opmaken der « machine », die menschenarbeid verving, en zoo oogenblikkelijk vele werklieden van brood en bestaan beroofde. 't Was een tijd van beroerte op sociaal gebied, uiterst wel geschikt om opgewonden gemoederen te verbitteren, en de handen naar een vernietigend tuig te doen grijpen.

Het Socialismus dacht te zegepralen en de roode vaan op de rookende puinen der fabrieken te planten. Doch het viel anders uit. De overgang tot den nieuwen voortbrengstvorm was langzaam vooruitgegaan, eenen weg banend voor het herworden van het komend economisch leven.

Vakvereenigingen en andere inrichtingen vatteden den nieuwen stroom, zoodat een aanpassend leven de maatschappij op haren grondslag bevestigde. Het Duitsch economisch leven in 1895 nam dan ook zijne vlucht naar het buitenland, zoodat voortbrengst, loon en werk ontwikkelden en vermeerderden tot welzijn en verheffing van het volk. Aan een anderen kant, door den invloed der politiek op sociaal gebied, door strijd en werking, uit zelfbewustzijn van eigene kracht, steeg het werkvolk tot een nieuw leven, dat alhoewel nog lijden en misstanden dragend, hun het bewustzijn schonk van een beteren stand en de hoop op hooger verheffing.

* * *

Die onvoorziene omkeer op economisch gebied ten voordeele van de orde der sociale werking en van de belangen

van het volk, bracht bij de volgelingen van Karl Marx eene beweging tot stand, die zijne fatalistische beginselen zou ondermijnen. Dit was de taak van het « Revisionismus. »

Het herbloeien van het economisch leven, inderdaad, was eene klaarblijkende loochening en verwerping van den afgrijzelijken toestand door Karl Marx in zijn « Kapítal » afgeschilderd. Velen dan ook, wier geest niet gansch verbijsterd was, door woeste betoogingen en haatvolle voordrachten, zagen de tegenspraak en vreesden niet hunne meening vooruit te zetten. Bernstein was een dier mannen.

« Het is over 't algemeen valsch, zegt hij, aan te nemen dat de tegenwoordige ekonomische ontwikkeling tot eene vermindering der bezitters leidt. Niet min of meer, doch eenvoudig meer en meer groeit het getal der eigenaars aan. Stonden de werkzaamheid en de goede uitslag der sociaaldemokratie daarmede in verband, dan konden wij ons gerust te slapen leggen. Doch het tegenovergestelde is waarheid, 't is te zeggen, niet van den achteruitgang doch van den aangroei der rijkdommen hangen de vooruitzichten van het socialismus af... »

« Indien het ineenstorten der moderne maatschappij moet voortkomen uit het verdwijnen van den middenstand, die de spits en den bodem der sociale Pyramide verbindt, dan staat nu Frankrijk, Engeland Duitschland niet dichter bij den val dan in gelijk welk vroeger tijdperk der negentiende eeuw. » (1)

« Het middenstuk van den kegel is in werkelijkheid niet verdund... de wezenlijke bouw is een kegel gebleven . » (2)

Op die wijze breekt Bernstein den staf over het Marxismus. Zijne gewichtigste theorieën, over verarming (Verelendungstheorie), opeenstapelen van rijkdommen in enkele handen (Concentrationstheorie), ineenstorten der maatschappij (Katastrophentheorie), worden door hem

(1) *Die Voraussetzungen des Sozialismus*, Stuttgart 1906, blz. 50-51 en 65.

(2) *Der Revisionismus in der Sozialdemokratie*, Amsterdam, 1909, blz. 33.

en door de Revisionisten kritisch onderzocht en onwetenschappelijk bevonden.

Een eigen stelsel nochtans stelt het Revisionismus daar niet tegenover. Het geeft slechts eenige beginselen, die als leidraad dienen moeten in den werkelijken strijd. Die beginselen namelijk zijn demokratisch en genootschappelijk. Zal de algemeene eigendom der voortbrengstmiddelen afgeschaft worden? Zullen deze eigendom worden van staat, gemeente of vereeniging? Dit alles zijn vragen die het Revisionismus aan de ontwikkeling overlaat. « Het doel is mij niets, zegt Bernstein, de beweging alles. » (1) Daaruit volgt bij de revisionisten eene geestesgesteltenis, gansch verscheiden van die der Marxisten. Het verwerpen der theorieën, zooals die der verarming enz... brengt tot positief bewerken der sociale hervorming. Hunne propaganda heeft met de woeste denkbeelden der omwentelaars geen gemeen. Zelfs het denkbeeld der toenadering op sociaal gebied. met de hoogere standen, vindt bij hen geen tegenstand. »

« Daar wij, zegt Bernstein, ons geloof aan de toekomende sociale ramp verzaken moeten, verkrijgt onze huidige socialistische arbeid eene grootere waarde. Het geldt bij ons niet slechts verzachtingsmiddelen te gebruiken, die duren zoolang zij medegaan. De arbeiders strijdvaardig te houden dat heet echte « Voorarbeid » (2).

Alle revisionisten, ingezien zij geen eigen volmaakt stelsel hebben, zijn het natuurlijk niet eens in zake van gedachten, of liever hunne gedachten dragen op een verschillig gebied. Het Revisionismus is geschakeerd. Zoo komt het meer theoretisch voor, bij Bernstein, Calwer en Schippel, terwijl het bij Vollmar meer politisch gekleurd is. Werkelijk hervormend, betuigt het zich in het vakvereenigingsleven.

De « *Sozialistische Monatshefte* », revisionistentijdschrift, dat tegenover het orgaan der Marxisten « *Neue Zeit* » staat, is zeker niemand onbekend.

* * *

(1) *Voraussetzungen*, zie hooger, blz. 169.
(2) *Der Revisionismus*, Bernstein, blz. 38, zie hooger.

Het zal niemand wonder schijnen, dat de voorstaanders van Karl Marx zich altijd sterk tegen het herzien van het socialistisch programma verzet hebben. Daarin zijn zij *uiterlijk*, namelijk op het Congres van Dresden 1903, overwinnaar gebleven. Ik zeg uiterlijk, want niettegenstaande hunne tegenwerking en hunne behoudsgezindheid, hebben zij tegen wil en dank met de beoordeelingen der revisionisten en met de hedendaagsche feiten rekening moeten houden. Zoo hebben zij, den marxistischen woordenschat bewarende, vele uitdrukkingen eenen anderen zin moeten geven. Vandaar veel nieuws onder hetzelfde dak.

Zoo wat de « accumulatieleer » betreft geven zij toe, dat de voorzegging van Marx niet gansch verwezenlijkt is; maar, voegen zij er bij, die beweging kan wel oogenblikkelijk kunstmatig tegengehouden worden. Zij verliezen dus niet alle hoop. Met de « verarmingsleer » is het niet beter gesteld. Nochtans vinden zij weer eenen uitleg, om het allen naar den zin te maken. Is er geene volstrekte verarming, men kan ze toch, zeggen zij, betrekkelijk uitleggen en aannemen. Wij erkennen het economisch stijgen der arbeidersklas, maar, die verheffing gaat sneller bij de hoogere standen, zoodat de afstand tusschen beiden, in plaats van te verminderen, immer toeneemt.-

Het huidige Marxismus houdt ook nog aan de noodwendigheid eener omwenteling vast. Deze nochtans zal niet ontstaan door het ineenstorten der maatschappij onder toedoen der uitgehongerde proletariërs, maar komen moet zij uit de aangroeiende tegenstelling tusschen arbeid en kapitaal. Het zal dus eene omwenteling zijn, gevoerd door de vereenigde, stoffelijk en zedelijk gestegen volksklas. Deze verbitterende tegenstelling is vooral veroorzaakt door de overweldigende macht der kapitalistenbonden, die den vooruitgang op sociaal gebied verhinderen en roemrijke volksslagen beletten.

Daaruit volgt dat de Marxisten heel bescheiden het politiek gebied der sociale hervormingen betreden, en geloof beginnen te hechten aan de gedachte, dat zelf te werken het beste middel is om tot iets te geraken. Hier geven zij dus de hand aan de kapitalisten, die sociale politiek voeren ten voordeele der maatschappij. Doch hier juist zal, volgens de

Marxisten, het oogenblik komen, waarop de bezittende klas weigeren zal sociale hervormingen te betrachten en dan wordt het losbranden der verbitterde gemoederen onvermijdelijk. Ziehier wanneer volgens Kautsky (1) het bazuinengeschal der komende omwenteling weerklinken moet :

« 1. Een eerste voorteeken is de misnoegdheid van het volk tegenover de heerschende standen.

2. Daarom moet eene onverzoenbare en wel ingerichte partij de proletariërs ter zijde staan.

3. Deze partij moet de belangen van het volk ter harte nemen en met betrouwen de gemoederen opruien tegen de hatelijke overheid.

4. Het vertrouwen in de heerschende klas, dat hare kracht en vastheid uitmaakt, moet in het hart zijner dienaars ondermijnd worden, bij beambten, in ministerie en legerkorpsen ».

Kautsky meent dat de tegenwoordige toestand een opgaan is tot vervulling zijner indrukwekkende voorzeggingen; zoodat wij, met schrik en angst, den ondergang van een wereld mogen afwachten. Tot verdere bewijsvoering en staving zijner gezegden brengt hij nog bij, het verduren der levensmiddelen, de zinkende koopkracht van het geld en het aangroeien van het verderfelijk militarismus.

* * *

Gelijk ik het reeds aanduidde, heeft het Congres van Dresden den strijd niet gelenigd, niettegenstaande het in schijn zegepralend anathema door de vergaderde Marxisten tegen de revisionisten uitgesproken. Hier volgt het besluit op het Congres te Dresden neergelegd :

« Het Congres veroordeelt ten strengste de revisionistische strekkingen en verbiedt onze zegevierende taktiek, rustend op klassenstrijd, te veranderen of tegen te gaan door eene vredelievende politiek te voeren op grondslag der huidige maatschappij, in plaats van onze tegenstrevers te bemeesteren door verovering der politieke macht. Het gevolg immers der revisionistische propaganda leidt niet

(1) *Der Weg zur Macht*. Berlin 1909, blz. 55.

genoeg tot snellen overgang der bestaande burgerlijke samenleving in den socialistischen toekomststaat, maar vormt eene partij die zich vergenoegt met burgerlijke hervormingen... »

Dit besluit verre van den verschillenden gedachtengang tot eenheid te brengen, heeft integendeel den strijd doen omslaan in persoonlijke en hatelijke aanvallen. Ter verklaring volgen eenige schilderijtjes door socialistische handen opgehangen :

« Vooraf gelieve men eenmaal dat komediespel te staken, immer van eenheid en eenheid in onze partij te spreken... daar, waar van eenheid geen spraak meer zijn kan, en onze revisionisten stelselmatig arbeiden, om de tegenspraken in de partij uit te breiden en ze gansch naar de helling dringen... » (1)

Te Iena riep Bebel uit : « Zóó eene algeheele verwarring over grondgedachten heb ik in onze partij nimmer gezien ! Oude partijgenooten honen ze, en spotten met socialismus en toekomststaat. » (*Vorwärts,* 323, 1905).

Over de « Reformen » verkondigt de *Leipziger Volkszeitung* van 1905, een woord van Mehring : « Knie op de borst en duimen op het oog ! »

***

Op den strijd ter verspreiding der werkstaking en der Meifeesten, die in het Congres van Iena 1905 losbarst, volgt eene gansche reeks oneenigheden, zelf hatelijke geschillen op theoretisch en op praktisch gebied. De gewichtigste twist is zeker de vraag over het verband tusschen de partij en de vakvereenigingen. Eene geheime zitting werd belegd om de zaak te vereffenen tusschen de hoofden der partij en de vertegenwoordigers der vrije vereenigingen. Eene tweede zitting volgde in Februari 1906. De « Notulen » en besluiten door het bestuur der partij openbaar gemaakt, duiden ons aan wat Marxisten en revisionisten over de leer der vakvereenigingen denken, en toonen ons, hoe bitsig de bespreking en hoe onverzoenbaar de geesten waren.

(1) Bebel, *Neue Zeit,* 5 September 1903.

Voorloopig werd de strijd om de vakvereenigingen gestild door een besluit van het Congres van Mannheim 1906, krachtens hetwelk de zelfstandigheid van « Partij » en « Vereenigingen » erkend werd. Daarentegen wordt vastgesteld, dat de vragen die beiden gemeen zijn, door eene onderlinge bespreking zullen vereffend worden; bovenal, dat de arbeidersbeweging van den socialistischen geest moet doordrongen zijn (1). 't Is om de belangen van verstandhouding, dat de algemeene commissie (General-Kommission) der vrije werkliedenbonden van Hamburg naar Berlijn is overgebracht.

Men moet het bekennen, sedert het Congres van Mannheim heeft de eenheid tusschen Marxisten en revisionisten eenigen vooruitgang gemaakt. Menige inrichtingen, zooals vakscholen, ontwikkelingsgestichten enz., waar zij officieel te samen werken, geven den indruk, dat zij het goed met elkander meenen. Hedendaags zelfs schijnt de overeenkomst vooral uit in kiestijd. Nochtans laat u niet bedriegen. Dit alles belet niet, dat in vele vragen de tegenstrijdigheid der richtingen den neteligen toestand van vroeger herinnert.

Een klaar bewijs daarvan is het nieuwe boek van Kautsky « *Der Weg zur Macht* », waar hij te velde trekt tegen de richting en de werking der vrije werkliedenbonden. Niet slechts op economisch en sociaal gebied maar ook op politiek gebied, treedt de geest, die in 't verborgene dreigt, te voorschijn. De Revisionistische partijgenooten immers verklaren zich bereid de begrooting te aanvaarden, wanneer er zekere doorslaande omstandigheden bijtreden. Zij bekennen gedeeltelijk de noodwendigheid der bewapening en het onvermijdlijke van den oorlog; zelfs verwerpen zij niet heel en al de « Kolonialpolitik » ; met één woord, zij volgen den nationalen gedachtengang.

Wie eenigszins met de revisionistenrichting bekend is, kan gemakkelijk ontwaren dat zij met alle geweld een politiek verdrag met het « Linksliberalismus » wil sluiten. Dat onbeschaamd vooruitstreven (naar Marxistenzin !) kan Kautsky niet verkroppen. Overal komt hij er op terug.

(1) *Die freien und die Hirsch-Dunckerschen Gewerkschaften*, nr 1 der *Arbeiterbibliothek der Westd. Arbeiter-Zeitung*, kapitel 9.

Iedere gelegenheid neemt hij te baat om de revisionistische tegenspraak duidelijk te maken.

Hoort wat hij zegt (1) :

« Het is de vraag niet te weten, of sociale wetgeving ten voordeele der werklieden, of vakvereenigingen en kringen nuttig en wenschelijk zijn ; daarover zijn geen twee meeningen bij ons. Bestreden wordt slechts dit punt : of de uitbuitende klassen, die over politieke macht beschikken, eene ontwikkeling brengen zullen zoodanig, dat deze eene ontlasting van de kapitalistische drukking medebrengt; ofwel, of zij eenen tegenstand bieden zullen wiens hardnekkigheid slechts door opstand kan worden verbrijzeld. Verder bekreunen wij ons niet om verschillen in de medewerking der burgerij die wij ten voordeele van het Proletariaat benuttigen kunnen...

« Bestreden wordt slechts de mogelijkheid eener regeerende of regeeringsteunende partij, bestaande uit burgers en proletariërs... »

Men moet Kautsky toegeven, dat er tegenspraak in de revisionistische partij bestaat, in dien zin namenlijk, wanneer men hunne gedachten met de socialistische leer te samen brengt.

Het Revisionismus behoudt immers den socialistischen voortbrengstvorm, den klassenstrijd enz... alle vormen der Marxistenleer, welke hare propaganda schijnt te loochenen. In den grond immers verwerpt het Revisionismus niet volstrekt het kapitalismus. (Bernstein 1909, Rede zu Rotterdam, vrgl. West. Arb. Ztg. 1909 nr 36.) Werkelijk nochtans prediken de Revisionistische propagandisten in schrift en voordracht, alsof de bezitters volstrekt verdwijnen moesten. Zij moeten dus aan den eenen kant Marx' kritiek over het kapitaal benuttigen, om het ingroeien van het socialismus te bewijzen, en aan den anderen kant, moeten zij dezelve verwerpen om eene vredelievende ontwikkeling staande te houden. Tot hiertoe zijn de Marxisten, de radicalen zooals men ze noemen kan, de overwinnaars gebleven. Men mag zelfs bevestigen, dat ook hunne gedachten, meer strookend met de opgewondenheid van vele proletariërs, de volks-

(1) *Der Weg zur Macht*, blz. 11-12.

massa beheeren en er diep inwortelen. Twee omstandigheden vooral dragen hier toe bij. Namelijk het dagblad en zijne ontkennende kritiek. De radicalen immers zijn meester van de drukpers. De meeste socialistische bladen prediken hunne gedachten en staan onder hunne leiding. Hun inhoud ook is meer geschikt om het volk te bewegen. Vlammende reden, afbrekende opwerpingen, woedende bedreigingen, alles wat eenigzins inbreuk biedt op de bestaande samenleving, wordt het volk vóórgeworpen onder voorwendsel van liefde, medelijden en zelfopoffering.

* * *

Zooals wij zagen verdedigt het revisionismus de gedachten van hervorming en « Possibilismus », door de Marxisten zoo aanhoudend aangevallen, maar toch, met eene terughouding in het gebaar. Het « Anarcho-Socialismus » is, mag ik zeggen, de tegenvoeter van het « Revisionismus ». Hier is de haat tegen de bestaande maatschappij tot waanzin overgeslagen. Deze leer verwerpt elk verbeteringsmiddel, en hierin gaat zij de oude Marxistenleer nog verre te boven. Volksvertegenwoordiging, algemeen kiesrecht, dat alles is voor de Anarcho-Socialisten zonder waarde. Verdrag en overkomsten zijn kinderspel. Zij stellen al hunne hoop op dynamiet, bommen, moord en brand. Hun hoofddoel is dus de volksmassa tot omwenteling te brengen door opstand in hart en ziel te verwekken. 't Is vooral in de werkliedenbonden dat volgens hen dergelijke opvoeding dient betracht.

« De klassenstrijd, die niet politiek maar economisch en zielkundig (opvoeding tot opstand) is, moet gevat worden in socialistische inrichtingen voor klassenstrijd, inrichtingen die door ontwikkeling en vereeniging van opstandelingen den dagelijkschen strijd voeren moeten, tot verbetering van leven en arbeidsvoorwaarden... » (*Einigkeit*, 1905, N. 35).

De algemeene werkstaking, ziedaar het reddingsmiddel door de Anarcho-Socialisten gepredikt. Sterk verbreid is hunne leer niet. Zelfs hebben zij nog geene vastein richting. Hun leider Dr Friedeberg, is uit de Sociaaldemokratische

partij gesloten, daar hij openlijk het Anarchismus predikte, en als tegenstrever der socialistische volksvertegenwoordiging optrad.

De verschansingen van het Anarcho-Socialismus zijn meest te vinden bij de overgeblevene plaatselijke vereenigingen. Doch vele ontvallen hun, daar de « Lokalisten » zich meestal bij de groote inrichtingen aansluiten. Hunne gedachten nochtans strekken verder dan de invloed der « Lokalisten » reikt. Dit bewijzen duidelijk besprekingen over werkstaking, Meifeesten, begeleid door oorverdoovende toejuichingen en wraakzuchtige tusschenwerpsels! In Congressen, zoowel als in vlugschriften verheffen zich anarchistische stemmen, die in vele gemoederen weerklank vinden, rijzen gedachtenvormen op, met deze der Russische opstandelingen verwant.

***

Eene nieuwe richting van het Duitsche Sozialismus, bij ons weinig gekend en die nochtans in de laatste jaren veel opspraak verwekt heeft, is de « ethisch-esthetische » beweging. Zij gaat uit, niet zoozeer van economische betrachtingen als van zedelijke gedachten geheel in tegenstelling met de leering van Karl Marx. Hier nochtans mag men zich geen christen-zedenleer verbeelden, ten dienste dezer richting. Zij blijft steken in Kantiaansche wijsbegeerte, herkneed en herdacht door een Professor uit Marburg, stichter der « *Marburger Schule* », wiens leerlingen om zoo te zeggen de gansche beweging hebben tot stand gebracht. Hunne zedenleer is dan ook gansch gesteund op wenschelijke overtuiging. Hun eerste grondbeginsel is de Kantiaansche regel :

« Handel zoo, dat uw handelen een algemeen voorschrift voor de gemeenschap bieden kan. » Langs dit zedelijk richtsnoer leiden de « ethisch-estheten » gansch hun socialismus.

Indien men de zaken van nabij beschouwt, kan deze Kantiaansche bekentenis niet alleen het oorbeeld der Proletariërs voorstellen. Dit ware de algemeenheid van den Kantiaanschen regel miskennen. Daarom is het, dat hun

socialismus een oorbeeld beoogt, ter verheffing, voor alle de standen der samenleving. Weshalve richten zij hunne wetenschappelijk gekleurde propaganda ook, tot de meer ontwikkelden. Kultuurpartij voor allen, geene klassenpartij: ziedaar het doel van hun streven.

De beweging is dan ook geleid door verscheidene knappe en bedrijvige mannen, zooals: Kurt Gisner, Dr. Gradnauer, verder Dr. Kösters, Professor Michels, vroeger te Marburg, tegenwoordig te Turijn en vele andere. Een stelselmatig, bepaald programma hebben zij niet. Zij missen eene stevige inrichting en bovenal grooten invloed op de volksmassa. In den sociaal-democratischen tempel staan zij tegenwoordig als beelden wachtend op betere tijden! Men mag zeggen, dat hunne beweging en hunne bedrijvigheid slechts in de ontwikkelde wereld bekend staan en vrucht dragen. Onder den dekmantel der wetenschap drijven zij overigens, tot vervulling van hun sociaal-ethisch oorbeeld, eene propaganda, die met deze der radikalen veel gemeens heeft. Zoo geven zij de hand aan de Marxisten tot spijt der revisionisten.

P. Berthold Missiaen O. M. C.

M. Gladbach, 4 September 1909.

MATER DOLOROSA

I

De roodbeboende wolken zwellen uit,
en drijven machtig zwaar in wilde jacht
door sterrenloozen trans; elk daggeluid
sterft rondom in mysterie-diepen nacht.

In 't eindelooze stijgt het naar gefluit
van ongekenden storm, of is 't de klacht
der aard, die 't log geluchte in de armen sluit,
en lastig tegen bronzen borst versmacht.

Ik hoor, in 't onderbroken wilde gedeun
der winden, uit de verte 't zacht gekreun
aanzweven eener uitgeklaagde smart.

O 'k wil wel, in het droef-zijn ongehard,
bij droeven zoeken gaan 'nen sterken steun;
liefst weent wie lijdt op leedbewust een hart.

II

Wild huilt de storm. Met schaamterood bevlogen,
verkruipt de zon in 't zwaaiend rouwgewaad
der lage lucht, waardoor ze puilende oogen
vol bloed naar de opgeschrikte wereld slaat.

En in die woeling hangt en 't mededoogen
van 't wijd heelal, een God op 't Kruis, — nog staat
er wereldliefde in half geloken oogen,
en godenglimlach op zijn paarsch gelaat.

In trage droppen druipt van hand en voet
en open hart op aarde 't purper bloed.

En rood gaapt alle wee uit elke wonde,
naar elke wonde gaapt een zwarte zonde.

En Gij, mijn Moeder, staat bij Hem, en niet een weet
wat Gij doorworstelde om zijn godenleed.

III

Ach Lieve, een hooggezwollen smartenvloed
stormde over U, — 'lijk een, die van de rotsen,
waarop ze 't vaartuig hoort aan stukken botsen,
en man en kroost, met jammerend gemoed

en hooploos armgebaar, ziet zinken voor haar voet,
en volgt de grimme baren, die met trotschen
zang, àl haar liefde in de eindeloosheid klotsen,
zoo staat Ge, en gèen die ooit uw smart bevroedt.

Neen, hooger lijdensstemming van twee harten
zag liefde nooit. Hij droeg der wereld smarten,
.Gij 't leed van uw wijd-armend doode kind.

En, Lieve, 'k hoor geen mond U benedijden,
de zerpe klacht slechts van uw moeder-lijden
die onverstaan in 't koud heelal verzwindt.

IV

Dood! dood! mijn liefste Lieve dood,
de kuische vrucht van mijnen schoot,
mijn eigen bloed, mijn leven;
voor Hem en mij is 't al gedaan,
zijn laatste licht is uitgegaan,
Hij heeft den geest gegeven.

Nu zal geen lieve lentelach,
waarin ik wel de godheid zag,
zijne oogen nog bebloemen;
Zijn hoofd zal Hij niet vleien meer
op mijne borst, en kussend teer
Zijn mond me nimmer noemen.

Hij was zoo schoon! Zijn oogenpaar
blauw-blinkend als saffieren, klaar
    van goddelijke gratie,
zoo schoon zijn zijig haar, dat hong
om duifschen hals, héél 't wezen dwong
    tot vrome veneratie.

Zijn hemeldiepe ziel zoo rein,
en in zijn mond lag één refrein
    van stille liefde en goedheid,
Zijn hart was 't puur-bezonde meer,
elk dronk er uit, deemoedig neer-
    gebogen, zaal'ge zoetheid.

Gespijkerd hangt Hij, en de dood
die 't hart, tė warm van liefde, ontvlood,
    zit in de diepe doornen
die kransen om zijn bloedend hoofd,
waarop haar woede is afgesloofd,
    verwarreld nu te toornen.

En bangend om haar wreed bedrijf,
weent zwijgend ze over 't paarsche lijf
    nu wanhoopvolle tranen,
die 'k in een roode harmonie,
nog breeder nederdruipen zie
    bij 't bloedig zonnetanen.

Beweent met mij den lieveling!
Hij was zoo goed, en waar Hij ging
    wierp Hij, met kwist'ge handen,
alom het godlijk gratie-graan,
dat moest in rijpende aren staan
    op Isrels akkerlanden.

Ze hebben 't eindloos lievend hart,
waarin Hij troost droeg voor hun smart,
    doorboord, de blinde boozen;
Zijn liefde is nutloos uitgebloeid,
ze liggen op den grond verstrooid
    de roode liefderozen.

Mij blijft slechts 't beeld van mijnen Zoon,
dien ik gedoodverwd, en vol hoon
en bloed op 't Kruis kan speuren;
maar 't is me schoon en ingewijd,
en in mijns harten innigheid
zal 'k lievend er om treuren.

V

De Aarde

Dit schuldloos Lam, het stak den kop
zoo moedig boven 't weigras op,
en loech zoo lief door de oogen,
geen dageraad die ze overblonk;
en als zijn blij geblaat weerklonk,
zat rondom, diep bewogen,
de luisterende heuvlenwacht
verlekkerd op die zoete stem...
nu stierf ze weg in stille klacht.

De Vrouwen

Jerusalem, Jerusalem!

Maria

Dood, dood, mijn liefste Lieve dood!
de kuische vrucht van mijnen schoot,
mijn eigen bloed, mijn leven.

Synedrium

Waarom ontprong Hij 't kruishout niet?
Was Hij Gods Zoon, de Vader liet
Hem vast niet sterven, elkeen ziet
wie oogen heeft, dat ook God Hem
verlaten heeft.

De Vrouwen

Jerusalem, Jerusalem!

Het Volk

Vervloekt die zooveel onheil baarde,
verklikker van zijn eigen bloed!
gekruisigd weggeschopt van de aarde,
heeft hij maar half zijn schuld geboet!

De Aarde

De wolf beloerde 't argloos Lam,
en sluipend uit zijn holte kwam
hij 't in den nek gesprongen;
van vreten moede en wreed gehuil,
belekt hij rustend nog den muil
met bloedig-roode tongen.

De Vrouwen

Jerusalem, hoe flonkren
nu grouwlijk in 't verdonkren
van dezen dag, uw koepels.

Maria

Voor Hem en mij is 't al gedaan,
Zijn laatste licht is uitgegaan,
Hij heeft den geest gegeven.

Een Roover

Mijn gorgel scheurt van dorst,
mijn voeten en mijn handen branden,
de koortsvlam flakkert in mijn borst,
waarom hebt gij ons niet verlost,
vervloekte!

Synedrium

Hij zelf kon geenen spijker lossen!
Zoo ja, we hadden 't zulken vorst
met onze dienstbaarheid vergoed.
Beziet de drie geperste trossen,

nog druipen ze van 't sap! Dat moet
nu Jahwé, nooit genoeg geprezen,
een waardige offerande wezen ; ...
in 't midden leekt het beste bloed!

Maria

Zijn liefde is nutloos uitgebloeid,
ze liggen op den grond verstrooid
zijn laatste liefderozen.

Het Volk

Hosannah! Sion is gewroken!
Hij had ons eenen put gestoken,
doch duikte er zelf in. Daar
verkleurt den lagen lasteraar
de laatste leugen op de lippen.
Wij danken 't Jahwé bloot en blij,
dat deze met zijn huichlarij
ons leidzaam Isrel niet mocht knippen.
Nu vage men zijn vuige stappen
van Sions marmren tempeltrappen,
dan mag de tempel openslaan
zijn blijde vleugels, en weer gaan
we dansend bij den opgangzang,
en bellen- en cimbalenklank
ter bede, in de offerandewolk
straalt God zijn gunst af over 't volk.

Maria

Ze hebben 't eindloos lievend hart
waarin Hij troost droeg voor hun smart,
doorboord, de blinde boozen.

De Vrouwen

Jerusalem, Jerusalem!
Hoe zit ge nu verweesd! ge weidt
't aandachtig oog om troost en schreit,

en slechts de bauwende echo bracht
een antwoord op uw luide klacht;
    Jerusalem Jerusalem,
hoe droef verklinkt uw droeve stem !

Soldaten

een : Daar, elk zijn deel !
anderen : — en 't onderkleed?
allen : verteerlingd ! (*ze dobbelen*).
een : Hier een felle smeet !
allen : Syrinus heeft het spel gewonnen !
een : Toe, trekt hem over 't lijf den rok,
uit onverschoten lijn gesponnen,
nu in zijn hand 'nen biezenstok,
en om zijn hoofd een wisschenkroon
vermooid met brem en braambesbloemen !
allen : Komt, steken wij hem op ons schild,
we gaan den Joodschen koning roemen,
de Jood heeft toch 'nen vorst gewild !
(Ze dragen hem lachende rond op een schild).

Synedrium

Hij kwam zijn luttelen tijd versnoepen
met zich een koning uit te roepen,
maar geen die naar zijn leugens beet.
'tMisbakeld koningskind! hoe vonkelen
nu schoon door 't donker de karbonkelen
in zijne kroon, en 't koningskleed
past hem 'lijk aan den rug gesneden.
Hij wou gekroond zijn en aanbeden,
och arm, de scepter wierd te last,
men stak hem vuist en voeten vast !

Het Volk

Hij wilde ons leidzaam volk verklikken
op 't lief geluid van zijn gefluit;
geen wilde zich in 't aas verpikken,
de vooglaar vloog in de eigen strikken,
men trok hem zelf de veêren uit.

Daar hangt hij nu met bloote bouten,
wel mag het Israël verstouten
tot vreugdig Paaschfeest. Hoort, de wachten
ze laten over vest en grachten
't bazuingeschal weerklinken ! kom,
bij 't rammelen van de rinkelbom
gaan wij het Paaschlam slachten.

De Vrouwen

Lam Gods, dat wegneemt de zonden der wereld,
ontferm U onzer ! ....
(*'t Onweder komt geweldig op*).

Heidenen

Hoort, hoort, de donders dommelen,
de donkre wolken hommelen
van rouw, en schommelen
de dood !

Synedrium

Nog levend ging hij om
met spokend geestendom,
en afgevaard
naar de onderaard
ontschakelt hij den booze,
de goddelooze !

Kinderen

Brand ! gaan we vluchten,
de hemel blaakt,
de vlam slaat
op de bergtoppen neer uit de luchten,
oei ! de wereld vergaat !

Het Volk

De hemel rouwt in 't dak en kraakt,
wee ! wee ! de weerlichtlampen
beschijnen rampen
en dood !

Heidenen

De bliksems flitsen,
de wolken spritsen
vlam en vier,
de goden tieren
verwoed, en zwieren
de krijgsbanier.
Hun lansen dansen
dooreen, en glansen
in laaien gloed,
de speren kwetsen
de wolken dretsen
godenbloed !

Het Volk

Vlucht ! de aarde is uit hare as geraakt,
en dreigt in 't niet te tuimelen,
den tempel zal het vuur verkruimelen,
en Davids stad in breed gespoel
van vlammen, gaat worden
een doodenpoel.

Heidenen

Hoort, hoe ze hokkende strijden de horden
der goden !.... Wee!....
de groote Pan is dood

De Vrouwen

Drie dagen dood en heimenis,
drie dagen diepe droefenis,
maar dan breekt door de duisternis
het licht ! dat gaat den nacht ontklimmen,
en steigren langs de rose kimmen
in gratievolle majesteit.
Dan zal zijn stralenheerlijkheid
onze aarde los en wakker glimmen
die ligt in doodenroes gekeid.

En druipen zullen berg en bosch
van licht, — de kelen schieten los,
en de opgevroomde luchten hangen
te luistren naar d'Hosannah-zangen.
Och droeve dochters van Sion,
karmt langer niet, straks daagt de zon,
en op uw bleek verkleurde wangen,
met tranenpaarlen nog behangen,
bloeit schoon als nooit uw liefdeblos.

Het Volk

Vlucht! vlucht!

Synedrium

Vervloekt die levend werd gehaat,
en dood door 't volk nog wordt geducht,
vervloekt die hangt in hoongewaad
op 't Kruis.

Longinus

Waarachtig, dèze was Gods Zoon!

VI

Kom Lieve, en blijf niet onder 't wild gehoon
van dit onmenschlijk volk. De donders braken
hun woede uit door de lucht, de ceders kraken,
de rotsen barsten open, en de doôn

staan op, 'k zie Sion onder bloedge kroon
van bliksems beven, huis en daken blaken,
of alle woeste wereldkrachten wraken
de dood van uwen schuldeloozen zoon.

Kom, Moeder, kom, waar U mijn liefde een huis bouwt voor 't leven!
— Kind, mijn woning is bij 't kruishout.

— 'k Deel U mijn brood !
— mijn voedsel is geween!
— Ik geef U héél mijn ziel !
— Heb dank, herdoopen
zal ik ze in 't liefdebloed dat neergedropen
kwam uit zijn hart.
— En dan ?
— wees Hem alleen !

VII

PIETA.

Mijn Lieve, op ruwe rotsklomp neergezeten,
draagt op den moederschoot den dooden zoon,
en trage tranen rollen langs haar koôn
nu de oogen al die diepe wonden meten.

Hoe kil en koud hij is ! Paarsch-blauwe kleuren
doorstrepen vreeslijk 't pluimenlichte lijf,
waarop al 't hatelijke van een wreed bedrijf
haar smartvol-zoekende oogen kunnen speuren.

Zijn zijig haar ontvalt om hals en wangen
in klamme klissen zijnen doornenhoed,
op hand en voeten ziet ze brokken bloed
verhard tot grouwelijke zegels hangen.

Verglaasd staan de oogen die zoo lieflijk lachten,
en 'lijk een meer in rooden avondstond
gaapt nu zijn open zijde, en om den mond
nog ligt een zweem van stille godenklachten.

De Droeve drukt den lieven doode teeder
op 't wreedgemarteld hart, en elke wond
bekust ze lang met koortsig zoelen mond,
en moedloos buigt ze 't hoofd op 't zijne neder.

Zoo, met den véélgeliefden roerelooze
op hare kniên in moederlijk geween,
ziet ze uit om troost, en voelt zich zóó alleen,
en staart met weevol oog in 't eindelooze.

De zon ginds staat gelijk de bloedige armen
op moede borst gekruist een oorlogsheld,
en stom tuurt ze over 't vol betraande veld
op deze droeve in vreeselijk erbarmen.

(*Wordt voortgezet*). JOZ. DE VOGHT.

QEDÔSÉ MARJAM

Ras fa Scion, ook nog genaamd Petrus Œthiops, Abyssijnsche monnik, gaf in 1549 te Rome het Nieuwe Testament uit in het Ethiopisch of Géez (1). Het boek bevatte nog den tekst en de Latijnsche vertaling van de Ethiopische « Misse der Heilige twelf Apostelen » of de « Missa qua communiter utuntur Œthiopes ». In 1661 verscheen Job Ludolf's « Lexicon Œthiopicum » waarin als bijvoegsel voorkwam de Ethiopische tekst van de liturgie van Dioscoros, met de vertaling van Wansleb. Deze twee vertalingen zijn de eenige die wij bezitten.

In 1889 kreeg Rome het bezoek van Menelik's gezant, Ras Makonen. De Italiaansche regeering dacht den gezant aangenaam te zijn met hem een exemplaar aan te bieden van eene der schoonste liturgieën van zijn land : de liturgie van Onze Lieve Vrouw. De bekende professor Ignatio Guidi werd met de uitgave gelast, en bediende zich van een handschrift uit de Vatikaansche boekerij. Het boek werd enkel op een twintigtal exemplaren gedrukt. Het is deze liturgie — voor de eerste maal uit het oorspronkelijke vertaald die we den lezer aanbieden. De vertaling is zoo getrouw mogelijk en soms zal de Nederlandsche zinsbouw gewrongen voorkomen om beter het sappige van de oostersche letterkunde weer te geven

De Ethiopiërs hebben een bijzonderen eeredienst voor de Heilige Maagd, Pater Lobo, Portugeesche Jezuiet uit de XVIIe eeuw, die lange jaren in Ethiopië verbleef, getuigt dat de Ethiopiërs de vaste overtuiging hebben dat er geen enkel volk op de aarde is dat zoowel de grootheid en de waardigheid kent van Maria, en dat zij ook de eenigen zijn die haar de eer bewijzen

(1) De Ethiopische taal — rond de XVIe eeuw ook nog Chaldeische taal genoemd — is nu een doode taal, die vóor een paar eeuwen gesproken werd in Ethiopië, het huidige rijk van Menelik, en nu enkel nog gebruikt wordt in de liturgie en in wetenschappelijke geschriften. Het volk in Abyssinië spreekt nu het Amharisch of het Tigrai, welke beide talen eene afleiding zijn van het oude Ethiopisch. Volgens haren oorsprong is het eene Semitische taal, verwant met het Araabsch. In tegenstrijdigheid met de andere Semitische talen wordt zij gelezen van links naar rechts. Haar alphabet bestaat uit 267 verschillende teekens en 20 cijferteekens, verwant met de Sabeïsche schrijfwijze.

die haar toekomt. In bijna al hnnne handschriften vinden ze toch de gelegenheid om over de Heilige Maagd te spreken. Een staaltje daarvan : Een oude monnik, Gabra Maskal, had een jongeren monnik Aaron Mankerâwi onderwezen. De jongeling maakte goede vorderingen. « De Heilige Geest opende hem de vensters van zijn geest en verlichtte de opening van zijn verstand ... zijn herte wierd verrukt en doorstoken door de liefde tot Christus, en het ontvlamde bij de lezing en de overweging van Maria, schoone duif die in haren schoot den Zoon Gods droeg en Hem voedde met de melk haars lichaams, ... en die maagd blijvende weerdig was de bloem te kussen van zijne lippen met hare lippen, en in haren mond het vocht van zijn speeksel opnam en den adem van zijne keel wanneer zij haar vreugdig kindje kuste en terwijl Maria zegde : ... Wat hebben ze gemengeld met het speeksel van mijn zoon ? een stroom van suiker en honing ? of is het melk van een rund ? en waarom riekt zoo goed de reuk van den adem van mijn' zoon ? Is het de appel van de woestijn ? of is het alabaster zalf ? of is het het zap van den mastikboom of der platte erwt ? of is het wierook ? schittert de zon meer dan de schitter van het aangezicht van mijn zoon, of de maan in de dagen van hare volheid als zij vol is ?

Nu omhelsde ze heur kind met heure handen, dan zette zij het op hare knieën, dan weer voedde zij het, en wikkelde het in hare kleederen. Nu legde zij het in zijn wiegsken, dan verwarmde zij het in haren schoot, dan weer droeg zij het op haren rug, zette het weder neder, en spelende vermaakte zij het gelijk vrouwen hunne kindjes vermaken en zij zegde : « O vreugde mijn, gij ! O zoetheid mijne, gij ! Wie is er gelijk ik onder de menschenkinderen ?... Leef voor mij, o mijn zoon, omdat gij levend zijt, en ik ook, ik zal leven voor U, en voor mij zal leven gansch de wereld ». En het kindje vroeg om te zuigen stamelend al schreeuwende gelijk de kinderen met hunne tong der schepselen en zegde : « O moeder ». En zij zegde : « Zuig, o mijn vadertje ! » (Galda Aron, Uitgave Boryssus Turaiev blz. 121 en 122).

In de Ethiopische liturgie zijn vele eigenaardigheden op te merken.

Al de missen beginnen met het offertorium of offerande. De gebeden daarvan blijven onveranderd in al de missen. Een groot punt van deze liturgie is de voorbereiding van het offerbrood of « kwerban ». Nevens de kerk is er altijd een afgezonderd gebouw waar men al de benoodigheden vindt om brood te maken. Het graan wordt er gedorscht, gemalen, gezift en

gebakken. Aan de vrouwen is de toegang ervan streng verboden en de vrouw die het deeg of het brood durft aanraken zou groote straffen oploopen. Zelfs als de Abyssiniërs in 't kamp onder de tente wonen is er nevens de tent die tot kapel dient eene andere tent opgeslagen voor het bereiden van het kwerban. De wijn voor de misse wordt op deze wijze voorbereid. In den herfst worden de schoonste druiven gedroogd en bewaard in de kapel van het kwerban.

Twee dagen voor het celebreeren der mis worden de druiven in het water gelegd waar ze zwellen en malsch worden. Het sap dat er dan uitgeperst wordt is de wijn voor het sacrificie. Die wijn is ook maar wijn « secundum quid » en het is niet zonder reden dat men twijfelt aan de geldigheid hunner mis. Zelfs voor de consecratie is het kwerban vereerd door het volk. Processiegewijs wordt het naar het altaar gedragen met kruis, licht, wierook en klokkenmuziek (1).

Na het offertorium volgt de lezing der twee epistels — waarvan er altijd een epistel bij is van den heiligen Paulus — en het Evangelie.

Het deel der mis dat volgt wordt in het Ethiopisch genoemd : « Akwatjeta kwerban », in het Grieksch « Anaphora ». De Ethiopiërs bezitten twaalf anaphoræ, de Copten drie. Hunne gewone liturgie is de liturgie der heilige twaalf apostelen die oneindig veel gelijkenis heeft met de liturgie van Sint Cyrillus der Copten. De overeenkomst dezer liturgie met de Alexandrijnsche liturgie van St-Marcus, is ook tastbaar (2). De vertaling die volgt is enkel de « anaphora » der Heilige Maagd waarvan de bijzonderste deelen zijn :

I. De drie groote gebeden 1° voor de geestelijke overheid, 2° voor de geestelijke gemeente, 3° voor den vrede.

II. De consecratie. — Het gebed voor de breking van het brood. — De communie. — De dankzegging.

Zooals men weet zijn de Abyssiniërs aanhangers van het Monophysismus. Het zal dus niemand verwonderen dat er hier of daar in den tekst eenige kettersche zinsneden gevonden worden.

(1) De hedendaagsche Grieksche liturgie heeft er nog de algemeene trekken van bewaard. Het offerbrood wordt voorbereid op het altaar der prothesis. De inkomst in de kerk der Ethiopiërs is de « kleine inkomst » van den Byzantijnschen ritus. De Ethiopiërs doen het in het begin der mis. De Grieken na het Evangelie.

(2) Cfr. Mgr. Duchesne. Origines du culte chrétien 1903, p. 80.

In den naam des Vaders, en des Zoons en des heiligen Geestes, eenen God. (1)

Eucharistisch gebed (2) van Onze Meesteres Maria, Maagd, moeder Gods, hetwelk samenstelde Abba Herjakos (3) van de stad Behenessa.

Dat zijn gebed en zijn zegen weze met zijne dienstmaagd Walata Mikaël. (4)

Eerste Gebed

Dat mijn herte een goed woord ontspringe. (driemaal) (5) En ik, ik zal de misse lezen van Maria niet in 't lang en in 't breed, maar in 't kort. En ik zal den lof verkonden der Maagd, niet uitweidende in ordelooze woorden, maar kort. En ik zal de grootheid verkonden der Maagd. En ik zal rechtstaan vandaag in nederigheid en in liefde tot haar, in het aanzien van dit verveerlijk mysterie, en vóór dit altaar en deze offerande.

Voorwaar hij is het wezenlijk Corban, hetwelk niet nutten mogen de onzuiveren van geest. Hij is niet gelijk de offerande

(1) Al de Ethiopische handschriften beginnen met het teeken des heiligen Kruis, zelfs de handschriften die geen de minste betrekking hebben met den godsdienst. Deze drie eerste zinsneden behooren niet tot de Mis.

(2) Ik vertaal het oorspronkelijk « Akwatjeta Kwerban » door eucharistisch gebed. Job Ludolf, de beroemde geschiedschrijver en taalkundige van Ethiopië, vertaalt het in zijn Lexicon Ethiopicum door « Cena », alsof de Ethiopiërs, deze nieuwe zegswijze aan de Lutheranen en Calvinisten hadden ontleend. Het woord Corban in den Hebreeuwschen en Aramaïschen tekst van den bijbel beduidt eene « offerande' » (Marc. VII. vers 11). De Oosterlingen die celebreeren in eene taal met het Hebreeuwsch verwant, gebruiken het woord Corban om het brood aan te duiden bestemd voor de consecratie en in een overdrachtelijken zin beteekent het de consecratie, de mis zelf. De Copten hebben hetzelfde woord, alhoewel het Coptisch geene Semitische taal is.

(3) Abba Herjakos, d. i. Cyriacus, was bisschop van Behenessa en volgens de « encyclopédie hagiographique » van Migne zou hij geleefd hebben omstreeks de IVe eeuw en zendeling geweest zijn in de Zuiderstreken van Egypte en Ethiopië.

(4) Deze zinsnede is eene vaste en onveranderlijke formuul die men aantreft in het begin van al de handschriften. Walata Mickaël of « dochter van Michaël » is de vrouw die het laatst het handschrift in haar bezit heeft gehad. Wordt het handschrift verkocht of ten geschenke gegeven dan wordt de naam van den verkooper eenvoudiglijk onleesbaar gemaakt en de naam van den nieuwen bezitter wordt er dan zonder ander fatsoen ondergeschreven.

(5) Psalm. 44, vers. 2.

van onze voorouders, een offer van schapen- en rammen- en stierenbloed ; maar hij is een vuur, een vuur dat verlevendigt degenen die rechtschapen zijn van geest en zijnen wil volbrengen. Hij is het vuur dat de kwaden verslindt die zijnen naam verloochenen. Voorwaar hij is het vuur hetwelk niet raken mogen degenen die blaken van dit vuur : de cherubijnen en de serafijnen. (1)

O Maria, daarom zullen we u beminnen, u verheffen, omdat uw Zoon voor ons een waar voedsel is van rechtveerdigheid, en een ware drank des levens.

O onze vaderen, gij die de oplegging der handen hebt ontvangen, gij aangesteld als opvolgers der apostelen, we nemen U als voorsprekers bij den Heer, en we nemen gedurende onze dagen, als voorsprekers bij den Heer de twee patriarken, Abba Kerlos van de groote stad Alexandrie, en de gelukzalige Abba Mathewos (Bisschop) van de hoofdstad onzer vaderen (2).

De diaken zegt : Door de voorspraak der gelukzalige en troostende en glorierijke boven alles, de gansch gezegende en zuivere, onze meesteres, Moeder Gods Maria, maagd ; door de voorspraak van de heilige en eerbiedweerdige geestelijke machten, en den dooper en voorlooper Johannes Baptista. Door de voorspraak der heilige en eerbiedweerdige dienaars des Heeren Matheus en Marcus, Lucas en Johannes : vier evangelisten. Door de voorspraak der heiligen, uwe dienaars, Petrus, Jacobus en Johannes ; Andreas, Philippus en Bartholemeus,

(1) Opmerkzaam is het dat de Ethiopiërs zoo dikwijls aan God den naam geven van vuur, en uit die benaming eene reeks vergelijkenissen afleiden, die om zoo te zeggen geheel den grondslag vormen hunner theologische wetenschap. Overigens het terrein hunner godgeleerdheid is zeer beperkt, en al hunne geschriften spreken meer tot de zinnen dan tot het verstand

(2) Abba Kerlos en Abba Matewos, d. i. Cyriel en Matheus, zijn de namen van twee bisschoppen die de geestelijke macht uitoefenden in Ethiopië, de laatste jaren dat het handschrift in de goddelijke diensten gebruikt werd. Hier eenige woorden over hunne hiërarchie. De Ethiopiërs of Abyssiniërs hebben geenen patriark van hunnen stam, maar hangen af van den Coptischen patriark van Alexandria in Egypte. Deze zendt dan een Coptischen bisschop naar Ethiopië om er hem te vervangen. Die bisschoppen zijn dikwijls gansch onbekend met de taal en de zeden van het Abyssinische volk, en trachten zooveel mogelijk den Coptischen ritus op te dringen. Vandaar de groote overeenkomst tusschen beide ritussen. — De hoofdstad ozer vaderen schijnt hier Axum te zijn, welke de Ethopiërs als eene heilige stad aanzien, en waar volgens hunne overlevering de ark des verbonds nog bewaard wordt.

Thomas en Matheus; Jacobus, zoon van Alpheus; Thadeus en Simon en Matheus: twaalf apostelen; en de apostel Jacobus, broeder des Heeren, (1) en bisschop van Jerusalem, de heilige en glorierijke Stephanus, het hoofd der diakens en de eerste der martelaars. Door de voorspraak van al de heiligen en martelaars die rusten in het ware geloof: Paulus, Timotheus, Silas en Barnabeus, Titus en Philemon en Clemens; de 72 discipelen, de 500 gezellen en de 318 orthodoxen. (2) Dat het gebed van hun allen op ons nederdale, ons behoede, en ook behoede degenen die bij u, O Heer, in hunne gebeden bidden zullen voor onzen gelukzaligen en heiligen patuark Abba Mathewas en onzen gelukzaligen bisschop Abba Kerlos, opdat gij ze zoudet bewaren in hun leven, en opdat, gij ze zoudet zalig maken, en opdat gij hun hunne zonde zoudet vergeven, en opdat gij bermhertig zoudet zijn voor ons ook, om hunne gebeden in de eeuwen der eeuwen.

Het volk zegt: Amen.

Tweede Gebed

De priester zegt: Voor hen allen, o gij, o meedoogende smeek om genade bij uwen zoon opdat hij de rust verleene aan de zielen van al de bisschoppen aan de patriarken aan de priester, aan de metropelieken, aan diakens die den weg banen voor het woord der waarheid, aan de koningen, aan de regeerders, aan de prinsen, en aan degenen die bekleed zijn met de macht, aan de jongelieden, aan de maagden, aan de monnikken aan de rijken, en aan de armen, aan de grooten en aan de kleinen, aan de weduwen en aan de weezen; aan de reizigers en aan de noodlijdenden en aan gansch de menigte der christengemeente die ontslapen zijn (in den Heer).

Maar bijzonder voor degenen die rusten in deze plaats, o Maagd, bid met aandrang voor hen opdat hunne ziel in vrede ruste (3). Ik welk oord ook men aanduide der glorierijke marte-

(1) Onder den naam van broeder verstaan de Oosterlingen ook de kozijn. Zie « Revue biblique ». Tom. V, bladz. 9 en volgende.

(2) De 318 orthodoxen zijn de vaders van het concilie van Nicea gehouden in 't jaar 325. Het is daar dat de lee.ing van Arius veroordeeld werd. De Ethiopiers hebben eene bijzondere godsvrucht voor de vaders van dit Concilie en eene hunner twaalf Anaphorae is getiteld: Anaphora der 318 orthodoxen

(3) Bij de Ethïopiers, is het dogma van het vagevuur altijd ongeschonden bewaard gebleven, terwijl vele andere geloofspunten door hunne onwetendheid en den invloed der Araben soms gansch onkennelijk geworden zijn.

laars, in de plaats der zegerijke heiligen, en der wakende engelen, 't is gelijk in welke andere plaats, (overal), koningin zijt gij en machtig is uw naam bij den Heer.

De diaken zegt : Degenen die nederzitten dat ze rechtstaan!

De priester zegt. Wij zullen opstaan in de vrede des Heeren, opdat we haar loven zouden en prijzen, zij die vol van gratie is, zeggende : o vol van genade, o kanaal van vreugde, er is in U voor het oog een overvloed van pracht en weelde die de veeloogige cherubijnen overtreft en de zesvleugelige seraphijnen.

De diaken zegt. (Zie) naar het Oosten!

De priester zegt. Voorwaar, God de Vader ziet van uit den hemel naar het Oosten en naar het Westen, naar het Zuiden en naar het Noorden en naar al de uiteinden van de wereld, en hij rook om geuren te rieken en hij vond er geene die gelijk was aan uwen geur, en hij vond zijnen wellust in de zoetheid van uwen reuk en hij ziet geerne uwe tanden, en hij zendt naar U den zoon dien hij bemint.

De diaken zegt : Wij zien.

De priester zegt : Heilig God de Vader die zijn welbehagen in U heeft; heilig God de eenige zoon die woont in uwen schoot; heilig de Trooster, de geest van rechtveerdigheid die U ondersteunt.

De diaken zegt : Antwoordt.

Het volk zegt : Heilig.

De priester zegt : O Maagd, volheid van allen lof, wien zijt gij gelijk, met wien zullen wij u vergelijken? O gij, door wien de Emmanuel een onuitsprekelijk gewaad bekleedde wiens weefsel het werk was van Adam's vleesch, de inslag uw eigen vleesch, de schietspoel het goddelijk woord zelf, Jezus-Christus, het weefgetouw het gebed van den Heer dat uit den hooge komt, de wever de heilige geest (1). O wonderbare en verbazende gebeurtenis. O strand langs hetwelk onze voorouders zijn doorgetrokken uit den dood naar het leven. O ladder van de aarde tot den hemel. In U is vernieuwd het begin van heel de schepping. O gij, gij zijt de hoop van Adam nadat hij uit het Paradijs was gedreven; gij zijt de zachtmoedigheid van Abel die in onrechtveerdigheid vermoord werd; gij zijt de goedheid

(1) Letterkundig gesproken is de gelijkenis niet slecht gekozen, alhoewel de godgeleerden er sommige uitdrukkingen in af te keuren zouden vinden. Overigens bij de Ethiopiërs — en bij de Ethiopiërs vooral — zoowel als in de primitieve theologie, moet men dikwijls eens door de vingeren kunnen zien en de ooren stoppen voor zekere benamingen en uitdrukkingen die voor onze moderne ooren valsch zouden klinken.

van Seth en de daden van Enoch; de ark waarin Noach gespaard bleef uit den verdelgenden zondvloed; de zegen van Sem en zijn aandeel; de gastvrijheid van Abraham; de goede geur van Isaac en de ladder van Jacob; de troost van Joseph; de steenen tafel van Mozes, het braambosch van den Sinaïberg gij zijt de belletjes die hangen aan het gewaad van den hoogepriester Aaron. Gij zijt nog de staf die wortelen schiet en bloeit en vruchten draagt. Gij zijt de zuil met den naam van Josue, het wollen kleed van Gedeon; de pot met zalf en de hoorn met olie van Samuël; de wortel van Jesse in dewelke hij verheerlijkt is. Gij zijt de wagen van Aminadal; de harp van David; de kroon van David; gesloten hof; gesloten waterput; gouden mond van Elias; kruik van Eliseus. Gij zijt de zwangere Maagd van Isaias; degene die op eene bovennatuurlijke wijze baarde van Daniël; de berg Pharan van Habacuc; gesloten Oosten van Ezechiel; de uitgeslotene der wet van Bethleem, de streek van Ephrata van Malachias; de boom des levens van Silomedes; de heelster der wonden van Nahoum; de vreugde van Zacharias; toren van zuiverheid van Micheas. O Maagd, beeld en prophetie der propheten; genuchte der apostelen; moeder der martelaars, zuster der engelen en glorie der jongelingen. De maagden en de monniken waken aan uwe deuren dag en nacht. O Maagd het is niet uit den wellust dat gij gesproten zijt, maar uit de wettige samenleving van Anna en Joachim zijt gij geboren. O Maagd, het is niet in het spel dat gij opgegroeid zijt gelijk de dochters der Hebreeuwers met hunnen harden kop; maar het was in den tempel dat ge woondet in heiligheid en in zuiverheid.

O Maagd, het was niet een aardsch brood dat U heeft gevoed, maar het was een hemelsch brood, gereed gemaakt in den hemel der hemelen.

O Maagd, het was geen aardsche drank die U heeft gelaafd. maar het was een hemelsche drank, geput in den hemel der hemelen.

O Maagd, men heeft nooit eene vlek van onzuiverheid in U gezien, gelijk bij de vrouwen die U voorafgegaan zijn en die U volgen, maar met heiligheid en met zuiverheid waart gij versierd.

O Maagd, het waren de verleidende jongelingen niet die U getroost hebben, maar de engelen uit den hemel aanschouwden U. Gelijk men het verhaalt, de priesters en de bisschoppen zingen uwen lof.

O Maagd, gij huwdet Joseph niet voor den wellust, maar opdat hij U in zuiverheid beware, omdat hij ook zuiver was. En

als Hij uwe zuiverheid zag, zond God de Vader naar U zijnen blinkenden engel wiens naam Gabriël is, en deze zegde aan U: « De Heilige Geest zal op U nederdalen en de kracht des Allerhoogsten zal U overschaduwen » (1) En in U daalde neder het Woord, en terwijl Hij uit den schoot zijns vaders ging, ontvingt gij Hem zonder dat zijne oneindigheid op eenigerwijze werd omschreven; hij werd in uwen schoot gebonden zonder dat zijne grootheid werd verminderd, zonder dat zijne kleinheid werd vermeerderd In uwen schoot woonde het vuur der godheid die noch maat noch afmeting heeft. Het en is immers niet juist dat we hem vergelijken aan het aardsche vuur, want dit vuur heeft afmetingen en eenen schijn. Men mag van de godheid niet zeggen dat zij eene afmeting heeft en eenen vorm. God heeft geenen vorm gelijk de zon of de maan, eene maat « akem » gelijk de mensch, maar hij is de bewonderensweerdige die woont in de hemelen waar het verstand van den mensch niet bereiken kan noch de kennis der engelen. De godheid heeft noch lengte noch breedte, hoogte of diepte, eene rechterzijde of een linkerzijde, maar zij vervult geheel en gansch alle zaken. De godheid heeft noch oppervlakte noch kleinheid, maar haar goddelijk wezen is in alle gewesten. De godheid heeft niet alleen geen dak boven haar noch grondvesten onder haar, maar zij zelf is het dak en de grondvesten. De godheid heeft geene beweging, bukt zich niet om op te rapen hetgeen op den grond ligt, maar in hare hand is alles ingesloten gelijk zij het getoond heeft aan Petrus (2). De godheid heeft geene borst van voor noch eenen rug langs achter door middel derwelke men ze kan zien en afmeten; maar zij is omhuld in de laaiende vlam, zij is de laaiende vlam zelf, zij is de zuivere, de heldere en schitterende godheid. Wij gelooven dat de Vader die zendt, Vader is in zijne wezenheid. Wij gelooven dat de Zoon die gezonden is, Zoon is in zijne wezenheid, en wij gelooven dat de Heilige Geest, Heilige Geest is in zijne wezenheid. Drie namen : één God (3). Het is hier niet gelijk met Abraham die ouder is dan Isaak, noch

(1) Luc. I, 35.

(2) Zinspeling op Petrus die den Zaligmaker te gemoet gaande terwijl hij op de baren wandelde « ziende dat de wind te hevig was, vreesde en begon te zinken.... en Jesus zijne hand uitstekende, greep hem vast.... » Math. XV, 29-31.

(3) Schijnt eenige betrekking te hebben met de monarchianistische ketterij van Sabellius (afkomstig van Ptolemaides in de Pentapolis van Egypte), die de goddelijke personen enkelijk onderscheidde door hunne verschillende bedieningen. Zoo was voor hem in de godheid de Vader : God. — De Verlosser was God de Zoon, enz.

gelijk met Isaak die ouder is dan Jacob. Zoo is voor de godheid, de Vader niet ouder dan de Zoon, noch de Zoon ouder dan de Heilige Geest. De Vader is niet minder dan zijn Zoon, en de Zoon is niet minder dan de Vader.

Het en is hier niet gelijk voor Abraham die meerder was dan Isaak in het boek der Genesis, en Isaak die meerder was dan Jacob. Zoo is voor de godheid de Vader niet meerder dan zijn Zoon om zijn Vaderwezen, en de Zoon is niet meerder om zijne natuur van Zoon. En de Heilige Geest is aan hen gelijk; en de godheid : Vader, Zoon en Heilige Geest is maar één God. Eéne is het koninklijk gezag, éene is de macht, één is hun koningdom.

De Vader, de Zoon en de Heilige Geest denken. De Vader, de Zoon en de Heilige Geest behoeden. De Vader, de Zoon en de Heilige Geest beraadslagen, geven hunne toestemming, spreken en besluiten. De Vader, de Zoon en de Heilige Geest maken, beslissen, verfraaien, zenden. De Vader, de Zoon en de Heilige Geest hebben de macht, bewaken, trekken tot zich, bewaren de zaken in hun wezen. De Vader, de Zoon en de Heilige Geest raden aan, versterken, moedigen aan, geleiden, verhinderen en zuiveren. De Vader, de Zoon en de Heilige Geest bestaan, kronen, bekleeden, beloonen, heiligen, regeeren en onderzoeken. We gelooven en belijden deze vereeniging en deze samenwerking van personen zonder verdeeling of verscheidenheid derwijze dat de godheid niet veelvuldig weze. We scheiden en ontbinden nochtans de personen opdat ze niet vermengd zouden zijn.

We zeggen niet dat ze drie zijn gelijk Abraham, Isaak en Jacob; maar ze zijn één, alhoewel er drie personen zijn. We zeggen ook niet dat ze één zijn gelijk Adam, de eersteling van gansch de schepping maar ze zijn drië, alhoewel er maar eene natuur is. Maar zie, daar hooren we de goddelooze joden en de kettersche Israëlieten die zeggen : één God en één persoon tengevolge van hunne onwetendheid want ze zijn blind van geest. Daar zien we nog de afgodische heidenen met eene macht duivels en goden. Wij echter, wij volgen degenen die ons geleiden in den goeden weg, zeggende met de apostelen die het ons onderwezen hebben : De Vader is de zon, de Zoon is de zon, de Heilige Geest is de zon, maar één is de zon van rechtveerdigheid die boven alles is.

De Vader is het vuur, de Zoon is het vuur, de Heilige Geest is het vunr, maar één is het vuur des levens nedergedaald uit het hoogste der hemelen.

De Vader is de dageraad, de Zoon is de dageraad, de

Heilige Geest is de dageraad, maar één is de dageraad van den morgen door wiens glans de duisternissen verdwijnen.

De Vader is de wijnstok, de Zoon is de wijnstok, de Heilige Geest is de wijnstok, maar één is de wijnstok van den wijngaard des levens die gansch de wereld laaft.

De Vader is de melk, de Zoon is de melk, de Heilige Geest is de melk, maar één is de melk zonder mengsel (1). Dat is ons geloof, dat is onze overtuiging.

Bidden we het gebed des geloofs. — Hernemen we onzen lofzang en overwegen we de wonderbare ontvangenis van Maria zeggende : O Maagd, wen in uwen schoot het laaiende vuur woonde, was zijn aangezicht vuur, zijn gewaad was vuur, zijn mantel was vuur. Hoe waart ge zelf door dat vuur niet vernield ? En de zeven brandende doeken waar lagen ze en waar waren ze opengespreid in uwen schoot ? Was het aan uwe rechterzijde ? Was het aan uwe linkerzijde ? Ge waart maar een schamel lichaam ; waar dan stond de schitterende troon van de blinkende en laaiende cherubijnen in uwen schoot, dewijl gij enkel eene jonge bruid waart ? O moederwezen gepaard met het wezen eener dienstmaagd. O enge schoot die het oneindige omvat ! O bovennatuurlijke ontvangenis ! O gij die bij het woord van den engel als eene bieënmoeder de melk van het moederschap vereenigt met de maagdelijkheid. (2) Als ik dit alles betracht, begeert mijn geest de afgronden te doorpeilen van uwen zoon en te baden in den vloed van zijn innig leven. Als ik dat overweeg wil mijn geest hooger opklimmen, gedaan maken met de beeldspraak en den doek opheffen van zijn verborgen leven. Maar hij vreest de brandende vlam, en hij geraakt zelfs niet tot de helft der hemelhoogte. Als ik daaraan peins rennen mijne gedachten op den rug der bruischende winden, stormen naar 't Oosten en 't Westen, naar 't Zuiden en 't Noorden en naar alle uiteinden der wereld.

Hij wil het bestaan nagaan der schepselen, de diepten der zeëen doorpeilen, de hoogte der hemelen afmeten, de aarde langs alle kanten rondreizen maar onmachtig blijft hij staan en keert weer tot zijn uitgangspunt. Laten we dus de hoogte niet maken noch de diepte doorgronden van dengene dien de tong der profeten en der apostelen niet loven kan volgens zijne grootheid. Hij is de allerhoogste dien men niet bereiken kan en

(1) Onwankelbaar geloof aan het dogma der heilige Drievuldigheid : wetenschappelijke en theologische uitleg : ne umbra quidem.
(2) Zinspeling op de gemeende parthenogenesis der bieën.

die onder ons den vorm heeft aangenomen van eenen slaaf. Hij is het onvoelbaar vuur, maar wij, wij zien het en raken het met onze handen. Wij eten en wij drinken met hem. En nu loven wij uwen zoon zeggende : Heilig.

De priester zegt : Heilig is de Heer, Heilig is de machtige. Heilig is de levende die niet sterft geboren uit de Maagd Maria (1).

O Maagd, gij die ons geeft de vrucht die geëten wordt en den drank die gedronken wordt !

O Maagd, aan wie wij verschuldigd zijn het brood dat het leven geeft en de zaligheid aan degenen die het nutten vol geloof !

O Maagd, aan wie we verschuldigd zijn het brood dat diegenen versterkt die er van eet, hem onkwetsbaar maakt en verhardt gelijk eenen edelsteen !

O Maagd, aan wie we verschuldigd zijn den drank die voor diegenen die er van drinken vol geloof, de wijsheid doet opkoken en hem het leven en de zaligheid schenkt !

O Maagd, aan wie we verschuldigd zijn den drank die degenen die er van drinken vol geloof, verzadigt, ze waggelen doet, ze doet vallen, en de zonde vermeerdert in plaats van ze te vergeven.

En nu zingen wij den lof van uwen zoon, zeggende : Lof aan U, lof aan uwe macht, dat de lof omhoog klimme met de zuivere wierookswolken die we voor U doen omhoog stijgen (2).

De priester zegt : Jesus Christus, zoon van den levenden God, van wien alle goed ons toekomt en alle gaven, werd mensch en volbracht gansch de menschenwet zonder eens te falen. Hij leerde de wet der Joden, door Johannes werd hij gedoopt, in de woestijn werd hij bekoord, leed er honger en dorst, deed er wonderen tot den nacht toen dat hij verraden werd, offerde zich zelf tot den dood, onderrichtte zijne leerlingen door vele wonderen over zijn lijden en zijne kruisiging, zijnen dood en zijne verrijzenis ten derden dage met zijn vleesch en zijne ziel, zijne beenderen en zijn bloed. En zoo geschiedde het. Terwijl zijne leerlingen met hem nog waren aan zijne linkerzijde en zijne rechterzijde — en met hen moet men rekenen dengene wiens natuur het onkruid was dat gemengeld werd met het goede zaad, Judas die hem verraadde.

De diaken zegt : Priesters ! de handen omhoog !

(1) Het volk in de misse tegenwoordig herhaalt verscheidene malen, luidop, dezen zin

(2) De priester laat hier eenige korreltjes wierook vallen in het wierookvat, en bewierookt zijne eigene handen.

CONSECRATIE

De priester zegt : Toen nam Jesus Christus het brood in zijne heilige, zijne gewijde, zijne zuivere en vlekkelooze handen, blikte omhoog naar den hemel, naar U, o Maria, naar zijnen vader en smeekte om genade bij zijnen vader, en vertrouwde hem zijne leerlingen toe. opdat hij ze voor alle kwaad zoude vrijwaren. Hij zegende het brood, hij de gezegende ; hij brak het brood om het uit te deelen, hij die heilig is, en hij gaf het aan zijne discipelen en hij zegde hun : Neemt en eet. Dit brood is mijn lichaam dat voor U zal geleverd worden tot verlossing van gansch de wereld. Op dezelfde wijze nam hij den kelk, hief de oogen ten hemel en zegde : Neemt en drinkt. Deze drank is mijn bloed hetwelk de lans voor U zal doen vloeien, en dit, zoo dikwijls gij het zult doen, zult gij het doen tot herdenken mijner dood en tot herinnering aan mijne verrijzenis.

Het volk zegt : Wij zullen Uwen dood verkonden.

De priester zegt : O Heer, gelijk alsdan, zegen dit brood (1). Verdeel het en deel het uit. O Heer gelijk alsdan teeken dezen kelk met het teeken des heiligen kruis, heilig hem en offer hem op. Amen. Mijn priesterschap weze zuiver en U aangenaam. Amen. En dezen priester die hier met mij is en mij bijstaat in dit heilig altaargeheim (2), doe met hem en met mij gelijk aan Joseph en Nicodemus die uw lichaam ter aarde bestelden. En geleid dezen diaken die mij dient tot den hoogeren trap van het orde der priesters tot hetwelk wij ook behooren.

Vervul hem met de gave van rechtveerdigheid en genade gelijk Stephanus die het wezen der Heilige Drievuldigheid inziende vol bewondering stond en in een geschuifel uitbarstte bij het nederdalen van den Heiligen Geest op hem.

De diaken zegt : Dat hij schuifele.

Het volk zegt : Op hem en op uw volk (3) dat verzameld is in uwe heilige kerk, met de priesters, de diakens, de grooten en de kleinen. Maak ze weerdig deelgenoot te worden van zulk een groot geheim. Wees barmhertig en veroordeel ons niet. O Heer Christus, heb medelijden met ons. O Heer Christus, heb medelijden met ons. O Heer Christus, heb medelijden met ons.

(1) De priester maakt het teeken des heilig kruis over de heilige Hostie.

(2) Gelijk in den tegenwoordigen Griekschen ritus concelebreren al de priesters te zamen aan een en hetzelfde altaar.

(3) Het gedachte gaat voort, en heeft betrekking op de nederdaling van den Heiligen Geest. De diaken heeft den priester onderbroken in het midden van den zin.

De diaken zegt : Uit aller herten (ontsnappe deze kreet).

De priester zegt : U met hen vereenigende (door de Heilige Communie). Verleen aan allen die aan dit Sakrament zullen deelnemen dat het hun weze een onderpand voor het leven in de eeuw der eeuw.

Gebed bij het breken des broods

Hij is de Heer en de Schepper, en het begin en het einde van alle dingen, de heer en meester van alles, hij die alles in zijne handen houdt, hij dien de engelen en de aartsengelen, de tronen en de heerschappijen, de krachten en de machten, de zon en de maan, de sterren en de hemelkoren aanbidden, want die allen zijn zijne dienaars en zijne dienstknechten.

Aan hem behoort alle macht en alhoewel badend in den rijkdom werd hij arm. De liefde leidde den machtigen zoon van den troon tot de slachtbank. O offerstier die met de horens niet tegenwerkte diegenen die hem tot het offer geleidden ; maar zijnen nek aanbood aan diegenen die hem verwurgden. O lam dat niet kloeg voor degenen die het slachtofferden ! O geduld dat den mond niet opende in het lijden, en vóór degenen die het doorstaken. O brood, genomen uit de broodkas van Joseph en in dewelke hij eene kostelijke perel vond. O drank, ontsproten in de woon waar nooit een man is binnengedrongen: O wonder van het kruis dat verschillend is van dit brood, en toch niet verschillend noch verscheiden is, want zijn uiterlijk, zijne liefelijkheid, zijne zoetheid is maar één en gelijk zijne godheid van zijne menschheid niet verscheiden is en niet verschillend, zoo ook is niet verscheiden en verschillend dit wonder van het kruis hetwelk verschillend is van dit brood. (1)

En zoo wordt uwe grootheid gemengeld met uwe kleinheid, en uwe grootheid met onze kleinheid, O gij de Heer der eeuwen, de heer der heeren.

De diaken zegt : Bidt.

De priester zegt : Aanhooren we deze stem tot de laatste lettergreep. Door haar zullen we beschuldigd worden door haar zullen we veroordeeld worden, door haar zullen we bermhertigheid vinden. Gelijk de goddelijke zoon uit den hemel der hemelen is nedergedaald om te oordeelen en om bermhertig te wezen, zoo zal dit brood aanklager, rechter, en bermhertig zijn. Bij dit schrikverwekkend woord is de geest met angst geslagen, de ledematen rillen, het herte breekt en verdroogt in

(1) Monophysismus !

onze borst. — Zie, daar is het goddelijk brood gebroken, daar is veerdig de heilzame kelk. Dat hij die 's Heeren lichaam nutten wil, nadere. Maar eerst ontvlamt uwen geest en zuivert uw herte, indien het soms niet zuiver ware en dat hij de zonde verfoeie. Indien hij soms in zonde ware gevallen, dat hij niet vergete, hetgeen niet vergeten wordt. Indien er soms iemand dit offer moest onteeren dat hij achteruit trekke en niet dichter nadere. Dat hij dit brood niet aanzie als wezende enkel een aardsch brood, want dit brood is het vuur der godheid. Welke is de mond die dit brood zal nemen. Welke is de mond die dit brood zal nutten (1). Welk is de maag die dit brood zal inhouden. Zeggen we nu : O Heer, handel met ons volgens uwe bermhertigheid, niet volgens onze zonden.

De diaken zegt : Sta recht (2).

Dankzegging

De priester zegt : Naar U, o Heer, schepper van alle onzichtbare dingen, o God, richten we onze zielen. Vóór U vernederen wij ons, vóór U die U boven alles vernederd hebt. Wij aanbidden U, o alleraanbiddelijkste. Wij onderwerpen ons aan U die alles onder uwe macht stelt, de geheimen ontsluiert en de ontsluierde geheimen weer bedekt. O gij die doet buitengaan

(1) Letterlijk : welk is de tweevoudige tandenrij die dit brood zal omvatten.

(2) Het volk nadert twee en twee tot aan de deuren van het sanctuarium. De priesters, die concelebreeren, ontvangen uit de handen van den bijzondersten priester een deel der Heilige Hostie en nutten het aanstonds. Ieder op zijne beurt drinkt daarna eens aan den kelk met het heilig bloed. De dienstdoende priester neemt dan met een gouden lepeltje eenige druppeltjes van het kostbaar bloed, en giet ze voorzichtig in den mond van den diaken. Intusschentijd worden de deuren van het sanctuarium geopend. De priester, vergezeld van den diaken, nadert tot het volk dat voor hem in eerbiedige houding blijft rechtstaan. Met het gouden lepeltje neemt hij uit den kelk. — Door den diaken voorbereid — een deeltje van de H. Hostie, geweekt in het heilig bloed, en laat het in den mond vallen van den leek. De diaken biedt aan ieder communiekant een doekje aan om den mond af te wasschen. De communie geschiedt bijna op dezelfde wijze als in de huidige grieksche liturgie — waarvan zooals reeds gezegd is het oorspronkelijke type in het Ethiopisch het beste bewaard is. De Negus geniet met de priesters, het voorrecht te communiceeren onder de twee gedaanten afzonderlijk. Hij ook mag plaats nemen in het sanctuarium dat alleenlijk is voorbehouden voor de priesters en de diakens. Daarom ook wordt de Negus voor zijne kroning plechtig diaken gewijd.

die binnen zijn, en doet binnengaan diegenen die buiten zijn, aanhoor nu het snikken van uw volk, dat U aanroept in rechtveerdigheid, O meester der zielen. En gij, christen volk. mochtet gij eens, gelijk gij hier vergaderd zijt op dezen dag op den heiligen berg Sion en in het vrije en het hemelsche Jerusalem vereenigd zijn, opdat gij, gelijk ge me de Misse van Maria hebt aanhoord, zoo mochtet hooren het spelen der speeltuigen der jonge dochters, en het lofgezang der engelen die hunne beenderen vetten van het geweldig genieten. Dat de Heer U binnenleide in zijne laaiende tenten, waar Jesus Christus zetelt, het hoofd der priesters, daar waar geschilderd is het beeld van zijn aanschijn, zijne blinkende kroon en zijn schitterend gewaad dat 's menschen hand niet heeft samengeweefd. en die het werk zijn eener hoogere kunst. Dat Hij U binnenleide daar waar vereenigd zijn de heiligen, de profeten, de predikende apostelen, de zegerijke martelaars, de gezegende rechtveerdigen, de godgewijde priesters, de maagden en de volmaakte monnikken en eindelijk dat hij U binnenleide in de vergadering der heilige en eenige kerk die boven al de andere staat. En met hen, de kostbare ark, Onze Lieve Vrouw Maria. Bekleeden we ons dus niet met hoogmoed en heerschzucht waarmede de dood bekleed is, de dood die tot de hel geleidt. Streven we naar de nederigheid en de zuiverheid, niet alleenlijk de zuiverheid van het vleesch want het is in de zuiverheid van geest dat de propheten den Heere zien en hem aanschouwen aanschijn aan aanschijn. Winnen we de liefde aan en de nederigheid, want het is omdat ze den Heer liefhadden dat Hij hun de macht gaf door dewelke zij binden en ontbinden alle banden der zonden. Verwerven we dus de stilzwijgendheid en de zachtmoedigheid gelijk Maria omdat de Heer haar prijst zeggende : « Zij heeft het beste deel gekozen dat haar niet zal ontnomen worden. »

En nu bidden we den uitdeeler van alle goed, onzen Heer en onzen God.

De diaken zegt : Bidt.

De priester zegt : O Maagd, spreek bij Hem die niets vergeet en zich alles herinnert, spreek Hem o Maagd van zijne geboorte uit U, wanneer hij de Bethleem geboren werd ; zeg Hem, dat hij met windels werd omwonden en dat een os en een ezel Hem verwarmden met hunnen adem in de dagen van koude en vorst. Spreek Hem, o Maagd, over zijne reis met U, als ge met Hem vluchtte van dorp tot dorp in de dagen van koning Herodes. Spreek hem, o Maagd, van de bittere tranen die ge weendet uit uwe oogen en die biggelden op de kaken van uwen lieven zoon. Spreek Hem, o Maagd, van den honger en den dorst, en van

de nare droefheid, en van al wat aan U en aan Hem pijnlijks overkwam. Spreek hem van de bermhertigheid en niet van den toorn. Spreek hem van de zondaars en niet van de rechtveerdigen. Spreek hem van de onzuiveren en niet van de zuiveren.

En nu loven we den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest, nu en altijd en in de eeuw der eeuw. Amen.

Laatste Zegen

Bedanken we den Heer voor al de weldaden met dewelke Hij ons heeft overladen, en zijne Heilige Moeder wier Misse wij hebben gezongen. En wij, wien hij door zijne goedheid de macht heeft gegeven de Heilige Misse op te dragen, wij eindigen ze met dankbaarheid.

Aan hem zij alle lof, want Hij is de wijze, tot in de eeuw der eeuw. Amen.

O onze meesteres, Maria, behoed het rijk en het leger van den koning der koningen, Sakel Marjam en uwe dienstmaagd, Walata Mikaël, in de eeuwen der eeuwen. Amen en Amen. Het zij zoo. Het zij zoo. (1)

Rome, Mei 1909. E. H. Hendrik De Vis.

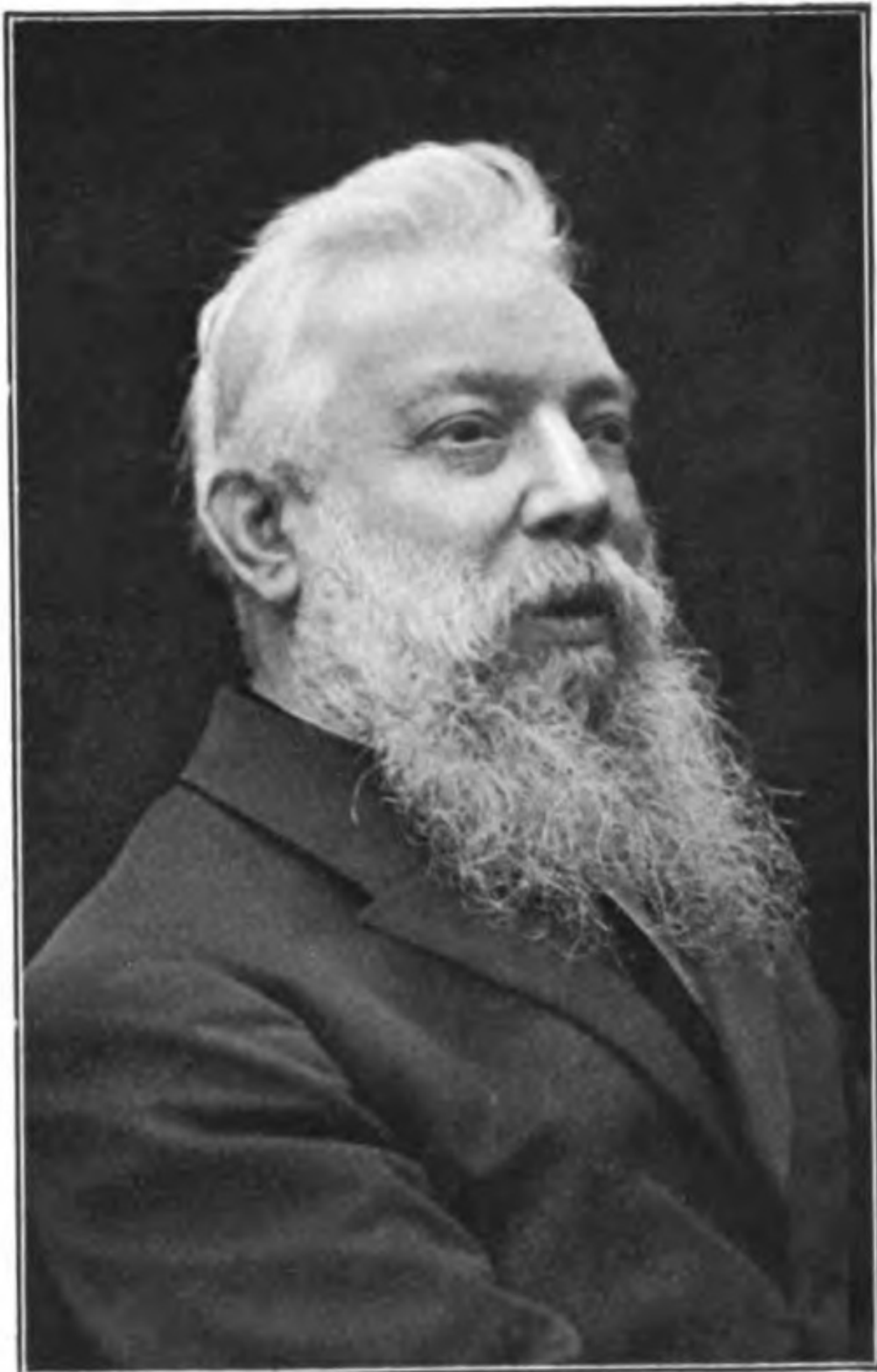
(1) Behoort niet tot de Misse zelf, maar is enkel het slot van het handschrift. — Sakel Marjam is de regeerende koning ten tijde dat het handschrift voor de laatste malen voor den eeredienst gebruikt werd.

KUNSTKRONIEK

De Tentoonstelling van Meunier te Leuven en de Lente-expositie in den Cinquantenaire, Gent en Doornik, Alma Tadema in de Royal Academy, Nieuwe Frans Hals, van Dycken en Turners in de National Gallery te Londen en de Jan Steen-tentoonstelling aldaar, Tentoonstelling van de schilderijen van den Koning in het Koninklijk Museum te Brussel, de Verzameling Fétis bij Leroy, Jacob Smits in het Kunstverbond te Antwerpen.

Over de Lentetentoonstelling te Brussel en die van Meunier te Leuven zal ik kort zijn, omdat ze al wat geleden zijn en Karel van de Woesteyne 't over Meunier gehad heeft. — Naar de tentoonstelling in den Cinquantenaire was met enkele wijzigingen overgebracht de inzending van Kunst van Heden, van de leden van den kring en van Carpeaux. Evenals te Antwerpen waren de kunstvoorwerpen te Brussel prachtig geplaatst, te Antwerpen in meer somber- gedragen, te Brussel in helleren toon, het maakt zoo 'n verschil of kunstenaars de stukken hangen en voor de Lente-exposities hebben de heeren de Mot, Mathieu, Rousseau, enz. zitting in het Comité. — Mathieu vooral is een zeer fijn kunstenaar en Rousseau droeg ditmaal de palm op de heele tentoonstelling weg met zijn tors en kopje van een *jong Meisje*, 't mooiste werk dat ik ooit van hem en in lang van eenig beeldhouwer had gezien. Dikwijls dweep ik niet met Rousseau omdat hij soms zoo zwemmerig en aanstellerig zijn kan, zoo iets als Beets 't noemt van een « aangeblazen dichter », maar dit Meisje was prachtig, uiterst teer en mollig gedaan, 't deed bijna niet onder voor de Vigne's *Onsterfelijkheid*. Dan was Paul Huet heel interessant met teekeningen en schilderstukken; Huet is de voorlooper geweest van de moderne landschapbeweging in Frankrijk en van Frankrijk uit in België en Holland. Nog belangrijker was Frank Brangwijn in zijn etsen. Brangwijn is een engelsch artist, van wien de Engelschen zelf weinig weten, maar met wien de Hollanders vooral hoog wegloopen en die zich dan ook hoofdzakelijk op Hollandsche kunst en wel 't meest op Rembrandt schijnt te hebben geïnspireerd. Hij werkt op 't oogenblik aan versieringen voor de Londensche beurs, waarvan de schetsen in *Studio* gestaan hebben.

Op de Meuniertentoonstelling was ik vooral getroffen door

Portret van Jan Stobbaerts
(Naar eene fotografie)

't *Monument van 't Werk,* dat ik nog nooit in zijn geheel gezien had en dat indrukwekkend en uiterst voornaam, uitkwam tegen de stemmende omgeving van de mooie en specifiek *Roomsche* stad. En toch, — nu ga ik een vreeselijke ketterij verkondigen, — behoort het werk van Meunier m. i. tot de soort, die tot een zekere periode beperkt is en die den tijd niet langer dan ongeveer een eeuw zal staan. Lambeaux en de Vigne waren veel grooter *artisten* dan Meunier, maar ze waren geen beter menschen en juist omdat hij zoo 'n voortreffelijk mensch was, trekt Meunier vooral goede menschen en dichters, maar zelden andere beeldhouwers aan. Hij apitoyeert zich te veel in zijn werk, hij buigt zich te veel heen in mededoogen over den werkman met wien hij zich één heeft gevoeld. Maar een kunstenaar moet niet preeken, moet geen medelijden willen opwekken of iets beweren. Hij moet enkel maar schoon zijn in kleur, klank of lijn, zooals God schoon is in kleuren, klanken en lijnen; Vondel, Shakespeare, Michel Angelo en Gœthe apitoyeerden zich nooit; Schiller wel, maar daarom is Gœthe de aartsegoïst ook grooter kunstenaar dan Schiller. (1) Heel interessant was ook 't schilderwerk — hier in ruime keus verzameld — hoewel niemand zal willen beweren dat Meunier ooit een kolorist is geweest. En hierin, evenals in zijn beeldhouwwerken, werd hij ook steeds geobsedeerd door een en hetzelfde model. Maar vooral zijn studies uit Spanje en de Borinage waren belangrijk en de tentoonstelling was door de goede zorgen van Delaunois vooral, prachtig ingericht en zeer volledig.

De XV[ste] driejaarlijksche tentoonstelling in dit najaar te Gent gehouden, was veel belangrijker en beter dan die van vóor drie jaar. De minderwaardige Franschen, die toen de zalen overstroomden, waren geheel geweerd en we hadden behoudens enkele goede Duitschers en Engelschen, als Sauter en Russell bijna uitsluitend werk van inheemsche kunstenaars en de eene Hollander Mesdag was goed, hoewel grauw, bij de blijer gekleurde Belgen vergeleken.

Had van de vorige tentoonstelling Arnold Goffin o. a. gezegd: Zalen aan zalen, waarvan de wanden van onder tot boven met schilderijen, akwarellen en teekeningen behangen zijn: historiestukken vol trotsche houdingen en heldhaftig gebaar, landschappen, vlakten en bergen, vlietend of stilstaand water, kleine hofkens vol bloemen of groote parken vol schaduw, Daar hangen ze allemaal naast, boven, op en onder elkaar —

(1) Onnoodig te zeggen dat lang niet de heele redactie met deze uitspraken instemt.

een gewemel van frisch geverniste doeken, glanzend in de versch vergulde lijsten. Elk er van prijst zijn waar om 't zeerste aan, 't eene dringt zich op, tamelijk insolent, op luiden, snijdenden toon — andere schijnen op de teenen te gaan staan, dat men ze in de menigte goed zou onderscheiden; ze zetten zelfgenoegzaam de borst vooruit en duwen de anderen met de ellebogen op zij om zelf op de voorste rei te komen... »

Dit jaar was dit alles veranderd; in hoeverre de kritiek hieraan debet is, weten we niet. Geen sprake meer van overlading, alles was zoo mogelijk *à la rampe* gehangen, op 't juiste licht en met behoorlijke ruimten tusschen elk stuk. — Er was over 't algemeen veel minder dan de vorige maal, maar dat mindere was beter. Bepaald slechte dingen waren er niet, alleen 't beeldhouwwerk deed in zijn geheel genomen onder voor de schilderkunst, maar er was éen prachtige *Mannenkop* van Rodin, die wel de clou vormde, niet enkel van deze afdeeling, maar van de heele tentoonstelling, naar ik meen, naar een zijner figuren op 't Kales monument genomen en van zijn beste werk, niet op die aanstellerige manier, als hij dikwijls doet, half in de steen verborgen, maar heel gevoeld en toch gewoon, op 't leven gegrepen, vol zwaarwichtige passie. En er waren de *Blinden* van Charlier, waarvan ik de schoonheid eigenlijk nooit zoo beseft had eer ik ze in licht zeegroen brons in het parkje vóor de prachtige cathedraal te Doornik had gezien. Dan was er de buste van zijn vrouw van Frans Huygelen, zijn jongste werk, dat in den Cinquantenaire echter veel beter geplaatst was. Waar zijn *Met een kind spelend vrouwtje*, waarmee hij te Antwerpen was, mij teleurstelde, behoort dit tot 't beste, rijpste werk van den jongen Meester, die, waar 't de bloote, technische uitvoering en de kloeke behandeling van de materie en der lijnen geldt, soms de Grieken nastreeft. Zoodra er echter eenige eischen aan zijn fantaisie worden gesteld, slaat hij er, als de meeste onzer Nederlandsche kunstenaar « neffen ». Wie geen geloof heeft, heeft ook geen fantaisie. Dát is een gave, die, hij mindere technische volmaking, o. a. Strijmans bezit, al hoorde de *mannen buste*, die hier van hem was, niet tot zijn beste werk. Hij is, in tegenslelling met andere beeldhouwers die vrouwen óf te gemeen óf te zoetelijk maken en vrouwen meest behandelen als 't wijfjes dier of een pop, zonder ziel, — 't best in vrouwen en wel in schoone vrouwen, schoon vooral in zielemooi. — Dit is een gevolg wellicht van zijn eigen zachten, droomerigen aard... Hij droomt te veel van andere sterren om heel veel succes te hebben op deze planeet. Verder was er nog een wél belovend *Kinderkopje* van den jongen Courtens — een *Kantwerksterlje* van Devreese, een

mooie *Leeuwin met Jong* van Dupon, interessante *Dieren* van Bugatti en wel aardige dingen van een Rus Prins Troubetskoy. o. a. een paar heele intéressante *Jachthonden* en een prachtige buste van Rombeaux.

Onder de schilders was vader Courtens, dit enkel omdat er tegenwoordig ook twee zonen Courtens zijn, er met zijn *Kruis in de Sneeuw;* hij heeft 't zelfde landschap ook in zomer geschilderd. 't Is niet een van zijn mooiste stukken. een beetje theatraal, maar het landschap is goed, toch niet zoo goed als hij 't wel kan. Zoon Courtens, de oudste zoon, Herman, die een kolorist gaat worden van eerste kracht, was er met een *Meisje met een doode faisant* en een prachtig *Stilleven.* Er is een stille, gedragen kracht in dien nog heel jongen man, die zeker met den tijd niet minder groot zal worden dan zijn vader, maar die in een veel moeilijker tijd aankomt dan deze deed, want een goeie dertig jaar geleden was de markt noch niet zóo overstroomd. Luyten, Frans Courtens' iets jongere tijdgenoot, was er met twee zijner mooiste en allernieuwste doeken, waarmee hij ook hier te Antwerpen en in den Cinquantenaire is geweest. *Na de Bui* en *Morgendauw.* Van een zijner beste leerlingen, Mej. Coradini, een der schoonste en meest begaafde vrouwen, die ik ooit heb ontmoet, was een *Visschersvrouw die een net zit te boeten.* 't Is inderdaad kapitaal werk van een vrouw, vooral in de handen; alleen is de inspiratie weinig oorspronkelijk — té recht op Luyten gebaseerd. Dit schijnt bij vrouwelijke leerlingen bijna onvermijdelijk, vooral als de leermeester een sterk overwegende mannelijke persoonlijkheid is. Als men werk van Mej. Leigh ziet, die hier ook was, denkt men altijd aan een zwakke Verstraete en die invloed doet zich nog gelden lang na den dood. Enkel in bloemen, we denken hier nu eens niet aan Suze Robertson, hoewel die ook sterk onder Breitner staat, of aan Rosa Bonheur, vermogen vrouwen soms iets heel oorspronkelijks te geven en zijn dan dikwijls beter kolorist dan de man. Een van de beste voorbeelden hiervan is Juliette Wytsman, die ik, hoewel haar man ook groote verdienste heeft, hooger stel dan hem. Ze beoefent een heel eigenaardig genre, waarmee ze zich dadelijk van haar mede bloemenlandschapschilders onderscheidt. Soms schildert ze een binnen omgeving — een tuintje — een koertje met oude huizen op den achtergrond en bloemen op 't voorplan (Begijnenhof te Brugge). Den laatsten tijd schijnt ze 't liefst op een bewogen terrein, naar den kant van 't Walenland op te schilderen. Haar achtergronden vormt ze dan meest door laag golvende heuvelen, soms met een beekje of een kleine rivier en op 't voorplan bloeien wijde

uitgestrektheden bloemen, meest alle van dezelfde soort schermbloemigen : weegbree, dolle kervel, korenbloemen, brem of kollen. Ze ziet en geeft ze weer op haar eigen, eigenaardige wijze. Ze ziet vooral buitengewoon mooi kleur. Haar man, die graag mooie voorjaarslandschappen of wazige wintergezichtjes geeft, doet dit ook (zie o. a. *Eerste Rijm*), maar minder eigenaardig. In 't mooi zien van kleur streeft Kitty Gilsoul-Hoppe beiden op zij, (Gilsoul zelf was er met zijn kleine groene scheepjes met roode zeiltjes vóor een verlichte huizenkaai (*Visschershaven*) en *Oude huizen aan de Dyle*. Beide vindt men te Brussel op bijna alle tentoonstellingen en ze zijn zeer prolifiek. Heel verdienstelijke bloemenschilderessen, meest in den vorm van *Stilleven*, blijven verder de dames Meunier, Ronner en Art, die te Gent en te Doornik uitstekend vertegenwoordigd waren. Onder de mannen kunnen alleen Walter Vaes en Mortelmans zóo bloemen schilderen. Vaes was wél in den *Cinquantenaire*, maar niet in Gent. Mortelmans met prachtige *Sneeuwballen*. Crahay met zijn mooie *Garnalenvisschers* en *Avondschemer*. — Verder was er een prachtige Claus, *Wilde Asters* in een herfstlandschap tusschen de wuivende pluimen van 't riet, heel teer en blond en echt Clausachtig en een veel zwakkere *Kleine Brug*, met dat gewilde rosse rood, waarin hij zich soms begeeft. Hij hing evenals Mevr. de Weert, die zijn echo is, in de zaal der luministen, zoo ook Morren, van wien ik niet hou en dus liever over zwijg en Lucien Simon een der goede Franschen met zijn *Goûter*, dat we hier in Antwerpen en in Brussel gehad hebben. Het is verbazend knap geschilderd, kinderen die vruchten eten in een koepelkamer, welke uitziet op de zee, maar die aanstelling kokette Fransche kinderen zeggen niets tot mijn ziel. Een kunst daarentegen, die uit louter ziel bestaat, is die van Hens, die voortreffelijk te Gent was en nog voortreffelijker te Doornik, louter visies van blauw en goud. — Blauw en goud — dat zijn Hens zijn kleuren — parelgrijs, mauve en zilver die van Baseleer die steeds vooruit gaat. Blieck is ook een schoone beschouwer, een *Ziener* van de zee. 't Heeft me soms verbaasd dat Edmond Verstraeten onze wateren nooit beploegd heeft, hij blijft de schilder van de Lente en van 't Licht en was voortreffelijk te Gent en nog voortreffelijker in den *Elan* te Brussel. Hij werkt echter soms te snel en niet altijd gewetensvol, al is zijn teekening den laatsten tijd veel beter geworden.

Een wien dit verwijt van gebrek aan ernst niet treffen kan is de jonge de Graaff, een zusterskind van « Onzen Door » die heel mooi was in een voornaam *Slootje*, tusschen een wazig bloeiend bermpje in. Slordig in de teekening blijft echter vaak

Jacob Smits, die geniaal als hij is zich boven dergelijke kleinigheden meent te kunnen verheffen, — als hij warm in zijn atelier zit, gaat hij liever niet naar buiten en schildert dan maar een lam uit zijn hoofd, ten gevolge waarvan 't lam uit 't lood hangt; de vacht van dit lam is echter zoo verrukkelijk, dat de verbouwereerde kritikus zwijgt. Zijn *Moederschap* was vooral aangrijpend door zware ponderante kleur. Een zonderling aantrekkelijk artist blijft altijd James Ensor. Ik gebruik opzettelijk deze termen omdat hij te gelijk zonderling en aantrekkelijk is; hij stelt zich wel eens een beetje aan met den Boschiaanschen en Breugheliaanschen geest, die in hem schijnt gevaren maar hij is een onzer grootste kleurenzieners. Hij kan heel aantrekkelijk zijn soms en soms heel embêtant en zijn verbeelding kent geen grenzen. Te Gent was hij voortreffelijk met zijn *Oestercetster*. Zijn moeder was een Vlaamsche en zijn vader een Engelschman.

***

September l.l. werd te Doornik gehouden « sous le haut patronage du Baron Descamps David » en hoofdzakelijk ingericht door de uitstekende zorgen van den heer A. Soil, president van den Kunstkring te Tournai, (een rechtgeaard Hollander zegt nooit Doornik) een *tentoonstelling van werken van Doorniksche meesters in de XIX^de^ eeuw*. Doornik is een aardig en typisch Waalsch stadje, al heeft 't in de middeleeuwen geruimen tijd tot Fransch grondgebied behoord, met een prachtige cathedraal, die als een steenen psalm hoog uitstaat boven de oude huizen.

De tentoonstelling (in de oude Lakenhal) wekte eerst een gevoel van groote teleurstelling, al was ze bijzonder goed ingericht, louter academische en romantische kunst, scheen 't op 't eerste gezicht : Stallaert, Hennebicq, Herbo... the redeeming part of it — werd gevormd door Gallait en Boulenger — dezen laatste hebben we van 't voorjaar in Kunst van Heden kunnen bestudeeren. Gallait was geen genie, hij was in ieder opzicht een kind van zijn tijd, waar alleen *geniën* zich boven verheffen, maar hij was in veel opzichten een groot talent, dat hij aan alle kanten heeft weten te benutten, want hij was tevens een zeer handig zakenman en is rijk gestorven. Gallait was geboren of liever bloeide *en plein romantisme,* in den tijd toen van Beers zijn Zieke Jongeling schreef en Mevr. Bosboom 't Huis Lauernesse en Walter Scott zijn Heart of the Midlothian en Jane Austen haar zeeverige romans en Pieneman en Kruseman en Wappers en de Keyser hun uitgebreide doeken penseelden. De menschen

hielden toen van lange geschiedverhalen en uitgebreide paneelen, nu bestudeeren ze hun eigen, vaak uiterst weinig belangrijke emoties alleen in een niet altijd puntig sonnet. De stukken van Gallait waren in den aanvang dan ook archivervelend, al is hij altijd een straf portrettist geweest en zijn *gebroken Boog* en *Johanna de Waanzinnige* zijn om van te gillen; maar hij heeft enkele goede dingen als *Jesus die den Blinde geneest* en *Job op den Mesthoop* en één meesterstuk gemaakt en dat is zijn *Laatste Hulde aan de Graven Egmont en Hoorne.* Gallait heeft altijd uitgemunt in 't schilderen van tranen, wat hij met een zeldzaam meesterschap deed, maar geen katholiek en laat staan een ketter, kan dit stuk met droge oogen zien. Het schilderij is zeker dramatisch, maar 't is niet theatraal. Ieder kent 't in de Zuidelijke Nederlanden, in 't Antwerpsch museum hangt een duplikaat, maar voor Holland wil ik 't even beschrijven. Het illustreert een der aangrijpendste episoden in onze schoone geschiedenis, die zich leest als een heldendicht en die men bij Motley (Rise of the Dutch Republic) op de volgende wijze beschreven vindt : « The bodies were afterwards delivered to their friends, a stalety procession of the guilds, accompanied by many of the clergy, conveyed the dead to the Church of Saint Gudule »... De dooden rusten naast elkaar op een praalbed — de schoone rechterhand van Egmond ligt op een houten schabeel. Het crucifix, omdat Egmont katholiek en zelfs geestdrijverig katholiek en Hoorne protestant was, ligt tusschen beiden in. Aan 't hoofdeind, naast Hoorne, staat een Spaansche soldenier, en achter hem een zeer donkerharig edelman, dien sommigen zeggen dat Alva moet verbeelden, hoewel hij daar te jong voor schijnt. Achter de dooden ontsteekt een dienende broeder de kaarsen. Aan 't voeteinde der verslagenen treden de gilden aan, waarop zich de hoofd aandacht van den beschouwer vestigt — de blonde zonen des lands — alle tot in de ziel bewogen; prachtig is weergegeven die zielsmart die zich uiten moet en zich niet uiten durft en de discipline gemengd met de deernis op 't gezicht van de Spanjaarden en die rustige rust op 't gelaat der dooden, die ver weg boven al deze dingen zijn... De heer Goffin zegt : « La vulgarité de ses sujets est insupportable »... maar ik beken eerlijk dat dergelijke ontwerpen mij meer belang inboezemen dan naakte dames, die toevallig aan een zeestrand aangespoeld zijn of de totaal oninteressante emoties van een totaal oninteressanten meneer, — een groot kolorist was Gallait niet, maar de kleur is hier toch zeer voldoende, vooral de lijkkleur is schoon en heel treffend is dat een Waal en een katholiek zóó 't gevoel van dien tijd heeft begrepen. Gallait was indirect een leerling van

David; hij werd geboren in 1810 en stierf in 1887; zeer jong bezocht hij de Doorniksche teekenschool en volgde den leergang van Meester Hennequin, die een Franschman was. Daarna werkte hij lang aan de Antwerpsche academie. Hij debuteerde in 1833 met zijn *Christus die een blinde het gezicht hergeeft,* thans in den Cathedraal te Doornik en in 36, meen ik, zond hij in uit Parijs « où l'argent de sa ville natale lui permettait d'achever ses études : *Montaigue visitant le Tasse à l'hôpital des fous à Ferrare.* « Gallait, à partir de ce moment, prit rang dans l'école », zegt Lemonnier. « Sa personnalité studieuse faisant entrevoir un art appliqué, savant et sévère, moins entaché de romantisme que chez Wappers »... In 1839 kondigde hij zijn *Afstand van Keizer Karel* aan, die hij eerst later zou voltooien... Het was de tijd der breede, epische gebaren en der nauwlijks te hanteeren doeken, maar Gallait heeft in dit onderwerp, waardoor hij beheerscht werd, maar dat hij niet heeft beheerscht, slechts de schaduw van den grooten keizer gegeven.

« Gallait continuait d'habiter Paris après d'avoir fini son *abdication* qui malgré tout eut un succès considérable. Du coup Wappers se vit distancé, et Gallait prit la tête de l'école ». Tusschen 54 en 74 heeft hij niet minder dan 14 groote stukken gemaakt, ongerekend de vele portretten. Na zijn terugkeer uit Parijs vestigde hij zich te Schaerbeek, waar hij een groote villa voor zich bouwen liet. Zijn laatste groote historiestuk was « la Lecture de la sentence aux comtes d'Egmont et de Horne ».

« Gallait » zegt Heymans, « war eine sehr fein organisirte » Natur, etwas durchtrieben und den sachlichen Character der » Dinge leicht erfassend, hat er oft den Beweis einer seltenen » Empfänglichkeit geliefert. Aus Tournai gebürtig, war er dem » Französischen Wesen verwannt. Wenn man auch in seiner » Entwickelung den Einfluss seiner ersten Ausbildung unter » einem Schüler Davids ebenso beachten muss wie seine » Studiezeit an der Academie zu Antwerpen und seinen Aufent- » halt in Paris, wo er unter Ary Scheffer studirte, so muss man » doch seine Beharrlichkeit in der Arbeit gebührend würdigen. » Er gab der Kunst seines Landes nicht nur neue Schlaglichter, » sondern er öffnete ihr neue Einsichte... Er sollte die ver- » heissungen seines ersten Erscheinens glänzend bewahren und » erst spät die unvermeidlichen Nachteile einer langen Lauf- » bahn kennen lernen, aber ein geborener *Maler* war er nicht. »

« Een geboren schilder » was wél Hippolyte Boulenger, van wien we dit voorjaar zulke mooie dingen in Kunst van Heden gehad hebben; hij vormde met Gallait, de hoofdaan-

trekking van de expositie te Doornik. Hij werd den 8sten Oktober 1837 aldaar geboren, kreeg zijn eerste teekenlessen te Parijs én zond vanaf 1865 op tentoonstellingen in. Zijn vader was officier in Belgischen dienst, zijn moeder een Fransche. In 't begin van zijn leven was hij heel arm en had geen succes doch eerst toen hij op den goedkoopen buiten ging wonen, openbaarde zich de natuur aan hem. Hij is een der teederste, meest emotievolle, sappigste onzer landschapschilders, met zoo 'n eigen kijk op de natuur, dat zijn stukken nu nog even frisch zijn en « modern » in den besten zin als toen hij ze schilderde. In Doornik was de clou van de geheele expositie zijn *Messe de Saint-Hubert* en ik *zie* nu nog de prachtige *Klimpaal*, dien we in Antwerpen hebben gehad. Dan zijn heerlijke *Doode Reiger*, *Lente te Bosvoorde* en zijn onvolprezen *Regenboog*. Omstreeks 1863 ontdekte hij de buurt van Tervueren, die hij nooit meer verliet. Tusschen 1866 en 1870 valt zijn vruchtbaarste periode, waaruit ik enkele stukken noem : *In 't Park van den Koning*, *Oude Vyver*, bovengenoemde *Mis van St-Hubert*, *le Laboureur*, enz. Ieder kent zijn prachtige *Dreef bij Tervueren* in 't Brusselsch museum.

« A quelque temps de là », zegt Lemonnier, « un roman de » cœur se dénoue par le mariage. Lui qui si longtemps ne con- » nut que le relai à l'auberge possède enfin tout au bout d'un » jardin, qui est le sien, un vaste atelier prenant jour sur les » champs.... » Maar hij heeft er niet lang kunnen genieten. Hij stierf te Brussel in zijn 38ste jaar. (1)

Ik geloof dat ik hiermee voor de Retrospective kan volstaan. Voor Herbo (1850-1907) vermocht ik me niet te begeesteren; Houzé daarentegen, vooral met zijn *Vue d'Allain* en *Après le Mistral*, is wel een héel aantrekkelijk artist. Léonce Legendre (1831-1893), die van onbekleede dames schijnt te houden, was ook nog zoo kwaad niet in zijn *Caprische Nymf*. Stallaert (1825-1903) was me al te academisch : *Polyphème immolé sur le bûcher d'Achille!* Aan den titel heeft men al genoeg ! Toch beteekende deze tentoonstelling in veel opzichten een kunstgebeurtenis, waarvoor de heer Soil zich veel moeite gegeven had en vooral de catalogus was bijzonder goed ingericht; het is een zeer moeilijk werk om een goeden kataloog te maken. Des te meer bevreemdt 't dat de andere *25me exposition du Cercle artistique de Tournai* zoo slecht was; er waren enkele voortreffelijke stukken, doch zoozeer tusschen de prullen, die de overhand hadden door, dat men ze nauwelijks kon vinden; de ruimte was te klein,

(1) Volgens de portretten had hij een fijn en zeer sympathiek gezicht.

Barnenes Maaltid van Jan Steen
te Nivaagaard in Denemarken

maar men had moeten beginnen met de lorren te weren en een kunstenaar in den arm nemen om de goeden te hangen, — een leek kan dat niet. Er waren een paar prachtige Hensen, misschien nog mooier dan die te Gent, *Laag tij op de Schelde*, *Maansopgang over de Schelde* en *Zonsopgang;* hoe meer ik van dezen teeder-verfijnden kunstenaar zie, hoe meer ik hem bewonder. Mej. Anna Boch, een onzer strafste schilderessen met een bijna mannelijken toets, was er een *Haven van Mentone*, Gilsoul, die te Gent beter was, met *Le Pont des Bois*, Laermans heel middelmatig, Isidoor Meyers, Jenny Montigny en Mortelmans zeer goed, Farasyn niet kwaad, maar net als alles van hem niet mooi van kleur.

Dan was er een heele eigenaardige Lévêque. Over 't algemeen houd ik niet van Lévêque, omdat zijn ophoopingen van naakt-rose vrouwenvleesch mij altijd aan een *charcuterie fine* doen denken; maar hij is een verbazend knap teekenaar en hij was hier met een wonderlijk aandoende maar heel aantrekkelijke triptiek (die heel laag, bijna tegen den grond, onder een hoop andere stukken was gehangen!) (*Hymne à la femme*, een vrouw die een man kust (la bouche), een vrouw die een kind zoogt (le sein) een non (middenpaneel) die een gewonden soldaat verpleegt (les mains); hieruit kan eenieder leeren wat een Belg van een vrouw verwacht : kussen, zogen en verplegen! de non vooral is echter zeer schoon en 't geheel knap geschilderd, als 't goed hangt zal 't een heel mooi ding zijn.

En eindelijk ben ik dezen zomer naar Engeland geweest, niet zoozeer om kunst te beschouwen, hoewel ik dat toch so nebenbei heb gedaan. Engeland is er sedert den goddeloozen boerenoorlog niet op vooruitgegaan; ze zijn hun prestige kwijt, getuige rechts en links hun allianties, terwijl ze vroeger alleen durfden staan in hun grootsch isolement en op kunstgebied noch in literatuur, (behalve Kipling), noch in schilderkunst presteeren ze iets, 't is alles manierism, aanpassing en hun eenige redelijke kunstenaars zijn vreemden, behalve Sauter en Brangwijn, maar van die weten de Engelschen niets Met den dood van de oude koningin Victoria is hun zon getaand! In the *Royal Academy of Arts*, the One Hundred and forty-first exhibition, was 't dan ook een triestig zoodje.... Men kent zoo 't genre, altijd stukken met een motto, waarbij meer op 't motto dan op 't gehalte van 't schilderij wordt gelet. « When fairies in their silken tents awake... and summer's lease hath all too short a day. —Who knows not Circe, the daughter of the sun... » We love a poetic thought », zeggen ze dan. Er waren zoowat vier heel

goede stukken : Sir Lawrence Jenkins, Chief Justice of the High Court of Calcutta by Sir W. G. Orchardson R. A., een Dicksee, een paar goeie dingen van la Thange, en een heel schoone Alma Tadema, een Romeinsch of Pompejaansch bad : *A favorite pastime*, twee meisjes, een blonde en een rossige, die elkaar met water gooien in 't tepidarium. Daarachter 't apodyterium en de Palaestra, links een waterspuwende Faun op een mozaiek vloer van zwart en witte tegels, daarachter een marmeren bank met een zich uitkleedende jonge vrouw, een slaaf. die ruige badhanddoeken aandraagt en op een zwart marmerblad een groote bos paarsche asters... de achtergrond is gevuld met een menigte uiterst fijn gepenseelde figuurtjes, de bezoekers die den Palaestra binnen treden. 't Geheel is bijna als een miniatuur behandeld en toch niet gelikt en uiterst delikaat van kleur, — de techniek is volkomen en 't geheel adelijk voornaam, met dien *stijl* die men enkel in Engeland kan vinden en toch is 't eigenlijk een vervelend ding... Waarom trekt Tadema een Hollander zelden aan? omdat 't kop kunst is en geen harte kunst... Zijn stukken zijn nooit *geleefd*, ieder streekje, ieder haaltje is uren lang overwogen en na lange overpeinzingen onberispelijk neer gezet... Ik weet niet waarom, maar hij doet me altijd aan van Beers denken, niet aan den van Beers van van Artevelde, maar den Parijschen van Beers. Beide hebben ze hun vaderland den rug gekeerd, maar zij erbij gesponnen hebben ze zeker!.. Men moet die prinselijke woning van Tadema zien! Tadema is al sedert jaren Engelschman genaturaliseerd en geadeld, hoewel hij, geloof ik, ook van « nobele » afkomst is, want de meeste Friesche namen, die op *a* eindigen zijn van adel. Hij is den 8sten Januarij 1836 te Dronrijp in Friesland geboren, zijn vader Pieter Tadema, was een notaris, die veel van muziek hield en zijn moeder een zeer verstandige vrouw die zich na den dood van haar man met twee vóor en twee eigen kinderen, knaphandig door de wereld heeft geslagen. Tadema ontving zijn hoofdopleiding te Antwerpen onder Leys, van wien hij misschien zijn voorliefde voor geschiedkundige onderwerpen geërfd heeft, doch waar bij Leys alles leven en spontanieteiit is, is bij Tadema alles verstard overleg, maar onberispelijk was hij ten allen tijde en munt vooral in 't schilderen van *marmer* uit, terwijl hij naast zijn schilderkunde een nooit falende archeologische kennis bezit. Ik heb hem als kind dikwijls gezien, want hij was destijds zeer bevriend met van Tricht en herinner mij een stoere, blonde, zeer eigenzinnige maar buitengewoon goedmoedige man, die even als Multatuli bizonder veel van kinderen hield. Tadema is

thans 73 jaar en zijn laatste stuk was om dien hoogen leeftijd dubbel eerbiedwaardig, hij heeft onlangs zijn vrouw verloren, die ook schilderde en in de Academy nog aanwezig was; zijn dochter schildert ook. Zijn meest beroemde stukken zijn: A Reading from Homer, Ave Cæsar! Io Saturnalia, the Coliseum, An Audience at Agrippa's, enz., en in 't Suasso museum te Amsterdam hangt een heel interessant stuk van hem uit den Merovingischen tijd. Hij spreekt Engelsch als een Engelschman en is een imposante verschijning.

In de National Gallery was er een nieuw stuk van Frans Hals, of betrekkelijk nieuw, ik meen dat 't er in 't najaar van 1907 is gekomen. Er zijn enorme sommen voor betaald, maar 't is geen eerste klas werk van den meester en scheen me niet geheel voltooid, — de handen, hoewel zeer fraai van modélé, waren ook niet alle geheel af, alleen de figuren van de moeder en de jongen die achter haar staat. waren zeer geacheveerd. Het stuk stelt voor een familie tafereel van een groot gezin, echt Hollandsch van opvatting, allemaal héel leelijke menschen, waarvan men zich afvraagt waarom ze hun oninteressante trekken deden vereeuwigen. Ze zijn gezeten, een groote schaar, vader, moeder en ettelijke kinderen, in een heuvelachtig, boschrijk landschap, vermoedelijk in de duinstreek, met een wijden blik in de verte, waar twee koeien grazen. Ze zitten tegen zwaar geboomte aan. Het landschap is prachtig, ook enkele der details zijn zeer schoon, o. a. een zwart en wit werktaschje, dat de oudste dochter in de hand houdt en de penseelvoering is vol brio, bevallig en los, maar de tijpen zijn gemeen, wat niet de schuld van Hals was, maar toch verstond hij niet als van Dyck de kunst om — bij wat men voelt een sprekende gelijkenis te zijn —, de meest alledaagsche trekken te adelen of er dat hemelsch licht over uit te spreiden als Rembrandt deed; twee nieuwe portretten van Van Dyck uit zijn allerbeste Italiaansche periode, waren hiervan een treffend bewijs, de Marchese en Marchesa Cattaneo, een man van ongeveer 34, de vrouw een 26 jarige, beide geheel in 't zwart met witte kragen, die van de vrouw sierlijk geplooid, prachtig uitlossend tegen donkerroode gordijnen. De vrouw bovendien met een roode bloem achter 't oor, bruine oogen en roode haren, van 't echte Venetiaansche rood. De man steekt een brief in de borst. Beide behooren tot 't meest precieuse werk van Van Dyck en waren prachtig geplaatst. Ten slotte waren er heerlijke nieuwe Turners, akwarellen vooral, en hoewel Turner noch een Vlaming, noch een Hollander was, wil ik hem hier toch even noemen, omdat hij de vader van het

impressionnisme is geweest; lang voordat wij of zelfs de Franschen er over dachten en daarbij bezat hij een fijnen, puntigen en echt Engelschen geest en een zeer levendige verbeelding; alleen is zijn techniek niet altijd correct; in zijn vroegere stukken vooral zijn de menschengedaanten dikwijls veel te groot voor 't landschap en ongelukkig gebruikte hij net als Wiertz een soort verf, die nu al aan alle kanten barst; zijn waterverwen zijn alle goed bewaard. Hij was een beetje een geestenziener, op een portret, dat in een der zalen van de National hangt, heeft hij echte mediumsoogen en hij was een zonderling, die soms maanden lang voor niemand toegankelijk was en aan een ander adres woonde dan hij opgaf. Zijn moeder stierf in een *private asylum*, zijn vader was een beenhouwer (slachter). Zijn allerberoemdste stuk is *the fighting temeraire tugged to her last berth* en een Locomotief die in een nevel over een viaduct rijdt, waar hij een grootsche visie van 't *stoomros* heeft gehad. Hij lijkt op geen enkelen anderen kunstenaar, noch in Engeland noch op 't Vasteland. Hij schilderde louter visioenen en sprookjes, als een fata morgana in de lucht; alleen Walter Vaes heeft in zijn Venetië-visioenen wel eens iets van hem gehad. Turner's œuvre is zóo omvangrijk dat 't hier onmogelijk te noemen is, de National Gallery geeft een zeer goed overzicht over zijn kunnen, vóor de uitvinding van Daguerre, heeft hij ook veel plaatsneden als verluchtingen voor boeken gemaakt. Hij heette Joseph, Mallord, William Turner, werd geboren den 23sten April 1775 en stierf den 19den December 1851. Hij ligt in de crypt van St. Paul's begraven. Als hij uit was op een wijze, die hij niet wou weten, stond hij in de wandeling bekend als Mr Booth.

NASCHRIFT

Nog even een woord over de Jan Steen-tentoonstelling, die ik zelf niet bezocht, waar waarover ik een nota aan 't prachtige Jan Steen-nummer van *Onze Kunst* ontleen. Jan Steen was niet, zooals velen meenen, de ietwat grove vertolker van grove drinkgelagen of erger, maar een fijn oplettend hartenkenner — een speurder naar de menschenzielen, schoon deze zich meestal in nederige kringen bewogen; soms begaf hij zich zelfs een enkele maal aan religieuse voorstellingen, want te midden van bijna uitsluitend Protestante kunstenaars, bleef hij katholiek. De firma Dowdeswell te Londen, vereenigde dezen zomer een veertigtal zijner schoonste werken, waarvan bijna allen uit Engelsch privaat bezit afkomstig waren, maar ook enkele uit

Holland van Dr Bredius. De lezers der *Warande* zullen wel doen met het Jan Steen-nummer van *Onze Kunst* te koopen om hem in al zijn guitigheid, zijn humor, zijn onnavolgbare juistheid van oog en bijna kinderlijke vroomheid te leeren kennen; we voegen hierbij de zeer zeldzame reproductie van een stuk uit privaat bezit in Denemarken afkomstig. Jan Steen was omstreeks 1626 te Leiden geboren, zijn vrouw heette Grietje van Goyen en was de dochter van den beroemden landschapschilder Jan van Goyen en Jan Steen zelf werd den 3n Februari 1877 in de Pieterskerk te Leyden begraven, — groote emoties of ingrijpende levenservaringen heeft hij niet gehad. Hij leefde en werkte in den nabloei van onze groote kunstperiode en was bij uitstek wat men een zedenschilder noemt.

Koning Leopold stelde onlangs het overschot zijner (moderne) schilderijen ten toon, naar men zegt, met 't doel om ook deze te verkoopen; men moge over deze — vorstelijke? — daad denken wat men wil, maar Z. M. heeft eens te meer een bewijs van zijn goeden smaak gegeven, want ik heb zelden zoo 'n exquise verzameling gezien! Om te beginnen twee prachtige Courtensen, die vielen allereerst in 't oog, een *Boschlandschap* in winter en zomer; dit is inderdaad 't werk van een machtig genie en behoorde tot het schoonste wat ik ooit van den meester gezien heb; dan heel interessante stukken van Gallait: een mooi *Portret van Pio nono*, *De Verzoeking van den H. Antonius*, eenigszins in de Ary Scheffer-manier en de *Voorlezing van het vonnis aan Egmont en Hoorne*, waarop vooral de figuur van Hoorne zeer schoon is. De plaats ontbreekt om in verdere bijzonderheden te treden — bijna al de goede schilders zoo tusschen de jaren 30 en 90 waren er vertegenwoordigd, alleen niet die van den allerlaatsten tijd, o. a. de Gebr. Stevens, Jan van Beers, met een komischen neger, Boulenger, Lamorinière, enz., ook een interessant portret van Z. M. in zijn jeugd en een heel diafaan figuurtje van queen Victoria als klein meisje. Verder schijnt de Koning zich ook van zijn eetservies met de blazoenen van zijn edel geslacht te willen ontdoen! Ik geloof dat onze koningin 't ging besterven als 't publiek haar eetservies zag!

Dan nog in Brussel de verkoop van de verzameling Fétis bij Leroy, met vooral een heel belangrijke Lucas van Leyden.

Jacob Smits is in den Antwerpschen Kunstkring geweest met een uitgebreide verzameling zijner schoonste werken, *Moederschap*, reeds in Gent gezien en beschreven, *De Vader van den Veroordeelde*, wel bekend, portretten van zijn vader en zijn

zoontje — hij is altijd 't best in portret, omdat hij dan verplicht is nauwkeurig te teekenen, gouden luchten en zilverig parelenluchten op den *Allerzielendag*, enz. enz. Hij is een ziener en een dichter en bovendien een braaf, beminnelijk mensch. — Maar toen ik hem sprak had hij nog niets verkocht! (1)

A. W. Sanders van Loo.

---

(1) Het hierbij gevoegde portret van Stobbaerts was bij de vorige kroniek vergeten.

BOEKENNIEUWS

ALBERDINGK THIJM, WERKEN. — De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen. 1. Portretten van Joost van den Vondel. 2. Verspreide Verhalen, deel V. — 330 en 370 blz., elk fr. 2.25.

We krijgen een volledigen Thijm : dit is een van de blijde maren uit den boekhandel van 1909, door Van Langenhuysen de Nederlandsch-lezende wereld rondgezonden. En een nog blijder mare, voor Vlaanderen vooral, is de reclame uitgaande van den Nederlandschen Boekhandel : we krijgen Thijm, zoo goed als volledig, aan 27 fr., 1/5 dus van den prijs der standaard-uitgave. Dank u, St. Niklaas!

't Is altijd zoo 'n beetje een zonde geweest dat de katholieken zoo weinig van hun voormannen lezen. Wij, Vlamingen en Nederlanders, zijn daarin geen zier beter dan Franschen en Duitschers, en veel slechter dan Engelschen en Italianen. Maar moesten we kansen als deze laten voorbijgaan dan werd het vlakaf een schande.

Van de volksuitgave, die 12 deelen zal beslaan, elk van 300, 350 blz., zijn thans deze twee verschenen. De andere zullen volgen, naar ons wordt beloofd, om de drie maanden een deel.

De uitgave begint met het einde, of nagenoeg. Want de « Portretten van Joost van den Vondel » zijn de laatste omvangrijke arbeid van Alberdingk. Maar een betere eersteling ter kennismaking kon men zeker niet kiezen 't Is wezenlijk Alberdingk op zijn best; niet op zijn verhevenst, ook niet op zijn behendigst, ook niet op zijn scherpst, ook niet op zijn geestigst, zelfs niet op zijn schranderst en pittigst; maar wel, door zoo 'n fijn ietsje van dit alles, Alberdingk op zijn keurigst, op zijn vroomst, op zijn volst.

« Vondel op wijwater » wist intertijd een guit over dit pasverschenen katholiek Vondelboek te zeggen. 't Was leedvermaak om Alberdingk's smakelijker ondeugendheid, zijn boek te heeten « een laatste hoofdstuk van Mr Van Lennep's werk. » Maar dit *wij*water is gebleken beter dan alle *sterk*water om Vondel's echt karakter voor de geschiedenis te bewaren. Na dit werk is 't onmogelijk Vondel te nemen voor iemand wiens godsdienstige overtuiging, hoe oprecht ook, toch maar na zijn kennis en zijn boekenliefhebberij in zijn leven van tel was; Vondel wordt hier de ware Vondel; deze dien we uit den onbewusten invloed van Alberdingk's boek eindelijk in ons voorgoed meedragen.

Men kent de portretten of liever de schilderijen uit dit kleurige boek, waardoor geen enkel tintje loopt dat geen lokaalkleur van de 17e eeuw mag heeten : 1. *Voorbereiding tot den stap van 1641.* Een voorbereiding die eigenlijk met zijn kindsheid begint : « het bleeke jongentjen aan 't venster met zijn even

schrander als goedig donker oog » en dat we daareven nog op een der platen Van Lennep's groote Vondeluitgave zagen stoeien rond een bloem toen « Joost van Duislant » met zijn gezin in de huifkar langs onbekende wegen naar Utrecht en naar zijn brood kwam zoeken.

Wij volgen den schooljongen in zijn « ontbolstering » en van de kern kom enkel zooveel te voorschijn, dat we, vóor Joostje man is geworden, al kunnen zien hoezeer hem 't geharrewar der secten verdriet. Intusschen is in den reiziger voor vaders kousenhandel de dichter ontwaakt — de talentvolle rederijker — en de « broeders » mogen hem graag. Het « salig Roemershuis » gaat open voor hem; en nu wordt het een portrettengalerij: Roemer, Spieghel, Coster, Breeroo, Reael, maar vooral de beide schoonen, Anna en Maria. Joost, de bescheiden diaken der waterlandsche gemeente, begint den strijd te ruiken; want de « vermaender » heeft hem te verstaan gegeven dat de dichter van 't Pascha zijn betrekkingen met het tooneel behoorde te verbreken, zoo hij rustig in de kerkgemeente wilde blijven.

De dood van Oldenbarneveldt brengt den zoeker weer een eind verder op den weg, die leidt naar Rome. En nu vordert de gang al rasser; met Tesselschade spreekt Vondel vertrouwelijk over haar godsdienst. Hij vraagt haar uit, en Doctor Theologiæ Stalpaert verneemt van haar : Vondel heeft niet veel gezondheid; de verwarringen in zijn gemeente trekt de gloeiende hekeldichter zich te veel aan. En Stalpaert weet er raad op; voor zijn genezing moest zoo 'n dichter eens een reis naar Rome doen Stalpaert gaf een zachten duw aan den poeët, maar krachtiger stooten kwamen van de door Vondel zoo bewonderde geleerde jezuieten: Laurentius en Marius.

Nu staan we voor 't 2de portret : *Vondel's Bekeering*. Wij spreken den talentvollen Dr. Brom niet te na, als we zeggen dat we, ook na zijn welsprekend boek, deze bladzijden van Alberdingk niets ingeboet hebben, niet enkel van haar lekkeren smaak maar ook niet van haar waarheid hooger dan de werkelijkheid. Wij kennen meer bijzonderheden over 't groote Vondeljaar 1641, wij weten juister datums, maar wie heeft beter dan Alberdingk gezien in Vondel's Roomschwordende ziel ? Langs Gijsbrecht van Aemstel en de Maegden was Vondel gekomen daar waar Pastoor Marius zelf hem nog zoo gauw niet zoeken ging, maar waar hij hem vond dien avond : — « Hij naderde de kommuniebank. Daar lag op zijn aangezicht voor het autaar badend in zijn tranen : Joost van den Vondel... »

De dichter heeft zijn hoogste wijding ontvangen. Voor altijd blijft hem de heilige waarheid de bron der hoogste schoonheid. Zijn groot oorspronkelijk werk wordt een hulde voortaan aan « de heerlijkheid der kerke ». Alberdingk laat den arend voor zich alleen zijn kringen beschrijven in 't hoogste zwerk; hij blijft bij den vertrouwelijken Vondel onder huisgenooten en vrienden. Bij dezen fijnzinnigen photograaf wordt de opdracht van « Peter en Pauwels » aan Eusebia, een stuk van hooge waarde voor 's dichters reine en teedere verhouding tot Tesselschade. Langs om schooner teekeningen van den edelen mensch Vondel worden opgehaald. Wat was 't hem een zware gang als hij de lieve Tesselschade maar de Oude kerk te Amsterdam hielp brengen. Dat was wel de ergste klauw van de leelijke prij in zijn warm-
...

voelend hart, sedert den dood van zijn Mayken, van wie hij zoo veel had gehouden, maar die den dichter toch nooit had begrepen. Nu, Vondel had een geloof sterk genoeg om de zwaarste slagen te verdragen. En die vielen.

Zie maar het derde portret: lees *Baerigen Hooft,* Vondel's schoondochter, en *de arme Just*, Vondel's zoon. De kostelijkste tranen die een mensch weenen kan zijn door Joost van den Vondel over zijn kinderen geweend. Maar onze beurt is 't om te schreien als vader Vondel de tijding van Justus' dood komt brengen aan de weduwe.

't Vierde portret is luchtiger; en 't straalt van dichtersglorie: Vondel, op St. Joris doelen door schilders en dichters betoast!

Het schoonste van alle wellicht is 't vijfde en 't voorlaatste portret: De oude Vondel die een bezoek aan zijn moederstad Keulen brengt. Men weet waar hij logeeren gaat. In 't huis « Zur Fyolen », daar legt hij zijn lichaam van 80 jaar nog eens neder in 't oude ledikant waarin hij werd geboren. De legende leeft nog, die Vondel een gedicht doet maken dien heuglijken nacht en Alberdingk's dichtgeest heeft hier gesproken zoo, dat Vondel niets beters had kunnen geven, dien nacht, ook weer eens schooner dan de dagen:

« Zoo kom ick dan aen d'avont van mijn leven,
En eer mijn Zon voor goet in 't Westen daelt,
Om Keulens kaey verschuldighde eer te geven,
Van de Aemstel nae den Rhijn ghedwaelt.

De Rijcxvorstin, een glimlach op de koonen,
Voert gints den staf waer Oost en West voor buyght;
Mijn Agrippijn, ghemytert met drie kroonen,
Noch van een hooger wydingh tuyght.

Al hanght mijn hart aen de Aemstel en haer boorden,
Die krielen van den drangh eens nijvren volcks;
De Rhijnwint vaert mij teghen met akkoorden
Van 't harpgheluydt eens Hemeltolcks.

Hier klinckt in 't liedt, hier op de tongh der klocken
De lofzangh rondt van d'eersten godsgezant,
Die tot Gods eer en 't Hemelsche opgetrocken,
Alhier den staf van Petrus plant.

Hij heeft gebloeit in vruchten waert te roemen;
Met d'eelsten dau zijn wortel wiert gedrenckt,
't Sneeuwit en 't roodt verhalen, in zijn bloemen,
Wat Maeghden-bloedt hier wert gheplengt.

De boom wies op, en 't breedt gespreide lover
Verstreckte een dack voor pelgrims van alom;
Maer schaduwde oock de dierbre bed-sponde over,
Waer Moeders oogh mij tegen-glom;

Waer met de melck, uyt milde spenen stralent,
Me in 't harte drongh een zucht voor poëzy,
Die noyt meer wijckt, en mij, ter grafkuyl dalent,
Noch juychen doet met de Englenry.

Men seght, dat toen bij Moeder, nae heur smarte,
Een blijde blick door schreyende ooghleên brack,
En kleene Joost haer werd gheleght aen 't harte,
De dierbre mont dees woorden sprack :

« Twee Englen zagh ick zweven voor mijn sponde :
De een droegh een harp, en de andre een lauwerhoet;
Zij troosten mij in die benaeude stonde,
En zongen 't kindt een welkomsgroet.

» De kroon, de harp, scheen hem bestemt te wezen :
Maer 'k zuchtte stil en door de weeën heen :
Geeft, Englen-lief, geen grootheyt mij te iezen,
Maer blijft hem bij en richt zijn schreên. »

Heeft dat die lust voor dichtkunst mij geschonken?
Klinckt noch die harp weldaedigh mij in 't oor?
Kon mij die kroon tot liefde en moed ontvoncken,
Toen ick de treurspelbros verkoor?

'k En weet het niet ; maer 'k weet, dat nederleggent
Ter stede waer mijn Moeder leed en bad,
En in den droom haer droomgezicht herzeggent,
Oock ick een nieu ghezichte had :

Ick snikte en kreet; ick sloegh mijn ooghen open :
Een Englenpaer, in sneeuwit, langh ghewaet,
Uyt teere zorgh tot voor mijn bed geslopen,
Hielt daer de wacht met zoet ghelaet.

Daer zij malkaer met poeslen arm omvangen,
Bezwoeren zij den droom, die 't zilvren hair
Ontrusten kon, en zie, mijn bleeke wanghen
Herleven, op hun lief ghebaer.

Mij dacht bij 't zien dier hoofdjens naest elkander;
Is Petrus' staf noch eens in bloei ghegaen?
Doet Aggrippijn den grijzen Nederlander
Twee rozen voor zijn bedstee staen?

Gewis, zij zijn als roode en witte rozen,
Maer uitgebot op d'ouden Vondels stam!
Mocht ik begaen — daer wiert niet lang ghekozen :
'k Nam beyden meê naer Amsterdam. »

Zulk een dichter zetten de mannen van '80 aan den kant; zijn eigen zoon schold hem een rederijker. Nu helpen ze mee hem om uit den hoek te halen. Al te veel goedheid, he?

Nog krijgen we Vondel, den suppoost aan de bank van de Leening, en eindelijk teekent Alberdingk een leste en beste maal het portret van zijn geliefden Groote op diens doodsbed.

« Hij lag daar recht op den rug als de middeleeuwsche Koningen op hun grafzerk, zijn gelaat was buitengewoon bleek, maar zeer kalm. *Hoe schoon is hij toch*, dacht Agnes... » Hier worden ze uitgesproken, de woorden die trillen door de heele atmosfeer

van die kostbare boek. Ja waarlijk, hij wien het gold, maar ook hij die het schreef : Hoe schoon is hij toch!

De 2e thans verschenen bundel is deel V van de « Verspreide Verhalen », dus juist de verhalen die Alberdingk schreef nog na of buiten deze die hij zelf verzamelde in de vier deelen verschenen van 1879 tot '84. Wij krijgen hier : *Prins Willem II voor Amsterdam*, een groote historische novelle, in zoover dat er werkelijke feiten zijn in verwerkt, maar waarin Thijm over meer dan honderd bladzijden zijn verbeelding, in zijn oudere jaren daarom niet minder speelsch, nog darteltjes weg laat aanvullen wat er aan 't fragmentarische van vroeger te kort was gebleven. 't Verhaal speelt in 1650, in denzelfden tijd als van Lenneps Elisabeth Musch. Door 't zenuwachtig stuk-en-brokwerk heeft Alberdingk van zijn novelle geen beter letterkundig werk gemaakt dan van Lennep van zijn mislukten roman. Anders, lokale kleur genoeg. 't Volgende : *Notre Dame de Forest*, weer een fantaseerend geschiedenis-verhaal, is veel beter dan 't vorige. Zijn geliefde 17e eeuw is hier weer geschilderd en met al de zorg, die zijn uitspanningszomer in onze Ardennen op 't Châlet des Chérats — waar Van Deyssel vroeger zijn Kleine Republiek schreef — hem toeliet er aan te wijden.

De naam van « verhaal » past minder op de twee volgende stukken : « Hoe Vondel Treurspeldichter werd » en « De Liefdesgeschiedenissen van twee Nederlandsche dichters ». Zonder aan de meest ruime eischen van 't genre te voldoen — er zit immers niets geen bouw of geen evenredigheid in — zijn 't eigenlijk praatjes — lekkere praatjes rond den haard — over geschiedkundige onderwerpen. Vondel werd het eerst door de tragische muse bezocht toen Everwijn hem Oldenbarneveldt's dood kwam vertellen : « Als mijn Heer op het zand knielde, trok hij zich de violetkleurige muts over de oogen, en zijn handen samenhoudende, hoog boven de borst, ging de slag, die met het hoofd, de vingertoppen... » Vondel lag te schreien geleund op de tafel. Een uur nadien was het vers klaar : « Had hij Holland dan gedragen... » En in 't verschiet doemde de bloedschim van Palamedes op... — Even gretig zal men luisteren naar De Liefdesgeschiedenissen van twee Nederlandsche Dichters, en zich om wille van den gemoedelijken verteller niet boos maken om 't minder letterkundige van deze bladzijden en om 't wetenschappelijk onbetrouwbare van de voorstelling : Huygens en Vondel bij de vrouwen, en vooral rondom Tesseltje.

Verweg de meeste zorgen, van Alberdingk waar 't geldt de verhalen in dezen bundel, zijn aan Margaretha van Vaernewyck besteed : 't Is het oudste van de hier opgenomen stukken. 't Verscheen in 1849 en 't is bekend hoe deze verdienstelijke novelle zwaar gaat van tendenz. 't Is een pleidooi voor de Jezuieten en tegen de prostitutie. De hoofdpersonen heeft Alberdingk uit zijn omgeving gegrepen : Achter Pater Hoosch schuilt de Amsterdamsche menschenvriend Pater A. Freutrop, en Van den Hove is niemand anders dan onze Vlaamsche werker Delecourt. Vlaanderen komt er overigens nog bij te pas. Geen wonder dat Margaretha Van Vaernewyck onder Alberdingk's novellen de meest bekende bleef; dat zij meer dan ander werk van Thijm werd gelezen, daarvoor zorgde de polemiek.

Genoeg. Ook dit deel heeft zijn eigenaardige zending om

Alberdingk's veelzijdigheid te illustreeren. Een geleerde als deze Thijm, die æstheet was als niet een van zijn tijd en die dichter was als weinigen in vers en in proza, had onder de verpletterende drukte van zijn leven als letterkundige en zakenman nog immer der tijd om een fijn en smaakvol, geestig en guitig verteller te zijn, en om met dezelfde pen, waarmede hij zijn sierlijke handteekening plaatste onder zijn prachtige Vondelportretten, die schalksch-luchtige dingen te schrijven, die op rekening kwamen van Pauwels Foreestier. Wij wachten even reikhalzend naar 't geen waarop Thijm als naar 't geen waarop zijn Buiksloter boezemvriend ons nog verder wil vergasten. Niets lekkerder in onzen nieuweren tijd dan die gezonde oude kost. J. P.

KEURBLADZIJDEN UIT NEDERLANDSCHE SCHRIJVERS, Jos. Alb. Alberdingk-Thijm, met portret en facsimile van handschrift, bezorgd onder toezicht van J. F. U. Sterck. — Aalst De Seyn-Verhougstrate. 194 blz., fr. 1.75.

Ongetwijfeld zal deze bloemlezing in Vlaanderen haar weg vinden. Bijster veel van Alberdingk heeft men in Vlaanderen niet gelezen, in Holland overigens ook niet. Menig werk van hem is immers lang uit den handel en ander — het beste misschien — ligt zoek in de oude jaargangen van *Dietsche Warande*. 't Is jammer, me dunkt, dat de bloemlezer niet wat meer uit die verjaarde schatkamer te voorschijn haalde. Of heeft hij gedacht dat de schrandere, bezielde beschouwingen van Alberdingk b.v. over katholieke kunst den gewonen lezer te zwaar zouden vallen ? 't Meer algemeen bekende dat ons in dezen bundel geschonken wordt is voorzeker van aard om den grooten schrijver onder 't volk nieuwe leeskringen te veroveren en om Alberdingk te maken tot een populair schrijver, 't geen hij tot nog toe niet was, en door de groote uitgave die Sterck van 's meesters volledige werken thans laat verschijnen ook niet worden zal.

Deze keurbladzijden zijn : iets uit « Geertruide van Oosten », iets uit « de Organist van den Dom » 5 stukken uit « Portretten van Vondel », 4 uit de bundels « Verspreide Verhalen ». een brok uit « Notre Dame de Forest », « Vaderlandsliefde » uit het vlugschrift « Een Hollandsch woord aan zijn landgenoten », twee kunststudiën uit *Dietsche Warande* en twee fragmenten uit de *Heilige Linie*. Onder de gedichten werden gekozen, deze die in de bloemlezingen reeds lang hun ronde deden, enkel het « Noordzeekanaal » en « de Huldiging van Vondel in 1887 » deden tot nog toe geen dienst. In plaats van de meer bekende gedichten te geven, had men een dienst bewezen aan Alberkingk zelf en aan 't lezend publiek met iets uit zijn « Voorgeborgte » te halen of uit zijn Hymne aan de kerk zóó terecht door P. Jonckbloet geprezen in « Uit Nederland en Insulinde ».

J. L.

LA LITTÉRATURE FRANÇAISE AU XIXe SIÈCLE, 2e partie, door Paul Halflants, pr. — Boekhandel A. Dewit, Brussel, 356 blz. Pr. fr. 3.50.

Het 1e deel van dit zeer zwaar letterkundig-wetenschappelijk werk was heel goed en op zijn bijzondere verdiensten werd hier gewezen. Even goed is het 2e deel, en wij gaan er

den tijd niet afdoen om denzelfden lof met andere woorden te herhalen. Toch voelen we ons gedrongen andermaal onze bewondering te uiten voor de werkkracht van dezen rhetoricaklasleeraar, die buiten zijn overstelpende lesuren, zoo 'n arbeid verricht; die bergen boeken doorvorscht, en wiens oog geen vermoeidheid verduistert om het beste en het schoonste met vasten blik op te sporen en er met al de kalmte van een rustigen fijnproever zijn œsthetische beschouwingen rondom slingert, vol bezonken ernst en schoonheidszin, niet enkel door de eigenlijke letterkunde, maar door hoogere wijsbegeerte, en ook door de hoogste, gevoed.

Van den inhoud kenden we de eerste bladzijden al : die over Veuillot, vóor enkele maanden als afzonderlijk vlugschrift verschenen. Verder krijgen we, binnen de jaren 1850-1909, de « Publicistes, Orateurs, Poètes », niet enkel de eigenlijke Franschen, maar ook, en vooral, onze Belgische Franschschrijvenden : Zie maar : Hello, de Mun, O. Pirmez, Frère-Orban, V. Jacobs, Woeste, Verspeyen, Mgr Freppel, P. Monsabré, P. Didon, P. Van Tricht, Mgr Cartuyvels ; Leconte de Lisle, Sully-Prudhomme, Coppée, de Heredia, Verlaine, Max Waller, G. Rodenbach, Verhaeren, Gilkin, Giraud, Séverin, Dom Destrée, Kinon.

En geen enkele van deze studiën gelijkt op de schoolschoppervlakkige zeurpartijen die ons in de humaniora van vóór vijftien jaar als « notice » werden opgehaald. 't Is allemaal gewetensvol werk uit eerster hand, met inhouds- en vormkritiek waar aan te kluiven valt, en uit wier lezing alle studenten zullen te voorschijn komen, tot in 't merg verkloekt, in plaats van pappig verboeft.

Een grief te maken van 't leeuwenaandeel dat de Belgen hier krijgen in vergelijking met de Franschen zelf, ware onvoorzichtig, mij dunkt. Dit boek immers vult aan wat er te kort is in de zuiver Fransche handboeken. en nog wel met dit voordeel dat we, als 't past, een uitkijkje krijgen op de prachtige hedendaagsche letterkunde in 't Noorderdeel van ons landje. 't Is bepaald den eersten keer dat een Vlaamschlievend lezer geneigd zal zijn aan een Belgisch schrijver van een Litterature Française, de hand te reiken met een proficiat om de verkondiging aan 't Zuiderpubliek dat er broeders zijn in den lande die een andere taal dan die van Maeterlinck spreken en schrijven, en daarom toch niet dommer, zelfs niet minder geniaal, en zeer zeker logischer zijn dan deze Europeesche grootheid.

A propos van Maeterlinck, dien zullen we natuurlijk wel krijgen in het deel dat nog achter is, en al aangekondigd : « Romanciers, Auteurs dramatiques, Critiques, Historiens. »

Mag ik nog wat zeggen? Verhaeren verdient veel, maar een zesde van 't heele werk; dat is toch ook wel een beetje « tentaculaire ». — Verder, hoeveel achting en sympathie Mgr Cartuyvels en dom Destrée ook verdienen, 'k wil wedden dat zij zelf zich op hun ongemak voelen bij al deze letterenkerels, en dat zij zich tegen de ellebogen dier grooten een buil zullen slaan. — Waar 't geldt de « causeries » van Pater Van Tricht, kon 't wel geen kwaad er bij te voegen dat het woordje een enkelen keer synoniem wordt met « mooipraterij ». Bij Ywan Gilkin was 't paedagogisch gevaarlijk het sterkste uit zijn poëzie

aan te halen, maar bij gelegenheid ga 'k wel eens na of er geen middel was, zonder wroeging, schoonere dingen van hem op te nemen, Kinon zal door velen in dit bundeltje welkom worden geheeten Dat G. Rodenbach maar drie en dertig (in plaats van drie en veertig) jaar oud werd zal zeker een onnoozele drukfout zijn.

J. P.

LESSEN IN LETTERKUNDE, door R. CASIMIR. — Deventer, Ed. Kluwer, de Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen, 402 blz. Pr. fr. 4.—.

't Is bij mijn wete de tweede keer dat de h. Casimir met zwaar werk voor den dag komt. Eerst gaf hij in Simons' Wereldbibliotheek : *Uit de Ontwikkelingsgeschiedenis van het menschelijk denken*, waarin hij bleek te zijn een zeer belezen maar weinig oorspronkelijk man, een die veel heeft onthouden maar weinig heeft overdacht, een die meer in 't beoefenen van 't geheugen dan in 't beoefenen van de wijsbegeerte heeft gewerkt. Thans brengt hij ter markt deze *Lessen in Letterkunde* en thans bewijst hij meteen dat hij zeer goed en zeer vast op zijn eigen voeten kan staan, en dat hij een heel andere baas is dan daar straks Er is zelfs iets buitengewoons in den paedagoog Casimir ; dat hij die zooveel stijve geleerdheid heeft moeten verwerken zoo plooibaar is gebleven en zich zoo natuurlijk-eenvoudig uiten kan over de meest ingewikkelde en de meest uiteenloopende letterkundige vraagstukken. Hij is waarlijk *beslagen* Een schoolmeester die niet houdt van vertoon, een die zich niet vergaapt aan der dingen uiterlijkheid, en er niet op gezet is dat anderen zich aan zijn uiterlijk meesterschap zouden vergapen. En 't was wél van hem dat hij 't geen hij door studie en ervaring had binnengehaald thans aan ons allen in dit boek ten beste gaf. Ik twijfel er niet aan, of allen die Casimir's lessen in letterkunde lezen zullen hem voor zooveel goeds uitterharte dankbaar zijn. Misschien niet zoozeer om de eerste paragrafen hoofdstuk I : « het begrip letterkunde », soorten proza en poëzie » (daarover gaven Meerkerk en Verest, nu onlangs Poelhekke, betere, meer speciaal bewerkte dingen) maar des te meer om wat dat hoofdstuk I verder meedeelt aangaande letterkundige beoordeeling en technische benamingen : subjectief, objectief, individueel, mystiek, symbolisch, idealisme, romantiek, realisme, naturalisme. — Hoofdstuk II, III, IV laten we weer aan hen die zich voor de hoofdakte bestemmen : die zijn trouwens ook voor hen in 't bijzonder geschreven. Maar alleman zou moeten lezen 't geen deze onderwijzer weet te vertellen over 't gezag der spraakkunst : Zijn regel : « De spraakkunst is een *descriptieve* (geen *normatieve*) wetenschap. Zoo dikwijls hoort men zeggen, dat is een fout, want het staat niet zoo in Terwey of in Van Dale. Daarmee worden deze boeken dan van beschrijvingen van de taal gemaakt tot wetboeken der taal, waaraan men zich te onderwerpen heeft, wat zij naar hun aard niet zijn .. Wat de meesters in de kunst goedvinden te doen, is goed.» Welnu, deze regel moest worden opgehangen in veel professorale studiekamers ; hij is er zoo noodig als in de kabberdoeskes het printje : Hier vloekt men niet.

Ook lezenswaard voor eenieder zijn de proeven van stijl- en zielkundige ontleding op « Majoor Frans », op « Kegge », op

twee typen uit de « Delftsche Wonderdokter », op « Sara Bergerhart ». op « Couperus s' Othomar van Liparië » ofschoon deze studiën weerom meer onmiddellijk belang hebben voor de candidaat-onderwijzers.

Maar ver buiten en boven 't pœdagogische gaat weer de studie over « Heye » en daarin over 't volkslied, en verder al wat Casimir over het « Treurspel » zegt. Practisch past hij zijne theorieën toe op « een Hongaarsche Samenzwering » en op « Struensee ».

Met veel waardeering uit Casimir zich verder over Victor de la Montagne, naar aanleiding van diens bundeltje verzen in de Wereldbibliotheek, en, over 't algemeen blijkt hij onze Vlamingen warm genegen.

Duidelijk gecondenseerd is zijn kenschetsing van onze Nieuwere Letterkunde; een waardige bekroning van dezen bundel, die onder zijns gelijke facile princeps heeten mag.

Daar nu ook de besten hun manie kunnen hebben, daar Casimir zelfs heel vergoelijkend doceert over de « half » pathologische verschijnselen in de moderne kunst, zullen we hem zelf niet lastig vallen met de vraag hoe 't komt dat hij toch zoo benauwd is voor de Roomschen. J. P.

VERKLAREND HANDWOORDENBOEK DER NEDERLANDSCHE TAAL (tevens woordentolk) vooral ten dienste van het onderwijs, door M. J. KOENEN, 8e druk. — Groningen, J. B. Wolters.

Reeds bij den 7en druk betuigden we onze groote ingenomenheid met Koenen's onmisbaar geworden boek. Wij zijn verheugd om dezen 8en druk vooral daar we weten dat Vlaamsch-België aan den drukken aftrek niet vreemd blijft. Dit is een der heuglijkste feiten die de vervlaamsching van ons onderwijs heeft op te teekenen. Wie Koenen gebruikt, leert zijn taal; en daar we allen in Vlaanderen nog te leeren hebben, moet deze Nederlandsche Larousse in ieders handen zijn. Wie is er die 't niet een redding acht bij telkens weer voorkomende moeilijkheden, een vraagboek te kunnen ter hand nemen, u dadelijk verklarend « 90 duizend woorden en uitdrukkingen op allerlei gebied, eigene en vreemde, met aanduiding van het accent en de uitspraak; gevend de beteekenis van zegswijzen, spreekwoorden, voor- en achtervoegsels, bewijsplaatsen uit onze dichters en prozaschrijvers; een aanhangsel gevende titels en prœdicaten, gebruik der woordteekens, gebruik der hoofdletters, afbreken, van woorden in lettergrepen, aaneenschrijven van woorden, aardrijkskundige namen en hun geslacht, alphabetische lijst van synoniemen ». Zoo krijgt deze nieuwe Koenen 150 bladzijden meer dan de vorige uitgave.

Eenig is Koenen voor de volledigheid in het opnemen van benamingen betrekkelijk den katholieken godsdienst. Mochten al enkele bepalingen van wijsgeerige onderwerpen niet veel om 't lijf hebben, en vooreerst zondigen tegen de wijsgeerige beteekenis van het woord « bepaling » zelve (zie b.v. Platonisme, cynicus), mochten andere als pragmatisme, thomisme enz. zijn overgeslagen; en al zoeken we b.v. ook vruchteloos naar het woord « Congo » in den zin, niet van den stroom, maar van het land,

Koenen laat u toch voor een minimum gevallen in de steek. Een massa van uit- en inheemsche bekende personen werden ditmaal mee opgenomen. Zoo bewijst ten slotte deze enkele Koenen meer dienst dan tien andere gelijksoortige werken, of dan een woordenboek tienmaal zoo groot. Dat blijft het groote geheim van den uitstekenden pœdagoog, die dit woordenboek bewerkte. J. P.

HET NIEUWE TAALBOEK, taaloefeningen voor de verschillende klassen der volksschool, met een voorlooper, door M. J. KOENEN. — 1e stukje, 2e druk ; 2e stukje, 19e druk ; 3e stukje, 16e druk, bezorgd door H. N. Ouwerling en G. Van Dorsten. — Groningen, J. B. Wolters, 1909.

Deze drie deeltjes maken een uitstekenden indruk : Practisch, duidelijk handig. De wijze van werken is vooral goed geschikt voor de volksschool, waar men vaak rekening te houden heeft met bindende omstandigheden, als het groot getal leerlingen en een onvoldoende personeel. De jongens zullen heel wat taalkennis uit deze boekjes putten, en, door 't aangeleerde te gepaster ure te herhalen en uit te breiden, de opgedane kennis onthouden en weten te gebruiken.

Om zijn werkjes niet te laten verouderen, liet *Koenen* dezen nieuwen druk bezorgen door een paar schoolmannen van naam, in 't Lager Onderwijs, wat m. i. een mooi idee van hem was.

Ten onzent zouden verscheidene werkjes van den R. K. heer Koenen op hun plaats zijn op de voorbereidende klassen en op de 6e en 5e klas van onze middelbare onderwijsgestichten. Want dáar is het, dat onze jongens een rijker woordenschat moeten opdoen, dat zij het gevoel moeten krijgen voor het juiste woord, dat zij een heele boel vaste uitdrukkingen in hun kop moeten steken. En dat taalonderwijs op die klassen laat toch nog zóóveel te wenschen over !

De vele werken van den heer Koenen en zijn trouwe samenwerking met de firma Wolters zijn eene weldaad voor ons taalonderwijs. A. D. B.

LA DÉMAGOGIE IRLANDAISE, 1906-1909, RODOLPHE C. ESCOUFLAIRE. — Bruxelles, Dewit, 1909, 365 blz. Prijs 4 fr.

Meer dan eens, bij 't lezen van dit boek, heb ik aan Vlaanderen gedacht en bij mij zelven gezeid : Mochten Vlaamschgezinden en ook anti-vlaamschgezinden dit boek lezen ; niet dat ik wil beweren dat ge Vlaanderen met Ierland op denzelfden voet moet stellen : de rassenoorlog en de taaloorlog zijn in Ierland veel erger geweest dan bij ons in Vlaanderen ; in Ierland hebben de Engelschen en dan ook de toestanden de Iersche taal om zoo te zeggen gansch dood gekregen, zoodanig dat zij maar leeft in eenige distrikten van het Westen en sedert een vijftien jaar in schoolboeken en een beetje bij jongere geslachten ; dan hebt ge ook de vijandschap van den Ierschen pachter tegenover den Engelschen landeigenaar en de tweespalt tusschen den Ierschen katholiek en den Engelschen protestant. Al zaken die we hier in Vlaanderen niet hebben ; en toch zou het goed doen konden Vlaamschgezinden en niet-Vlaamschgezinden dit boek lezen, omdat ze daarin zouden zien hoever een onderdrukt volk geraken kan.

Ge vindt in dit boek, door een katholiek, de Engelsche thesis der unionisten uiteengedaan en die komt hierop neer : ongelijk heeft men in het buitenland te denken dat het Ierland van nu nog is het Ierland uit den tijd van O'Connell en dat nu nog Ierland verdrukt wordt, en de Iersche katholieken, om wille van hun katholiek-zijn, worden achteruitgestooten. Sedert 30 doet Eugeland al wat het kan voor Ierland, maar niets helpt: de Ierlander blijft vernepen in zijne armoede en kan en wil geen gebruik maken van wat hem door Engeland wordt geschonken, hij droomt van niets anders dan van een eigen bestuur voor Ierland en laat zich door zijne politieke mannen leiden waar die willen. Met de Ieren is niet over de baan te komen, tenzij door ze heel streng in den toom te houden; 't zijn kwajongens, gevoelsmenschen, dikwijls anarchisten ; en de politiek, die nu gedreven wordt door de Engelsche liberalen om meer vrijheid te laten aan de Ieren, leidt tot niets anders dan tot verergering van dien toestand. Het is niet mogelijk dat de Engelschen zelfbestuur aan Ierland zouden toezeggen en dit voornamelijk om twee redenen : de Ieren bewijzen alle dagen dat ze niet in staat zijn om zichzelf te besturen en daarenboven mag niet vergeten worden dat een vierde van de Iersche bevolking met het tegenwoordig stelsel heel en gansch tevreden is en door een Iersch zelfbestuur zeker zou verdrukt worden ; en dat is juist het werkzaamste deel van de bevolking, de Iersche unionisten die wonen te Belfast en in die streek.

Dit is de thesis van het boek.

Velen zullen het daarmee en met meeningen die hierin uitgesproken worden niet altijd eens zijn. Zoo wordt er hier tegen alle Iersche politieke mannen geschreven ; zoo wordt er opgekomen tegen het stelsel der landwetten, zoo wordt de handelwijze van de inrichtingen voor de overbevolkte distrikten fel gehekeld, enz. Maar hier staan zooveel feiten in, ook de ingewikkeldste zaken weet de schrijver op eene zoo klare wijze voor te dragen dat elkeen het boek gaarne lezen zal. De grootste opwerping die wij moeten maken is wel de volgende : De schrijver erkent dat Ierland lange jaren doorslecht werd behandeld door Engeland, maar, zegt hij, dat is nu zoo niet meer. Dat is waar. Maar hij vergeet dat het niet mogelijk is in dertig jaren tijds goed te maken wat men, in eeuwen, verbrod heeft. Het is genoeg dat de Engelschen iets doen opdat de Ieren daarvan wantrouwig zouden zijn. Dat is zoo. En ik wil geenszins beweren dat ze gelijk hebben, maar de toestand in Ierland kunt ge niet verstaan zonder rekening te houden met de Iersche geschiedenis. De Engelschen mogen niet vergeten dat zij de Ieren gemaakt hebben wat ze nu zijn. En als het niet langer duurt om recht te maken dan den tijd dien ze gebruikt hebben om de zaken krom te trekken, dan is er geen reden tot klagen. Althans blijft het waar dat het spijtig is, en dat in het eigen belang der Ieren ze zouden moeten gebruik maken van de betere inzichten der Engelschen. Maar dit is juist de straf van de volksverdrukkers en daarom wenschten we wel dat dit boek werd gelezen.

E. VL.

OPZICHTER-TECHNICUS. Reken-, Stel- en Meetkundige opgaven door E. J. REINDERS, leeraar te Arnhem. Pr. f. 0.40. — P. Noordhoff, Groningen.

Dit practisch werkje bevat een reeks goed gekozen opgaven met meestal gepasten uitleg. Het verdient aanbeveling als herhalingboekje op ambachtscholen en voor candidaat-opzichters en technici. Weleens kon de theoretische verklaring van begrippen beter gescheiden worden van de practische opgaven en de practische manier om de zes hoofdbewerkingen te onthouden (in den zin: Men Vaart De Waal Op en Af is ieder hoofdletter de beginletter van een hoofdbewerking) vind ik niet practisch. Het is mij soms ook niet duidelijk welke kennis de schrijver van zijn leerlingen vraagt: bij allereenvoudigste begrippen der Algebra geeft hij breedvoerigen uitleg terwijl hij weinig of geen uitleg geeft over andere vrij-moeielijke theorieën.

P. M.

KOEGI'S GRIEKSCHE GRAMMATICA (verkorte uitgave) door SORMANI bij Noordhoff, Groningen. Pr. f. 2.—. geb. 2 25.

Koegi's beroemde Grieksche Grammatica ligt hier voor ons in verkorte uitgave door Sormani bewerkt. Koegi en Sormani gaan voor ons, Nederlanders, te zamen, waar het Grieksch geldt. Nieuwen lof kan de Grammatica best ontberen. Wat de verkorte uitgave betreft, zij heeft noch aan duidelijkheid, noch aan gemakkelijkheid der voorstelling verloren, maar eerder, door de schoone schikking in klaar-overschouwbare hoofdstukken en nummers, benevens de kortheid, aan stiptheid en orde gewonnen: twee gaven, Grieksch bij uitstek, die de schrijver onder het bestudeeren van 't Grieksch wel zal hebben gewonnen, en die gij nu, hij 't behandelen van de Grieksche Spraakkunst, aanwendt.

C. V.

BEKNOPT LEERBOEK DER NATUURKUNDE, door Dr Z. P. BOUMAN, 1e d., 3e dr., 224 blz,, fl. 1.75. Wolters, Groningen.

Een bij uitstek practisch boek, zonder overtolligheid van beschouwingen, die samen met al 't andere dat in massa's aan de slachtoffers onzer overladen schoolprogramma's wordt toegeworpen, de jonge leergrage geesten versmachten. Vóór alles dingen die men met eigen oogen kan nagaan; vóor alles proeven die zich vastankeren in elk open verstand. — Om wille van 't verband tusschen de natuurbeginselen begint de schrijver met de meest onontbeerlijke begrippen over mechanica. Dan gaat het over vaste lichamen, vloeistoffen, gassen, warmte, golfbeweging, geluid, licht.

Men wordt het op elke bladzij gewaar: het boek is er op uit om de natuurkunde te maken tot een aantrekkelijke wetenschap; maar daarneven is niets vergeten van 't geen een schoolboek altijd moet zijn; een vakwerk volkomen *op to date*: Zoo vindt men hier al het nieuwere uitstekend verklaard: wet van Vander Waals, figuren van Lissajons, proeven van König en Quincke, principe van Doppler, enz.

V.W.

BEKNOPT KERKELIJK HANDWOORDENBOEK, door M. C. NIEUWBARN, O. P., S. Theol. Lector. – Byvoet-Mutsaers & Zoon, Tilburg; De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen. 546 kol., fr. 6.00, geb. fr. 8.00.

Ja, « de verschijning van dit boek is oprecht eene gebeurtenis ». Voor eenmaal zegt de luidruchtige reclame een waar-

heid, die men met den besten wil niet soberder kan uitdrukken.

Het boek geeft getrouw wat zijn ondertitel zegt : verklaring van katholieke geloofs- en zedenleer, liturgie, symboliek en kerkkunst, met illustraties en bijlagen.

Waar men het boek ook opsla, ieder woord is geijkt met den ernst dien pater Nieuwbarn heeft gelegd in al zijn arbeid, in zijn prachtwerken over onze schilders zoowel als in zijn verklarende misboekjes.

Uit al de hoofdvakken der orthodoxe godsdienstwetenschap is de keurstof gehaald : de kerkelijke kunst en de symboliek zijn evenmin vergeten als de eigenlijke Moraal en Dogmatica. Oud- en Nieuw-Testament, de Kerkgeschiedenis van de Catacomben tot heden : 't levert hier alles zijn merkwaardigheden, alphabetisch gerangschikt. Ook al wat we onder ons oogen zien verschijnen en verdwijnen in eenig verband met de eeuwige Kerk, op zuiver godsdienstig, op wetenschappelijk, maatschappelijk, of staatkundig gebied, 't vindt alles een plaatsje. Een van de meest typische bladzijden van 't boek is de L.-pagina die gaat van *Laxumkleuren* tot *Leugen*, over *Lectionarium*, *Lector*, *Leeftijd*, *Leek*, *Leekebroeder*, *Leekenhelk*, *Leekenspiegel*, *Leeraarsambt*, *Leerlingen*, *Leeuw*, *Legaat*, *Legenda aurea*. *Legenden*. *Leger des Heils*, *Legitimatie*, *Leijonker*, *Leisen*, *Lelie*, *Lenderboek*, *Leprozenhuis*, *Les*.

Hier of nooit is 't de plaats om Jacotot's spreuk te herhalen : « Tout est dans tout ». Ook in de kunst om dat « alles » te zeggen met een minimun woorden is Nieuwbarn een meester.

Die wondere verzameling wetenswaardigheden is door 300 tekstfiguren verduidelijkt. Een illustratie, door een echt kunstenaar volkomen getroffen in een strenge en blijde harmonie met den gewijden geest van dit werk. Sla dit boek open, en ge wordt gesticht. Niets opdringerigs in die wetenschap, maar ook niets in dien vorm. Alles is hier prachtig, maar 't is een pracht die bidt het vroom gebed van de vergeten maar onvergetelijke kunstenaars die in de stilte van hun middeleeuwsche cel hun filigranen krulden en kleurden : Deze moderne houtsneetjes en deze Cheltenham-letter zou Thomas a Kempis hebben liefgehad. Is 't na dit alles wonder dat men dit boek, ter hand genomen met het inzicht eens even te blaren daarin, niet neerleggen kan, dat men het letterlijk uitleest, en, zonder verder begrip van tijd, er een halven nacht aan zet. Dat is mij nog nooit gebeurt met den meest boeienden roman ; dat gebeurt mij nu met een woordenboek !

En weer is 't woord der reclame een hartsgrondige waarheid :

« Elke priester heeft dit werk noodig.

« Elke ontwikkelde katholieke leek moet het hebben. »

Een ding staat mij minder aan in de opgenomen statistieken over de godsdiensten ; in dit boek en overal elders ook. Men kan de cijfers doen zeggen wat men wil, in zulke tabellen nog veel beter dan in andere. Wat heeft de feitelijke waarheid aan opsommingen als deze waarin de 38 en zooveel millioen Franschen staan te prijken als katholieken, eer- en deugdelijk, zoo goed als de beste ? Die tellingen van conscienties zeggen eenvoudig niets, en zelfs betrekkelijk genomen — tegenover de Aziatische behoudsgezinde godsdiensten b. v. — zijn ze wetenschappelijk waardeloos.

Die tabelle heb ik dan ook in mijn onverdroten lectuur dadelijk overgeslagen. A. B.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN

ONZE KUNST, December 1909. — *Nieuw-ontdekte Rembrandts* (Dr. C. Hofstede de Groot). — *De Prijskamp om het monument der Onafhankelijkheid te Buenos-Ayres* (Arnold Goffin). — *Kunstberichten*, uit Amsterdam, Haarlem, den Haag, Leiden, enz. — *Boeken en Tijdschriften*. — *Inhoud van het tweede halfjaar 1909*.

BIEKORF nr 21. — *Rond kaap Hoorn*, vertaald uit Holger Drachmann, door A. Callewaert. — *Storm* (Warden Oom), en *Allerzielen* (Bertholf Biekens) goede verzen. — *Op Reis* : veel wetenswaardigs over Ierland.

— Nr 22. — *Uit den « Levene der Dieren »* (Caes. Gezelle). Niemand zal na lezing van « De witte Dood » zijn proficiat weerhouden. — *Op reis* : altijd even onderhoudend. — *Kerkkunst :* over de beelden.

VERSLAGEN EN MEDEDEELINGEN DER KONINKLIJKE VLAAMSCHE ACADEMIE VOOR TAAL- EN LETTERKUNDE October 1909. — *Het oproepend vermogen van de woorden* (Am. Joos). Spreker steunt op de basis : woorden zijn geen *natuurlijke*, maar *willekeurige* teekens der gedachte. Daartegen komt H. Verriest op die belooft te bewijzen dat er van natuurswege verband bestaat tusschen het woord en zijn beteekenis. — Bestendige Commissie voor Middelnederlandsche taal- en letterkunde : De Flou geeft verslag over zijn omreis in de Fransche departementen van het Noorden en van Pas-de-Calais. — Verslag over een nieuwe uitgaaf van Marnix *Byenkorf*, door W. De Vreese en Is. Teirlinck.

VOLKSKUNDE, afl. 10-12. — *Nederlandsche Sprookjes uit de 17e en het begin der 18e eeuw* (Dr. G. J. Boekenoogen) : Van erwtje, boontje, strootje en kooltje vuur ; van de drie wenschen ; van den soldaat-toovenaar. — *Palmzondag te Hougaerde* (J. Niederer). — *Pannen* (G. Segers) huwelijksbijzonderheden uit Castelré. — *Spreekwoorden, Zegswijzen en uitdrukkingen op volksgeloof berustend* (A. De Cock). — *Verbod tegen St. Nicolaesviering* (C. Van de Graft) een protestantsche maatregel. — *Spreekwoorden en Zegswijzen over de Vrouwen, de Liefde en het Huwelijk* (A. De Cock). — *Geparodieerde Sermoenen* (A. De Cock) : Ditmaal 't Sermoen van den Pastoor van Lapscheure. — *Kroniek* (A. D. C) : « De Antwerpsche Poesjenellenkelder » (P. H.) : Een Museum voor Volkskunde te Brussel. — Boekbeoordeeling, enz.

DE VLAAMSCHE GIDS, Nov.-Dec. 1909. — *Het Recht op het Geluk in de moderne Literatuur* (A. De Ridder), om er medelijden mee te hebben. — *Schetsen* (Edm. Verstraeten). — *Balder's Dood* (Dr. E. Van Oye) : Van Oye's geest is te weinig met het hoogste Noorden verwant om zich zoo goed als Emants in de Edda's in te leven. — *Onderaardsche gevangenissen en burgverliezen* (A. van Werveke). — *Nederlandsche Letterkunde*. — *Duitse Letteren*.

DE BOOMGAARD, 1e jrg., 1e nr, pr. per jaar fr. 10.00. — *De Dichter* (Edw. van Offel), echte poëzie — *De eenzame Dame*

(A. de Ridder). — *Verzen* van P. N. van Eyck en van Eeckels. — *Over de Beteekenis van Pol de Mont* (Gust. van Roosbroeck): Pol zal tevreden zijn. — *Liefde-Sicilianen* (Paul Kenis), iets op zijn Pol de Mont's, maar fijner bewerkt. — *De Ontmoeting* (Hugo van Walden). soms wat onbeholpen naar den vorm, maar met een vasten kijk.

DE GIDS, Nov. 1909. — *Worstelingen* (P. M. Van Eyck), soms nogal abstrakt voor het tooneel. — *Verandering?* (Mr. C. van Deventer) in Nederland's koloniaal bestuur : De Waal Malefijt, minister van koloniën, Idenburg, gouverneur. — *Herinneringen aan Hellas* (G. Vürtheim), slot van deze lange, zeer belangwekkende reisschets. — *Cynthio* (J. Reddingius), novelletje. — *Journalistenwerk in blijvenden vorm* (J. de Meester), geen gunstig oordeel over Kuyper's « Om de oude Wereldzee » — *De Economist Christiaan Cornelissen* (D. Van Blom) : over zijn boek « Op weg naar een nieuwe maatschappij, beginselen en taktiek van den klassenstrijd ». — *De gehuwde vrouw en moeder als ambtenaar* (E. Fokker), als onderwijzeres, een afkeuring van de afwijzing, door den Minister, van 't adres door het Hoofdbestuur van den Bond van Nederlandsche Onderwijzers ingediend. — *Gedichten* van H. Keuls en A. Roland Holst. — *Shakespeare?* (F. De Haan) : Over een drollig boek van Booth, nog een Bacon-man. — *Westelijke regeling der Vivisectie* (C. A. Pekelharing). — *Over Renaissance en Humanisme* (J. J. Salverda de Grave), lovend over T. W. Södergjelm's « De Italiaansche Renaissance », door D. Logeman-vander Willigen uit het Zweedsch vertaald. — *Tentoonstelling van Oude Schilderijen in Grafton Galleries te Londen* (Jan Veth). — Dramatisch, Muzikaal en Buitenlandsch Overzicht.

— December 1909. — *Charles Darwin*, ter herinnering aan 24 November 1859. I. *Darwin's bezoek aan de Galapagos-eilanden* (Prof H. De Vries), van overwegend belang op Darwin's stelsel. II. *Darwin en de afstamming van den mensch* (Prof. A. Hubrecht) « Uit de handelwijze der kerk tegenover de evolutie-leer, blijkt opnieuw de groote rek- en plooibaarheid en daarmede de grootere duurzaamheid van de Roomsch-katholieke kerk, in vergelijking met de protestantsche geloofsovertuiging. » Verder is 't ook voor dezen geleerde « een feit dat omtrent den eventueelen dierlijken voorvader van den mensch niets positiefs is bekend » — *Gedichten* (P. C. Boutens), hier en daar een Gœthiaansche toon. *Een Liefde in Limburg* (Adriaan van Oordt), een novelle, sterk werk. — *Taalideeën* (P. Valkhoff), vol ruimheid. — *Indië, zestig jaar geleden* (Mr. M. Scheltema). — *De Letterkundige beteekenis van Albrecht Rodenbach* (C. Scharten), 't ware goed van Scharten dat hij over Vlaanderen eens wat andere kennis, dan zijn papieren wetenschap opdeed. — *Jacob van Lennep herdacht* (J. N. Van Hall), bij de verschijning van « Het Leven van Mr. Jacob van Lennep » door Jhr. Dr. M. J. van Lennep. — *Dramatisch Overzicht, Parlementaire Kroniek, Buitenlandsch Overzicht.*

DE KATHOLIEK, Nov. 1909. — *Socialistische Poësie* (H. van Alfen) : vol waardeering voor het talent van H. Roland Holst. — *Onze Moedertaal* (G. M. A. Jansen) : causerietje tegen de bastaardwoorden. — *Godsdienstwetenschap* (Jos v. s. Kolk) in de Katholieke gestichten moest meer plaats worden gegeven aan de geschiedenis van den godsdienst. — Kroniek over Bijbel en Bijbelkunde. — Nieuwe Uitgaven.

— Dec. 1909. — *De Vleermuizen in Limburg* (Jos. Cremers). — *Wie is dat kind?* (J. Keuller) een schoon letterkundig opstel aan Jezus en zijn zending. — « *Herfst* », *De Wind in 't Woud* (Felix Rutten) : verzen. *Letterkundige Kroniek* (G. H. Wenstink) : de uitgave van Alberdingk Thijm en Bloemlezingen. — *Sociologisch Overzicht* (J. Aengenent) : Stevige kroniek, zooals altijd.

DE NIEUWE GIDS, Nov. 1909. — *Een Paladijn* (J. A. Simons-Mees) een fantastische comedie, buitengewoon levendige voorstelling, maar zeer moderne moraal. *Laatste dag* (A. Anckersmidt), goed in stemming, die oudjes, naar Amerika trekkend, maar zoo lastig heengaand van 't kerkhof waar hun kind ligt begraven; maar wat gemeenplaatsig. — *In Memoriam Matris* (G. H. Pannekoch) verzen. — *Vervolg der wonderlijke Avonturen van Zebedeus* (J. Van Looy). — *Aanteekeningen over Kunst en Philosophie* (H. Boeken) : Dante's Gevoeligheid — *Buitenlandsch Staatkundig Overzicht.* — *Literaire Kroniek* (W. Kloos) over Dr. De Boer's Heraclitus.

— Dec. 1909. — *Een Paladijn* (J. A. Simons-Mees). — *Leo en Gerda* (Æ. Timmerman), vervolg. — *Vervolg der wonderlijke Avonturen van Zebedeus* (Jac. Van Looy). — *De toekomstige Eeuw der Psychologie* (Æ. Timmerman) : Prof. Heymans krijgt er van langs om zijn geleerde minachting van het genie. — *Geestelijke evolutie en het Geval Ferrer* (G. Kapteyn-Muysken) : een model van nieuwe-Gids-rhetorica. — *Verzen* van Boeken, Borgman en Herckenrath. — *Aanteekeningen over Kunst en Philosophie* (H. Boeken) : bewondering voor Anat. France. — *Literaire Kroniek* (W. Kloos) : streng voor Rodenbach, maar nog veel strenger voor Van Puyvelde. De verontwaardiging zelve van Kloos laat veronderstellen dat het boek niet zoo nul is als hij orakelt. — *Staatkundige Kroniek* en *Buitenlandsch Staatkundig Overzicht.*

DE BEWEGING, Nov. 1909. — *Aan de nagedachtenis van Ferrer* (M. Uyldert), verzen. — *Over Carlyle's Geschiedenis van Frederik de Groote* (Is. De Vooys) : De Vooys ziet alles fel in 't rood. — *Van het Levensfeest* (A. Verwey) : een zeldzaam mengsel van echtheid en gekunsteldheid. — *Twee sproken* (Nine van der Schaaf) : dezelfde verbeeldingskracht als in haren roman. — *Het Spinstertje van Schoorl* (M. Uyldert) : zoo hooren wij hem 't liefst. — *Kunst en Maatschappij* (H. P. Berlage), onder de hoede van het motto : « Onze godsdienst is een aardsche godsdienst. » — *Brentano* (Al. Gutteling) : een vers in den goeden ouden romantischen toon. — *Een democratisch blok* (A. Leeuwenburg) : een brokje Hollandsche politiek van den dag, waarin men ziet wat men wil zien. — *Boeken, Menschen, Stroomingen* en *Boekbeoordeelingen* door Verwey.

STUDIËN, deel LXXII, afl. 3. — *Nieuwe richtingen in Apologetiek* I (J. De Groot) : De traditioneele apologetiek moet voor geen andere vormen van godsdienstverweer onderdoen. De apologetiek van de Broglie, uitgaande van de geschiedenis der godsdiensten, en deze van Duilhé de St Projet, op de natuurwetenschappen gegrond, hebben slechts een voorbereidend karakter. Zij verwijderen sommige vooroordeelen die den invloed van de traditioneele apologetiek in den weg staan. — *De Ontdekkingsgeschiedenis der Zuidpool* III (C. Wessels), Vervolg, o.

m. veel merkwaardigs over de baanbrekende tochten van de Gerlache, van Borchgrevinck en over de wederwaardigheden en wetenschappelijke bevindingen van Erich von Drygalsky en Dr Otto Nordenskjöld. — *Pater Joüon over het Hooglied* (H. Wilbers) : Joüon kiest in zijn commentaar met overtuiging en beslistheid partij voor de allegorische verklaring. — *De Mystieke Christus volgens den H. Paulus* (L. Steins) : De treffend schoone en diepzinnige leer van den Apostel wordt door de leer van den Heiland zelven in het Johannes-Evangelie bevestigd en toegelicht. — *Een Les in Vrijzinnigheid?* (R. De Grave) : Rake beoordeeling van den roman « Le Flambeau » door Albérich Chabrol. Onder schijn van verdraagzaamheid is in dit werk hooghartige partijgeest aan het woord. — *Uit de Pers :* Vleiende beoordeeling van de Theologia Moralis van P. Genicot opnieuw bezorgd door J. Salsmans, S. J.

De *Dietsche Warande* heeft haren drukker verloren. De Heer PAUL BUSCHMANN is in den ouderdom van nog geen 64 jaar te Antwerpen overleden — in volle werkzaamheid, mag men zeggen, want nog niet lang geleden stond hij aan het hoofd zijner bloeiende drukkerij. Een figuur was de Heer Buschmann, een oorspronkelijk artist, het type van den wilskrachtigen, oprechten Vlaming. Veel heeft de Vlaamsche Kunst hem te danken : in stille volharding leefde hij voor zijn idealen, als een werker uit den ouden tijd; en wat die idealen waren dat betuigt nog *Onze Kunst* onder ons. Man van verdraagzaamheid en rechtschapenheid, beeld van den echt braven Vlaming, was de Heer Buschmann door eenieder geëerd, en, ofschoon hij niet tot onze overtuiging behoorde, is de oprechtheid van zijn handel en wandel daar om te bewijzen hoeveel christelijke deugd nog school onder de oppervlakte van den zich vrij meenenden denker. Aan alle lezers van de *Warande* weze een gebed gevraagd tot zielelafenis van dezen oprechte.

OMROEPER

Geachte Redactie,

Een goede vriend heeft me gewezen op een onduidelijkheid en op een onnauwkeurigheid in mijn nabetrachting op 't Mechelsche Congres, die ge bekend gemaakt hebt in uw vorig nummer. Wil mij veroorloven beide fouten in orde te brengen.

De onduidelijkheid bestond hierin dat ik, zonder verdere toelichting, verteld heb dat er den eersten dag van 't Congres een Babelorde geheerscht heeft in 't Seminarie. Dat was ook zoo. Maar nu zijn sommige menschen gaan denken dat de verantwoordelijkheid woog op de personen, die in gewone tijden aan 't hoofd staan van 't Klein Seminarie, en daar is geen schijn van aan. Ik heb den Z. Eerw. Heer Superior zelf als verloren zien dwalen, want vreemde geesten waren meester van zijn wettelijk erf en zelf moest hij vragen wat er gebeurde. Wie nog detectievenlust mocht hebben om verder de schuldigen op te sporen, hij zoeke voortaan buiten de muren van het Seminarie.

Maar, voor mijn gewetensrust is het erger, dat ik ook een geschiedenisvervalsching gepleegd heb,... en misschien een toekomende doctorsthesis ! Dan maar gauw herstellen ! Ik sprak van de plechtigheid der H. Sakramentshulde en 't schijnt.... dat er geene geweest is. Hoe ik daartoe gekomen ben ? Ik weet het niet, maar feitelijk heb ik daar nooit aan getwijfeld. Ik stond te veraf, in een zijstraat, om alles duidelijk te zien en, daar is al meteens rondom mij een oogenblik geweest van groote stilte, ik heb een kruisteeken gemaakt... Ja, heb ik gedroomd op dat oogenblik ? Waarachtig, het was toch alles gelijk een droomverschijning.

Ziezoo, nu dat weer iedereen weet dat ik noch aan de menschen, noch aan de waarheid heb willen kwaad doen, kan ik weer geruster slapen. Het geroffel van den Vlaamschen strijd, die niet meer slaapt, zal me wel op tijd wekken.

Met dank, geachte Redactie, en trouwe verkleefdheid uw

Frans Van Cauwelaert.

MOOI NEDERLAND, de bekende scheurkalender, die elken dag een kiekje geeft van een werkwaardig of schilderachtig Nederlandsch stad- of landzicht, is weer verschenen. Nog altijd te weinigen weten hoe schoon Holland is, en wat een feest ze geven, « die lage landen bij de zee, » voor oogen, die kijken willen. Dank zij de vondst van dezen kunstkalender wordt men elken dag binnen zijn werkkamer op een brok mooiheid vergast. Dat zullen in de eerste plaats onze Vlamingen waardeeren, die langs den Noordkant niet langer op een prozaïschen grensdijk willen staren. Mooi Nederland is een uitgave van *Bakker, te Koog-Zaandijk.*

***

Wij ontvangen ter opname dezen omzendbrief :

Brussel, 21 November 1909.

Ondergeteekenden, onder den rechtmatig diepen indruk van het oordeelen en veroordeelen dat sommigen in Engeland zich tegenover België veroorloven met betrekking tot onze

Afrikaansche bezittingen, kunnen zich niet weerhouden, tegen die handelwijze openlijk verzet aan te teekenen.

Zij hechten er aan, den raad, door zijn Genade Lord Aartsbisschop van Canterbury op de vergadering van 19 November l. l. te Londen bedektelijk gegeven, op te volgen; en hun stem te verheffen in de overtuiging aldus veel misopvattingen en vooroordeelen uit den weg te ruimen.

De 15n November 1908 nam België de heerschappij over van Congo, dat, tot dien dag toe, naar overeenkomst onder de Mogendheden, een onafhankelijke Staat was geweest. Te dezer gelegenheid ontstonden in de Belgische Kamers lange en grondige beraadslagingen over verleden en toekomst; alle meeningen werden voorgebracht, zoodat niet de minste twijfel kan bestaan aangaande de zuivere oprechtheid van 's lands gevoelens en het volle bewustzijn der plichten, die ons volk door de overname van Congoland op zich heeft genomen.

Thans is de toekomst geregeld door een organieke wet, met veel zorg door de beide Kamers voorbereid, en, in groote meerderheid, goedgekeurd. Die wet plaatst de kolonie onder toezicht van de wetgevende macht, en men mag stout beweren dat geen enkele wet van koloniale inrichting ruime en liberaler is.

Nauwelijks was de overname een feit, toen prins Aalbrecht van België een studiereis door de kolonie ondernam, en daar zeer nauwkeurige onderzoekingen deed. Het heele land volgde 's Prinsen daden en juichte ze toe.

Bijna tegelijker tijd reisde de Minister van Koloniën naar Afrika, om op eigen hand en in elk opzicht den toestand te onderzoeken. Hij doorliep een groot gedeelte van het Congoleesche grondgebied, en zijn onderzoek drong door tot de kleinste bijzonderheden van inrichting en bestuur. Iedereen was hem welkom en iedereen mocht vrijuit spreken.

Hij was maar pas in België terug, toen hij bij de Kamers een ontwerp overlegde, dat ten doel had het stelsel van eigen beheersbedrijf voor de natuurvoortbrengselen te verzaken, de belasting in arbeid door de algemeene belasting in geld te vervangen; den handel, den persoonlijken ondernemingsgeest, de ontwikkeling van de zedelijke opvoeding en van het vakonderricht der inboorlingen te begunstigen.

Uit dit programma spreekt een staatkunde, vooruitstrevend en beschavend, die dan ook, in beginsel, door alle partijen werd goedgekeurd.

In Engeland ook werd het ontwerp door de welingelichte openbare meening goed ontvangen; de Regeering en een groot deel der pers spraken er over met den onverholen wensch van verzoening en bedaring.

Met vreugde begroetten wij die boodschappen van ontspanning, begeerig als wij zijn de banden niet te zien verkreken, die ons zoo nauw met Engeland verbinden en die werden gelegd door eeuwenlange hartelijkheid, door eenzelfde leven onder ruime volksvrijheid, door gemeenschap van staats- en handelsbelangen.

Toch blijft in zekere geesten wantrouwen hangen voor de toekomst, en dat wantrouwen geeft zich lucht in vergaderingsbesluitselen, openbare verklaringen, tendenz-geschriften, waardoor zich onze vaderlandsliefde met recht voe.t gekwetst.

Het is ons een plicht daarover in 't openbaar onze spijt uit

te drukken en verzet aan te teekenen tegen aanvallen die België niet verdiend heeft, en die het zeker nooit zal verdienen. En 't is ons een dure plicht, zooveel te meer daar België zich een hooge eereplaats onder de volkeren wist te veroveren, daar het altijd stellig en stipt zijn internationale verplichtingen nakwam, daar het zijn aandeel had in elke openbaring van maatschappelijken vooruitgang, en daar het zijn zedelijke verantwoordelijkheid tegenover de gansche beschaafde wereld ten volle beseft.

Congo behoort thans aan een moederland, werkzaam, rijk, goed ingericht, met staatkundige en maatschappelijke instellingen die geen vergelijking duchten, en met een vrije, altijd wakkere pers ter voorlichting van de openbare meening. De kolonie staat onder toezicht van een Parlement met een hoog gezag en een waakzame tegenpartij; en voor dit Parlement staan al de daden van het bestuur onder ministerieele verantwoordelijkheid.

Zijn dat geen feiten, waarvoor elke argwaan moest verdwijnen?

Vreemd! Men brengt hulde aan ons volkskarakter, en toch beweert men dat het bestuur onzer Kolonie misdaden dulden zou.

Meent men dat het Belgische volk zich aan zulk een monsterachtigen toestand niet zou gelegen laten, en dat de Kamers, de pers en de openbare meening haar verontwaardiging niet zouden lucht geven?

Vóór enkele dagen, op het feestmaal in Guild Hall, drukte de H. Asquith, eerste Minister van Engeland, zijn vertrouwen uit in onze parlementaire instellingen en, wijzend op de goede betrekkingen tusschen beide landen, « aanvaardde hij welwillend de staatkundige verklaringen van den Minister van Koloniën. Nu moest men, zegde hij, wachten hoe en of de vooruitzichten, door die verklaringen geopend, in vervulling zouden gaan ».

Meer vragen wij niet.

Dat men niet langer België belade met een tendenz-proces; dat men niet langer ons land bij voorbaat veroordeele.

Dat men niet langer onze kolonie mete met een andere maat dan deze waarmede men naburige koloniën meet, die toch beheerd worden door dezelfde internationale standregelen.

Het is onze plicht te eischen dat men ook tegenover ons de hoofdbeginselen der rechtvaardigheid naleve. Wij richten ons overigens in volle vertrouwen tot een volk, dat er fier op gaat de Gerechtigheid en het Vaderland te beminnen, dat welzeker diezelfde gevoelens bij de anderen zal weten te eerbiedigen en het zwijgen zal opleggen aan vooroordeelen door niets gewettigd.

De Voorzitter :
Aug. Beernaert, Staatsminister.
De Secretarissen :

Dejace, Ch., Hoogleeraar aan de Hoogeschool van Luik;
Dubois, Bestuurder van het Hooger Handelsgesticht, te Antwerpen;
Dupriez, Hoogleeraar aan de Katholieke Hoogeschool, Leuven;
Lecointe, G., Wetenschappelijk Bestuurder van de Koninklijke Sterrenwacht van België;
Prins, Ad., Hoogleeraar aan de Vrije Hoogeschool van Brussel;
Z. Eminentie Kardinaal Mercier, Aartsbisschop van Mechelen.

Rochedieu, Predikant, Voorzitter van de Synode der Vereeniging van de protestantsche evangelische kerken, Brussel;
Bloch, Opperrabbijn van België;
Simonis (Burggraaf A.), Voorzitter van den Senaat;
de Favereau (Baron P.-L.), Eerste Ondervoorzitter van den Senaat, Staatsminister;
Cooreman, Voorzitter van de Kamer der Volksvertegenwoordigers;
Nerincx, Eerste Ondervoorzitter van de Kamer der Volksvertegenwoordigers;
Harmignie, Tweede Ondervoorzitter van de Kamer der Volksvertegenwoordigers;
de Lantsheere, Staatsminister;
Woeste, Staatsminister;
Lejeune, Staatsminister;
de Smet de Naeyer (Graaf P.), Staatsminister;
Devolder, Staatsminister;
van den Peereboom, Staatsminister;
Van den Heuvel, Staatsminister;
van Maldeghem, Eerstaanwezend Voorzitter van het Hof van Cassatie;
Lameere, Voorzitter van de Kamer bij het Hof van Cassatie;
Janssens, Procureur generaal bij het Hof van Cassatie;
Jouveneau, Eerstaanwezend Voorzitter van het Hof van Beroep, Brussel;
de Prelle de la Nieppe, Procureur generaal bij het Hof van Beroep, Brussel;
Van Maele, Eerstaanwezend Voorzitter van het Hof van Beroep, Gent;
Callier, Procureur generaal bij het Hof van Beroep, Gent;
Ruys, Eerstaanwezend Voorzitter van het Hof van Beroep, Luik;
Henoul, Procureur generaal bij het Hof van Beroep, Luik;
Bauss, Ch., Voorzitter van «La Fédération des Avocats Belges»;
Lemonnier dd. Burgemeester van Brussel;
Buls, Oud-Burgemeester van Brussel;
De Vos, Burgemeester van Antwerpen;
Kleyer, Burgemeester van Luik;
Siffer, dd. Burgemeester van Gent;
J. Deruyts, van de Koninklijke Academie der Wetenschappen, Letteren en Schoone Kunsten van België;
de Borchgrave (Baron E.), Voorzitter voor 1910 van de Koninklijke Academie der Wetenschappen, Letteren en Schoone Kunsten van België;
Dr Moeller, Voorzitter der Koninklijke Academie van Geneeskunde van België;
De Vreese, Voorzitter der Koninklijke Vlaamsche Academie;
V. De Brabandere, Rector der Staatshoogeschool van Gent;
J. Fraipont, Rector der Staatshoogeschool van Luik;
Mgr Ladeuze, Rector magnificus der Katholieke Hoogeschool van Leuven;
Errera, Paul, Rector der Vrije Hoogeschool van Brussel;
Solvay, Stichter van « Les Instituts Solvay » te Brussel.

Volgen vele en voorname toetredingen.

DE INHOUDSTAFEL van het tweede halfjaar 1909 zal bij het aanstaande Januari-nummer worden ingelascht.

INHOUDSTAFEL

VOOR HET TWEEDE HALFJAAR 1909

I

VERHANDELINGEN & VERHALEN

VERZEN

KRONIEKEN

II

NAAMLIJST DER SCHRIJVERS

DIE IN HET TWEEDE HALFJAAR 1909 MEDEGEWERKT HEBBEN

Baccaert, Dr H.
Belpaire, M. E.
Bittremieux, prof. J.
Claes, Ern.
Cuppens, Aug., pr.
De Laey, Mr. Om. K. †
De Vis, H., pr.
De Voght, Jos., pr.
Dosfel, Mr L.
De Boeck, A., pr.
Deckers, Leo, pr.
Dupont, Dr. A.
Eeckels, C.
Kleyntjes, Dr. J.
Lambrechts, L.
Mansion, Prof. J.
Michielsens, F.
Missiaen, P. B., O. M. C.
Peeters, J., pr.
Persyn, A.
Persyn, Dr. J.
Rutten, Dr. Fel.
Sanders van Loo, A. W.
Van Cauwelaert, Dr. Fr.
Van de Vijver, K.
Van de Woestyne, K.
Van Mierlo, J. Jr, S. J.
Van Mierlo, J. Sr, S. J.
Van Puyvelde, Dr. L
Verriest, Dr. H.
Verschaeve, C., pr.
Vliebergh, Prof. E.
Walgrave, Al., pr.

III

BOEKENNIEUWS

LIJST DER BOEKEN IN HET TWEEDE HALFJAAR 1909 BESPROKEN